

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**Kırılğan Devletlerde Yeterince İyi Yönetişimin
Uygulanabilirliği: Afrika Ülkeleri Örneği**

Doktora Tezi

Bahar Bıyıklar

Aralık 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**Kırılgan Devletlerde Yeterince İyi Yönetişimin
Uygulanabilirliği: Afrika Ülkeleri Örneği**

Doktora Tezi

Bahar Bıyıklar

Danışman

Prof. Dr. Hamza Ateş

Aralık 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Bahar Bıyıklar tarafından hazırlanan "Kırılgan Devletlerde Yeterince İyi Yönetişimin Uygulanabilirliği: Afrika Ülkeleri Örneği" başlıklı bu Doktora Tezi, **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi** Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Hamza Ateş
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Yüksel Demirkaya
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Sezai Öztop
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Nahide Işıl Çetinkaya İstikbal
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aydın Akpınar
Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 25/12 /2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Hamza Ateş

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Bahar Bıyıklar

ÖZET

Kırılgan Devletlerde Yeterince İyi Yönetişimin Uygulanabilirliği: Afrika Ülkeleri Örneği

Bıyıklar, Bahar

Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hamza Ateş

Aralık 2025

Yeterince iyi yönetim, iyi yönetişi daha gerçekçi ve uygulanabilir kılmak için önerilmiş bir kavram ya da bir alternatifi olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin mevcut durum ve şartlarının, karakteristik özelliklerinin, tarihsel ve kültürel yapısının göz önünde bulundurularak ülkelerinin koşullarına uygun hale getirildiği ve iyi yönetim gündeminde de bir hiyerarşi olarak tanımlanabilecek önceliklendirmeyi içermektedir. Bugün yeterince iyi yönetim kırılğan özellikteki ülkeler için daha gerçekçi olup, gerçek ve ideal arasında bir orta yolu ifade etmektedir. Çalışma istikrarlı ve düzenli devlet yapılanmasına sahip olmayan, kırılğan devlet olarak tanımlanan, birçok ülkenin karakteristik özellikleri düşünüldüğünde mümkün görülmeyen iyi yönetim yerine yeterince iyi yönetişi önermektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kırılğan devletlerin var olan yönetimlerindeki sorunlarına çözüm bulacak ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olacak kavramın iyi yönetim değil, yeterince iyi yönetim olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve mülakat kullanılmıştır. Çalışmanın birinci, ikinci ve üçüncü bölümünü yazmak için doküman analizinden yararlanılırken; çalışmanın son bölümü olan alan araştırması bölümünde ise doküman analizi ve mülakat birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan Çad Cumhuriyeti, Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, Nijerya Federal Cumhuriyeti ve Mozambik Cumhuriyeti ülkeleri Kırılgan Devletler Endeksi (FSI), Yolsuzluk Algı Endeksi (CPI), Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (CPIA) ve

Küresel Barış Endeksi (GPI)'n de doküman analizi yapılarak değerdendirilmiş ve yine bu dört ülkeden seçilen kişilerle mülakat çalışması yapılmıştır. Böylece Çad, Etiyopya, Nijerya ve Mozambik'in kırılğanlığı tespit edilmiş ve yeterince iyi yönetim kapsamında değerdendirilmiştir. Yapılan değerdendirme sonucunda, söz konusu dört ülkenin kırılğanlıkları tespit edilmiş ve bu bağlamda yeterince iyi yönetişimin bu gibi kırılğan yapıya sahip devletler için daha uygulanabilir olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İyi yönetişim, Yeterince iyi yönetişim, Kırılğan devlet, Afrika kıtası

ABSTRACT

The Feasibility of Good Enough Governance in Fragile States: The Case of African Countries

Bıyıklar, Bahar

Ph. D. Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Supervisor: Prof. Dr. Hamza Ateş

December 2025

Good enough governance is defined as a concept proposed to make good governance more realistic and applicable, or as an alternative to it. It involves adapting governance approaches to the specific conditions of countries by taking into account their current circumstances, characteristics, and historical and cultural structures. It also includes prioritization, which can be described as a form of hierarchy within the good governance agenda. Today, good enough governance appears to be a more realistic approach for fragile states, representing a middle ground between the real and the ideal. This study proposes good enough governance instead of good governance for countries that are considered fragile – those that lack stable and orderly state structures, where the implementation of ideal good governance may not be feasible given their characteristic features. In this context, the aim of the study is to demonstrate that the concept capable of addressing the existing governance problems of fragile states and contributing to the establishment of stability is not good governance, but good enough governance. To achieve this goal, the study employed qualitative research methods, specifically document analysis and interviews. Document analysis was utilized for the first, second, and third chapters of the study, while both document analysis and interviews were employed in the final chapter, which involves field research. The sample of the study consists of the Republic of Chad, the Federal Democratic Republic of Ethiopia, the Federal Republic of Nigeria, and the Republic of Mozambique. These countries were evaluated through document analysis using the Fragile

States Index (FSI), the Corruption Perceptions Index (CPI), the Country Policy and Institutional Assessment (CPIA), and the Global Peace Index (GPI). Additionally, interviews were conducted with selected individuals from these four countries. Through this approach, the fragility of Chad, Ethiopia, Nigeria, and Mozambique was identified and evaluated within the framework of good enough governance. As a result of the evaluation, the vulnerabilities of the four countries in question were identified, and it was observed that a sufficiently good governance approach is more applicable for states with such fragile structures in this context.

Keywords: Good governance, Good enough governance, Fragile state, African continent,

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	ix
Kısaltmalar	xii
Şekil Listesi	xiv
Tablo Listesi	xvii
Giriş	1
1. Yeterince İyi Yönetişim	11
1.1. Kavramsal Çerçeve	11
1.2. Kavramın İçeriği	33
1.3. Yeterince İyi Yönetişim Literatürü	45
1.4. Yeterince İyi Yönetişim Eleştirileri.....	50
1.4. Benzerlikler ve Farklılıklar	52
2. Kırılğan Devletler	55
2.1. Kavramsal ve Kurumsal Çerçeve	55
2.2. Uluslararası Kuruluşların “Kırılğan Devlet” Tanımı	74
2.3. Endekslerde Kırılğan Devletler	81
2.4. Kırılğanlık Sebepleri.....	113
2.5. Kırılğan Devlet Özellikleri.....	120
2.6. Kırılğan Devlet Serüveni	125
2.7. Kırılğan Devlet – Başarısız Devlet.....	130
3. Afrika Kıtası ve Kırılğanlık	134
3.1. Afrika Kıtasının Genel Görünümü.....	134
3.2. Afrika Kıtasında Bölgeler	147
3.3. Afrika Kıtasının Tarihi	155

3.3.1.Sömürge Öncesi Afrika.....	156
3.3.2.Sömürülen Afrika	159
3.3.3.Sömürge Sonrası Afrika.....	168
3.4. Afrika Kıtasında Kamu Yönetimi	172
3.5. Afrika Kıtasında Kırılğanlık.....	181
4. Alan Araştırması	204
4.1. Araştırmanın Amacı	204
4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	204
4.3. Araştırmanın Yöntemi	204
4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	213
4.5. Araştırmanın Analizi ve Bulgular	215
4.5.1. Çad Cumhuriyeti ve Kırılğanlık.....	215
4.5.1.1. Genel Görünüm	215
4.5.1.2. Doküman Analizi	224
4.5.1.3. Betimsel Analiz	237
4.5.2. Mozambik Cumhuriyeti ve Kırılğanlık.....	252
4.5.2.1. Genel Görünüm	252
4.5.2.2. Doküman Analizi	264
4.5.2.3. Betimsel Analiz	276
4.5.3. Nijerya Federal Cumhuriyeti ve Kırılğanlık.....	288
4.5.3.1. Genel Görünüm	288
4.5.3.2. Doküman Analizi	298
4.5.3.3. Betimsel Analiz	308
4.5.4. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Kırılğanlık..	333
4.5.4.1. Genel Görünüm	333

4.5.4.2. Doküman Analizi	342
4.5.4.3. Betimsel Analiz	353
Sonuç	377
Kaynakça.....	395
Ekler	438
Ek 1. Mülakat Soruları	438
Ek 2. Etik Raporu.....	440

Kısaltmalar

WGI	: Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri
USAID	: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı
HIPC	: Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler
PRSP	: Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri
DFID	: Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Bakanlığı
KPI	: Temel performans göstergelerine
GEG	: Yeterince İyi Yönetişim - Good Enough Governance
KIT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
HDI	: İnsani Gelişim Endeksi - Human Development Index
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
DAC	: Kalkınma Yardımı Komitesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
DFID	: Uluslararası Kalkınma Departmanı
FSI	: Kırılgan Devletler Endeksi
EU	: Avrupa Birliği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
CIFP	: Dış Politika İçin Ülke Göstergeleri
BMZ	: Alman Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı
SDC	: İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı
FFP	: Barış Fonu
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
CPIA	: Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme

IRAI	: Kaynak Tahsisi Endeksi
CPI	: Yolsuzluk Algı Endeksi
GPI	: Küresel Barış Endeksi
IEP	: Ekonomi ve Barış Enstitüsü
BM	: Birleşmiş Milletler
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GYÜ	: Gelişme Yolundaki Ülkeler

Şekil Listesi

Şekil 1. Veri Toplama Yöntemleri	10
Şekil 2. FSI Metodoloji	86
Şekil 3. 2024 FSI Isı Haritası	88
Şekil 4. FSI Ülke Sınıflandırma Renkleri.....	89
Şekil 5. CPI Haritası 2024	97
Şekil 6. Alan Bazında GPI Puanının Yıllık Değişimi - 2025	100
Şekil 7. Göstergelere Göre Puandaki Değişim Yüzdesi, 2023 - 2024.....	105
Şekil 8. GPI Dünya Haritası	106
Şekil 9. Afrika Kıtası Siyasi Haritası	135
Şekil 10. Afrika Kıtası Dil Aileleri	139
Şekil 11. Afrika Kıtası Bölgeler 1	147
Şekil 12. Afrika Kıtası Bölgeler 2	149
Şekil 13. Sömürge Öncesi Afrika 'da Kurulan Krallıklar.....	157
Şekil 14. Kişi Başına Düşen GSYİH, 2025.....	196
Şekil 15. Çad Cumhuriyeti Haritası.....	215
Şekil 16. Çad Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000 - 2030	218
Şekil 17. Çad Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024	218

Şekil 18. CPIA Africa Çad Cumhuriyeti 2015 - 2023	231
Şekil 19. 2015 ten 2023 'e CPIA Puanlarındaki Değişim	232
Şekil 20. 2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması Grafiği – Çad Cumhuriyeti	236
Şekil 21. Mozambik Cumhuriyeti Haritası.....	253
Şekil 22. Mozambik Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000 - 2030.....	255
Şekil 23. Mozambik Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024	256
Şekil 24. Mozambik Cumhuriyeti Kamu Borcu – 2016 - 2023 (%GSYİH) ...	262
Şekil 25. CPIA Mozambik Cumhuriyeti 2015 - 2023	271
Şekil 26. 2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması – Mozambik Cumhuriyeti	275
Şekil 27. Nijerya Federal Cumhuriyeti Haritası.....	289
Şekil 28. Nijerya Federal Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000 - 2030	291
Şekil 29. Nijerya Federal Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024	292
Şekil 30. CPIA Nijerya Federal Cumhuriyeti 2015 - 2023.....	304
Şekil 31. 2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması Grafiği – Nijerya Federal Cumhuriyeti	308
Şekil 32. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Haritası.....	333

Şekil 33. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000 - 2030.....	336
Şekil 34. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024	336
Şekil 35. CPIA Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti 2015 - 2023.....	349
Şekil 36. 2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması Grafiği - Etiyopya	353

Tablo Listesi

Tablo 1. Bağışçı Toplulukların Yönetişim ve İyi Yönetişim Tanımları.....	15
Tablo 2. Literatürdeki İyi Yönetişim Tanımları.....	16
Tablo 3. Dünya Kalkınma Raporu İyi Yönetişim İçin Gerekenler 1997 - 2003	18
Tablo 4. Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri	20
Tablo 5. USAID Yönetişim Göstergeleri.....	22
Tablo 6. Yoksulluğun Boyutları ve Yönetişim.....	24
Tablo 7. Rejimlerin Özellikleri ve Kapasiteleri.....	26
Tablo 8. Ülke Modeli	29
Tablo 9. Yönetişim Reformlarının Devletlere Göre Öncelikleri	41
Tablo 10. Gündemi Azaltmak.....	43
Tablo 11. Kök ve Dal Karşılaştırması.....	46
Tablo 12. İyi Yönetişim ve Yeterince İyi Yönetişim Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	52
Tablo 13. FSI'ya göre Kırılgan Devletler - 2024	90
Tablo 14. 2015 - 2023 Yılları Arası En Yüksek Alarm Veren Ülkeler	91
Tablo 15. CPIA 2023	94

Tablo 16. CPI 2024 Raporu	97
Tablo 17. Devam Eden Çatışma Alanı.....	101
Tablo 18. Militarizasyon (Askerileşme) Alanı.....	102
Tablo 19. Emniyet ve Güvenlik Alanı	104
Tablo 20. Endekslere Göre En Kırılgan Devletler	107
Tablo 21. BM Üye Ülkelerin FSI 'daki Konumu	108
Tablo 22. Afrika Kıtası Yıllara Göre Nüfusu	136
Tablo 23. Afrika Ülkelerinin Nüfusları	137
Tablo 24. Afrika Kıtasında Konuşulan Diller	141
Tablo 25. Afrika Kıtası Etnik Yapı.....	144
Tablo 26. Afrika Kıtasını Sömüren Ülkeler.....	161
Tablo 27. Afrika Ülkeleri Bağımsızlık Tarihleri	170
Tablo 28. Afrika Kıtası Nüfus Projeksiyonu	184
Tablo 29. CPI - 2024 Afrika Kıtası	190
Tablo 30. GPI - 2024 Afrika Kıtası	193
Tablo 31. Afrika Ülkeleri Kişi Başına Düşen GSYİH (dolar)	196
Tablo 32. HDI 2025 - Afrika Ülkeleri	198
Tablo 33. FSI 2024 – Güvenlik.....	201
Tablo 34. Doküman Analizi Yapılacak Endeksler	207

Tablo 35. FSI'daki En Kırılgan Afrika Kıtası Ülkeleri.....	209
Tablo 36. FSI, CPIA, CPI ve GPI Endeksleri ve FSI'da Alarm Veren Afrika Kıtası Ülkeleri	210
Tablo 37. 1980 - 2050 Yılları Arasında Nüfus Boyutları - Çad Cumhuriyeti	216
Tablo 38. Çad Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024	216
Tablo 39. Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları	219
Tablo 40. GSYİH Sektöre Göre - 2023	223
Tablo 41. HDİ'ya göre Çad Cumhuriyeti.....	224
Tablo 42. Çad Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025	224
Tablo 43. FSI 2019 - 2024	225
Tablo 44. FSI 2024 - Çad Cumhuriyeti	225
Tablo 45. Çad Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerin Sıralaması.....	227
Tablo 46. 2024 CPIA Verileri-Çad Cumhuriyeti	229
Tablo 47. 2024 Yolsuzluk Algı Endeksi-Çad Cumhuriyeti.....	233
Tablo 48. 2012 - 2023 Yılları Arası Çad Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası.....	234
Tablo 49. 2008 - 2024 Yılları Arası GPI - Çad Cumhuriyeti	235
Tablo 50. Çad Cumhuriyeti GPI Düzeyleri.....	236
Tablo 51. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular	237

Tablo 52. 1980 - 2050 Yılları Arasında Nüfus Boyutları - Mozambik Cumhuriyeti.....	254
Tablo 53. Mozambik Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024.....	254
Tablo 54. Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları	256
Tablo 55. GSYİH Sektöre Göre - 2023	262
Tablo 56. HDI' ya Göre Mozambik Cumhuriyeti	263
Tablo 57. Mozambik Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025	264
Tablo 58. FSI 2019 - 2024	264
Tablo 59. FSI 2006 - 2024 - Mozambik Cumhuriyeti	265
Tablo 60. Mozambik Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerin Sıralaması	266
Tablo 61. 2024 CPIA Verileri - Mozambik Cumhuriyeti	269
Tablo 62. 2015 ten 2023 'e CPIA Puanlarındaki Değişim	272
Tablo 63. 2024 CPI - Mozambik Cumhuriyeti	273
Tablo 64. 2012-2023 Yılları Arası Mozambik Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası	273
Tablo 65. 2008-2024 Yılları Arası GPI - Mozambik Cumhuriyeti	274
Tablo 66. Mozambik Cumhuriyeti GPI Düzeyleri.....	276
Tablo 67. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular	276

Tablo 68. 1980 - 2050 Yılları Arasında Nüfus Boyutları - Nijerya Federal Cumhuriyeti	290
Tablo 69. Nijerya Federal Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024	290
Tablo 70. Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları	292
Tablo 71. GSYİH Sektöre Göre - 2023	296
Tablo 72. HDI' ya Göre Nijerya Federal Cumhuriyeti.....	297
Tablo 73. Nijerya Federal Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025	297
Tablo 74. FSI 2019 - 2024	298
Tablo 75. FSI 2006 - 2024 - Nijerya Federal Cumhuriyeti.....	299
Tablo 76. Nijerya Federal Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerin Sıralaması.	300
Tablo 77. CPIA Nijerya Federal Cumhuriyeti 2024	303
Tablo 78. 2015' ten 2023 'e CPIA Puanlarındaki Değişim	304
Tablo 79. 2024 CPI - Nijerya Federal Cumhuriyeti.....	305
Tablo 80. 2012 - 2023 Yılları Arası Nijerya Federal Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası	306
Tablo 81. 2008 - 2024 Yılları Arası GPI - Nijerya Federal Cumhuriyeti	307
Tablo 82. Nijerya Federal Cumhuriyeti GPI Düzeyleri.....	308
Tablo 83. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular	309

Tablo 84. 1980 - 2050 Yılları Arası Nüfus Boyutu – Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti	334
Tablo 85. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Nüfus Profili – 2024	334
Tablo 86. Kentsel Nüfus (milyon)	335
Tablo 87. Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları	337
Tablo 88. GSYİH Sektöre Göre - 2023	341
Tablo 89. HDI’ ya göre Nijerya Federal Cumhuriyeti.....	342
Tablo 90. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025	342
Tablo 91. FSI 2019 - 2024	343
Tablo 92. FSI 2006 - 2024 - Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti	343
Tablo 93. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerin Sıralaması	345
Tablo 94. CPIA 2024 Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti	347
Tablo 95. 2015 ten 2023 ‘e CPIA Puanlarındaki Değişim	349
Tablo 96. 2024 CPI – Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti	350
Tablo 97. 2012 - 2023 Yılları Arası Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası	351

Tablo 98. 2008 - 2024 Yılları Arası GPI - Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti	352
Tablo 99. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti GPI Düzeyleri	353
Tablo 100. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular	354
Tablo 101. Ülkelerin Kırılganlıklarının Endeks ve Mülakatlardaki Karşılaştırılması.....	390

GİRİŞ

Devletler farklı karakteristik özellikler göstermektedir. Bu karakteristik özellikler devletlerin farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmaktadır. Bunlardan biri de kırılgan devletlerdir. Kırılgan devletler denildiğinde genel olarak kötü yönetilen devlet kurumları, yozlaşmış yöneticiler, eğitim, sağlık altyapılarının yetersizliği, açlık ve güvenlik konuları akıllara gelmektedir (Nolting, 2006, s. 27). Fakat her devlet için standart bir kırılganlıktan bahsetmek mümkün değildir (Besley ve Torsten, 2011, s. 373). Dolayısıyla kırılgan devletlerin tanımı konusunda bir standart olmadığı gibi hangi devletlerin kırılgan olduğunu gösteren standart göstergeler de yer almamaktadır. Nitekim kırılgan devletlerin kendilerini ele verdiği bazı karakteristik özellikler değerlendirilerek kırılganlıkları hakkında fikir sahibi olunabileceği üzerinde durulmaktadır (Pektaş ve Ateş, 2018, s. 6). Bunlar, “siyasal yozlaşma”, “yöneticilerin ya da küçük grupların çıkarlarının ön planda olması”, “devletin şiddet kullanımı üzerindeki tekeli kaybetmesi”, “kamu hizmetlerinin yetersizliği”, “doğal afetler sonrası yaşanan hizmetlere erişim sorunları” dır.

Devletlerin kırılganlığının, özelde de Afrika’da kırılganlığın sebepleri, neler yapılması gerektiği konularına aranan cevaplar ideolojiye, teoriye, anlatıya, modele veya çerçeveye göre değişmektedir. Bugün Afrika, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ve yeterli işgücüne sahip olmasına rağmen dünyanın insani kalkınma bakımından en düşük puanına sahip kıtası olmayı sürdürmektedir. Bu bağlamda Afrika’da yaşanan kırılganlık ve istikrar sağlayamamış olması farklı sebeplere dayandırılarak açıklanmaktadır. Örneğin, Bağımlılık Teorisi gelişmişliğin ya da az-gelişmişliğin göstergesini ekonomik büyüme değil, bağımlılık durumu olarak tanımlamakta ve Afrika’da yoksulluk değil, yoksullaştırılma olduğunu öne sürmektedir. Merkez ülkelere (sanayileşmiş - gelişmiş Batı ülkeleri) bağımlılığı, çevre ülkelerin kalkınmasının önündeki en büyük engel olarak görmektedir (Haque,

1999, s. 112-113). Post kalkınma yaklaşımına göre ise Afrika'da Batı değerleri temel alınarak kalkınma sorununa çözümler aranmakta ve ülkelerin yoksulluk ve kalkınma sorunlarının kendi öz değerleri ile çözümlenmesi gerektiği öne sürülmektedir (Escobar, 2011, s. 9). Diğer taraftan soğuk savaş döneminde Batılıların geliştirmekte olan ülkelerde kalkınmayı sağlamak için "kalkınma idaresi" kurmayı ve soğuk savaş bittikten sonra ise "iyi yönetim" ilkelerini geliştirmeyi tavsiye ettikleri görülmektedir (Ibietan, 2014). Örneğin Dünya Bankası (DB) tarafından 1989 yılında Afrika ile ilgili hazırlanan "Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Development" adlı rapora göre; "Afrika'nın kalkınma sorunlarının temelinde bir yönetim krizi yatmaktadır" (WB, 1989, s. 60). Yani Afrika'da iyi yönetim olmadığı için istikrar sorunları devam etmekte ve yönetim sorunları yaşanmaktadır.

Netice de bugün kırılğan devlet denildiğinde akıllara gelen kavram iyi yönetişimdir. Dünya Bankası raporlarında ilk kez yer alan iyi yönetişim kavramı, Afrika ülkelerinin ilerleyememesi ve istikrar sağlayamamasının sebebi olarak görülen yönetişim krizi ve yönetimdeki az gelişmişliğin çaresi olarak sunulmuştur. Ancak iyi yönetişimin gelinen nokta da Afrika ülkelerinin ilerlemesi ve kalkınması noktasında başarı sağlayamadığı açıktır. Çünkü iyi yönetişim gündemi gerçekçi olmayan bir şekilde uzun ve zamanla daha da uzamaktadır. Dünya çapında iyi yönetişim göstergelerine (WGI) göre iyi yönetişim göstergeleri 6 maddeden oluşmakta ve bu maddeler kendi içerisinde de birçok boyuta ayrılmaktadır. Dolayısıyla iyi yönetişim, kırılğan özellikteki tüm ülkelerde her boyutunun bir anda yapılmasını beklemekte ve böylece ülkelere oldukça fazla görev yüklemektedir. Ancak kırılğan devletlerin hangilerinde bu boyutların karşılık bulacağı temel konudur. Örneğin, çökmüş bir devlet için temel siyasi meşruiyet ve düzenin tekrar tesis edilmesi önemli bir öncelikli adım iken, kamu harcamaları yönetimi, kamu hizmeti reformu, kamu hizmetlerinin yerelleşmesi her düzeyde ülke için oldukça önemli olmasına rağmen çatışma sonrası devletler için acil bir reform değildir. Afganistan, Liberya, Haiti ve Sierra Leone ülkeleri düşünüldüğünde

önce yapılması gereken siyasi istikrarı sağlayacak temel kurumlar, vatandaşların temel fiziksel korunması ve hükümetin meşruiyetini ve otoritesini artıran girişimlerdir. Nikaragua, Burkina Faso, Tanzanya, Gana ve Honduras'ta kamu hizmetlerini tüm halka ulaştırmak, kalkınmayı sağlamak için yolsuzluk biçimlerini azaltmak ve kamu kaynaklarının daha iyi yönetimi için sistemler kurmak öne çıkmaktadır. Hindistan, Botsvana, Çin, Tayland, Brezilya, Güney Afrika ve Meksika gibi ülkelerde ise önceliği şeffaf bütçeleme ve muhasebe süreçleri, düzenleyici çerçeveler ve risk azaltma gibi yönetim reformları almaktadır (Grindle, 2004, s. 537). İşte bu yüzden ki iyi yönetim reformlarının her ülke için standart bir çerçeve çizmesi hem söz konusu devletlerin karakteristik özellikleri hem de devletlerin kapasitesi düşünüldüğünde mümkün görülmemektedir. Çünkü her ülke kendine özgü koşullara sahiptir.

Dolayısıyla istikrarı sağlamak ve yoksulluğu azaltmak için “yapılması gereken” çok sayıdaki iyi yönetim reformu arasında neyin önemli neyin önemli olmadığı, neyin önce gelmesi gerektiği ve neyin takip edilmesi gerektiği, kısa vadede neyin başarılabileceği ve yalnızca uzun vadede neyin başarılabileceği, neyin mümkün olup neyin olmadığı konusunda çok az rehberlik vardır. Bu da herhangi bir ülke için aynı anda çok sayıda yönetim reformunun üstlenilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu tür ülkelerin neyi başarması gerektiğine ilişkin beklentiler yüksektir. İşte bu nokta da söz konusu ülkeler daha da çıkmaza girmekte ve bir alternatif olarak yeterince iyi yönetim (good enough governance-GEG) öne çıkmaktadır. Yeterince iyi yönetim, ekonomik ve politik sorunların amaçlarına katkıda bulunduğu düşünülen müdahalelerin sorgulanması, önceliklendirilmesi ve tek tek ülkelerin koşullarına uygun hale getirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Grindle, 2004, s. 526). Yani yeterince iyi yönetim, söz konusu kırılgan devletler için önceliklere odaklanarak daha gerçekçi ve iyi bir rehberlik sağlamaktadır.

Netice de bu çalışma da Afrika kıtasındaki birçok ülkede 1989'dan itibaren devam eden kırılganlık ve buna bağlı istikrara kavuşamama sorununa çözüm arayışına siyaset bilimi ve kamu yönetimi perspektifinden yaklaşılarak, yeterince iyi yönetim önermesi yapılmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışma istikrarlı ve düzenli devlet yapılanmasına sahip olmayan, kırılgan devlet olarak tanımlanan, birçok ülkenin karakteristik özellikleri düşünüldüğünde mümkün görülmeyen iyi yönetim yerine yeterince iyi yönetimi önermektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kırılgan devletlerin var olan yönetimlerindeki sorunlarına çözüm bulacak ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olacak kavramın iyi yönetim değil, yeterince iyi yönetim olduğunu ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda “*Kırılgan devletlerde özellikle 1989 (iyi yönetişimin kavramsallaştırılmasından) ’dan günümüze var olan yönetimlerdeki sorunların çözülme ve istikrarın sağlanamama nedeni nedir?*” sorusu çalışmanın temel sorusunu oluştururken, bazı alt sorularda yer almaktadır. Bunlar:

- Kırılgan devletler aynı kırılganlıklara mı sahiptir?
- Kırılgan devletler için geçerli tek bir formül (iyi yönetim) var mıdır?

Çalışmanın hipotezleri ise şunlardır:

H1: Farklı ülkeler tarafından sömürülen ülkeler farklı kırılganlıklar göstermektedir.

H2: Kırılgan devletlerde var olan yönetimlerdeki sorunlarına çözüm bulacak ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olacak kavram yeterince iyi yönetişimdir.

H3: Yeterince iyi yönetim kırılgan devletler için daha mütevazı ve daha uygulanabilirdir.

Çalışmanın Önemi

Özellikle 1989 sonrası Afrika'da istikrarın sağlanamaması, ülke yapılarının eksikliği sonucu baş gösteren iktidar ve yönetim sorularına çözüm arayışı iyi yönetim ile sınırlandırılmıştır. Öyle ki DB tarafından da bir yönetim krizi olarak tanımlanmış ve iyi yönetim önerilmiştir. Ancak geline nokta da iyi yönetimin bu krizi çözemediği açıktır. Bu nedenle çalışmada "kırılgan devletlerde istikrarın sağlanması ve yönetim krizlerinin çözümü için yeterince iyi yönetim" önermesi yapılmaktadır.

Bu önermenin doğrulanması hem pratik hem de akademik açıdan büyük önem taşımaktadır. Pratik açıdan, Afrika'da yıllardır süre gelen kırılganlık, istikrarın sağlanamaması ve buna bağlı insanların çoğunun muzdarip olduğu yoksulluk, açlık, hastalık, cehalet gibi sorunların çözümüne yönelik düşünceleri geliştirmek suretiyle insanlığın refahına, mutluluğuna ve barışına katkı sağlayabilecek öneriler geliştirmeye olanak sağlayabilir. Akademik açıdan ise Türkiye'de siyaset bilimi ve kamu yönetimi araştırmalarında Afrika'da yönetim krizlerinin çözümünde bugün öne çıkan yeterince iyi yönetim kavramının tartışılması ihmal edilen bir alandır. Oysa bugün Afrika gibi kırılgan ülkelerde yönetim krizleri ve istikrarın hala sağlanamamış olması yeterince iyi yönetim kavramını akıllara getirmektedir.

Dolayısıyla kırılgan devletler için önemli bir kavram olarak tanımlanabilecek olan yeterince iyi yönetim kavramının hem üzerinde henüz durulmamış olması ve neticede literatürde boşluk oluşturması, hem de Afrika'da DB tarafından önerilen iyi yönetim yerine daha uygulanabilir ve söz konusu ülkelerde yıllardır süregelen krizler için gerçekçi bir çözüm üretecek olması özgün değerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın Kapsamı

Araştırma, kırılgan ülkelerin yaşadığı yönetim krizleri için yeni bir model olan yeterince iyi yönetim kavramı çerçevesinde Kırılgan Devletler Endeksi (Fragile States Index - FSI) 2024'e göre alarm veren 20 Afrika kıtası ülkesinden farklı bölgelerde ve farklı ülkeler tarafından sömürülen 4 ülke ile sınırlı tutulmuştur.

Bu kapsam da çalışma teorik ve veri analizi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Teorik kısımda çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini belirlemek adına öncelikle yeterince iyi yönetim, kırılgan devlet konuları ele alınmıştır. Sonrasında ise Afrika kıtasının genel görünümü, bölgeleri, tarihi, kamu yönetimi özellikleri incelenerek, kırılganlıkları ortaya konulmuştur. Böylece konuya ilişkin daha önce yapılmış olan çalışmalar da taranarak birincil ve ikincil kaynaklar belirlenmiştir.

Çalışma bir “giriş” ve dört “bölüm” halinde ele alınmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı ve önemi ile kapsam ve yöntemine yer verilmiştir.

Birinci bölüm de “Yeterince İyi Yönetişim” başlığı altında kavramsal çerçeve, kavramın içeriği, yeterince iyi yönetim literatürü, yeterince iyi yönetim eleştirileri, benzerlikler ve farklılıklar başlıklarına yer verilmiştir. İyi yönetim bugün uluslararası kabul edilmiş bir tanımı olmasa da, istikrar ve düzenli bir devlet yapılanmasına sahip olmayan Afrika gibi kırılgan ülkelerin yönetsel sorunlarına ve istikrara kavuşmasına yardımcı olmak amacıyla DB tarafından ortaya atılmıştır. İyi yönetim birbirini tamamlayan şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik olmak üzere sekiz ilkeden oluşmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2003). Yeterince iyi yönetim ise gelişmekte olan ya da kırılgan özelliklere sahip devletler için daha mütevazı ve daha gerçekçi kurumsal bir kılavuz olarak önerilmektedir. Yeterince iyi yönetim ekonomik ve siyasi gelişmeyi önemli ölçüde engellemeyen ve yoksulluğu azaltma girişimlerine izin veren, asgari düzeyde hükümet performansı ve sivil toplum

katılımını öngören bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde bugün kırılğan özellikler gösteren devletler için daha gerçekçi olduğu söylenebilen yeterince iyi yönetim kavramının kavramsal çerçevesi çizilerek, kavramın içeriği üzerinde durulmuş, yeterince iyi yönetim eleştirilerine yer verilmiş ve yeterince iyi yönetim ile iyi yönetim arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde “Kırılğan Devletler” başlığı altında kavramsal ve kuramsal çerçeve, uluslararası kuruluşların kırılğan devlet tanımları, endekslerde kırılğan devletler, kırılğanlık sebepleri, kırılğan devlet özellikleri, kırılğan devlet serüveni ve kırılğan devlet-başarısız devlet başlıkları yer almaktadır. Kırılğan devlet kavramı, yıllarca çeşitli şekillerde zayıf, yumuşak, aşırı gelişmiş, gayri meşru, fakir, alakasız, kökünden sökülmiş, haydut vb. olarak tanımlanan sorunlu devletlerin patolojilerinin bir özeti olarak görülmüştür (Osaghae, 2007, s. 692). Genel olarak devletlerin kırılğanlığı, güvenlik, yoksulluk, yozlaşma, kutuplaşan seçkinler, grupların şikâyetleri, ekonomi, ekonomik eşitsizlik, devlet meşruiyeti, kamu hizmeti, insan hakları, demografik baskılar, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler ve dış müdahaleler karşısındaki kapasitesidir. Ancak her devletin kapasitesi farklı olduğu gibi kırılğanlıkları da farklı olabilmektedir. Bu bağlamda öncelikle kırılğan devletlerin kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilerek, kırılğan devlet tanımları, endeksler, kırılğanlık sebepleri, kırılğan devlet özellikleri, kırılğan devletlerin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuş ve kırılğan devlet-başarısız devlet karşılaştırması yapılmıştır.

Üçüncü bölümde “Afrika Kıtası ve Kırılğanlık” başlığı altında Afrika kıtasının konumu, nüfusu, etnik yapısı vb. üzerinde durularak genel görünümü ortaya konularak, Afrika kıtası bölgeleri, tarihi, kamu yönetimi özellikleri ve Afrika kıtasındaki kırılğanlıklar ele alınmıştır. Tarihin ilk anlarına şahitlik etmiş olan Afrika, sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından uzun yıllar çeşitli ülkelerin sömürgelerine maruz

kalmıştır. Uzun bir sömürge dönemi geçiren Afrika da, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası devlet inşa süreci başlamış, ancak ülkelerin birçoğu bu süreci tamamlayamayarak iç sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bugün hala birçok Afrika ülkesi hem idari hem de siyasi açıdan kurumsallaşma sağlayamamıştır (Ateş ve Bıyıklar, 2022, s. 633). Öyle ki FSI 2024 incelendiğinde Afrika kıtasında yer alan 54 ülkeden Somali, Sudan, Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Etiyopya, Mali, Nijerya, Libya, Gine, Zimbabwe, Nijer, Kamerun, Burkina Faso, Burundi, Mozambik, Eritre, Uganda ve Kongo Cumhuriyeti olmak üzere 20 ülke alarm veren ülke konumunda yer almaktadır. Dolayısıyla bu bölümde Afrika kıtası ayrıntılı bir şekilde ortaya konularak, kırılganlıkları ele alınmıştır.

Dördüncü bölüm çalışmanın “nitel araştırması ve derlenen verilerin analizle ilgili bilgilerin” sunulduğu bölümdür. Bu bölümde Afrika kıtasının FSI’ya göre alarm veren ülkeler arasında bulunan 4 ülkede gerçekleştirilen mülakat verileri ile bu dört ülkenin “Kırılgan Devletler Endeksi (FSI), Yolsuzluk Algı Endeksi (CPI), Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (CPIA) ve Küresel Barış Endeksi (GPI)” analizlerine yer verilmiştir. Bu verilere yer verilirken, yeterince iyi yönetim kavramsallaştırmasının savunduğu her ülkenin birbirinden farklı kırılganlığa sahip olduğu düşüncesi bağlamında seçilen dört ülkenin kırılganlıkları tespit edilerek, yeterince iyi yönetişimin uygulanabilirliği ortaya konulmuştur.

Son olarak ise tezin değerlendirme ve önerilerinin yer aldığı sonuç kısmına yer verilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada belirtilen amaca ulaşmak için “nitel araştırma yöntemi” kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, “gözlemciyi dünyanın tam ortasına koyan” (Denzin ve Lincoln, 2005, s. 3) ve “tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamla ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan süreçler bütünüdür” (Van Maanen, 1979, s. 520). Bu anlamda şemsiye bir

kavram olarak tanımlanan (Van Maanen, 1979, s. 520) nitel araştırma, elde edilen verilerden yola çıkarak, sosyal olguları, tâbi bulundukları ortam içinde araştırmayı, anlayış geliştirmeyi, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmeyi ve yaşanan deneyimlerin nasıl yorumladıklarını tarif etmeyi amaçlamaktadır (Patton, 1985, s. 1). Kısaca bir anlamlandırma çabasıdır.

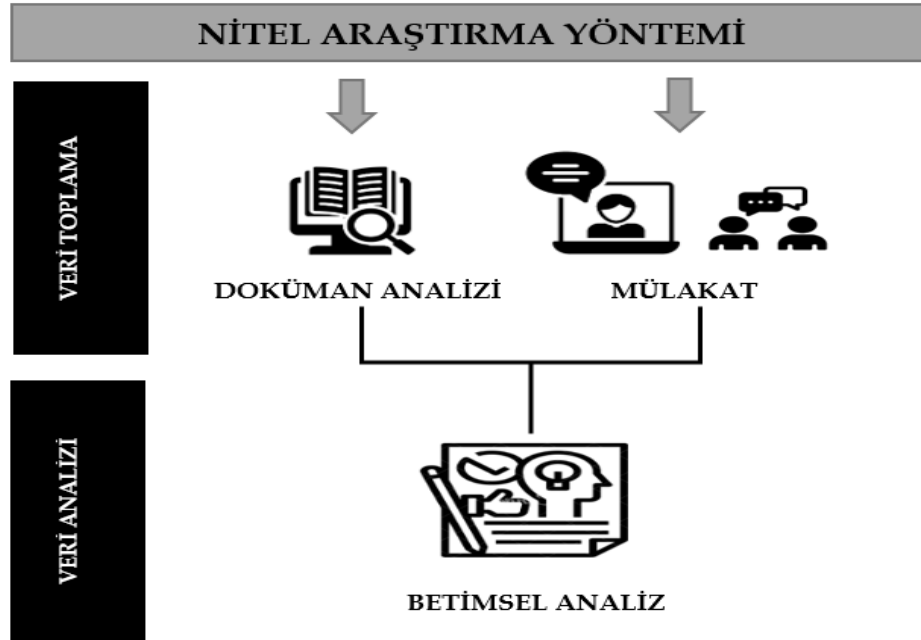
Bu yöntemin tercih edilmesinde, nitel araştırma yönteminin bazı özellikleri öne çıkmaktadır. İlki nitel araştırmalarda “doğal ortama duyarlılık” tır. Nitel araştırmalar doğal ortamda gerçekleşen olay ya da olguları anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Çünkü her olay ya da olgu kendi ortamı içinde en iyi şekilde anlaşılabilir/ anlamlandırılabilir. İkincisi “araştırmacının katılımcı rolü” dür. Araştırma kapsamındaki veri kaynak ya da kişilerine yakın olma, kişilerle konuşma, gözlem yapabilme, ilgili dokümanları inceleme, konuyu yakından tanıma ve anlama imkânı vermektedir. Üçüncüsü “bütüncül yaklaşım” dır. Genel olarak araştırma konusu bütüncül bir yaklaşımla belirlenmekte ve toplanan veriler bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Çünkü bir bütün, onu oluşturan parçaların toplamından daha fazla anlam ifade etmektedir. Dördüncüsü “algıların ortaya konması” dır. Araştırmaya dâhil edilen bireylerin algılarının ve deneyimlerinin ortaya konması nitel araştırmanın en önemli amaçlarından biridir. Beşincisi “tümevarımcı analiz” dir. Nitel araştırmada tümevarım ilkesi hâkimdir. Böylece araştırmacılar, topladığı verilerden yola çıkarak anlamlı bir yapı oluşturmaktadır. Altıncısı “araştırma deseninde esneklik” tir. Araştırma deseninde esneklik, farklı yöntemlerin birlikte kullanılabilmesidir. Nitel araştırmalarda ilgili problemin en açık ve ayrıntılı bir şekilde araştırılması, tanımlanması ve açıklanması için mümkün olan birçok yöntem kullanılması, elde edilen veri ve açıklamaların güvenilirliği ve geçerliliği için son derece önemlidir. Sonuncusu ise “nitel veri” dir. Yani konuya ilişkin betimleyici ve gerçekçi bir resim sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 42-48). Ayrıca nitel araştırma yöntemi farklı veri toplama yöntemlerini kullanan desenleri içerisinde barındırmaktadır. Bu desenler “kültür analizi”, “olgubilim”, “kuram

oluşturma”, “durum çalışması”, “eylem araştırması” iken; veri toplama yöntemleri ise genellikle gözlem, mülakat (yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış, yapılandırılmamış) odak grup görüşmesi, ve doküman/metin analizi (literatür taraması vb.) şeklinde dir.

Bu kapsamda çalışmada kullanılan desen ve veri toplama yöntemleri aşağıdaki gibidir:

şekil 1

Veri Toplama Yöntemleri

BÖLÜM 1. Yeterince İyi Yönetişim

Yeterince iyi yönetim çalışmanın birinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde yeterince iyi yönetim kavramının kavramsal çerçevesi çizilerek, yeterince iyi yönetişimin içeriği üzerinde durulacak ve yeterince iyi yönetim literatürü, yeterince iyi yönetim eleştirileri ile iyi yönetim ve yeterince iyi yönetim arasındaki benzerlikler ve farklılıklara değinilecektir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

İngilizce karşılığı “good enough governance” olan ve literatürde “GEG” olarak kısaltılan yeterince iyi yönetim kavramı “ekonomik ve politik gelişmeyi önemli ölçüde engellemeyen ve yoksulluğu azaltma girişimlerinin ilerlemesine izin veren, asgari düzeyde kabul edilebilir hükümet performansı ve sivil toplum katılımı koşuludur” (Grindle, 2004). Başka bir tanıma göre ise yeterince iyi yönetim “kurumların ve hükümet yeteneklerinin evrimine ilişkin daha incelikli bir anlayışı” kabul etmeyi ve "tüm iyi şeylerin aynı anda peşinden gidilemeyeceği bir dünyada ödünleşimler ve öncelikler konusunda açık olmayı" ifade etmektedir (Evans, 2012).

Yeterince iyi yönetişimi Hardt (2012) basitçe iyi yönetişimin aynı anda yapılacak uzun bir listesi yerine, daha iyi yönetim için katalizör görevi görebilecek girişimlerin zamana bağlı hiyerarşik bir listesine sahip olmak olarak tanımlamıştır. Oshodi (2008) yeterince iyi yönetişimi, ülkeye özgü koşullar göz önüne alınarak, daha sorunlu konulara geçmeden önce uygulanabilmesi kolay politikaların uygulanmasına vurgu yaparak daha gerçekçi olma eğiliminde olmuş ve yeterince iyi yönetişimi kısa ve uzun vadede bir çözüm olarak tanımlamıştır. Öyle ki yeterince iyi yönetim,

istikrarlı bir şekilde işgücü istihdam eden; günde sofraya en az bir iyi yemek getiren; nispeten istikrarlı bir güç kaynağı sağlayan; girişimcilerin iş dünyasında kalmasına izin veren; yerel, eyalet ve ulusal hükümetlere

bir dereceye kadar yanıt veren; birçok topluluğa içilebilir su sağlayan; yönetilebilir ve motorlu yollar sağlayan; bazı şeylerin işe yaraması koşuluyla göreceli yolsuzluğa izin veren; özel sektörü faaliyetlerine başlamak ve kademeli olarak genişletmek istemeye teşvik etmektedir. (Oshodi, 2008, s.5)

Killick (1990) hükümetlerin asgari müdahalelerinin oluşturabileceği konuyu gündeme getirmiş ve “hükümet en iyi ne yapabilir?”, “hükümetin ne tür politika araçları karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilir?” sorularını sormuştur. Court ve Hyden (2005) da yolsuzluğun geldiği noktanın kalkınmanın önünde aşılabilir bir engel teşkil etmediğini ortaya koymuş ve daha da ileri giderek bazı eyaletlerin yolsuzlukla ilgili çeşitli sorunları olmasına rağmen kayda değer bir kalkınma başarısı elde ettiklerini söylemişlerdir. Rodrik (2004) ise, gelişmekte olan ülkelerin “büyümeyi harekete geçirmek” için başlangıçta sadece kurumsal ortamlarında iyileştirmelere ihtiyaç duyabileceklerine vurgu yaparak yeterince iyi yönetim gündemini ileri sürmüştür.

Yeterince iyi yönetim kavramı, ilk defa Edward S. Mason Uluslararası Kalkınma Profesörü olan Merilee S. Grindle tarafından 2002 yılında Dünya Bankası için hazırlanan bir makalede iyi yönetim vurgusuna alternatif olarak önerilmiştir:

İyi yönetim elde etmek, ekonomik ve politik etkileşim için oyunun kurallarını belirleyen kurumlardan idari sistemleri yöneten ve mal ve hizmet sağlayan kuruluşlara, vatandaşlara, hükümet bürokrasilerinde görev yapan insan kaynaklarına, siyasi ve bürokratik arenalarda yetkililerin ve vatandaşların arayüzüne kamu sektörünün neredeyse

tüm yönlerine dokunan iyileştirmeler gerektirir. Zaman zaman iyi yönetişime sahip olmak, siyasi organizasyonda, çıkarların temsilinde ve kamusal tartışma ve politika karar verme süreçlerinde değişiklikler anlamına gelir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, iyi yönetişimi savunmak ne yapılması gerektiğine, ne zaman yapılması gerektiğine ve nasıl yapılması gerektiğine dair bir dizi soruyu gündeme getiriyor. (Grindle, 2002, s. 1)

diyerek iyi yönetişimin, özellikle gelişmekte olan çoğu ülkenin karmaşık ortamına vurgu yapmış ve “neyin gerekli olup neyin olmadığı, neyin önce gelmesi ve neyin takip edilmesi gerektiği, neyin mümkün olup neyin olmadığı hakkında çok az kılavuz olduğu” durumlara dikkat çekmiştir. Yine kalkınma, hizmet sunumu, politika oluşturma, program yönetimi ve yoksulluğun azaltılması gibi tüm reform gerekliliklerinin hepsinin yerine getirilmesi gelişmekte olan ülkeler için oldukça zor iken; uzmanlar, bağış kuruluşları iyi yönetişimi yeterince iyi yönetim olarak yeniden şekillendirmeye başlamışlardır (Grindle, 2002, s. 2). Grindle (2010, s. 1-2)'da şu tavsiyede bulunmuştur:

İyi yönetim hâlâ faydalı bir kavramdır. Etkili ekonomik ve siyasi yönetimin kurumsal temellerine gereken dikkati çeker. Yine de, bu övgüye değer fikir, büyüme sağlama, yoksulluğu azaltma ve fakir ülkelerde etkili demokrasiyi getirme kapasitesi ile karıştırılmıştır. Şişirilmiş hale geldiği için bu kavramı terk etmek yerine, akademisyenler ve uygulayıcılar, iyi yönetişimin neleri sağlayabileceği ve neleri sağlayamayacağı konusunda makul bir anlayış geliştirmelidir. Ayrıca,

değişim için kapasiteleri üzerinde pek çok talep bulunan yoksul ülkelerde ne kadar iyi yönetim beklenebileceği konusunda daha gerçekçi beklentilere sahip olmalıdırlar.

Dolayısıyla yeterince iyi yönetim kavramı, iyi yönetimin daha gerçekçi ve uygulanabilir kılmak için önerilmiş bir kavram ya da bir alternatif olduğu söylenebilir. Bu bağlamda iyi yönetim üzerinde durmak gerekmektedir.

İyi Yönetişim

İyi yönetim (good governance) ilk defa DB'nin raporlarında geçmiştir. İyi yönetim istikrarlı ve düzenli devlet yapılanmasına sahip olmayan Afrika gibi gelişmemiş ülkelerin var olan yönetimdeki sorunlarına çözüm bulmak ve kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla ortaya atılan bir kavramdır (Özer, 2006, s. 79). DB'nin 1989 yılında "Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth" başlığı ile yayınlanan raporda iyi yönetim, Eski Dünya Bankası başkanı Barber Conable tarafından, Banka'nın Sahra-altı Afrika konulu çalışmasının ön sözünde "verimli bir kamu hizmeti, güvenilir bir yargı sistemi ve halkına hesap veren bir idare" olarak kullanılmıştır (World Bank, 1989). Ayrıca Afrika'nın ilerleyememesi ve kalkınamaması yönetim krizine ve yönetimdeki az gelişmişliğe bağlanmıştır (World Bank, 1989, s. 60).

1992 yılında Banka Yönetişim ve Kalkınma başlıklı yayınladığı raporda yönetimi, "bir ülkenin kalkınma için ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde gücün kullanılma biçimi" olarak tanımlamış; kamu mal ve hizmetlerinin sağlanmasında devletlerin rolünü vurgulamış ve kamu kurumlarının kalitesine dikkat çekmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha verimli, şeffaf, etkili, hesap verebilir bir yönetime ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuş ve böylece iyi yönetim bağışçı toplulukların söylem ve politikalarında giderek popüler hale gelmiştir. 1997'de eski Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Kofi Annan, "iyi yönetimin, yoksulluğun ortadan

kaldırılmasında ve kalkınmanın teşvik edilmesinde belki de en önemli tek faktör olduğunu" belirtmiştir (United Nations, 1998).

İyi yönetim tanımları incelendiğinde tek bir tanımı bulunmamaktadır. Çok taraflı kalkınma bankaları, uluslararası kuruluşlar gibi çeşitli bağışçı topluluklar ve akademisyenler tarafından tanımlandığı görülmektedir.

Tablo 1

Bağışçı Toplulukların Yönetişim ve İyi Yönetişim Tanımları

	Yönetişim	İyi Yönetişim
DB	'bir ülkede kararların alındığı ve yetkinin kullanıldığı süreç ve kurumlar' (s. 3)	Kapsayıcılık ve hesap verebilirlik üç temel alanda oluşturulmuştur: 'yetkililerin seçimi, hesap verebilirliği ve değiştirilmesi (ses ve hesap verebilirlik; istikrar ve şiddet eksikliği); kurumların verimliliği, düzenlemeler, kaynak yönetimi (düzenleyici çerçeve; hükümet etkinliği); sivil toplumdaki oyuncular arasındaki kurumlara, yasalara ve etkileşimlere saygı, iş dünyası, ve siyaset (yolsuzluğun kontrolü; hukukun üstünlüğü) (s. 3, 7)
UNDP (1997)	'bir ülkenin işlerini her düzeyde yönetmek için ekonomik, politik ve idari otoritenin kullanılması. Vatandaşların ve grupların çıkarlarını ifade ettikleri, yasal haklarını kullandıkları, yükümlülüklerini yerine getirdikleri ve farklılıklarına aracılık ettikleri mekanizmaları, süreçleri ve kurumları içerir' (s. 12)	'Katılımcı, şeffaf' olarak nitelendirilir... sorumlu... etkili ve adil ... hukukun üstünlüğünü teşvik eder... siyasi, sosyal ve ekonomik önceliklerin toplumdaki geniş fikir birliğine dayanmasını ve kalkınma kaynaklarının tahsisine ilişkin karar alma sürecinde en yoksul ve en savunmasız kişilerin seslerinin duyulmasını sağlar' (s. 12)
IMF (2005)	IMF amaçları için, "yönetişimin ekonomik yönleriyle sınırlıdır... iki alanda: kamu kaynaklarının yönetiminin iyileştirilmesi ...; etkin özel sektör faaliyetlerine elverişli şeffaf ve istikrarlı bir ekonomik ve düzenleyici ortamın geliştirilmesi ve sürdürülmesini desteklemek ..." (s.4)	'hukukun üstünlüğünün sağlanması, kamu sektörünün verimliliğinin ve hesap verebilirliğinin artırılması ve yolsuzlukla mücadele' (s. 1)

DFID (2001)	'devletin kurumları, kuralları ve sistemleri - yürütme, yasama, yargı ve ordu - merkezi ve yerel düzeyde nasıl çalışır ve devletin bireysel vatandaşlar, sivil toplum ve özel sektörle nasıl ilişkisi vardır '(s. 11, not a)	yedi temel yönetim yeteneği: tüm insanlar için fırsatlar sağlayan siyasi sistemleri işletmek... hükümet politikalarını ve uygulamalarını etkilemek; makroekonomik istikrarı sağlamak... yoksulluğu azaltmak için gerekli büyümeyi teşvik etmek; yoksul yanlısı politikayı uygulamak; etkili temel hizmetlerin adil ve evrensel olarak sağlanmasını garanti etmek; kişisel güvenlik ve güvenliği sağlamak...; ulusal güvenlik düzenlemelerini sorumlu bir şekilde yönetmek... dürüst ve hesap verebilir bir hükümet kurmak... '(s. 9)
USAID (2005b)	'Hükümetin vatandaş katılımına açık, demokratik bir hükümet sistemini zayıflatmak yerine güçlendiren, verimli, etkili ve hesap verebilir bir kamu yönetimi süreci geliştirme yeteneği '(s.1)	Demokratik yönetim: 'şeffaflık, çoğulculuk, vatandaşların karar alma, temsil ve hesap verebilirliğe katılımı; özellikle beş alana odaklanmak: mevzuatın güçlendirilmesi, ademi merkeziyetçilik ve demokratik yerel yönetim, yolsuzlukla mücadele, sivil-askeri ilişkiler ve politika uygulamasının iyileştirilmesi '(s. 1)

Not. M.S. Grindle tarafından yazılan "Good enough governance revisited" adlı makaleden uyarlanmıştır, 2007, *Development Policy Review*, 25(5), s. 556-557 (<https://doi.org/10.1111/j.1467-7679.2007.00385.x>).

Tablo 1'de görüldüğü üzere iyi yönetim tanımları çok taraflı kalkınma bankaları, uluslararası kuruluşlar gibi çeşitli bağışçı topluluklar tarafından yapılmış ve farklı şekillerde tanımlamalara gidilmiştir. Özellikle iyi yönetim yönetişimin çeşitli boyutlarla ölçülmesi olarak ele alınmıştır. Zaman içerisinde ise bağışçı kurumların iyi yönetim gündemleri inanılmaz derecede kapsayıcı ve uzun hale geldiği dikkat çekmektedir.

Tablo 2

Literatürdeki İyi Yönetişim Tanımları

İyi Yönetişim	
Hyden ve diğerleri (2004)	İyi yönetim altı alanın (sivil toplum, siyasi toplum, hükümet, bürokrasi, ekonomik toplum, yargı) her birinde beş boyutta ('katılım, adalet, dürüstlük, verimlilik, hesap verebilirlik ve şeffaflık') ölçülebilmektedir.
Kaufmann (2003: 5)	İyi yönetim altı boyutta (ses ve dış hesap verebilirlik; siyasi istikrar ve şiddet, suç ve terörizm eksikliği; hükümet etkinliği; düzenleyici yük eksikliği; hukukun üstünlüğü; yolsuzluğun kontrolü) ölçülebilmektedir.

Hewitt de Alcántara (1998: 112-113)	Reform konusunda daha yaratıcı ve daha az teknik anlayışın, kurumsal ve programatik değişim hakkında daha fazla diyalogun, kamusal alanla (devlet ve sivil toplum) daha fazla ilgilenmenin ve bunun nasıl güçlendirileceğinin dahil edildiği süreçler, ekonomi politikası ve kurumsal reformun daha fazla entegrasyonu, hem ulusal hem de uluslararası faktörlere daha fazla dikkat yönetişimi etkiler.
Hirst (2000)	İyi yönetişim, 'özel ekonomik eyleme elverişli etkili bir siyasi çerçeve oluşturmak: istikrarlı rejimler, hukukun üstünlüğü, hükümetlerin fiilen yerine getirebileceği rollere uyarlanmış verimli devlet yönetimi ve devletten bağımsız güçlü bir sivil toplum'dur.
Rhodes (1997: 15)	İyi yönetişim 'bağımlılık, kaynak alışverişi, oyunun kuralları ve devletten önemli ölçüde özerklik ile karakterize edilen kendi kendini organize eden, organizasyonlar arası ağlar'dır.
Jreisat (2011: 434)	İyi yönetişim, etik ve hesap verebilir yönetişimdir; ve iyi yönetişim, güven yaratır ve geniş çapta paylaşılan değerleri, özellikle hesap verebilirliği ve sürdürülebilir açıklık ve şeffaflığı teşvik eder. Jreisat'a göre "iyi" bir yönetişim sisteminin kritik bir özelliği, kamu yararına hareket etme kapasitesidir. 'Bu, kamu hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmasıyla sonuçlanmalı, vatandaşların güvenini artırmalı ve kurumların yeterlilik ve dürüstlikle karar verme meşruiyetini ve kapasitesini doğrulamalıdır'

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'de de görüldüğü üzere Hyden ve diğerleri ile Kaufman iyi yönetişimin altı boyutu üzerinden ölçülebileceği üzerinde dururken; diğerleri çeşitli şekillerde tanımlamıştır. Genel olarak hesap verebilirlik, güven, açıklık, şeffaflık, hukukun üstünlüğü, adalet, yolsuzluk, kapasite üzerinde durulmuştur. Ancak iyi yönetişim tanımlamaları gerek bağışçı toplulukları gerekse de literatürde benzerliklerle birlikte bir tanım sorununu öne çıkarmaktadır. İyi yönetişim üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanımlanmadığı gibi; iyi yönetişim için gerekli görülen koşullar kısa sürede çeşitlenmiş ve tanımlar genellikle her kuruluşun kendi listesini oluşturduğu bir dilek ya da istek listesine dönüşmüştür (Bevir, 2008, s. 92; Pomerantz, 2011, s. 169)

Bugün iyi yönetişimin sağlanabilmesi için gerekli olan ve birbirini tamamlayan sekiz ilkeden söz edilmektedir. Bu ilkeler şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitliktir (Maliye Bakanlığı, 2003). Bu ilkeler çerçevesinde ülkelerin kurumsal gelişiminin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması yapılmaktadır. Ancak 2000'li yıllarla birlikte akademik ve siyasi topluluklar

tarafından gelişmekte olan ülkelere odaklanan iyi yönetişimin kurumsal kalitesinin evrenselliği ve pratik olarak ulaşılabilirliği konusunda eleştiriler oluşmaya başlamıştır. Çünkü iyi yönetim tüm iyi şeylerin bir koleksiyonu gibi gözükmektedir (Hyden ve diğerleri, 2004). Bu bağlamda iyi yönetim elde etmek tanımlardaki gibi kolay olmayıp, siyasi organizasyonda, çıkarların temsilinde, kamusal tartışma ve politik karar alma süreçlerinde neredeyse kamu yönetiminin tüm yönlerini etkileyen iyileştirmeleri gerekli kılmaktadır. Ancak Ortodoks reçeteler özellikle gelişmekte olan ülkelerde her zaman iyi işlememekte ve herkes tarafından uygulanabilir en iyi politikalar olmamaktadır (Chang 2002a; Rodrik, 2008). Her şeyin her zaman dahil edilmesi başarılı sonuçlara götürmeyeceği için “seçmek ve yoğunlaşmak” esastır. Tıpkı Wildavsky (1973)’ün dediği gibi “planlama her şeyse, belki de hiçbir şey değildir.” Her şeyi yapmaya çalışmak hiçbir şeye ulaştırmaz. Planlama odaklanılmış ve gerçekçi olmalıdır (Kim, 2010).

İyi yönetim bazı soruları cevapsız bırakmaktadır: Neyin öncelikle yapılması gerektiği?, Ne zaman yapılması gerektiği? ve Nasıl yapılması gerektiği? (Grindle, 2004, s. 525-526). Örneğin, Dünya Kalkınma Raporunun 1997’den 2002/2003 yılları arasındaki iyi yönetim için gerekenler listesi değerlendirildiğinde giderek arttığı görülmektedir.

Tablo 3

Dünya Kalkınma Raporu İyi Yönetişim İçin Gerekenler 1997-2003

	1997	1998	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003
İyi yönetim	18	17	16	19	21	25
Kurumlar	8	11	10	17	21	21
Kanunlar	4	14	6	9	16	9
Politikalar	6	10	13	20	22	20
Hizmetler	7	17	12	22	11	20
Stratejiler	2	9	9	19	9	21
TOPLAM	45	78	66	106	100	116

Not. M.S. Grindle tarafından yazılan “Good enough governance: Poverty, reduction and reform in developing countries” adlı makaleden uyarlanmıştır, 2004, *Governance*, 17(4), s. 528 (<https://doi.org/10.1111/j.0952-1895.2004.00256.x>)

Tablo 3’e göre 1997 raporunda, gelişmekte olan ülkelere iyi yönetişimin 45 yönüne dikkat etmeleri tavsiye edilirken; 2002 yılına kadar liste 116 maddeye ulaşmıştır. Tablodaki kategoriler arasında kayda değer bir örtüşme olmasına rağmen, iyi yönetişime ihtiyaç duyan ülkelerin bunu elde etmek için çok şey üstlenmesi gerektiği görülüyor ve ne kadar uzun süre beklerlerse, onu elde etmek için o kadar çok şey yapmaları gerekmektedir. Öyleyse denilebilir ki gelişmekte olan ya da kırılgan özelliklere sahip ülkelerde iyi yönetişim elde etmek için çok şey yapmaları gerekmekte ve süreç uzadıkça daha da çok şey yapmaları gerekecektir.

Ayrıca tabloda ilk satırda yer alan “iyi yönetişim” hükümette denge ve denetim, ademi merkeziyetçilik, verimli/adil/bağımsız yargı, özgür basın, sağlam düzenleyici sistem vb.; kurumlar, banka ve finans düzenlemesi, kamu hizmeti, piyasa verimliliği, ademi merkeziyetçiliğin yönetimi, katılım, şeffaf bütçeleme vb.; kanunlar, marka koruması, sözleşmelerin uygulanması, biyolojik çeşitlilik, yabancı yatırım, çalışma standartları, fikri mülkiyet hakları vb.; politikalar, toprak reformu, toprak politikası, sermaye piyasaları, toplum kalkınması, bürokrasinin küçültülmesi, balıkçılık, sigorta, sosyal güvenlik ağları vb.; hizmetler, HIV/AIDS, iletişim, toplu taşıma, güvenli su, yoksullar için hukuki yardım, mikro kredi, hedefli transferler vb; stratejiler ise yoksullar için varlık yaratma, kamu sektöründe kapasite oluşturma, yoksulları güçlendirme, yoksulları dahil etme, çevre koruma, bilgi geliştirme, özel sektör geliştirme vb. içermektedir (Grindle, 2004, s. 528). Nitekim bu da iyi yönetişim gündeminin yoğunluğunu ve kapsayıcılığını tekrar gözler önüne sermektedir.

İyi Yönetişim Göstergeleri

İyi yönetim bağlamında bağışçı topluluklar yardım için bazı kriterler belirlemiş, yardım etkinliğini daha da güçlendirmek için birçok yardım kuruluşu nicel yönetim göstergeleri tanımlamıştır. Bunlardan biri “Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri (Worldwide Governance Indicators - WGI)” dır. WGI, DB’nın “iyi yönetim” normatif idealini, farklı ülkelerin kurumsal değerlendirilmesi ve karşılaştırılması için genel bir hedef ve ölçüt olarak oluşturmıştır. Odak noktası ise gelişmekte olan ülkelerdir (Melville ve Mironyuk, 2015, s. 3).

Tablo 4

Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri

Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri (WGI)		
Katılım ve Hesapverebilirlik	Bir ülkenin vatandaşlarının hükümet seçimine katılım sağlamaları, ifade ve örgütlenme özgürlükleri ile özgür medyaya ilişkin algıları ölçmektedir.	-Demokrasi endeksi -Şahsi menfaatler -Kamu görevlilerinin hesapverebilirliği -İnsan hakları -Örgütlenme, basın, toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü -Siyasi haklar -Seçim ve süreçlerine duyulan güven -Azınlıkların hak ve özgürlüklerine saygı -Kamu alımlarında şeffaflık vb.
Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terörizm Yokluğu	Bir ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve/veya terörizm dahil siyasi nedenli şiddet olasılığına ilişkin algıları ölçmektedir.	-Silahlı çatışma -Şiddetli gösteriler -Sosyal huzursuzluk -Uluslararası gerilimler/terör tehdidi -İç/dış çatışma -Hükümet İstikrarı -Etnik Gerilim -Protestolar ve İsyanlar -Terörizm
Hükümet Etkinliği	Kamu hizmetlerinin kalitesi ve siyasi baskılardan bağımsızlık derecesi, politika oluşturma ve uygulama kalitesi ile hükümetin bu tür politikalara bağlılığının güvenilirliği konusundaki algıları ölçer.	-Bürokrasinin kalitesi / kurumsal etkinlik -Aşırı bürokrasi / bürokrasi -Kamu hizmetlerinin kalitesi ve memnuniyet (altyapı, toplu taşıma sisteminden/yollardan ve otoyollardan, eğitim sistemi vb.) -Devlet Başarısızlığı -Politika İstikrarsızlığı

Devletin Düzenleyici Rolündeki Kalite	Hükümetin özel sektör gelişimine izin veren ve teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisine ilişkin algıları ölçer.	-Haksız Rekabet Uygulamaları -Fiyat Kontrolleri -Ayrımcı tarifeler/vergiler -Yatırım Profili -Vergi Tutarlılığı
Hukukun Üstünlüğü	Hukukun üstünlüğü, temsilcilerin toplumun kurallarına ve özellikle de sözleşme uygulama, mülkiyet hakları, polis ve mahkemelerin yanı sıra suç ve şiddet olasılığının kalitesine ne ölçüde güvendiği ve bu kurallara uyduğuna ilişkin algıları yakalar.	-Kanun ve düzen -Yargı bağımsızlığı -Şiddetli/organize suç -Yargı sürecinin hızlılığı ve adil oluşu -Kamulaştırma/müsadere -Fikri mülkiyet/özel mülkiyet haklarının korunması -İnsan ticareti -Kolluk kuvvetlerine/Yargı sistemine güven
Yolsuzluğun Kontrolü	Yolsuzluğun yanı sıra devletin seçkinler tarafından ya da özel çıkarlar amacıyla ele geçirilmesi ve kamu gücünün özel kazanç için kullanılıp kullanılmadığına ilişkin algıları ölçer.	-Kamu görevlileri arasında yolsuzluk -Politikacılara Güven -Kamu fonlarının saptırılması -Düzensiz Ödemeler (İhracat ve İthalat, kamu hizmetleri, vergi tahsilatı) -Usulsüz Ödemeler (kamu sözleşmeleri, yargı kararları) -Devlette yolsuzluk -Yolsuzluk Düzeyi (yönetim ve vatandaşlar, idareler ve yerel işletmeler, yönetimler ve yabancı şirketler)

Not. D. Kaufmann ve A. Kraay tarafından yazılan “*Worldwide governance indicators, 2023 Update*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2023, World Bank Group, (www.govindicators.org)

Tablo 4’te de görüldüğü üzere, iyi yönetim göstergelerini oluşturan 6 madde kendi içerisinde birçok boyuta ayrılmaktadır. Bunlardan “katılım ve hesap verebilirlik” 9, “siyasi istikrar ve şiddet/terörizm yokluğu” 9, “hükümet etkinliği” 5, “devletin düzenleyici rolündeki kalite” 5, “hukukun üstünlüğü” 8 ve “yolsuzluğun kontrolü” 7 boyuta ayrılmak üzere toplamda 43 madde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla iyi yönetim kırılma özellikteki ülkelere 43 boyutun her birinin bir anda uygulanmasını beklemekte ve böylece ülkelere oldukça fazla görev yüklemektedir.

Bir diğer gösterge olarak USAID Demokrasi ve Yönetişim Programları El Kitabı ele alınabilir. Bu el kitabında her biri ajansın dört demokrasi hedefinden

birinden sorumlu olan dört çalışma grubu¹ tarafından geliştirilmiştir. Bunlar: 1) güçlendirilmiş hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı; 2) daha gerçek ve rekabetçi siyasi süreçler; 3) siyasi olarak aktif sivil toplumun artan gelişimi; ve 4) daha şeffaf ve hesap verebilir devlet kurumlarıdır. Daha şeffaf ve hesap verebilir devlet kurumları el kitabının D bölümü “yönetişim”i oluşturmaktadır.

Tablo 5

USAID Yönetişim Göstergeleri

Hedefler	Orta Seviye Sonuçlar	Göstergeler
Daha Şeffaf Ve Hesap Verebilir Devlet Kurumları	Yerel Düzeyde Vatandaşlara Karşı Artan Hükümet Duyarlılığı	➤ Anayasal ve Yasal Reformların Gücünün Devredilmesi ➤ Yerel Hükümetin Harekete Geçme Yeteneğinin Arttırılması ➤ Katılım Mekanizmaları Arttırılması
	İyileştirilmiş Hükümet Bilgilerine Vatandaş Erişiminin Artırılması	➤ Yasalar ve Yönetmeliklerin Reform Edilmesi ➤ Bilginin Yayılmasının Geliştirilmesi
	Hükümette Etik Uygulamaların Güçlendirilmesi	➤ Yasalar ve Yönetmeliklerin Reform Edilmesi ➤ Etik Standartları Korumak İçin Denetim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi ➤ Personel ve Operasyonların Profesyonelleştirilmesi
	Demokrasiyi Destekleyen Sivil-Askeri ilişkilerin Güçlendirilmesi	➤ Anayasal ve Yasal Reformlarda Sivil Rolünün Yetkilendirilmesi ➤ Kamuya Açık Daha Doğru Bilgiler ➤ Savunma ve Güvenlik İşlerinde Sivillerin Yetkinliğinin Arttırılması ➤ Sivil ve Sivil-Askeri Ağların Arttırılması ➤ Askeri-Güvenlik Güçlerinin Boyutunun Azaltılması

¹ Gruplar arasında USAID görevlileri, STK personeli, performans ölçüm uzmanları, InterAmerican Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası personeli ve demokrasi programları için izleme sistemlerini iyileştirmekle ilgilenen diğerleri yer almaktadır. Ajansın stratejik çerçevesinin demokrasi-yönetişim kısmından başlanarak, her çalışma grubu ilerlemenin ölçülebileceği bir hedefler hiyerarşisi geliştirmiş ya da iyileştirmiştir. Daha sonra, çerçevedeki her hedefe ulaşmada ilerlemeyi yakalamak için göstergeler geliştirilmiştir (USAID, 1998).

Daha Etkili, Bağımsız ve Temsili Yasama Organları	➤ Daha Etkili ve Demokratik İç Yönetim Sistemleri ➤ Yasama Kapasitesinin Arttırılması Ulusal Politika ve Bütçe Önceliklerini Etkileme ➤ Yasama Süreçlerine Vatandaş Erişiminin Arttırılması ➤ Kurumsal Bir Çerçeve Toplumsal Çatışmayı Uzlaştırma Kapasitesinin Geliştirilmesi
Yürütme Organında Gelişmiş Politika Süreçleri	➤ Politika Reformu Yapmak İçin Kuralların Reformu ➤ Politika Formülasyonu ve Uygulama Kapasitesinin Güçlendirilmesi ➤ Hükümet İç Danışma ve Bilgilendirme ➤ Kamu Katılımı Fırsatlarının Arttırılması ➤ Demokrasiyi Geliştirmede Yönetici Liderlik ➤ Bölücü Çatışmaları Çözmede Yönetici Liderlik

Not. USAID tarafından yazılan “*Handbook of democracy and governance program indicators*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 1998, U.S. Agency for International Development, s. 151-158 (https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacc390.pdf).

Tablo 5 incelendiğinde yönetim tanımında, daha şeffaf ve hesap verebilir devlet kurumları hedef olarak seçilmiş ve 6 adet orta seviye sonuç belirlenmiştir. Ancak bu sonuçlarda kendi içerisinde göstergelere bölünmüş ve neticede 23 gösterge ortaya konulmuştur. Bu da iyi yönetişimin kapsamının genişliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yine yoksul, örgütsüz, siyasi bozulma karşısında savunmasız ve meşruiyetten yoksun devletlerin uluslararası toplum, Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler (Heavily Indebted Poor Countries – HIPC)² Girişimi kapsamında borç hafifletmesi ya da DB’dan (Uluslararası Kalkınma Birliği aracılığıyla) ve IMF’den (Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Tesisi aracılığıyla) imtiyazlı kredi alan tüm düşük gelirli ülkelerin ülke mülkiyetinden yoksulluk azaltma stratejileri geliştirmeleri zorunlu kılınmıştır. HIPC Girişimi kapsamında borç

² HIPC, yoksullukla mücadele de bir çıkmaza girildiği endişesi sonucu, kalkınma ve borç stratejilerinin yoğun bir şekilde yeniden incelenmesine yol açmış ve Eylül 1999’da Dünya Bankası Grubu ve IMF’nin Yıllık Toplantılarında, daha geniş, daha derin ve daha hızlı borç hafifletmesi sağlamak amacıyla anlaşma sağlanmıştır. Bu girişime Ulusal hükümetler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler kuruluşları, bölgesel kalkınma bankaları, sivil toplum örgütleri ve kilise grupları bu çalışmaya aktif olarak katılmışlardır (PRSP, 2000: 2).

hafifletmeye hak kazanan ülkelerden borç indirimi almanın bir koşulu olarak yönetimde dâhil olmak üzere çeşitli politika ve kurumsal alanlarında yer aldığı Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri (PRSP) hazırlamaları beklenmektedir (PRSP, 2000). Söz konusu belgelerin hazırlanmasına yardımcı olmak amacıyla DB tarafından PRSP Kaynak Kitabı hazırlanmıştır.

Tablo 6

Yoksulluğun Boyutları ve Yönetişim

Yoksulluk	Yönetişim Konuları
Yoksulları Güçlendirmek	- Kamu görevi arama ve yürütme kuralları - Adil, şeffaf ulusal seçim süreçleri - Heterojen toplumlarda istikrarı sağlamak için güç paylaşımı düzenlemeleri - Siyasi ilkeler tarafından denetim - Bağımsız denetim kurumlarıyla parlamento denetimi - Hükümet politikası niyetlerinin güvenilir bir işareti olan bütçe - Yoksul yanlısı politikalar - Yerel ve ulusal temsil için sağlam kurumlar
Temel hizmetlerin kapsamını, verimliliğini ve sürdürülebilirliğini iyileştirmek	- Sektörler ve yerel yönetimler için yeterli, öngörülebilir kaynaklar - Hizmet sunumu için yoksul yanlısı bütçe öncelikleri - Sıkı bütçe kısıtlamaları olan istikrarlı hükümetler arası transferler - Hiyerarşik ve şeffaf bütçeleme süreçleri - Teslimat sorumluluklarının sınırlandırılması - Subsidiarite (hizmette yerellik) ilkesine göre sorumlulukların atanması - Yetenekli ve motive olmuş memurlar - Liyakate dayalı işe alım ve rekabetçi ücret - Zor bir bütçe kısıtlaması dahilinde gerçek ihtiyaçları karşılamak için işe alım - Saygı kazanan kamu hizmeti - Aşağı yönlü hesap verebilirlik - Yerel düzeydeki faaliyetler için hesapların yayınlanması - Performansa ilişkin temel verilerin yayılması - Rapor kartları ve müşteri anketleri dahil olmak üzere müşteri geri bildirimi mekanizmaları

	Esnek teslimat	▪	Sivil ve özel (kar amaçlı) ortakların katılımı
	Yerel kapasitenin geliştirilmesi	▪ ▪	Personeli yoksul ve uzak bölgelere yerleştirme teşvikleri Personelin yerleştirilmesine uygun özerklik
Piyasalara erişimin artırılması	Yasal ve düzenleyici çerçeve	▪ ▪	Ayrımcılıkla mücadele mevzuatının uygulanması Kredi ve arazi piyasalarının derinleşmesine yönelik teşvikler
	Dışlamayı azaltma yöntemleri	▪ ▪	Giriş engellerine karşı mevzuatın uygulanması İşgücü ve kredi piyasaları hakkında bilgi sağlanması
Pazarlara fiziksel erişimi sağlamak için altyapının (örneğin kırsal yollar) geliştirilmesini ve sürdürülmesini desteklemek için sorumlulukların ve bütçeleme prosedürlerinin sınırlandırılması			
Güvenlik sağlanması •Ekonomik şoklardan •Yolsuzluktan, suçtan ve şiddetten	Sağlam ekonomik yönetim kuralları	▪ ▪ ▪	Alt ulusal ve toplam mali disiplin için katı bütçe kısıtlaması Vergi ve gümrüklerin etkin yönetimi Para politikasını yürütecek bağımsız merkez bankası
	Ekonomik kırılganlığa karşı önlemler	▪ ▪	Fiziki varlıklar üzerindeki mülkiyet haklarının tanınması Hızlı sosyal sigortaya ve diğer merkez ve konuşma düzenlemelerine erişim
	Uygulama mekanizmaları	▪ ▪ ▪	Bağımsız ve yeterli finanse edilen mahkeme sistemi Hızlı başvuru ve tazminata erişim Güvenilir ve yetkin polis
	Yetkili yargı ve hukuk personeli ile etkin mahkemeler	▪	Uyuşmazlıkların çözümü için alternatif mekanizmalar

Not. J. Klugman tarafından yazılan “A sourcebook for poverty reduction strategies, Volume 1: Core techniques and cross-cutting issues” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2002, The World Bank, s. 274), (<https://documents1.worldbank.org/curated/en/156931468138883186/pdf/2980000182131497813.pdf>).

Tablo 6’da da görüldüğü üzere PRSP Kaynak Kitabına göre ülkeler yoksulluk bağlamında “yoksulları güçlendirmek”, “temel hizmetlerin kapsamını, verimliliğini ve sürdürülebilirliğini iyileştirmek”, “piyasalara erişimin artırılması” ve “güvenlik sağlanması (ekonomik şoklardan-

yolsuzluktan, suçtan ve şiddetten)” şeklinde 4’e ayrılmıştır. Sonrasında her biri kendi içerisinde tekrar boyutlara bölünmüş ve onlarda kendi içerisinde boyutlandırılmıştır. Netice de yoksul ülkeleri bekleyen 34 boyut yer almaktadır.

Tüm bu göstergeler göstermektedir ki iyi yönetim ideal bir yönetim türü tanımlamaktadır. Ancak asıl sorun özellikle kırılğan özellikler gösteren ülkeler için bir bütün şeklinde başarılması zordur (Kim, 2010, s. 284). Çünkü iyi yönetim gündemi zaman içerisinde son derece uzun ve kapsayıcı hale gelmiştir. Öyle ki Grindle (2004, s. 530)’ın dediği gibi “iyi yönetim gündemi ezici” dir (Rothstein ve Teorell, 2008, s. 168; Holmberg ve diğerleri, 2009). Bu nedenle özellikle kırılğan devletlerin çoğunlukla da yüksek borçlu olan devletlerin iyi yönetimi sağlamaya ilişkin görevini yerine getirmesi mümkün gözükmemektedir (Zhang, 2019).

Devletlerin Farklı Karakteristik Özellikleri

Devletler farklı karakteristik özellikler göstermektedir. Bu karakteristik özellikler devletlerin farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmaktadır. Örneğin Mick Moore farklı devlet türlerini, bunların kurumsal, örgütsel ve meşruiyet özelliklerini ve uygulamada sahip olmaları muhtemel politika türlerini karakterize eden bir siyasi sistem tipolojisi önermiştir.

Tablo 7

Rejimlerin Özellikleri ve Kapasiteleri

Siyasi Sistem Türleri	Özellikler	Devletin Kurumsal İstikrarı	Devletin Örgütsel Kapasitesi	Devlet Meşruiyetinin Derecesi	Yürürlükteki Politika Türleri

Çökmüş Devletler (Irak, Somali, Afganistan)	Etkili bir merkezi hükümet yoktur.	Son derece düşük. Üzerinde anlaşmaya varılan oyunun etkili kuralları yoktur.	Son derece düşük. Sonuç üretebilecek kapasiteye sahip kuruluşları belirlemek zordur.	Düşük ila varolmayan. İktidara sahip olanlar devletin dışındadır.	Politika yok.
Kişisel Kurallar (Türkmenistan, Gine, Libya)	Kişilikler ve kişisel bağlantılar yoluyla yönetin. Siyasi partiler varsa, kişiliklere dayanırlar.	İstikrar, gücün kişisel kontrolüne büyük ölçüde bağlıdır. Oyunun kuralları seçkinlerin gücünü ve seçkinlerle kişisel bağlantıları vurgular; Devleti kimin kontrol ettiği konusunda çatışma var.	Düşük. Örgütler, güçlü seçkinlerin kişisel ve değişen önceliklerine yanıt verir.	Düşük. Gücü kullanma hakkının kime ait olduğu konusunda sıklıkla önemli çekişmeler yaşanır; güç kişisel servet yaratmak için kullanılır.	Politikalar istikrarsızdır; önemli bir amaç iktidardakileri zenginleştirmek; çok az temel kamu hizmeti verilmektedir.
Asgari Düzeyde Kurumsallaşmış Devletler (Kenya, Paraguay, Endonezya)	Değişen derecelerde meşruiyete sahip, kişisel ve kişisel olmayan kuralların dengesiz bir karışımı. Partiler kısmen kişiliklere dayanır.	Oyunun temel kuralları, zayıf ve aralıklı olarak işlev görmelerine rağmen, yasa ve uygulamada belirlenir.	Düşük / mütevazı. Sorumlulukları sürekli olarak yerine getirebilecek bazı kuruluşlar olabilir.	Düşük/mütevazı. Çatışmayı çözmek için kurumlar konusunda fikir birliğinin olmaması nedeniyle iktidarı kullanma hakkı konusunda çatışma devam ediyor.	Bir dizi temel kamu ve refah hizmeti sağlayacak kuruluşlar vardır; kapsama alanı düzensizdir ve genellikle himayeye dayanır.

Kurumsallaşmış Rekabetçi Olmayan Devletler (Kuzey Kore, Vietnam, Çin)	İstikrarlı ve meşru örgütler ve prosedürlerle hükmetmek; iktidar için açık rekabet yok. Siyasi partiler rejime hizmet eder veya onun tarafından engellenir ve kontrol edilir.	Oyunun açık kuralları ve genel olarak düzenli karar alma ve kamu yönetimi süreçleri mevcuttur; genellikle merkezi ve otoriter uygulamalar.	Mütevazı. Birçok kuruluş sürekli olarak rutin faaliyetler yürütür.	Mütevazı. Günlük faaliyetlerin yürütülmesi için meşruiyet, ancak çoğu zaman rızaya dayanmayan meşruiyetin köklerinin büyük ölçüde sorgulanması durumunda.	Çok çeşitli temel ve refah hizmetleri sağlanabilir, ancak vatandaşların hizmet yelpazesi ve türü üzerinde çok az etkisi vardır.
Kurumsallaşmış, Rekabetçi Devletler (Güney Afrika, Şili, Hindistan)	İstikrarlı ve meşru örgütler ve prosedürlerle hükmetmek; programatik partiler aracılığıyla iktidar için açık rekabet.	Oyunun kuralları yaygın olarak meşru olarak kabul edilir ve önemli değişikliklere tabi değildir; kurallara itiraz yoluyla çözülen çatışmalar.	Yüksek. Kuruluşlar, performansı sürekli olarak iyileştirmeye zorlandı.	Yüksek. Karar verme ve iktidarı kullanma meşruiyeti, iktidarın kullanımına ilişkin kararlarda anlaşmazlığın olduğu bağlamda bile devam eder.	Çok çeşitli temel ve sosyal hizmetler. Hükümün kapsamı ve türü siyasette ana temalardır.

Not. M. Moore tarafından yazılan “*Understanding variations in political systems in developing countries: A practical framework*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2001.

Tablo 7’de gördüğü üzere bu tipoloji, farklı devlet türlerinde neyin mümkün olduğunu göstermektedir. Örneğin, iyi kurumsallaşmış devletlerde değişim olasılıkları oldukça güçlü iken, üzerine inşa edilecek daha çok şey vardır. Çökmüş devletler üzerine inşa edilecek çok az şey sunar; hatta bu tür ülkelerde yönetim müdahalelerinin hiç etkisi olmayabilir ve kıt kaynaklar için insani yardım veya hükümet dışı yönetim biçimlerinin güçlendirilmesi (örneğin sivil toplum kuruluşlarının veya toplum gruplarının desteklenmesi) daha iyi seçenekler olabilir. Benzer şekilde, kişisel yönetim koşulları altında yönetim reformları, siyasi elitlerin devleti soyma kapasitesini artırabilir

(örneğin, geliştirilmiş vergi toplama mekanizmalarının kişisel yöneticilerin devletten daha fazla çalışmasına olanak tanınması gibi). Buna karşılık, zayıf kurumsallaşmış devletler önemli zorluklar sunmakla birlikte, yönetim müdahaleleri için kullanılabilecek hükümet yapıları ve organizasyonları bakımından bazı olanaklara sahiptir. Bu ayrım, Kenya ve Endonezya gibi ülkelerin yolsuzluk ve kötü performansla dolu, hatta direniş ve şiddet bölgeleri barındıran durumlarına rağmen, Somali, Sudan, Sierra Leone, Irak, Bosna ve Afganistan gibi ülkelerin yakın tarihlerinde görülen meşru devlet yapılarının ve kapasitesinin neredeyse tamamen yokluğundan çok farklı olduğunu kabul eder (Grindle, 2007, s. 562-563). Dolayısıyla birbirinden farklı kurumsal, örgütsel ve meşruiyet özellikleri ile uygulamada sahip olmaları muhtemel politika türlerine sahip olan devletlerin aynı yönetim gündemini oluşturmaları ve uygulamaları konusunda tartışmaları gündeme getirmektedir.

Levy (2014, 2015)'de tek bedene uyan en iyi uygulama reçeteleri yerine alternatif aranması, her ülkenin benzersiz olduğu düşüncesinden hareketle ülkeleri kategorize etmiştir. Levy, dört farklı ideal ülke modeli arasında ayrım yapmak için hâkim ve rekabetçi siyasi yerleşimler ile kişiselleştirilmiş ve kişisel olmayan kurumlar arasındaki ayrımları kullanmıştır. Bunlar “baskın takdir yetkisine dayalı”, “yasaya göre yönetim baskın”, “kişiselleştirilmiş rekabetçi” ve “Hukukun üstünlüğü rekabetçi” dir.

Tablo 8

Ülke Modeli

Baskın takdir yetkisine dayalı	Güçlü siyasi liderliğin (askeri veya sivil; bir siyasi parti etrafında örgütlenmiş; veya belki de karizmatik bir birey) iktidar üzerindeki hakimiyetini başarıyla pekiştirdiği, ancak resmi kurumların zayıf kaldığı, dolayısıyla yönetimin kişiselleştirildiği durumlarda
Yasaya göre yönetim baskın	Kurumların daha kişisel olmadığı, ancak siyasi kontrolün tekelleştiği yerlerde

Kişiselleştirilmiş Rekabetçi	Siyasetin rekabetçi olduğu, ancak hem siyaseti hem de ekonomiyi yöneten oyunun kurallarının kişiselleştirildiği yerlerde
Hukukun Rekabetçi	Üstünlüğü Demokratik sürdürülebilirliğin diğer bazı gerekli yönlerine henüz ulaşılmamış olmasına rağmen, siyasi ve ekonomik kuralların daha kişiselsiz hale geldiği yerlerde

Not. B. Levy tarafından yazılan “*Working with the grain: integrating governance and growth in development strategies*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2014. B. Levy tarafından yazılan “*Governance reform: Getting the fit right*” adlı makaleden uyarlanmıştır, 2015, *Public Administration and Development*, 35(4), s. 238–249 (10.1002/pad.1734).

Tablo 8’de görüldüğü üzere Levy, ülkelerin bazı alt gruplarında paylaşılan ve farklı bir özellik kümesini paylaşan diğer alt gruplarla doğrudan karşılaştırılabilecek bazı temel özellikleri vurgulamayı amaçlamıştır. Bu özellikler, benzerlerin benzerlerle daha etkili bir şekilde karşılaştırılmasını kolaylaştırabileceği ve böylece yönetim reformları için daha iyi hedeflenmiş ve daha etkili seçeneklerin belirlenmesine yol açabileceğini öne sürmektedir (Levy, 2015, s. 238).

Gelişmekte olan ya da kırılgan devletlerde hangi eylemlerin verimlilik, etkililik, cevap verebilirlik açısından karşılık bulacağı önemlidir. Her ülkede eylem öncelikleri zorunlu olarak farklılık göstermektedir. Bu da reformların özçülüğü konusunu tekrar akıllara getirmektedir. Örneğin, çökmüş bir devlet için temel siyasi meşruiyet ve düzenin tekrar tesis edilmesi önemli bir ilk adım olarak görülmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları yönetimi, kamu hizmeti reformu, kamu hizmetlerinin yerelleşmesi her düzeyde ülke için oldukça önemli olsa da çatışma sonrası bir devlette acil bir reform değildir. Afganistan, Liberya, Haiti ve Sierra Leone ülkeleri düşünüldüğünde önce yapılması gereken siyasi istikrarı sağlayacak temel kurumlar, vatandaşların temel fiziksel korunması ve hükümetin meşruiyetini ve otoritesini artıran girişimlerdir. Nikaragua, Burkina Faso, Tanzanya, Gana ve Honduras’ta kamu hizmetlerini tüm halka ulaştırmak, kalkınmayı sağlamak için yolsuzluk biçimlerini azaltmak ve kamu kaynaklarının daha iyi yönetim için sistemler

kurmak öne çıkmaktadır. Hindistan, Botsvana, Çin, Tayland, Brezilya, Güney Afrika ve Meksika gibi ülkelerde ise önceliği şeffaf bütçeleme ve muhasebe süreçleri, düzenleyici çerçeveler ve risk azaltma gibi yönetim reformları almaktadır (Grindle, 2004, s. 537). İşte bu yüzden ki iyi yönetim reformlarının her ülke için standart bir çerçeve çizmesi hem söz konusu ülkenin kapasitesi hem de devletin düzeyi (kırılgan devlet, çatışma sonrası devlet, çökmüş devlet vb.) düşünüldüğünde mümkün görülmemektedir.

Diğer taraftan kırılgan devlet denildiğinde özellikle Afrika kıtası akıllara gelmektedir. Ancak Afrika kıtasında yer alan devletler uzun yıllar farklı ülkeler tarafından sömürgeye uğramış ve bugün oluşturulan yapay sınırlar dâhilinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Örneğin, Etiyopya'nın Afar halkı Etiyopya, Eritre ve Cibuti arasında bölünürken, Anyaaa ve Nuer ise Etiyopya ve Güney Sudan arasında bölünmüştür (IDMC, 2007). Ancak bu sınırlar eski toplumsal grupların bölünmesine ya da birleşmesine neden olmuş, ya düşman etnik gruplar aynı sömürge altında yer almış ya da aynı kabile iki farklı ülke içinde yer almıştır. Bu da çok farklı kabile ve etnik gruplar arasında çatışmalara sebep olmuştur (Amselle, 1998, s. 74; Zhang, 2019). Dolayısıyla Afrika kıtasının tamamı için iyi yönetim gündemini uygulamak oldukça zor görülürken, bu farklılıkların da iyi gözlenmesi gerekmektedir.

Özetlemek gerekirse, iyi yönetimin uzun ve uzayan gündemi genellikle, herhangi bir özellikteki ülke farketmeksizin aynı anda çok sayıda yönetim reformunun üstlenilmesi anlamına gelmektedir. İyi yönetim önceliklerin belirlenmediği, eylemlerin tanımlanmadığı, üstlenilmesi zor olandan kolay olanın ve kısa vadede başarılacakların uzun vadede başarılacak olanlardan ayrılmadığı bir gündeme sahiptir. Bu da iyi yönetimin özellikle gelişmekte olan ve kırılgan ülkelere uygulanmasında bazı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bunlar:

- İyi yönetimin uluslararası kabul görmüş bir tanımı yoktur.

- İyi yönetim gündemi oldukça geniş olup, zaman geçtikte daha da uzamaktadır.
- İyi yönetim tüm iyi şeyleri içermektedir.
- İyi yönetim ülkelerin karakteristik farklılıklarını göz artı etmektedir.
- İyi yönetim sonuç odaklıdır.

Tüm bu tartışmalar doğrultusunda iyi yönetim gündemi gelişmekte olan ve kırılgan devletler için ulaşılması zor olan bir hayal olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yönetim gündemini kırılgan devletler için daha az ezici, daha az boyut, daha az stratejik ve daha uygulanabilir hale getirmek için yapılabilecek herhangi bir şey var mı? İyi yönetimi tarihsel ve gelişimsel olarak konumlandırmak, yönetim ve yoksulluğun azaltılması arasındaki bağlantıyı kimin yapması gerektiğini daha dikkatli değerlendirmek ve ülke bazında öncelikleri uygulamak daha gerçekçi bir gündeme yol açabilir. Böylece yönetim gündemi muhtemelen zorlu olmaya devam edecek olsa da, ne yapılması gerektiği, nasıl yapılması gerektiği ve ne zaman yapılması gerektiği konusunda daha iyi rehberlik sağlamanın yolları vardır (Grindle, 2004, s. 530).

Grindle (2007, s. 554) bunu şöyle özetlemiştir:

Tüm yönetim açıklarının bir kerede ele alınması gerekmediğini (veya çözülemeyeceğini) ve bu kurum ve kapasite geliştirmenin zamanın ürünü olduğunu" açıklıyor... Yeterince iyi yönetim, ekonomik ve siyasi kalkınmanın amaçlarına katkıda bulunduğu düşünülen müdahalelerin sorgulanması, önceliklendirilmesi ve her bir ülkenin koşullarına uygun hale getirilmesi gerektiği anlamına gelir.

diyerek ülkelerin mevcut durum ve şartlarının, karakteristik özelliklerinin, tarihsel ve kültürel yapısının göz önünde bulundurularak ülkelerinin koşullarına uygun hale getirildiği ve iyi yönetim gündeminde de bir hiyerarşi olarak tanımlanabilecek önceliklendirmeyi içeren yeterince iyi yönetim kavramını ortaya koymuştur. Bugün yeterince iyi yönetim kırılğan özellikte ki ülkeler için daha gerçekçi olup, gerçek ve ideal arasında bir orta yolu ifade etmektedir.

1.2. Kavramın İçeriği

Yeterince iyi yönetim, daha öncede bahsedildiği üzere Grindle tarafından 2002 yılında tanıtılmışsa da 2004 yılında “Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries (Yeterince İyi Yönetişim: Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Azaltılması ve Reform)” adlı makalesinde tekrar göndeme getirilmiş ve akademik amaçlara uyarlanmıştır (Grindle, 2004). 2005 yılında Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Bakanlığı (DFID) gibi kalkınma ajansları için daha kullanılabilir hale getirmek amacıyla yeniden gözden geçirilmiş ve 2007 yılında yeterince iyi yönetim “Good Enough Governance Revisited” adlı makale ile tekrar ele alınmıştır (Grindle, 2007). Son olarak 2010 yılında ise “iyi yönetim” kavramı “bir fikrin enflasyonu” olarak analiz edilmiştir (Grindle, 2010).

Grindle, yeterince iyi yönetim kavramsallaştırmasını literatüre kazandırmadan önce alternatif politika modellerinin kavramsallaştırmasıyla ilgilenmiş, değişimin içeriğinin daha iyi tahmin edilmesi, “pazarlık yoluyla problem çözüme çabalarının ve siyasi kaynakların büyük belirsizlik bağlamında kullanılmasının” üzerinde durmuş ve kalkınma bağlamında karşılaşılan sorunlara hem siyasi hem de ekonomik açıdan uygulanabilir çözümler arayışında olmuştur (Grindle, 1989). Bunun yanı sıra Grindle, gelişmekte olan ülkelerde reform konusunda politik ekonomi perspektifi oluşturmak için bağlam, koşullar, politika özellikleri, mevcut kaynaklar ve

seçenekler dâhilinde “manevra yapacak yer bulma” arayışında olmuştur (Grindle ve Thomas, 1991). 2001 yılına gelindiğinde Grindle, yönetim açıklarını eleştirmek için minimalist bir yaklaşım geliştirmeye başlamış ve burada en yararlı eylemin hükümetlere neyi dikkate almadıklarını veya makalelerinde neyi belirtmediklerini hatırlatmak yerine daha zor bir soru üzerinde durmuştur. Bu soru: “Kapsamlı bir gündem ve buna yanıt verme kapasitesinin sınırlı olması ikilemi çözülebilir mi?” Ertesi yıl yeterince iyi yönetim kavramını ortaya atmıştır (Jordanov, 2015). Dolayısıyla Grindle iyi yönetim üzerine ideolojik bir tartışma içerisine girmeden işlevsel bir çerçeve sunmaya odaklanmıştır.

Yeterince iyi yönetim kurumların evrimi ve hükümet yetenekleri hakkında daha incelikli bir anlayışı kabul etmek; tüm iyi şeylerin aynı anda takip edilemeyeceği bir dünyada ödünleşimler (aralıklı olarak yer değiştirmek/takaslar) ve öncelikler konusunda açık olmak; yalnızca yönetim boşluklarına odaklanmak yerine neyin işe yaradığını öğrenmek; yoksulluğun azaltılmasında hükümetin rolünü ciddiye almak ve eylemi her ülkenin bağlamsal gerçeklerine dayandırmaktır. Burada önemli olan tüm iyi şeylerin aynı anda yapılmamasıdır. Ki zaten bu mümkün de değildir.

Son araştırmalarda kırılğan özelliklere sahip devletler için yeterince iyi yönetim daha mütevazı ve daha gerçekçi kurumsal bir kılavuz olarak önerilmektedir. Çünkü yeterince iyi yönetim elde etmek bugün kırılğan ülkeler için belirsizlik, zorluk ve başarısızlık barındırmaktadır. Grindle yeterince iyi yönetim elde etmek için bazı önerilerden bahsetmiştir. Bunlar (Grindle, 2004, s. 543-545):

Hedefi yeniden formüle et

İyi yönetim hedefi gelişmekte olan ya da kırılğan ülkeler için önemli bir hedeftir. Öyle ki ülkelerin kalkınma süreçleri, yoksulluklarının azaltılması hatta kırılğanlıklarının giderilmesinde dahi güçlü ve zorunlu sebepler sıralanabilir. Ancak en yoksul ülkelerin durumları incelendiğinde iyi

yönetişim oldukça zor hatta imkânsız olarak değerlendirilebilir. En önemlisi ise bu ülkelerde zayıf ya da mevcut olmayan kurumların, verimsiz örgütlerin, tepkisiz karar alma yapılarının ve zayıf olan insan kaynaklarının bunu başarabilmek için olması gereken her şeyi bir anda yapmaya çalışacak olmasıdır (Grindle, 2004, s. 543). Oysa ki bugün çeşitli literatürlerde başarılı bir şekilde gelişme gösteren devletlerin (Chang, 2002a), farklı zamanlarda farklı kalkınma stratejileri izledikleri ve hatta iyi yönetişimin bu ülkelerde yavaş ve duraksayarak oluştuğu ve genel olarak nesillerin eseri olduğu söylenebilir. Örneğin, bu devletler önce tarım reformlarını izlemişler, ardından dikkatlerini sanayileşme ve ardından da teknoloji ve hizmet sektörüne kaydırmışlardır. Dolayısıyla gelişmiş olan ülkeler için bu tür dönemin şartları bağlamında ilerleyen sıralı yaklaşım daha pratik ve daha uygulanabilir olabilirken, kırılgan devletler için mümkün görülmeyen bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle tüm ülkelerde en iyi uygulamayı hedef olarak belirlemek yerine, kırılgan devletler için neyin gerekli, neyin uygulanabilir ve mümkün olduğuna odaklanılmalıdır (Kim, 2010, s. 285-286; Adrews, 2010). Çünkü iyi bir hükümet farklı bağlamlarda farklı görülmektedir (Andrews, 2010).

Neticede kırılgan devletler için hayal olarak nitelendirebileceğimiz iyi yönetim hedefi belki de ülkelerin daha da kötüye gitmesine neden olmaktadır. İşte bu noktada reform faaliyetlerinin amacı yeterince iyi yönetim hedefi olarak yeniden formüle edilmeli ve ilk öncelikler çerçevesinde her şeyi bir anda yapmaya çalışmak yerine acil, ihtiyaç ve uygulanabilir olanlara odaklanmak hem araştırma ve analiz hem de ülkeye özgü değerlendirmeler neticesinde ülkeler bağlamında daha faydalı olabilir.

Enlem yanı sıra boylamada danışın

Uluslararası yapılan analizler yönetim konusunda, hükümet performansı, yoksulluğun azaltılması, insan hakları, çevresel sürdürülebilirlik ve diğer önemli hedefler konusunda yardımcı olmuştur. Bu kapsam göz

önünde bulundurulduğunda tarihsel analiz ve ülke vaka çalışmaları “yapılması gereken” şeylerin listesinin oluşturulması ve azaltılmasında bir yol gösterici görevi görerek yönetim reformlarının uygulama sırası konusunda fikir oluşturabilir. Nitekim yönetim konusunda açıklara sahip olan ülkeler belirli ülkelerden ya da ülke gruplarından dersler çıkarabilir ve tarihsel deneyimlerinden daha fazla yararlanarak yeterince iyi yönetişimin anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Örneğin, Afrika kıtasının FSI 2023'e göre 26. sırada yer alan Uganda ve 44. sırada yer alan Ruanda değerlendirildiğinde, Uganda hükümeti, hükümet yetkilileri sağlık ve eğitim gibi hayati önem taşıyan kamu hizmetlerinden sorumlu değilken, bölge yönetimleri sorumludur (Green, 2008). Yolsuzluk toplumun her düzeyindeki kamu görevlileri de dâhil olmak üzere kurumsallaşmış ve hükümetin halka karşı sorumlu tutmak için çok az kanal yer almaktadır (Devas ve Grant, 2003). Öyle ki İktidar partisi Ulusal Direniş Hareketi (NRM), sadakatlerini korumak ve onları iktidar koalisyonu içinde tutmak için elitlerin yolsuzluktan kişisel olarak yararlanmalarına izin vermektedir (Roger ve Mwenda, 2008). Ugandalı Parlamento Üyeleri (milletvekilleri), seçimler sırasında kampanya yürütmenin, seçmenleri ikna etmenin ve ittifaklar kurmanın maliyetleri nedeniyle büyük ölçüde borca batmış durumda olsalar da, seçimlerden sonra bu parayı ve daha fazlasını yolsuzluk yoluyla geri alma fırsatı elde etmeyi ummuşlardır (Asea, 2018; Uneke, 2010). Siyasi partiler ve politikacılar da kampanyalarını finanse etmeleri için şirketlere baskı yapmış ve belirli siyasi partilerin ve politikacıların desteğini kazanmak için rüşvet kullanmışlardır. Adli ve diğer devlet denetleme kurumları sıklıkla rüşvetle karşı karşıya kalmışlardır. 2012 Afrobarometer anketine göre, yanıt verenlerin %19'u Uganda'daki 2011 seçimlerinde oyları karşılığında para veya hediye teklif edildiğini söylemiştir. Dolayısıyla Uganda da hesapverebilirlik eksikliği, hantal bir sistem ve kurumsallaşmış yolsuzluk hâkimdir.

Ruanda da ise toplumun ihtiyaç duyduğu temel hizmetler sağlanırken, belirli bir düzeyde hesap verebilirlik sağlayan mekanizmalar yer almaktadır. Ruandalı hükümet yetkililerinin tümü, personel performans sözleşmelerinde temel performans göstergelerine (KPI) sahiptir ve ilerleme, performans değerlendirmeleri ile düzenli olarak ölçülmekte, performans hedeflerine ulaşamayanlar görevden ayrılma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Ingelaere, 2014). Ruanda da hükümet yetkileri tarafından KPI'lar oldukça önemli kılınmakta ve toplumun refahı yerine KPI'lara göre hareket edilmektedir. Ancak KPI'lar her zaman vatandaşların refah düzeyini yansıtmamaktadır. Örneğin, üretimdeki artış, çiftçilerin iyi bir hasata sahip olduğunu göstermesine rağmen, söz konusu hasatın mutlaka daha yüksek gelire dönüşeceğini göstermez. Çiftçiler, mahsullerinin piyasa fiyatlarında çarpıcı bir düşüşle karşı karşıya kalabilir ve bu nedenle daha az gelire sahip olabilirler (Zhang, 2019, s. 25). Dolayısıyla Uganda ve Ruanda devletleri değerlendirildiğinde farklı problemler göze çarpmakta ve bu da politika müdahalelerinde de farklılığı gerekli kılmaktadır. Ruanda da hükümet ve kalkınma ajansları katılımı genişletmek ve halkın nihai çıkarına hizmet edecek şekilde hükümet gündemlerinin kullanışlılığını arttırmak için çalışması gerekirken; Uganda'da hükümette dâhil olmak üzere idare ve siyasi alanın her düzeyinde yolsuzlukla mücadele şarttır. Ancak Uganda'da yolsuzlukla mücadeleye ilişkin yasa ve kurum vardır ve ihtiyaç duyulan şey irade ve sivil toplum olabilir. Sivil toplum yolsuzlukla mücadele de önemli rolü vardır. Bunlar, kamu hizmetlerinin sunumunun izlenmesi, hesap verebilirlik talep edilmesi ve rüşvetin kınanması ve tüm sosyo-ekonomik ve politik aktörlerin farkındalığının artırılmasıdır (Asea, 2018).

Neticede Uganda ve Ruanda'da iyi yönetim uygulamak ve başarılı olmak ülkelerin kendine özgü durumları ve dolayısıyla farklı reform ihtiyaçları sebebiyle mümkün gözükmemektedir. Tersî durumunda ise "herkese uyan tek beden" düşüncesi, büyük olasılıkla bağlamı kabul etmekte başarısız olmakta ve hayal kırıklığı yaratan sonuçlara yol açmaktadır. Bu

bağlamda yönetişimi iyileştirmek karmaşık bir sũreçtir ve herkese uyan tek bir formũl yoktur. Hedefler, hũkũmeti daha etkili, hesap verebilir, şeffaf, katılımcı ve vatandaşların siyasi, ekonomik ve medeni haklarını daha koruyucu hale getirmek olsa da, her ũlkenin ũstesinden gelmesi gereken farklı zorluklar vardır. Benzer sorunları olan ũlkeler için bile, politika mũdahaleleri de ũlkenin kendine ũzgũ durumuna gũre dikkatlice değerlendirilmelidir (Zhang, 2019).

Yoksulluğun azaltılmasıyla bağlantı kurun

Yoksulluğun azaltılması stratejisi (PRSP) sũrecine gũre temel amaç ve sonrasında reformlar bir ũlkedeki yoksulluğun kapsamı ve derinliği ũzerinden doğrudan etkili ise, yũnetiřim reformlarının bu hedefe katkılarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Daha ũncede değinildiği gibi iyi yũnetiřim tũm ũlkeler için ũnemli olup, ũlkeler geliştikçe iyileştirilmesi gereken bir durumdur. Lakin bazı yũnetiřim reformları kısa ve orta vadede yoksulluk konusunda etkisi az olabilmektedir. Yoksulların durumunu iyileştiren bazı değişiklikler yũnetiřim dışındaki bazı faktũrlerle de ilgili olabilir.

İyi yũnetiřim bugũn, ũzellikle kırılgan ũlkelerdeki reform bağlamında birçok vatandaş, uluslararası kalkınma camiasındaki akademisyenler ve uygulayıcılar için, genel olarak kalkınma olduğu kadar yoksulluğun azaltılması için de zorunlu hale gelmiştir (Grindle, 2004, s. 525). Sũz konusu bu zorunluluğun ũzellikle borçtan kurtulmanın bir koşulu olarak ele alınan ũlkeler arasında aynı zamanda dũnyanın en fakir ũlkeleride yer almaktadır. Genel olarak kurumları zayıf, savunmasız, kamu kaynaklarından yoksun, kũtũ yũnetilen, meşruiyetten yoksun, rũřvetilięin yaygın olduğu, haklarından mahrum bırakılmış, sivil toplumun işlemediği, derinden bũlũnmũř vb. birçok ũzellik taşıyan bu ũlkeler iyi yũnetiřim sağlamak için yetersiz olabilir. Ancak, bu tũr ũlkelerin neyi başarması gerektiğine dair beklentiler yũksektir. Bu da yoksulluğun azaltılması için bir yol olarak iyi yũnetiřim elde etmenin mũmkũn olmadığını gũstermektedir.

Bu doğrultuda yoksulluğun azaltılması için yeterince iyi yönetişime doğru ilerlemek, kurumların ve hükümet yeteneklerinin evrimine ilişkin daha incelikli bir anlayışın kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Tüm iyi şeylerin aynı anda takip edilemeyeceği bir dünyada yoksulluğun azaltılmasına yönelik ödünleşimler ve öncelikler konusunda açık olmak; yalnızca yönetim boşluklarına odaklanmak yerine, neyin işe yaradığından değişim hakkında bilgi edinmek; yoksulluğun azaltılmasında hükümetin rolünü ciddiye almak; ve eylemi her ülkenin bağlamsal gerçeklerine dayandırmak daha gerçekçi bir beklenti olabilir. Dolayısıyla yoksul çoğunluğun yaşam fırsatlarını etkilemede neyin elzem olduğu ve neyin daha az önemli olduğunu belirlemek, yoksulluğu azaltmada zaten kıt olan kaynakların verimli ve tasarruflu kullanımını sağlayabilir.

Neyin İşe Yaradığını Öğrenin (Yeterince İyi)

Neyin işe yaradığı ya da neyin eksik çalıştığı noktasından hareketle büyük ölçüde geliştirilen iyi yönetişim, çok fakir ülkelerde özellikle iyi çalışmayan ya da hiç çalışmayan çok sayıda şey düşünüldüğünde yapılacaklar listesi oldukça uzamaktadır. Diğer taraftan da hemen hemen tüm ülkelerde ki bu kırılgan devletlerde olabilir, hükümetlerin bazı faaliyetleri çoğundan iyi çalışabilir. Yani kırılgan devlet demek her faaliyetin çalışmadığı anlamını taşımamaktadır.

Hükümetlerin daha iyi performans göstermesinin ortaya çıkışı, konsolidasyonu, iyi yönetişimin farklı bileşenleri hakkında ayrıntılı analiz ile gündemin daha yönetilebilir hale getirilmesi için önemli çalışmalar yapılabilir. Söz konusu bu çalışmalar sayesinde alternatif yollar hakkında fikir sahibi olunabildiği gibi, bugünün gelişmiş ülkelerinde tarihsel süreç içerisinde oluşanların, kurumların ve politikalarını tanımlayan şeyin yeterince iyi olduğu da anlaşılacaktır (Grindle, 2004, s. 531). Ki zaten gelişmiş ülkelerde iyi yönetişim kapsamında kurumların tarihsel bir sürecin sonucu olmasının gerekliliği ya da kalkınma sürecinde göz ardı edilebileceği anlamına gelmese

de, var olan iyi yönetim reformlarının özcülüğü konusunu gündeme getirmektedir. Kalkınmanın ilk aşamalarında yer alan ya da kırılğan olarak tanımladığımız ülkelerde “gerçekten gerekli” kurumların tespiti oldukça önemlidir. Çünkü yeni kurumların kurulması ve işletilmesi oldukça maliyetlidir. Hasebiyle söz konusu ülkelerin hem mali hem de insan kaynakları sıkıntıları düşünüldüğünde, gerekli olmayan sadece iyi yönetim sağlamak amaçlı kurumların kurulması kaynakların boşa harcanması olarak görülebilir (Chang, 2002b, s. 33-34).

Bu sebeple deneyime danışmak, durumun nedenlerini sonuçlarını değerlendirmek, hangi faktörlerin yeterince iyi olmasa da daha iyi performans sağladığını görmek, ilerleme için öncelikle nelerin değiştirilmesi gerektiğini anlamak son derece önemlidir. Çünkü tüm bunlar yapılacak reformlar konusunda daha başarılı, daha etkili ve verimli bir sistem oluşmasında önemli bileşenler olan reform türleri, koşul türleri ve performans iyileştirme çabaları için belirli bileşenleri önerebilir.

Öncelikleri Stratejik Olarak Değerlendirin

Yönetişimin iyileştirilmesi karmaşık bir süreçtir ve herkese uyan tek bir formül yoktur. Hedefler hükümeti daha etkili, hesap verebilir, şeffaf, katılımcı ve vatandaşın siyasi, ekonomik ve medeni haklarını daha koruyucu hale getirmek olsa da, her ülkenin üstesinden gelinmesi gereken farklı zorlukları vardır ve her ülkenin tarihi, kültürü, kurumları ve deneyimleri göz önüne alındığında çözümler kesinlikle farklılık gösterecektir. Öyle ki gelişmiş ülkelerin reçeteleri gelişmekte olan ülkelere uymadığı gibi benzer sorunları olan ülkeler için bile farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda her ülkeye özgü kısıtlama ve zorlukların değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Zhang, 2019, s. 27). Ancak sadece değerlendirmeye kalmamakta önceliklendirilmesi de gerekmektedir.

Yeterince iyi yönetişimin en belirgin özelliklerinden biri olan öncelikleri belirlemek oldukça önemlidir. Ancak daha da önemli ve zor olan kritere göre

sıralamaktır. Kısa vadeyi uzun vadeden ayırt etmeyi, reform faaliyetlerinin sıralarını ve hiyerarşilerini, fizibilite ve kapasiteyi, siyasi etkilerini ve verimlilik etkilerini de içermektedir. Ayrıca tüm bunlar ülkeden ülkeye ve hatta ülkeler içindeki siyasi yönetimlere göre de farklılık gösterecek ve çatışmalara da sebep olacaktır. Tüm bunlara rağmen yeterince iyi yönetişime ilişkin bir ilerlemeden bahsedebilmek için bir faaliyetler hiyerarşisinin gerekliliği de görülmelidir.

Grindle, Mick Moore'nin siyasi sistem tipolojisini benimsemiştir. Moore'un tipolojisini yönetim reformu açısından ele almıştır. Grindle (2007), esasen bir reform hiyerarşisi geliştirmeyi önerdiğinden, farklı devletlerin farklı yönetim öncelikleri gerektirdiğini öne sürmüştür. Çökmüş devletler, kişisel yönetim veya asgari düzeyde kurumsallaşmış devletlerin öncelikle çatışma çözümü şeklinde temellere; yerinde ve işleyen sistemlere; ve de miras kuralları konusunda yaygın bir anlaşmaya ihtiyacı vardır. Ayrıca, hükümetin temel idari görevleri yerine getirebilmesi ve nüfusun çoğuna temel hizmetleri sunabilmesi gerekmektedir. Çünkü temel hizmetlerin sağlanamaması halinde vatandaş memnuniyetine yapılan vurgu gerçekçi bir hedef olmayabilir (Kim, 2010, s. 285).

Tablo 9

Yönetişim Reformlarının Devletlere Göre Öncelikleri

Yönetişim Özellikleri	Çökmüş devletler	Kişisel kurallar	Minimal kurumsallaşmış devletler	Rekabetçi olmayan kurumsallaşmış	Kurumsallaşmış rekabetçi durumlar
Kişisel güvenliğin sağlanması	√	√			
Temel uyumsuzluk çözümü sistemleri yerinde ve çalışır durumda	√	√	√		

Siyasi ardıllık için oyunun temel kuralları konusunda yaygın anlaşma	√	√	
Devletin temel idari görevleri yerine getirebilmesi	√	√	
Hükümetin nüfusun çoğuna temel hizmetleri sağlayabilmesi	√	√	√
Adalette eşitliği/hakkaniyeti ve hizmetlere erişimi sağlayabilen hükümet		√	√
Hükümet karar verme ve uygulama süreçlerinde şeffaflık,		√	√
Organize gruplardan gelen girdilere yanıt verebilen bir hükümet, vatandaş katılımı		√	√
Hükümetin verdiği karar ve sonuçlarından tamamen sorumlu olması,			√

Not. M.S. Grindle tarafından yazılan “Good enough governance revisited” adlı makaleden uyarlanmıştır, 2007, *Development Policy Review*, 25(5), s. 565 (<https://doi.org/10.1111/j.1467-7679.2007.00385.x>).

Tablo 9’da görüldüğü üzere, kişisel güvenlik çökmüş devletler ve kişisel kuralların olduğu devletler için ilk sırada yer alır iken, minimal kurumsallaşmış devletler, rekabetçi olmayan kurumsallaşmış devletler ve kurumsallaşmış rekabetçi devletler için gerekli değildir.

Temel uyumsuzluk çözümü sistemleri yerinde ve çalışır durumda olması, çökmüş devletler, kişisel kuralların olduğu devletler ve minimal kurumsallaşmış devletler için ilk sırada yer alır iken, rekabetçi olmayan kurumsallaşmış devletler ve kurumsallaşmış rekabetçi devletler için gerekli değildir.

Siyasi ardıllık için oyunun temel kuralları konusunda yaygın anlaşma ve devletin temel idari görevleri yerine getirebilmesi yönetim özellikleri ise sadece kişisel kuralların olduğu devletler ve minimal kurumsallaşmış devletler için ilk sırada yer almaktadır.

Hükümetin nüfusun çoğuna temel hizmetleri sağlayabilmesi minimal kurumsallaşmış devletler, rekabetçi olmayan kurumsallaşmış devletler ve

kurumsallaşmış rekabetçi devletler için gerekli iken; adalette eşitliği/hakkaniyeti ve hizmetlere erişimi sağlayabilen hükümet, karar verme ve uygulama süreçlerinde şeffaflık ve organize gruplardan gelen girdilere yanıt verebilen bir hükümet, vatandaş katılımı rekabetçi olmayan kurumsallaşmış devletler ve kurumsallaşmış rekabetçi devletler için ilk sırada yer almaktadır. Hükümetin verdiği karar ve sonuçlarından tamamen sorumlu olması ise sadece kurumsallaşmış rekabetçi devletler için ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Grindle devletlerin özellikleri farklılaştıkça yönetim reformları açısından gerekliliklerinin de değiştiğini ortaya koymuştur. Esasen tablo dikkatli değerlendirildiğinde devletlerin gelişmişlik düzeylerindeki değişimler yönetim reformları konusunda da yönlendirici olmaktadır.

Ayrıca Grindle (2004, s. 541), iyi yönetim gündemini yoksul ülkeler için daha az bunaltıcı hale getirmek için araştırma ve stratejik analiz yoluyla pek çok şey yapılabileceği üzerinde durmuştur.

Tablo 10

Gündemi Azaltmak

Strateji	Aksiyon	Aktörler
Şu anda gelişmiş ülkelerde ve yeterince iyi yönetişime ulaşmış gelişmekte olan ülkelerde yeterince iyi yönetişime ilişkin tarihsel kayıtları değerlendirin	Reformlarda sıralamayı ve zaman boyutunu araştırmak için araştırma, zaman içinde uluslararası ve ülke vaka çalışmaları	Üniversite araştırma merkezleri, bireysel akademisyenler, düşünce kuruluşları, bağış ajansları
Yoksulluğun azaltılmasına yönelik ödemeleri değerlendirin	Belirli reformların yoksulluğun azaltılmasına üzerindeki etkisini araştırmak ve getirileri alternatif reformlarla karşılaştırmak için araştırma	Üniversite araştırma merkezleri, bireysel akademisyenler, düşünce kuruluşları, hükümet politika analiz ve değerlendirme birimleri, bağış kuruluşları, yoksulluk ve yönetim STK'ları

Neyin işe yaradığı, sorunların kökleri, değişimin dinamikleri hakkında sorular sorun	Zaman içindeki yönetim iyileştirmelerinin ülkeye özgü kanıtlarını ve değişimi kolaylaştıran özellikleri araştırmak için araştırma	Üniversite araştırma merkezleri, bireysel akademisyenler, düşünce kuruluşları, hükümet politika analiz ve değerlendirme birimleri, kalkınma uygulayıcıları, yönetim STK'ları, bağış ajansları
Öncelikleri belirleyin	stratejik olarak	Kapasiteleri, çıkarları, siyasi faydaları, uzlaşmaları değerlendirin. Yönetişim gelişiminin farklı aşamaları için normlar geliştirin
Eylem değerlendirin	sorumluluğunu	Yeterince iyi yönetim sağlamak için alternatif mekanizmalar için yeniliklere danışın, reformlar arasındaki siyasi uzlaşmaları değerlendirin
		Siyasi liderler, siyasi örgütler, sivil toplum grupları, STK'lar, kalkınma uygulayıcıları, akademisyenler, devlet kurumları

Not. M.S. Grindle tarafından yazılan “Good enough governance: Poverty, reduction and reform in developing countries” adlı makaleden uyarlanmıştır, 2004, *Governance*, 17(4), s. 542 (<https://doi.org/10.1111/j.0952-1895.2004.00256.x>)

Tablo 10’da görüldüğü üzere iyi yönetim reformlarını stratejiler belirleyerek, ne yapılması gerektiği ve kimler tarafından yapılması konusunda bir yol göstermiştir.

Alternatifleri Düşününün Ama Kamu Sektörünü Unutmayın

Hükümetlerin değişime açık olduğu yerlerde yönetişimin iyileştirilmesi konusunda geleneksel yöntemler dışında alternatifler düşünülebilir. Bu alternatifler kısa vadeli olmakla birlikte, yapılan yenilikçi deneyler, çok düşmanca ortamlarda bile bazı değişikliklerin daha kolay hale getirilmesinde fikir oluşturabilir. Bu yüzden yeterince iyi yönetim, hükümetleri dâhil etmeli, düzen, güvenlik ve meşru otorite gibi temel kamu hizmetlerinin düzenliliğinin sağlanmasında etkili olmalıdır. Hükümetler vatandaşlarının temel haklarını koruyabilme, siyasi katılımlarını teşvik edebilme, halk sağlığı altyapısını geliştirme ve tüm vatandaşlarının sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerini almasını sağlamalıdır.

Özetlemek gerekirse yeterince iyi yönetim, bir kavram olarak, tüm yönetim açıklarının bir kerede ele alınmasının gerekmediğini (veya çözülemeyeceğini) ve kurum ve kapasite geliştirme zamanın ürünleri olduğu üzerinde durmuştur. Yeterince iyi yönetim, ekonomik ve politik kalkınmanın amaçlarına katkıda bulunduğu düşünülen müdahalelerin sorgulanması, önceliklendirilmesi ve tek tek ülkelerin koşullarına uygun hale getirilmesi gerektiği anlamına gelir. Tarihsel kanıtlar, sıralama ve zamanlama ışığında değerlendirilmeleri ve yoksulluğun azaltılması ve demokrasi gibi belirli amaçlara katkıları açısından dikkatle seçilmesi gerekir. Yeterince iyi yönetimin, siyasi ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine izin vermek için gerekli olan asgari yönetim koşullarının düşüncelerine dikkat çekmektedir (Grindle, 2004, s. 526)

1.3. Yeterince İyi Yönetişim Literatürü

İyi yönetim bağlamında kırılan devletler için önerilen politika ve kurumların kırılan devletler için uygun olup olmama konusu çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Bazıları kırılan devletlerin bulundukları yere tırmanmalarına izin veren merdiveni tekmelememeleri gerektiğini söylerken (Chang, 2002a); bazıları kırılan devletlerin merdiveni adım adım temkinli bir şekilde tırmanmaları gerektiğini söylemiş (Kim, 2010) ve iyi yönetişime bir alternatif sunmuştur. Bunlardan biri Charles Lindblom (1959; 1979) tarafından ortaya konulmuştur. Lindblom, “kök (rasyonel-kapsamlı)” ve “dal (ardışık sınırlı karşılaştırmalar)” olmak üzere iki yaklaşım önermiştir. Kök, mevcut durumlardan hareket ederek adım adım ve ufak ufak inşa ederken; dal, her seferinde temellerden yeniden başlamakta ve deneyim bir teoride somutlaştırıldığı için geçmişe dayanmakta ve her zaman tamamen sıfırdan başlamaya hazırdır (Lindblom, 1959, s. 80).

Tablo 11*Kök ve Dal Karşılaştırması*

	Kök	Dal
Ampirik Analiz	Alternatif politikaların ampirik analizinden farklı ve genellikle önkoşul olan değerlerin veya hedeflerin açıklığa kavuşturulması.	Değer hedeflerinin seçimi ve gerekli eylemin ampirik analizi birbirinden farklı değildir, ancak yakından iç içe geçmiştir.
Araç-uç	Bu nedenle politika formülasyonuna araçlar-uç analizi yoluyla yaklaşılr: Önce uçlar izole edilir, sonra bunları başarmanın yolları aranır.	Araçlar ve uçlar farklı olmadığından, araçlar-uç analizi genellikle uygun değildir veya sınırlıdır.
Politika Testi	"İyi" bir politikanın testi, istenen amaçlara en uygun araç olarak gösterilebilmesidir.	"İyi" bir politikanın testi, tipik olarak, çeşitli analistlerin kendilerini bir politika üzerinde doğrudan hemfikir bulmalarındır (kararlaştırılan bir amaç için en uygun araç olduğunu kabul etmeden).
Analiz	Analiz kapsamlıdır; ilgili her önemli faktör dikkate alınır.	Analiz büyük ölçüde sınırlıdır: i) Önemli olası sonuçlar ihmal edilir. ii) Önemli alternatif potansiyel politikalar ihmal edilir. iii) Etkilenen önemli değerler ihmal edilir.
Teori	Teoriye genellikle büyük ölçüde güvenilir.	Bir dizi karşılaştırma, teoriye olan bağımlılığı büyük ölçüde azaltır veya ortadan kaldırır.

Not. C.E. Lindblom tarafından yazılan "The science of 'muddling through'" adlı makaleden uyarlanmıştır, 1959, *Public Administration Review*, 19(2), s. 81 (<https://doi.org/10.2307/973677>).

Ancak "en iyi" yol olarak görülen kök yöntemi karmaşık problemler için imkânsızdır. Bu da yöneticileri dal yöntemini kullanmaya zorlamaktadır (*Lindblom, 1959, s. 81*).

Benzer bir yaklaşımda Dani Rodrik tarafından 2008 yılında kırılğan devletler için "ilk en iyi" yaklaşımı yerine "en iyi ikinci" yaklaşım önerilmiştir. Rodrik bu yaklaşımı "ikinci en iyi kurumlar (second-best institutions)" olarak tanımlanmıştır. İkinci en iyi kurumlar dört noktadan oluşmaktadır. İlk olarak, gelişmekte olan ülkeler, hem daha büyük zorluklarla hem de daha fazla kısıtlamayla karşı karşıya kalmaları bakımından gelişmiş ülkelere farklıdır. İkinci olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki "uygun" kurumlar, gelişmiş

lkelerde geçerli olan kurumlardan farklı olabilir. nc olarak, en iyi uygulama kurumlarına odaklanmak, istenen hedeflere daha düşük maliyetle ulaşılabilecek reformları gözden kaçırmaya yol açabilir ve aynı zamanda geri tepebilir. Son olarak ise gelişmekte olan ülkelerdeki kurumsal manzara ile ilgilenmek, komşu ülkelerden yeterince iyi uygulamaları kullanmak “en iyi ikinci yaklaşımı” gerektirmektedir. Rodrik (2008), gerçek dünyadaki reformcuların kendilerine ait en iyi ikinci ortamda çalıştıklarını, bunun da önerilen çözümlerin nasıl çoklu çarpıklıklara yol açtığına dikkat etmeleri gerektiği anlamına geldiğini iddia etmiştir. Örneğin, bazı inhindi³ ülkeleri için komşu Güneydoğu veya Doğu Asya ülkelerinden fikir ödünç almak, OECD ülkelerinden gelen fikirleri takip etmekten daha alakalı olabilir.

Benzer bir şekilde Kim (2010) de iyi yönetişimin özellikle kırılgan devletler için zorluğu üzerinde durarak yeni bir kavram önermiştir. Çünkü (Kim, 2010, s. 288-289)

artık yeni bir yönetişim ve iyi yönetişim çağında yaşıyoruz; bu kulağa hoş geliyor, demokratik geliyor, ancak özellikle gelişmekte olan ülkeler için üstesinden gelinmesi gereken birçok zorluk var. İyi bir yönetim modeli maliyetli ve pahalıdır; gelişmekte olan ülkeler bunu takip etmek için çok para ödemek zorundadır. Örneğin, iyi yönetişim, çeşitli paydaşlar arasında daha fazla işbirliği ve iletişim için yönetim maliyetlerinin artmasına yol açabilir, bu da daha sonra yürütülmesi gereken büyük yüklere ve paydaşların kendi sesine, çoğulcu politikalar gibi kendi taleplerine sahip olmaları ve şimdilik koordinasyon veya entegrasyon mekanizmalarından yoksun olmaları nedeniyle zayıf

³ Çinhindi “Kamboçya, Laos, Malezya, Myanmar, Singapur, Tayland ve Vietnam’ı kapsayan coğrafi bölgeye verilen addır.

yönetilebilirliğe yol açabilir. Gelişmekte olan ülkeler siyasi gelişmeyi teşvik ettiğinde, siyasi ideoloji yelpazesi genişleyecektir. Sonuç olarak, bu ideolojik çatışmaya, çok çeşitliliğe ve karmaşıklığa neden olabilir. Dahası ideolojik çatışmanın olduğu yerde, geniş bir ideolojik ve politik perspektif yelpazesine dayanan politika çatışmaları da olacaktır. Ayrıca, açıklık, şeffaflık ve katılım için artan bir talep olacaktır. Tüm bunlar, gelişmekte olan ülkelerin yönetilebilirliği için ciddi bir zorluk haline gelir.

demıştır. Ancak tüm paydaşların iyi yönetişimin doğasını anlaması ve birbiriyle işbirliği yapması sonucu işler sorunsuz yürüyecek olsa da gerçekte durum farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Kim (2010) “ahtapot kollu bisiklet” önermektedir. Çünkü (Kim, 2010, s. 289)

İki tekerlekli sıradan bir bisiklet sürmekten, çok tekerlekli bir ahtapot bisikleti kullanmaya geçmeliyiz. Sıradan bir bisikletin iki tekerleği vardır ve arka tekerlek yalnızca ön tekerleğin yönünü takip eder. Ancak bir ahtapot bisikletinde birçok kişi için koltuklar ve tekerlekler bulunur. Eğer insanlar bu ahtapot bisikletine binerse, tüm sürücülerin bisikletin yönünü belirlemede birbirleriyle iş birliği yapmaları gerekir.

Levy ve Fukuyama (2010) da iyi yönetişimin sürekli genişleyen boyutlarının getirdiği koşulların pratikliğini vurgulayarak “yeterli yönetim” yaklaşımını tanımlamıştır. Yeterli yönetimde ekonomik büyümenin sosyal, kültürel ve politik boyutlarıyla kapsamlı bir kalkınma yoluna dönüştürülmesi hedeflenmekte olup; yeterli yönetim sadece kurumsal yapı ve kapasitenin aşırı kısıtlayıcı olmadığı ve büyümenin sağlam faktörler tarafından

yönlendirildiği koşullarda pratik olmaktadır. Ayrıca yeterli yönetişime sahip bir devlet, kapsamlı bir kalkınma stratejisi yürütebilmek için güçlü, gelişimsel bir devlete ihtiyaç duymamaktadır (Levy ve Fukuyama, 2010, s. 33). Aynı zamanda kurumlarda reform yapılırken de büyümenin sürekliliğinin sağlanması esastır (Fukuyama, 2008, s. 33). Bu bakımdan yeterli yönetişim daha uygulanabilir bir hedef olarak yerini almaktadır.

Brinkerhoff (2007)'da yönetişimi "güvenlik", "idari-ekonomik" ve "siyasi" yönetişim olmak üzere alt sistemlere ayrılmasını önermiştir. Çünkü yönetişimin birden çok tanımının olmasının ötesinde, işlevselliğine odaklanmış ve devletlerin yönetişim sistemlerinin söz konusu işlevleri yerine getirmedeki istek ve zayıflığa göre farklılık gösterdikleri üzerinde durmuştur. Bu bağlamda (Brinkerhoff, 2007, s. 5-6);

- Güvenlik yönetişimi: Devletin araçları kullanılarak, sınır bütünlüğü, yasa ve normları korumak ve güç üzerindeki tekeli elinde bulundurmayı içermektedir.
- İdari – ekonomik yönetişim: Etkin ve verimli hizmet sunumunu içermektedir. Devletin vatandaşlar ya da en azından çoğunluk için devlet sorumluluğu olarak kabul edilen nitelik ve nicelik düzeyinde hizmet türlerinin sağlanmasıdır.
- Siyasi yönetişim: Güçler ayrılığı, duyarlı ve hesap verebilir hükümet, temsil ve kapsayıcılık ve tüm vatandaşlar için temel hakların korunması yoluyla meşruiyet yaratılması ve bunun sürdürülmesidir. Meşruiyet yaratmak, katılım için genişletilmiş fırsatları, sosyo-ekonomik ve/veya etnik gruplar arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasını, bilgi şeffaflığını ve yolsuzlukla mücadele önlemlerini, hukukun üstünlüğünü ve iktidar için periyodik ve resmi rekabeti (seçimleri) içermektedir.

Dolayısıyla yeterince iyi yönetim literatürünün farklı isimlerle de olsa Grindle’ın kavramsallaştırmasından önce de önerildiği ve sonrasında da yine farklı kavramsallaştırmalarla devam ettiği söylenebilir.

1.4. Yeterince İyi Yönetişim Eleştirileri

Grindle tarafından iyi yönetişimin bir alternatifi olarak önerilen ve kırılğan devletler için daha gerçekçi bir uygulama olarak görülen yeterince iyi yönetim, çeşitli şekillerde eleştirilmiştir. Bunlar; “kavramsal”, “sınırlılık” ve “belirsizlik” olarak sınıflandırılabilir.

Kavramsal açıdan ele alındığında yeterince iyi yönetim kavramı daha çok ikinci en iyiyi akıllara getirmekte ve iyi yönetimden ayrılmaktadır. Bu anlamda yeterince iyi yönetim kavramı hiçbir zaman yeterli olmadığından "yeterince iyi" terimi, kırılğan devletlerde yaşam süren insanların ikincil bir sınıf olarak algılanmasına ve insanlara karşı olumsuz bir duygu oluşmasına neden olabilir. Nitekim uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılan iyi yönetim kavramı Afrika’nın kalkınamama sorununa bir çözüm olarak getirilmesi gizli bir ayrışmayada neden olmaktadır. Yine bu kıtada yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunun kırılğan devlet olarak tanımlanması da olumsuz duygu oluşturan bir diğer kavramsallaştırmadır (Kim, 2010).

Benzer şekilde literatürde yer alan “en iyi ikinci uygulama”da ilgili ülkelerdeki insanlarda ezici, ayrıştırıcı ve küçük düşürücü bir duygu oluşturabilir. Bu bağlamda yeterince iyi yönetim kavramı kırılğan özellikteki ülkeler için daha gerçekçi daha uygulanabilir olsa da değerden bağımsız bir kavramlaştırmaya gidilebilir. Örneğin, “kademeli yönetim”, “aşamalı yönetim” (Kim, 2010), “yönetişimde hiyerarşi”, “yönetişimde önceliklendirme”, “yönetişimin orta yolu”... vb.

Sınırlılık açısından ele alındığında yeterince iyi yönetim kavramsallaştırmasının tek taraflı bir gelişim anlayışı yansıttığı üzerinde durulmaktadır. Çünkü yeterince iyi yönetim sadece kalkınma ve yoksulluğu

ele alması ve böylece ekonomik büyümeye odaklanması sebebiyle eleştirilmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme milli gelirde bir artış anlamına gelirken, okuryazarlık, sağlık hizmetleri gibi yaşam kalitesi ve yaşam standartlarında bir artış anlamına çoğu zaman gelmemektedir. Örneğin, Ruanda’da yaşanan soykırım sonrası Ruanda Grindle’in kullandığı siyasal sistem tipolojisine göre ya çökmüş devlet ya da kişisel yönetim altındaki devlet konumundadır. Buna göre kalkınma programlarının fizibilitesini ve verimliliğini göz önünde bulundurarak, Ruanda gibi ülkelerde hükümetlerin işleyişini geliştirmeye ve yoksulluğu azaltmaya yönelik müdahalelerin adalet ve hükümetin hesap verebilirliği gibi diğer reform türlerinden önce gelmesi gerektiği savunulmaktadır. Ancak söz konusu bir düzenlemenin, az gelişmiş ülkeler için kalkınmanın en önemli hedefinin ekonomik büyüme olduğu ima edilmektedir. Bu nedenle, konuşma özgürlüğü ve medeni haklar gibi kalkınmadaki diğer birçok unsurun önemi göz ardı edilmekte ve insani gelişmenin diğer bileşenlerinin ihlaline izin verilmektedir (Zhang, 2019, s. 16-17). Bu bağlamda Zhang (2019, s. 20), Grindle’in yeterince iyi yönetim yaklaşımını çok dar bir gelişim görüşü yansıttığı üzerinde durarak, Grindle’in ekonomik büyümeyi ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasını kalkınmanın ana hedefi olarak tanımladığına ve bu yüzden daha az kurumsallaşmış ülkelerde siyasi özgürlükten ve medeni haklardan yoksun bırakma konusuna eşit ilgi göstermediğine dikkat çekmektedir. Bu argümanın altında yatan varsayım olarak ise, “yoksul insanlara siyasi özgürlüklere sahip olmakla ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak arasında bir seçim yapma şansı verildiğinde, her zaman ikincisini seçeceklerdir.” Benzer şekilde “hak temelli yaklaşım” öneren Sen (1999)’de siyasi ve sivil özgürlüklerin kaldırılmasının yoksulluğun azaltılmasıyla çelişmediğini söyler. Dolayısıyla Zhang (2019), yeterince iyi yönetimi kırılgan devletlerde yönetimin daha uygulanabilir ve başarılı olması için doğru yönde atılmış bir adım olarak görürken, sadece ekonomik kalkınmaya öncelik vermesini ve diğer alanlardaki gelişmeleri gözardı etmesi eğilimi sebebiyle eleştirmekte ve

yeterince iyi yönetim kavramsallaştırması üzerinde daha fazla gelişme sağlanması için hem ekonomik hem siyasi hem sosyal hem de medeni haklara değer veren kapsamlı bir kalkınma anlayışını savunmaktadır.

Belirsizlik açısında ise yeterince iyi yönetim gerçekte ne anlama geldiği konusunda belirsizliklerin varlığı üzerinde durulmakta ve net olmaması bakımından eleştirilmektedir. Gaynor (2014, s. 59),“ Booth ve meslektaşlarının önerdiği gibi, yerel siyasi dinamikleri ve ilişkileri tamamen görmezden gelmek anlamına mı geliyor? Yoksa odaklanma ve kaynakların önceliklendirilmesi açısından dikkate alınması gereken bir orta yol var mı?” diyerek, yeterince iyi yönetimin belirsizliğine dikkat çekmiştir.

1.5. Benzerlikler ve Farklılıklar

Yeterince iyi yönetim, iyi yönetimin eleştirisi üzerine kurulmuş ve iyi yönetim algısının bir alternatifi olarak literatürde yerini almıştır. Ancak yeterince iyi yönetimin, iyi yönetim algısından tamamen kopmadığı söylenebilir. Bu bağlamda iyi yönetim ve yeterince iyi yönetim arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tanım, kapsam, hedef, aktörler ve uygulanabilirlik bağlamında incelenmiştir.

Tablo 12

İyi Yönetişim ve Yeterince İyi Yönetişim Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Özellikler	İyi Yönetişim	Yeterince İyi Yönetişim
Tanım	Yok	Ekonomik ve siyasi gelişmeyi önemli ölçüde engellemeyen ve yoksulluğu azaltma girişimlerine izin veren, asgari düzeyde hükümet performansı ve sivil toplum katılımını öngören bir sistemdir.

Kapsam	✓ Şeffaflık ✓ Hesap Verebilirlik ✓ Katılımcılık ✓ Etkinlik ✓ Cevap Verebilirlik ✓ Hukukun Üstünlüğü ✓ Stratejik Vizyon ✓ Eşitlik	Ekonomik ve siyasi kalkınmanın amaçlarına katkıda bulunduğu düşünülen müdahalelerin -sorgulanması -önceliklendirilmesi -koşullara uygun hale getirilmesi
Hedef	Sahra Altı Afrika Ülkeleri (Kırılgan Devletler)	Kırılgan Devletler
Aktörler	Tüm aktörler (kamu, özel sektör, STK...)	Gerekli Aktörler (asgari düzeyde)
Uygulanabilirlik	Zor	Daha Uygulanabilir

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yeterince iyi yönetim ve iyi yönetim kavramsallaştırmaları Tablo 12'de görüldüğü üzere çeşitli konularda benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Öncelikle tanım açısından ele alındığında 1989 yılından itibaren uluslararası gündemde yerini alan iyi yönetişimin küresel bağlamda kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Çeşitli uluslararası kuruluşlar, çok taraflı kalkınma bankaları, bağışçı topluluklar ve akademisyenler tarafından farklı şekillerde tanımlama yapılmıştır. Ancak iyi yönetim konusunda tanımdan daha çok öne çıkan iyi yönetim ilkeleri olmuştur. Şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik olmak üzere bu sekiz ilke iyi yönetim kapsamını oldukça genişletmekte ve özellikle hedefi olan Sahra Altı Afrika ülkeleri için uygulanamaz hale getirmektedir. Literatürde de iyi yönetişimin en çok eleştirildiği konudur (Grindle, 2004; Grindle, 2007; Zhang, 2019).

Yeterince iyi yönetim ise tanım açısından değerlendirildiğinde Grindle tarafından bir tanımlama yapılmıştır. Tanımda ekonomik ve siyasi gelişme yanında yoksulluk önemli bir vurgu olup, asgari düzeyde hükümet performansı ve sivil toplum katılımı önerilmektedir. Bu kavramsallaştırmada asıl önemli olan ise yeterince iyi yönetişimin kapsamıdır. Çünkü yeterince iyi

yönetişim ile iyi yönetişimin hedefleri esasen benzerdir. Ancak yeterince iyi yönetim söz konusu hedef ülkelerin farklılaşan karakteristik özelliklerine dikkat çekerek, yapılacak müdahalelerin sorgulanmasına, önceliklendirilmesine ve her ülkenin koşullarına uygun hale getirilmesine odaklanmaktadır. Yani yeterince iyi yönetim uygulanmasında ülkelerin farklı karakteristik özelliklere ve dolayısıyla farklı sömürgelere maruz kaldığını, farklı tarih ve kültüre sahip olduklarını kabul etmektedir. İyi yönetim ise tüm ülkeleri aynı kabul etmektedir. Bu da iyi yönetişimin uygulanabilirliğini zorlaştırırken, yeterince iyi yönetişimi daha uygulanabilir hale getirmektedir.

Aktörler bağlamında değerlendirildiğinde ise iyi yönetim kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları gibi tüm aktörleri içerirken, yeterince iyi yönetim asgari düzeyde bir tanımlama yapmakta ve gerekli aktörleri içermektedir.

Sonuç olarak yeterince iyi yönetim ve iyi yönetim hedef ülke bağlamında benzerlik gösterirken; tanım, kapsam, aktörler ve uygulanabilirlik bağlamında farklılaşmaktadır. Söz konusu bu benzerlikler ve farklılıklarda iyi yönetişimin eleştirilen yönlerini ortaya koyarken, yeterince iyi yönetişimin alternatif bir kavramsallaştırma olduğunu göstermektedir. Ancak yeterince iyi yönetişimin kırılğan özellikteki ülkeler için daha gerçekçi ve uygulanabilir olduğunu da meydana çıkarmaktadır.

BÖLÜM 2. Kırılğan Devletler

Kırılğan Devletler çalışmanın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümünde kırılğanlık ve kırılğan devletlerin kavramsal ve kurumsal çerçevesi üzerinde durularak, uluslararası kuruluşların kırılğan devlet tanımları, endekslerdeki kırılğan devletler, kırılğanlık sebepleri, kırılğan devlet özellikleri, kırılğan devlet serüveni ve kırılğan devlet-başarısız devlet açıklanmıştır.

2.1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Kırılğanlık (vulnerability), Latince “vulnus” (wound) kelimesinden gelen, anlamı “yara” olan ve insan yapısında var olan acı çekme kapasitesidir (Mackenzie ve diğerleri, 2014, s. 4). Bir başka tanıma göre ise kırılğanlık, devletin, sistemin ve/veya toplulukların risklerle karşı karşıya kalması ile bu riskleri yönetme, absorbe etme ve azaltmaya ilişkin başa çıkma kapasitesindeki yetersizliklerdir (OECD, 2016, s. 12). Dolayısıyla kırılğanlık, temelde bir kapasiteyle ilişkilidir. Devlet kırılğanlığı ise devletlerin kapasitesi ile yakından ilişkilidir denilebilir.

15. yüzyıldan itibaren modern anlamda var olan devlet, önceleri hükümetle karıştırılmıştır. Özellikle batılı sanayileşmiş ülkelerde devlet, anayasal yönetim, kuvvetler ayrılığı, seçimlerde adalet ve düzen, demokratik oy verme hakkı, bireysel ve sivil özgürlüklerin korunması gibi özelliklerle tanımlanmıştır. Ancak devlet özü itibarıyla tartışmalı bir kavram olarak yerini almış; devletin kaynağı, gelişmesi ve etkisi bağlamında çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Plüralist bakış açısına göre devlet, tarafsız bir şekilde halkın taleplerine cevap verirken; marksistler ise devletin işlevini sınıf hâkimiyetinin ve sömürsünün devamını sağlamak olarak açıklamıştır (Heywood, 2019, s. 91-99).

Devletin işlevi çeşitli bakış açılara göre farklılık gösterirken, yerine getirilmesi gereken görev ve fonksiyonları da farklılık göstermektedir.

Örneğin, Zartman’a göre Weberyen devlet anlayışınca bir devletin görevleri, sınırları belirli bir coğrafyada yaşayan insanların güvenliğini sağlamak, egemen otorite olarak siyasetin ve kimliğin kaynağı olmak ve karar almaya yetkili tek kurum olmaktır (1995, s. 5). Rotberg’e göre ise ulus devletler sınırları belirli bir alanda yaşam süren insanlara kamu hizmetlerini âdemi merkezi bir biçimde sağlamak amacıyla vardırırlar. Bu kamu hizmetlerinin bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki güvenlik özellikle de insan güvenliğidir. Güvenlik kapsamında, sınır ötesi saldırı ve sızmalara karşı koymak; toprak kaybını önlemek; ülke içi güvenliğe yönelik suçları önlemek, sosyal düzeni sağlamak ve vatandaşlar arasında olan anlaşmazlıkları onların şiddete başvurmalarına izin vermeden çözmek yer almaktadır. İkincisi hukukun üstünlüğü, yargı sistemi, adil bir yönetim ve yapılan anlaşmaların ihlal edilememesi gibi kamu hizmetlerini içermektedir. Üçüncüsü seçme ve seçilme hakkı, ulusal ve bölgesel siyasi kurumlara saygı ve destek, insan haklarına saygı gibi temel özgürlükleri içermektedir. Son olarak ise özel sektörler tarafından da gerçekleştirilen ancak genellikle bir devletin yerine getirmesi beklenen sağlık, eğitim, altyapı, bankacılık gibi kamu hizmetleri yer almaktadır (Rotberg, 2003, s. 2-3; Rotberg, 2004, s. 2-3).

Diğer taraftan devletin görevleri asli görevler ve modern görevler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Asli görevler negatif (olumsuz) olarak tanımlanan, toplum için zararlı olacak şeyleri engellemek, iç düzen ve güvenliği sağlamaktır. Modern görevleri ise, diğer görevleri devam ettirmekle birlikte toplumun ortak ihtiyacı olan mal ve hizmetleri üretmektir. Bu anlamda devlet söz konusu mal ve hizmetleri sağlamak amacıyla piyasada üretici rolünde bulunurken; ekonomik faaliyetleri düzenleme ve gelirler bölüşümünü yeniden sağlama gibi görevleri de üstlenmiştir (Eryılmaz, 2012, s. 24-25). Bu bağlamda Eryılmaz’a göre devletin fonksiyonları, “klasik fonksiyonlar”, “kaynakları harekete geçirici fonksiyonlar” ve “sosyal fonksiyonlar” dır. Klasik fonksiyonlar, vergi toplama, adalet, güvenlik,

savunma ve dış ilişkiler gibi bir devletin varlık sebebine ilişkin fonksiyonları içermektedir. Kaynakları harekete geçirici fonksiyonlar, tarım, sanayi, ulaştırma gibi belirli sektörlerle ilişkin desteklemelerdir. Sosyal fonksiyonlar ise, toplumda kırılgan gruplar olarak ifade edilen yaşlı, çocuk, genç, yoksullar gibi gruplara doğrudan yapılan yardımlardır (2012, s. 25). Dolayısıyla devletlerin fonksiyonları konusunda farklılıklar göze çarparsa da bir devletten, güvenlik, sağlık, eğitim, alt yapı gibi temel kamu hizmetlerini yerine getirmesi beklenmektedir. Genel manada getirememesi ise kırılganlıkla ilişkilendirilmektedir.

“Devlet yapıları, yoksulluğun azaltılması, kalkınma ve halklarının güvenliğini ve insan haklarını korumak için gereken temel işlevleri sağlama konusunda siyasi irade ve/veya kapasiteden yoksun olduğunda, devletler kırılgandır” (OECD, 2007). DFID (2005)’e göre ise yoksullar da dahil olmak üzere halkının çoğunluğu için temel işlevleri yerine getiremeyen veya sağlamayacak hükümetlere sahip, kamu kaynaklarını yönetme, temel hizmetleri sunma ile yoksul ve korunmasız grupları koruma ve destekleme iradesi ve/veya kapasitesinden yoksun olan devletler kırılgan devlettir. Şiddetli çatışma, siyasi istikrarsızlık ve/veya ekonomik kriz şeklinde görülen kırılganlık ülkenin dayanıklılığının zayıf olduğu, iç ve aynı zamanda dış risk faktörlerinin ve/veya istikrarsızlığa yönelik şokların yüksek olduğu ve dış istikrar faktörlerinin yetersiz olduğu hallerde ortaya çıkmakta ve oluşan istikrarsızlık, istikrarsızlığın risk faktörlerini geri besleyip güçlendirerek bir kısır döngü oluşturmaktadır (Anten, 2009). Vallings ve Moreno-Torres (2005) ise kırılgan devletleri, hizmet sunma ve uluslararası toplumla kalkınma ortaklığını sürdürme konusundaki zayıf kapasite ve/veya siyasi irade eksikliği olarak tanımlamaktadır. Bertocchi ve Guerzoni (2012)’da kırılgan devleti, temel hizmetler ve yaşamsal ihtiyaçların karşılanamaması ya da karşılanmasında çekilen zorluklar, istikrarsız ve zayıf yönetim, sürekli yoksulluk hali, bölgesel kontrol eksikliği ile çatışma ve iç savaşa yüksek eğilim gibi işlevsel bozuklukların çeşitli kombinasyonları olarak tanımlamıştır. Cammack ve diğerleri (2006) ise

kırılğan devletleri, hükümetin temel görevlerini halkına sunamadığı ya da sağlayamadığı devletler olarak tanımlamış ve bu görevleri güvenlik ve hukukun üstünlüğü, temel kamu mal ve hizmetlerinin sunumu ile siyasi meşruiyet ve kalkınma olarak tanımlamıştır. Tüm bu tanımları birbirine bağlayan şey, hükümetin meşruiyeti ve devlet ile toplum arasındaki ilişkiye artan vurgudur. Devletin kırılğanlığı, hükümetin etkililiği ve meşruiyetinin başarısızlığı (Goldstone 2008; Lemay-Hébert, 2009) ya da devletin görevleri ve kapasitesi ile sosyal beklentiler arasındaki dengesizliktir (Jones ve diğerleri 2008, s. 22). Tanımlardan da görüldüğü üzere hem uluslararası kuruluşlar hem de akademisyenler tarafından yaygın olarak kullanılan devlet kırılğanlığının, genel olarak bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir ülkenin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlandığı görülmektedir.

Kırılğan devlet tanımlaması, Orta ve Batı Asya ile Kuzey Afrika’da dahil olmak üzere çeşitli bölgelerde giderek artan sayıda ülkede yaygın bir gerçeklik haline gelmiştir (Baum ve Al-Zu’bi, 2021). Kırılğan devlet, yıllarca çeşitli şekillerde zayıf, yumuşak, aşırı gelişmiş, gayri meşru, fakir, alakasız, kökünden sökülmüş, haydut olarak tanımlanan sorunlu devletlerin patolojilerinin her şeyi içerisine alan bir özeti olarak görülmüştür (Osaghae, 2007, s. 692). Öyle ki özellikle Soğuk Savaş’tan sonra Almanca “anlam verme” anlamına gelen “Sinnstiftung” teriminin bir alternatifi olarak görülmüş ve uygulayıcıların birçoğu için yoruma açık olan yeni, belirsiz, uluslararası ortamı anlamaya yardımcı olan bir olgu olarak tanımlanmıştır (Paris, 2011). Bugün hala yaygın olarak kullanılan kırılğan devlet kavramı, akademik literatürde ve politika oluşturma bağlamında her zamankinden daha merkezi bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Akademisyenler ve politika yapımcılar arasında kavramın eksiklikleri ve sınırlamaları konusunda artan farkındalık sayesinde, “kırılğanlık durumları⁴”, “krizdeki, kriz sonrası ve

⁴ OECD tarafından 2007’de önerilmiştir.

kırılgan durumdaki ülkeler ve bölgeler⁵” gibi daha diplomatik olarak formüle edilmiş versiyonları ortaya çıkmıştır (Lemay-Hébert and Mathieu, 2014; Mcloughlin, 2012, s. 9-14). Ancak birçok uluslararası kurumun daha titiz bir tanım oluşturma girişimlerine rağmen, ‘kırılgan devletler ’tanımı istikrarlı olmaktan uzaktır. Terim, farklı gündemleri olan çeşitli aktörler tarafından, siyasi bozulma, kurumsal zayıflık ve ekonomik çöküşün farklı ulusal bağlamlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Sonuç olarak, kavram çeşitli yorumlara tabidir ve gelişmekte olan ülkelerin kırılganlığını ve istikrarsızlığını artırabilecek siyasi, sosyal ve ekonomik faktörleri anlamak için analitik bir yöntem olarak kullanılması oldukça sorunlu olduğu çıkarımında bulunulabilir (Grimm ve diğerleri, 2014).

Kırılgan devlet tanımlaması ve kırılgan devletlere ilişkin politika geliştirmeye yardımcı olacak daha homojen çeşitli sınıflandırmalar mevcuttur. Örneğin DFID, tanımlayıcı özellikler olarak yönetişimin iki boyutu olan “hükümet kapasitesi” ve “siyasi irade” yi ele almış ve üç tür kırılgan devlet ayrımına gitmiştir. Bunlar: hem siyasi irade hem de kapasitesi zayıf olan “zayıf-zayıf”, siyasi irade mevcut ancak kapasite zayıf olan “zayıf ama istekli” ve kapasite güçlü ama kalkınmaya yönelik siyasi istek zayıf olan ve çoğunlukla baskıcı devletler olan “güçlü ve tepkisiz” devletlerdir (DFID, 2005). Özellikle “güçlü” devletlerin yer aldığı ikinci kategorideki devletlerde kırılgan kabul edilmektedir. Çünkü bu devletler yoksulluğun azaltılması gibi temel işlevleri yerine getirmekte zorlanmakta ya da getirmemektedir (Anten, 2009). Yine Dünya Bankası, yönetim ve ilgili ülkelerin genel bağlamdaki eğilimlerini de ekleyerek bir sınıflandırma yapmış ve örneklerle açıklamıştır. Bunlar (World Bank, 2005; Brinkerhoff, 2007):

⁵ AB tarafından yakın zamanda yeniden yapılan bir çerçevedir.

- *Kötüleşme*: Devletlerin temel işlevlerini yerine getirme kapasitesinde ve/veya isteği ile ekonomik ve sosyal göstergelerde düşüş (Örneğin: Zimbabve, Papua Yeni Gine)
- *Kalkınmanın durdurulması, uzun süreli kriz ya da çıkmaz*: İsteklilik eksikliği, kalkınma için yetkinin kullanılmaması (Örneğin: Gine-Conakry, Fiji)
- *Çatışma sonrası geçiş*: Barış anlaşması reform konusunda hükümetle çalışma fırsatı sağlar, kapasite düşüktür, isteklilik düşük ya da yüksek olabilir (Örneğin: Liberya, Afganistan, Sudan)
- *Erken toplanma ya da Reform*: Performans iyileştirmeye ilişkin istek ve çabalar ancak eşit olmayan sonuçlar, çatışma sonrası olabilir ya da olmayabilir (Örneğin: Sierra Leone).

Tüm bu sınıflandırmalar kapsamında ülkelerin alt sınıflara bölünmesi, subjektif bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır (Anten, 2009). Çünkü devletler benzer özellikler gösterirken, kırılganlıkları farklılaşmakta ve her ülke özelinde değişiklik göstermektedir.

Literatür incelendiğinde kırılgan devlet tanımlaması bugün hala belirsizliğini korumakta ve genel manada “kapasite/yetersizlik”, “uluslararası güvenlik” ve “kalkınma” kavramlarıyla ilişkilendirilerek yapılmaktadır. Bunun nedeni ise bu kavramın yönetim, güvenlik ve/veya kalkınma sorunlarıyla mücadele eden oldukça heterojen bir grup ülke için kullanılıyor olmasıdır (Anten, 2009). Kırılgan devletler kavramına odaklanan akademisyenleri “*problem çözmeye odaklanan*” ve “*eleştirel ele alanlar*” şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Problem çözmeye odaklanan akademisyenler, genel anlamda kırılgan devletlere ilişkin politika gündeminin gelişimini bağışçı perspektiften araştırmışlar; uluslararası kuruluşların kırılgan devletlere ilişkin söylemi desteklediği ya da desteklemekten kaçındıkları

yapısal koşulları sorgulamışlardır. Bu anlamda sahne arkasına göz atıldığı söylenebilir. Bu bağlamda araştırma gündemleri politika odaklı olup, öncelikle bağışçı topluluğun yoksul ve istikrarsız bağlamlarda yardım etkinliğinin ve güvenlik önlemlerinin iyileştirilmesine yönelik arzusuna yanıt vermektedir. Örneğin, Dünya Bankası, OECD Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC), ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı (DFID) gibi kalkınma yardım kuruluşları tarafından sağlanan çoğu endeks ve tanım, bu perspektifin şekillenmesinde yardımcı olmuştur (Yine Chesterman ve diğerleri, 2005; Ghani ve Lockhart, 2008; Kaplan, 2008).

Lemay-Hébert ve Mathieu (2014), kırılgan devletlerde devlet inşasına ilişkin politika önerilerinde meşruiyet kavramının önemine dikkat çekmiştir. Bunu yaparken de akademik literatür ile OECD'nin normatif üretimiyle karşılaştırmış ve meşruiyet kavramsallaştırmasında tehlikede olan şeyi tartışmıştır. Lemay-Hébert ve Mathieu, çalışmasında meşruiyete ilişkin kurumsal yeniden yapılanmaya odaklanan “*kurumsalcı (veya 'neo-Weberci') yaklaşım*”, ve başarılı devlet inşası için sosyal uyumun önemini vurgulayan “*sosyal meşruiyet yaklaşımını*” tanımlamıştır. Max Weber'in çalışmalarından kısmen esinlenen kurumsalcı yaklaşım, kurumsal yeniden yapılanma ve meşru şiddetin tekelleştirilmesine vurgu yaparak devlet kapasitesine odaklanmaktadır. Sosyal meşruiyet yaklaşımı, bir güvenlik ortamı oluşturma'nın önemini kabul etmekle birlikte, antropolojik veya etnolojik yönelimli bir odakla yeniden inşa sürecinde sosyo-politik uyum üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kurumsal yaklaşım bir dereceye kadar bu alandaki ortodoksluğu temsil ederken ve çoğu politika kuruluşu bu yaklaşımın ana reçetelerine uyma eğilimindeyken, kırılgan devletlere ilişkin OECD raporları hem kurumsal hem de sosyal meşruiyet yaklaşımlarından yararlanarak daha çeşitli bir tablo sunmuştur. Böylece çalışmada devlet kırılganlığına ilişkin raporlar incelenerek detaylandırılmış ve OECD'nin normatif üretimine ilişkin bir analiz yoluyla yapılan katkı, kurumun raporlarının çoğunda her iki

anlayışın da mevcut olduğunu, ancak aynı zamanda neo-Weberci yaklaşımın hâkim olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yazarlar bu bulguyu OECD içindeki bilgi üretiminin spesifik dinamiklerine bağlamaktadır: Organizasyonun normları içerdekiler için bir var olma ve çalışma biçimi haline gelmiştir ve bu normların içerdekiler tarafından uygulanması, organizasyonun ve kültürünün yeniden üretilmesine yardımcı olmaktadır.

Grimm ise AB'nin "devlet kırılğanlığı" tanımı üzerinde henüz net bir anlaşılmaya varılmamış olması üzerinde durmuştur. Bu durumu açıklayan üç faktörden bahseder. Bunlardan birincisi, AB'nin politika tutarlılığını engelleyen karmaşık kurumsal çerçevesidir. İkincisi, AB'nin uyumunu gerektiren uluslararası düzeydeki gelişmeler; ve üçüncüsü AB'nin "kırılğan" olarak etiketlenen yardım alan ülkelerle işbirliği ilişkilerinin korumaya yönelik diplomatik çabalarıdır. Özellikle bu son hususu Grimm, birçok bağışçısının karşı karşıya olduğu temel ikilem olarak görmekte ve devlet kırılğanlığı etiketinin politik oluşuna vurgu yapmaktadır. Söz konusu bağışçı kuruluşlar her ne kadar bu etiketten uzak durmaya çalışsalar da devlet 'kırılğanlığının' sonuçlarıyla başa çıkmak için net bir stratejinin bulunmaması, bağışçıları yönetim, sosyoekonomik kalkınma ve güvenlikteki açıkların üstesinden gelmek için anlamlı ve sürdürülebilir, ülkeye duyarlı politikalar geliştirme kapasitesinden mahrum bırakabileceğine değinmektedir.

de Siqueira (2022) ise "kırılğan devletlerin" etiketlenmesi ve yönetilmesinde göstergelerin ve istatistiklerin rolünü eleştirel bir şekilde değerlendirmiştir. Bu kapsamda Doğu Timor'daki eğitim sektörüne ve Dünya Bankası'nın Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme yaklaşımına odaklanan makale, hesap verebilirlik ve sahiplenmenin, kendilerini "kırılğan devletler" olarak tanımlayan g7+ grubu ⁶ bağlamında nasıl müzakere

⁶ The Group of Seven Plus, (g7+ - Goodbye Conflict, Welcome Development) 2010 yılında kurulmuştur. Aktif çatışmalarla karşı karşıya olan ya da yakın zamanda çatışma ve kırılğanlık deneyimi yaşamış ülkeleri bir araya getiren hükümetlerarası gönüllü bir kuruluştur. Afrika, Asya-Pasifik, Orta Doğu ve Karayipler'den 20 üye ülke yer almaktadır (The Group of Seven

edildiğini gösteriyor ve güç ilişkileri söz konusudur. İstatistiksel şemaların, kendi kendine devam eden bir “kullanım iyileştirme” süreci aracılığıyla uluslararası bürokraside giderek daha fazla yerleştiği sonucuna varmıştır. Sonuç olarak, bu tür planların değiştirilmesi giderek daha zorlaşmakla birlikte, söz konusu gerçeği kabul ederek, g7+ giderek daha popüler hale gelen “kırılganlık” ölçümü uygulamasına direnmemiş; bunun yerine grup, devlet kırılganlığının tanımlanmasına ve karakterizasyonuna katkıda bulunan “müttefiklerin çokluğuna” katılarak “sayısal iddialar” üzerinde etki yaratmaya çalışmıştır.

Brinkerhoff ise devletin kırılganlığını ve başarısızlığını, hem uluslararası politika söylemlerini hem de uluslararası barış ve devlet inşası müdahalelerini etkileyen “kötü sorunlar” olarak tanımlamıştır. Yazar, bu özelliklerin kırılgan devlet arenasında kolayca gözlemlenebileceğini öne sürerek kötü sorunların çeşitli boyutlarını araştırmıştır. Ayrıca kırılgan devlet kavramının kullanımını “devletin kırılganlığı/başarısızlığı sorun setinin kötülüğünü ehlileştirme çabası” olarak görüldüğünü öne sürmüştür.

Ayrıca bu kapsamda bazı akademisyenlerde devlet kurumlarında yaşanan istikrarsızlaşma, parçalanma, çürüme ve çökmeye neden olan faktörler üzerinde durmaktadır. Devlet kırılganlığına yol açan çeşitli sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel belirleyiciler ile bazıları için daha az etkili olan yoksulluk ve güvenliğe yönelik tehditler üzerindeki etkisine odaklanmakta; ve devlet kurumlarının kapasitesine, otoritesine ve meşruiyetine zarar verecek birçok unsur öne sürmektedirler. Bunlar, siyasi yapıdan kaynaklananlar (zayıf bürokratik liderlik, otokratik liderlik, yozlaşmış yöneticiler/seçkinler); toplumun karşı karşıya olduğu zorluklar (sivil çatışmalar, yoksulluk, sosyal eşitsizlikler, suç faaliyetleri); dışsal olanlar (savaş, dış müdahale, ekonomik

Plus, 2024). Bu ülkeler Afganistan, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komor Adaları, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gine, Gine-Bissau, Haiti, Liberya, Papua Yeni Gine, Sao Tome e Principe, Sierra Leone, Solomon Adaları, Somali, Güney Sudan, Doğu Timor, Gitmek (Togo Cumhuriyeti), Yemen.

şok, çevresel bozulmalar); ve tarihsel mirastır (sömürgeci istismar, Soğuk Savaş). Bunların dışında birçok çalışmada farklı faktörleri birleştirmektedir (Gros, 1996; Ignatieff, 2002; Patrick, 2011; Rotberg, 2004; Stewart ve Brown, 2009).

İkinci grupta yer alanlar ise kırılgan devlet tanımlamasını eleştirmektedir. Bu eleştiriler kırılgan devlet tanımının hala belirsizliğini koruması, kavramın genelleştirilmesi, siyasi etiketleme, dayanıklılık ve güvenlik başlıkları altında sınıflandırılabilir.

Kavramın Belirsizliği

Kırılgan devletler, devlet kurumlarının düşük hükümet performansını, zayıf yönetim, halkın temel ihtiyaçlarının sağlanamaması, temsili hükümetin yokluğu, yaygın yolsuzluk ve kamu kaynaklarının hükümet elitleri tarafından yağmalanması gibi yetersizliklerini ve işlevsizliklerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Ikpe, 2007; Milliken ve Krause, 2002; Zoellick, 2008; Pavignani ve Colombo, 2009). Daha geniş anlamda ise iç savaşlar, gerilla hareketleri, dini veya etnik çatışmalar, sosyal protestolar, uyuşturucu kartelleri, özel milisler veya suç çeteleri, insan hakları ihlalleri ve hukukun üstünlüğü ihlalleri gibi siyasi istikrarsızlık, güvensizlik ve şiddetin damgasını vurduğu yerel bağlamlara atıfta bulunabilirler (Clapham, 2002; Collier ve diğerleri, 2003; François ve Sud, 2006). Bunlar bazen aşırı yoksulluk ve ekonomik piyasaların çöküşü gibi ekonomik zorluklarla ilişkilendirilmektedir (Chauvet ve Collier, 2005). Ayrıca sınır güvenliği (komşu devletlerden gelen askeri tehditler, bölgesel güvensizlik) ve kontrolsüz ulusötesi transferler (mülteci akışı, ekonomik göç, sınır ötesi terör ağları, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı) sorunlarına da dikkat çekmektedir (Krasner ve Pascual, 2005). Son olarak sağlık risklerine (veba, kıtlık, suya erişim), demografik zorluklara (nüfus yoğunluğu) ve çevresel tehditlere atıfta bulunmaktadır (Patrick, 2011). Ancak kırılgan devlet kavramının bu denli birden fazla politika

sorununu ele almak için kullanması gelişmekte olan toplumlardaki kırılganlık türlerinin bilimsel anlamda tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır (Nay, 2013). Nay (2013) bu belirsizliği “portmenta konsepti” olarak tanımlamıştır.

Bugün birçok çalışmada kırılgan devlet kavramının belirsizliği kabul edilmiş ve devletin kırılganlığının bağlamsal boyutlarına özellikle dikkat eden genel varsayımları ve duruma özgü kriterleri birleştirmeye çalışılmıştır (Baliamoune-Lutz ve McGillivray, 2008; Cammack ve diğerleri, 2006; Rotberg, 2004; Stewart ve Brown, 2009). Ancak hangi kriterlerin kullanılacağı konusunda fikir birliği yoktur. Bazıları devlet merkezli bir analize öncelik verirken (Ghani ve Lockhart, 2008; Rotberg, 2004), bazıları ise devlet kurumları ile sosyal veya politik dinamikler arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır (Brinkerhoff, 2007; Ikpe, 2007). Örneğin, Brinkerhoff (2007) güvenlik, etkililik ve meşruiyet üzerinde dururken; Stewart ve Brown (2009) devlet otoritesi, hizmet sunumu ve meşruiyet üzerinde durmuştur. Bazıları da kırılganlığın sonucuna odaklanmıştır. Örneğin, devlet şunları başaramadığında kırılgan olarak tanımlanabilir: başta kamu mallarının ve temel hizmetlerin sağlanması olmak üzere temel işlevlerini yerine getirmek (OECD, 2007); ulusal güvenliği ve devletin belirli bir bölge üzerinde meşru fiziksel şiddet kullanma tekeline kullanma hakkını garanti altına almak (USAID, 2005a); hükümetin verimliliğini ve kapasitesini sürdürmek (World Bank, 2005); veya devletin toplumdaki meşruiyetini sağlamak (OECD, 2010). Diğerleri ise güvenlik ve kalkınma için anahtar olan kamu kurumlarının çöküşüne katkıda bulunabilecek kaynaklar ve faktörler üzerinde durmaktadır (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Bazıları da politika çözümleri sağlamaya ve özellikle insani müdahaleler, devlet inşa politikaları, yönetim zorlukları ve çatışma sonrası ve afet sonrası durumlarda demokratikleşme olmak üzere devletin yeniden inşası koşullarına odaklanmaya çalışmaktadır (Brinkerhoff, 2007; Collmer, 2009; Ghani ve Lockhart, 2008). Dolayısıyla birbiriyle yarışan

tanımlar kavramın analitik faydasını sınırlamaktadır (Bertoli ve Ticci, 2012; Call, 2008; Di John, 2010; Gourevitch, 2005).

Kavramın Genelleştirilmesi

Kırılğan devletlerin kavramsallaştırılmasında bir diğer eleştiri konusu oldukça farklı iç sorunlardan muzdarip olan ülkeleri bir araya getiren kırılğan devlet kavramını yani kavramın genelleştirilmesini eleştirmişlerdir (Hehir 2007; Patrick, 2007; Call, 2010). Bu kapsamda Call (2008; 2010) devletleri “çökmüş durum” (burada devlet aygıtının varlığının birkaç aylık bir süre için sona ermesi), “zayıf devlet” (gayri resmi ağlar ve kurumların hizmet sunumunun ve kamu kaynaklarının tahsisinin ana kanalları haline geldiği yer), “savaştan zarar görmüş devlet” (ülkenin silahlı çatışmalarla ve yaygın iç savaşla karşı karşıya olan) ve “otoriter devlet” (yönetici siyasi elitin baskı ve şiddet kullanarak iktidarı elinde tuttuğu devlet) olarak sınıflandırmaktadır. Tek bir kırılğan devlet kavramının birbirinden farklı devlet türleri ve onların sorunlarının toplanmasına neden olduğunu belirtmektedir. Çünkü devletin tekdüzeliğine ilişkin varsayım, dar, herkese uyan politika reçeteleri, çözümlerin genel devlet inşası politikalarının üretilmesine neden olmuştur. Öyle ki batılı güçler ve uluslararası kuruluşlar şiddet ve yoksulluk sorunlarına çözüm amaçlı (Bilgin ve Morton, 2004; Hagmann ve Hoehne, 2009; Lemay-Hébert, 2011), iyi yönetim programları, güvenlik sektörü reformu ve liberal piyasa demokrasileri modeli gibi Batı’ya ait politika seçenekleri, standartları ve normatif hedefleri (Chandler, 2006) uygulamış ve özellikle Afrika kıtasında kırılğan bağlamda bazı devletlerde sınırlı bir başarı elde etmiştir (Englebert ve Tull, 2008). Diğer taraftan ise söz konusu bu uygulamalar farklı kırılğan özellikler gösteren bazı devletlerde istikrarsızlığı ve güvensizliği daha da artırmıştır (Chopra, 2002; Zweiri ve diğerleri, 2008; Shah, 2009). Netice de kırılğan devletlere ilişkin söylem ya da uygulamalar tüm devletlerin benzer bir noktaya doğru ilerlemesi gerektiğini varsaymaktadır. Ancak her durum türü ya da devletler kendine özgü zorlukları barındırmakta ve özel devlet

inşası çözümleri gerektirmektedir. Ayrıca kırılğan devletlerde iç güç ilişkilerine entegre edilmeden tepeden inme kurumların oluşturulması hem meşruiyet hem de kapasite açısından sorunlu olmaya devam etmektedir. Örneğin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti uzun yıllar sömürge yönetiminde kalmıştır. Bağımsızlık döneminde ise Kongo halkı tarafından yönetilen demokratik kurumların neredeyse tamamının olmaması, mülkiyet ve deneyim açısından yoksunluğa neden olmuş ve dayatılmış kurumlar üzerinde inşa edilmiş bir devlet ortaya çıkmıştır. Böylece iktidardakiler tarafından sömürü, kişisel kazanç için devletin doğal kaynaklarının kullanılmasıyla karşı karşıya kalınmış ve ülkenin ekonomisi çökmüş, 1996'da Mobutu'nun devrilmesiyle ülke de iç savaş çıkmış ve ülke daha da kötü hale gelmiştir (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Yani kırılğan devlet kavramı bugün "her şeyi kapsayan bir ifade" (Andersen, 2008; Putzel, 2010) ya da "her şeyi kapsayan bir etiket" (Bertoli ve Ticci, 2012) haline gelmiş ve dolayısıyla anlaşılması zor bir kavram olarak yerini almış ve yerini korumaya devam etmektedir (Carment ve diğerleri, 2010). Nitekim her durumdaki devlet için kırılğan devlet tanımlaması yapmak devletlerin sorunlarının ortaya konulması ve politika önerilerinin oluşturulmasını güçleştirmekte ya da ilgili devletin kırılğanlığının artmasına sebep olmaktadır.

Bu kapsamda bir diğer eleştiri farklı ülkelerdeki farklı ve karmaşık istikrarsızlık kaynaklarını aşırı basitleştirdikleri ve yerel koşulları hesaba katmayan standartlaştırılmış "yukarıdan aşağıya" çözümler uygulanmasıdır (Autesserre, 2010; Kaplan, 2010). Birçok akademisyen kırılğan devlet kavramsallaştırmasının yerel perspektiften kabulüne, içselleştirilmesine ve yeniden yorumlanmasına odaklanmışlar ve süreçteki yerel aktörlerin altını çizmişlerdir. Jumbert (2014), ABD'nin Darfur'daki çatışmaya verdiği tepkiyi analiz ederek Sudan devletinin "dışarıdakiler" tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını ve bunun uluslararası müdahaleyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Analizleri sonucu Sudan'ın sık sık "kırılğan" veya "başarısız" bir

devlet olarak tanımlanmasına rağmen, Darfur bağlamında gerçekten “haydut devlet” etiketinin benimsendiğini ortaya koymuştur. Bu ayrım, Sudan devletinin iç zayıflıklarına ve istikrarsızlığına ilişkin daha sofistike bir anlayışın izin verebileceği şekilde, çatışmanın altında yatan nedenleri çözmeye yönelik girişimler yerine “koruma” ve “cezalandırmaya” dayalı stratejilerin önceliklendirilmesine yol açmıştır.

Heiduk (2014), çalışmasında Suharto’nun devrilmesinden sonra Endonezya ordusunun siyasi ve ekonomik gücünü pekiştirmek için “devlet kırılmalı” konusunda söylemlerini nasıl araçsallaştırdığı üzerinde durmuştur. Suharto sonrası Endonezya’da yaklaşmakta olan devletin dağılma sürecinin ardından ordu, devletin dağılması ve “Balkanlaşma” korkusundan yararlanarak kendisini “ulusun koruyucusu” olarak yeniden kurmayı başarmış ve böylece eski ayrıcalıklarına sahip çıkarken askeri reform konusunu da siyasi gündemden çıkarmanın yolunu bulmuştur.

Fisher (2014), yardıma muhtaç Uganda hükümetinin, ülkenin kuzeyindeki istikrarsızlığın boyutunu vurgulayarak bağışçılarla manevra alanını genişlettiğini ileri sürmüştür. Uganda rejimi, “devletin kırılmalı” kavramına atıfta bulunarak, ülke içindeki ihlallerine rağmen bağışçıları desteklerini sürdürmeye başarıyla ikna etmiştir. Buna paralel olarak Fisher’e göre rejim, Uganda’yı istikrarlı, güçlü ve güvenli olarak sunan çelişkili ama bir o kadar da ikna edici uluslararası söylemden yararlanmayı başarmıştır. Makale, Kampala’nın bağışçılarla daha fazla etkileşim oluşturmak için her iki anlatıyı da başarıyla nasıl kullandığını araştırırken, bu dinamikte bağışçıların Uganda çevresinden fiziksel olarak kopmasının önemini vurgulamıştır. Hem Heiduk hem de Fisher, yerel aktörlerin “devletin kırılmalı” kavramını nasıl yeniden benimseyip kendi amaçları doğrultusunda tercüme etmeyi başardıklarının altını çiziyor; Bu tür dönüşümlerin nihai sonucu, kırılmalı durumların kategorizasyonunun kullanımına yol açan orijinal niyetlerden uzak olabilir.

Siyasi Etiketleme

Kırılğan devlet kavramı 1990'ların başlarından itibaren, genel manada iç çatışma riskiyle karşı karşıya olan ya da çatışmadan çıkamayan devletleri tanımlayan kapsamlı ve tartışmalı bir etiket olarak görülmüş ve akademik literatürde bir patlama yaşanmıştır (Call, 2010; Marten, 2010; Paris, 2010; ve Bates, 2008). Nay (2013) özellikle batılı hükümet kurumları ve uluslararası örgütler tarafından savaş, şiddet ve aşırı yoksullukla karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkelerdeki devlet kırılğanlığı ve başarısızlığı konusunda artan ilgi üzerinde durmuş ve bu konunun güvenlik ve kalkınma yardım kapsamında önemli bir uluslararası politika sorunu olarak sunulduğuna dikkat çekmiştir. Bu anlamda eleştirel bir yaklaşımla kırılğan devletleri ele alan Nay, tüm bunların sığ, kafa karıştırıcı ve kesin olmayan politika odaklı etiketler olarak tanımlamıştır. Ayrıca söz konusu bu politika odaklı kavramların karar vericilerin güvenlik müdahalelerine ve yardım politikalarını iyileştirmelerine yardımcı olacağı görüşündedir. Ancak kırılğan bağlamlarda güvenlik ve kalkınmaya ilişkin devlet merkezli yaklaşımlar yerine devlet kurumlarına olan ilgiyi toplum çağındaki kırılğanlıklara yönelik çok boyutlu, bağlama dayalı ve tarihsel temelli bir yaklaşımla birleştirmeyi savunmuştur.

Boas ve Jennings (2005) için kırılğan devlet kavramı savaş sonucu yıkıma uğrayan ya da yoksul ülkelerin iç işlerine siyasi müdahale biçimlerini meşrulaştırmanın bir yolu olarak görülmektedir. Ayrıca Boas ve Jennings devletlerin Batı çıkarlarının doğrudan tehdit altında görüldüğü durumlarda (Afganistan, Somali ve Libeya vb.) kırılğan devlet olarak tanımlandığını, Sudan (Darfur) ve Nijerya gibi diğer çatışmalar yaşayan devletler için kullanılmadığına dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Noam Chomsky (2006)'da ABD'nin müdahalesinin meşrulaştırmada "ideolojik bir icat" olarak tanımlamaktadır. Chandler (2006) ise Avrupalı ve ABD'li yetkililerin öz yönetim kapasitesi olmayan devletler yaratma konusundaki istekliliğinin bir göstergesi olarak görmüştür. Porteous (2007)'de kırılğan devlet tanımlamasını

“sözde” olarak değerlendirmiş ve bu devletlere yönelik fedakar uluslararası yardım retoriğinin arakasında yer alan “askeri-kalkınma kompleksi” oluşumunu eleştirmiştir. Bu kompleks Batılı ülkelerin hakimiyetinde olup, siyasi yönetim ekonomik kuralsızlaştırma, sivil toplumun sağlamlaştırılması ve güvenlik reformu alanlarında derinlemesine müdahaleci çözümlerin bir kokteyli yoluyla kırılğan ya da başarısız devletlerin sosyal, ekonomik ve ekonomik istikrarını sağlama projesini destelemektedir. Logan ve Preble (2006)’de kırılğan devlet tanımlamasını, barışı inşa etme ve devlet inşa etme müdahalelerini meşrulaştırmaya hizmet eden ve dolayısıyla Batılı ulusların daha fakir ülkelerin iç işlerine müdahale etme eğilimine girme riskini içeren bir politika anlatısı olarak çıktığı üzerinde durmaktadır.

Bazı çalışmalarda ise kırılğan devletler “yeni sömürgecilik” (Ptaff, 1995) ya da “postmodern emperyalizm” (Fearon ve Laitin, 2003) olarak görülmektedir. Artık toprakların askeri olarak ele geçirilmesi yerine Bosna, Kosova, Doğu Timor, Sierra Leone, Afganistan ve Güney Sudan gibi çatışma veya felaketlerden sonra büyük güçler tarafından ve sınırlı bir süre için yeniden inşa edilen ülkelerdeki uluslararası örgütleri, Batılı ikili kuruluşları ve yerel otoriteleri bir araya getiren yönetim sistemlerinin kurulmasından kaynaklanan uluslararası hakimiyeti içermektedir (Nay, 2013). Nay (2013)’e göre de kırılğan devlet tanımlaması, öncelikle savaş durumlarından ve kötü yönetimden muzdarip olan halkların ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet etmediği gibi sınırlı sayıda Batılı hükümet tarafından paylaşılan stratejik ve mali kaygıları yansıtmıştır. Uluslararası güvenlik ve kalkınmaya ilişkin “operasyonel doktrinleri” besleyen bir politika etiketidir. Uluslararası ilişkilerde meşru söylemin üretilmesinde etkili olmuştur. ABD öncülüğünde Irak'a yapılan saldırının da gösterdiği gibi, "başarısız devlet" gibi iyi tanımlanmamış bir kavramın, hükümet yetkilileri tarafından güç elde etmek ve aynı zamanda uluslararası düzeyde kabul görmüş ilkeleri atlatmak amacıyla manipüle edilmesi muhtemeldir. Bu nedenlerden dolayı, gelişmekte

olan ülkelerdeki devlet kurumlarını etkileyen çok yönlü güvenlik ve kalkınma sorunlarını araştırmak için bilimsel bir kavram olarak kullanılması pek mümkün görülmemiştir.

Güvenlik

Özellikle son yıllarda giderek artan bir şekilde Batılı devlet kurumları ve uluslararası kuruluşlar güvenlik ve kalkınma yardımı alan devletlerin kırılganlığına yönelmişlerdir. Söz konusu kırılgan devletlere artan bu ilgi, farklı kaygılardan kaynaklanmakta ve devletin kırılganlığıyla mücadelede farklı ve bazen karşıt amaçları maskeleymektedir (Anten, 2009). Bunlardan biri de güvenliktir. Çünkü kırılgan devletlerde devam eden siyasi gerginlikler, güvenlik eksiklikleri ve hükümet tarafından vatandaşın temel hizmetlerinin yerine getirilememesi kendi kendine yeten kalkınmayı engelleyeceği ve dolayısıyla bölgesel ve küresel bağlamda güvenliğe potansiyel bir tehdit oluşturacağı varsayılmaktadır (Nay, 2013).

Kırılgan devletler statüsündeki ülkeler iki şekilde yayılma göstermekte ve diğer ülkeleri tehdit etmektedir. Bunlar “komşuluk etkisi” ve “küresel etki” dir. Komşuluk etkisi ülkeler üzerinde iktisadi ve toplumsal etkilere sebep olmaktadır. Bu bağlamda iktisadi etkiler (Collier ve diğerleri, 2003, s. 33-49; Karaçuka ve Çelik, 2017, s. 30):

- Çeşitli nedenlerde komşu konumundaki ülkelere göç etmek durumunda kalan mültecilerin barınma, beslenme vb. ihtiyaçlardan dolayı yük oluşturmaları,
- Güvenlik sorunları sebebiyle askeri harcamalarda artışlara gidilmesi,
- Uluslararası ticarette sektelerin yaşanması,
- Riski bölge olması sebebiyle yatırımcıları olumsuz anlamda etkilemesi,
- İktisadi anlamda büyüme oranlarında düşüşler yaşanması,

Toplumsal etkiler ise:

- Çok sayıdaki mültecinin barınma, beslenme, sağlık ve güvenlik sorunları,
- Yayılan salgın hastalık ve artan suç oranları,
- Kitlesele yaşanan göçler,
- Yaşanan çatışmaların komşu ülkelere de sıçrama ihtimalidir.

Küresel etkiler ise kırılgan devletlerin, sahip oldukları bölgelerde yaşanan otorite boşluğu illegal örgütlerin yapılanmasını ve hareket kısıtlamasına gidilememesine neden olmaktadır. Böylece güçlenen illegal unsurlar söz konusu ülkeyle sınırlı kalmamakta bölgesel hatta küresel yayılım göstermekte ve durdurulamaz bir hâl almaktadır (Karaçuka ve Çelik, 2017, s. 30). Bugün gelinen noktada da dünya güvenliği için en büyük tehdit, rekabet halindeki devletler arasındaki askeri tehditler yerine kötü yönetilen ülkelerden kaynaklanan tehditler olarak görülmektedir (Cojanu ve Popescu, 2007, s. 113). ABD savunma bakanı, kırılgan devletleri “*zamanımızın en büyük güvenlik sorunu*” (Gates, 2010); Dünya Bankası başkanı ise “*çağımızın en zorlu kalkınma sorunu*” (Zoellick, 2008) olarak tanımlamıştır. Öne çıkan pek çok çalışmada da, kırılgan devletlerin komşu ülkeler ve Batı demokrasileri için güvenlik ve kalkınma arasında bir bağlantı olduğu dolaylı olarak varsayılmaktadır (Collier, 2007; Gros, 1996; Ignatieff, 2002; Iqbal ve Starr, 2008; Rotberg, 2003). Ayrıca işleyen ve meşru bir devletin barış ve güvenliğin, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal düzenin yeniden tesis edilmesi (Brinkerhoff, 2007; Krasner ve Pascual, 2005; Zoellick, 2008) ve demokratik kalkınma için bir ön koşul olduğu varsayılmaktadır (Collmer, 2009; Kraxberger, 2007).

Dayanıklılık

Kırılgan bir anın uzunluğu önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Örneğin tartışmalı olan 2000 ABD başkanlık seçimleri ardından bu zorlu süreç birkaç hafta da geçerken, Kenya 2007 seçimleri sonrası kırılgan dönem aylarca sürmüştür. 2003 işgalinden sonra birçok rakip gruba bölünen Irak'ın kırılgan dönemi hala devamlılığını sürdürmektedir (Kaplan, 2014). Öte yandan FSI endeksi incelendiğinde bazı devletlerin kırılganlık sıralamaları yıldan yıla değişiklik gösterebilmekte iken bazılarının ki birkaç yılda iyileşmekte ya da kötüleşmektedir. Dolayısıyla kırılgan devlet tanımlaması yanı sıra devletlerin dayanıklılıklarını da ortaya koymak önem arz etmektedir. Çünkü devletlerin söz konusu krizlerin içinde neden sıkışıp kaldıklarını anlamak dayanıklılık ve kırılgan devlet ayrımı yapmayı da gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda kırılgan devlet kavramsallaştırmasına ilişkin bir diğer eleştiri dayanıklılık konusudur. Temel soru “Dayanıklılık neden düşünülüyor?” Kırılgan devlet tanımları Tanzanya ya da Zambiya gibi devletlerin önemli derecede dayanıklılık oluşturmadaki başarılarının önemini kabul etmemektedir (Putzel ve Lindemann, 2010; Di John, 2010). Putzel (2010) de devlet kırılganlığının karşıt noktasının kalkınma değil, devletin dayanıklılığı olduğuna dikkat çeker. Düşük kalkınma düzeylerinde dahi devletin dayanıklılığının sağlanması, kalkınmanın çelişkili boyutlarına dayanma temeli sağlayabilecek çeşitli boyutlara (ortak bir ulusal kimliğin evrimi, bölgesel sınırların kabulü ve ulusal hukukun tanınması) dayanma izni vermektedir. Ikpe (2007) de devlet kırılganlığına ilişkin söylemi gözden geçirmiş ve tanımın temellerini inceleyerek, devlet kırılganlığının doğası ve kapsamının devlet kapasitesi ile dayanıklılık arasındaki ilişkinin bir fonksiyonu olduğunu ortaya koymuştur. Kaplan (2014) ise devlet kırılganlığının daha iyi anlaşılması, daha iyi endeksler ve sınıflandırmaların yanı sıra krizlerle karşı karşıya kalındığında dayanıklılığı belirleyen sosyo-politik dinamikler konusunda daha fazla araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü kırılgan ve dirençli

devletlerarasında ayırım yapmak söz konusu devletler için uygulanacak politikalar ya da çalışmalarda son derece belirleyici olacaktır.

2.2. Uluslararası Kuruluşların “Kırılğan Devlet” Tanımı

Devlet kırılğanlığı tanımlaması uluslararası kuruluşlar tarafından da yapılmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırının, bugün hala kırılğan devlet olarak tanımlanan ve alt sırada yer alarak yüksek alarm veren ülkelerden olan Afganistan’la ilişkilendirilmesi endişeleri daha da arttırmıştır (Putzel, 2010). Bu bağlamda çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından kırılğan devletlerin tanımlanması yapılmakta ve kırılğan devletlerin belirlenmesi üzerinde durulmaktadır.

Kırılğan devlet konusunda bazı uluslararası kuruluşlar öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD)’dür. OECD kırılğan devletleri tanımlamamış ancak kırılğanlığı tanımlamıştır. OECD’ye göre kırılğanlık, devletin, sistemin ve/veya toplulukların risklerle karşı karşıya kalması ile bu riskleri yönetme, absorme etme ve azaltmaya ilişkin başa çıkma kapasitesindeki yetersizliklerdir (2016, s. 12). OECD 2014 raporuna göre nüfusu yaklaşık 1,4 milyar olan 51 kırılğan devlet tanınmıştır. Söz konusu bu ülkelerin birçoğunda hükümetler görevlerini tam olarak yerine getiremiyor ve meşruiyetlerini kaybetmiş durumda yani son derece kırılğandır. Hal böyle olunca şiddet olayları, yavaş büyüme, düşük gayrisafi yurtiçi hasıla, siyasi istikrarsızlık, tarımda düşen verim sebebiyle açlığa yol açan yetersiz beslenme, yüksek okuma yazma oranı, temel hizmetleri karşılayamama, istikrarsızlık ve zayıf yönetim, sürekli yoksulluk hali, bölgesel kontrol eksikliği, çatışma ve iç savaşa yüksek eğilimle karşı karşıya kalınmaktadır. 2015 raporunda tam olarak her türlü şiddeti azaltma amacıyla olan 16 sürdürülebilir kalkınma hedefi ile sadece kırılğanlık ve çatışmalardan etkilenen devletleri değil tüm ülkelerin bu hedeflere ulaşması beklenmiş ve böylece genel bir kırılğanlık anlayışı formüle etmek amaçlanmıştır. Raporda

şiddet, adalet, kurumlar, ekonomik temeller ve dayanıklılık olmaz üzere beş kırılğanlık boyutu kullanılmıştır (Yapatake-Kossele, 2018, s. 2). 2016 raporunda ise OECD, dünya çapında kırılğanlığı, ilk kez Kırılğanlık Durumları 2016’da tanımlamış ve kırılğanlığı ekonomik, çevresel, politik, güvenlik ve toplumsal olmak üzere beş boyutlu ele almıştır (OECD, 2016, s. 21).

Kırılğan devlet söz konusu olduğunda sıklıkla ön çıkan kuruluşlardan biri de *Uluslararası Kalkınma Departmanı (Department for International Development-DFID)*’dır. DFID, Birleşik Krallığın aşırı yoksullukla mücadele çalışmalarına öncülük etmektedir. Amaç geliştirmekte olan ve Birleşik Krallıktaki insan için daha güvenli, daha sağlıklı ve daha müreffeh bir dünya inşa etmektir. Bu kapsamda bazı sorumluluklar yerine getirilmektedir. Bunlar: (1) Birleşik Krallığı’n uluslararası taahhütlerini gerçekleştirmek ve Birleşmiş Milletler ’in Küresel Hedeflerine ulaşmak için harekete geçmek; (2) şeffaflığı, açıklığı ve paranın değerini geliştirerek İngiliz yardımlarını daha etkili kılmak; (3) ekonomik büyüme ve servet oluşturma konusunda İngiliz Uluslararası Kalkınma Politikası hedeflemek; (4) kırılğan ve çatışmalardan etkilenen ülkelerde İngiliz Uluslararası Kalkınma Politikası’nın tutarlılığını ve performansını iyileştirmek; (5) daha iyi eğitim ve aile planlaması konusunda daha fazla seçenek sunarak kızların ve kadınların yaşamlarını iyileştirmek; (6) geliştirmekte olan ülkelerde kızlara ve kadınlara yönelik şiddeti önlemek; ve (7) iklim değişikliğinin önlenmesine yardımcı olmak ve geliştirmekte olan ülkelerde adaptasyonu ve düşük karbonlu büyümeyi teşvik etmektir. Dolayısıyla DFID’nin öncelikleri, küresel barış, güvenlik ve yönetişimin güçlendirilmesi, esnekliği ve krize yanıtı güçlendirmek, küresel refahı teşvik etmek, aşırı yoksullukla mücadele etmek ve dünyanın en savunmasız bölgelerine yardım etmek, paranın karşılığını vermektir (ACTED, 2024). DFID için kırılğan devletler, hükümetin, yoksullar da dahil olmak üzere halkının çoğuna temel işlevleri sağlayamadığı veya sunmayacağı durumlardır.

Avrupa Birliği (European Union-EU) için kırılğan devletler, zayıf veya arızalı yapılara ve devletin temel fonksiyonlarını yerine getirememesi veya isteksizliği, hizmet sunumu, kaynakların yönetimi, hukukun üstünlüğü, güce adil erişim, halkın güvenliği ve emniyeti ile koruma ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi durumlarıdır.

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) için kırılğan devletler, zayıf yönetim, sınırlı idari kapasite, kronik insani krizler, kalıcı sosyal gerilimler ve sıklıkla şiddet veya silahlı çatışma ve iç savaşın mirası gibi ekonomik ve sosyal performanslarını önemli ölçüde etkileyen özelliklere sahiptirler. Bu ülkelerde politikaların, kurumların ve yönetişimin kalitesizliği, ekonomik performansı, temel sosyal hizmetlerin sunumunu ve bağışçı yardımının etkinliğini önemli ölçüde bozmaktadır. Bu tür devletlerin Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşma olasılığı en düşüktür. Ayrıca, komşu ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkileri vardır.

Dünya Bankası, kırılğan devletleri, dört kümede gruplandırmış 16 kriter içeren Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirmedeki sıralamalarına göre tanımlar: Ekonomik yönetim, yapısal politikalar, sosyal içirme ve eşitlik politikaları ve kamu sektörü yönetimi ve kurumları. Her yıl “Kırılğan Durumların Uyumlaştırılmış Listesi”nde yayınlanmaktadır. Kırılğan Durumlar, (i) uyumlaştırılmış CPIA ülke derecelendirmesi 3,2 veya daha düşük olan ve/veya (ii) son üç yıl içinde bir BM ve/veya bölgesel barışı koruma veya siyasi/barışı inşa etme misyonunun varlığına sahip ülkeleri veya bölgeleri içermektedir. Söz konusu bu değerlendirmeler, Dünya Bankası tarafından ülkelerin kontrolü dışındaki unsurlar yerine ülkelerin kontrolünde bulunan temel unsurlara odaklanılarak, yıllık olarak hazırlanmakta ve bir ülkenin politikalarının ve kurumsal düzenlemelerin kalitesinin yakalanması amaçlanmaktadır.

Uluslararası kuruluşlar dışında çeşitli bölgesel kuruluşlar tarafından da kırılğan devlet tanımlaması yapılmıştır. Örneğin, *Alman Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development – BMZ)* için kırılğan devlet, hükümet performansının düşük olduğu, devlet kurumlarının zayıf olduğu ya da çökmek üzere olduğu ve devletin temel rollerini yerine getiremediği ya da yetersiz bir şekilde yerine getirdiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. *Dış Politika için Ülke Göstergeleri (Country Indicators for Foreign Policy – CIFP)*'e göre kırılğan devletler, sınırları içinde temel güvenliği sağlayacak işlevsel otoriteden, halklarının temel sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak kurumsal kapasiteden ve/veya yurttaşlarını yurt içinde veya yurt dışında etkin bir şekilde temsil edecek siyasi meşruiyetten yoksundur. İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı (Swiss Agency for Development and Cooperation - SDC) için kırılğan devletler, nüfusun önemli bir bölümü, gücün kullanılması için devleti meşru bir çerçeve olarak görmüyorsa, eğer devlet kendi topraklarında meşru güç kullanma tekeli kullanmıyorsa veya kullanamıyorsa ve eğer devlet, nüfusun önemli bir kısmına temel mal ve hizmetleri sağlayamıyorsa veya vermek istemiyorsa kırılğan olarak tanımlanır. *Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development - USAID)* için kırılğan devletler, nüfuslarının önemli bir kısmına güvenlik ve temel hizmetlerin sağlanmasını yeterince güvence altına alamayan veya isteksiz olan ve hükümetlerin meşruiyetinin söz konusu olduğu çok çeşitli devletlerdir. USAID krizde olan ve savunmasız olan kırılğan devletler arasında ayrım yapar. Kanada'nın Dış Politikaya İlişkin Ülke Göstergeleri (CIFP) için ise kırılğan devletler, hizmet haklarının ötesinde, sınırları içinde temel güvenliği sağlamaya yönelik işlevsel otoriteye, nüfusları için temel sosyal ihtiyaçları sunmaya yönelik kurumsal kapasiteye ve/veya yurt içinde veya yurt dışında vatandaşlarını etkili bir şekilde temsil edecek siyasi meşruiyete sahip olmayan devletleri de içermektedir (CIFP, 2006)

Sonuç olarak kırılğan devletler ulusal olmanın ötesinde bölgesel ve küresel bir sorun olarak görülmekte ve gerek uluslararası gerekse de bölgesel kuruluşlar tarafından tanımlanması ya da tespitine gidilmiştir. Bu tanımlama ve tespitlerde daha çok kurumsal kapasite ve güvenlik üzerinde durulmuştur. Ancak uluslararası kuruluşların kırılğan devletlere ilişkin sergilediği roller farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bazı taraflar için uluslararası kuruluşların müdahalesi ve desteği kırılğan devletler için son derece önemli iken; bazı taraflar için sömürmenin farklı bir yoludur. Örneğin, Vallings ve Moreno-Torres (2005) için öncelikle *kırılğan devletler küresel bir sorundur*. DFID, Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG) doğrultusunda çalışma taahhüdüne istinaden sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve yoksulluğu azaltmak görevidir. Ancak kırılğan devletler dünya nüfusunun %14'ünü oluşturmakta ve günde 1 ABD doların altında gelire sahip olanların yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır (Branchflower ve diğerleri, 2004). Dolayısıyla dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan bu durum dünyanın Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşma olasılığını önemli ölçüde azaltmaktadır. İkinci olarak da *kırılğan devletler, bölgesel ve küresel güvenliği tehdit etmektedir*. Çünkü kırılğan devletleri gözardı etmek, suçların ve hastalıkların ulusötesi yayılmasında geç kalınacağı gibi mücadeleyi de zorlaştıracaktır. Dolayısıyla uluslararası ve bölgesel kuruluşlar için kırılğan devletler bölgesel ve küresel bir sorun olup, yine bölgesel ve küresel güvenliği olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu da tüm uluslararası ve bölgesel kuruluşlara söz konusu devletlerde kırılğanlığı önlemek, barış inşası, kalkınma gibi konularda önemli görevler yüklemektedir.

Bugün kırılğan devletler, uluslararası kuruluşlar, yardım kuruluşları ya da bağışçılar olarak adlandırılan çeşitli kuruluşlar tarafından ilgi odağı durumundadır. Söz konusu bu artan ilgi olumlu ya da olumsuz farklı kaygılardan kaynaklanmaktadır. Genel olarak AB, DFID, IMF, OECD, Dünya Bankası, BMZ, SDC, CIFP, USAID gibi uluslararası ve ulusal kuruluşlar tarafından kırılğan devlet tanımlanmasına ya da belirlenmesine gidilmişse de

kırılgan devletler konusunda farklı kaygılar dikkat çekmektedir. Bu kaygılar “güvenlik”, “ulusal çıkarlar” ve “kalkınma” olarak sınıflandırılabilir.

Diğer taraftan kırılgan devletlere yapılan uluslararası müdahaleler farklı şekillerde algılanmaktadır. Örneğin, Anten (2009)’a göre uluslararası müdahaleler mevcut kırılgan devlet politikalarının başarıya ulaşmasında, kırılganlığı azaltmada, güvenlik ve kalkınmayı kolaylaştırmada önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü kırılgan devletler dünya güvenliğini ve kalkınmayı etkilemeye devam edecektir. Küresel gelişmelerde dünyada daha kırılgan devletleri etkilemeye devam edecektir. Dolayısıyla devlet kırılganlığının azaltılması ve bu ülkelerde devlet inşasının sağlanması için uluslararası destek gerektirmektedir. Aynı zamanda kırılgan devletlerin jeopolitik konum, petrol ve kıt kaynaklar için rekabet gibi sebeplerle oluşabilecek istikrarsızlıklarında ele alınması son derece önemlidir. Böylece bu sorunları ele almak ya da devlet kırılganlığını arttıracak riskleri ve maliyetleri çeşitli politikalar kapsamında değerlendirmek, kırılgan devletlerin politikalarını iyileştirici bir yaklaşımdan önleyici bir yaklaşıma dönüştürecektir.

Putzel ’e göre ilgili politika hamleleri olumlu katkı olarak görülmektedir. Putzel (2010, s. 1-2), kırılgan devletlerin belirlenmesine üç sebepten dolayı olumlu yaklaşmaktadır. Bunlardan *ilki*, bağışçı toplulukların en zayıf devletlere ulaşmasının sağlanmasıdır. 1990’larda “iyi yönetim” gündeminin yükselmesiyle birlikte ilgili yardımlar “en iyi performans” gösteren ülkelere kaymıştır. Örneğin, Dünya Bankası CPIA endeksine göre kırılgan devlet olarak tanımlanan Sahra Altı Afrika ’daki 22 ülkede 1990’da söz konusu yardımlarda gerilemeler yaşanırken, 2001’de tekrar artmaya başlamıştır. Dolayısıyla kırılgan devletlerin belirlenmesi yardımların doğru yere ulaşmasında son derece önemlidir. *İkincisi* devlet kırılganlığının belirlenmesi, devlet inşasını uluslararası kalkınma gündeminin en üstüne taşımıştır. OECD’nin Kırılgan Devletler ve Durumlarla İyi Etkileşime İlişkin İlkeleri (2007, par.3), bağışçı ülkelerin 1temel hedef olarak devlet inşasına

odaklanmalarını” taahhüt etmektedir. Böylece uzun yıllar devletin küçülmesine odaklanan liberal söylem yerine, ilkeler bağışçıların, “güvenliği ve adaleti sağlamak” ve “gelirleri harekete geçirmek” dahil olmak üzere “devletlerin temel işlevlerini yerine getirme yeteneklerini güçlendirmeleri” gerektiği kabul edilmektedir. Söz konusu durum diğer uluslararası forumlarda da pekiştirilmiştir (Dili Declaration, 2010). *Son olarak ise*, ilkeler yalnızca kırılgan devletlerin değil, aynı zamanda istikrarlı devletler içerisinde de kırılgan durumların olduğunu kabul etmektedir. Bu devletlerin zaman içinde ve kendi topraklarında ve farklı devlet işlevleriyle ilgili olarak farklı performans gösterdikleri ve kırılganlık durumlarına girip çıkabilirler. Böylece devletin tek tipleştirilerek yönetim şablonu uygulanmasına karşı çıkmaktadır (OECD, 2010).

Kaplan (2014) ise kırılgan devletlere ilişkin genellemelere dikkat çekmiş ve eleştirmiştir. Kaplana göre, uluslararası toplum, istikrarı güç olarak görmekte ve yaşanan krizleri de kırılganlık olarak tanımlamaktadır. Ancak pek çok ülke sosyo-politik ve kurumsal sorunların yer aldığı yapısal olarak kırılganlık yerine geçici kriz dönemleriyle karşı karşıya kalmakta ve bu krizleri daha kolay atlatarak çıkmaktadır. Gerçek anlamda kırılgan olanlar ise yaşanan krizler karşısında boyun eğmekte, durgunlaşmakta ya da şiddet sarmalına girmektedir. Dolayısıyla kırılgan devletler diğer devletler gibi değildir. İstikrarın, kalkınmanın ve demokrasinin önünde çeşitli derecelerde zorlu engellerle karşı karşıyadır. Bu engellerden dolayı da tüm geçişlerin eşit olarak düşünülmesi engellerin aşılmasını zorlaştırmakta hatta imkânsız hale getirmektedir.

Gutiérrez ve diğerleri (2010a ve 2010b) de devlet kırılganlığının özel ve genel koşullarına dikkat çekerek, OECD’nin devlet kırılganlığı tanımın kırılganlığın özel koşulları ile az gelişmişliğin genel koşulları arasında ayırım yapma konusunda başarısız bulmuştur. Çünkü tanım gereği tüm yoksul ülkeler yoksulluğu azaltma ve kalkınmayı teşvik etme konusunda aynı

kapasiteye sahip değildir. Bu noktada devlet kırılabilirliğiyle ilgili asıl sorun bazı yoksul ülkelerin istikrarsız ve özellikle şiddete, çatışmalara ve hatta savaşa maruz kalırken, Tanzanya ve Zambiya gibi bazı devletlerin ise yoksulluk ve düşük ekonomik büyümeye rağmen uzun süreli barış içinde yaşamaktadırlar.

Nitekim uluslararası ya da bölgesel kuruluşlar tarafından yapılan kırılabilir devlet tanımları konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir taraf bu tanımları kırılabilirliği azaltmayı, kalkınma teşvik etmeyi ve güvenliğini sağlamayı kolaylaştırdığını düşünürken, diğer taraf, bu tanımların genel olduğunu ve ülkelerin özel koşullarını gözden kaçırdığını düşünmektedir. Denilebilir ki uluslararası kuruluşların kırılabilir devlet tanımlarının temel sebebi etkisinin sadece söz konusu ülke ile sınırlı kalmayıp diğer ülkeleri de olumsuz anlamda etkilemesi yani küresel olmasıdır. Ancak yapılan tanımlar kırılabilir devletlerin kırılabilirlik sebeplerini, özelliklerini ve belki de en önemlisi ülkenin siyasal, sosyal, kültürel ve tarihsel yapısını gözardı etmesidir.

2.3. Endekslerde Kırılabilir Devletler

Dünyanın önemli bir çoğunluğunu oluşturan kırılabilir devletlerin tanımlanması ve belirlenmesi için çeşitli endeksler kullanılmaktadır. Bunlardan biri ve kırılabilir devlet konusunda en fazla kullanılanı Washington DC merkezli kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Barış Fonu (The Fund For Peace-FFP) tarafından hazırlanan FSI'dır. FFP, ilk olarak 1957 yılında bir düşünce kuruluşu olarak kurulmuş ve Soğuk Savaş döneminde en acil sorun olarak görülen nükleer silahların yayılmasının önlenmesine odaklanmıştır. Ancak değişen ve gelişen dünya ile birlikte karşı karşıya kalınan zorluklar da değişmiş ve bunlar FFP'nin yaklaşım ve programlarında da değişime neden olmuştur. Bu bağlamda başlangıçta Soğuk Savaş'ın zirve yaptığı dönemde aşırı küresel gerilimlerin yaşandığı bir dönemde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için çalışan çeşitli kuruluşlara fon sağlamak iken; Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte zayıf ve

kırılgan devletlerin karşılaştığı zorluklara yanıt vermeye adanmış bir uygulayıcı kuruluş olmuştur. Günümüzde ise FFP, şiddetli çatışmalar, devletin kırılganlığı, güvenlik ve insan hakları konularını anlamaya ve ele almaya odaklanmıştır (Fund For Peace, 2022).

FFP tarafından oluşturulan FSI, yıllık olarak çıkarılmakta olup, eski adı “Başarısız Devletler Endeksi (Failed State Index - FSI)” dir. Bu isimle ilki 2005 yılında çıkarılmış ve 2006’dan itibaren “Kırılgan Devletler Endeksi (Fragile States Index)” adı kullanılmaktadır. FSI, tüm devletlerin yaşadığı baskıları ve bu baskıların devletin yine bu baskıları yönetme kapasitesinden ne zaman ağır bastığını belirlemede kritik bir araç olup, devletlerin çökmeye karşı savunmasızlığını değerlendirmek için geliştirilmiştir. FSI, devlet kırılganlığı riskine katkı sağlayan ilgili kırılganlıkları vurgulayarak politik risk değerlendirmesini ve çatışmanın erken uyarısını politika yapımcılar ve genel olarak halk için erişilebilir kılmaktadır (Fund For Peace, 2022). FSI, “CAST” olarak bilinen çatışma değerlendirme çerçevesine dayanmaktadır. CAST çerçevesi başlangıçta güvenlik açığını ölçmek ve bunun sahadaki projeleri nasıl etkileyebileceğini değerlendirmek için tasarlanmıştır. Bugün hala politika yapımcılar, saha uygulayıcıları ve yerel topluluk ağları tarafından yaygın olarak kullanılmaya devam eden FSI, hem nicel hem de nitel yöntemi kullanmaktadır. Bu anlamda genel kaynak verilerine dayanan ve ölçülebilir sonuçlar üreten FSI (Fragile States Index, t.y.), endekste yer alan 179 ülkenin her birinin karşı karşıya olduğu mevcut sosyal, ekonomik ve politik baskılar hakkında milyonlarca parça bilgiyi ayrıştırmaktadır (Fund For Peace, 2022).

FSI, herhangi bir zaman diliminde bir devletin durumunu ölçmek amacıyla çatışma riski göstergeleri kullanmaktadır. Bunlar “uyum” “ekonomik”, “politik”, “sosyal” ve “kitleler” göstergeleri olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu göstergeler kullanılarak devletlerin koşullarının iyileşip iyileşmediği ya da kötüleşip kötüleşmediğini tespit etmek için bir zaman

diliminde diğer görüntülere göre ölçülebilen bir görüntü sağlamaktadır (Fragile States Index, t.y).

Uyum göstergesi kendi içerisinde “*güvenlik aygıtı, gruplaşmış elitler ve grubun şikâyetleri*” olmak üzere üç açıdan ele alınmaktadır. Güvenlik aygıtı, bombalamalar, saldırılar ve savaş sebebiyle ölümler ile isyancı hareketleri, isyanlar, darbeler ya da terörizm gibi devlete yönelik güvenlik tehditlerini dikkate almaktadır. Ayrıca organize suç ve cinayetler gibi derin devlet, yönetim otoritesi karşısındaki silahlı direnişleride hesaba katmaktadır. Bu kapsamda kuvvet kullanma tekelinin kimde olduğu, güvenlik ve vatandaş arasındaki ilişki, güç ile silah konularında sorular sorulmaktadır. Gruplaşmış elitler göstergesi, devlet kurumlarının etnik, sınıfsal, klan, ırksal ya da dini sebeplerle parçalanmasını ve yönetici elitler arasındaki uçum ve çıkmazları ele alırken; yönetici elitlerin siyasi söylemlerini de (milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, toplumsal irredantizm ya da toplumsal dayanışma vb.) ele alır. Ayrıca güç mücadelelerini, siyasi rekabeti, siyasi geçişleri ölçer ve seçimlerin nerede gerçekleştiği, seçim süreçlerinin güvenilirliğini de hesaba katar. Bu kapsamda temsili liderlik, kimlik, kaynak dağılımı ile eşitlik ve adalet kapsamında sorular cevaplanmaktadır. Grup şikâyetleri göstergesi ise farklı gruplar arasındaki bölünmelere ve ayrışmalara ve bu grupların hizmetlere ya da kaynaklara erişim ve siyasi sürece dâhil olma konusundaki rollerine odaklanmaktadır. Bunula birlikte tarihsel süreçte yaşanan bölünme ve ayrışmaları göz önünde bulundurarak mağdur toplumsal grupları da ele alır. Bu kapsamda çatışma sonrası müdahale, eşitlik, bölünmeler, toplumsal şiddet konularında soruların dikkate alınması gerekebilir.

Ekonomik gösterge de kendi içerisinde “*ekonomik gerileme ve yoksulluk, eşitsiz ekonomik kalkınma, insan kaçıışı ve beyin göçü*” olmak üzere üç açıdan ele alınmaktadır. Ekonomik gerileme ve yoksulluk, kişi başına düşen gelir, gayri safi milli hasıla, işsizlik oranları, enflasyon, üretkenlik, borç, yoksulluk seviyeleri, işletme başarısızlıkları ile emtia fiyatları, ticaret gelirleri ya da

yabancı yatırımlardaki ani düşüşler ile ulusal para biriminin çöküşü yada devalüasyonu hesaba katmaktadır. Yani bir ülke içerisindeki ekonomik gerilemeye ilişkin faktörleri ele almaktadır. Bu kapsamda kamu maliyesi, ekonomik koşullar, ekonomik iklim ve ekonomik çeşitlendirme soruları dikkate alınabilir. Eşitsiz ekonomik kalkınma, bir ekonominin gerçek performansından bağımsız olarak ekonomi içindeki eşitsizliği dikkate almaktadır. Yani ekonomik eşitsizliği ölçmenin yanı sıra grupların istihdama, eğitime ya da mesleki eğitime erişim yoluyla ekonomik durumları iyileştirme fırsatlarını dikkate almakta ve böylece ekonomik eşitsizlik mevcut olsa bile söz konusu eşitsizliğin ne dereceye kadar yapısal ve pekiştirici olduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda ekonomik eşitsizlik, ekonomik fırsat ve sosyo-ekonomik dinamikler konularında sorular dikkate alınması gerekmektedir. Bu kapsamda yer alan insan kaçıışı ve beyin göçü ise ekonomik veya politik nedenlerle insanların yerinden edilmesinin ekonomik etkisini ve bunun bir ülkenin kalkınması üzerindeki sonuçlarını değerlendiriyor. Bir yandan nüfusun ekonomik açıdan üretken kesimler ile vasıflı işçilerin gönüllü göçünü içerirken, bir yandan da fiili ya da korkulan zülüm, baskı sebebiyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan ya da zorla yerinden edilmesinin ekonomi üzerinde yaratacağı ekonomik etkiyi de içerebilmektedir. Bu kapsamda da teknik ve fikri sermayenin korunması ile ekonomi konularında soruların dikkate alınması gerekmektedir.

Politik göstergelerde “*devletin meşruiyeti, kamu hizmetleri, insan hakları ve hukukun üstünlüğü*” bağlamında değerlendirilmektedir. Devletin meşruiyeti, hükümetin temsiliyetini, açıklığını ve vatandaşlarıyla olan ilişkisini dikkate almakta, siyasi sürece güveni, hükümetin nüfusu temsil etme derecesini, hükümetin açıklığını ve adaleti ile siyasi şiddeti hesaba katmaktadır. Kamu hizmetleri göstergesi, halka hizmet eden temel devlet işlevlerinin varlığını ifade etmektedir. Bu işlevler bir yandan sağlık, eğitim, su ve sanitasyon, ulaşım, altyapı, elektrik ve enerji, internet ve bağlantı gibi temel hizmetler ile öte yandan vatandaşların terör ve şiddetten koruma yeteneğini içerebilir. Bu

kapsamda kamu hizmetlerinin genel olarak sağlanması, sağlık, eğitim, barınak ve altyapı konuları dikkate alınması gereken soru başlıklarıdır. İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü göstergesi ise temel insan haklarının korunduğu, özgürlüklerin gözetildiği ve saygı duyulduğu ölçüde devlet ve halk arasındaki ilişkiyi dikkate almaktadır. Bunu yaparkende hem bireylerin, grupların ve kurumların hakları da dahil olmak üzere yasal, siyasi ve sosyal hakların yaygın biçimde suistimal edilip edilmediğine bakmakta, hem sivillere karşı gerçekleştirilen siyasi amaçlı şiddet olaylarını da dikkate almakta hem de mevcut veya yeni ortaya çıkan otoriter, diktatörlük veya askeri yönetimin olup olmadığı gibi faktörlere de bakmaktadır. Bu kapsamda sorular dikkate alınmaktadır.

Sosyal göstergelerde “*demografik baskılar ile mülteciler ve iç göçmenler*” göstergelerini içermektedir. Demografik baskılar, devlet üzerinde nüfusun kendisinden ya da etrafındakilerden kaynaklanan baskıları dikkate almaktadır. Ayrıca kasırgalar, depremler, sel ya da kuraklık gibi aşırı hava olaylarından kaynaklanan baskıları ve çevresel tehlikeler sebebiyle nüfus üzerindeki baskıları da dikkate almaktadır. Bu bağlamda sorularda nüfus, halk sağlığı, gıda ve beslenme, çevre, kaynaklar konuları dikkate alınmalıdır. Mülteciler ve iç göçmenler, sosyal, politik, çevresel ya da diğer sebepler neticesinde büyük topluluklar halinde zorla yerinden edilmenin devlet üzerindeki etkisi ile bu yerinden edilmenin diğer ülkelere mülteci akışını ölçmektedir. Ayrıca şiddet, çevresel ya da sağlık, salgınlar gibi diğer faktörlerin bir sonucu olarak iç devlet baskıları, iltica edilen ülkelerde oluşabilecek insani ve güvenlik sorunları dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda mülteciler, iç göç eden kişiler ve yerinden edilmeye tepki konularında sorular sorulmasına dikkat edilmelidir.

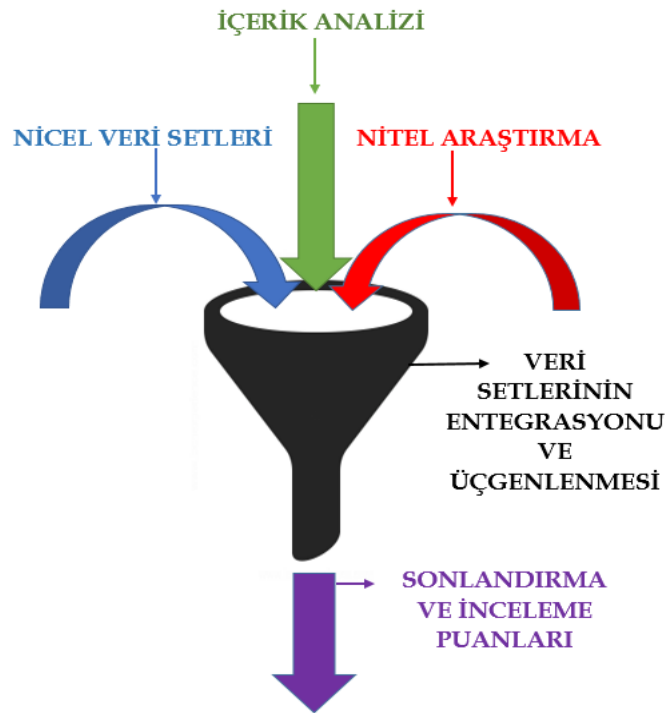
Son gösterge olan kesitsel gösterge ise dış müdahaleyi içermektedir. Dış müdahale, dış aktörlerin bir devletin özellikle güvenlik ve ekonomik işleyişi üzerindeki tesir ve etkisini dikkate almaktadır. Dış müdahale bir yandan

hükümetleri ordular, istihbarat servisleri, kimlik grupları ya da dengeyi etkileyebilecek diğer kuruluşlar tarafından risk alanlarındaki bir devletin iç işlerine hem gizli hem de açık dış aktörlerin katılımının güvenlik yönlerine odaklanırken; bir yandan da çok taraflı kuruluşlarda dahil olmak üzere dış aktörlerin büyük ölçekli krediler, kalkınma projeleri ya da dış yardımlar yoluyla devam eden bütçe desteği, maliyenin kontrolü, devletin ekonomi politikasının yönetimi gibi ekonomik bağımlılık yaratan durumlara da ekonomik katılımına odaklanmaktadır. Ayrıca uluslararası bir barışı koruma misyonunun konuşlandırılması gibi insani müdahaleyi de dikkate almaktadır. Sonuç olarak dış müdahale siyasi, güvenlik ve ekonomik müdahale başlıklarını kapsayan soruları içermek durumundadır.

CAST söz konusu bu göstergelerden yararlanarak kapsamlı bir şekilde sosyal bilimler yaklaşımına dayalı üç ana akımdan gelen verileri toplamakta ve nihai sonuca ulaşmaktadır.

Şekil 2

FSI Metodoloji

Not. Fragile States Index tarafından hazırlanan “*Fragile states index annual report*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2023, The Fund For Peace, s. 50 (https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf)

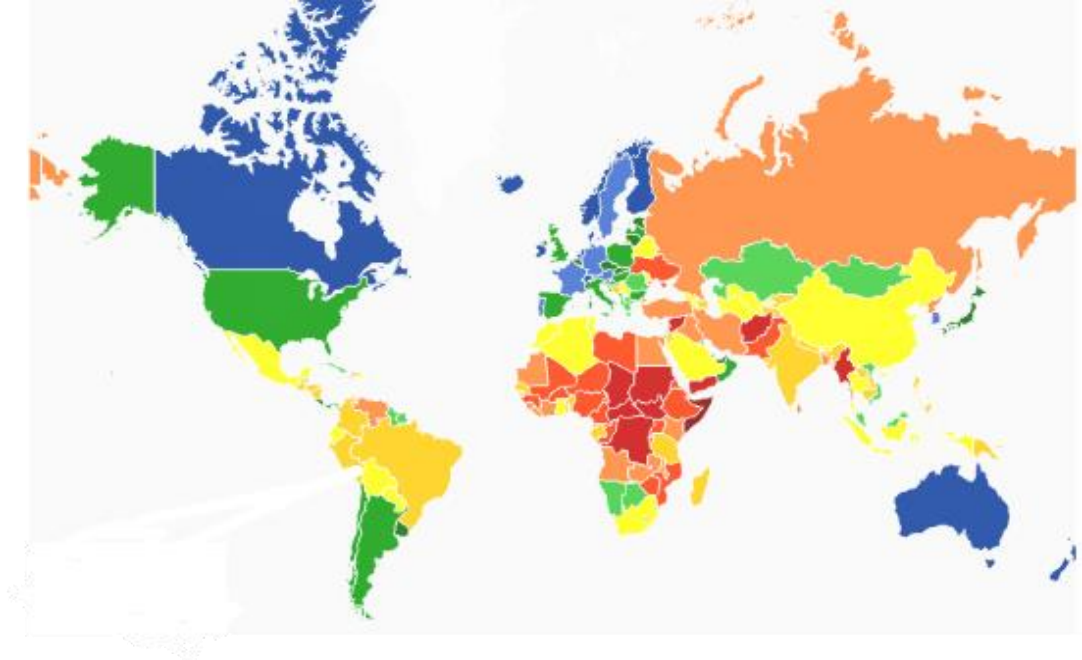
Şekil 2’de görüldüğü üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan biri *içerik analizidir*. İçerik analizinde yukarıda bahsedilen toplamda on iki göstergenin her biri için ve her ülke de sorunların belirginlik düzeyini belirlemek için küresel medya verilerine bir veri türü olan Boolean⁷ uygulanır. Böylece dünya çapında 100.000’den fazla farklı İngilizce kaynaktan toplanan medya makaleleri, araştırma raporları ve diğer niteliksel ham veriler toplanır. Her yıl gerçekleştirilen bu yöntemle 45-59 milyon arasında makale ve rapor analiz edilir. Alt göstergelerin her biri için değerlendirilen belirginliğe dayanarak geçici puanlar her ülkeye paylaşılır. Diğer yöntem nicel verilerdir. Nicel veriler kapsamında genellikle Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası ve çok taraflı istatistik kurumlarından önceden var olan nicel veri kümeleri, göstergelerin temel yönlerini istatistik olarak temsil etme yetenekleri sebebiyle tanımlanır. Ham veri kümeleri karşılaştırmalı analiz için normalleştirilir ve ölçeklendirilir. Son olarak da her ülke için nicel analizde belirlenen eğilimler içerik analizi aşamasından elde edilen sonuçlarla bütünleştirilir. Son yöntem olan *nitel inceleme* kısmında ise bir sosyal bilimler araştırmacı ekibi tarafından 179 ülkenin her biri bağımsız olarak gözden geçirilir, bir önceki yıla kıyasla o yıl ki önemli olaylara dayalı değerlendirmelerde bulunulur. Her veri seti ve yaklaşımın farklı güçlü ve zayıf yönleri olduğunu kabul eden bu adım, farklı göstergelerdeki dinamik yıldan yıla eğilimlerin alınmasına yardımcı olurken, uzun vadeli yapısal faktörleri ölçen gecikmeli niceliksel veri setlerinde belirgin olmayabilir. Ayrıca içerik analizinden kaynaklanabilecek olası yanlış

⁷ Boolean, “evet ve hayır”, “var ya da yok”, “1 ya da 0” gibi sadece iki alternatiften oluşan veri türüdür. Bu anlamda Boolean veri tipi (1) “true ya da false” iki değeren birini ifade eder; (2) içinde değer barındıran tüm ifadeler true’dur; (3) içinde değer barındırmayan tüm ifadeler false’dur. <https://academy.patika.dev/courses/javascript/boolean-veri-turu-ile-calismak>.

pozitif ya da negatif sonuçların azaltılmasına da yardımcı olmaktadır (Fragile States Index, 2023). Son olarak da bu üç veri akışı, kullanılan veri setlerinin farklı yaklaşımlarının güçlü yönlerinden yararlanılacak şekilde entegre edilebilmesi için birçok kural uygulanarak üçgenleştirilmektedir. Böylece bir veri seti diğerinin zayıflıklarını, boşluklarını ya da önyargıların diğerleri tarafından kontrol edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu sürece dayalı olarak her ülke için nihai gösterge puanları üretilmekte ve son olarak tüm ülke yelpazesinde orantılı olmasını sağlamak amacıyla nihai endeksin araştırma ekibi tarafından bir panel incelmesi gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak kırılgan devletler endeksi ısı haritası oluşturulmaktadır.

Şekil 3

2024 FSI Isı Haritası

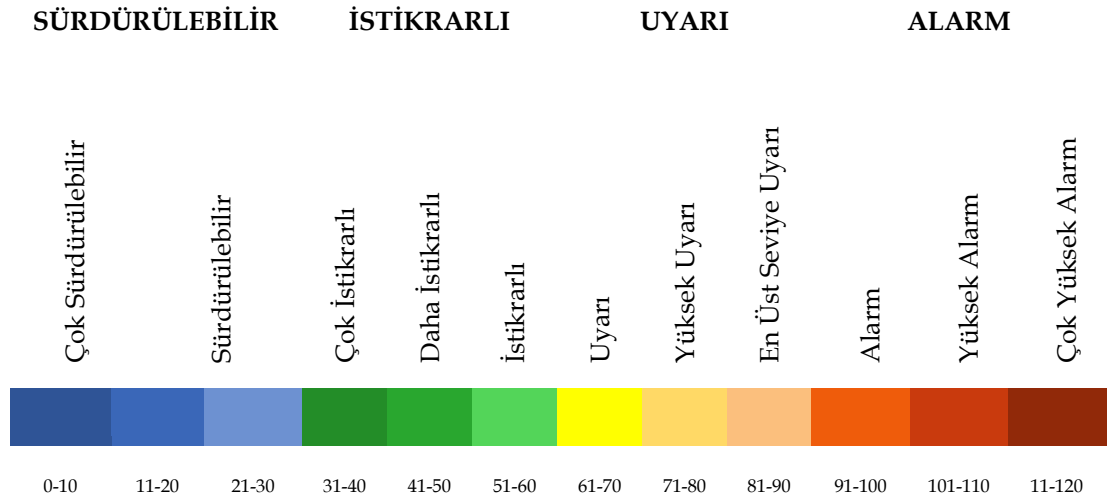
Not. Fragile States Index tarafından hazırlanan “Global data” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2024, The Fund For Peace (<https://fragilestatesindex.org/global-data/>)

Kırılgan devlet ısı haritasına göre ülkeler “sürdürülebilir, istikrarlı, uyarı ve alarm” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir olanlar çok

sürdürülebilir ve sürdürülebilir; istikrarlı olanlar çok istikrarlı, daha istikrarlı ve istikrarlı; uyarı verenler uyarı, yüksek uyarı ve en üst seviye uyarı; alarm verenler ise alarm, yüksek alarm ve çok yüksek alarm şeklinde ayrılmaktadır. Şekil 3’de görüldüğü üzere bu sınıflandırmayı harita üzerinde yaparken renkler kullanmakta ve ülkeler 0 ile 120 puan arasında puanlanarak bir sıralama yapılmaktadır. 2023 verilerine göre çok sürdürülebilir ülkelerden son sırada 14.5 puanla Norveç yer alırken, çok yüksek alarm veren ülkelerden ise ilk sırada 111.9 ile Somali yer almaktadır⁸.

Şekil 4

FSI Ülke Sınıflandırma Renkleri

Not. Fragile States Index tarafından hazırlanan “*Fragile states index annual report*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2023, The Fund For Peace, (https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf)

Şekil 4’te görüldüğü üzere FSI bu sınıflandırmayı farklı renklerle belirtmektedir. Mavi renk ve tonları sürdürülebilir ülkeleri gösterirken, yeşil

⁸ FSI’da sıralama alarm veren ülkeden sürdürülebilir ülkeye doğru yapılmaktadır. Dolayısıyla çok yüksek alarm veren ülke ilk sırada yer alırken, çok sürdürülebilir ülke son sırada yer almaktadır.

ve tonları istikrarlı, sarı ve tonları uyarı veren ülkeleri, turuncu, kırmızı ve koyu kırmızı ise alarm veren ülkeleri göstermektedir.

Bugün 2024 FSI'ya göre dünya üzerinde yer alan 19 ülke sürdürülebilir, 52 ülke istikrarlı, 79 ülke uyarı ve 29 ülke alarm verir durumdadır. Bu ülkeler Tablo 13'de ayrıca incelenmiştir.

Tablo 13

FSI'ya göre Kırılgan Devletler - 2024

Sürdürülebilir	Norveç, Finlandiya, İzlanda, Yeni Zelanda, Danimarka, İsviçre, İrlanda, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Avustralya, İsveç, Avusturya, Almanya, Singapur, Portekiz, Slovenya, Fransa, Güney Kore
	-
İstikrarlı	Japonya, Belçika, Malta, Uruguay, Birleşik Arap Emirlikleri, Slovakya, Estonya, Litvanya, Çekya, Mauritius, Costa Rika, Katar
	Birleşik Krallık, İtalya, Şili, Letonya, Polonya, İspanya, Arjantin, Amerika Birleşik Devletleri, Barbados, Hırvatistan, Macaristan, Umman, Panama, Bahamalar, Kuveyt, Bulgaristan
	Moğolistan, Seyşeyler, Romanya, İsrail, Grenada, Antigua ve Barbuda, Malezya, Trinidad and Tobago, Bostvana, Brunei, Darussalam, Kıbrıs, Yunanistan, Arnavutluk, Vietnam, Montenegro, Belize, Cape Verde, Kazakistan, Makedonya, Surinam, Küba, Guyana, Namibya, Jamaika
Uyarı	Dominik Cumhuriyeti, Maldivler, Gana, Paraguay, Türkmenistan, Suudi Arabistan, Endonezya, Samoa, Bahreyn, Çin, Butan, Moldova, Özbekistan, Tayland, Fiji, Micronezya, Tunus, Sırbistan, Ekvador, Ermenistan, Sao Tome and Principe, Cezayir, El Salvador, Belarus, Fas, Meksika, Gürcistan, Bolivya, Güney Afrika
	Gabon, Brezilya, Bosna ve Hersek, Peru, Hindistan, Benin, Tajikistan, Azerbaycan, Laos, Senegal, Ürdün, Lesotho, Doğu Timor, Kırgızistan, Guatemala, Filipinler, Kolombiya, Tanzanya, Gambiya, Nikaragua, Solomon Adaları, Esvatini, Nepal, Honduras, Kamboçya, Papua Yeni Gine, Madagaskar
	Malavi, Togo, Zambiya, Rusya, Cibuti, Komorlar, Ruanda, Sierra Leone, Mısır, İran, Ekvator Ginesi, Türkiye, Kuzey Kore, Fildişi Sahili, Angola, Bangladeş, Kenya, Liberya, Moritanya, Sri Lanka, Gine-Bissau, Irak, Venezuela

Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Pakistan, Eritre, Mozambik, Burundi, Lübnan, Ukrayna, Burkina Faso, Kamerun, Nijer, Zimbabve, Gine, Libya, Nijerya, Mali, Filistin, Etiyopya, Burma

Alarm

Çad, Haiti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Afganistan, Yemen, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Suriye, Güney Sudan, Sudan

Somali

Not. Fragile States Index tarafından hazırlanan “Global data” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2024, The Fund For Peace (<https://fragilestatesindex.org/global-data/>)

Tablo 13’te de görüldüğü üzere FSI, kırılgan devletlerin belirlenmesinde kapsamlı bir sınıflandırma yapmaktadır. Örneğin bugün en son sırada yer alan ve en yüksek alarm veren ülke konumunda olan Somali, Tablo 14’de de görüldüğü üzere 2015-2023 arasındaki tüm FSI’ler de sıralaması değişmekle birlikte en yüksek alarm veren ülkeler arasında yer almıştır.

Tablo 14

2015 - 2023 Yılları Arası En Yüksek Alarm Veren Ülkeler

2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015
Somali (111.3)	Somali (111.9)	Somali (110.5) Yemen (111.7)	Suriye (110.7) Somali (110.9) Yemen (111.7)	Suriye (110.7) Güney Sudan (110.8) Somali (110.9) Yemen (112.4)	Kongo (110.2) Suriye (111.5) Güney Sudan (112.2) Somali (112.3) Yemen (113.5)	Kongo (110.7) Orta Afrika Cumhuriyeti (111.1) Suriye (111.4) Yemen (112.7) Somali (113.2) Güney Sudan (113.4)	Sudan (110.6) Suriye (110.6) Yemen (111.1) Orta Afrika Cumhuriyeti (112.6) Somali (113.4) Güney Sudan (113.9)	Kongo (110.0) Çad (110.1) Suriye (110.8) Sudan (111.5) Yemen (111.5) Orta Afrika Cumhuriyeti (112.1) Güney Sudan (113.8)	Sudan (110.8) Orta Afrika Cumhuriyeti (111.9) Somali (114.0) Güney Sudan (114.5)

									Somali (114.0)	

Not. Fragile States Index tarafından hazırlanan “Global data” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2024, The Fund For Peace (<https://fragilestatesindex.org/global-data/>)

Fragile States Index tarafından hazırlanan “Fragile states index annual report” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2023, The Fund For Peace, (https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf)

2015 ve 2016 yılında 114.0 puana sahip olan Somali, 2017 yılı itibariyle düşmeler olmasına rağmen bugün hala en yüksek alarm veren ülke olmayı sürdürmektedir. Öyle ki yüksek alarm veren ülkelerde 2023 ve 2024 yılında tek olduğu dikkat çekmektedir.

Diğer ülkelere bakıldığında bugün en yüksek alarm veren ülkeler kategorisinde yer almasalar da Tablo 13’le birlikte değerlendirildiğinde yüksek alarm veren ülkeler durumunda oldukları görülmektedir. Özellikle 2016 yılında yüksek alarm veren ülkelerin fazlaştığı göze çarpmaktadır. Sadece bu yılda en yüksek alarm veren ülke konumuna geçen Çad bugün alarm veren ülke konumundadır. Ülke incelendiğinde ekonomisinde yaşanan daralma çerçevesinde Çad’da da 2015 yılında büyüme oranında düşüş yaşandığı ve 2016 yılında daha da kötüleşerek küçülme yaşanmıştır (DEİK,

2017). Dolayısıyla ülkelerde yaşanan dönemsel sorunlar ülkeleri alarm veren konumdan çıkarmasa dahi daha da kötüleşmesine ya da iyileşmesine neden olmaktadır.

Tablo 14’te dikkat çeken bir diğer Afrika kıtası ülkesi Kongo’dur. Kongo bugün hala alarm veren hatta yüksek alarm veren ülkeler arasında yer alıyor olsa da 2016 yılında en yüksek alarm veren ülke konuma gelmiş ve daha sonra birazda olsa iyileşme göstererek yüksek alarm veren ülke konumuna geçmiş ve 2018 ve 2019 yıllarında en yüksek alarm veren ülke konumuna ulaşmıştır. Sonraki yıllarda ise yüksek alarm veren ülke olarak devam etmektedir. Kongo mevcut terör ve güvenlik ile yaşadığı siyasi istikrarsız sebebiyle 2016’da gerçekleştirilmesi gereken seçimleri ancak 2018 yılının son günü gerçekleştirebilmiştir. Her ne kadar sıralama sadece alarm veren ülkeler arasında değişiyor olsa da kırılgan olarak tanımlanan ülkelerde değişimin kısa vade de gerçekleşmesi oldukça zordur. Hele ki söz konusu olan iyi yönetişimin bu ülkelerde gerçekleştirilmesinin ise imkânsızlığını gözler önüne sermektedir.

Kırılgan devletleri tanımlamada ve belirlemede kullanılan bir diğer endeks Dünya Bankası tarafından Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment-CPIA), Uluslararası Kalkınma Birliğine (International Development Association-IDA⁹) hazırlanmaktadır. CPIA, bir ülkenin mevcut politikasının ve kurumsal çerçevesinin kalitesini değerlendirmektedir. Söz konusu kalite yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir büyümeyi ve kalkınma yardımlarının etkin kullanımını teşvik etme karşısındaki yardımcı olma oranını ifade etmektedir (CPIA, 2020, s. 1).

1970’lerin sonlarından itibaren başlayan CPIA, dört ana kriter altında yer alan on altı kriterden oluşmaktadır. Bunlar “*Ekonomi Yönetimi* (Para ve Döviz

⁹ IDA, Dünya Bankası’nın dünyanın düşük gelirli ülkelerine yardım eden bir parçası konumundadır. IDA tarafından sağlanan hibeler ve düşük faizli krediler ülkelerin geleceklerine yatırım yapmalarına, hayatlarını iyileştirmelerine ve dünya çapında daha güvenli, daha gönenci topluluklar oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (IDA, 2021b).

Kuru, Maliye Politikası, Borç Politikası)", "Yapısal Politikalar (Ticaret, Finansal Sektör, İş Çevresi)", "Toplumsal Katılım ve Eşitlik Politikaları (Cinsiyet Eşitliği, Kamusal Kaynak Kullanımında Eşitlik, İnsan Kaynakları İnşası, Sosyal Koruma ve İşgücü, Çevresel Sürdürülebilirlik İçin Kurumlar ve Politikalar)", "Kamu Sektörü Yönetimi ve Kurumları (Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim, Bütçe ve Mali Yönetimin Kalitesi, Gelir Hareketliliğinin Verimliliği, Kamu Yönetiminin Kalitesi, Kamu Sektöründe Şeffaflık, Hesap Verebilirlik ve Yolsuzluk)" dır. Bu 16 alt kriterin her biri için ülkeler 1 (düşük) ve 6 (yüksek) arasında derecelendirilmekte olup, 1 puanı çok zayıf bir performansı, 6 puanı ise çok güçlü bir performansa karşılık gelmektedir. Ayrıca 1,5, 2,5, 3,5, 4,5 ve 5,5 gibi ara puanlar da verilebilmektedir. Dört kümenin her biri genel derecelendirme içerisinde %25'lik bir ağırlığa sahiptir. Her kümede, tüm kriterler eşit ağırlığa sahipken, bir kriter içerisindeki bileşenler farklı şekillerde ağırlıklara sahip olabilmektedir (IDA, 2020: 2-3; PEFA, 2022). Bu derecelendirmeler vaatler ya da niyetlerden ziyade gerçek politikalara ve performansa bağlıdır. Genel puan ise, her kümenin ortalama puanının hesaplanması ve ardından dört kümenin puanının ortalaması alınarak elde edilmekte olup; genel ülke puanına IDA Kaynak Tahsis Endeksi (Resource Allocation Index-IRAI) adı verilmektedir (IDA, 2021a; PEFA, 2022).

Tablo 15

CPIA 2023

PUANLAR	ÜLKELER
1.0- 1.9	Eritre (1.7), Güney Sudan (1.7), Afganistan (1.7) ve Yemen (1.8)
2.0 - 2.9	(2.0), Myanmar (Burma) (2.0), Somali (2.2), Haiti (2.2), Orta Afrika Cumhuriyeti (2.6), Gine-Bissau (2.6), Çad (2.7), Komorlar (2.7), Marshall Adaları (2.7), Mikronezya (2.8), Doğu Timor (2.8), Sao Tome and Principe (2.9), Kongo (2.9), Kiribati (2.9), Papua Yeni Gine (2.9), Solomon Adaları (2.9), Tuvalu (2.9)

3.0 - 3.9	Malavi (3.0), Zimbabve (3.0), Laos (3.0), Liberya (3.0), Burundi (3.1), Mozambik (3.1), Sri Lanka (3.1), Gambia (3.1), Cibuti (3.1), Bangladesh (3.1), Maldivler (3.1), Kongo Demokratik Cumhuriyeti (3.2), Nijerya (3.2), Mali (3.2), Nikarague (3.2), Tajikistan (3.2), Sierra Leone (3.2), Etiyopya (3.2), Zambiya (3.2), Kamerun (3.3), Guyana (3.3), Pakistan (3.3), Honduras (3.3), Vanuatu (3.3), Lesotho (3.3), Madagaskar (3.3), Gana (3.4), Nijer (3.4), Nepal (3.4), Burkina Faso (3.4), Tanzanya (3.5), Tonga (3.5), Fiji (3.5), Kamboçya (3.6), Kırgızistan Cumhuriyeti (3.6), Uganda (3.6), Moritanya (3.6), Senegal (3.7), St. Lucia (3.7), St. Vincent and the Grenadines (3.7), Dominika (3.7), Granada (3.7), Kenya (3.8), Butan (3.8), Kosova (3.8), Togo (3.8), Özbekistan (3.8), Fildişi Sahili (3.8), Benin (3.9), Cabo Verde (3.9),
4.0 - 4.9	Samoa (4.0), Ruanda (4.1),
5.0 - 6.0	-

Not. IDA tarafından hazırlanan “2023 Country policy and institutional assessments” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2023, The World Bank Group, 2023, <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/cd96aa92da05af2dbd1f1d9a7fa0839c-0290012024/original/ida2023cpia.pdf>

IRAI 2023 kapsamında çeşitli bölgelerdeki 74 ülke değerlendirilmektedir. Tablo 15’te de görüldüğü üzere bu ülkelerin çoğunluğunu Afrika ülkeleri oluştururken, 2023 yılı verilerine göre Eritre, Güney Sudan, Afganistan ve Yemen 1.0 – 1.9 puan ile zayıf bir performans göstermiştir. 5.0 ve 6.0 sıfır puanda ise ülke bulunmamaktadır.

Kırılğanlık söz konusu olduğunda herkes tarafından kabul edilmiş bir kırılğanlık tanımı olmadığı gibi kırılğan devletler de tanımlanmak yerine daha çok betimlenmiştir. Dolayısıyla kırılğan bir devletten bahsedildiğinde öne çıkan özelliklerinden biri yolsuzluktur. Bu bağlamda Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından hazırlanan Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index - CPI), kırılğan devletlerin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir.

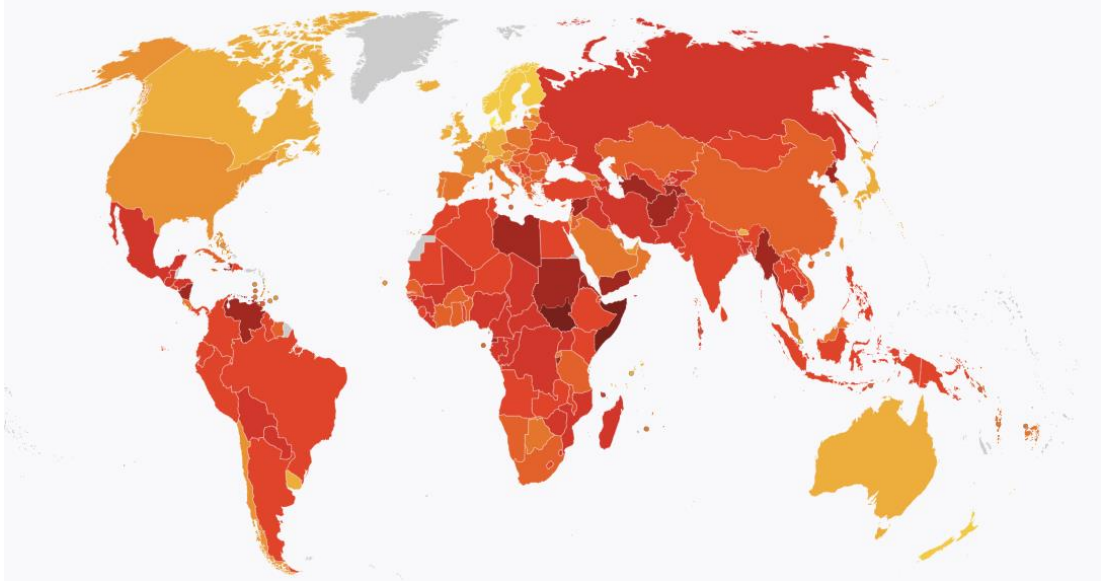
CPI, yolsuzluk sebebiyle oluşan adaletsizliğe son vermek amacıyla 1993 yılında kurulmuş, ilk defa 1995 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. Bugün CPI, dünya genelinde 180 ülke ve bölgeyi algılanan kamu sektörünü yolsuzluk düzeylerine göre sıralamaktadır. Bu sıralamada 0 (yüksek derece

yolsuzluk) ve 100 (çok temiz) arasında bir puan verilmektedir. Endeksin kapsamı dahilinde her ülke için en az 3 kaynağın değerlendirilmesine yer verilmektedir. 13 veri kaynağından gelen veriler standardize edilmekte ve bir sıralama yapılmaktadır. Ülke sıralaması ise bir ülkenin endekste ki diğer ülkelere göre konumunu göstermekte olup, ülke dâhil edilmesi halinde değişim göstermektedir. Örneğin CPI 2023 endeksi hazırlanırken 13 veri kaynağı kullanılmıştır. Bunlar: African Development Bank Country Policy and Institutional Assessment 2021, Bertelsmann Stiftung Sustainable Governance Indicators 2022, Bertelsmann Stiftung Transformation Index 2024, Economist Intelligence Unit Country Risk Service 2023, Freedom House Nations in Transit 2023, Global Insight Country Risk Ratings 2022, IMD World Competitiveness Center World Competitiveness Yearbook Executive Opinion Survey 2023, Political and Economic Risk Consultancy Asian Intelligence 2023, The PRS Group International Country Risk Guide 2023, World Bank Country Policy and Institutional Assessment 2022, World Economic Forum Executive Opinion Survey 2023, World Justice Project Rule of Law Index Expert Survey 2023, Varieties of Democracy (V-Dem v. 13) 2023.

Neticede söz konusu puanlara göre bir sınıflandırma yapılmakta ve renkler kullanılarak yolsuzluk algı endeks haritası oluşturulmaktadır.

Şekil 5

CPI Haritası 2024

Not. Transparency International tarafından hazırlanan “*Corruption perceptions index 2024*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, Transparency International (<https://www.transparency.org/en/cpi/2024>)

Şekil 5’te görüldüğü üzere CPI haritasında on bir renk kullanılmaktadır. Bu renkler koyu kırmızıdan sarı ya doğru ülkelerin yolsuzluk düzeylerindeki azalmayı gösterirken, gri renk bilgi sahibi olunamayan ülkeleri belirtmek için kullanılmaktadır. Harita genel anlamda değerlendirildiğinde dünya genelinde yolsuzluğun yoğun olduğu yorumunda bulunulabilir.

Tablo 16

CPI 2024 Raporu

0-9	Güney Sudan (8), Somali (9)
10-19	Venezüella (10), Suriye (12), Yemen (13), Libya (13), Eritre (13), Ekvator Ginesi (13), Nikaragua (14), Sudan (15), Kuzey Kore (15), Myanmar (16) Haiti (16), Türkmenistan (17), Burundi (17), Afganistan (17), Tacikistan (19)

20-29	Kongo Demokratik Cumhuriyeti (20), Zimbabve (21), Gine-Bissau (21), Komorlar (21), Çad (21), Kamboçya (21), Rusya (22), Lübnan (22), Honduras (22), Azerbaycan (22), İran (23), Kongo (23), Banglades (23), Paraguay (24), Orta Afrika Cumhuriyeti (24), Mozambik (25), Kırgızistan (25), Guetamala (25), Uganda (26), Nijerya (26), Meksika (26), Madagaskar (26), Irak (26), Kamerun (26), Pakistan (27), Mali (27), Liberya (27), Gabon (27), Esvatini (27), Gine (28), Bolivya (28)
30-39	Moritanya (30), El Salvador (30), Mısır (30), Peru (31), Papau Yeni Gine (31), Djibatu (31), Özbekistan (32), Togo (32), Sri Lanka (32), Kenya (32), Ekvator (32), Angola (32), Sierra Leone (33), Filipinler (33), Panama (33), Moğolistan (33), Laos (33), Bosna ve Hersek (33), Belarus (33), Türkiye (34), Tayland (34), Nijer (34), Nepal (34), Malavi (34), Brezilya (34), Cezayir (34), Ukrayna (35), Sırbistan (35), Dominik Cumhuriyeti (36), Fas (37), Lesotho (37), Endonezya (37), Etiyopya (37), Arjantin (37), Maldivler (38), Hindistan (38), Gambiya (38), Zambiya (39), Tunus (39), Guyana (39), Kolombiya (39)
40-49	Vietnam (40), Surinam (40), Kuzey Makedonya (40), Kazakistan (40), Trinidad ve Tobago (41), Tanzanya (41), Güney Afrika (41), Macaristan (41), Küba (41), Buekina Faso (41), Gana (42), Arnavutluk (42), Solomon Adaları (43), Moldova (43), Çin (43), Bulgaristan (43), Timor-Leste (44), Kosova (44), Jamaika (44), Senegal (45), Sao Tome ve Principe (45), Fildişi Sahili (45), Benin (45), Romanya (46), Montenegro (46), Malta (46), Kuveyt (46), Hırvatistan (47), Ermenistan (47), Slovakya (49), Namibya (49), Ürdün (49), Yunanistan (49), Vanuatu
50-59	(50), Malasya (50), Mauritius (51), Polonya (53), Gürcistan (53), Bahreyn (53), İtalya (54), Umman (55), Fiji (55), İspanya (56), Grenada (56), Çekya (56), Kıbrıs (56), Ruanda (57), Portekiz (57), Botswana (57), Costa Rica (58), Suudi Arabistan (59), Saint Lucia (59), Katar (59), Letonya (59)
60-69	Slovenya (60), Dominika (60), Cabo Verde (62), Saint Vincent ve Granadinler (63), Litvanya (63), Şili (63), Güney Kore (64), İsrail (64), ABD (65), Bahamalar (65), Tayvan (67), Fransa (67), Avusturya (67), Birleşik Arap Emirlikleri (68), Barbados (68), Belçika (69),
70-79	Birleşik Krallık (71), Japonya (71), Seyşeyler (72), Butan (72), Hong Kong (74), Almanya (75), Kanada (75), Uruguay (76), Estonya (76), İrlanda (77), İzlanda (77), Avustralya (77), Hollanda (78)
80-89	İsveç (80), İsviçre (81), Norveç (81), Lüksemburg (81), Yeni Zelanda (83), Singapur (84), Finlandiya (88)
90-100	Danimarka (90)

Not. Transparency International tarafından hazırlanan “*Corruption perceptions index 2024*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, Transparency International (<https://www.transparency.org/en/cpi/2024>)

CPI 2024 verilerine göre, Güney Sudan ve Somali başta olma üzere Venezuela Suriye, Yemen, Libya, Eritre, Ekvator Ginesi, Nikaragua, Sudan, Kuzey Kore, Myanmar, Haiti, Türkmenistan, Burundi, Afganistan, Tacikistan en yüksek yolsuzluğa sahip ülkelerdir. Bu ülkelerden en dikkat çeken Güney

Sudan ve Somali olmuştur. Çünkü endekste bir önceki yılda 0-9 puanda ülke yer almazken, Güney Sudan ve Somali’de yolsuzlukta ciddi bir artış yaşandığı söylenebilir. Özellikle Güney Sudan 2023 yılında 13 puana sahipken, 2024 yılında 8 puana gerilemiş ve yolsuzluk algısında ciddi bir artış görülmektedir. Danimarka ise çok temiz ülke konumunda yer alıp uzun yıllardır konumunu korumaktadır.

Endekste yer alan ülkelerin 122’si 50 puan altında yer almaktadır. CPI 2023’e göre ise ülkelerin puanlarında farklılık olsa da 121’inin 50 puan altında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla kamu sektöründe yolsuzluğun yaygın olduğunu ve bir önceki yılla karşılaştırıldığında hükümetlerin bu konuda çok az veya hiç ilerleme kaydetmediği hatta bir ülkede daha artış olduğu görülmektedir (Transparency International, 2024; Transparency International, 2025).

Kırılgan devletler konusunda önemli bir diğer endekste Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP) tarafından üretilen *Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index-GPI)*’dir. GPI, barış konusundaki eğilimler, barışın ekonomik değeri ve barışçıl toplumların nasıl geliştirilebileceği konusunda analizler sunmaktadır. Metodolojide çeşitli ülkelerin maliyetlerinin birbiriyle karşılaştırılmasına olanak sağlayan sabit fiyatlı satın alma günü paritesi (SAGP) uluslararası doları kullanılmakta ve analizlerde SAGP tahminleri kullanılarak ülkeler arasındaki ortalama fiyat düzeylerindeki farklılıklar dikkate alınmaktadır. Söz konusu bu tahmin yalnızca güvenilir verilerin elde edilebildiği şiddet değişkenlerini içermektedir. Diğer taraftan ayrıntılı harcamanın mevcut olmadığı değişkenleri maliyetlendirmek için birim maliyet yaklaşımı kullanılmıştır. Bunlar: McVollister, french ve Fang’ın cinayet, şiddet ve cinsel suçlara ilişkin birim maliyetleri¹⁰ ile Dolan ve Peasgood’dan suç korkusunun birim maliyetidir. Dolayısıyla çalışmada doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki

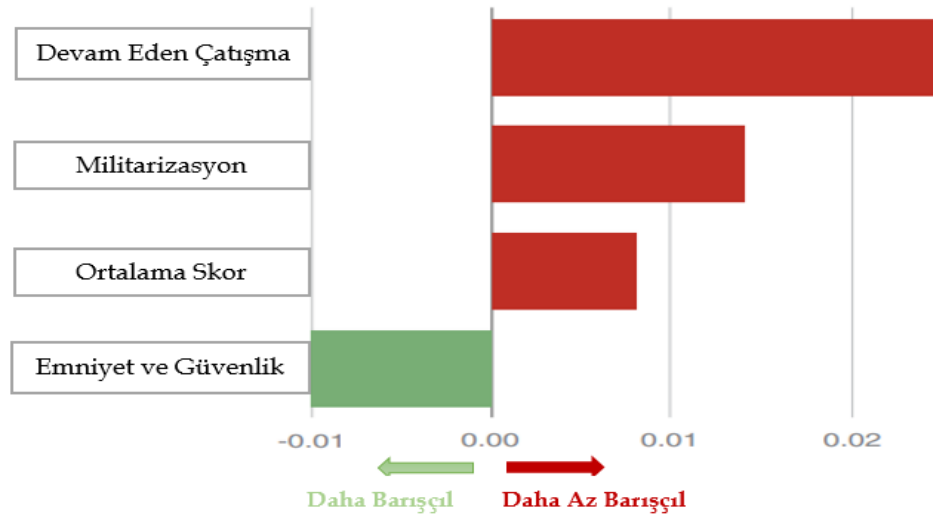
¹⁰ McCollister, French ve Fang cinayetlerinin maliyeti aynı zamanda savaş ölümleri ve terörizmden kaynaklanan ölümler için de kullanılmaktadır.

tür maliyet kullanılmaktadır. Doğrudan maliyetler, şiddetin mağdura, faile ve hükümete maliyeti iken; dolaylı maliyetler şiddet olayının ardından gerçekleşen dolaylı ekonomik kayıpları, mağdurun fiziksel ve fizyolojik travmasını ve üretkenlik kaybını içermektedir.

Dünya nüfusunun %99,7'sini içeren bu analizde 23 niteliksel ile niceliksel gösterge kullanılmakta ve barışın durumu “emniyet ve güvenlik alanı”, “devam eden çatışma alanı” ile “militarizasyon derecesi” olmak üzere 3 düzeyde ölçülmektedir. GPI 2025 verilerine göre 163 ülkeden 74 ülke barışta/huzurda iyileşme kaydederken, 87 ülke barışta/huzurda bozulma kaydetmiştir. Dünya son 17 yılda 13. kez daha az barışçıl hale gelirken, küresel barış düzeyi bir önceki yıla göre %0,36 oranında azalmıştır. Genel olarak ise ülkelerin GPI'daki ortalama puanı son 17 yılın 132 ünde kötüleşti ve 2013 GPI'dan bu yana hiçbir yılda ortalama olarak iyileşme göstermedi (Institute for Economics & Peace, 2025, s. 10).

Şekil 6

Alan Bazında GPI Puanının Yıllık Değişimi - 2025

Not. Institute for Economics & Peace tarafından hazırlanan “Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, IEP (<https://www.visionofhumanity.org/resources/>)

Devam eden çatışma alanı en büyük bozulmayı kaydetmiştir. Bir önceki yıla göre ortalama puan yüzde 1,3 oranında kötüleşirken, çatışmalar dünya genelinde yaygınlığını sürdürmekte ve 78 ülke 2024'ten 2025'e GPI'ya kadar bir bozulma göstermiştir. Devam eden çatışmanın artmasındaki temel neden ise dış çatışmaların sayısındaki artıştır. Bu yıl 46 ülke de geçen yıla göre daha fazla dış çatışma yaşanmıştır. İç çatışmaların yoğunluğunda ise bir değişiklik olmamıştır (Institute for Economics & Peace, 2025, s. 10).

2024 GPI sıralaması devam eden çatışma alanı bağlamında incelendiğinde listenin başında yer alan İzlanda, Mauritius Singapur ve Uruguay ülkelerinin sıralamalarında değişme görülmezken; Yeni Zelanda 5 puan bir yükselme göstererek önemli bir iyileşme kaydetmiştir. Listenin sonunda yer alan Rusya, Ukrayna ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti ülkelerinin puanlarında 1 puanlık kötüleşme görülürken, Sudan'da 2 puanlık ve Suriye'de 1 puanlık artış olmuştur. Rusya bugün devam eden çatışma alanında en sonda yer almaktadır.

Tablo 17

Devam Eden Çatışma Alanı

İyileşme					Kötüleşme				
Sıra	Ülke	2024 Puanı	Puandaki Değişme	Sıralamada Değişme	Sıra	Ülke	2024 Puanı	Puandaki Değişme	Sıralamada Değişme
1	İzlanda	1.000	0.000	↔	163	Rusya	4.195	0.495	↓ 1
2	Mauritius	1.000	0.000	↔	162	Ukrayna	4.005	0.417	↓ 1
3	Yeni Zelanda	1.000	-0.009	↑ 5	161	Sudan	3.691	-0.012	↑ 2
4	Singapur	1.000	0.000	↔	160	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	3.647	0.211	↓ 1
5	Uruguay	1.005	0.000	↔	159	Suriye	3.536	0.051	↓ 1

Not. Institute for Economics & Peace tarafından hazırlanan “Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, IEP, s.12
(<https://www.visionofhumanity.org/resources/>)

Militarizasyon alanı, 2024 yılında 86 ülkede yaşanan bozulmayla kötüleşmeye devam etti. Ortalama askeri harcama, GSYİH’da geçen yıl yüzde 2,5 artarak 2010’dan bu yana en yüksek seviyelere ulaştı. 2025 yılında Militarizasyon alanında Norveç, Danimarka ve Bangladeş en büyük bozulmaları kaydetti. Bu alandaki bozulma son 15 yılın büyük bölümünde görülen eğilimin tersine, artan çatışma ve jeopolitik huzurluk sebebiyle askeri harcama seviyelerine yönelmeye başlamıştır (Institute for Economics & Peace, 2025, s.10).

2024 yılı Militarizasyon alanında iyileşme gösteren ülkeler incelendiğinde ilk sırada İzlanda yer almakta ve sırasıyla Portekiz, Malezya, Butan ve İrlanda takip etmektedir. Tablo ‘da da görüldüğü üzere Butan ve İrlanda puanını arttırırken, İzlanda, Portekiz ve Malezya puanını korumuştur.

Kötüleşme gösteren ülkeler incelendiğinde ise en sonda İsrail yer almıştır. Devamında ise ABD, Kuzey Kore, Ukrayna ve Rusya yer almaktadır. Bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde İsrail’de bir bir iyileşme ya da kötüleşme kaydedilmezken; ABD ve Ukrayna’da bir puanlık bir kötüleşme, Kuzey Kore ve Rusya’da bir puanlık bir iyileşme kaydedilmiştir.

Tablo 18

Militarizasyon (Askerileşme) Alanı

İyileşme					Kötüleşme				
Sıra	Ülke	2024 Puanı	Puandaki Değişme	Sıralamada Değişme	Sıra	Ülke	2024 Puanı	Puandaki Değişme	Sıralamada Değişme
1	İzlanda	1.019	-0.004	↕	163	İsrail	3.917	0.145	↕

2	Portekiz	1.194	-0.025	↔	162	ABD	3.145	0.005	↓ 1
3	Malezya	1.202	-0.027	↔	161	Kuzey Kore	3.132	-0.014	↑ 1
4	Butan	1.285	-0.005	↑ 3	160	Ukrayna	3.110	0.097	↓ 1
5	İrlanda	1.301	-0.019	↑ 4	159	Rusya	3.061	-0.012	↑ 1

Not. Institute for Economics & Peace tarafından hazırlanan “Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, IEP, s.12
(<https://www.visionofhumanity.org/resources/>)

Güvenlik ve Emniyet alanı, dünya çapında silahlı çatışmalardaki artışa rağmen, üç GPI alanında iyileşme kaydeden tek alan olmuştur. Bu alanda iyileşme kaydeden 95 ülke varken, gerileme kaydeden 67 ülke vardır. Suç algısı en büyük iyileşmeyi gösterirken, bunu siyasi terörün boyutu ve şiddetli gösteriler izlemiştir. Ortalama küresel cinayet oranı ise endeksin başlangıcından bu yana en düşük seviyesindedir.

Emniyet ve güvenlik alanı 2025 sıralamasına göre, listenin başında İzlanda yer alırken, devamında Norveç, Finlandiya, Japonya ve Singapur ile devam etmiştir. Singapur 4 puanlık bir kötüleşme gösterirken, diğer ülkelerin tamamı özellikle de Japonya önemli bir iyileşme göstermiştir. Listenin sonuna bakıldığında ise listenin en sonunda Afganistan, Yemen, Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Sudan değişme göstermeden devam etmiştir.

Tablo 19*Emniyet ve Güvenlik Alanı*

İyileşme					Kötüleşme				
Sıra	Ülke	2024 Puanı	Puandaki Değişme	Sıralamada Değişme	Sıra	Ülke	2024 Puanı	Puandaki Değişme	Sıralamada Değişme
1	İzlanda	1.212	-0.049	↑ 1	163	Afganistan	3.929	-0.038	↔
2	Norveç	1.261	-0.001	↑ 1	162	Yemen	3.861	-0.021	↔
3	Finlandiya	1.269	-0.006	↑ 1	161	Güney Sudan	3.833	-0.028	↔
4	Japonya	1.292	-0.09	↑ 4	160	Kongo D. C.	3.713	0.034	↔
5	Singapur	1.294	0.053	↓ 4	159	Sudan	3.647	0.052	↔

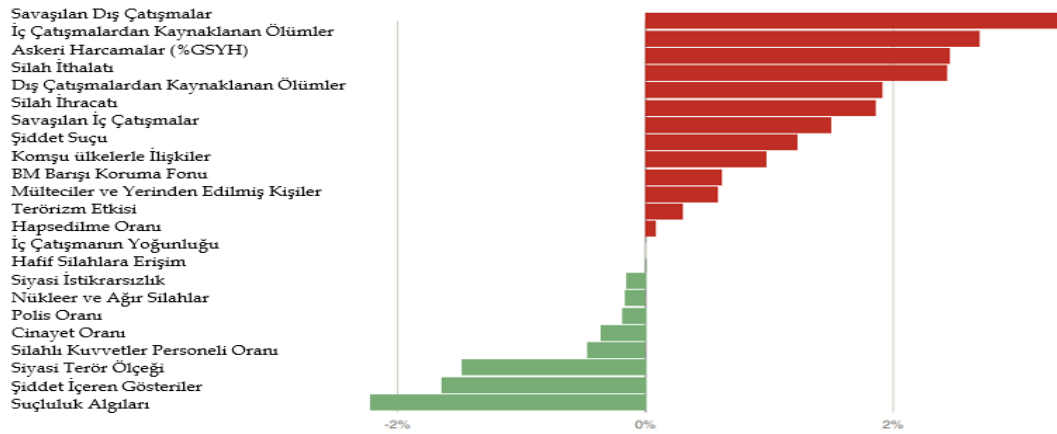
Not. Institute for Economics & Peace tarafından hazırlanan “Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, IEP, s.12
[\(https://www.visionofhumanity.org/resources/\)](https://www.visionofhumanity.org/resources/)

GPI listesi oluşturulurken, çeşitli göstergeler dikkate alınmak ve her göstergenin 2024'ten 2025 GPI'sine ortalama yüzdelik değişimini göstermektedir. 23 GPI göstergesinden on üçü ortalama olarak kötüleşirken, sekizi iyileşirken ikisi değişmeden kalmıştır. En büyük ortalama kötüleşme, "dış çatışmalarla mücadele" göstergesinde yaşanırken, en büyük iyileşme suç algısı göstergesinde görülmüştür. Bu göstergelerden “iç çatışmanın yoğunluğu” bir önceki yıla göre aynı kalırken; “suçluluk algıları, şiddetli gösteriler, siyasi terör ölçeği, silahlı kuvvetler personeli oranı, cinayet oranı, polis oranı, nükleer ve ağır silahlar, siyasi istikrarsızlık ve hafif silahlara erişim” göstergelerinde iyileşme olmuştur. “Hapsedilme oranı, terörizmin etkisi, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler, BM barışı koruma fonu, komşu ülkelerle ilişkiler, şiddet suçu, savaşılan iç çatışmalar, silah ihracatı, dış

çatışmalardan kaynaklanan ölümler, silah ithalatı, askeri harcamalar (% GSYİH), iç çatışmalardan kaynaklanan ölümler ve savaşılan dış çatışmalar” ise kötüleşme görülen göstergeler olmuştur (Institute for Economics & Peace, 2025, s.10-11).

Şekil 7

Göstergelere Göre Puandaki Değişim Yüzdesi, 2023 - 2024

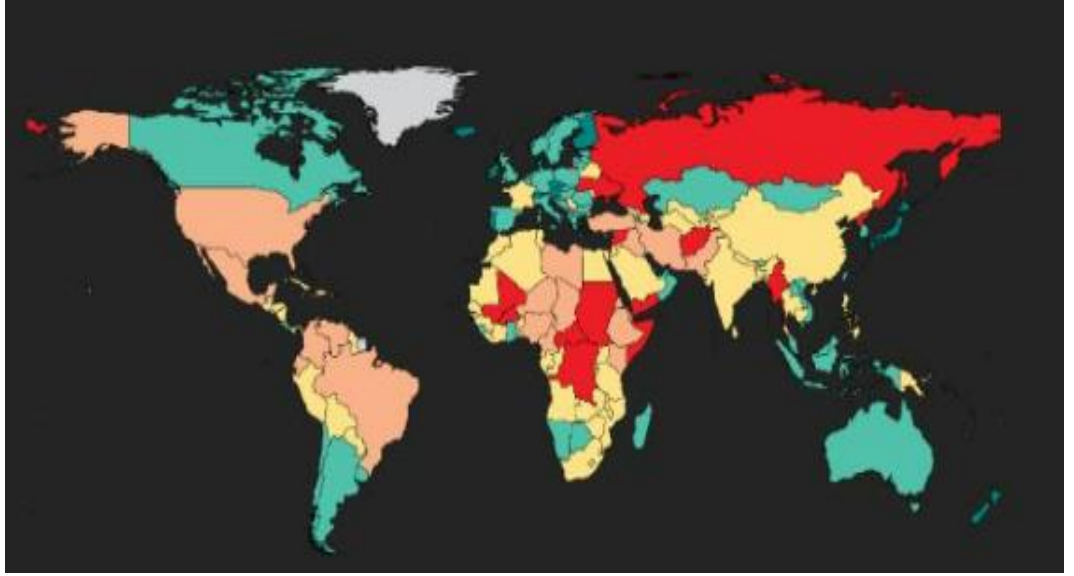

Not. Institute for Economics & Peace tarafından hazırlanan “Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, IEP, (<https://www.visionofhumanity.org/resources/>)

GPI endeksinde ülkeler sıralanırken de renklerle sınıflandırılmıştır. Bu renkler sırasıyla kırmızıdan başlamakta olup turuncu, sarı, açık mavi ve koyu mavidir. Kırmızı renk en kötü durumdaki ülkeleri gösterirken koyu mavi en iyi durumdaki ülkeyi göstermektedir. Yani kırmızı renkten maviye doğru ülkelerin iyileşmeleri artmaktadır.

Şekil 8

GPI Dünya Haritası

Not. Institute for Economics & Peace tarafından hazırlanan “*Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace*” adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, IEP. (<https://www.visionofhumanity.org/resources/>)

Şekil 8’de de görüldüğü üzere dünya haritasında koyu mavi renk ile gösterilen ülkeler listenin başında yer almaktadır. Bu ülkeler sırasıyla İzlanda, İrlanda, Yeni Zelanda, Avusturya, İsviçre, Singapur, Portekiz, Danimarka, Slovenya, Finlandiya, Çekya, ve Japonya’dır.

Kırmızı renk ile gösterilen ülkeler ise GPI’nın en sonunda yer almaktadır. Bu ülkeler en sondan başlayarak Rusya, Ukrayna, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Yemen, Afganistan, Suriye, Güney Sudan, İsrail, Mali, Myanmar, Burkina Faso, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Kuzey Kore’dir.

Neticede bu endekslerde yer alan genel anlamda kırılgan devlet olarak betimlenen bu ülkelerin bazılarının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Özellikle Afrika kıtası ve birçok ülkesi bu endekslerde son sıralarda yer almakta ve kırılganlıkları değerlendirilirken endekslerden yararlanılmaktadır.

Bugün kırılğan devletlerin betimlenmesinde çoğunlukla “Kırılğan Devlet Endeksi-FSI” kullanıyor olsa da “IDA Kaynak Tahsisi Endeksi-CPIA”, “Yolsuzluk Algı Endeksi-CPI” ve “Küresel Barış Endeksi-GPI” endeksleri de kırılğan devletlerin betimlenmesinde kullanılmaktadır. Çünkü kırılğan devletlere ilişkin genel bir tanım yapılamamakta daha çok kırılğan devletlerin özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda endekslerde son sırada yer alan ülkeler karşılaştırıldığında sıralamaları değişmekle birlikte farklı endekslerde de olsa Güney Sudan, Yemen ve Afganistan’ın birçok açıdan en kırılğan ülkeler olduğu yorumunda bulunulabilir. Çünkü tüm endekslerde en kötü durumda yer alan ülkelerdir.

Tablo 20

Endekslere Göre En Kırılğan Devletler

FSI	CPIA	CPI	GPI
Somali	Güney Sudan	Güney Sudan Somali	Rusya
Burma	Afganistan	Venezüella	Ukrayna
Etiyopya	Eritre	Suriye	Kongo Demokratik
Haiti	Yemen	Yemen	Cumhuriyeti
Çad	Marshall Adaları	Libya	Yemen
Orta Afrika Cumhuriyeti	Sudan	Eritre	Afganistan
Sudan	Haiti	Ekvator Ginesi Nikaragua	Suriye
Afganistan	Gine-Bissau	Sudan	Güney Sudan
Suriye	Kiribati	Kuzey Kore Myanmar	İsrail
Demokratik Kongo	Orta Afrika Cumhuriyeti	Haiti	Mali
Cumhuriyeti	Komorlar	Türkmenistan Burundi	Myanmar
Güney Sudan	Çad	Afganistan Tacikistan	Burkina Faso Somali
Yemen	Kongo		Orta Afrika Cumhuriyeti
Sri Lanka	Laos		Kuzey Kore
Venezuela	Doğu Timor		
Kongo	Mikronezya		
Irak	Sao Tome and Principe		
Uganda	Tuvalu		
Lebanon			
Nijer			
Kameron			
Mozambik			
Burkina Faso			
Burundi			
Eritre			
Ukrayna			
Libya			
Zimbabve			
Nijerya			
Gine			
Mali			

Kırılgan devletler birbirinden farklı olduğu gibi birbirinden farklı kırılganlık özellikleri gösterebilmektedir. Bu bağlamda da Tablo 20 incelendiğinde Somali, Burma, Etiyopya, Haiti, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Afganistan, Suriye, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Güney Sudan, Yemen, Sri Lanka, Venezuela, Kongo Cumhuriyeti, Irak, Uganda, Lübnan, Nijer, Kamerun, Mozambik, Burkina Faso, Burundi, Eritre, Ukrayna, Libya, Zimbabve, Nijerya, Gine ve Mali FSI'ye göre alarm veren ülkeler arasında iken; bazı ülkeler diğer endekslere göre son sıralarda yer almamaktadır. Bu endekslerin kapsamına, konusuna göre farklılık gösterse de örneğin CPI'ya göre Ekvator Ginesi, Nikaragua, Türkmenistan, Tacikistan en yolsuz ülkeler arasında yer alırken, FSI'ya göre en kırılgan ülkelerden değildir. Dolayısıyla bir kırılganlık tanımı yapmak oldukça zordur.

Ayrıca kırılgan devletler incelenirken BM bağlamında değerlendirmek doğru olabilir. BM, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, insan haklarının korunması, insanı yardım, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ile uluslararası hukuku koruma amacındadır (United Nations, 2024). Bu amaç doğrultusunda bugün BM'ye üye 193 ülke yer almaktadır. FSI 'da yer alan Filistin hariç 177 ülke de bu üye ülkeler arasındadır.

Tablo 21

BM Üye Ülkelerin FSI 'daki Konumu

BM Üye Ülkeler	FSI Endeksi
Almanya, Avustralya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İsviçre, İzlanda, Kanada, Kosta Rika, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Singapur, Slovenya, Yeni Zelanda,	Sürdürülebilir
ABD, Antigua ve Barbuda, Arjantin, Arnavutluk, Bahamalar, Barbados, Belçika, Belize, Birleşik Arap Emirlikleri, Botsvana, Brunei Darüsselam, Bulgaristan, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşmiş Krallığı, Çekya, Estonya, Grenada, Güney Kore (Kore Cumhuriyeti), Hırvatistan, İspanya, İsrail, İtalya, Japonya, Karadağ, Katar, Kıbrıs, Kuveyt, Küba, Letonya, Litvanya, Macaristan, Kuzey Makedonya, Malezya, Malta, Mauritius, Moğolistan, Panama, Polonya, Romanya, Seyşeller,	İstikrarlı

Slovakya, Surinam, Şili, Trinidad ve Tobago, Umman, Uruguay, Vietnam, Yunanistan

Angola, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Belarus, Bolivya, Bosna-Hersek, Brezilya, Butan, Cape Verde, Cezayir, Cibuti, Çin, Doğu Timor, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Ekvator Ginesi, El Salvador, Endonezya, Ermenistan, Fas, Fiji, Fildişi Sahili, Filipinler, Gabon, Gambiya, Gana, Guatemala, Guyana, Gine-Bissau, Güney Afrika, Gürcistan, Hindistan, Honduras, İran, Jamaika, Kamboçya, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Komorlar, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore), Laos, Lesotho, Liberya, Madagaskar, Malawi, Maldivler, Meksika, Mısır, Mikronezya Federal Devletleri, Moldova, Moritanya, Namibya, Nepal, Nikaragua, Özbekistan, Pakistan, Papua Yeni Gine, Paraguay, Peru, Ruanda, Rusya, Samoa, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sırbistan, Sierra Leone, Solomon Adaları, Suudi Arabistan, Esvatini, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Ürdün, Zambiya

Afganistan, Burkina Faso, Burundi, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Eritre, Etiyopya, Gine, Güney Sudan, Haiti, Irak, Kamerun, Kongo, Libya, Lübnan, Mali, Mozambik, Nijer, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Somali, Sri Lanka, Sudan, Suriye, Uganda, Ukrayna, Venezuela Bolivarcı Cumhuriyeti, Yemen, Zimbabve

Andorra, Dominika, Kiribati, Litenşayn, Marşal Adaları, Monako, Myanmar, Nauru, Palau, Siant Kitta ve Nevis, Siant Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, San Marino, Tonga, Tuvalu, Vanuatu

Uyarı

Alarm

-

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 21’de da görüldüğü üzere BM’ye üye olan ülkelerin büyük çoğunluğu FSI’te yer almaktadır. Bu ülkelerden 19 ülke sürdürülebilir, 47 ülke istikrar, 82 ülke uyarı ve 29 ülke alarm veren konumdadır. 16 ülke ise FSI’da yer almamaktadır. Dolayısıyla BM’ye üye olan ülkelerin çoğunluğu uyarı konumunda yer almaktadır. Özellikle uyarı konumunda olan ülkelere Belarus, Bolivya, Brezilya, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Filipinler, Guatemala, Güney Afrika, Hindistan, Honduras, İran, Kolombiya, Liberya, Meksika, Mısır, Nikaragua, , Paraguay, Peru, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye BM’ye 1945 yılında üye olmuş ve ilk üye olan ülkelerdendir. Yine ilk üye olan ülkelere Etiyopya, Haiti, Irak, Lübnan, Suriye, Ukrayna ile Venezuela Bolivarcı Cumhuriyeti ise alarm veren ülkelerdendir. Sonuç olarak bugün söz konusu ülkeler yetmiş dokuz yıldır BM üyesi olmasına rağmen kırılganlık bağlamında herhangi bir gelişme gösterdiklerini söylemek oldukça zordur.

Diğer taraftan ilk üyelerinden olan Avustralya, Danimarka, Fransa, Hollanda, Kanada, Kosta Rika, Lüksemburg, Norveç ve Yeni Zelanda FSI'da sürdürülebilir ülke konumunda iken; ABD, Arjantin, Belçika, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşmiş Krallığı, Küba, Panama, Polonya, Şili, Uruguay ve Yunanistan ise istikrarlı ülke konumunda yer almaktadır.

Tablo 20 dikkate alınarak değerlendirildiğinde ise tüm endekslerde yer alan Güney Sudan 2011, Yemen 1947 yılında BM üyesi olmuştur. Somali 1960, Afganistan 1946, Haiti 1945, Orta Afrika Cumhuriyeti 1960, Sudan 1956 ve Suriye 1945 yılında BM üyesi olan ülkelerdir. Dolayısıyla bugün birçok kırılgan ülke BM'ye yaklaşık olarak 80 yıldır üye konumundadır. Ancak BM'lere üyelik geçen bu sürede ülkelerin farklı endeksler bağlamında kırılgan ülke konumunda olmaları açısından bir ilerleme yaşamadıkları dikkat çekmektedir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta da Afrika kıtası ülkelerinin neredeyse tamamı BM'ye uzun yıllardır üye durumunda olmalarına rağmen bugün en kırılgan ülkeler arasında yer almaktadırlar.

Kırılgan devlet endeksleri DFID, Dünya Bankası, OECD gibi gruplar tarafından hazırlanmıştır. Ancak her liste kendine has özellikler göstermektedir. Böylece temel sorun kırılgan devletlerin genel bir tanımlaması olmadığı gibi endeksler yoluyla betimlenmesinde de karşılaşılan farklılıklardır. Örneğin Kaplan'a göre (2014), endeksler yoluyla devletlerin kırılganlığının sözde semptomlarına ya da dışsal belirtilerine odaklanılarak kırılgan dünyanın yanıltıcı bir haritası ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda;

- *Hızlı nüfus artışı*: FSI'da yer alan hızlı nüfus artışı her ülke için kırılganlık ifade etmeyebilir. Hızlı nüfus artışına paralel ekonomi de geliyorsa siyasi açıdan istikrarın bozulmasına sebep olmayabilir.
- *Yoksulluk*: Dünya Bankası tarafından gelir düzeyi bir gösterge olarak kabul edilmekte ve yoksulluğun kırılganlıkta oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Ancak yoksulluğun kırılganlıkta rol oynadığına ilişkin

ampirik kanıt olmadığı gibi kırılğan devletlerin çoğunun orta gelirli olduğu söylenebilir.

- *Rejim türü:* Çoğu endekste rol oynayan rejim türü, meşruiyet ve performans farklılıklarına rağmen geniş bir yelpazede ülkeleri gruplandırmak için kullanılmaktadır. Örneğin Çin ve 2011 öncesi Libya'nın otoriter bir rejime sahip olmaktan başka ortak bir yanı yoktur.
- *Kötü yönetim:* Bir ülke yozlaşmış, iktidardaki siyasi parti lehine seçimler düzenliyor, dolayısıyla Batı tarafından “iyi yönetim” standartlarını taşıyor olabilir. Ancak istikrarı sürdürebilir şekilde kapsayıcı ve iyi yönetiliyor olabilir. Örneğin, Endonezya ve Vietnam dünyadaki en yozlaşmış ülkeler arasında, Çin de en az demokratik ülkeler arasında yer aldığı gibi pek çok Doğu Asya ülkesi, kırılğanlığı ölçmek için kullanılan yönetim göstergelerinin birçoğunda uzun yıllar düşük puanlar almışlardır. Ancak bu ülkeler mutlak anlamda kırılğan devlet değildirler. 2005 FSI hem Endonezya'yı hem de Vietnam'ı Nijerya, Gambiya ve Libya'dan daha kırılğan devlet olarak sıralamıştır. Grindle ise ortaya koyduğu “yeterince iyi yönetim” ile tüm iyi şeylerin aynı anda olmasının imkânsızlığından ve bu ülkeleri kırılğan yapmadığından bahsetmektedir (Grindle, 2007).

Dolayısıyla kırılğanlık endekslerinde semptomlara bu şekilde odaklanmak kırılğan devletlerin betimlenmesi konusunda çok az öngörü sağlanmaktadır. Çünkü devletler kırılğanlık belirtilerinin çok azını sergilemekte olup, özellikle kriz dönemlerindeki eksiklikleri ortaya çıkmaktadır (Kaplan, 2014). Örneğin Kuzey Kore ve Pakistan birçok semptom göstermesine rağmen şaşırtıcı seviye de dirençlilerdir (Eberstadt, 1999). Bu bağlamda güçlü ya da zayıf tüm devletler için krizler önem arz etmekte ve kırılğanlığın anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Söz konusu bir ülkenin ya da devletin en temel kurumlarını tehdit eden bir şok ya da uzun süreli

yetersizliğin üstesinden gelmeye çalışılan kırılgan durumlar, uyum sağlama esnekliğinden yoksun devletler için en yıkıcı etkiler olup, ya rejimin sağlamlaşması ya da çöküşünü tetikleyebilir. Ayrıca ekonomik bunalım, çekişmeli seçim, artan gıda fiyatı, savaş, suç oranları gibi durumlarda vardır (Kaplan, 2014).

Ayrıca Ikpe (2007) için kırılgan devlet endeksleri risk faktörlerini ortaya koyabilirken, belirli durumlarda eyleme geçmek için güvenilir tahmin ya da öneri üretememektedirler. Yine devletlerin kırılganlığının nicel endekslerle ve bileşik kırılganlık ölçülerine göre sıralayan bu endeksler kırılganlıkları ortaya koymada iyi uyarlanmış (Grono, 2010) olsalar da, *“kilit müdahale noktalarına karar vermek ve belirli müdahaleler tasarlamak söz konusu olduğunda çok kesin değildir”* (Stepputat ve Engberg-Pedersen, 2008, s. 26).

Call (2008, s. 1494)’da devlet kırılganlığını tanımlamak için belirli kurumsal ve sosyal göstergeler öneren çeşitli endeksler kullanıldığına dikkat çekmekte ve FSI 2011’i örnek göstererek, sonsuz sayıda kriterin kırılgan devlet kavramını daha da belirsiz hale getirdiği üzerinde durmuştur. Kırılgan devlet kavramının, daha önce az gelişmişliği ve aşırı yoksulluğu tanımlamak için kullanılan “en az gelişmiş ülke”, “stres altındaki ülkeler” ve “düşük gelirli ülkeler” gibi kavramlardan ayıran şeyin ne olduğunu ortaya koymuyor. Benzer şekilde Putzel (2010)’de, OECD’nin (2007) ilkeleri çerçevesinde ikili bağışçılar arasında ortaya çıkan “uzlaşma tanımı”, ö“zel kırılganlık” koşulları ile “az gelişmişliğin” genel koşulları arasında ayırım yapmakta başarısız olduğunu belirtmektedir. Ayrıca OECD’nin kırılgan devlet tanımının genel olduğuna ve tüm yoksul ülkelere uygulanabileceğine dikkat çekmektedir. Yine Balamoune-Lutz ve McGillivray (2008) ve McLoughlin (2012), CPIA’nın temel olarak yardım etkinliği kriterlerine atıfta bulunan devlet kırılganlığı tanımına benzer bir eleştiri yapmaktadır. Bu belirsizlik, bazı yazarların şiddet ve çatışmayı kırılgan/başarısız bir devletin tanımlayıcı özellikleri olarak

tanımlamasına yol açmıştır (Ghani ve Lockhart, 2008; Putzel, 2010; Rotberg, 2004).

2.4. Kırılgnlık Sebepleri

Devletler birbirinden farklı özellikler gösterdiği gibi devlet kırılgnlıkları da çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Devlet kurumlarını etkileyen ve kırılgnlığa yol açan neredeyse birden fazla faktör etkili olmuş ve bu faktörlerin birçoğu birbirini güçlendirmiştir. Bunlar zayıf kurumlar, yoksulluk, etnisite, yolsuzluk ve çatışma olarak gösterilmektedir.

Devlet kırılgnlığının en önemli sebeplerinden biri zayıf kurumlardır. Vallings ve Moreno-Torres (2005) çalışmasında kırılgnlığın temel sebebinin zayıf kurumlar olduğunu ileri sürmüş ve diğer tüm faktörler içinde zayıf kurumları itici güç olarak tanımlamıştır. Kurumlar bir devletin nasıl yönetildiğine ilişkin kural ve prosedürleri belirlemekte ve somutlaştırmaktadır. Bu kurumlar arasında bir denge vardır ve bu denge devlette istikrarı sağlamaktadır. Genel olarak demokrasilerde devletin kurumları bireysel, kolektif ve politik faaliyetlerin yönetildiği yasal sınırı ifade etmektedir. Bu kurumların açık ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi, ilgili yönetici üzerinde istikrar için gerekli olan kontrol ve denge mekanizmasını sağlayarak birbirlerini güçlendirmektedir. Ancak tersi durumda kurumların sürekli değişmesi ya da bir geçiş durumu yaşanması halinde sadece zayıf kurumsal bir tutarlılık sistemi oluşmakta ve sistemin tek tek bölümleri güçlü gruplar ve çıkarlar tarafından istismara açık bir hale gelmektedir (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Örneğin, tam bir demokrasi ile yönetilen devletlerde devlet yapısı yasama, yürütüme ve yargı olmak üzere farklı güç paylarına sahiptirler ve birbirlerini güçlendirmektedir. Bu kurumlar arasında bir güç dengesi vardır. Bu güç dengesi sağlandığı sürece devlet istikrarı korunmakta ve devlet şiddete başvurmadan anlaşmazlıkları ve çatışmaları barışçıl bir şekilde çözme yeteneğine sahip olmaktadır. Söz konusu güç dengesi bozulduğu ya da eşit olmadığı durumlarda ise devletteki istikrar bozulacak ve devlet kırılgn hale

gelecektir (Goldstone ve diğerkleri, 2004; Gates ve diğerkleri, 2006). Ayrıca etkili devletler çatışan çıkarları yönetme, etkili politikalar oluşturma ve yapısal değişimi gerçekleştirme becerisine sahip etkili liderliğe de bağılı olup; kurumların zayıf olması durumunda kişilik ön plana çıkmakta ve hâkim konuma gelmektedir (Rotberg, 2004). Böylece devletler bir liderin malı konumunda olmakta ve zaman içerisinde yozlaşmalar yaşanmaktadır.

Devletin kırılğanlığını arttıracak kurumlarla bağılı bir diğerk konu “seçim-katılım” dır. Bir devletin kurumlarının zayıf olması halinde yönetici organın seçimine ilişkin kural ve prosedürlerde zayıf olacak ve katılımı da etkileyecektir. Ayrıca seçim sürecinin kendisi ile seçim süreçlerine katılım arasında önemli bir ayrıma dikkat çekmek gereklidir. Bir Cumhurbaşkanı ya da Başbakan seçmek için özgür ve adil seçimlerin olması istikrarı sağlamak için yeterli olmadığı gibi istikrarsızlaştırıcı olan seçimlerin kendisi de olabilir. Çünkü kurumların erişimi, otoritesi ve siyasi rekabeti düzenleme konusundaki durumu seçim sürecinin niteliğinden daha önemlidir (Goldstone ve diğerkleri, 2004; Cheibub ve Limongi, 2002). Bu bağlamda nüfusun önemli unsurlarının seçim süreçlerine katılım sağlamalarının engellenmesi, bir devletin kırılğanlık düzeyini arttıracaktır. Bununla birlikte, beklentilerin önemli olduğu ve birçok kırılğan devlette özellikle de çatışma sonrası geçiş durumlarında seçimlerin yapılmasının meşrulaştırıcı bir etkiye sahip olduğu üzerinde durulmaktadır. Bağışçılar ve diğerk dış aktörlerde yine çatışma sonrası ortamlarda seçimlerin yapılması konusunda genellikle ısrar etmekte ve aşırı olumlu beklentiler içinde oldukları söylenebilir (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Öyle ki Kofi Annan gerçekleştirdiğı bir konuşmasında seçimleri önemli bir hazırlık görevi olarak tanımlamış ancak bitiş çizgisi olmadığını belirtmiştir (Annan, 2005).

Devletler çeşitli insan gruplarından oluşmaktadır. Seçimlerde bu insan gruplarının fikirlerinin, beklentilerinin, ihtiyaçlarının, sorunlarının dile getirildiğı önemli unsurlardır. Ancak insanların ayrımcılıkla karşı karşıya

kaldığı ve bir muhattap bulamadığı durumlarda katılım da azalmaktadır. Dolayısıyla seçimlere sınırlı katılım kırılmalığa yol açabileceği gibi, daha geniş siyasi süreçlere sınırlı katılım da olabilir. Bir nüfusun önemli oranlarının yalnızca liderlik seçim sürecinden değil, daha geniş siyasi temsilden de tamamen dışlandığı anlamına gelebilir. Neticede nüfusun büyük kesimleri temsil edilmeme konusundaki şikâyetlerini şiddet yoluyla ifade edecekleri için bu dışlanma kırılmalığı artırabilir. Zayıf kurumlarda bunun önüne geçemeyecek ve kırılmalığ daha da artacaktır. Bu konuda Reynal-Querol (2002) sistem ne kadar kapsayıcı olursa kırılmalığ olasılığının o kadar düşük olacağını savunurken; Collier ve diğerleri (2003), hem son derece çeşitli hem de homojen olan toplumların daha düşük çatışma riski altında olma eğiliminde olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak burada önemli olan nokta devlet kırılmalığına neden olan etnik yapının istikrar üzerinde doğrudan etkisi olmayıp, yalnızca etnik farklılıklar, belirli gruplara karşı aktif siyasi ayrımcılık veya sosyal dışlanma mekanizmalarıyla birleştirildiğinde kırılmalığa sebep olacaktır (Goldstone ve diğerleri, 2004; Vallings ve Moreno-Torres, 2005).

Neticede devlet kurumlarının arasındaki denge yanı sıra siyasi rejimleri oluşturan 3 temel unsur dikkat çekmektedir. Bunlar seçim, kontrol ve katılımdır. Kurumsal yapının bu üç unsurundan herhangi birinin siyasi sistem üzerinde diğerlerinden daha etkili olduğu durumlarda devlet kırılmalığ işaretleri göstereceği söylenebilir (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Bazı akademik çalışmalar, kontrol ve katılımın bir devletin istikrarı üzerinde olumlu ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Eğer yürütme diğer hükümet düzeyleri tarafında kontrol ediliyorsa ve siyasi rekabet kurumsallaşmış ve işlevsel ise siyasi istikrarsızlık düşük; bu koşulların olmadığı durumlarda ise kırılmalığ olasılığı yüksektir (Goldstone ve diğerleri, 2004). Sonuç olarak denilebilir ki devlet kırılmalığının en temel sebeplerinden biri etnik grup ya da etnik grup çeşitliliği değil, bu çeşitlilik arasındaki gerilimleri yönetemeyen zayıf devlet kurumlarıdır.

Kırılganlık ve Çatışma

Devletlerin kırılganlık sebepleri farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Özellikle kırılgan devletlere olan ilginin yaygınlaşmasıyla birlikte siyasi istikrarsızlık ve sivil çatışmalara odaklanılmıştır. Bu anlamda genel olarak kültürel, ekonomik ve politik olmak üzere üç yaklaşımla ele alınır (Woodward, 2007; Bates, 2008). Kültürel yaklaşım savunucularına göre, sivil huzursuzluğun başlıca nedeni gruplar arası (genellikle etnik temelli) bölünme, ayrımcılık ve seferberliktir (Fearon, 2006; Laitin, 2007). Ekonomik yaklaşım savunucularına göre, özel orduları finanse etmek için “yağmalanabilir” doğal kaynakların mevcudiyeti de dahil olmak üzere, grupların hedeflerine ulaşmak ve şiddet kullanmaları için maddi fırsatlara odaklanma eğilimindedir (Collier ve diğerleri, 2009). Politik yaklaşıma göre ise bir ülkedeki istikrarsızlığın en güçlü belirleyicisinin hükümetini karakterize eden demokrasi, otokrasi ve hizipçilik derecesi olduğu savunularak farklı siyasi rejim türlerini incelemişlerdir (Goldstone ve diğerleri, 2010). Bununla birlikte sivil çatışma politikayı daha az şekillerde doğrudan etkilemektedir. Örneğin, isyancı gruplar tarafından doğal kaynakların sömürülmesinin iç savaşın başlıca nedeni olduğu düşüncesi, özellikle Birleşmiş Milletler içerisinde iç savaşa yönelik uluslararası politika oluşturma konusunda belirgin bir etkisi vardır. Öyle ki politika belgelerinde ve BM Güvenlik Konseyi’nin eylemlerinde görünür olmuş, Angola, Sierra Leone ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde bu tür kaynakların kötüye kullanılmasını önlemek için büyük çabalar başlatmıştır (Berdal, 2005; Ballentine ve Sherman, 2003). Siyasi rejim türünün iç savaşın ve siyasi istikrarsızlığın başlıca nedeni olduğu argümanı, politika belgelerinde de öne çıkmaktadır (USAID, 2005a, s. 17).

1950’lerden itibaren neredeyse tüm ülkelerde iç savaş analizlerinde şiddetli çatışmaların tetikleyicisi olarak üç faktör öne çıkmaktadır: yoksulluk, yakın tarihli bir çatışma ve zayıf kurumlar (Collier ve Hoeffler, 2000; Fearon

ve Laitin, 2003). Bunların dışında doğal kaynaklar, bir devlette yer alan etnik grup hakimiyetinin boyutu, ticari açıklık, demokrasi düzeyi ve yaşam kalitesi (de Soysa, 2003; Esty ve diğerleri, 1999), eşitsizlik, çatışmanın uluslararası etkenleri ve silahların yayılması gibi faktörler de şiddeti tetiklemekte ve tek başına olmasa da diğer faktörlerle birleşerek çatışmalara neden olmaktadır (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Böylece devlet kırılganlığının önemli bir sebebi olarak çatışmalar yer almaktadır. Yaşanan iç savaşlar devlet kurumlarını zayıflatmakta ve yoksulluğu artırmaktadır. Çünkü çatışma durumunda kurumlar dikkatlerini çatışmaya yöneltmekte ve hizmet sunumu konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Yine şiddetli çatışmalar üretimde düşüslere ve buna bağlı hem iç hem de dış yatırımda gerçekleşen azalmalar kişi başına düşen GSYİH düzeylerinde düşüslere sebep olacaktır. Zenginlik yaratan kaynaklarda belirli kişilerin elinde kalacak ve resmi olmayan ya da yasa dışı faaliyetlerde artışlara neden olacaktır. Ayrıca çatışmalar esnasında çıkan sosyal gerilimlerde uzun süre vadeli devlet kırılganlığıyla sonuçlanmaktadır.

Kırılganlık ve Etnik Grup/Etnisite

Devlet kırılganlığının bir başka sebebi olarak etnik grup/etnisite gösterilmektedir (Pritchett ve diğerleri, 2013). Ancak Vallings ve Moreno-Torres (2005) etnik grubun/etnisitenin doğrudan devlet kırılganlığına yol açmadığı üzerinde durmaktadır. Goldstone ve diğerleri (2004) ise etnik grup/etnisitenin tek başına istikrar üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını, ancak etnik farklılıkların siyasi ayrımcılıkla birleşmesi halinde istikrarı azaltıcı etkisinin olduğunu söylemiştir. Üstelik pek çok çalışma Afrika'nın yavaş büyümesinin ve düşük kalkınmasının çoğunlukla etnik parçalanma nedeniyle oluşan istikrarsızlıktan kaynaklandığını ileri sürerken (Baliameune-Lutz, 2009), Bates (2000) etnik grupların insan sermayesinin oluşumunu teşvik edebileceğini ve etnik çeşitlilik sebebiyle siyasi şiddetin yaşanmasının mutlak olmadığını ortaya koymuştur. Örneğin, Yugoslavya'da

eyalet özerkliği statüsünü 1989’da kaybeden Kosova’da, 10 yıl süren ayrımcı bir siyasi uygulama yapılmıştır. Etnik Arnavut kökene sahip kişiler, sistematik olarak kamu daireleri ve devlete ait işletmelerden uzaklaştırılmıştır. Aynı zamanda geçen bu sürede eyalet için devlet altyapısına çok az yatırım yapılmıştır. Böylece istihdam ya da ekonomik kalkınma için çok az fırsat ve zamanın siyasi kurumlarında temsil hakkı neredeyse olmaması sonucu oluşan halkın hoşnutsuzluğu şiddete dönüşmüştür (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Dolayısıyla çeşitli etnik grup/etnisite doğrudan kırılganlık oluşturmaz iken söz konusu ülkedeki ya da devletteki kırılganlık sebepleri ile birleşmesi sonucu istikrarsızlıklar yaşanmakta ve devlet kırılganlığı yaşanmaktadır.

Kırılganlık ve Yoksulluk

Kırılganlığın bir diğer sebebi olarak yoksulluk öne çıkmaktadır. Yoksulluğun kırılganlıkla ilişkisi her ne kadar zayıf kurumlarla ilişkilendirilse de (Vallings ve Moreno-Torres, 2005) kırılgan devletler dünya nüfusunun sadece %14’ünü, ancak dünyadaki yoksul insanların neredeyse üçte birini ve tüm çocuk ölümlerinin de %41’ini barındırmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk kırılganlığın itici gücü olarak son derece önemlidir.

Kırılgan devletlerin özelliklerine bakılmaksızın, kırılganlık yoksulluğun azaltılması üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Basit bir ifadeyle kırılganlık, devletin asgari düzeydeki işlevlerini yerine getiremeyen ya da etkisiz devlet olarak tanımlanan devletleri tanımlamak için kullanılmakta ve bu doğrultuda zayıflık ve istikrarsızlıkla ilişkilendirilmektedir. Zayıflığın özellikleri her ne kadar farklı şekillerde birleşmekte ve zaman içinde değişmeler olsa da, devletin çökmesi, bölgesel kontrol kaybı, düşük idari kapasite, siyasi istikrarsızlık, çatışmalar, yaygın yolsuzluk ve düşük hukukun üstünlüğünü içermektedir (Vallings ve Moreno-Torres, 2005). Ancak yoksulluk kırılganlıkla bağlantılı olsa da, tüm yoksul alanların kırılgan olduğu söylenemez. Çünkü yoksulluk, sadece yoksulluğun nedenlerini ve sonuçlarını etkili bir şekilde yönetemeyen zayıf devlet kurumlarının varlığıyla birleştiği zaman ortaya

çıkılmaktadır (Skocpol, 1979; Goldstone, 1991). Dolayısıyla yoksulluk kırılğan devletler için son derece önemli bir özellik iken, kırılğanlığın ortaya çıkmasında doğrudan değil dolaylı etkiye sahiptir.

Kırılğanlık ve Yolsuzluk

Devlet kırılğanlığının bir diğer sebebi de yolsuzluktur. Yolsuzluk devlet kırılğanlığının ana sebeplerinden olan siyasi istikrarsızlığa yol açmaktadır. Yapatake Kossele Thales Pacific (2020) çalışmasında Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yolsuzluğun kontrolünün devlet kırılğanlığı üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Söz konusu Orta Afrika Cumhuriyeti'nde, bir yandan etkili hükümet kontrolünün olmaması ve devletin temel işlevlerini yerine getirememesi, düzensizlik, suç ve silahlı çatışmalar için verimli bir zemin oluştururken; iş şiddet ve silahlı çatışmalarda istikrarsızlığın ve devlet başarısızlığının potansiyel teşviklerini oluşturmaktadır. Böylece aşağı doğru oluşan sarmal uzun süreli bir kriz oluşturmakta ve yüksek seviyede yoksulluk yanı sıra, darbeler ve diktatörlüğün tetiklediği siyasi istikrarsızlıkların olduğu kötü yönetim ortaya çıkmaktadır. Kötü yönetim ve yağmacılık sonucu kötüleşen bir ekonomi ve yoksullaşan bir ülke ortaya çıkmaktadır. Netice de Orta Afrika Cumhuriyeti'nde devlet kırılğanlığının sebebi yolsuzluk olarak görülmekte ve yolsuzlukla mücadelenin önemine dikkat çekilmektedir.

Kırılğanlığın Diğer Sebepleri

Literatürde devlet kırılğanlığıyla ilgili olarak üç teori üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, isyanın maliyet-fayda analizi'dir. İsyanın maliyet-fayda analizine göre bir grup, isyanı tetikleyerek daha iyi olamazsa, o siyasi sistem istikrarlıdır (Reynal-Querol, 2002). Bununla birlikte nedensel bir özellik olarak çatışmalara odaklanmak kırılğanlığın açıklanmasında çok ileri götürmemektedir. Çünkü şiddetli çatışma başka yollarla siyasetin bir tezahürü olabilir. Siyasi sistemlerin ve kurumların gerilimleri barışçıl bir şekilde yönetememe nedeni hakkında da mutlak bilgi vermez (Vallings ve

Moreno-Torres, 2005). İkincisi ise ekonomik performansın rolü büyümedeki ani bir düşüş (örneğin, kıtlığın aniden başlamasıyla kanıtlanır) veya servet yaratma konusundaki hayal kırıklığına uğramış beklentiler, şiddetli siyasi hoşnutsuzluk dalgalanmalarını açıklayabilir (Gurr, 1974). Son olarak ise modernlizasyon teorisine göre, ülkeler geliştikçe ve zenginleştikçe, orta sınıflardan artan katılım talepleri dışlayıcı hükümet liderleriyle çatışmaktadır (Huntington, 1968). Ancak bu teori, kurumların kırılabilirliği yönlendirmede ne gibi bir rol oynadığını açıklamamaktadır (Vallings ve Moreno-Torres, 2005).

Nitekim devlet kırılabilirliğinin sebeplerini ortaya koyan her teori, ekonomik kalkınma veya şiddetli çatışma gibi birbiriyle örtüşen, kırılabilirliğe katkıda bulunan alternatif faktörler sunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları kendi başlarına kırılabilirliğe neden olabilirken, diğerleri diğer faktörlerle birleştiğinde kırılabilirliğin dolaylı etkenleri haline gelebilmektedir (Vallings ve Moreno-Torres, 2005).

2.5. Kırılabilir Devlet Özellikleri

“Mutlu aileler birbirine benzerler, her mutsuz aileninse kendine özgü bir mutsuzluğu vardır.” (2012, s. 9) der Tolstoy, tıpkı devletlerde olduğu gibi. Mutlu aileler, başarılı ekonomiler ve onları destekleyecek şekilde gelişen devletlerin ortak özelliklerini yansıtırken; mutsuz aileler az gelişmiş devletleri yansıtmaktadır (Besley ve Persson, 2014). Yani devlet tanımlaması kolayken kırılabilir devletlerin tanımlanması zordur. Çünkü her devletin kırılabilirliği farklı olabilmektedir (Besley ve Persson, 2011, s. 373).

Kırılabilir devletlerin tanımı konusunda bir standart olmadığı gibi hangi devletlerin kırılabilir olduğunu gösteren standart göstergeler de yer almamaktadır. Ancak kırılabilir devletlerin kendilerini ele verdiği bazı karakteristik özellikler değerlendirilerek kırılabilirlikleri hakkında fikir sahibi olunabilir (Pektaş ve Ateş, 2018, s. 6). Bunlardan biri, özellikle öne çıkan *siyasal yozlaşma*dır. Siyasal yozlaşma siyasetçi ya da bürokratların kendi çıkarlarını,

halkın çıkarlarından üstün görmesidir. Esasen toplumsal yaşamda ve devlet örgütünde kurallar bellidir. İşte bu kurallar, bürokratlar tarafından sistemin yüklemiş olduğu güç ve yetkilerin kişisel çıkarlar sağlamak amaçlı kanunlara aykırı ve toplum zararına kullanılmaktadır (Bayrakçı, 2000, s. 135). Bu da yozlaşmayı meydana getirmektedir. Bugün birçok toplumda karşılaştığımız yozlaşmanın kırılgan devletlerde etkisi daha büyük olabilmekte ve halka büyük zararlar vermektedir. Öyle ki bu devletlerde tıbbi malzemeler, ders kitapları, köprüler, yollar ve turizm imtiyazlarına ilişkin sahte ihaleler yoluyla komisyonlar alınır, gereksiz inşaat projeleri düzenlenerek olan ya da olmayan uygulamalar için fahiş fiyatlarla lisanslar verilir ve sonucunda büyük miktarlarda rant elde edilir. Bu elde edilen gelirlerde yozlaşan elit tarafından ülke için değil deniz aşırı ülkelere yatırarak ülkesinin ekonomisini daha da kırılgan bir yapıya dönüştürür. Ya da dış müdahaleler, uzun süreli lüks seyahatler ve şatafatlı binalar için kullanır. Askeri yöneticilerde benzer şekilde fayda sağlar (Rotberg, 2003, s. 8).

Kırılgan devletlerin bir diğer özelliği yöneticilerin halkın çoğunluğunun yönetiminden çok, kendi çıkarları ya da toplumda yer alan küçük bir grubun çıkarlarının ön planda olduğu bir yönetim sürdürmesidir. Böylece yönetimden dışlanan eşit olmayan bir toplum yapısı oluşmaktadır. Bu da toplumda fakir bir sınıfın oluşmasına ve adaletsiz kamu harcamalarına ve eşit olmayan hukuk kuralları sebebiyle bir grubu diğeri üzerinde imtiyazlı hale getirir. Neticede dışlanan halk, devlet dışında yer alan klanlara, savaş ağalarına, cemaatlere bağlılık göstermeye başlar ve devlete yabancılaşır. Bu durumda devletinde sosyo-ekonomik yapısı çeşitli krizlere karşı daha da kırılganlaşır (Hippler, 2006, s. 43-44; Rotberg, 2003, s. 9). Bu devletler aynı zamanda Kosova, Bosna ve Ruanda'da görüldüğü gibi kendi vatandaşlarına kitlesel olarak insan hakları ihlallerinde bulunurlar (Fraser, 2008, s. 9). İnsan hakları merkezine bireyi koyan ve bireylere insanca bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari şartları sağlama amacındadır.

Hareket noktası olan insan unsurunun bir sonucu olarak bu haklar evrensel ölçekte tanımlanmakta ve uluslararası düzenlemelere konu olmaktadır (Beetham, 2014, s. 153). Özellikle 2. Dünya savaşıdan sonra yaygınlık kazanan bu kavram, 2005 yılında Birleşmiş Milletler tarafından New York'ta kabul edilen "Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi"nde onaylanan "Koruma Sorumluluğu" doktrinin kapsamında uluslararası toplumun ahlaki ve hukuki sorumluluğu olarak tanımlanmıştır (Fraser, 2008, s. 9). Çünkü kırılğan devletler bu görevi yerine getirememekte ve yaşanan ağır insanlık suçlarına engel olmadığı gibi kendisi de insan hakları ihlallerine neden olmaktadır.

Kırılğan bir devletin en karakteristik yönlerinden biri de şiddet kullanımı üzerindeki tekeli kaybetmesi ve Angola, Burundi ve Sudan örneklerinde olduğu gibi sürekli iç savaşlar yaşamasıdır. Bu gibi devletlerde resmi kurumlar, başkent çevresi ile belli başlı yerler dışındaki etkinliğini kaybetmiş ve dolayısıyla ülke üzerindeki kontrolünün de bir kısmını kaybettiği söylenebilir. Böylece otoritesi azalan devlet karşısında artan suç oranları, hukuksuzluk ve en nihayetinde güvenlik sorunları yaşanır. Böylece halk kendi güvenliği için devlet dışı unsurlara başvurur (Rotberg, 2003, s. 5-6). Diğer taraftan da kırılğan devletlerde kamu hizmetleri olarak görülen ulaşım, altyapı, eğitim ve sağlık hizmetleri yetersizdir. Eğitim hizmetlerini yerine getiremeyen devlet yerine özel sektör ya da cemaatler geçmekte ve onlar tarafından sürdürülmektedir. Sağlık hizmetleri de gerek hastanelerin yetersiz ve bakımsız olması, gerek tıbbi malzemelerdeki yetersizlikler, gerekse de maaş alamadıkları için niteliksizleşen sağlık personelleri nedeniyle aksamakta ve zaman içerisinde kontrol edilemez salgınlara neden olmaktadır. Örneğin; Sudan da azalan okuryazar oranları, bebek ölümleri, yaşanan AIDS salgını gibi (Rotberg, 2003, s. 7).

Kırılğan devletlerde yaşanan doğal afetler de bir devletin kırılğanlığı bağlamında belirleyici özelliği oluşturmaktadır. Yaşanan afetlerden sonra kırılğan devletlerde halkın temel besin kaynaklarına ulaşımı engellediği için

kıtlığa sebep olmaktadır. Bir taraftan yetersiz bir alt yapıya da sahip olmaları dışardan gelen yardımların insanlara ulaşımını da zorlaştırırken, diğer taraftan yozlaşmış yöneticiler yardımların halka ulaşımını engellemektedir. Çaresizlikle sonuçlanan bu durum insanların çevresindeki ülkelere yönelmesini kaçınılmaz hale getirmekte ve mülteci akınları başlamaktadır (Rotberg, 2003, s. 8-9). İşte bu noktada kırılğan devletler diğer devletler içinde bir tehdit haline gelmektedir. Ayrıca kırılğanlığın oluşturduğu bu tehdidi iki faktör daha güçlendirmektedir. Bunlardan biri küresel bağlamda artan ekonomik eşitsizlikler ile Dünya Bankası tarafından “kırılğan” olarak tanımlanan devletlerin sayısında yaşanan artıştır. 2000 ile 2006 yılları arasında bu sayı 14’ten 26’ya çıkmıştır. Diğer faktör ise, uluslararası toplum tarafından yoksul devletlerin içinde bulundukları durumun görmezden gelinmesidir. Birleşmiş Milletlerin ve diğer küresel aktörlerin Ruanda, Liberya, Çad, Fildişi Sahili, Somali ve Sudan’da yaşanan iç savaşlara derhal yanıt vermemeleri devletlerin çöküşlerine neden olmuştur (Osaghae, 2007, s. 693).

Kırılğan devletlerin bir diğer özelliği zorlukların üstesinden gelme yeteneğidir. Devletin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelme yeteneği nüfusun işbirliği yapma kapasitesi ve resmi ya da gayri resmi kurumların zorlukların üstesinden gelmek için söz konusu işbirliğini kanalize edebilme yeteneği olmak üzere iki faktöre bağlıdır. Çünkü bu iki faktör hükümetlerin vatandaşlarıyla etkileşiminin bir göstergesidir. Ancak kırılğan devletler siyasi kimlik parçalanmasından muzdarip olup, bu parçalanmanın zayıf/işlevsiz kurumlarla birleşmesi sonucu devletin meşruiyeti ciddi şekilde kısır döngü içine girmekte ve reform yapılması zor, istikrarsız siyasi düzenler ortaya çıkarmaktadır. Kimlik özellikle de uyumlu kimlik, meşruiyet oluşturmada çok önemlidir (Kaplan, 2014). Çünkü ortak kimliğin oluşturduğu doğal yakınlık ve grup bağlılığı duygusu, kendisini ülke kalkınmasına kanalize ederek, daha istikrarlı, daha iyi yönetilen, daha kalkınma odaklı ve ortak zorluklar işbirliğini tetiklediği için krizlerle daha iyi başa çıkabilen devletler ortaya

çıkartır. Örneğin Güney Kore 1997 Asya mali krizinden sonra mali bir çöküşle karşı karşıya kaldığında, vatandaşları büyük ölçüde çekismekten kaçındı ve bunun yerine ulus için kişisel fedakârlıklar yapmaya çalışmıştır. İnsanlar, kuşatılmış ekonomilerine destek amacıyla, aralarında altın, alyans, mücevher ve madalyaların da bulunduğu değerli eşyalarını bağışlamak için saatlerce kuyrukta beklemiştir (BBC News, 1998). Diğer taraftan da sosyal uyumun olmadığı devletlerde siyasi parçalanma ve zayıf yönetim organları birbirini besler ve devletin meşruiyeti zayıflamaktadır. Yaşanan bölünmeler, kamu hizmetlerinin dağıtımı ve hukukun eşit şekilde uygulanamaması bakımından apolitik devlet organlarının oluşumunu da zorlaştırabilmektedir. Bu organların yokluğu bölünmeleri daha da keskinleştirmektedir (Kaplan, 2014, s. 53). Easterly'nin (2001) de dediği gibi çeşitlilik sadece etkili kurumların olmaması halinde ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.

Netice de kırılgnlık her bağlamda farklı ve kendine özgü olsa da devlet kırılgnlığı birbiriyle ilişkili bazı özelliklerden oluşmaktadır. Bunlar arasında, siyasal yozlaşma, eşit olmayan bir toplum yapısı, şiddet kullanımı üzerindeki tekeli kaybetme, doğal afetlerle baş edememe, kamu hizmetlerinin sağlanmasında güçlük ya da sağlayamama, zorlukların üstesinden gelmek, sosyal uyum, uyumlu bir kimlik gösterilebilir.

Kırılgn devletler de yaşanan siyasi ve sosyal yapıların parçalanması ve çöküşü, çatışmalar, etkilen toplumdaki yaşam koşullarını, kişisel güvenliği, istikrarı ve gelişme beklentilerini de temelden zayıflatan hatta yok edebilecek süreçlerdir (Hippler, 2006, s. 42). Zira kırılgn devletler diğer devletler gibi değillerdir. Farklı bir dizi sosyo-politik dinamiklere göre faaliyet göstermeye çalışırlar. Hal böyle olunca istikrar, kalkınma ve demokrasinin önünde benzersiz birçok ve oldukça zor engeller barındırırlar. Bu engellerin üstesinden gelme noktasında ise iyi yönetim faktörü devreye girer. Neticede de tüm geçişler her ülke için eşit olmamakla birlikte, bu geçişlerden geçen toplumlarda mevcut güç ve kırılgnlık, başarılı olmalarını yani siyasi ve

ekonomik kalkınma beklentilerinin de şekillenmesinde yardımcı olur (Kaplan, 2014, s. 49).

2.6. Kırılğan Devlet Serüveni

Kırılğan devletler uluslararası politikada giderek daha da çekici hale gelen bir kategoridir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dekolonizasyon süreci ile uzun yıllar sömürge altında yaşayan pek çok ülke bağımsızlığını kazanmış ve uluslararası sisteme dâhil olmuştur. Ancak yakın zamanda bağımsızlığını kazanan bu devletlerin büyük bir çoğunluğu Asya ve Afrika'da ortaya çıkmış ve modern anlamda bir devletin görevlerini yerine getirmesi bakımından yetersiz kapasiteye sahip olmuştur. Söz konusu bu sınırlı kapasite sebebiyle uluslararası toplum, bu devletlerin sadece kalkınma için değil, küresel anlamda istikrarı teşvik etmenin bir yolu olarak da yardıma ihtiyaçları olduğunu düşünmektedir (Arıöz ve Topdağ, 2024, s. 45). 1970 yılında Birleşmiş Milletler, ekonomik açıdan gelişmiş her ülkenin, geliştirmekte olan ülkelere yaptığı resmi kalkınma yardımlarını kademeli olarak artırması hedefini koymuş ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, devletlerin milli gelirlerinin en az yüzde 0,7'sini resmi kalkınma yardımlarına ayırmasına ilişkin kararı kabul etmiştir. Bu oran daha sonraki dönemde dış yardım ve kalkınmaya ilişkin uluslararası girişimlerde referans olarak alınmıştır (UNGA, 1970).

Kırılğan devlet gündemi 1990'larda yükselişe geçmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında modern devlet gereklerini yerine getiremeyen ve halkına temel kamu hizmetlerini sunma kapasitesine sahip olmayan devletler, "başarısız, zayıf, çökmüş, yarı ve kırılğan" gibi çeşitli isimlerle etiketlenmiştir (Helman ve Ratner, 1992; Rotberg, 2003). Bu dönemde Sierra Leone, Yugoslavya, Somali, Ruanda ve Haiti'de yaşanan devlet içi çatışmalar ve parçalanmalar bölgesel ve küresel istikrarsızlığa yol açarak uluslararası toplumun gündemine girmiştir. Bu bağlamda çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Örneğin, Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (UNRISD) bu konuyla ilgili ilk araştırma-hazırlık çalıştayı Nisan 1993'te ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) "Rehabilitasyonun Kalkınmayla Bağlantılandırılması: Yönetimin Yeniden Canlandırılması" konulu bir program düzenlenmiştir (Doornbos, 1994, s. 281). Ayrıca bu devletler yaşanan terörizm, çatışma, insani krizler ve yoksullukla bağlantılı olarak bölgesel ve uluslararası güvenliğe yönelik potansiyel tehdit olarak görülmüşlerdir. Nitekim 1990'lar kırılgan devlet gündeminin kapsayıcı şemsiyesi altında, öncelikle güvenlik ve kalkınma politikalarının birleştirilmesi ve yeniden sorunsallaştırma yoluyla, kalkınma ve güvenlik alanları arasında kademeli bir yakınlaşmaya tanık olmuş, güvenliğin daha geniş anlamda kalkınmanın hem sonucu hem de önkoşulu olduğu ortaya atılmıştır (Duffield, 2007). Genellikle kalkınma uzmanları tarafından "kırılgan devletler" terimi tercih edilirken, güvenlik uzmanları ve diplomatlar tarafından "başarısız devletler" kavramı tercih edilmiştir. Bu bağlamda kırılgan devletler ve başarısız devletler kavramsallaştırmalarının kesişen bir kavram olduğu söylenebilir (Yannis, 2003, s. 64).

Bugün devlet kırılganlığı, ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen ve "11 Eylül Saldırıları" olarak literatüre geçen El Kaide terör ağının New York'taki Dünya Ticaret Merkezine ve Washington DC'deki Pentagon'a yapılan saldırılar devlet kırılganlığının ulusal güvenlik boyutuna dikkatleri çevirmiştir. Bu saldırılarda Afganistan hükümetinin ev sahipliği konumunda yer alması, meşru ya da kurumsallaşmış bir hükümetin olmadığı ülkelerin suç faaliyetleri ve küresel terörizm konusunda potansiyel sığınaklar olarak etiketlenmesine sebep olmuştur. Böylece ABD güvenlik söyleminde söz konusu devletler "başarısız" olarak tanımlansa da kalkınma yardımı bağlamında "kırılgan" olarak nitelendirilmektedir. Çünkü uluslararası güvenliğe ilişkin yeni politikalar ilgili ülkelerin kapasitesine odaklanma gerekliliğini öne çıkarmış

ve güvenlik ve kalkınmaya dayanan dış politika anlayışının yayılmasında rol oynamıştır. Dolayısıyla kırılğan devletler sadece kendi ülkelerindeki kendi halkları için değil, aynı zamanda kendi komşuları ve dünya içinde bir tehdit halini almıştır (Yannis, 2003, s. 64). Bu da kırılğan devletlerin bir taraftan küresel boyutuna dikkat çekerken bir taraftan da Batılı ülkelerinin müdahalesini meşrulaştırmaktadır.

Diğer taraftan kırılğan devletlerin küreselleşen konumu söz konusu ülkelerdeki devlet kurumlarının kapasitesine odaklanılmasına neden olmuştur. 1990'ların sonlarında Dünya Bankası, yönetim kurumlarının ülke düzeyinde yardım programlarının uygulanmasına ilişkin sonuçlar üzerindeki etkisine olan ilgiyi tekrar dile getirirken, geleneksel bağışçılar "yardım etkinliği" konusunda bir tartışma başlatmış ve 2002'de bu tartışma "Kalkınmanın Finansmanı Konusunda Monterey Mutabakatı" ile sonuçlanmıştır. Monterey Mutabakatı, gelişmiş ülkelerin 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan konjektürde az gelişmişliğin ve uluslararası ekonomik sistemden dışlanmışlığın terörün yerleşmesine imkân sağladığı ve *Gelişme Yolundaki Ülkelerin* (GYÜ), zenginlerin maddi katkıları olmadan yoksulluktan çıkamayacakları ile GYÜ'lerin "iyi yönetim" olgusunu yerleştirmeden, gelişmiş ülkelere yardım sağlayamayacağını anlamalarını içermektedir (Arar ve Sarıoğlu, 2022). Böylece yardımlar, yönetim mekanizmalarını sürdürme konusunda etkin kapasitelerin değerlendirilmesine bağlanmış, yani yardım tahsisi "seçicilik" ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilir olmuştur (Grimm ve diğerleri, 2014). Ancak batılı bağışçıların kırılğan devletlere olan ilgisi söz konusu bu seçiciliğin dolaylı bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yardım akışının yoksulluğun azaltılması esas alınmasına rağmen kapasiteleri zayıf ya da siyasi krizde olan kırılğan devletlerin birçoğu yeni kriterleri karşılayamamış ve bu konuda tartışmalar tekrar başlamıştır. Bu kapsamda ilk girişim 2001 yılında Dünya Bankası tarafından savaşın, şiddetin ve siyasi karışıklığın etkileriyle karşı karşıya olan ülkelere belirli zorluklara çözüm

bulmak amacıyla “stres altındaki düşük gelirli ülkeleri” hedef alan bir girişim kurmuştur (World Bank, 2002). Dünya Bankası Kırılgan Devlet Birimi ve Çatışmayı Önleme ve Yeniden Yapılanma Birimleri yardım verimliliğine odaklanmaktan ziyade devlet ve barış inşasına daha fazla vurgu yaparak tartışmanın çerçevesini çizmiştir (Grimm ve diğerleri, 2014).

2001 ve 2003 yılları arasında ise benzer şekilde OECD Kalkınma Yardım Komitesi (OECD-DAC) “kötü performans gösterenler” ve “zor ortaklıklar” üzerine birçok toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantılar sonucunda 2003 yılında Kırılgan Devletler Grubu kurulmuştur. Bu grup, “Kırılgan Devletler ve Durumlarda İyi Uluslararası Katılım İlkeleri”nin formüle edilmesiyle görevlendirilen “Kırılgan Devletlerde Kalkınma Etkinliği Üzerine Üst Düzeyde Forum”un (2005'te Londra'da düzenlendi) düzenlenmesinin önünü açmıştır (OECD, 2007). Forum, kalkınma için yeni ve büyük bir zorluk olarak kırılgan devletler sorununun uzlaşmaya dayalı ve ortak bir şekilde tanınmasına giden yolda bir kilometre taşı olarak sunulmuştur. Aynı yıl, UNDP İnsani Gelişme Raporu'nda desteğe en çok ihtiyaç duyan 59 “en öncelikli” ve “yüksek öncelikli” ülkenin listesini yayınlamış; bu eyaletler, düşük insani gelişme ve düşük performansın birleşimiyle karakterize edilmiştir (UNDP, 2003). İki büyük kamu bağışçısı olan ABD ve İngiltere, bu çok taraflı kuruluşlar içindeki kırılganlığa ilişkin politika gündeminin oluşturulmasında öncü bir rol oynamıştır. Birleşik Krallık'taki yeni ikili işbirliği (1997'de Uluslararası Kalkınma Dairesi'nin (DFID) kurulmasının ardından) yoksulluğun azaltılması, insan güvenliği ve gelişmekte olan ülkelerde devletin rolünün tanınması, ekonomik düzenlemelerin desteklenmesi, insan haklarının korunması ve kalkınmaya yönelik yasa ve yönetmeliklerin sağlanması konularına özel önem vermiştir (DFID, 2005). ABD kalkınma yardım programları da, 11 Eylül'den sonra dış politika ve ulusal güvenlik kaygılarına sistematik bir şekilde odaklanılmasına rağmen, yeni yardım seçiciliği doktrininde 'kırılgan devlet' kavramının ortaya

ıkmasında kritik bir rol oynamıştır. Örneğin 2004'te ABD Kongresi, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID) yetkilerini yoksul ülkelere desteği vurgulayacak şekilde yeniden odaklandı ve aynı zamanda politika performansları ve kurumsal kapasiteleri temel alınarak seçilen ülkelere yardımcı olmak amacıyla bağımsız bir kurum olan Millennium Challenge Corporation'ı kurmuştur. ABD'nin ikili yardım sisteminin örgütsel tasarımında seçicilik ilkesinin bu şekilde içselleştirilmesi, devletin kırılganlığı ve kalkınmasına ilişkin bir politika tartışmasının başlatılmasına izin veren koşulları yaratmıştır.

2005 yılında USAID, bölge üzerindeki siyasi otoritenin zayıflık derecesine, devletin temel hizmetleri sağlama kapasitesine ve hükümetin meşrutiliyetine bağlı olarak kırılgan devletlere ("savunmasız devletler" veya "devletlerin krizi" olarak tanımlanan) müdahaleye yönelik özel politika hedefleri belirlemiştir (USAID, 2005a). Yardım kuruluğu, '3D' doktrini doğrultusunda savunma ve diplomatik hedefleri kalkınma stratejisine dâhil etmiştir (Grimm ve diğerleri, 2014, s.201).

Aynı yıl, OECD himayesi altındaki gelişmiş ve gelişmekte olan lkeler, Yardım Etkinliği Hakkında Paris Bildirgesi'ni kabul ederek, yardım etkinliğini yüksek bir öncelik haline getirmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu yardımın etkililik ilkeleri, kırılgan devletlere, “sahiplik ve kapasitenin zayıf olduğu ortamlara ve temel hizmet sunumuna yönelik acil ihtiyaçlara” eşit şekilde uygulanmıştır (OECD, 2005). Böylece, Dünya Bankası, OECD ve büyük yardım bağışları (ABD, İngiltere ve AB) dâhil olmak üzere çok çeşitli kuruluşlar tarafından desteklenen kırılgan devlet gündemi, 2000'li yıllarda giderek ilgi görmeye başlamıştır.

Bugün gelinen noktada kırılgan devlet kavramsallaştırması hala tartışmalı olmakla birlikte, Batılı kamu yönetimlerinde, uluslararası kuruluşlarda, etkili düşünce kuruluşlarında ve medyada dolaşıma girmesiyle

birlikte sosyal bilimcilerin ilgisi giderek artmakta; bazı akademisyenler tarafından siyaset bilimi, ekonomi ve uluslararası İlişkiler, özellikle de kalkınma ve güvenlik çalışmalarında analitik kategoriler olarak kullanılmaktadır. Bilimsel kavramlar olarak devlet kurumlarının sivil çatışmalar, aşırı yoksulluk, terörizm, ulusötesi suç faaliyetleri, doğal afetler, sağlık ve çevre krizleri nedeniyle istikrarsız, çekişmeli ve işlevsiz olduğu ülkeleri tanımlamak ve sınıflandırmak için kullanılmaktadır (Nay, 2013). Dolayısıyla kırılğan devlet kavramı hem bölgesel hem de küresel bağlamda önemini artmakta kalkınma ve güvenlik açısından literatürdeki yerini korumaktadır.

2.7. Kırılğan Devlet - Başarısız Devlet

Kırılğan devlet tanımlaması bugün kalkınma, insani yardım ve barışın inşası alanlarında bağışçılar, uluslararası kuruluşlar ve bazı hükümetler arasında uluslararası düzeyde yayılım göstermiştir. Özellikle, OECD ve Dünya Bankası tarafından 2000'li yılların ortalarından bu yana, büyük kalkınma yardımı bağışçıları tarafından belirlenen asgari standartları karşılayamayan en fakir ve en istikrarsız ülkeleri belirlemek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, kırılğan devlet kavramı birçok bilim insanı ve analist tarafından devlet kurumlarının meşruiyetinin, otoritesinin ve kapasitesinin önemli ölçüde azaldığı, zayıfladığı veya kırıldığı ülkeleri tasvir etmek için kullanılan kapsayıcı bir kavramdır. Bunun dışında devletler zayıf, savunmasız, istikrarsız, güvensiz, krizde, çökmüş, parçalanmış, askıya alınmış, parçalanmış, topal Leviathan, yumuşak, gölge ve yarı-savaş ağası devletler olarak tanımlanmaktadır (Nay, 2013, s. 327). Her kavram devletlere ilişkin belirli bir durumu ifade etmektedir. Örneğin, “topal Leviathan” ya da “yarı devlet” egemenlik ve uluslararası tanınırlık konuları üzerinde dururken, “dönek devlet” ve haydut devletler” devlet davranışına odaklanmaktadır (Grimm ve diğerleri, 2014, s. 199). Ancak bu kavramsallaştırmada ortak olan ise bir devletin kapasitesindeki yetersizlik ya da halkının çoğunluğunun temel

ihtiyaçlarını yerine getirmekte isteksiz olması ya da getirememesidir (DFID, 2005). Dolayısıyla kırılğan devletlerde dâhil olmak üzere literatürde yer alan çeşitli kavramlaştırmalar devletin bir devlet olmakla birlikte edinmiş olduğı sorumlulukları eksik ya da tam olarak yerine getirememesiyle ilişkilidir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası bu devlet tanımlarının arttığı gözlemlenmiştir. Çünkü bir devletten, güçlü ve etkili kurumlara sahip olan, topraklarını kontrol eden ve savunan, kendi topraklarında egemen ve meşru güç kullanan, vatandaşlarının refahını sağlamak için kaynaklara, istikrarlı, sadık ve uyumlu bir nüfusa sahip olan, küresel topluluğun güvenilir bir üyesi olarak diğer devletler tarafından tanınan ve saygı duyulan bir devlet olması beklenmektedir (Osaghae, 2007, s. 692). Kısaca modern bir devletin temel görevleri güvenlik, temsil ve refahtır (Milliken ve Krause, 2002, s. 756). Ancak o dönemde bunu yerine getiremeyen birçok devlet olduğu söylenebilir.

Bugün kırılğan devlet denildiğinde öne çıkan bir diğer kavramsallaştırma “başarısız devlet” tir. Literatürde çokça birbiri yerine kullanılan bu kavramlar aynı anda ortaya çıkmadığı gibi aynı yörünge de ilerlememişlerdir. Başarısız devlet kavramı yukarıda da bahsedildiğı üzere 1990’ların başında Soğuk Savaş sonrası, akademisyenlerin bazı ülkelerde yaşanan devlet parçalanmalarının neden olduğu iç çatışmaların endişe verici şekilde çoğalması, devlet kurumları, ekonomik durgunluk ve güvenlik koşullarının bozulmasını tanımlamaya çalışıldığı zamanda ortaya atılmıştır. Örneğın, Bosna ve Hırvatistan'da savaşların patlak vermesi, Somali'de hizip çatışmaları, Haiti'de yoksulluk ve sosyal anomi, Kamboçya hükümetinin Kızıl Kmerlerin gerilla faaliyetlerine son vermedeki başarısızlığı ve daha genel olarak “yeni”nin gelişmesi gibi geleneksel savaş modelinin ötesindeki savaşlar, artan sayıda politika analistinin “yarı devlet” (Jackson, 1990), “başarısız devlet” (Helman ve Ratner, 1992) veya “çökmüş devlet” gibi yeni kategoriler oluşturmalarına neden olmuştur (Zartman, 1995). Özellikle de “başarısız devlet” kavramsallaştırması 11 Eylül 2001’den sonra uluslararası

güvenlik alanında ABD yönetimleri ve politika analistleri tarafından geniş çapta yayılmıştır (Nay, 2013, s. 327).

Başarısız devlet kavramına, ilk defa eski diplomat Gerald B. Helman ve uluslararası hukuk uzmanı Steven R. Ratner tarafından 1993 yılında yazdıkları bir makalede yer verilmiştir. Bilhassa başarısız bir devlet tanımı yerine bu devletlerin sayısında yaşanan artış ve komşularına, küresel sisteme bir taraftan siyasi istikrarsızlık, bir taraftan mülteci akınları ve bir taraftan da ölçüsüz savaşla zarar verdikleri üzerinde durmuşlardır. Ayrıca bu devletlerin tamamen uluslararası toplumun bir üyesi olarak kendi sürdürülebilirliğini sağlayamayacaklarına dikkat çekilmiştir (Helman ve Rather, 1992, s. 3). Soğuk savaşın (1947-1991) hemen ardından Somali ve Bosna gibi yerlerde yaşanan iç çatışmalar, bazı akademisyenler tarafından etkili bir devlet otoritesinin yokluğuyla açıklanmıştır. Yine diğer akademisyenler tarafından benzer temalar üzerinde yapılan çalışmalar, özellikle Afrika ülkelerinin “Devlet kurumunun hem tamamen hem de kısmen başarısızlığına” tanık olduğunu ileri sürülmüştür (Abdullahi, 1994, s. 570). Ayrıca bu tür çalışmalar genellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesinden önce var olan “zayıf devlet” (Migdal, 1988) ve “hukuki devlet olma” (Jackson, 1987) ile ilgili önceki araştırmalar üzerine inşa edildiği söylenebilir (Paris, 2011). Böylece gerek akademik çalışmalar gerekse de dergi makalelerinde (Kaplan, 1994) farklı türden başarısız durumları sınıflandırma çabaları sonucu akademik literatür hızla büyümüştür (Esty ve diğerleri, 1995).

ABD dış politika sözlüğünde yerini alan başarısız devlet kavramına göre devletlerin başarısızlığı uluslararası toplumun bir sorumluluğu olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede yapılan dış müdahaleler ahlaki sorumluluğun bir nedeni görüldüğü için gerçekleştirilmiştir. Ancak 1990’ların başında ABD’nin yaşamış olduğu başarısızlıklar bu görüş birliğini bir süreliğine değiştirse de 11 Eylül saldırıları ve ABD’nin Irak ve Afganistan işgali ile tekrar gündeme gelmiştir (Bilgin ve Morton, 2004, s. 169). Asıl değişiklik ise 2002

yılında yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde “geriden yönetme” yaklaşımının benimsenerek, bölgede kendiliğinden bir güç dengesi oluşmasına imkân tanınması gerekliliğinin savunulmasıyla yaşanmıştır (Seren, 2018, s. 5). Esasen 11 Eylül saldırılarının bu değişimde etkili olduğu söylenebilir. Çünkü bu saldırı ile birlikte başarısız devlet kavramının insani boyutu yerine güvenlik boyutu ön plana çıkmıştır. Bu da hem uluslararası politikada hem de analiz boyutunda başarısız devlet kavramının güven olgusu temelli yeniden inşası söz konusu olmuştur. Lakin Uluslararası toplumlar için bu politika ne kadar önemli olsa da, kırılgan devletlerdeki insanlar için önemli olan kendi hayatları ve yine kendileri ve toplulukları için kalkınmalarıdır (Nolting, 2006, s. 27). İşte bu noktada kırılgan devletin başarısız devletten ayrıldığı söylenebilir. Kırılgan devlet başarısız devlete göre güvenlik boyutuna daha az odaklanırken, asıl üzerinde durduğu, kötü yönetilen devlet kurumları, yozlaşmış yöneticiler, eğitim, sağlık altyapılarının yetersizliği ve açlıktır (Nolting, 2006, s. 27). Dolayısıyla kırılgan devletler bireyin vatandaş olmakla elde ettiği hakları sağlayamadığı gibi esasen başarısız devletleri de içeren bir kavram olarak nitelendirilebilir.

BÖLÜM 3: Afrika Kıtası ve Kırılğanlık

Afrika kıtası ve kırılğanlık çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümünde dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan ve kırılğanlık söz konusu olduğunda akıllara gelen ilk kıta olan Afrika kıtası çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle Afrika kıtasının genel görünümü üzerinde durulmuş ve bölgeler, tarihi, kamu yönetimi ile kırılğanlıklara değinilmiştir.

3.1. Afrika Kıtasının Genel Görünümü

Konum

Afrika, 37 kuzey ve 34 güney paralelleri ile 51 doğu ve 17 batı meridyenleri arasında yer almaktadır (Ertin, 2018, s. 3). 30 milyon km² yüzölçümü ile dünyanın ikinci en büyük kıtası konumunda olan Afrika kıtası, dünya yüzölçümünün %6'sını ve toprakların ise %20,4'ünü kapsamaktadır. Ayrıca kıtanın yüzey alanının önemli bir kısmı çöllerden oluşmaktadır. Afrika kıtasının %62,52'si çöldür. Sahra çölü 9 milyon km² genişliğiyle Afrika kıtasının yüzey alanının %30'unu oluşturmaktadır (Doğan ve Sarı, 2013, s. 762).

Ayrıca Afrika yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından oldukça zengin bir kıtadır. Petrol, gaz, kobalt, elmas, platin, uranyum, boksit, kömür, demir gibi birçok mineralin rezervleri bulunurken; altın rezervleri Dünya rezervlerinin %42'sini, elmas rezervlerinin ise %88'inin oluşturmaktadır. Böylece Dünya altın ve elmas üretimi ve rezervinde 1. sırada bulunmaktadır (Akday, 2014, s. 346). Yine orman ürünleri ve balıkçılıkta önemli yerüstü kaynaklarını oluşturmaktadır.

Afrika kıtasının kuzeyinde Akdeniz, güneyinde Hint okyanusu, doğusunda Sina Yarımadası, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile batısında Atlas Okyanusu bulunmaktadır. Böylece Afrika hem kuzey hem güney hem doğu hem de batı yarımkürede topraklara sahip bir kıtadır.

Şekil 9

Afrika Kıtası Siyasi Haritası

Afrika kıtası 5 bölge ve 54 ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkelerin 54'ü diplomatik olarak tanınmış bağımsız devlet iken; bunların dışında tanınmayan ya da sınırlı tanınan 2 ülke (Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti

ve Somaliland) ile Birleşik Krallık, Fransa, İspanya ve Portekiz'e bağımlı 8¹¹ topraktan oluşmaktadır.

Nüfus

Demografik açıdan ise yine ikinci kalabalık kıta olan Afrika, 1.515.135.021 kişi ile (World Population Review, 2024), dünya nüfusunun yaklaşık olarak %19'unu oluşturmaktadır.

Tablo 22

Afrika Kıtası Yıllara Göre Nüfusu

YIL	NÜFUS	YOĞUNLUK(/KM ²)	DEĞİŞİM
2024	1.515.135.021	50	%2,32
2023	1.480.766.207	49	%2,36
2020	1.380.815.829	46	%2,51
2015	1.220.069.910	40	%2,62
2010	1.072.211.363	35	%2,61
2005	942.540.445	31	%2,56
2000	732.688.407	27	%2,54

Not. World Population Review adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2024.

Afrika kıtasının nüfusu çok hızlı büyümüş ve büyümesi de öngörülmektedir. Tablo 22'den de görüldüğü üzere Afrika kıtasının nüfusu yıldan yıla artarak devam etmiş ve 2024 itibariyle yoğunluk 50'ye ulaşmıştır. Her ne kadar değişim oranlarında yıllar arasında bir önceki yıla göre azalmalar da olsa da nüfus sürekli artmış ve dolayısıyla yoğunlukta artmıştır.

Afrika kıtanın yüzölçümü bakımından en büyük ülkesi 2.381.741 km² toprak parçası ile Cezayir iken, en kalabalık ülkesi 183.523.432 ile Nijerya'dır.

¹¹ Bu topraklar, Saint Helena (Birleşik Krallık), Hint Okyanusundaki Dağınık Adalar, Mayotte, Reunion (Fransa), Ceuta, Kanarya Adaları, Melilla (İspanya) ve Madeira (Portekiz)'dir.

Tablo 23*Afrika Ülkelerinin Nüfusları*

Ülkeler	Nüfusu	Yoğunluk (/km ²)
Nijerya	232.679.000	252
Etiyopya	132.060.000	120
Mısır	116.538.000	116
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	109.276.000	47
Tanzanya	68.560.200	73
Güney Afrika	64.007.200	52
Kenya	56.432.900	97
Sudan	50.449.000	27
Uganda	50.015.100	207
Cezayir	46.814.300	20
Fas	38.081.200	85
Angola	37.885.800	30
Mozambik	34.631.800	43
Gana	34.427.400	144
Madagaskar	31.965.000	54
Fildişi Sahili	31.934.200	99
Kamerun	29.123.700	61
Nijer	27.032.400	21
Mali	24.478.600	20
Burkina Faso	23.548.800	86
Malawi	21.655.300	183
Zambiya	21.315.000	28
Çad	20.299.100	16
Somali	19.009.200	30
Senegal	18.502.000	94
Zimbabve	16.634.400	43
Gine	14.754.800	60
Benin	14.462.700	128

Ruanda	14.256.600	541
Burundi	14.047.800	505
Tunus	12.277.100	75
Güney Sudan	11.943.400	19
Togo	9.515.240	168
Sierra Leone	8.642.020	120
Libya	7.381.020	4
Kongo Cumhuriyeti	6.332.960	19
Liberya	5.612.820	50
Orta Afrika Cumhuriyeti	5.330.690	9
Moritanya	5.169.400	5
Eritre	3.535.600	30
Namibya	3.030.130	4
Gambiya	2.759.990	258
Gabon	2.538.950	9
Botsvana	2.521.140	4
Lesoto	2.337.420	77
Gine Bissau	2.201.350	61
Ekvator Ginesi	1.892.520	67
Mauritius	1.271.170	623
Esvatini	1.242.820	72
Cibuti	1.168.720	50
Reunion	878.591	350
Komorlar	866.628	465
Batı Sahra	590.506	2
Yeşil Burun Adaları	524.877	130
Mayotte	326.505	873
Sao Tome ve Principe	235.536	244
Seyşeller	130.418	289

Not. World Population Review adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2024.

Tablo 23'e göre Afrika kıtasının en kalabalık ülkeleri sırasıyla Nijerya, Etiyopya, Mısır ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti iken; en az nüfusa sahip

lkeleri sırasıyla Seyeller, Sao Tome ve Principe, Mayotte, Yeşil Burun Adaları ve Batı Sahra'dır. Ancak farklı büyüklükte olan Afrika lkeleri sebebiyle yoğunluklar değişmekte ve bugün yoğunluğu en fazla olan lke Mayotte iken onu sırasıyla Mauritius, Ruanda ve Burundi takip etmektedir.

Dil ve Etnik Yapı

Afrika kıtası çeşitli etnik ve dilsel toplulukları içinde barındıran zengin bir kıtadır. 1500'den fazla dil olduğu bilinen Afrika kıtasında Nijer-Kongo, Nil-Sahra, Afro-Asya, Khoisan, Avustronezya ve Hint-Avrupa dil ailesi dilleri kullanılmaktadır.

Şekil 10

Afrika Kıtası Dil Aileleri

Not. Wikipedia Commons adlı çalışmadan uyarlanmıştır, 2023.

En yaygın aile Nijer-Kongo'dur. Nijer Kongo ailesi A ve B olarak ikiye ayrılmakta olup; Kordofanian, Made, Ijoid, Atlantik, Benue-Kongo, Kru, Kwa,

Gur ve Adamawa-Ubangi olmak üzere dokuz daldan oluşmaktadır. Şekil 10'da da görüldüğü üzere bu dil ailesi, Senegalden başlayarak, Ümit Burnuna kadar birçok Afrika ülkesinde yaygındır. Özellikle Sahra Altı Afrika'nın çoğuna yayılmış ve konuşanların sayısı ve dil sayısı açısından Afrika'nın en büyüğüdür. Yaklaşık olarak 600 milyon kişi yani Afrika nüfusunun %85'i bir Nijer-Kongo dili konuşmaktadır. Böylece Sahra Altı Afrika'da yaygın olarak konuşulan dillerin neredeyse tamamının Nijer-Kongo ailesine ait olduğu söylenebilir.

Afrika kıtasında yaygın olan bir diğer dil ailesi Afro-Asya'dır. Afro Asya dil ailesi, Sami (Arapça, Amharca ve Tigrinya), Mısır, Amazigh (Berberi), Kuşitik, Çad ve Omotic'in yer aldığı dilleri içermektedir. Afrika kıtasının kuzey kısmının çoğunda ve Afrika boynuzuna doğru doğuda yer alan ülkelerde konuşulmaktadır. Bu ülkeler Fas, Batı Sahra, Cezayir, Moritanya, Mali, Tunus, Libya, Mısır, Nijer, Sudan, Eritre, Somali, Kenya, Etiyopya ile Çad, Nijerya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin bazı kısımlarıdır.

Nil-Sahra dil ailesi ise Afrika kıtasında konuşulan bir diğer dildir. Kuliak, Saharan, Satellitye-Core ve Songhai alt grubundan oluşmak üzere 210 dil bulunan bu aile, Afrika kıtasında Burkina Faso, Mısır, Kenya, Nijer, Nijerya, Sudan, Çad, Tanzanya ve Uganda ülkelerinin bazı kısımlarında konuşulmaktadır.

Khoisan dil ailesi, Afrika kıtasının sadece güneybatı Afrika, Angola'dan Güney Afrika'ya uzanan Kalahari civarı ile Tanzanya'nın küçük bir bölgesinde konuşulmaktadır. Dolayısıyla Afrika kıtasının küçük bir bölümünde kullanılan Khoisan dil ailesinin yaklaşık olarak 60.000 yıl önce Güney Afrika'da ortaya çıkan Khoisan halkına ait olduğu bilinmektedir. Khoisan dillerinin en belirgin özelliği ise Güney Afrika'daki Xhosa ve Zulu gibi bazı komşu Bantu dilleri tarafından benimsenen tıklamalı ünsüzlerin kullanılmasıdır.

Avustronezya dil ailesi Afrika kıtasında kullanılan en küçük dil ailesidir. 1256 alt grubu bulunan Avustronezya dil ailesi, Afrika kıtasında Madagaskar'da kullanılmaktadır.

Tüm bu diller dışında Afrika kıtasının sömürge geçmişinin izleri kullanılan dillerde de kendini göstermektedir. Birçok Afrika ülkesinde Fransa, İngiltere, Portekiz gibi çeşitli sömürge devletlerin dillerinin yaygın olarak kullanıldığı ve genel olarak resmi dilleri konumunda olduğu görülmektedir.

Tablo 24

Afrika Kıtasında Konuşulan Diller

Ülkeler	Konuşulan Diller	
	Resmi Dil/ler	Ulusal-Bölgesel-Yerel Diller
Nijerya	İngilizce	(Hausa, Yoruba, Igbo)
Etiyopya	İngilizce ve Arapça	Amarigna (Amharca), Oromigna, Tigrigna, Somaligna ve Sidamigna ile diğer bölgesel diller,
Mısır	Arapça	
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Fransızca	Lingala, Swahili, Kikongo ve Çiluba
Tanzanya	İngilizce	Svahili
Güney Afrika	İngilizce	Afrikaans, IsiNdebele, Sepedi, Sesotho, Swazi, Xitsonga, Setswana, Tshvenda, IsiXhosa ve IsiZulu, İşaret dili
Kenya	İngilizce	Swahili
Sudan	Arapça, İngilizce	
Uganda	İngilizce, Swahili	Luganda ve diğer yerel dillerde
Cezayir	Arapça, Fransızca	Berberice (Tamazight),
Fas	Arapça, Berberice,	Fransızca (resmi yazışmalarda, ekonomik ve kültürel yaşamda kullanılmaktadır).
Angola	Portekizce	Kimbundu, Umbundu
Mozambik	Portekizce	Emakhuwa, Xichangana
Gana	İngilizce	Twi, Ga, Ewe, Akan)
Madagaskar	Malgaşça, Fransızca	

Fildişi Sahili	Fransızca	Bété, Dioula, Baoulé vd.
Kamerun	Fransızca, İngilizce	
Nijer	Fransızca	
Mali	Fransızca,	Bambara, Fulani, Tamasek, Sonray
Burkina Faso	Fransızca,	Morece, Dioula, Goruma, Fulfudé, Goulmancema, Bissa ve diğer yerel
Malavi	İngilizce	Yerel diller
Zambiya	İngilizce	Yerel diller
Çad	Fransızca, Arapça	Bagirmi, Zagava, Tubu, Gorani kabile dilleri
Somali	Somalice, Arapça	
Senegal	Fransızca	Volof olmak üzere, Peul, Serer, Mandinka, Dialo ve Soninke dilleri
Zimbabve	İngilizce	Shona, Ndebele
Gine	Fransızca	Fulani, Malinke, Susu
Benin	Fransızca	
Ruanda	Ruandaca, İngilizce, Fransızca	
Burundi	Fransızca, Kirundi	
Tunus	Arapça, Fransızca	
Güney Sudan	İngilizce	Juba Arapçası
Togo	Fransızca	Ewe, Kabiye, Mina, Hausa, Gen
Sierra Leone	İngilizce	Yerel diller
Libya	Arapça, İtalyanca, İngilizce, Berberice	
Kongo Cumhuriyeti	Fransızca	Ulusal Diller: Lingala ve Kituba ve çok sayıda yerel dil
Liberya	İngilizce	Yerel diller
Orta Afrika Cumhuriyeti	Fransızca	Sango ve çeşitli yerel diller
Moritanya	Arapça (Hassanice)	Fransızca, Volof, Soninke
Eritre	Tigrinya, Arapça, İngilizce	
Namibya	İngilizce	Oshiwambo, Afrikaans, Nama/Damara, Herero, Almanca, Lozi, Kwangali ve Tswana
Gambiya	İngilizce	Yerel diller

Gabon	Fransızca	Fang, Myene, Punu, Nzebi, Obamba
Botsvana	İngilizce	%78 Setswana, %7,9 Kalanga, %2,8 Sekgalagadi, %2,1, %9,2 diğer
Lesotho	Sesotho ve İngilizce	
Gine Bissau	Portekizce	Kreol ve bazı Afrika dilleri
Ekvator Ginesi	İspanyolca, Fransızca ve Portekizce	
Mauritius	Fransızca, İngilizce	Kreol, Bhojpuri,
Esvatini	İngilizce ve Siswati	
Cibuti	Fransızca, Arapça	Somalice, Afarca
Komorlar	Fransızca, Arapça	
Batı Sahra	Arapça, İspanyolca,	Fransızca, Berberice,
Sao Tome ve Principe	Portekizce	Forro, Angolar, Prinsipense
Seyşeller	İngilizce ve Kreol	
Cabo Verde	Portekizce ve Kreol	

Not. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan çalışmadan uyarlanmıştır, 2022.

Tablo 24'te de görüldüğü üzere Afrika kıtasında kullanılan çeşitli ulusal ve yerel dillerin yanı sıra resmi dilleri sömürge devletlerin izlerini taşımaktadır. Afrika kıtasının genelinde en çok kullanılan resmi dil Fransızcadır. Sonrasında ise sırasıyla İngilizce, Arapça, Portekizce gelmektedir. İspanyolca ve İtalyanca ise birer ülkede resmi dil konumundadır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Madagaskar, Fildişi Sahili, Nijer, Mali, Burkina Faso, Çad, Senegal, Gine, Benin, Burundi, Togo, Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Gabon'da resmi dil Fransızcadır. Nijerya, Tanzanya, Güney Afrika, Kenya, Uganda, Gana, Malavi, Zambiya, Zimbabve, Güney Sudan, Sierra Leone, Liberya, Namibya, Gambiya, Botsvana, Lesotho, Esvatini ve Seyşeller'de resmi dil İngilizcedir. Mısır, Somali, Moritanya'da ise resmi dil Arapça iken; Angola, Mozambik, Gine Bissau, Sao Tome ve Principe ve Cabo Verde'de resmi dil Portekizcedir. Bunların dışında birkaç dilin resmi dil olarak kullanıldığı Afrika ülkeleri vardır. Bunlar Etiyopya ve Sudan'da

İngilizce ile Arapça; Cezayir, Fas, Cibuti, Tunus ve Komorlar'da Fransızca ile Arapça; Kamerun, Ruanda ve Mauritius'da Fransızca ile İngilizce; Libya'da Arapça, İngilizce ile İtalyanca; Eritre'de Tigrinya, İngilizce ile Arapça; Batı Sahra'da Arapça ve İspanyolca; Ekvator Ginesi'nde ise İspanyolca, Fransızca ile Portekizce'dir.

Afrika kıtasında bu çok çeşitli dillerin kullanılması esasen çok çeşitli etnik yapısının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 25

Afrika Kıtası Etnik Yapı

Ülkeler	Etnik Yapı
Nijerya	Nijerya'da 350'den fazla etnik topluluk yaşamaktadır. Başlıca kabileler, Hausa, Fulani, Yoruba ve Igbo'lardır.
Etiyopya	Ülkede 80'e yakın etnik grup yaşamaktadır. En önemlileri Oromo (% 34,5), Amhara (% 26,9), Somali (% 6,2), Tigray (% 6,1), Sidamo (% 4), Gurage (% 2,5) ve Affar (%1,7)'dir.
Mısır	%99.6 Mısırlı Araplar, %0.4 diğerleri
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	4 büyük kabile olan Kongo (Bantu), Mongo, Luba ve Mangbetu-Azande (Hamitic) nüfusun yaklaşık % 45'ini oluşturmaktadır. Çoğunluk Bantulardır.
Tanzanya	%99 Afrikalı (%95'i 130'dan fazla kabileden oluşan Bantulardır), %1 diğer (Arap, Asyalı ve Avrupalı)
Güney Afrika	% 81,4 siyahiler, % 7,3 beyazlar, %8,2 melezler, % 2,7 Hint-Asya asıllılar
Kenya	Kikuyu % 22; Luhya % 14; Luo % 13; Kalenjin % 12, Kamba % 11, Afrikalı olmayanlar % 1
Sudan	Arap (%39), Afrika (%30), Nuba (%15), Beja (%12), Diğer (%4)
Uganda	Buganda (Baganda) % 16.5, Banyankore % 9.6, Basoga % 8.8, Bakiga %7.1, Iteso %7, Langi % 6.3, Bagisu % 4.4, Acholi % 4.4, Lugbara %3.3, Diğer % 32.1 (2014)
Cezayir	%70 Arap, %29 Berberî, %1 diğer
Fas	%99 Arap-Berberî, %1 diğer
Angola	Ovimbundu, Kimbundu, Bakongo, Mestico (Avrupalı ve Afrikalı karışımı), Avrupalı ve diğer yerel gruplar
Mozambik	Ülkenin % 99.6'sı Afrikahılar/Yerel Kabile Grupları (Makua, Sena, Shangaan, Tsonga, Lomwe ve diğer), %0.06'sı Avrupalı, %0.2'si Avrupa -Afrikalı olup, %0.08'i Hintlilerden oluşmaktadır.

Gana	Akan 45,3%, Mole-Dagbon 15,2%, Ewe 11,7%, Diğer 27,8%
Madagaskar	Malay-Endonezya, Kotye, Fransız, Hintli, Kreol ve Komorlulav
Fildişi Sahili	Akan, Voltaique/Gur, Northern Mandé, Krous, Southern Mandé
Kamerun	250 kadar kabile mevcuttur. Başlıca etnik gruplar: Bamileke Bamoun'lar, Bassa ve Douala'lar, Ewonde, Bulu, Maka ve Pygmi'ler ve Kirdi'ler
Nijer	Hausa (% 53,1), Zerma (%21,2), Tuareg (%11), Pöl (% 6,5), Kanuri (% 5,9),
Mali	%50 Mande (Bambara, Malinke, Soninke), %17 Pöl/Fulani, %12 Voltaik, %6 Songai, %10 Tuareg ve Moro, %5 diğer
Burkina Faso	Burkina Faso'da 60'tan fazla etnik grup bulunmaktadır. Mossi % 52; Pöl % 8,4; Gurma % 7, Bobo %4,9, Gurunsi %4,6, Senufo %4,5, Bissa %3,7, Lobi %2,4, Dagara %2,4, Tuareg/Bella %1,9, Dioula % 0,8, diğerleri %7,5
Malavi	Malavi'de nüfusun çoğunluğunu Chewa kabilesi (%32,6) oluşturmaktadır. Diğer büyük gruplar şunlardır: Lomwe %17,6, Yao %13,5, Ngoni %11,5, Tumbuka %8,8 ve Nyanja %5,8.
Zambiya	72 kabile bulunmaktadır. Bu kabilelerin çoğunluğu Bantu etnik grubuna aittir. En büyük kabileler şunlardır: Bemba %21, Tonga %13,6, Chewa %7,4, Lozi %5,7 ve Nsenga %5,3'dır.
Çad	Araplar, Goran, Hacara, Vaday, Pöl (Peul), Sara ve Zagava. Zagava, Devlet Başkanı Mahamat Idriss Déby Itno'nun da mensubu olduğu etnik gruptur.
Somali	Somali (%85), Bantu ve diğerleri (%15)
Senegal	Volof (%39,7), Pöl (%27,5), Serer (%16), Mandinka (%4,9), Diola (%4,2), Soninke (%2,4), diğer (%5,3) (Avrupalı ve Lübnanlı da içermektedir)
Zimbabve	% 98 Afrikalı (%82 Shona, %14 Ndebele, %2 diğer), % 1 melez ve Asyalı, % 1 beyaz
Gine	Fulani % 40, Malinke % 35, Susu % 15, diğer % 10
Benin	Fon % 39,2, Adja % 15,2, Yoruba % 14,5, Bariba % 9,2, Peulh % 7, Ottamari % 6,1, Yoa-Lokpa % 4, Dendi % 2,5, diğerleri % 4,5
Ruanda	%85 Hutu, %14 Tutsi, %1 Twa
Burundi	Hutu %85;Tutsi %14; Twa % 1
Tunus	%98 Arap, %1 Berberi, %1 diğerleri
Güney Sudan	Dinka (%36), Nuer (%16), (200'den fazla kabile)
Togo	Togo'da 37 farklı etnik grup mevcuttur Ewe, Kabiye, Cotocoli, Moba, Ouachi, Mina, Aja, Bassari, Konkomba, Kabrai, Ana, Lamba, Ehoue ve Alaposolar

Sierra Leone	Temne (%35), Mende (% 31), Fulla (% 18), Limba (% 8,5), Mandingo (%7), Kono (% 6), Krio (%5), Kuranko, Sherbro, Susu, Loko, Kissi, Yalunka, Vai
Libya	%97 Berberi ve Arap, %3 diğer
Kongo Cumhuriyeti	Kongolar (%48), Sanghalar (%20), Tekeler (%17), Mbochi'ler (%12), Pigmeler ve diğerleri (%3)
Liberya	Kpelle % 20.3, Bassa % 13.4, Grebo % 10, Gio % 8, Mano % 7.9, Kru % 6, Lorma % 5.1, Kissi % 4.8, Gola % 4.4, % Kongolular % 2.5, diğerleri % 17.6
Orta Afrika Cumhuriyeti	OAC'de 70'den fazla etnik grup mevcuttur. Bununla birlikte, Yakoma ve Ubangiyen kabileleri ile Sara, Mbum, Gbaya ve Banda toplulukları. Ülkenin güney-batısındaki yağmur ormanlarında birkaç bin Pigme yaşamaktadır.
Moritanya	Moor ve Siyahi (%40), Moor (%30), Siyahi (%30)
Eritre	Tigrinya %55, Tigre %30, Saho %4, Kunama %2, Rashaida %2, Bilen %2 ve diğer (Afar, Beni Amir, Nera) %5.
Namibya	%87,5 siyahi, %6 beyaz, %6,5 melez. Nüfusun yaklaşık %50'si Oshiwambo kabilesine mensuptur. Diğer önde gelen kabileler ise, %9 ile Kavango, %7 ile Herero ve %7 ile Damara/Nama'dır.
Gambiya	Mandinka % 38, Fula %21, Wolof %18, Soninke %9, Jola %4,5, Serahuli %2,4, diğer % 7,1
Gabon	Fang, Nzebi (Bandjabi), Bapunu, Omyene, Eşira, Obamba, Teke, Kota
Botsvana	%79 Tswana (Setswana), %11 Kalanga, %3 Basarwa, %7 diğer
Lesotho	% 99,7 Basotho, % 0,3 Avrupa ve Asya kökenliler
Gine Bissau	Balanta 30%, Fula 20%, Manjaka 14%, Mandinga 13%, Papel 7%, diğer 16%
Ekvator Ginesi	Fang % 86; Bubi % 7, Mdowe % 4, Annobon % 1,6 Bujeba % 1.1 ve diğer
Mauritius	Hint-Morityus %68, Kreol %27, Çin-Morityus %3, Fransız-Morityus %2
Esvatini	% 97 Svazi, %3 Avrupa ve Asya kökenliler
Cibuti	Somali%60, Afar %35 ve Diğer %5
Komorlar	Antalote, Cafre, Makoa, Oimatsaha, Sakalava
Batı Sahra	Sahravi, Arap, Berberiler
Sao Tome ve Principe	Nüfusun tamamına yakını 15. yüzyıldan itibaren ülkeye göç etmiş grupların soyundan gelmektedir.
Seyşeller	Fransız (kreole), Afrikalı, Hintli, Çin ve Arap
Cabo Verde	Kreol (mulatto) 71%, Afrikalı %28, Avrupalı %1

Not. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan çalışmadan uyarlanmıştır, 2022.

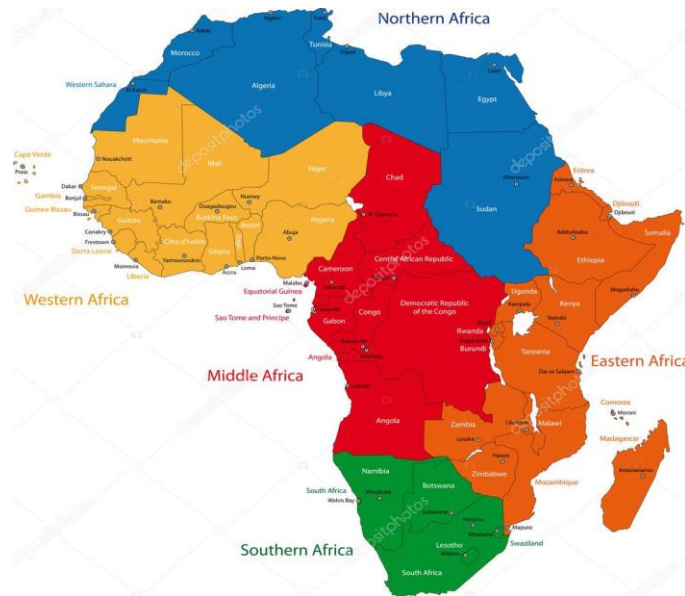
Tablo 25'te de görüldüğü üzere Afrika kıtasında binden fazla etnik yapıdan bahsedilebilir. Örneğin bugün Afrika kıtasının en kalabalık ülkesi olan Nijerya'da 350'den fazla etnik grup yaşamını idame ettirmektedir. Yine Kamerun'da 250, Zambiya'da 72, Orta Afrika Cumhuriyetinde 70'den fazla, Burkina Faso'da 60'tan fazla ve Etiyopya'da 80'e yakın etnik grup yer almaktadır. Bunlar arasında kabileler önemli yer tutmaktadır. Kabileler, Afrika kıtasının çeşitli bölgelerinde hala varlığını koruyan ve sürdüren önemli topluluklardır.

3.2. Afrika Kıtasında Bölgeler

Afrika kıtası genellikle Kuzey Afrika, Batı Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika ve Güney Afrika olmak üzere 5 bölgeye ayrılmaktadır.

Şekil 11

Afrika Kıtası Bölgeler 1

Şekil 11'de de görüldüğü üzere Kuzey Afrika Bölgesi, Afrika'nın kuzeyindeki bölgeye verilen isim olup, Fas, Cezayir, Libya, Mısır, Tunus,

Sudan ve Batı Sahra (Tartışmalı) olmak üzere 7 ülkeyi kapsamaktadır. Batı Afrika Bölgesi Moritanya, Senegal, Gambiya, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Benin, Togo, Gana, Burkina Faso, Liberya, Sierra Leone, Fildişi Sahili, Gine Bissau olmak üzere 15 ülke; Orta Afrika Bölgesi Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Ekvator Ginesi, Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Angola ile Sao Tome ve Principe olmak üzere 9 ülke; Doğu Afrika Bölgesi Güney Cibuti, Eritre, Somali, Uganda, Kenya, Ruanda, Burundi, Tanzania, Malavi, Zambiya, Mozambik, Zimbabve, Komorlar, Madagaskar 15 ülke; Güney Afrika Bölgesi ise Namibya, Botsvana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Lesotho olmak üzere 5 ülkeden oluşmaktadır. Ayrıca Hint okyanusunda dağınık şekilde Mauritius, Seyşeller ile Atlas Okyanusunda Yeşil Burun Adaları bulunmaktadır.

Diğer taraftan Afrika kıtası Kuzey Afrika, Sahel Kuşağı, Batı Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika, Güney Afrika ve Hint Okyanusundaki Dağınık Adalar şeklinde 7 bölge olarak da ele alınmaktadır. Buradaki Sahel Kuşağı, Senegal'den başlayarak doğuya Eritre'ye kadar uzanan bölgeye verilen addır (Demirtaş, 2024). Afrika'nın yarı kurak bölgesi olarak tanımlanan Sahel kuşağı, Sahra çölü ile güneyde yer alan nemli savan kuşağı arasında bir geçiş bölgesi oluşturmaktadır (Britannica, 2025b).

Şekil 12

Afrika Kıtası Bölgeler 2

Şekil 12’de de görüldüğü üzere Sahel Kuşağında Moritanya, Mali, Nijerya, Çad ve Sudan ülkeleri yer almaktadır. Hint Okyanusundaki Dağınık Adalar Bölgesi ise Hint okyanusunda yer alan Madagaskar, Komorlar, Seyşeller, Mauritius ve Reunion adalarını kapsamaktadır.

Ancak sosyal bilim çalışmalarının birçok alt dalında Afrika kıtası hem jeopolitik hem de fiziki coğrafya bakımından iki ana bölüm olarak incelenmektedir. İlk bölüm Sahra (Sahara) Çölü’nün kuzeyinde kalan Kuzey Afrika’dır. İkinci bölüm ise Doğu Afrika, Orta Afrika, Batı Afrika ve Güney Afrika olmak üzere dört bölgeden oluşan Sahra Altı Afrika’dır. Dolayısıyla Sahra Çölü Afrika kıtasının Kuzeyini diğer bölgelerden ayıran doğal bir sınır

görevi görmektedir (Schraeder, 2003, s. 3). Bu bağlamda Afrika kıtası için önemli bir konuma sahip olan Sahra çölü, Antartika ve Arktika çölllerinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Dünyanın en büyük sıcak çölü olan ve yaklaşık olarak 9.000.000 km² alana sahip olan Sahra Çölü, batıda Atlantik Okyanusu'na, Kuzeyde Atlas Dağları ile Akdeniz'e, Doğuda Kızıldeniz'e, Güneyde Sudan ve Nijer vadisine kadar uzanmaktadır. Cezayir, Çad, Mısır, Libya, Mali, Moritanya, Fas, Nijer, Batı Sahra, Sudan ve Tunus'un büyük bölümlerini içine almaktadır (Novaresio ve Guadalupi, 2003, s. 20-25).

Kuzey Afrika bölgesi, doğu-batı yönünde uzanmakta olup, batısında Atlantik Okyanusu, doğusunda Kızıldeniz, kuzeyinde Akdeniz ve Güneyinde Sahra Çölü bulunmaktadır. Batı Sahra, Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'ı kapsayan bölge¹², 200 milyona yakın nüfusa sahiptir. Bölgenin en kalabalık ülkesi ise 95 milyon nüfusa sahip olan Mısır'dır. Mısır aynı zamanda kıtanın da en kalabalık üçüncü ülkesidir. En yaygın inanç biçimi İslam iken, en yaygın kullanılan dil Arapçadır. Ayrıca Mısır'da İngilizce, Libya'da İtalyanca, Tunus, Cezayir ile Fas'ta da Fransızca ve İspanyolca gibi sömürge dilleri de konuşulmaktadır (Dunmire, 2009, s. 1-9).

Kuzey Afrika Bölgesinin Akdeniz'e kıyısı olan yerlerinde Akdeniz iklimi etkili olurken, iç kesimlerinde çöl iklimi etkilidir. Nil nehri dışında genelde verimsiz vadilerden oluşmaktadır. Bu durum tarımsal verimliliği olumsuz etkilerken, belirli ürünler yetiştirilebilmektedir. İhtiyaçlar daha çok ticaret yoluyla karşılanmaktadır. Hayvancılık ise tarıma elverişli olmayan alanlarda önemli bir geçim kaynağıdır (Dunmire, 2009, s. 9).

Batı Afrika bölgesi, Sahra altı Afrika'da yer alan bölgelerden biridir. Bu bölge yaklaşık olarak 7.9 milyon km² lik alana sahip olup, kuzeyde Sahra Çölü, güneyde ve batıda Atlantik Okyanusu ile doğuda Kongo Nehri havzası bulunmaktadır. Batı Afrika bölgesi 300 milyondan fazla nüfus ile Sahra altı

¹² Birleşmiş Milletlere göre Somali, Cibuti, Komor, Moritanya ve Sudan hem Kuzey Afrika hem de Sahra Altı ülkeleri olarak tanımlanmaktadır.

Afrika'nın en kalabalık bölgesidir (OECD, 2009, s. 17). Bölgede Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo olmak üzere toplamda 16 devlet bulunmaktadır. Dolayısıyla Batı Afrika bölgesi son derece çeşitli kültür ve dili içinde bulundurmaktadır. Öyle ki Afrika'da konuşulan 2000 dilin, 1200'ü bu coğrafyada konuşulmaktadır (OECD, 2009, s. 58). Yine son derece zengin olan inanç sistemi gözlenmekte ve İslam, Hristiyanlık ve geleneksel Afrika dinleri bölgede görülen en yaygın dinlerdir (Osemeka, 2014, s. 64).

Bölgenin nüfus bakımından en kalabalık ülkesi Nijerya'dır. Konum olarak ekvatorun kuzeyinde dönenceler arasında yer alan Batı Afrika bölgesi, güneyden kuzeye yağmur ormanlarından çöle doğru bir değişim göstermektedir. Bu da iki zıtlık arasında geniş bir savan bölgesinin oluşmasına sebep olurken, bitki örtüsü konusunda da çeşitlilik oluşturmaktadır. Tüm bu çeşitlilik nüfus ve tarımı da etkilemektedir. Aynı zamanda birçok önemli nehir sistemi bulunmaktadır ve bunlardan biri Nijer Nehri'dir. Nijer nehri bölge için sulamada önemli bir yer tutarken, birçok kültürel grup arasında da sınır görevi görmektedir (Doyle, 2009, s. 65-69).

Batı Afrika bölgesi, kuraklık, toprak erozyonu, çölleşme ve kentleşme sebebiyle oluşan çevre sorunları gibi güncel sorunların yanı sıra kuraklığa bağlı yiyecek, temiz su, salgın hastalıklar gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Özellikle Atlantik Okyanusu'ndan başlayarak Kızıldeniz'e kadar uzanan ve Senegal, Moritanya, Mali, Burkina Faso, Nijer ile Çad ülkelerini içeren 5000 km uzunluğunda yarı kurak bir bölge olan Sahel bölgesi bu bölgede yer almakta ve daha fazla olumsuz etkilenmektedir. Sahel bölgesinde yaşanan 1968-1974 ve 1984-1985 yılları boyunca yoğun bir kuraklık nedeniyle öngörülür bir yoksulluk gündemdedir (Exploring Africa, 2024). Diğer taraftan Batı Afrika, pamuk, kakao ve kahvede uluslararası ticarete önemli bir yeri varken, petrol, boksit, uranyum, demir ve fosfat bakımından da Brezilya, Çin

ve Hindistan gibi ülkelerle rekabet halindedir. Bu rekabetin yakın gelecekte bölge ekonomisinin gelişimine önemli etkileri olacağı düşünülmektedir. Yine ulaşım, haberleşme konularında ilerleme kaydeden Batı Afrika bölgesi, alt yapı konusunda da gelişme göstermektedir (OECD, 2009, s. 18).

Sahra altı Afrika'nın bir diğer bölgesi Orta Afrika bölgesidir. Orta Afrika bölgesi Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Ruanda, Gabon, Kamerun ve Sao Tome ve Principe olmak üzere 10 ülkeyi kapsamaktadır. Bölgedeki en büyük devlet Demokratik Kongo Cumhuriyeti iken, en küçük devleti Sao Tome ve Principe'dir (Cuvillo, 2009, s. 49-50). Orta Afrika bölgesinde göç, fetihler ve farklı kabileler arasında yapılan evlilikler sebebiyle pek çok etnik grup yer alırken; egemen din Hristiyanlıktır (Exploring Africa, 2024; Cuvillo, 2009, s. 57).

Orta Afrika bölgesi, çöller, dağlar, havzalar, platolar, kıyı ovaları gibi dünyanın çeşitli fiziksel özelliklerini içermektedir. Özellikle nehirler, hem ulaşım hem de hidroelektrik bakımından bölge için son derece önemlidir. Aynı zamanda Orta Afrika bölgesi, Afrika kıtasının en yeşil ve en fazla yağış alan bölgesi olup, yıllık yağış miktarında güneyden kuzeye doğru azalma yaşanmaktadır. Bir taraftan bölgenin ekvatora yakın bölümü yoğun bitki örtüsüne ve hayvan türlerine sahipken, bir taraftan da kuzey bölgesinde buluna ülkesi Çad, Sahra Çölünün bir parçasıdır. Dolayısıyla su kaynakları çok sınırlıdır. Ancak yine de tarım önemli bir geçim kaynağıdır (Cuvillo, 2009, s. 52). Maden bakımından ise Orta Afrika oldukça zengindir. Özellikle Demokratik Kongo Cumhuriyeti manganez, kobalt, çinko, bakır ve kalay bakımından zengin iken; Kongo ve Gabon petrol üreticisi konumundadır (Exploring Africa, 2024).

Beşeri özellikler bakımından dünyanın en eski insan habitatı (Şenel, 2014, s. 76) olarak bilinen Doğu Afrika Bölgesi, Sahra altı Afrika'nın bir diğer bölgesidir. Doğu Afrika Bölgesi, Afrika kıtasının doğu ve kuzeydoğu

kısmında yer almaktadır. Bölgede Eritre, Sudan, Etiyopya, Cibuti, Somali, Kenya ve Uganda ülkeleri ile kıtanın uzantısı olarak kabul edilen en büyük ada olan Madagaskar Adası yer almaktadır (Bushman, 2009, s. 21).

Doğu Afrika bölgesi, coğrafi ve iklim açısından kıtanın en yüksek alanı kabul edilmekte olup, yaklaşık 1000-2000 metre yükseklikten oluşan düz ve geniş vadiler ve platolardan meydana gelmektedir (Bushman, 2009, s. 23). Bölgenin kuzey kesimleri Sahra Çölü'nün etkisiyle kurak, sıcak ve subtropikal step iklimi etkili olurken; orta bölgeleri kısmen daha nemli olup, savan bitki örtüsü etkili olup çoğu zaman günde 12 saate yakın güneş alabilmektedir. Güney bölgeleri ise oldukça yağış almakta ve yağmur ormanlarına sahiptir. Dolayısıyla Doğu Afrika bölgesi çeşitli iklim etkilerine sahip olması sebebiyle hem çeşitli bitki örtüsüne hem de tarımsal üretimde çeşitliliğe sahiptir. Bu sebeple Doğu Afrika bölgesi için tarım ekonomik bir temel oluştururken, dünyaca ünlü yaşam parkları ile çay, kahve ve şeker gibi doğrudan satışı yapılabilen ürünlerde önemli ekonomik katkı sağlamaktadır (Baker ve Kalinga, 2025).

Doğu Afrika bölgesi gerek inanç sistemi gerekse de etnik yapı ve dil bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bölgenin kuzey ve doğu kısmında İslamiyet; orta ve güneyinde Hristiyanlık; batı ve güneybatı kısmında ise yerel dinler yaygındır. Dil bakımından değerlendirildiğinde ise Doğu Afrika bölgesinde sömürge döneminin izleri sebebiyle İngilizce, Arapça, Fransız, İtalyanca dilleri yaygın şekilde konuşulmaktadır. Nitekim 160'tan fazla etnik grubu içerisinde barındıran Doğu Afrika Bölgesi'nde etnik milliyetçilik ve kabilecilik temel sorunları arasındadır (Bushman, 2009, s. 32-34).

Sahra altı Afrika bölümünün son bölgesi ise Güney Afrika'dır. Güney Afrika Bölgesi, doğudan ve güneyden Hint Okyanusu, Batıdan Atlantik Okyanusu ile çevrili olup, Angola, Botswana, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşel Adaları, Güney Afrika Cumhuriyeti, Swaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve olmak üzere 14 ülkeyi

kapsamaktadır. Güney Afrika bölgesi, kıtanın diğer bölgeleri gibi çok sayıda etnik grup ve kabilelere sahiptir. Örneğin Tanzanya'da Bantu ailesinden 130'dan fazla kabile yer alırken, Malavi 11 ve Namibya 8 etnik grup yer almaktadır. Seyşeller'de ise Afrikalı, Fransız, Hint, Çinli ve Arap etnisiteleri karışmış durumdadır. Yerli dinler bölgede önemli bir yer tutsa da, Hristiyanlık daha belirgindir. Resmi dil ise yoğunluklu olarak İngilizcedir (Verell, 2009, s. 85).

Güney Afrika bölgesinde özellikle Angola, Malavi, Tanzanya, Namibya, Mozambik, Lesotho ve Swaziland ülkelerinde tarım önemli yer tutarken, madencilikte bölge için önemli bir gelir kaynağı olmasına rağmen teknoloji eksikliği ya da madenler için gerekli jeolojik çalışmalara finans kaynağı bulamamaktadırlar. Ancak Güney Afrika Cumhuriyeti bölgenin hem altın, elmas, demir cevheri, kömür ve bakır gibi doğal kaynaklardan en fazla gelir sağlayan hem de tarım ve üretimde en gelişmiş ülkesidir. Ayrıca Güney Afrika Cumhuriyeti altın, platin, kömür, şeker kamışı ve mısır üretiminde kıtanın lideridir. Bu özelliklerine ilaveten bölgedeki en iyi altyapı ve karayolu ulaşım ağına sahiptir (Verell, 2009, s. 88-90). Dolayısıyla Güney Afrika Cumhuriyeti Güney Afrika bölgesinin ekonomik gücü konumundadır.

Güney Afrika Bölgesi, yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri bakımından özgün özellikler taşımaktadır. Bölgede pek çok nehrin yanı sıra kıyıda dar bataklık obalar, çöller, kumlu sahiller ve çok az sayıda doğal liman bulunmaktadır. Kuzey kesimlerde savan iklimi, güney bölgede çöllere rastlanırken, kıyı alalarında ise Akdeniz iklimi etkili olmaktadır. Son zamanlarda yaşanan otlatma, ormansızlaştırma, araziyi verimli kullanmama, erozyona bağlı olarak tarımsal verimin azalması ve su kirliliği ile metal kirliliği gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Verell, 2009, s. 78-83).

Netice de Afrika kıtasının bölümlendirilmesinde Sahra çölü önemli bir konumda yer alsa da Afrika kıtasında coğrafi, ekonomik ve kültürel anlamda birbirinden farklılaşan bölgeler yer almaktadır. Bu bölgelerde farklı özellikler

öne çıkmaktadır. Örneğin, Kuzey Afrika bölgesinde hayvancılık; Orta Afrika Bölgesi ile Güney Afrika Bölgesinde tarım ve madencilik; Doğu Afrika Bölgesinde tarım; Sahel Bölgesinin yer aldığı Batı Afrika Bölgesinde madencilik ile pamuk, kakao ve kahve ticareti önemli bir yer tutmaktadır. En belirgin özellikler ise özellikle Güney ve Doğu Afrika bölgesinde bir sorun haline gelen kabilecilik ile sömürgecilik dönemine özgü oluşturulan yapay sınırlar sonucu var olan çoklu etnik yapı, dil ve dinlerdir.

3.3. Afrika Kıtasının Tarihi

Afrika kıtası Paleolitik Çağ ya da Yontma Taş Devri olarak adlandırılan tarihten günümüze kadar, insan yaşamının varolduğu ve insanın yaşam serüvenine yön veren kıta olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda en az 1500 yıllık bir geçmişe sahiptir (Woodruff, 2002, s. 72).

Afrika kıtasının ismi tarihsel süreçte çeşitli şekillerde tanımlanmış ve isminin nereden geldiği konusunda birçok görüş rivayet üzerinde durulmuştur. Öyle ki Afrika kökenli bir yazar, tarihçi ve siyasetçi olan Joseph Ki-Zerbo Afrika isminin birçok anlam içerdiğini ve çoğunlukla değiştiğini ifade etmektedir. Bunlardan biri Pön savaşları esnasında, MÖ. 814 yılında Tunus yarımadasında kurulmuş olan bir Fenike kolonisi olan Kartaca'ya ilk defa ayak basan Romalılar tarafından oymaklara verilen "Afri" ya da "Africani" adlarından geldiği yönündedir (Köksal, 1976, s. 12; Ataöv, 2010, s. 19). Aynı zamanda Romalıların kıtanın Avrupa'nın güney uzantısı sayılan kıyıları için "güneşli" anlamına gelen Latince "Aprica" ya da "soğuksuz" anlamına gelen Yunanca "Apghrike" kelimelerinden esinlendikleri de söylenirken; Afrika bugünkü Tunus dolaylarındaki verimli bölgeye benzeyen "Mısır Başakları" anlamında da kullanılmıştır (Özey, 2009, s. 4). Bir diğer bilgiye göre ise Afrika'ya Yunanlı yazarlar tarafından "Lebular Diyarı" anlamına gelen "Libya" denilmiştir. Arapça dilinde ise "ifrikiya" yani Mısır'ın batısındaki ülke anlamına gelen "el-Magrib, Batı ülkesi" olarak geçmiştir (Ki-Zerbo, 1985, s. 1-2). Bu bölgenin güneyinde kalan kısım ise "Sahra" olarak

adlandırılmıştır. Bugünkü haliyle Afrika terimini tüm kıta için kullananlar ise Avrupalı sömürgeciler olmuştur (Köksal, 1976, s. 12). Dolayısıyla Afrika kıtası için Afrika terimi başlarda daha bölgesel kullanılmış olsa da sömürgecilikle birlikte tüm kıtanın adı olarak yerini almıştır.

Bunca uzun bir tarihe sahip olan Afrika kıtasının tarihini “sömürge öncesi Afrika”, “sömürge dönemi Afrika” ve “sömürge sonrası Afrika” şeklinde ele almak çalışmanın amacı bağlamında daha doğru olacaktır.

3.3.1. Sömürge Öncesi Afrika

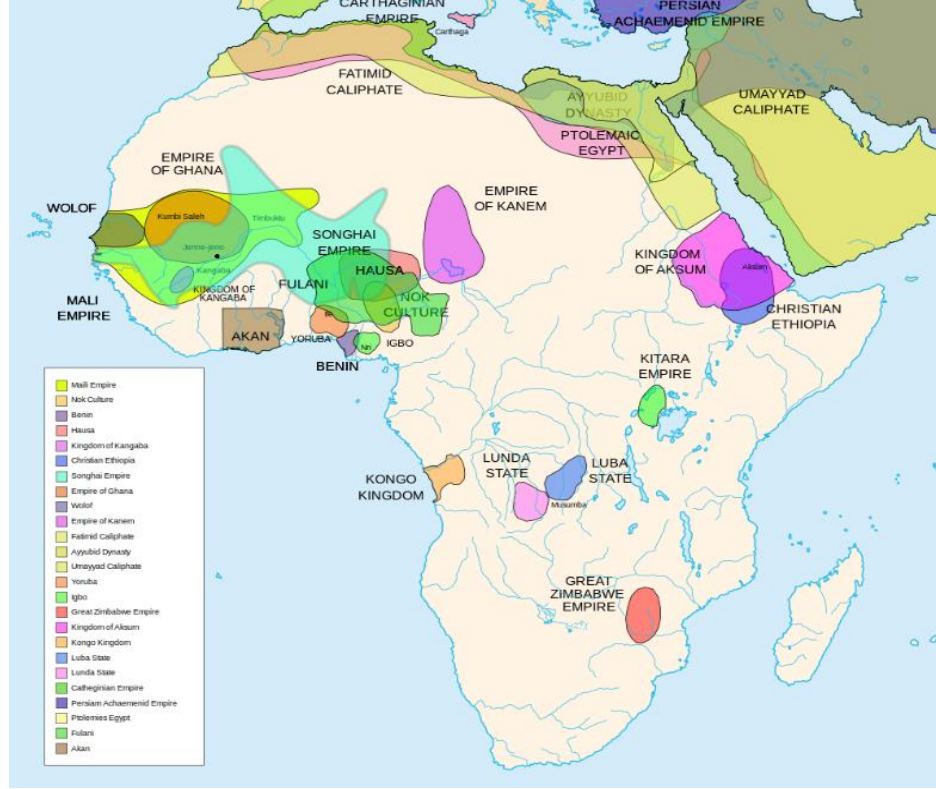
Afrika kıtasında ilk yerleşimler Nil nehri kenarında olmuş; sömürge öncesi birçok krallık, imparatorluk, sultanlık ve devlet kurulmuştur. Kıtada kurulan ilk devlet Aksum Krallığıdır. Aksum krallığı, bugünkü Etiyopya toprakları üzerinde kurulmuş ve M.S. 4. yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmişlerdir (Britannica, 2025a).

13. yüzyılda kurulan bir diğer imparatorluk Mali İmparatorluğudur. Mali imparatorluğu, Mali, Moritanya ve kısmen de Senegal'i içine almış ve en parlak dönemini Mansa Musa döneminde yaşamıştır. Bu dönemde devlet sınırları Gine ormanı ile Sahra Çölü arasında ve Atlas Okyanusu ile günümüz Nijerya'sını kapsamışsa da 14. yüzyıl sonlarına doğru eski gücünü kaybetmiş ve 1430 yılında yıkılmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda ise bölgede Songay İmparatorluğu hâkimiyet kurmuş ancak Fizan'ın alınmasından hemen sonra 1591 'de yıkılmıştır (İnsamer, 2020).

Hevsalar, Nijerya ve Sokoto sultanlıkları kurarken; Çad'da Kanim-Bornu, Vaday ile Bağirmi sultanlıkları ve bu sultanlıklara bağlı emirlikler yıllarca varolmuştur. Gine'de Kalkan, Senegal'de Tuba, Nijer'de Agadez, Sudan'da Func ve Darfur Sultanlıkları ile Etiyopya'da Harar Emirliği etkinlikleri sadece Afrika kıtası ile sınırlı kalmamış dünya siyasetinde de yerini almışlardır (Kavas, 2017, s. 7).

Şekil 13

Sömürge Öncesi Afrika'da Kurulan Krallıklar

Bunlar dışında Şekil 13’de görüldüğü üzere Nok Culture (MÖ. 1500-1), Benin, Hausa, Kangaba Krallığı, Gana İmparatorluğu, Wolof, Kanem İmparatorluğu, Fatımi İmparatorluğu, Mısır Eyyubi Sultanlığı, Emevi Halifeliği, Yoruba, Igbo, Büyük Zimbabve İmparatorluğu, Kongo Krallığı, Luba Devleti, Lunda Devleti, Tunus’ta Kartaca İmparatorluğu, Pers (Ahameniş) İmparatorluğu, Mısır’da Ptolemaios Krallığı ve Akanlar da Afrika kıtasında kurulan diğer krallıklardır.

Genel anlamda sömürge öncesi Afrika kıtası 15. yüzyıla kadar en zengin kıta olarak bilinmiştir. Avrupa ise bu dönemde keşif yapacak ve dünyaya önderlik edecek bir konumun aksine kendi içine kapanmış bir uygarlık durumunda olmuştur. Çünkü 14. yüzyılda yaşanan ve Avrupa’ya darbe vuran veba salgını yaşanmıştır. Avrupalılar arasında “Kara Ölüm” olarak

nitelendirilen bu salgın, yaklaşık olarak nüfusun üçte birini yok ederken, ekonomiyi de derinden sarsmıştır. Böylece kara ölüm Avrupa için iki gereksinimi gerekli kılmıştır. Bunlar: (1) İşgücü ve (2) değerli madenlerdir (Hanılçe, 2010, s. 52-53). Değerli madenlere özellikle de altına ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü Avrupa kıtası içerisinde ekonomik hareketlilik ve ticareti finanse etmek için altın önemli bir araç konumunda olmuştur. Baharat ticareti için Asya'ya muhtaç olan Avrupa, altın içinde Afrika'ya ihtiyaç duymuştur (Wells, 1959, s. 215; Küçükalay, 2001, s. 145). Aynı zamanda kara ölümün etkilerine bağlı olarak Portekiz'de ortaya çıkan nüfus açığı altın ticareti ile eş zamanlı olarak işgücüne de ihtiyacı ortaya çıkarmış ve köle ticaretinin başlamasına neden olmuştur. Bu sebeple öncelikle Portekiz'deki malikânelerde işçi olarak çalıştırılmak ve sonrasında Atlantik'teki adalarda şeker plantasyonunda kullanmak üzere Afrika'dan bazen satın alarak bazen de ele geçirilerek çok sayıda köle edinilmiştir (Arnold, 2001, s. 16). Diğer taraftan Henriksen (1973, s. 406), Portekizlilerin "*Gine altını, Prester John (Efsanevi Hristiyan Krallığı) arayışı ve baharat arayışı*" ile motive olduklarını üzerinde dururken; Mazrui (1969) ise Avrupa'nın Afrika'yı keşfetmeye ilgi duymasının üç önemli nedeni üzerinde durmuştur. Bunlardan biri "*bilinmeyene karşı bilimsel bilgi toplama ihtiyacıdır.*" Afrika'nın "Kara Kıta" olarak adlandırılması Avrupalılar için bir gizem yaratmış ve keşfetme ve gerçekte ne olduğunu görme merakı uyandırmıştır. İkincisi *Avrupa etnosentrizmi*'dir. Afrika kültürü, Avrupa kültürünün önyargı ve standartlarına göre değerlendirilmiş ya da ırkçılıktan kaynaklanmıştır. Üçüncüsü ise *emperyalizm*'dir. Bu, Avrupalıların Tanrı tarafından kendilerine verildiği gerekçesiyle Afrika'nın her yerinde toprak talep etme güdüsü olarak tanımlanmıştır. Bu toprak ele geçirilmesi, her türlü güç ve şiddetle yapılmış ve Avrupalı emperyal güçler, Afrika'da kendi ülkelerinin önünü açmak için önce temsilcilerini göndermişlerdir. Örneğin, Kral Leopold subayı Henry Morton Stanley'i göndermiş ve "Kongo Özgür Devleti" adını verdiği Kongo'yu ele geçirmesinin yolunu açmış; Alman Karl Peter Kayzer'i için

Tanganika'yı güvence altına almıştır. Prens Henry ve takipçileri de Hint Okyanusu'nda “üzerinde güneş batmayan ilk Portekiz küresel imparatorluğu” olan Estado da India'yı keşfetmişlerdir (Henriksen, 1973 s. 406).

15. yüzyıla gelindiğinde ise yaşanan mezhep ve veraset savaşları sonucu ekonomileri sarsılan Avrupa, sahip olduğu az miktardaki maddi kaynakları da kaybetmiştir. Ayrıca görece zengin olan Asya ve Afrika kıtalarından Avrupa'ya pazarlanan altın, mücevher, ipek, halı, porselen, baharat gibi ürünler Avrupa'yı bu bölgelere karşı gittikçe daha da merak konusu haline getirmiştir (Hanılçe, 2010; Woodruff, 2002, s. 72-74).

1400-1600 yılları arasında gerçekleştirilen coğrafi keşifler, Avrupa için bir umut ışığı olmuştur. Bu keşiflerle sadece kıtalar ve dünya denizden gezilerek kalmamış, dünya ölçeğinde ticari faaliyetlerin başlamasına, ilk deniz aşırı imparatorluğun kurulmasına ve en önemlisi olan keşfedilen kıta ve bölgelerdeki özellikle de Afrika kıtasındaki birikmiş servetin Avrupa kıtasına taşınmasını sağlamıştır. Böylece zorlu bir dönem geçiren Avrupa kıtasında ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik birçok bakımdan kalkınma gerçekleşmiştir (Hanılçe, 2010).

3.3.2. Sömürülen Afrika

Afrika kıtasının sömürülmesi, bölünmesi ya da fethi olarak bilinen Afrika için mücadele, Afrika topraklarının ve insanların Avrupalılar tarafından istila edilmesi, işgal edilmesi ve ardından sömürgeleştirilmesi anlamında kullanılan bir terim olarak tanımlanabilir. Afrika kıtasında ilk sömürgecilik hareketleri coğrafi keşiflerde de başat rol oynayan Portekiz tarafından başlatılmıştır. Ancak 1830 yılında Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesi sömürgeciliğe farklı bir nitelik kazandırmıştır. Öyle ki Afrika'da sömürgecilik ticari amaçla birlikte idari yapılar kurularak toprakların daha uzun süreli Avrupa ülkeleri tarafından kontrol altında tutulmasını sağlamıştır (Kavas, 2006, s. 178).

1870'lere kadar Afrika'da sömürgecilik, Avrupalıların ulaştıkları kıyılarda istedikleri kadar toprağı kendi egemenliklerine aldığı sistem olan sözlü işgal şeklinde olmuştur. Bu sistem sömürge ülkeleri arasında zaman zaman anlaşmazlık ve savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 15 Kasım 1884 - 26 Şubat 1885 tarihlerinde Almanya Şansölyesi Otto Von Bismarck öncülüğünde İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya, İtalya, Rusya, Portekiz, İspanya, ABD, İsveç, Norveç, Danimarka, Belçika ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere 14 devletin katılımıyla Berlin konferansı gerçekleştirilmiştir. Esasen Afrika'nın paylaşımının resmileştirildiğı görülen konferans literatüre de Afrika'nın Paylaşımı (Scramble for Africa) olarak geçmiş ve bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın başat güçleri Afrika kıtasını resmi olarak aralarında bölüşerek, Afrika'da payına düşen bölgelerde çıkarlarını savunmak ve bölgeleri kontrol etmek için sahaya inmişlerdir (Fieldhouse, 1991, s. 214). Yani artık Afrika kıtasının sömürülmesinde sözlü işgal yerini fiili işgale bırakmıştır. Nitekim Afrika kıtasının sömürgeleştirilmesi daha da hızlanarak, I. Dünya Savaşı öncesine kadar Liberya ve Etiyopya hariç tüm Afrika kıtası sömürge haline gelmiştir (Çakan, 2012, s. 30).

Afrika kıtasının sömürgeleştirilmesinde Fransa, İngiltere, Belçika, Almanya, İtalya, Portekiz, İspanya, Hollanda ülkeleri etkili olsa da en büyük iki sömürge gücü, her ikisi de I. Dünya Savaşı'ndan önce Afrika'nın üçte ikisini ve savaştan sonra yüzde 70'inden fazlasını kontrol eden Fransa ve İngiltere olmuştur (Khapoya, 2016, s.100).

Tablo 26*Afrika Kıtasını Sömüren Ülkeler*

Emperyal Güçler	Sömürülen Afrika Ülkeleri
Fransa	Cezayir, Fas, Tunus, Madagaskar, Fildişi Sahili, Nijer, Mali, Burkina Faso, Çad, Senegal, Gine, Benin, Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Moritanya, Komorlar, Cibuti
İngiltere	Mısır, Sudan, Kenya, Uganda, Güney Afrika, Gambiya, Sierre Leone, Zimbabve, Zambiya, Botsvana, Nijerya, Gana, Malavi, Esvatini, Lesotho, Seyşeller, Güney Sudan, Somali, Mauritius
Belçika	Kongo Demokratik Cumhuriyeti
Almanya	Kamerun, Tanzanya, Ruanda, Burundi, Namibya, Togo
İtalya	Libya, Eritre, Somali
Portekiz	Angola, Gine-Bissau, Mozambik, Yeşil Burun Adaları, Sao Tome ve Principe
İspanya	Batı Sahra, Ekvator Ginesi
Hollanda	-
Sömürge olmayan	Liberya, Etiyopya

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Afrika kıtasının en az ülke sömüren ülkeleri ise sırasıyla Belçika, İspanya, İtalya, Portekiz ve Almanya'dır. Sömürülmeyen ülkeleri ise Liberya ve Etiyopya'dır (Tablo ...).

Portekiz

Portekiz, Afrika kıtasında Angola, Gine-Bissau, Mozambik, Yeşil Burun Adaları, Sao Tome ve Principe de etkili olmuştur. İlk defa 1415 yılında bir filo göndererek Kuzey Afrika da yer alan ve zengin bir ticaret merkezi olan Ceuta yı işgal etmiştir (Abdi, 2017, s. 10). Devamında Portekiz imparatorluğu Atlas okyanusundaki Azorlar ve Madeira yı da işgal ederken, Portekizli denizcilerde ticari imkânlarla ulaşmak amacıyla Hindistan a ulaşmak için Afrika nın güney kıyılarını keşfetmişler ve bu bölgede ticaret merkezleri

kurmuşlardır. Böylece Ümit Burnu nu gemiyle ilk kez dolaşan ve günümüz Namibya kıyılarına ulaşarak Afrika nın güneyine doğru en fazla yol kat eden kişi Portekizli Bartolomeo Dias (1450-1500) olurken, Ümit Burnu ismi de Kral I. João tarafından verilmiştir (Gilbert & Reynolds, 2016, s. 229).

Portekizliler, sömürgecilik faaliyetlerinde acımasız politikalar izlemişlerdir. Sömürge yaptıkları her noktada köle ticareti yapmaya devam etmişler ve bu bölgelerde diktatörlük politikaları uygulamışlardır. Özellikle beyaz ve siyah insanlar arasında bir ayrıma giderek, yerli halkı cahil bırakmışlardır. Beyaz Hristiyan din adamlarına ise her konuda ayrıcalık tanıyarak, misyonerlik faaliyetleri, din sömürüsü gibi birçok uygulamada bulunmuşlardır. Ek olarak bu bölgelerde mevcut değerli madenlere ve tarımsal ürünlere el koyarak kendi ülkelerine taşımış ve orada işlemişlerdir. Nitekim Afrika kıtasında derin izler bırakan Portekizlilerin II. Dünya savaşı sonrasında sömürgelerinde giderek etkisi azalmışsa da Portekiz sömürge bölgeleri eğitim ve yatırım bakımından oldukça fakir ve gelişmemiş ülkeler olarak dikkat çekmektedir (Luraghi, 2000, s. 240-252; Öngör, 1954, s. 20-24).

Portekiz in Afrika kıtasındaki etkinliğinin sonunu hazırlayan olay Karanfil Devrimi olmuştur. 1973 yılında yaşanan bu askeri darbe devletin giderek güç kaybetmesine neden olmuş ve Portekiz sömürgecilik yarışında rakipleriyle baş edemez duruma gelmiştir. Böylece 1973 yılında Gine-Bissau, ardından 1975 yılında tümü Portekiz sömürgesi olan Angola, Mozambik, Sao Tome ve Principe ile Yeşil Burun Adaları bağımsızlığını kazanmışlardır (Özkan, 2014, s. 447-451).

İspanya

Doğunun zenginliklerinden faydalanma, dünya coğrafyasında söz sahibi olma ve diğer sömürgeci devletlerin gücünü kırma amacıyla olan İspanya için kolonileşme süreci 20. yüzyılda başlamıştır (Wiesner Hanks, 2009, s. 70-74). Batı Sahra ve Ekvator Ginesi haricinde Afrika kıtasıyla pek ilgilenmeyen İspanya, Güney Amerika'da etkili olmuştur. Afrika kıtasında

daha çok Fas ve Sahara (Batı Sahra) bölgesinde başarı elde eden İspanya'ya 18. yüzyılın sonlarında 16. yüzyılın başlarında Portekizliler tarafından alınan Ekvator Ginesi bırakılmıştır. Ancak İspanya, II. Dünya Savaşı, Afrika'da gittikçe artan iç karışıklık, şiddetli çatışmalar sonucu ortaya çıkan katliamlar gibi kötü olaylardan etkilenmiş ve 1960 - 1970 li yıllarda bu bölgeleri de elden çıkarmıştır (Woodruff, 2002, s. 77; Scott ve Mckay, 2011, s. 110-114; Özkan, 2014, s. 447-449).

İtalya

İtalya 1870 yılında Roma'yı başkent ilan ederek, uluslararası sistemde yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Böylece ulusal birliğini yeni sağlayan İtalya çok geçmeden stratejik bir konumunun da etkisiyle büyük devletlerle birlikte sömürgecilik yarışı içerisinde yerini almıştır (Duggan, 2000, s. 154-156). İlk hedefi Osmanlı İmparatorluğunun Afrika daki toprakları olan İtalya için, Fas cazip bir kolonicilik alanı olarak dikkat çekmiştir. Ancak Fas, Cezayir in Atlas Okyanusuna açılan en önemli kapısı olması sebebiyle Fransa için de vazgeçilmez bir bölge olmuştur (Atabay, 2015, s. 52; Kavas, 1999, s. 174). Nitekim Fransa ile sorunlar yaşayan İtalya 1900 lü yıllarda Fransa ile anlaşma yaparak Fas Sultanlığından çekilmiş, sömürgecilik faaliyetlerine Trablusgarp üzerinde yürütmüştür. Böylece Doğu Afrika bölgesine kadar ilerleme amacıyla olan İtalya nın Eritre yi işgali sömürgecilik faaliyetlerinde somut bir adım olmuştur (Kavas, 1999, s. 174-183; Armaoğlu, 2007, s. 254).

İtalya nın Afrika kıtasında hem en kolay hem de bir o kadar zorlu işgali ise Etiyopya olmuştur. Etiyopya, İtalya nın Eritre yi işgali sonucu Etiyopya İmparatoru Menelik ile İtalya arasında bir anlaşma imzalanması ve İtalya'nın egemenliği kabul edilmesi üzerine İtalya'ya geçmiştir. Ancak giderek artan istikrarsızlıklar ve yaşanan çatışma ortamı bu antlaşmanın iptal edilmesine neden olmuştur. Böylece İtalya ve Etiyopya arasında savaşa girilmiş, Etiyopya galibiyet elde etmiş ve (Armaoğlu, 2007, s. 254-255) 26 Ekim 1896 tarihinde

Etiyopya ve İtalya arasında Addis Ababa Antlaşması imzalanmıştır. Neticede Etiyopya Afrika kıtasında sömürüleştirelemeyen iki ülkeden biri olmuştur.

Sonrasında Trablusgarp, Eritre ve Somali'de etkili olmaya çalışan İtalya, Kuzey Afrika'ya yönelmiştir. Ancak İtalya bu bölgede sömürgeci devletler ve yerli halkla sorunlar yaşamaya başlamış ve sömürgecilik faaliyetleri sekteye uğramıştır. Böylece sömürgecilik faaliyetlerine devam edemeyen İtalya, buralara İtalyan şirketleri yerleştirmeye çalışmıştır (Okur, 2009, s. 187-191).

Belçika

1831 yılında bağımsızlığını kazanan Belçika, diğer Avrupalı devletler gibi özellikle gelişen sanayisine hammadde bulmak için sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmuştur (Roberts, 2014, s. 349-354). Belçika tarafından sömürülen Afrika kıtası ülkesinden biri Kongo Demokratik Cumhuriyeti olmuştur. Ancak Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Berlin konferansı sırasında II. Leopold'un payına düşmüştür. Belçika burada hızlı bir gelişme göstererek genel şirketlerin kurulması üzerinde durmuş ve I. Dünya savaşına kadar sadece Kongo'yu sömürebilmiştir. Kongo 1960'lı yıllara kadar Belçika'nın denetiminde yer almıştır (Woodruff, 2002, s. 85-86).

Belçika'nın Afrika kıtasında bir diğer sömürge durağı Ruanda olmuştur. Yer altı kaynakları bakımından zengin olan Ruanda ve Burundi ülkelerini ilk sömüren ise Almanya olmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Almanya, sömürgelerini de yönetmekte zorluk yaşamış ve bu durumu fırsat bilen Belçika İngilizlerin yardımıyla buraları ele geçirmiştir (Prunier, 1995, s. 4-7). Özellikle Ruanda'yı yönetmede Belçika değişik stratejiler izlemiştir. Öyle ki Ruanda halkını ikiye bölmüş ve kısa boylu esmer olanlara Hutu, uzun boylu sarışın olanlara Tutsi denilerek yapay ırklar oluşturmıştır. Böylece ülkede başlayan iç karışıklıklar, tüm ülkeye yayılmış ve büyük katliamlara sebep olmuştur. Netice de II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, sömürge alanlarında ulus-devlet olma bilinci yükselmişse de Belçika, 1960'lı yıllardan sonra çekilerek, sömürgelerine bağımsızlık verdiği görülmektedir. Ancak Belçika

tam bir bağımsızlık vermek yerine bu bölgelerde doğrudan sömürü yerine dolaylı/örtük bir sömürü kullanmıştır. Bunu da ekonomik baskı araçları ve misyonerlik faaliyetleriyle devam ettirmiştir (Çoban Öztürk, 2011, s. 67-73).

Almanya

Almanya 19. yüzyılın sonlarına doğru ulusal birliğini kuran ülkelerden biridir. Ancak oda diğer Avrupalı devletler gibi gelişmekte olan sanayisi ve ekonomik dengelerinin iyileştirilmesi için hammadde arayışına girmiş, dönemin ileri geleni Bismark tarafından ilk adım da Afrika'nın Batı kıyılarının araştırılması yönünde atılmıştır (Kitchen, 2006, s. 168-170).

1884-1885 yıllarında gerçekleştirilen Berlin Konferansı sonrası Afrika kıtasında payına düşen yönünde sömürgecilik faaliyetlerine başlayan Almanya, asıl genişlemeyi II. Wilhelm zamanında yapmıştır. Wilhem, hem militarist hem de yayılmacı bir politika izleyerek Almanya'yı bir dünya gücü haline getirmek istemiştir. Bu doğrultuda 1884 yılından itibaren sömürgecilik faaliyetleri hızlanan Almanya, Güney Afrika, Güneybatı Afrika ve Doğu Afrika gibi bölgelerde etkisini arttırmış ve I. Dünya savaşına kadar devam ettirmiştir. Ancak payına düşen sömürgeleri dışında Avrupalı devletler tarafından sömürge bölgelerinin de elde edildiğinin görülmesi üzerine diğer sömürgeci devletlerle arasında çekişmeye neden olmuş ve Almanya ile Avrupalı devletler arasında ikili ilişkiler bozulmuştur. I. Dünya savaşında da yenik düşen Almanya sömürgeleri Fransa, İngiltere ve Belçika gibi sömürgeci devletler arasında paylaşılmış ve Alman etkisi askeri açıdan Afrika'dan silinmiştir. Ayrıca Almanya sömürgeci devletler içerisinde en çok çatışma ortamına, katliamlara ve işkencelere başvuran ülke olduğu görülmektedir (Fieldhouse, 1991, s. 212-214; Armaoğlu, 2007, s. 27-30; Roberts, 2014, s. 496-498).

Fransa

Afrika kıtasında sömürgeciliği başlatan ülke Portekiz olsa da sömürge tarihinde en etkili olan iki ülkeden biri Fransa'dır. Fransa sömürgecilik hareketlerine 17. yüzyılda başlamış ve 1960'lara kadar devam etmiştir. Özellikle 19. yüzyıl Fransa sömürge imparatorluğunun kurulması yolunda önemli adımlar atılırken, 20. yüzyıla kadar Afrika kıtasında birçok ülke denetim altına alınmıştır. Öyle ki Afrika'nın kuzeybatısı ile Sahra'nın büyük bir bölümü Fransız sömürge bölgeleri olarak bilinmektedir (Okur, 2009, s. 95-98).

Fransa Afrika kıtasında toplam 19 ülkeyi denetimi altına almıştır. Bunlar Cezayir (1830), Gabon (1839), Moritanya (1854), Senegal (1854), Gine (1855), Fildişi Sahili (1855), Kongo (1859), Tunus (1881), Mali (1883), Cibuti (1883), Benin (1894), Madagaskar (1896), Burkina Faso (1896), Benin (1899), Orta Afrika Cumhuriyeti (1900), Çad (1900), Nijer (1900), Fas (1907), Komorlar (1947) dır. Fransa bu ülkeler üzerinde çeşitli politikalar/yöntemler uygulamıştır. Bunlardan biri askeri unsurlara ağırlık vermektir. Yani Fransa Afrika kıtasını Afrikalı askerle denetim altına alma yoluna gitmiştir. Afrikalı tüccarlardan köle satın almış ve zaman içerisinde bu kölelerle askeri birlikler oluşturarak Afrika'nın birçok bölgesine yayılmıştır (Woodruff, 2002, s. 73-76). Bu birlikleri denetim aracı ve politik baskı aracı olarak kullanmıştır. Örneğin Fransa'nın yurtdışında en büyük üssü konumunda olan Cibuti ile Senegal, Gabon ve Güney Afrika da Reunion Adası olmak üzere dört askeri üssü yer almaktadır (Okur, 2009, s. 99).

Fransa'nın uyguladığı bir diğer politika/yöntem, kendisine yakın olan siyasi parti liderlerinin iktidara gelmesinde destekçi olmasıdır. Böylece desteklenen lider hükümeti tarafından Fransa aleyhine oluşabilecek her türlü tehlikeye karşı gerekli önlemler alınmaktadır. Özellikle şirketler aracılığıyla elde edilen ekonomik kazancın Fransa'ya aktarılmasında bürokrasinin de desteği alınmış olmaktadır (Uygur ve Uygur, 2014, s. 275). Burada şirketler

Fransa'nın Afrika'da uyguladığı politika/yöntemin de bir diğer ayağıdır. Çünkü Fransa tarafından sömürülen ülkelerde insanlar, özgür ve eşit olmadıkları gibi açlıktan ve hastalıktan ölmelerine rağmen üretmiş oldukları tarım ürünlerinden "kelle vergisi" vermişlerdir. Bugün sayıları 50 yi bulan bu vergi Fransız imtiyazlı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir (Okur, 2009, s. 103-105).

Fransa Afrika kıtasında sadece söz konusu yöntemlerle sınırlı kalmamış, ülkelerin etnik yapısı, dini, kültürü, dili ile kabileler arasında çatışmalara neden olacak çeşitli yollar izlemişlerdir (Okur, 2009, s. 98). Dolayısıyla Fransa Afrika kıtasında dolaylı ve doğrudan politika ya da yöntemler izleyerek toplumlarda derin izler bırakmışlardır. Özellikle II. Dünya savaşı sırasında oluşan dekolonizasyon ile başlayan bağımsızlık mücadeleleri sonucu ülkeler bağımsızlığını kazanmış olsa da bugün hala Afrika kıtasında 25 ülke de Fransızca resmi dil olarak kullanılmaktadır.

İngiltere

Afrika kıtasının sömürge tarihinde etkili olan iki ülkeden bir diğeri İngiltere'dir. Hatta 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa arasında yaşanan Yedi Yıl Savaşları'nda İngiltere'nin kazanması, İngiltere'yi dünya coğrafyasında hem deniz üstünlüğünde hem de sömürgecilik faaliyetlerinde en önemli güç haline getirmiştir (Cain ve Hopkins, 1993, s. 42-43).

İngiltere, sömürgecilik faaliyetlerinde değerli maden yataklarına ve önemli tarım ürünlerine sahip olan ancak ekonomik ve teknolojik bakımdan gelişme sağlayamamış, sınırlarını koruyacak güçte olmayan zayıf devletlere yönelmiştir. Bu kapsamda Afrika kıtasında 19 ülkeyi denetimi altına almıştır. Bunlar, Gambiya (1765), Mısır ((1798-1801 Fransa) - 1882), Sierre Leone (1808), Seyşeller ((1770 Fransa) - 1810), Mauritius (1814), Lesotho (1884), Botswana (1885), Zimbabwe (1893), Uganda (1894), Sudan (1899), Güney Sudan (1899), Güney Afrika (1902), Esvatini (1902), Gana (1902), Nijerya (1903), Malavi (1907), Kenya (1920), Zambiya (1924), Somali (1884 - (1887 İtalya)) dir.

İngiltere en çok Hollandalılardan aldığı Cape Town ile Güney Afrika Cumhuriyeti bölgelerinde etkili olmuştur. Güney Afrika da bulunan altın ve elmas gibi değerli madenler İngiltere yi Afrika da önemli bir sömürgeci devlet haline getirmiştir (Aydal, 2009, s. 100-104). Ancak İngiltere sömürgesi haline getirdiği bu bölgelerde misyonerlik, ırkçılık yapma, şiddet kullanma, ağır vergiler gibi müdahalelerde bulunarak hem kaynakları elinde tutma hem de doğabilecek muhalefeti engellemek için halkı baskı altında tutmuştur (Cain ve Hopkins, 1993, s. 48-50). Özellikle farklı kabileler arasında kendisine karşı oluşabilecek kolektif hareket etme tehlikesini önlemeye çalışmıştır. Nitekim İngiltere denetimi altındaki ülkelerde ticari dışında siyasi ve sosyal müdahalelerde de bulunmuştur. En çok sömürülen kaynak ise insan olmuştur. 18. yüzyıl boyunca Amerika ve Asya sömürge alanlarında insan gücüne duyulan ihtiyaç, İngiltere yi Afrika da köle ticaretine ağırlık vermeye yöneltmiş ve çeşitli bölgelerde köle ticaretine ilişkin merkezler kurmuştur (Güner ve Ertürk, 2005, s. 50-53).

Netice de İngiltere Afrika da iki önemli yol izlemiştir: (1) Afrikalıları kendi kendilerini yönetmeleri için hazırlamak ve (2) Afrika yönetimine katkıda bulunmak için İngiltere güdümlü bir yönetici sınıf hazırlamaktır (Luraghi, 2000, s. 252). Yani İngiltere Afrika kıtasında denetimi altındaki bölgelerde dolaylı müdahale yöntemi kullanmıştır. Böylece Afrika'da İngiltere diğer Avrupalı devletlere nazaran farklı bir yol izlemekle kalmamış bu yöntem ile sömürgeciliğinin de devamlılığı sağlanmıştır. Öyle ki bugün hala İngiltere'nin sömürgelerinde kendi eğitim sistemini oluşturması, sosyokültürel alanda İngiliz kültürünün yayılmasına, bununla bağlantılı olarak da Hristiyanlığın yayılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla İngiltere'nin sömürgelerini tamamen bırakmadığı söylenebilir.

3.3.3. Sömürge Sonrası Afrika

Afrika kıtası uzunca yıllar çeşitli Avrupa ülkeleri tarafından sömürülmüştür. Bu sömürülme II. Dünya savaşının patlak vermesine değin

kesintisiz devam etmiştir. Ancak II. Dünya Savaşıyla birlikte sömürgecilikte yeni bir dönem başlamıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa II. Dünya Savaşının sonuçlarından büyük ölçüde etkilenmiştir.

II. Dünya Savaşının sona ermesi ve Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte Afrika kıtasında bağımsızlık düşüncesi gittikçe yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde demokrasi, insan hakları ve ulus-devlet bilinci gibi anlayışların yükselmesiyle, Afrika kıtası Avrupalı sömürgeci güçlere karşı ayaklanmışlardır. Afrika kıtasında süregelen köle ticareti, ırkçılık, şiddet kullanma, sınırların paylaşılması ve 'parçala ve yönet' gibi anlayışlar varlığını yitirmeye başlamış ve sömürgeci devletlere karşı dekolonizasyon sürecine girilmiştir (Kennedy, 2009, s. 245-246; Ataöv, 2010, s. 61-62). 1957 yılında "Altın Sahili" olarak bilinen ve bugün Gana olarak adlandırılan Batı Afrika ülkesinin bağımsızlığını kazanması dekolonizasyon sürecinde büyük yankı yaratmıştır (Habeeb, 2007, s. 33). Böylece Nkrumah liderliğinde Gana da başlatılan bağımsızlık hareketi şiddet ve çatışma ortamı oluşturmada, grevler, gösteriler ve protestolarla diğer Afrika ülkelerine de örnek oluşturmuştur (Hazar, 2011, s. 44). Ayrıca Nkrumah'ın Afrika kıtası bütünüyle sömürgecilikten kurtarılmadığı sürece, sadece Gana'nın bağımsız olması hiçbir şey ifade etmez" sözü Pan-Afrika düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur (Ataöv, 2010, s. 68-69). Bu kapsamda ilki 1957 yılında Gana'nın başkenti Akra da olmak üzere, ikincisi 1959 yılında Liberya'nın başkenti Monrovia da ve üçüncüsü Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa da gerçekleştirilmiştir. Netice de 25 Mayıs 1963 tarihinde Afrika ülkelerinin sömürgecilikten tamamen kurtarılması ve özgür olmalarını sağlanması amacıyla Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) kurulmuştur (African Union Handbook, 2014).

Tablo 27*Afrika Ülkeleri Bağımsızlık Tarihleri*

Bağımsızlık Yılı	Ülkeler
1900	Güney Afrika (1910)
1950	Libya (1951), Fas (1956), Sudan (1956), Tunus (1956), Gana (1957), Gine (1958)
1960	Benin (1960), Burkina Faso (1960), Kamerun (1960), Orta Afrika Cumhuriyeti (1960), Çad (1960), Kongo Demokratik Cumhuriyeti (1960), Kongo Cumhuriyeti (1960), Fildişi Sahili (1960), Gabon (1960), Madagaskar (1960), Mali (1960), Moritanya (1960), Nijer (1960), Nijerya (1960), Senegal (1960), Somali (1960), Togo (1960), Sierra Leone (1961), Tanzanya (1961), Cezayir (1962), Burundi (1962), Ruanda (1962), Uganda (1962), Kenya (1963), Malawi (1964), Zambiya (1964), Gambiya (1965), Bostvana (1966), Lesoto (1966), Ekvator Ginesi (1968), Esvatini (1968), Mauritius (1968),
1970	Gine-Bissau (1974), Angola (1975), Yeşil Burun Adaları (1975), Komorlar (1975), Mozambik (1975), Sao Tome ve Principe (1975), Seyşeller (1976), Cibuti (1977),
1980	Zimbabve (1980)
1990	Namibya (1990), Eritre (1993)
2000- ...	Güney Sudan (2011)

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Afrika kıtasında başlayan dekolonizasyon süreci ile birçok Afrika ülkeleri bağımsızlık kazanmaya başlamışlardır. Tablo 27’de de görüldüğü üzere çoğunlukla 1950-1970 yılları arasında birçok Afrika ülkesi bağımsızlığını elde etmiştir. En son bağımsızlığı elde eden ise 2011 yılında Güney Sudan olmuştur. Ancak Güney Sudan bağımsızlığını Sudan’dan kazanmıştır. Sonuç olarak Afrika kıtasında doğrudan sömürgeciliğin etki alanı azalırken dolaylı sömürgecilik etkili olmaya başlamıştır. Bu bağlamda Fransa tarafından kurulan Batı Afrika Fransız Birliği, FRANKOFON¹³ Ülkeler

¹³ Frankofoni, 19. Yüzyılın sonlarına doğru Fransızca kullanan tüm insanları ve ülkeleri tanımlamak için ortaya atılmıştır. Bugün Uluslararası Frankofoni Örgütü (OIF) 56 üye ülke, 5 ortak üye ve 32 gözlemci ülkeden oluşmakta ve hükümete politikaların geliştirilmesi ya da güçlendirilmesi konusunda destek sağlamaktadır. Uluslararası politika ve çok taraflı işbirliği

Birliği ile İngiltere tarafından kurulan “COMMONWEALTH¹⁴” adında İngiliz Milletler Topluluğu söz konusu ülkelerin Afrika’daki etkisini devam ettirmek istediğinin bir göstergesidir (Secerman, 2013, s. 58-59; House of Commons, 2012). Dolayısıyla bugün Afrika kıtası ülkeleri bağımsızlıkları devam etse de hala dolaylı bir sömürgeciliğin varlığı söz konusu olup, literatürde bu “yeni sömürgecilik¹⁵” olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, zengin elmas, uranyum ve petrol kaynaklarına sahip olan Orta Afrika Cumhuriyeti’nde (OAC) bu kaynaklara ulaşmak isteyen devletler, OAC ’deki grupları çıkarları doğrultusunda köprü olarak kullanmaktadırlar. Böylece OAC ölçeğinde iktidar ya da kaos ortamlarının oluşmasına neden olmaktadır (Tüysüzöğlü, 2014, s. 130). Diğer taraftan OAC ’de Fransa hala dilediği iktidarı getirip, dilediğini askeri darbelerde uzaklaştıracak altyapıya sahiptir. Yine özellikle uranyum rezervlerinin keşfinden sonra kıtaya olan ilgisi artan ABD ise 2009’dan sonra OAC ’deki diplomatik temsilcilerin sayısını arttırarak yönetime 110 milyon dolar ekonomik destekle bulunmuş ve böylece bölgesel politikalarda yerini almıştır. Çin de OAC ’de devrilen lider Bozize döneminde

faaliyetlerini ise (1) Fransız dilini, çok dilliliği ve kültürel çeşitliliği teşvik etmek, (2) Barışı, demokrasiyi ve insan haklarını teşvik etmek, (3) Eğitim, öğretim, yükseköğrenim ve araştırmayı desteklemek, (4) Sürdürülebilir kalkınmanın hizmetinde ekonomik işbirliği geliştirmek şeklinde dört ana misyonda yürütmektedir. Afrika kıtasından üye ülkeler, Gine-Bissau, Ekvator Ginesi, Burkina Faso, Burundi, Yeşil Burun Adaları, Mali, Fas, Kamerun, MAuritius, Moritanya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijer, Komorlar, Ruanda, Kongo, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Fildişi Sahil, Senegal, Cibuti, Seyşeller, Çad, Togo, Gabon, Tunus, Gana, Gine; gözlemci ülkeler ise Angola, Mozambik, Gambiya’dır (La Francophonie, t.y.)

14 Commonwealth yani Milletler Topluluğu, 1926 yılında Balfour Deklarasyonu’nda ortaya çıkmış ve 1931 yılında Westminster Yasası ile teminat altına alınmıştır (Heinlein, 2002, s. 64; Johnson, 2003, s. 200). Commonwealth’ın ana faaliyetleri (1) Commonwealth ülkelerinde iyi yönetişimi ve insan ve siyasi hakları teşvik etmek, (2) daha geniş uluslararası toplumu temel küresel konularda etkilemek ve (3) Commonwealth ülkelerini yardım, ticaret, yatırım ve eğitim gibi şeyler yoluyla geliştirmek olarak tanımlanmıştır (House of Commons, 2012). Bugün Milletler Topluluğunun Afrika (21 ülke), Asya (8 ülke), Amerika ve Karayipler (13 ülke), Avrupa (3 ülke) ve Pasifik (11 ülke)’ten toplamda 56 üyesi bulunmaktadır. Afrika kıtasından bu 21 ülke, Togo, Gabon, Ruanda, Botswana, Gambia, Gana, Kenya, Lesotho, Malawi, Kamerun, Namibya, Mauritius, Nijerya, Seyşeller, Sierra Leone, Esvatini, Güney Afrika Cumhuriyeti, Uganda, Tanzanya ve Zambiya eksi İngiliz sömürgesi iken; Mozambik değildir (The Commonwealth, 2025).

¹⁵ Tezin ikinci bölümünü oluşturan “kırılan ve çatışması sonrası devletler” bölümünde yer verilmiştir.

10 milyon dolar nakdi ve 65 milyon dolar kredi yardımıyla bulunmuştur. Ancak bununla sınırlı kalmamış ülkede bir stadyum inşaatını da gerçekleştirmiştir. Bunların karşılığında ise söz konusu dönemde petrol arama ve işletme ruhsatı ile uranyum kaynaklarına ilişkin bir takım imtiyazlar elde etmiştir (Dünya Bülteni'nden akt. Aksakal, 2016, s. 54). Dolayısıyla Afrika kıtasında sömürgeciliğin hala devamlılığını koruduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Afrika tarihinde 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar devam eden 300 yıllık bir süreyi kapsayan sömürgeleşme dönemi, Avrupa ülkeleri tarafından deniz seferleriyle başlamış ve öncelikle kıtanın değerli madenlerini ve beşeri gücünü ülkelere transfer etmeleriyle devam etse de 1885 yılında Avrupalı devletler tarafından gerçekleştirilen Berlin Konferansında Afrika kıtası resmen paylaşılmıştır. Geline nokta ise kıtada çoğu ülke bağımsızlık kazanmış olmasına rağmen sömürgecilik sonlanmadığı dolaylı olarak devamlılığını sürdürdüğü görülmektedir.

3.4. Afrika Kıtasında Kamu Yönetimi

Afrika kıtası binlerce yıllık tarihi boyunca çeşitli dönemlerden geçmiş ve bu da farklı şekillerde yönetilmesine neden olmuştur. Genel anlamda bu dönemler Afrika kıtasının seyri konusunda son derece etkili olan sömürge dönemiyle ilişkilendirilmektedir. Afrika kıtasında kamu yönetimi de sömürge öncesi, sömürge dönemi ve sömürge sonrası dönem şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda Afrika kıtasında kamu yönetimini ve dönemsel etkileri görmek amacıyla aynı sınıflandırma kullanılacaktır.

Sömürge Öncesi Dönem Kamu Yönetimi

Afrika kıtasında sömürge öncesi dönemde üç temel siyasal/idari yönetim şekli egemen olmuştur. Bunlar büyük siyasi organizasyonlar, orta büyüklükte krallık yönetimleri ile çoğunlukla köy, kabile veya klanların özerk yönetimi şeklinde hayata geçen geleneksel yerel otoritelerdir. Krallıklar ya da imparatorluklar olarak tanımlanan bu organizasyonlar, MS ilk binyıllık süreçte birkaç Afrika bölgesinde ortaya çıkmıştır. Krallıklar büyük oranda

geleneksel bağlamda dini ve kültürel boyutu da bulunan ve güçlü şefliklerin çevresinde yer alan diğerlerini egemenlikleri altına almasıyla oluşmuş yapılar olup; soy, kabilecilik ve dini ritüeller öncelikli önem taşımaktaydı. Aynı zamanda halkın genel refahı ile diğer devlet ve kabilelerle ilişkiler gibi konular da krallıkların görevleri arasında yer almaktaydı (Ateş ve Bıyıklar, 2022, s. 635).

Kıtanın kuzey, güney ve orta kısımlarında konumları sebebiyle farklılıklarda mevcuttu. Avrupa ve Asya'ya yakın ve Akdeniz havzasında bulunan Kuzey kısmı, Eski Dünya'nın bilinen aktörleri ile siyasi, askeri, kültürel, ticari ve dini bağlamda yakınlık ve iletişim kurarak, farklı hanedanlıklar şeklinde binyıllarca süren Eski Mısır hariç, büyük oranda Avrupa ve Asya'daki büyük güçlerin siyasi-askeri-kültürel egemenlikleriyle karşılaşmışlardır. Örneğin, Roma sınırları, 7. yüzyıldan itibaren İslam'ın Arabistan yarımadasında yayılma süreci Afrika kıtasının kuzey ve doğusunu da etkilemiştir. Söz konusu bölgeler çoğunlukla diğer bölgelerde kurulan Emevi, Abbasi ve Osmanlı gibi Müslüman devletlerin ya hakimiyeti altına girmiş ya da Afrika kıtasının kuzey ucunda Fas Krallığı, Murabıtlar Devleti ve Memlükler Devleti gibi Müslüman devletler kurulmuştur. Kıtanın güney kısmında daha çok geleneksel otoriteler olarak sınıflandırılan kabile ve klan örgütlenmeleri ile çok sayıda bölgesel krallıklar yer almıştır. Söz konusu bu krallıklarda görece eşit, din ve gelenekler güçlü olmakla birlikte toprak mülkiyeti ve katı hiyerarşik örgütlenmeler bulunmamaktadır. Orta ve iç kısımlarda ise güçlü siyasi organizasyonların yanı sıra bir ya da birkaç kabileye hükmeden geleneksel otoriteler daha köklü ve daha yaygın durumdadır (Ateş ve Bıyıklar, 2022, s. 636).

Geleneksel otoriteler, Afrika kıtasında varlığını bugün hala bazı bölgelerde sürdüren idari yapının önemli bir parçasıdır. Öyle ki hem yerel hem de ulusal siyasette rol oynamaktadırlar. Özellikle sömürge döneminde ise mevcut geleneksel otoriteler çeşitli sömürge devletleri tarafından tanınmış

ve bununla birlikte farklı kabileler ile geleneksel otoriteler arasında hiyerarşik ilişkiler icat edilmiş ya da var olan güçlendirilmiştir. Böylece geleneksel otoriteler yerel sömürge idarecileri ile halk arasında bir idari aygıt görevi görmüşlerdir (Ubink, 2008, s. 7). Demokratikleşme, siyasi liberalleşme ve âdemi merkeziyetçilikle birlikte de birçok ülkede yeniden var olmaya başlamış ve yerel yönetim alanında kendilerine yeni siyasi alan oluşturmuşlardır (Logan, 2013, s. 354).

Sömürge Dönemi Kamu Yönetimi

Afrika’da sömürge dönemini başlatan Portekizliler olsa da 1830 yılında Fransa tarafından Cezayir’in işgali sömürge sisteminde farklı niteliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık Afrika’da sömürülen devletlerde idari yapılar kurularak toprakların daha uzun süre Avrupalı devletlerin elinde kalması sağlanmıştır (Kavas, 2006, s. 178). Özellikle Afrika kıtasının yüzde 70’inde kontrol elinde olan Fransa ve İngiltere sömürdüğü ülkelerde farklı idari stratejiler izlemişlerdir (Khapoya, 2016, s. 100). İngiltere “dolaylı yönetim stratejisi”, “görünmez el” ya da “Lugard sistemi” olarak adlandırılan bir sistem kullanmıştır. İngiliz Frederick Lugard tarafından bulunan bu sistem adem-i merkeziyetçilik üzerinden ilerlemiş ve krallar, şefler, geleneksel liderler, yaşlılar vb. gibi yerel kurumlar İngiliz sömürge politikalarının uygulanmasında kanallar olarak kullanılmıştır. Yerel kurumların olmadığı yerlerde ise yeni “şefler” ve “kabileler” oluşturulmuştur. Bu yerel kurumların görevleri sömürge hükümetinin yasa ve kararnamelerini uygulamak, düzeni sağlamak, vergi toplamak ve sömürge yönetimi için gerekli olan ucuz iş gücünü sağlamak olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra şef ve geleneksel liderlerin İngiliz hükümetince atanan valiye hesap verme ve tebaası üzerinde siyasi kontrolünde devamlılık sağlaması gerekiyordu. Tüm bu idari işler simgesel maaş denilebilecek sömürge devletinden korunma, bazı durumlarda barınma ve çeşitli farklı faydalar sağlamak karşılığında yapılmıştır. Ayrıca İngilizler tarafından ekonomik anlamda güçlü olan Afrikalılara beyazlara ait

olan bir alanda ev satın almaya izin verildiyse de bu Afrikalılar üzerinde güç kullanma, onları kontrol etme amacını taşımıştır. İngilizler bu idari sistemlerini uygulamaya koymak için ya özel şirketlere Afrika'da yönetmek için yeni toprak vermişler ya da sömürülen bölgeye büyük Avrupalı göçmen nüfus yerleştirmişlerdir. Buralarda hastaneler, okullar, dinlenme tesisleri gibi kamusal binalarda da ırksal ayrıma gitmişlerdir. Ulaşımda ise ırksal bir ayrıma gitmeseler de birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf şeklinde bir sınıflandırma yaparak yüksek ücretler belirlemişlerdir. En nihayetinde İngiliz parlamentosunda da Afrikalılara yer verilmemiştir. Çünkü İngilizler asla Afrika'yı sosyal bir eşit olarak görmemiş ve bunu da şu şekilde dile getirmiştir: *“Bir İngiliz kadar iyi olabilmenin tek yolu, bir İngiliz olarak doğmaktan geçmektedir”* (Njoh, 2000: 163; Khapoya, 2016: 107-108).

Kullanılan bir diğer strateji ise Fransızlar tarafından uygulanan “doğrudan yönetim stratejisi” ya da “asimilasyon politikası”dır. Bu strateji Fransız egemenliği altında geçerli olan insan eşitliği idealine dayanmıştır. Fransızlar, Afrika'da uygarlaşmak ve Afrika'yı kendi istedikleri şekilde yeniden yaratma niyetinde olmuşlardır. Bu bağlamda öncelikle eğitime odaklanmışlardır. Ancak Fransız kolonilerinde eğitim olanaklarının sınırlı olması sebebiyle çok az sayıda Afrikalı, Fransız vatandaşlığını kazanmış ve tüm hakları elde etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrikalılara Fransız vatandaşlığı veren reformlar uygulanmıştır. Ayrıca 1946 yılından sonra Afrikalılar Fransız siyasi işlerine de katılım sağlayabilmiştir. Senegal, Gine ve Kamerun gibi *“kendi ülkelerinde”*, Fransız Batı Afrika ya da Ekvator Afrika'sı gibi *“kendi federe bölgelerinde”* ve *“Büyükşehir Fransız siyasi sistemleri”* olmak üzere üç düzeyde gerçekleşmiştir. Nitekim Fransız sömürge güçleri “ırkçı değil” yerine “renk körü” olarak tanımlanmaktadır (Khapoya, 2016: 108-109).

Sonuç olarak sömürge dönemi Afrika kıtasında kamu yönetimi sömürgeci devletleri özellikle de İngiltere ve Fransa tarafından

şekillendirilmiş ve ikili bir yönetim sistemi tercih edilmiştir. Bu yönetim sisteminde kentsel alanlar merkezin, kırsal alanlar ise bölgelerin egemenliğinde yer almasına rağmen ilgili devletin otoritesi esas olmuştur. Böylece kırsalda ırk ve etnik yapı temelinde bir ayırım yaratılması, farklılıkların derinleştirilerek küçük yönetim birimlerinin oluşması ve nihayetinde merkezde gücün sağlamlaştırılması amaçlanmıştır (Jreisat, 2010, s. 617; Mamdani, 1996, s. 15). Sömürgeci devletler, öncelikle toplumsal düzenin ve asayişin sağlanmasına odaklanmışlar, insanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda daha çekimser hareket etmişlerdir. Özellikle kamu yönetiminde otoriter bir yapılanma söz konusu olmuştur. Katı merkeziyetçilik, yetki hiyerarşisi, disiplin, kurallara ve prosedürlere sıkı sıkıya bağlı olmak gibi özellikleri ile son derece otoriter bir kamu yönetimi anlayışı söz konusu olmuş ve sömürgecilik faaliyetlerinin son bulması ile bağımsızlık kazanan birçok Afrika ülkesine aynen geçmiştir (Igbokwe-Ibeto, 2019, s. 3).

Diğer taraftan sömürge devletler siyasi ve idari yapılanmalarda profesyonel, teknik işlerde ve üst düzey yönetim teşkilatlanmasında Avrupa'dan getirdikleri kişileri istihdam etmişlerdir. Böylece kıtada kalifiye insan kaynağı istenilen seviyeye ulaşmadığı gibi köle ticareti sebebiyle çalışacak insan ihtiyacı sorununa da neden olmuştur (Jreisat, 2010, s. 618). Böylece hem uluslaşma süreci yavaşlarken, merkezi devletlerin kurulması da engellenmiş olmuştur (Sander, 1918, s. 286).

Sömürge Sonrası Afrika'da Kamu Yönetimi

Sömürge sonrası Afrika kıtasında sömürge yönetimlerinden bağımsızlığa geçiş süreci hiçbir ülke için kolay olmamıştır. Çünkü sömürge döneminde oluşturulan yapay sınırlar ve buna bağlı gelişen kabile çatışmaları, köle ticareti sebebiyle çalışacak ve kalifiye insana olan ihtiyaçlar gündeme gelmiştir. Bu da yetersiz mali imkânlar, kentlerde ve kırsal alanlarda alt yapı ile üst yapı yetersizliği hatta hiç olmaması, yetişmiş ve deneyimli bürokratik kadronun bulunmaması, var olan idari yapının da sömürgeci güçlerin

çıkarlarına hizmet edecek şekilde kurgulanmış olması ve hatta sömürge döneminde karma karışık hale getirilen etnik ve toplumsal yapının, özellikle siyasi, idari ve iktisadi alanların batıdan göç eden azınlıkların hâkimiyetinde olması Afrika'da bağımsızlık sonrası yönetimi devralan hem siyasi hem de idari kadrolar için toplumsal, siyasi ve iktisadi sorunlar olarak neticelenmiştir. Sonuç olarak Afrika ülkeleri devlet inşası konusunda sancılı süreçler geçirmiştir (Ateş ve Bıyıklar, 2022, s. 642).

Sömürge sonrası ilk dönemlerde Afrika ülkeleri sömürge güçleri tarafından oluşturulan idari mekanizmalar, kanun, kararname gibi yönetsel kurallar ve hukuk metinleri ile yönetilmişse de zaman içerisinde kendi idari, siyasi ve iktisadi bağımsızlıkları için girişimlerde bulunmuşlardır. 1950 ve 1960'lı yıllarda çoğu Afrika ülkesi tarafından kamu sektörü sosyoekonomik kalkınmayı teşvik edecek önemli bir araç olarak görülmüştür. Ancak merkezde biriken kamu sektörü ile siyasi güç, siyasallaşan ve hatta kişiselleşen idare, hesap verebilirlik ve temsil eksikliği, halkın talep ve isteklerine kamu yöneticilerinin ilgisiz olması gibi sorunlar sebebiyle kamu sektörü beklenen işlevini etkin bir şekilde yerine getirememiştir. 1970 ve 1980'li yıllarda ise dünya çapında yaşanan iktisadi krizler ile Afrika ülkelerinde var olan kişiselleştirilen, verimsiz ve hesap verebilir olmayan idari yapı birleşmiş ve kamu kurumlarına olan güven ile problem çözme yetenekleri daha da zayıflamıştır. Böylece Afrika ülkelerinde 1980'lerin sonu ile 1990'larda hem idarenin hem de devletin yeniden yapılandırılması söz konusu olmuş, Dünya Bankası, Afrika Kalkınma Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından teşvik edilen yapısal uyarlama (structural adjustment) programları gündeme gelmiştir (Ateş ve Bıyıklar, 2022, s. 650-651). Ayee (2005, s. 19), bu reformları 1980'lerdeki yapısal uyarlama ve devletin küçültülmesi eksenli reform politikaları, 1990'lardaki Yeni Kamu İşletmeciliği felsefesinin etkisindeki reformlar ve 1997 tarihli Dünya Kalkınma Raporu'nun yayınlanmasından sonra kabul edilen reformlar olmak üzere üç

aşamada incelenmektedir. Ancak özellikle Afrika ülkelerinin genelinde iki reform öne çıkmaktadır. Bunlar: *Desantralizasyon ve İyi Yönetişim* 'dir.

Desantralizasyon, 1980'lerin sonlarından 1990'ların başlarında Afrika ülkelerinde önemli hale gelmiştir. Özellikle Afrika ülkelerinde, (1) genel anlamda demokratikleşme sürecinde ve kalkınma amacıyla katılımcı yaklaşımlarda önemli bir unsur olması, (2) etkin olmayan merkezi yönetimleri zayıflatmak ve devlet harcamalarının kısıtlanmasında bir araç olarak görülmesi ile (3) demokratik yerel yönetimlerde artan hükümet duyarlılığını ve daha fazla hesap verebilirlik aracılığıyla yönetişimi iyileştirmesi için uygulama alanı bulmuştur (Ayee, 2005, s. 24). Dolayısıyla Afrika ülkelerinde desantralizasyon ile halkın katılımı, hesap verebilirlik, şeffaflık, etkinlik, istikrar gibi iyi yönetişimin de uygulanmasına zemin hazırlanmaktadır.

İyi yönetişim ise ilk defa Dünya Bankasının 1989 yılında yayınlanan raporunda “ülke sorunlarının yönetilmesinde siyasi gücün kullanılması” olarak tarif edilmiş ve Afrika'nın ilerleyememesi ile kalkınamaması yönetişim krizine ve yönetimdeki az gelişmişliğe bağlanmıştır (World Bank, 1989: 60). Bu kapsamda “şeffaflık, hesapverebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik”ten oluşan iyi yönetişimin Afrika ülkelerinde uygulanması beklenmiştir. Ancak geline nokta da Afrika ülkelerinde iyi yönetişim tam anlamıyla sağlanamadığı görülmektedir.

Afrika Kıtasında Kamu Yönetiminin Genel Özellikleri

Afrika kıtası uzun bir sömürge dönemi sonrası 1960'larla beraber bağımsızlığını kazanmaya başlamışsa da uzun yıllar etkileri sürmüş ve sürmeye devam ettiği görülmektedir. Tüm bu dönemlerde kabileler, krallıklar, sömürge yönetimleri ve köle ticareti gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalınmış ve bu olumsuzluklar sadece insan yaşamını değil kamu yönetimini de olumsuz etkilemiştir. Öyle ki bugün hala bu yapıların Afrika

kıtasında kamu yönetiminde bazı sonuçları dikkat çekmektedir. Bunlar (Tordoff, 2022, s. 153):

- Otokratik liderler: Afrika kıtasındaki birçok ülkede performans eksikliği, güven eksikliği veya artan siyasi muhalefete rağmen otokratik liderler iktidarda kalmaya devam etmektedir. Ayrıca Afrika kıtasındaki birçok ülke çok uzun yıllardır aynı lider tarafından yönetilmektedir. Örneğin, Libya, Zimbabve, Mozambik vb.
- Yolsuzluk: 2023 CPI'ya göre Afrika kıtasında yer alan ülkeler çeşitli derecelerde genellikle de alt sıralarda yolsuzluk algısının oldukça kötü olduğu derecelerde yer almaktadır.
- Yetersiz insan kaynakları: Sömürge döneminde yönetim alanında Afrikalılara hiçbir durumda yer verilmemiş olması, bağımsızlık sonrası oluşturulan yeni devletlerde etkin ve etkili bir yönetim için eğitimli ve nitelikli yönetici veya liderlere sahip olunmasını da engellemiştir. Ayrıca kısa sürede insan kaynağı yetiştirilmesinin zor olması ve hızlı bir şekilde harekete geçilmemiş olması, var olan gurbetçi memurların aniden göç etmesi insan kaynağı konusunda Afrika kıtasını olumsuz etkilemiştir.
- Merkeziyetçilik: Sömürge döneminde oluşturulan ve sonrasında da devam eden merkeziyetçi yapılar, bazı üst konumlarda yer alan Afrikalılar için bağımsızlık, Avrupalılara ayrılan konumlara ulaşmak olarak görülmüştür. Zaman içerisinde ayrıcalıklı sınıfa sahip olma düşüncesindeki artış daha merkeziyetçi yapıları meydana getirmiş ve uygulanan desantralizasyon çalışmalarına rağmen istenilen sonuç elde edilmemiş ve merkezi yapılar daha da güçlenmiştir.
- Zayıf merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkileri: Afrika'da genel olarak merkezi yönetim ve yerel yönetim olarak örgütlenen idari yapıdan söz etmek mümkün olsa da güçlü olan merkeziyetçilik,

merkezi yönetim ile yerel yönetim ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir.

- Zayıf yerel yönetimler: Afrika'da yerel yönetim denildiğinde akıllara geleneksel liderler, şefler, kabileler gibi yapılar gelmektedir. Ancak bu yapılar sömürge döneminde dahi yerel de varlığını sürdürmesine rağmen sadece bir kanal olarak kullanılmıştır. Bugün hala bazı Afrika ülkelerinde yerel yönetim yerine yetki devredilen birimler yer almaktadır. Örneğin: Frankofon Afrika ve Kuzey Afrika'da sadece merkezi hükümet bulunmakta ve yerel yönetimler yerine idarenin yerel seviyelere dağıtılmış yetkileri bulunmaktadır.

Netice de Afrika kıtasında kamu yönetimi sömürge döneminin bir getirisi konumundadır. Böylece Afrika kıtasında kamu yönetimi genel olarak sorunları ile dikkat çekmektedir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir (Ateş ve Bıyıklar, 2022, s. 649-650):

- Bağımsızlık sonrası devlet-inşa sürecinin hala devam ediyor olması,
- Siyasi patronaj ve kişiselleştirilmiş yönetim usullerinin varlığı,
- Güçlü bir vatandaş desteği eksikliği,
- Beyin göçü ve zayıf eğitim standartları sebebiyle kamu yönetiminde nitelikli eleman bulunamaması,
- Kamu hizmetleri için yeterli bütçe ayrılamaması,
- Vatandaş-odaklı kültürün gelişmemiş olması,
- Kamu görevlilerince karşılanamayacak düzeyde kamu hizmet talebi,
- Yerel yönetimlerin rollerinin sınırlı olması ve idari kapasitelerin yetersizliği,
- Birçok ülkede devam eden kabilecilik ve yerel otoritelerin etkinliği
- Kamu görevlisi sayısının fazla fakat verimliliklerinin azlığı,

- Özel sektör kuruluşlarının yetersizliği,
- Sivil toplumun yetersizliği ve kamu yönetimine sivil gözetim işlevini yeterince yerine getirememesi,
- Devletin hala temel istihdam sağlayıcı kurum olmaya devam etmesi,
- Kamu görevlileri arasında ücret, moral ve motivasyonun düşük olması,
- Kamu görevlilerin işe alımı ve yükseltilmelerinde liyakat yerine kişisel, etnik-kabileci ve siyasi bağlantıların tercih edilmesi,
- Yolsuzluğun her çeşidinin hala yaygın olması ve hatta bir iş görme mekanizması durumunda olmasıdır.

Sonuç olarak Afrika kıtasında kamu yönetimi de tıpkı Afrika kıtasının tarihi gibi sömürge öncesi özgün yapısını taşıırken, sömürge dönemiyle birlikte sömüren devletler tarafından şekillendirilmiş ve sömürge sonrasında günümüze bu etkileri sürdürmektedir. Ancak Afrika kıtasında kamu yönetimi sorunlarıyla dikkat çekmektedir. Uzun yıllar devam eden otokratik liderler, güçlü merkezîyetçilik, zayıf yerel yönetimler, insan kaynakları yoksunluğu, yaygın, çeşitli ve istikrarlı bir yolsuzluk...

3.5. Afrika Kıtasında Kırılgnalık

Afrika kıtası dünü ve bugünüyle çeşitli sorunlarla baş etmektedir. Bu sorunlar Afrika kıtasında çeşitli kırılgnalıklar olarak kendini göstermektedir.

Çok Çeşitlilik (dil, etnik yapı, inanç biçimleri)

Dünya'nın hem fiziki hem de demografik açıdan ikinci büyük kıtası olan Afrika, beş bölge ve 54 ülkeden oluşmaktadır. Nüfusu ise 2024 itibariyle 1.5 milyonu aşmış durumdadır. Bu bağlamda Afrika kıtası etnik ve dilsel topluluklar ile inanç açısından zengin bir kıta konumundadır. Öyle ki bugün Afrika'da kendi ulusal-bölgesel-yerel dillerin dışında sömürge ülkelerinden kalan dillerinde konuşulduğu 2000 dil olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu durum çok çeşitli etnik yapısında bir göstergesi durumundadır. Örneğin,

Nijerya'da 350'den fazla etnik grup yer alırken, Etiyopya'da 80, Çad'da 7, Mısır'da ise 2 etnik grup yer almaktadır. En az 2 etnik grubun yer aldığı Afrika ülkeleri hem dil hem de etnik yapı bakımından çok çeşitlilik göstermektedir.

Afrika kıtasında çok çeşitli olan bir diğer konu inanç biçimleridir. İslam, Hristiyanlık yaygın dinleri yanında yerel dinlerde yaygındır. Örneğin Güney Afrika ve Orta Afrika bölgelerinde Hristiyanlık; Kuzey Afrika bölgesinde İslam; Batı Afrika bölgesinde İslam, Hristiyanlık ve geleneksel Afrika dinleri yaygın iken; Doğu Afrika bölgesinin kuzey ve doğu kısmında İslamiyet; orta ve güneyinde Hristiyanlık; batı ve güneybatı kısmında ise yerel dinler yaygınlık göstermektedir.

Tüm bu çok çeşitlilik Afrika kıtasında sömürgecilik döneminde “böl, parçala, yönet” anlayışıyla oluşturulan yapay sınırların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Afrika kıtası sömürgeci ülkeler tarafından dil, din, kültür, etnik yapı bakılmaksızın paylaşılmıştır. Örneğin Belçika tarafından 1916 yılında işgal edilen Ruanda ve Burundi, I. Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti manda sistemi altında birleştirilmiş ve bu ülkelerde yer alan hem kültürel hem de dil bakımından farklı iki etnik grup olan Hutular ile Tutsiler düşmanlaştırılarak yönetilmiştir (Erol ve Bingöl, 2014). 1970-2005 yılları arasında beş iç savaş yaşayan gruplar Afar ve Esa'lar olmuştur. Afar grubu Etiyopya, Eritre ve Cibuti arasında bölünürken; Esa grubu Etiyopya ve Somali arasında bölünmüştür (Dimkpa, 2015, s. 14). Yine Zimbabwe, Namibya, Güney Afrika ülkelerinde gerçekleştirilen şiddetli ırksal, etnik, dini ve kültürel bölünmelerin etkileri hala devam etmektedir (Van den Berghe, 1983, s. 225). Dolayısıyla Afrika kıtasında sömürgecilik döneminin önemli bir kalıntısı olan yapay sınırlar sonucu oluşan çok çeşitlilik, Afrika'da kırılganlığın önemli bir konusu olarak yerini korumaktadır.

Kabile Kültürü

Kabileler devlet öncesi organize olan yapılardır. Günümüzde de devamlılığını sürdüren kabileler olmakla birlikte ilk akıllara gelen yer Afrika

kıtası olmaktadır. Afrika kıtası sömürgecilik öncesi dönemde imparatorluk, krallık ve kabile/klan/köy şeklinde örgütlenmiştir. Özerk yönetime sahip olan kabileler sömürge döneminde de sömürgeci devletler tarafından kullanılmış ya da yapay sınırlarla bölünerek çatışmalara sebep olmuşlardır. Ancak hala devamlılıklarını korumaya devam etmişlerdir. Bugün Mozambik Cumhuriyeti'nde nüfusun %99,6'sını yerel kabile grupları oluşturmakta ve Emakhuwa ile Xichangana kabile dilleri konuşulmaya devam etmektedir. Yine Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde dört büyük kabile olan Kongo (Bantu), Monga, Luba ve Mangbetü-Azande (Hanitic) nüfusun %45'ini oluşturmaktadır. Kamerun'da 250 kadar, Zambiya'da 72 ve Tanzania'da 130'dan fazla kabile örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla kabile kültürü Afrika kıtasının geçmişinden günümüze varlığını sürdürdüğü, kıtada çok çeşitlilik oluşturarak kırılganlığın da önemli bir sebebi olmaya devam ettiği söylenebilir.

Plansız ve Hızlı Nüfus Artışı

Afrika yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu bakımından Dünya'nın en büyük ikinci kıtasıdır. Bugün 1.515.135.021 kişi ile (World Population Review, 2024), dünya nüfusunun yaklaşık olarak %19'unu oluşturan Afrika nüfusu gittikçe artma eğilimindedir.

Gelecek yıllara ilişkin bir değerlendirme yapıldığında ise Afrika kıtasında nüfusun artarak devam edeceği görülmektedir. 2024 yılında 1.5 milyonu aşan nüfusun, 2054 yılında 2.5 milyonu aşması beklenmektedir. Böylece kıtadaki yoğunluğunda 86'lara çıkacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 28*Afrika Kıtası Nüfus Projeksiyonu*

YIL	NÜFUS	YOĞUNLUK(KM ²)	DEĞİŞİM
2054	2.611.375.799	86	%1,45
2049	2.430.059.839	80	%1,6
2044	2.245.027.845	74	%1,75
2039	2.058.322.351	68	%1,91
2034	1.872.843.806	62	%2,06
2029	1.691.332.344	56	%2,22
2024	1.515.135.021	50	%0

Not. United Nations tarafından hazırlanan çalışmadan uyarlanmıştır, 2024.

Dünya'nın en kalabalık ülkeleri olan Çin ve Hindistan nüfusunun dahi önüne geçeceği öngörülmektedir (United Nations, 2024). Böylece Afrika kıtasındaki bu plansız ve hızlı nüfus artışının birçok sorunu da beraberinde getireceği ve kırılgan durumların devamlılığına zemin hazırlayacağı söylenebilir.

Yönetimsel Sorunlar

Milattan önceden başlayarak günümüze kadar varlığını sürdürülen Afrika kıtası, çeşitli dönemlerden geçmiş ve çeşitli yönetim şekilleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemlerden biri sömürge öncesi dönemdir. Sömürge öncesi dönemde Afrika kıtasında imparatorluklar gibi büyük siyasi organizasyonlar, orta büyüklükte krallık yönetimleri ve çoğunlukla köy, kabile veya klanların özerk yönetimi şeklinde hayata geçen geleneksel yerel otoriteler şeklinde üçlü bir yönetim sistemi var olmuştur (Ateş ve Bıyıklar, ,s.). Sömürge dönemiyle birlikte kentsel alanın merkezin, kırsal alanların ise bölgelerin egemenliğinde olduğu ikili bir yönetim sistemine geçilmiştir. Merkezdeki güçleri sağlamlaştırmak amacıyla olan bu sistemde, sömürgeci devletler öncelikle toplumsal düzenin ve asayişin sağlanmasına

odaklanmışlardır (Jreisat, 2010, s. 617). Özellikle kamu yönetiminde otoriter bir yapılanma söz konusudur. Katı merkezizetçilik, yetki hiyerarşisi, disiplin, kurallara ve prosedürlere sıkı sıkıya bağı olmak gibi özellikleri ile son derece otoriter bir kamu yönetimi anlayışı söz konusudur. Bu özellikler sömürgecilik faaliyetlerinin sona ermesi ile bağımsızlık kazanan pek çok Afrika ülkesine aynen geçmiştir (Igbokwe-Ibeto, 2019, s. 3). Ancak Afrika ülkelerinde sömürge devletlerin siyasi ve idari yapılanmalar için Avrupa'dan kişiler getirip istihdam etmeleri sebebiyle kalifiye insan kaynağı oluşmadığı gibi okullaşma oranlarıda yükseltilememiştir (Jreisat, 2010, s. 618).

Sömürgecilik Afrikalı liderlere kalkınmanın önünde üç zorlu görev sunmuştur: Devlet inşası, ulus inşası ve ekonomik kalkınma (Chazan ve diğerleri, 1999; Hyden, 1983; Lewis, 1998; Ayee, 2001). Ancak bağımsızlık sonrası Afrikalı seçkinler ekonomik ve sosyal kalkınmadan daha çok siyasi ve kişisel kaygılarla hareket etmişler, iktidarda kalmak ve kendileri için ekonomik bir temel oluşturmak için çaba sarfetmişlerdir. Öyle ki liderlerin çoğu kendilerini “yeni bağımsız ülkelerini yönetmek için sınırsız yetkiyi hak eden halklarının eşsiz kurtarıcıları” olarak görmüşlerdir (Tangri, 1999, s. 9). İktidarda kalmak için çeşitli araçlar kullanmışlardır. Bunlardan biri muhalefetin sindirilmesi ve bastırılması olmuştur. Tek bir yöneticinin veya küçük bir oligarşinin neredeyse sınırsız güce sahip olduğu tek parti sistemlerinin birçok otokratik uygulaması yeniden canlandırılmış; çoğu Afrika ülkesinde merkezi güç ve kişiselleştirilmiş yönetim hakim olmuştur. Bununla birlikte, son yıllarda Afrika'nın çoğunda bir dereceye kadar siyasi liberalleşme (çok partili seçimler, daha az kısıtlanmış medya ve daha iddialı yasama meclisleri) görülmüşse de kişisel ve otoriter siyasi uygulamalar hala görevdeki yöneticilerin tam siyasi rekabeti engellemenin yanı sıra devam etmelerini sağlamaktadır. (Clapham, 1996; Sandbrook, 1985; Tordoff, 2022; Hyden ve Bratton, 1992). Bir diğeri, patronaj ve kayırmayıcılık siyasetidir. Siyasi liderler, siyasi destek sağlamak ve takipçi kitlesi oluşturmak için tasarlanmış yollarla kilit araçlara ve onların etnik müşterilerine kamu

kaynakları ve kolaylıklar tahsis edilmiştir. Afrikalı siyasi liderler, devleti ve kaynaklarını kendilerini iktidarda tutmak için kullanmaya devam etmişlerdir. Böylece rejimlerin çoğu belirli etnik ve bölgesel çıkarlarla tanımlanmıştır (Van de Walle, 2003; Tangri, 1999; Hyden ve Bratton, 1992).

Süregelen bu patronaj temelli yönetim sebebiyle, 1960'lar ve 1970'ler (ve sonrası) siyasilerin, bürokrasilerin ve devlete ait işletmelerin (KİT'ler) hızlı büyümesiyle damgasını vurdu. Aslında, 1960'larda, Afrika'daki kamu hizmeti, on yılda çalışan sayısını ikiye katlayan bir oran olan, yılda %7 oranında büyümüştür (Gordon, 2007). Sonuç, 1970 yılına kadar tüm Afrikalı ücretlilerin %60'ından fazlası devlet çalışanı olmuş; 1980'e gelindiğinde tüm Afrika devlet harcamalarının en az yarısı sadece devlet çalışanlarının maaşlarını ödemek için tahsis edilmiştir. Ayrıca, ilk yirmi yılda devlete ait işletmelerin (KİT'ler) genişlemesi olağanüstüdür. KİT'ler, çok çeşitli hükümet faaliyetleriyle başa çıkmak için geliştirildi. Örneğin, KİT'ler tarım ürünlerinin kontrolünü ve pazarlamasını yürütmek, bankacılık hizmetleri sağlamak, havayollarını ve demiryollarını işletmek, ürün üretmek ve perakende mağazalarını yönetmek için oluşturulmuştur (Chazan ve diğerleri, 1999, s. 221-238). Kısacası, “devlet kapitalizmi” veya “maksimalist devlet” olarak adlandırılabilir, toplumun üzerinde duran, “yalnızca kanun ve düzenin korunmasından ve büyük sosyal ve ekonomik yönetimden değil, aynı zamanda “komutadan” sorumlu olan bir “maksimalist devlet” var olmuştur. (Olowu, 2003, s.103). O halde Afrika'nın çoğu için kırsal alanların kalkınması, patrimonial devletleri finanse etmek için feda edilmiştir. Bu patronaj tabanlı sistemler, patron-müşteri ağları aracılığıyla hükümete bağlı olan herkes için fırsatlar yaratmıştır. Hükümdarlar tarafından en yüksek parti, idari ve KİT pozisyonlarına atanan seçkinler için devlet dairesi ve siyasi nüfuz, kişisel kazanç için inanılmaz yasal ve yasadışı avantajlar yaratmıştır. Ve neredeyse tüm eyaletlerde, güçlü konumdakiler (ve onların patronları) etkilerini ekonomik kâr için kullanmaya başlamışlardır (Young, 1988).

1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başlarında, yalnızca demokratikleşme dalgasıyla değil, aynı zamanda uluslararası reform gündemiyle de bağlantılı olan, ademi merkeziyetçilik için güçlü bir baskı olmuştur. Güney Afrika, Uganda ve Etiyopya gibi bazı Afrika ülkelerinde uygulanmış ve ademi merkeziyetçiliğin olumlu etkileri olurken; birçok Afrika ülkelerinde 1980'lerin sonlarından bu yana önemli yerelleşme reformları uygulanmış olsa da, bu reformların çoğu sınırlı başarılarla sahip olmuştur ve etkili yerel yönetimin sağlanmasında hala sorunlar yaşanmaktadır (Wunsch, 2001; Wunsch, 2000). Örneğin, Frankofon Afrika ve Kuzey Afrika'da yerel yönetim yoktur. Sadece merkezi hükümet var. Bununla birlikte, idarenin yerel seviyelerine dağıtılmış yetkiler de vardır. Yetki devri gerçekleşmiş olsa bile, İçişleri Bakanlığı, devletin gücünü temsil etmek için merkezileştirilmiş bölgesel yönetimin özellikleri olan paralel bir dizi yapıyı sürdürmeye devam etmektedir. Frankofon Afrika'daki “vali”, “kaymakam” ve Kuzey Afrika'daki “valiler”, “delegeler” ve “omdah”ların tümü, yetki devrinden ziyade dekonsantrasyon ve yetki devri bağlamında görülen yerel birimlerde çalışan merkezi hükümet yetkilileridir (Olowu ve Wunsch, 2004; Rondinelli ve Cheema, 1983). Dolayısıyla Afrika kıtasında yerelleşme ve adem-i merkeziyetçiliğin sözde olduğu ve daha çok merkeziyetçiliği güçlendirir nitelikte olduğu söylenebilir.

Bugün gelinen noktada da Afrika kıtasında otokratik liderler, uzun süreli hükümetler, zayıf kurumlar, merkeziyetçilik ve zayıf yerel yönetimler varlığını korumakta ve Afrikadaki ülkelerde özellikle sömürge dönemiyle başlayan önemli sorunlar olarak devam etmektedir.

Dış Yardımlar

Dış yardım, ülke sınırları dışına yapılan kaynak aktarımıdır. Daha geniş anlamda ise bir devletten diğerine ya da sivil toplum örgütlerine ve uluslararası kuruluşlara, siyasi ve ekonomik yardımlarla birlikte ilgili ülkedeki insanların yaşamlarının iyileştirilmesi amacıyla aktarılan kamu kaynaklarıdır (Lancaster ve Van Dusen, 2005, s. 6). Dış yardımlar konusunda

en önemli uluslararası kuruluşlardan olan OECD'nin Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) ise dış yardımı, "(1) temel amacı ekonomik kalkınma ve refahı teşvik etmek olan (dolayısıyla askeri ya da diğer kalkınma dışı amaçlar için yapılan yardımlar hariç) ve (2) hibe ya da sübvansiyonlu kredi olarak sağlanan mali akışlar, teknik yardım ve emtia olarak tanımlamaktadır" (Radelet, 2006, s. 4). Dolayısıyla dış yardımlar, doğrudan bir bağışçı ülkeden sağlanabildiği gibi Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi çok taraflı kalkınma kuruluşları aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir.

Afrika kıtası en fazla dış yardım olan bölgelerden biri olup, gün geçtikte yardımlarda artışlar olmuştur. Örneğin DAC tarafından Afrika kıtasına 1970 yılında yapılan yardım 7 milyon 749 bin 57 dolar iken; 2019 yılında 61 milyon 69 bin 29 dolara yükselmiştir. Ancak yapılan bu dış yardımların gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınmaya etkisi tartışmalıdır. Örneğin, Sachs (2005), özellikle düşük gelirli ülkelerde kalkınmayı desteklemek için dış yardımların gerekliliğini savunurken; Easterly (2003; 2006), Easterly vd. (2004), dış yardımların büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olmadığını savunmaktadır. Bir grup ise büyüme üzerinde olumlu etkinin bazı koşullara bağlı olduğunu savunmaktadır. Bunlardan Burnside ve Dollar (2000), dış yardımın büyüme üzerindeki etkisini iyi para, finans ve ticaret politikalarına; Dalgaard vd. (2004) dış yardımın büyüme üzerindeki etkisinin derecesinin iklim koşullarına bağlı olduğunu; Wako (2016) ise mevcut politikaların kalitesine ya da kurumsal ortama bağlı olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde 1990'lardan günümüze kurumsal yapı büyüme performansının da ana belirleyicisi kabul edilmiştir (Barro, 1991; Mauro, 1995; De Haan and Siermann, 1995; Hall and Jones, 1999; Knack and Keefer, 1997; Leblang, 1996; Tanzi and Davodi, 1997; Acemoğlu, 2009; Acemoğlu and Robinson, 2012; Acemoğlu et al. 2003; Rodrik, 2000; North, 2002; Dawson, 2003, 2010).

Literatürde birçok çalışma, dış yardımın büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Cungu ve Swinnen, 2003; Karras, 2006;

Adamu, 2013; Gitaru, 2015; Moolio ve Kong, 2016; Golder ve diğ erleri, 2021; Iwegbu ve Dauba, 2022; Adusei, 2020; Hassan, 2021). Azam ve Feng (2022) de çalışmasında olumlu bir etki bulurken; bunun sadece alt-orta gelirli ülkelerle sınırlı olduğunu, hem düşük hem de üst-orta gelirli ülkelerde büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Yiew ve Lau (2018) ise başta olumsuz olsa da belirli bir süre sonra büyümeye katkıda bulunduğunu bulmuştur. Benzer şekilde Martinez (2015) de olumlu etkisi olduğunu bulmuş ancak siyasi çatışma ve coğrafi faktörlerin bu olumlu etkiyi azaltabileceğini ileri sürmüştür. Bazı çalışmalarda ise ya olumsuz bir etki bulunmuş (Nowak-Lehmann ve diğ erleri, 2012; Mallik, 2008; Gebresilassie vd., 2023; Wako, 2016) ya da anlamlı bir sonuç bulamamıştır (Ekanayake ve Chatrna, 2010; Burke ve Ahmadi-Esfahani, 2006).

Bazı çalışmalarda dış yardımların ekonomik büyümeye etkisinde kurumsal kaliteye odaklanmıştır. Örneğin, Fayissa ve El-Kaissy (1999) ve Maruta vd. (2020) olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. In'airat (2014) ise dış yardım ve iyi yönetişim arasındaki ilişkiyi eli almış; ve iyi yönetişime sahip ülkelerin yardım tahsisi konusunda ayrıcalıklı bir muamele gördüğü, özellikle söz hakkı, hesap verebilirlik ve yolsuzluğun kontrolü yardım tahsisinde kritik öneme sahiptir. Öte yandan Akramov (2012) ise, demokratik yönetişimin kalitesinin dış yardım etkinliğininin garantisi olmadığını ortaya koymuştur.

Bir çalışmada ise dış yardımlar Afrika  lkeleri için azgelişmişliğin nedenleri arasında gösterilmiş, sosyo-ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkisinden çok borçlanma eğiliminde olduğuna dikkat çekmiştir. Öyleki bu uzun vadeli bir bağımlılığı teşvik edecek bir dünya gücü komplosu olarak görmektedir. Çünkü Afrika'ya ne kadar çok yardım yapılırsa yaşam standartlarının o kadar düştüğünü, borçların arttığını ve böylece daha fazla borç almaya ihtiyaç duyulacağı öngörülmektedir. Bu da Afrika ülkelerini modern anlamda yeniden sömürgeleştirmeye götüreceği yönündedir. Çünkü

Afrika'da kalkınma ancak Afrikalıların kendileri tarafından kendi kaynaklarıyla sağlanabileceği yönündedir. Eski Kenyalı Parlamento Üyesi David Karanja'ya göre de "Dış yardım Afrika'ya kabul etmek istediğimizden daha fazla zarar verdi" demiştir. Bu bağlamda Afrika'daki değişim ve gelişmenin ancak Afrika içinden Afrikalı liderlerin dürüst, şeffaf ve vatansever yönetimiyle gelebileceği düşünülmektedir (Dimkpa, 2015, s. 21-22).

Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler için dış yardımların sonuçlarının olumlu olduğundan bahsetmenin zor olduğu gibi tamamen olumsuz demekte oldukça zordur.

Yolsuzluk

Afrika ülkelerinde yolsuzluk önemli bir kırılganlık sebebi olarak görülmektedir. Öyle ki bağımsızlık sonrası dahi Afrika kıtasında henüz yolsuzluktan arındırılmış bir rejim bulunmamaktadır. 2024 CPI'ya göre de Seyşeller, Cabo Verde, Botswana ve Ruanda ülkeleri dışında tüm ülkeler 50 puanın altında kalmıştır.

Tablo 29

CPI - 2024 Afrika Kıtası

Puan	Ülke/Bölge
70-79	Seyşeller (72)
60-69	Cabo Verde (62)
50-59	Botswana (57) Ruanda (57)
40-49	Namibya (49) Benin (45) Sao Tome ve Principe (45) Senegal (45) Fildişi Sahili (45) Gana (42) Burkina Faso (41) Güney Afrika (41) Tanzanya (41)
30-39	Tunus (39)

	Zambiya (39) Gambiya (38) Etiyopya (37) Lesotho (37) Fas (37) Nijer (34) Malavi (34) Sierra Leone (33) Angola (32) Ekvador (32) Kenya (32) Togo (32) Cibuti (31) Mısır (30) Moritanya (30)
20-29	Gine (28) Esvatini (27) Gabon (27) Liberya (27) Mali (27) Kamerun (26) Nijerya (26) Madagaskar (26) Uganda (26) Guatemala (25) Mozambik (25) Orta Afrika Cumhuriyeti (24) Kongo (23) Çad (21) Komorlar (21) Gine- Bissau (21) Zambabve (21) Kongo Demokratik Cumhuriyeti (20)
10-19	Burundi (17) Sudan (15) Ekvator Ginesi (13) Eritre (13) Libya (13)
0-9	Somali (9) Güney Sudan (8)

Not. Yolsuzluk Algı Endeksi'nden uyarlanmıştır, 2024.

Tablo 29'da da görüldüğü üzere Somali ve Güney Sudan bu endeksin en sonunda yer alan ülkeleri olurken; aynı zamanda CPI'ya göre de yolsuzluk algısı en fazla olan iki ülkedir.

Burundi, Sudan, Ekvator Ginesi, Eritre, Libya ülkelerinde de yolsuzluk algısının ciddi oranlarda olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerde ise puanlar biraz daha iyi bir seviyede olsa da ciddi yolsuzluk algısı olduğu açıktır.

Dolayısıyla Afrika kıtasında yolsuzluğun neredeyse kültürel bir hal aldığı yönünde bir yorumda bulunulabilir.

Çatışmalar

Dünya üzerinde en çok çatışmayla karşı karşıya kalan ülkeler Afrika kıtasında yer almaktadır. Öyle ki 1945-1995 yılları arasında dünyada 186 tane silahlı çatışma yaşanmış ve bunların 48 tanesi Afrika kıtasında olmuştur. Afrika kıtasında çatışmalar Dünya savaşları esnasında sosyalist ve kapitalist hareketlerin kışkırtması sonucu yaşanmıştır. Soğuk savaşın ardından bütün dünyada başlayan ve uzun süreli olan Vekâlet Savaşları silahlı çatışmaların artmasına sebep olmuştur. Sonrasında ise bağımsızlık mücadelelerinin bir sonucu olarak artan çatışmalar, etnik temelli olan ve siyasi elitlerin çıkarları doğrultusunda kışkırtılması kaynaklı yaşanmış (Keen, 1998, s. 3) ve bugün hala Afrika kıtasında birçok ülkede devam etmektedir. Dolayısıyla Afrika kıtasında çatışmalar önemli bir kırılma sebebi olmayı sürdürmektedir.

Afrika kıtasında çatışmalar genel olarak iki şekilde görülmektedir. Bunlar “devlet temelli çatışmalar” ve “devlet dışı çatışmalar”dır (Dias ve Elsa, 2017, s. 144). Devlet temelli çatışmalar, çatışmada yer alan aktörlerden birinin devlet olduğu çatışmalardır. Örneğin Afrika kıtasında 2017 yılında yaşanan çatışmaların 18’i devlet temelli olmuştur (Yalçınkaya, 2008, s.335). Devlet dışı çatışmalar ise devletin çatışmada bir aktör olarak yer almadığı, farklı gruplar arasında yaşanan çatışmalardır. Özellikle Afrika kıtası devlet dışı çatışmaların en yüksek olduğu kıtadır (Alda ve Sala, 2014, s. 4). Bu kıtada Sudan, Güney Sudan, Libya, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti en çok çatışma ve ölümlerin yaşandığı ülkelerdir (Cilliers, 2018, s. 3). Biafra Savaşı, Somali İç Savaşı, Güney Sudan İç Savaşı, Ruanda Soykırımı, Etiyopya-Eritre Savaşı, Anglophone Kamerun Çatışması, Sudan, Cezayir, Tunus ve Mısır’daki Arap Kaplıcaları ile Libya’daki siyasi şiddet gibi birçok çatışma yaşanmıştır.

GPI 2024 verilerine göre Afrika kıtasında yer alan ülkelerden Sudan, Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burkina Faso ve Nijerya barışcılığın en kötü olduğu ülkeler arasında yer alırken; barışcılığın çok iyi olduğu ülkeler arasında ise Afrika kıtasından bir ülke bulunmamaktadır.

Tablo 30

GPI - 2024 Afrika Kıtası

	Ülkeler	Puan	GPI Sıra
Çok Düşük	Sudan	3.327	162
	Güney Sudan	3.324	161
	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	3.264	158
	Mali	3.095	154
	Somali	3.091	153
	Orta Afrika Cumhuriyeti	3.009	150
	Burkina Faso	2.969	149
	Nijerya	2.907	147
Düşük	Etiyopya	2.845	144
	Nijer	2.792	140
	Kamerun	2.773	137
	Eritre	2.748	136
	Çad	2.704	135
	Burundi	2.567	129
	Libya	2.528	128
	Güney Afrika	2.507	127
	Uganda	2.477	126
	Lesoto	2.461	125
	Gine	2.423	124
	Kenya	2.409	122
	Zimbabve	2.396	121
	Togo	2.381	120
	Cibuti	2.374	119

	Gabon	2.372	118
Orta	Benin	2.306	114
	Kongo Cumhuriyeti	2.261	110
	Fildişi Sahili	2.255	109
	Mozambik	2.25	107
	Mısır	2.212	105
	Esvatini	2.209	103
	Moritanya	2.136	95
	Ekvator Ginesi	2.132	94
	Ruanda	2.12	92
	Cezayir	2.11	90
	Gine Bissau	2.085	85
	Senegal	2.084	84
	Gambiya	2.079	82
	Malawi	2.063	79
	Fas	2.054	78
	Tunus	2.044	73
	Angola	2.043	72
	Liberya	2.025	69
	Sierra Leone	1.993	66
	Tanzanya	1.987	65
	Namibya	1.972	62
	Zambiya	1.948	57
	Gana	1.938	55
Yüksek	Botsvana	1.863	50
	Madagaskar	1.838	44
	Mauritius	1.577	22

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Elli Afrika kıtasındaki ülkeyi içine alan Sahra Altı Afrika bölgesi ikinci en az barışçıl bölgedir. Öyle ki dünyada yer alan en az barışçıl 10 ülkeden üçü bu bölgede bulunmakta ve orta Sahel bölgesinde siyasi huzursuzluk ve terörizmin artması sebebiyle çeşitli güvenlik krizleri de yaşanmaktadır.

Örneğin, GPI 2024'te 149. sırada yer alan Burkina Faso dünyada en yüksek terör etkisine sahip ülkedir.

GPI 2024'te 161. sırada yer alan Güney Sudan son bir yılda barışçılık konusunda küçük bir iyileşme göstermesine rağmen Sudan'dan sonra Afrika kıtasındaki en az barışçıl ülkelere biridir. 2022 yılında yaşanan iç çatışmalar kaynaklı ölüm sayısı 723 iken; 2023'te 199'a gerilemiştir. Ancak güvenlik konusunda hala önemli sorunlar yaşanmaktadır. 144. sırada olan Etiyopya ise Afrika kıtasında barışçılık konusunda en büyük iyileşmeyi kaydeden ülke olmuştur. Öyle ki 2022'de 100.000'in üzerinde olan çatışmalardaki ölüm sayısı iken; 2023'te 2.300'den az çatışma ölümü yaşanmıştır. Ancak yinede çatışma yoğunluğundaki azalmalar güvenlik konusundaki kırılganlığın devamlılığını etkilememiştir. Diğer taraftan 118. sırada yer alan Gabon, barışçılıkta en büyük bozulmayı yaşayan ülke olmuştur. 2023 yılında gerçekleşen başkanlık seçimleri sonrası yaşanan askeri darbe ile Bongo ailesinin 56 yıllık iktidarına son verilmiş ve iç huzursuzluk artmıştır (GPI, 2024, s. 20).

Bostvana, Madagaskar ve Mauritius ise barışçılığın yüksek olduğu ülkeler olurken; Mauritius 17. kez üst üste Sahra Altı Afrika'nın en barışçıl ülkesi olmuştur. Öyle ki son beş yıl içinde ülke iç ve dış hiçbir çatışmaya dahil olmayan tek ülkedir (GPI, 2024, s. 20).

Yoksulluk

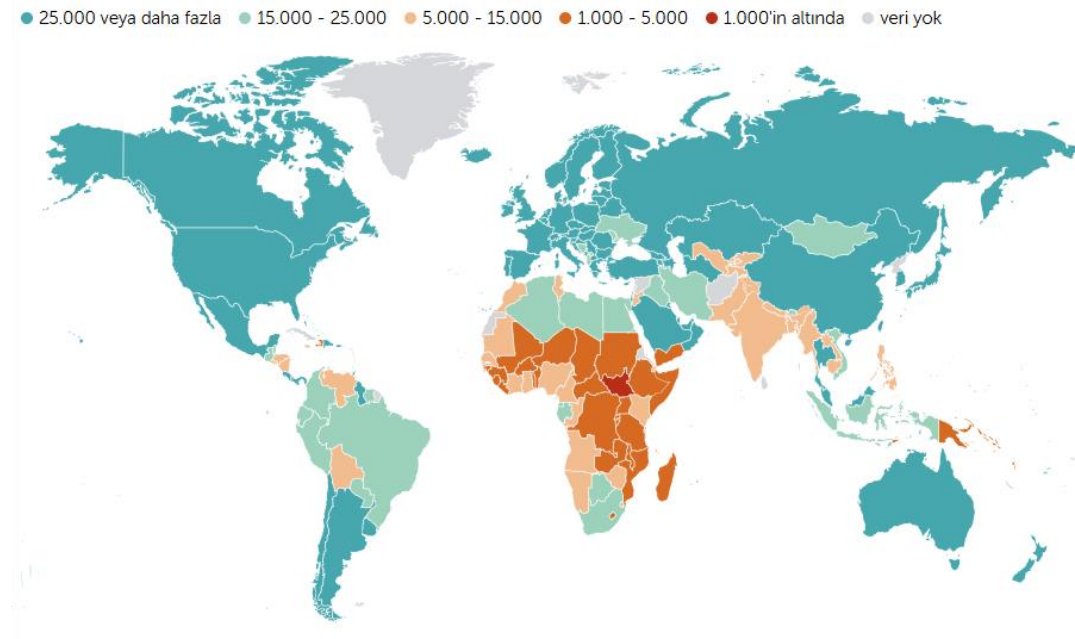
Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report) (1990)'na göre yoksulluk, düşük yaşam standardı nedeniyle temel ihtiyaçlara sınırlı veya hiç erişimin olmaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Birçok farklı faktörden etkilenen yoksulluk, yaşam beklentisi, yenidoğan ölüm oranları, okullaşma oranları, hasta-hekim oranı, gelir düzeyi, yetersiz beslenme, sosyal hizmetlere erişim, sosyal ve politik statü gibi çeşitli göstergeler bağlamında değerlendirilmektedir.

Bugün dünyanın en yoksul ülkelerinin birçoğu Afrika kıtasında bulunmaktadır. Uluslararası Para Fonu 2025 verilerine göre gelişmiş

ekonomilerde kişi başına düşen uluslararası dolar 73.46 bin dolar iken; Gelişmekte olan piyasalar ve gelişmekte olan ekonomiler ise 18.19 bin dolardır. Afrika'da ise ortalama 7.37 bin dolar iken; Sahra Altı Afrika'da 5.57 bin dolardır (International Monetary Fund, 2025).

Şekil 14

Kişi Başına Düşen GSYİH - 2025

Not. IMF tarafından hazırlanan çalışmadan uyarlanmıştır, 2021.

Dünya haritası incelendiğinde kişi başına düşen GSYİH'nın 1000-5000 ve 1000'in altında olduğu ülkeler yoğun olarak Afrika kıtasında yer almaktadır.

Tablo 31

Afrika Ülkeleri Kişi Başına Düşen GSYİH (dolar)

Ülkeler	Dolar
Eritre	Veri yok
Güney Sudan	716.25
Burundi	1.02
Orta Afrika Cumhuriyeti	1.33
Mozambik	1.73

Malavi	1.78
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	1.88
Somali	1.92
Liberya	2.01
Madagaskar	2.04
Nijer	2.1
Sudan	2.34
Mali	2.93
Burkina Faso	2.98
Çad	2.99
Gine Bissau	3.28
Lesoto	3.38
Togo	3.47
Sierra Leone	3.55
Gambiya	3.69
Uganda	3.9
Ruanda	4.1
Tanzanya	4.37
Etiyopya	4.4
Zambiya	4.52
Gine	4.75
Zimbabve	5.41
Senegal	5.5
Kamerun	5.76
Kongo Cumhuriyeti	6.59
Nijerya	6.79
Kenya	7.53
Fildişi Sahili	8.11
Gana	8.42
Moritanya	8.65
Cibuti	9.41
Angola	10.23
Fas	11.27
Namibya	12.37

Esvatini	13.73
Tunus	14.78
Güney Afrika	15.99
Libya	17.76
Cezayir	18.53
Botsvana	19.17
Ekvator Ginesi	20.17
Mısır	21.67
Gabon	24.91
Mauritius	32.91
Seyşeller	42.01

Not. IMF, tarafından hazırlanan çalışmadan uyarlanmıştır.

Kişi başına düşen GSYİH'nın 1000 altında olduğu tek ülke Güney Sudan (716.25 dolar)'dır. Güney Sudan, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mozambik, Malavi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Somali, Liberya, Madagaskar, Nijer, Sudan, Mali, Burkina Faso, Çad, Gine Bissau, Lesoto, Togo, Sierra Leone, Gambiya, Uganda, Ruanda, Tanzanya, Etiyopya, Zambiya ve Gine'de ise kişi başına düşen GSYİH 1000-5000 dolar arasındadır.

Cezayir, Botsvana, Ekvator Ginesi, Mısır, Gabon, Mauritius ve Seyşeller'de ise kişi başına düşen GSYİH gelişmekte olan ekonomilerin üzerinde yer almaktadır.

Tablo 32

HDI 2025 - Afrika Ülkeleri

	Ülkeler	HDI 2023 (value)	Doğumda beklenen yaşam süresi	Beklenen okul yılları	Ortalama okul yılı
Düşük İnsani Gelişim	193 Güney Sudan	0.388	57.6	5.6	5.7
	192 Somali	0.404	58.8	7.5	1.9
	191 Orta Afrika Cumhuriyeti	0.414	57.4	7.4	4.0

Orta İnsani Gelişme	190	Çad	0.416	55.1	8.3	2.3
	188	Nijer	0.419	61.2	8.3	1.4
	188	Mali	0.419	60.4	7.0	1.6
	187	Burundi	0.439	63.7	9.8	3.5
	186	Burkina Faso	0.459	61.1	8.7	2.3
	185	Sierra Leone	0.467	61.8	9.1	3.5
	183	Madagaskar	0.487	63.6	9.1	4.6
	182	Mozambik	0.493	63.6	10.8	4.6
	180	Etiyopya	0.497	67.3	9.2	2.4
	179	Gine	0.500	60.7	10.4	2.5
	178	Eritre	0.503	68.6	7.3	5.1
	177	Liberya	0.510	62.2	10.5	6.2
	176	Sudan	0.511	66.3	8.6	4.0
	175	Cibuti	0.513	66.0	6.2	4.0
	174	Gine Bissau	0.514	64.1	10.6	3.7
	173	Benin	0.515	60.8	10.4	3.2
	172	Malavi	0.517	67.4	9.9	5.2
	171	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	0.522	61.9	10.9	7.4
	170	Gambiya	0.524	65.9	9.0	4.7
	169	Senegal	0.530	68.7	9.1	2.9
	167	Lesoto	0.550	57.4	11.0	7.7
	165	Tanzanya	0.555	67.0	8.6	6.1
	164	Nijerya	0.560	54.5	10.5	7.6
	163	Moritanya	0.563	68.5	7.9	4.9
	161	Togo	0.571	62.7	13.1	5.9
	159	Ruanda	0.578	67.8	12.6	4.9
	157	Uganda	0.582	68.3	11.6	6.3
	157	Fildişi Sahili	0.582	61.9	11.4	4.9
	155	Kamerun	0.588	63.7	10.8	6.6
	154	Zambiya	0.595	66.3	11.0	7.4
	153	Zimbabve	0.598	62.8	11.1	8.9
	152	Komorlar	0.603	66.8	13.3	6.0
	148	Angola	0.616	64.6	12.2	6.0

	143	Kenya	0.628	63.6	11.5	8.6
	143	Gana	0.628	65.5	11.4	7.1
	141	Sao Tome and Principe	0.637	69.7	12.9	6.0
	138	Kongo Cumhuriyeti	0.649	65.8	12.7	8.3
	136	Namibya	0.665	67.4	11.8	7.3
	135	Cape Verde	0.668	76.1	11.4	6.1
	133	Ekvator Ginesi	0.674	63.7	12.5	8.3
	126	Esvatini	0.695	64.1	15.2	8.7
Yüksek İnsani Gelişme	120	Fas	0.710	75.3	15.1	6.2
	115	Libya	0.721	69.3	12.9	7.8
	111	Botsvana	0.731	69.2	11.4	10.5
	108	Gabon	0.733	68.3	12.5	9.7
	106	Güney Afrika	0.741	66.1	13.8	11.6
	105	Tunus	0.746	76.5	14.7	7.6
	100	Mısır	0.754	71.6	13.1	10.1
	96	Cezayir	0.763	76.3	15.5	7.4
Çok Yüksek İnsani Gelişme	73	Mauritius	0.806	74.9	14.2	10.1
	54	Seyşeller	0.848	72.9	18.2	11.2

Not. HDR tarafından hazırlanan çalışmadan uyarlanmıştır, 2025, s. 274-277.

İnsani Gelişim Endeksine (HDI) göre ise Afrika kıtasında yer alan 23 ülke düşük insani gelişme gösterirken; 22 ülke orta insani gelişme, 8 ülke yüksek insani gelişme ve 2 ülke çok yüksek insani gelişme göstermektedir. 0.383 puanla en düşük insani gelişmeye sahip ülke Güney Sudan olurken; doğumda beklenen yaşam süresinde ise 54.5 ile orta insani gelişmeye sahip olan Nijerya en kötü durumda yer almaktadır. Ortalam okul yılının ise en kötü olduğu ülke Nijer'dir.

Güvenlik

Afrika kıtası güvenlik konusunda önemli sorunların yaşandığı bir konumdur. FSI 2024 güvenlik aygıtına göre Güney Sudan 179 ülke arasında

10 tam puanla en kötü durumda olan ülkedir. Tablo 33'te de görüldüğü üzere Afrika kıtasında da yine tam puanla ilk sırada yer almaktadır.

Somali, Mali, Burkina Faso, Sudan, Libya, Nijer 9 ve üzeri puanla güvenlik bağlamında ciddi sorunları olan Afrika ülkelerinden iken; Nijerya, Gine, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Zimbabve ise 8 ve 9 puan arasında alarak güvenlik konusunda önemli kırılganlıklara sahip ülkelerdir. Mauritius hariç diğer tüm Afrika ülkelerinde farklı puanlarda da olsa güvenlik konusunun önemli bir kırılganlık durumu olduğu görülmektedir.

Tablo 33

FSI 2024 - Güvenlik

Ülkeler	Puan	Sıra
Güney Sudan	10.0	1
Somali	9.7	2
Mali	9.7	2
Burkina Faso	9.5	3
Sudan	9.3	4
Libya	9.2	5
Nijer	9.0	6
Nijerya	8.7	7
Gine	8.7	7
Çad	8.4	8
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	8.3	9
Zimbabve	8.1	10
Etiyopya	7.9	11
Gabon	7.9	11
Kamerun	7.8	12
Gine Bissau	7.6	13
Burundi	7.5	14
Orta Afrika Cumhuriyeti	7.5	14

Mısır	7.3	15
Kenya	6.9	16
Tunus	6.6	17
Liberya	6.5	18
Mozambik	6.5	18
Uganda	6.4	19
Güney Afrika	6.3	20
Angola	6.3	20
Fildişi Sahili	6.3	20
Kongo Cumhuriyeti	6.1	21
Eritre	5.7	22
Ekvator Ginesi	5.6	23
Sierra Leone	5.6	23
Cezayir	5.5	23
Ruanda	5.5	24
Togo	5.5	24
Lesoto	5.5	24
Gambiya	5.4	25
Moritanya	5.4	25
Komorlar	5.3	26
Cibuti	5.0	27
Benin	5.0	27
Seyşeller	4.9	28
Senegal	4.6	29
Sao Tome ve Principe	4.4	30
Tanzanya	4.3	31
Esvatini	4.2	32
Fas	4.0	33
Malawi	4.0	33
Yeşil Burun Adaları (Cape Verde)	3.9	34
Namibya	3.9	34

Zambiya	3.9	34
Madagaskar	3.9	34
Gana	3.7	35
Botsvana	3.5	36
Mauritius	1.2	37

Not. FSI'dan uyarlanmıştır, 2024.

Güvenlik konusu Afrika kıtasında farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri terörizmdir. Örneğin Libya 'da 2011 yılında Kaddafi'nin öldürülmesi sonrası terörizm artmıştır. Bugün hala Libya 9.2 puanla Afrika kıtasında güvenlik konusunda sorunları olan beşinci ülkedir. Yine 2013 yılında Mısır'da Mursi'nin görevden askeri müdahale yapılarak indirilmesi önemli sorunları beraberinde getirmiş ve gelinen noktada Mısır Afrika ülkeleri arasında 7.3 puanla 15. sırada yer almaktadır.

Nijerya da özellikle kuzey bölgesinde Boko Haram saldırıları ve karşı isyan, orta kuşak bölgesinde Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında yaşanan mezhepsel şiddet güvenlik sorunları konusunda önem arz ederken; ulusötesi uyuşturucu kaçakçılığı konusunda da önemli bir merkezdir (The World Factbook, 2024). Nitekim Afrika kıtasında 8.7 puanla 7. sırada yer almaktadır.

Dolayısıyla Afrika kıtasında terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı yanı sıra mezhepsel şiddet, etnik çatışmalar, siyasi şiddet, adam kaçırma, kara para aklama, insan ticareti gibi durumlar güvenlik sorunlarını oluşturmakta ve Afrika kıtasını güvenlik konusunda kırılgan bir hale getirmektedir.

BÖLÜM 4: Alan Araştırması

Alan araştırması çalışmanın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümünde Afrika kıtasında yer alan Çad Cumhuriyeti, Mozambik Cumhuriyeti, Nijerya Federal Cumhuriyeti ve Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ülkelerine ilişkin gerçekleştirilen alan araştırmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Öncelikle gerçekleştirilen alan araştırmalarının amacı, evreni ve örneklemini, yöntem ve analizi ile sınırlılıkları üzerinde durularak, elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Afrika kıtasında yer alan birçok ülke birçok yönden kırılgan devlet olarak tanımlanmakta ve 1989 yılından itibaren iyi yönetim ilkeleri bir çıkış yolu olarak önerilmektedir. Ancak geçen yıllar içerisinde bazı ülkelerde ufakta olsa iyileşmeler görülse de kırılganlıklarında önemli bir değişim olmadığı gibi bazılarında artarak devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda araştırmada çeşitli endekslerde kırılgan devlet olarak tanımlanan Çad, Mozambik, Nijerya ve Etiyopya ülkelerine ilişkin kırılganlıkların tespit edilmesi ve yeterince iyi yönetişimin neden bu ülkelerde uygulanabilir olduğunun açıklanması amaçlanmaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemini

Afrika kıtasında yer alan ve FSI 2024'e göre kırılgan devlet olarak tanımlanan Çad Cumhuriyeti, Mozambik Cumhuriyeti, Nijerya Federal Cumhuriyeti ve Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise her ülke için basit tesadüfi yöntemle seçilen 7 kişi, genel toplamda ise 28 kişiden oluşmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, ortaya koyduğu probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve anlamlandırma uğraşısıdır (Guba ve Lincoln, 1994; Klenke, 2016). Bu

bağlamda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırmalar, daha önceden fark edilen ya da bilinen problemlerin algılanmasına, bu problemlere ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına ilişkin öznel-yorumlayıcı bir süreçtir (Seale, 1999).

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak öncelikle kırılgan devletler ve yönetim konusunda hakim akademisyenler, Afrika kıtasında yer alan Türk bürokratlar ve Türkiye’de yer alan çeşitli Afrika ülkeleri bürokratları ile görüşülerek uzman görüşleri alınmış ve araştırmada mülakatla birlikte doküman analizi kullanılmaya karar verilmiştir. Böylece çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Doküman İncelemesi/Analizi

Doküman incelemesi/analizi, araştırılması hedef dâhilinde olan olgu ya da olgulara ilişkin bilgilerin yer aldığı basılı ve elektronik materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189; Bowen, 2009). Diğer bir tanıma göre ise doküman analizi, birincil verilerin toplanarak, gözden geçirilme, sorgulama ve analiz etme sürecidir (O’Leary, 2017). Yani doküman analizi belirli bir amaç için kaynakların bulunma, okunma, notlar alma ve değerlendirme işlemlerini içermektedir (Karasar, 2005).

Doküman analizi, kitap, makale, istatistik, gazete yazısı, yasal belgeler, tutanak, biyografi, kişisel anı, vasiyet, finansal kayıtlar, mektuplar, grafik temelli, harita, şema, grafik, fotoğraf ile resim ses kayıtları, raporlar gibi arşiv belgeleri, internetteki arama motorları ve web sayfaları da dahil olmak üzere çok çeşitli dokümanları içermektedir (Freebody, 2003; Glesne, 2011; Merriam, 2018; Gürbüz ve Şahin, 2018; Patton, 2002; Seyidoğlu, 2016; Erkuş, 2009). Dolayısıyla doküman analizi, nitel bir araştırma için en önemli bilgi kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Hoepfl, 1997). Doküman analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabileceği gibi diğer araştırma yöntemleri için bir tamamlayıcı ya da destekleyici olarak da görülmektedir (Bowen, 2009;

Saldana, 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma kapsamında da doküman analizi bir destekleyici olarak tercih edilmiştir.

Doküman analizi 5 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar (1) Dokümanlara ulaşma, (2) dokümanların orijinallliğini kontrol etme, (3) kodlama ve kategorilendirme için bir sistem benimseme, (4) veriyi analiz etme ve (5) veriyi kullanmadır (Forster, 1994). Bu kapsam da çalışmanın temel veri toplama araçlarından biri olarak doküman incelemesi/analizi belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ve problemi temelinde anahtar kelimeler oluşturulmuştur. Bu kelimeler “iyi yönetim”, “yeterince iyi yönetim”, “kırılgan devlet” ve “Afrika”dır. Sonrasında oluşturulan anahtar kelimeler; fiziki/sanal kütüphane, arşiv veya tez/veri merkezlerinden; basılı veya elektronik ortamda kitap, dergi, tez, istatistik, süreli yayın, ansiklopedi, sözlük, yayımlanmış veya yayımlanmamış rapor olarak temin edilmiş ve incelenerek bir havuz oluşturulmuştur. Oluşturulan bu havuz bağlamında ülkelerin kırılgan özellikte olması ve dolayısıyla kamu yönetimindeki şeffaflık, hesap verebilirlik konularındaki sorunlar sebebiyle kendi dokümanlarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple ülkelerin kırılganlıklarının tespit edilmesinde temel kaynak olarak yer alan uluslararası endekslerin analiz edilmesi tercih edilmiş ve ilgili endeksler belirlenmiştir. Böylece doküman analizi uluslararası kuruluşlara ait endekslerle sınırlandırılmış.

Devlet kırılganlığı konusunda temel endeks “**Kırılgan Devletler Endeksi (FSI)**” iken; kırılgan devletler genel olarak “güven/güvenlik, meşruiyet, kapasite ve kalkınma” konularındaki sorunlarla tanımlanmakta ve kırılganlıkların betimlenmesinde “**Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme**”, “**Yolsuzluk Algı Endeksi**” ve “**Küresel Barış Endeksi**” de öne çıkmaktadır. Araştırmanın amacı kapsamında örneklemi oluşturan devletlerin kırılganlıklarını tespit edilmesi bağlamında bu dört endeks tercih edilmiştir.

Tablo 34*Doküman Analizi Yapılacak Endeksler*

Endeksler	Ülke Sayısı	Göstergeler/Kriter
Kırılgan Devlet Endeksi (Fragile State Index - FSI)	179	- Uyum (güvenlik aygıtı, gruplaşmış elitler ve grubun şikâyetleri) - Ekonomik (ekonomik gerileme ve yoksulluk, eşitsiz ekonomik kalkınma, insan kaçı ve beyin göçü) - Politik (devletin meşruiyeti, kamu hizmetleri, insan hakları ve hukukun üstünlüğü) - Sosyal (demografik baskılar ile mülteciler ve iç göçmenler) - Kitlesele (dış müdahale)
Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment - CPIA)	74	- Ekonomi Yönetimi (Makro Ekonomik Yönetim, Maliye Politikası, Borç Politikası) - Yapısal Politikalar (Ticaret, Finansal Sektör, İş Düzenlemeleri) - Toplumsal Katılım için Politikalar (Cinsiyet Eşitliği, Kamusal Kaynak Kullanımında Eşitlik, İnsan Kaynakları İnşası, Sosyal Koruma ve İşgücü, Çevresel Sürdürülebilirlik İçin Kurumlar ve Politikalar) - Kamu Sektörü Kurumları ve Politikalar (Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim, Bütçe ve Mali Yönetimin Kalitesi, Gelir Hareketliliğinin Verimliliği, Kamu Yönetiminin Kalitesi, Kamu Sektöründe Yolsuzluk, Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık)
Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index - CPI)	180	Her ülke için en az 3 kaynağın değerlendirilmesine yer verilmekte
Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI)	163	Emniyet ve Güvenlik Alanı, Devam Eden Çatışma Düzeyi, Militarizasyon Derecesi

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 34'te de görüldüğü üzere FSI 2005 yılından itibaren yıllık olarak çıkarılmakta olup, 179 ülkenin bir zaman dilimindeki durumunu ölçme amacındadır. Ülkeleri alt göstergelerden oluşan uyum, ekonomik, politik, sosyal ve kitlesele olmak üzere 5 göstergede incelemektedir. Kırılgan devlet ısı haritası çıkararak ülkeleri sürdürülebilir, istikrarlı, uyarı ve alarm şeklinde sınıflandırmaktadır. Bugün 2024 FSI'ya göre Afrika kıtası ülkelerinin 20'si

alarm, 28'i uyarı veren ve 6'sı istikrarlı iken, sürdürülebilir ülke yoktur. Dolayısıyla FSI ülkeleri kapsamlı bir incelemeden geçirmekte olup, çalışma kapsamında temel endeks konumundadır.

CPIA 1970'lerin sonlarından itibaren ülkelerin mevcut politika ve kurumsal çerçevesinin kalitesini dört ana kriter olmak üzere 16 kriterde incelemektedir. Çeşitli bölgelerdeki 74 ülkeyi inceleyen endekste Afrika kıtasından 38 ülke yer almaktadır. Dolayısıyla ülkelerin analizi bağlamında son derece önemlidir.

CPI 1995 yılından itibaren yayınlanmakta olup, 180 ülke ve bölgeyi algılanan kamu sektörünü yolsuzluk düzeylerine göre 0 (yüksek derece yolsuzluk) ve 100 (çok temiz) arasında bir puan verilerek sıralamaktadır. Nitekim Afrika kıtasından 52 ülke yer almaktadır. Özellikle kırılganlık ve iyi yönetim konusunda önemli bir konu olan yolsuzluk bağlamında Afrika kıtasındaki ülkelerin durumunu değerlendirmek için oldukça önemli bir endekstir.

GPI ise 23 niteliksel ile niceliksel gösterge kullanmakta ve barışın durumu "emniyet ve güvenlik alanı", "devam eden çatışma düzeyi" ile "militarizasyon derecesi" olmak üzere 3 düzeyde ölçmektedir. 163 ülkeyi inceleyen endekste 45 Afrika ülkesi yer almaktadır. Bu endekste kırılganlık konusunda öne çıkan bir diğer endekstir. Dolayısıyla 4 endekste devletlerin kırılganlığının ortaya konulmasında ve iyi yönetim bağlamında ülkelerin değerlendirilmesi için oldukça önemlidir.

Kırılgan devletleri birçok açıdan ve farklı kategorilerde inceleyen Kırılgan Devlet Endeksi 2024'e göre alarm veren Afrika kıtası ülkeleri bir tablo oluşturularak değerlendirilmiştir.

Tablo 35*FSI 'daki En Kırılgan Afrika Kıtası Ülkeleri*

Bölgeler	FSI	Sömürge Ülkeler
Kuzey Afrika	Sudan Libya	İngiltere İtalya
Orta Afrika	Çad Orta Afrika Cumhuriyeti Kongo Demokratik Cumhuriyeti Kongo Cumhuriyeti Kamerun	Fransa Fransa Fransa Fransa İngiltere ve Fransa
Doğu Afrika	Somali Güney Sudan Uganda Eritre Mozambik Burundi Zimbabve Etiyopya	İngiltere ve İtalya İngiltere İngiltere İtalya Portekiz Almanya İngiltere İtalya (sömürülmemiş ülke)
Batı Afrika	Burkina Faso Gine Nijer Nijerya Mali	Fransa Fransa Fransa İngiltere Fransa
Güney Afrika	-	-

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 35'te de görüldüğü üzere bu ülkeler değerlendirilirken bazı özellikler üzerinde durulmuştur. Öncelikle farklı alarm derecelerine sahip 20 ülke bölgelere göre sınıflandırılmış ve Güney Afrika bölgesinde FSI 2024'e göre alarm veren Afrika kıtası ülkesi bulunmadığı görülmüştür.

Diğer taraftan kırılgan devlet denildiğinde ve Afrika kıtası söz konusu olduğunda en önemli konulardan biri *sömüren devlet* kimliğidir. Çünkü Afrika kıtası birçok farklı ülke tarafından sömürülmüş; bu da ülkelerde tarihsel, kültürel, yönetsel farklılıklarla birlikte, yapay sınırların oluşturulmasına neden olmuş ve Afrika ülkelerinde çeşitli kırılganlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Afrika ülkelerinin hangi devlet tarafından sömürüldüğü son derece önemlidir.

Ek olarak FSI 2024'e göre alarm veren bu ülkelerin belirlenen diğer endekslerde de yer alıyor olması gerekmektedir.

Tablo 36

FSI, CPIA, CPI ve GPI Endeksleri ve FSI'da Alarm Veren Afrika Kıtası Ülkeleri

FSI Alarm Veren Ülkeler	CPIA	CPI	GPI
Sudan	√	√	√
Libya	-	√	√
Çad	√	√	√
Orta Afrika Cumhuriyeti	√	√	√
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	√	√	√
Kongo Cumhuriyeti	√	√	√
Kamerun	√	√	√
Somali	√	√	√
Güney Sudan	√	√	√
Uganda	√	√	√
Eritre	√	√	√
Mozambik	√	√	√
Burundi	√	√	√
Zimbabve	√	√	√
Etiyopya	√	√	√
Burkina Faso	√	√	√
Gine	√	√	√
Nijer	√	√	√
Nijerya	√	√	√
Mali	√	√	√

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu bağlamda Tablo 36 değerlendirildiğinde Libya CPIA'nın ele aldığı ülkeler arasında yer almadığı görülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak alan araştırmasının ve doküman analizinin gerçekleştirileceği 4 ülke olarak Çad, Mozambik, Etiyopya ve Nijerya belirlenmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerin seçilmesinde farklı sömürü ülkeleri olması ve farklı Afrika kıtası bölgelerinde yer almasına dikkat edilirken, ulaşılabilirlikte göz önünde bulundurulmuştur. Sonrasında bu ülkelerle ilgili endekslerde incelenerek kırılganlıkları tespit edilmiş ve yeterince iyi yönetişimin uygulanabilirliği görülmüştür.

Mülakat (Görüşme)

Nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama aracı mülakat/görüşmedir. Görüşme, belirlenen probleme ilişkin, bir amacı gerçekleştirmek için yapılan, soru sorma ve cevaplamadan oluşan karşılıklı ve etkileşimli bir süreçtir. Bu tanımda yer alan süreç, iletişimdeki sürekliliği ve dinamikliği; karşılıklı, iki ya da daha fazla kişinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmesi; etkileşimli, görüşmeye katılan taraflar arası oluşan bağ; bir amacı gerçekleştirmek, ilgili amaca yönelik bilgi toplama çabası; ve soru sorma ve cevaplama ise, görüşme esnasında taraflar arasındaki etkileşim ve bu ilişkiyi başlatma ve sürdürme, amaca yönelik bilgiye ulaşmadır (Stewart ve Cash, 1985). Nitekim mülakat/görüşme “deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve zihinsel algılar ve tepkiler” gibi gözlemlenemeyeni anlamaya yaramaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2018: 130). Bu kapsam da çalışmanın veri toplama araçlarından biri “mülakat” olarak belirlenmiştir. Özellikle mülakat çeşitlerinden biri olan “yapılandırılmış mülakat” formları kullanılmıştır. Yapılandırılmış mülakat, önceden belirlenmiş soruları içermektedir. Böylece yapılandırılmış mülakat katılımcıların verdikleri bilgiler arasında paralellik ve farklılığı saptama ve buna göre karşılaştırmalar yapma imkânı sağlamaktadır (Brannigan, 1985). Bu bağlamda araştırmada yapılandırılmış mülakat kullanılarak Çad, Mozambik, Nijerya ve Etiyopya ülkelerinin kırılganlıkları konusundaki paralellikler ve farklılıklar saptanarak, karşılaştırma yapılmıştır.

Mülakat soruları hazırlanırken, “*Kırılgan Devlet Endeksi Yıllık Raporu (Fragile States Index Annual Report-FSI)*” ve iyi yönetim ilkeleri dikkate alınmıştır. Bu bağlamda mülakat soruları, “*demografik sorular*”, “*iyi yönetime ilişkin sorular*”, “*kırılganlığın tespitine ilişkin sorular*” ve “*kırılganlığın sıralanmasına ilişkin sorular*” dan oluşmaktadır.

Mülakat çalışmasında kullanılacak yapılandırılmış soru formu oluşturulduktan sonra kırılgan devletler ve yönetim konusunda çalışmaları

bulunan 3 akademisyenden görüş alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda soru formları revize edilmiş; 3 uzman ve örneklem olarak seçilen 4 ülkeden de birer kişi olmak üzere 4 Afrikalı öğrenci ile pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Afrika kıtasındaki ülkelerin farklı ülkeler tarafından sömürülmüş olması ve dolayısıyla dil bariyerlerinin olması göz önünde bulundurularak İngilizce, Arapça ve Fransızca hazırlanan soru formlarının anlaşılabilirliği ve görüşmecilerin sorulara tepkisi gibi temel hususlar not edilmiş ve soru formları tekrar düzenlenmiştir. Ayrıca Afrika kıtasının uzun yıllar sömürge geçmişine sahip olması ve yönetimsel bağlamdaki korkuları göz önünde bulundurularak sorular dolaylı bir dille hazırlanmıştır. Saha çalışması başlamadan önce İstanbul Medeniyet Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 30.12.2024 tarihli kararla etik raporu alınmıştır.

Mülakatlar 08 Ocak 2025 - 08 Ağustos 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte ulusal 25 STK ve 44 akademisyen olmak üzere toplamda 69 kişiye mail atılmıştır. Ancak STK'lardan 1, akademisyenler 1 dönüş olurken; kamu görevlisi 31 kişiye ulaşılmıştır. Ancak Afrika kıtasındaki her ülkede ulusal düzeydeki STK'ların işlerlik kazanmamış olması ve ulaşılabilirlik sorunları göz önünde bulundurularak alan araştırması kamu görevlileriyle sınırlandırılmıştır. Kamu görevlilerinden gelen bazı cevapların eksikliği tespit edilerek 28 kişinin verdiği cevaplar geçerli kabul edilmiştir.

Mülakatlar tamamlandıktan sonra elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yöntemi, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalar ya da araştırma soruları sonucu ortaya çıkan temalar kapsamında özetlenerek yorumlanmasıdır. Bu bağlamda betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar: (1) bir çerçeve oluşturma, (2) bu çerçeveye göre verilerin işlenmesi, (3) bulguların tanımlanması ve (4) bulguların yorumlanmasıdır. Dolayısıyla betimsel analizden doküman analizi ve

mülakat sonucu elde edilen verilerin çerçevesinin oluşturulması, verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanmasında yararlanılmıştır.

İlk olarak mülakata katılan kişiler ülke baş harfleri kullanılarak sınıflandırılmış ve sonra ülke içerisinde 1'den başlayarak "Ç-K1, M-K1, E-K1, N-K1..." şeklinde kodlanmıştır. Dolayısıyla katılımcıların başındaki "Ç, N, M, E" harfleri ülkesini ve "K1, K2, K3..." de kaçınıcı katılımcı olduğunu ifade etmektedir. Sonrasında mülakat sonucu elde edilen verilerin çerçevesi oluşturularak, veriler işlenmiştir. Son olarak ise bulgular tanımlanarak yorumlanması gerçekleştirilmiştir.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Yapılan değerlendirmeler sonucunda mülakat çalışması için yola çıkıldığında Afrika kıtası kapsamında önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Bunlar çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır:

1. *Ulaşılabilirlik:* Kırılgan devletlerde özelde de Afrika kıtasında dokümanlara ve kişilere ulaşılabilirlik en önemli sorunlardan biridir. Çünkü uzun yıllar sömürü altında kalan ve bugün çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde de olsa sömürgecinin devam ettiği üzerinde durulan (Ptaff, 1995; Fearon ve Laitin, 2003; Nay, 2013) Afrika ülkeleri çeşitli kırılganlıklar göstermektedir. Özellikle bu ülkelerdeki şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğünün eksikliği ya da olmayışı bu ülkelere ilişkin dokümanlara ve orada çeşitli kademelerde çalışan insanlara ulaşmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Ülkelere ait dokümanlar bulunmazken/ulaşılabilir değilken, çeşitli kurumlardaki insanlar ise çekinerek konuşmakta, özellikle yönetime ilişkin konularda ise konuşmak istememektedirler. Ayrıca birçoğunda hala çatışmalar devam etmektedir. Bu da Afrika ülkelerine, dokümanlara ve insanlarına ulaşılabilirliği son derece zorlaştırmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle (1) bir Afrika ülkesindeki Türkiye büyükelçiliğine ulaşılmış ve görüş ve önerileri alınmıştır. İlgili personel “bu çalışmanın konu itibarıyla uluslararası kuruluşlar tarafından çıkarlarına ters düşeceği için engelleneceği ve yönetime ilişkin olduğu için kimsenin cevap vermeyeceği söylenmiş”; güvenlik konusunda da uyarılarda bulunulmuştur. (2) ulaşılan bazı kamu çalışanları soruları gördükten sonra yüzyüze mülakatı kabul etmemiştir. (3) bazı kamu çalışanları ise “sorular cesaret istiyor”, “siyaset konusu Afrika’da maalesef tabu” şeklinde geri bildirimde bulunmuşlardır. Bunun üzerine farklı yöntemler üzerinde çalışılmış ve ilgili ülkelerdeki aktörlere ulaşmada Türkiye’de daha önce öğrencilik yapmış Afrikalı kişilerden yardım alınmış ve soru formları onlar aracılığıyla gönderilmiş ve cevaplanarak tekrar onlar aracılığıyla geri dönüş sağlanmıştır.

2. *Korku*: Afrika kıtasının sömürü geçmişinden gelen ülkelerde vatandaşlar özellikle yönetime ilişkin sorulara cevap vermekte endişe duymakta, kendisinin görünmesinden ve bilgilerinin verilmesinden korkmaktadır. Bu da araştırmada yüzyüze ya da online mülakat yapılmasını imkansız hale getirmiştir.
3. *Dil*: Çalışma evreni kapsamında farklı devletler tarafından sömürülen ülkelerin yer alması ve Afrika ülkelerinde dil bariyerlerinin olması sebebiyle birçok dile ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda soru formları uzman yardımı alınarak “İngilizce, Fransızca ve Arapça” hazırlanmıştır. Esasen bu konuda yüz yüze ya da online olarak mülakat yapılmasını engelleyen bir diğer önemli konu olmuştur.

4.5. Araştırmanın Analizi ve Bulgular

4.5.1. Çad Cumhuriyeti ve Kırılgenlik

4.5.1.1. Genel Görünüm

Çad Cumhuriyeti, Orta Afrika bölgesinde yer alan bir ülkedir. Başkenti N'Djamena'dır. Kuzeyinde Libya, güneyinde Orta Afrika Cumhuriyeti, doğusunda Sudan ve batısında Nijer, Nijerya ve Kamerun yer almaktadır.

Şekil 15

Çad Cumhuriyeti Haritası

Büyük bir kısmı Sahra Çölü ile kaplı olan Çad Cumhuriyeti, denize kıyısı olmayan bir kara ülkesi konumundadır. İsmi ise Afrika'nın ikinci büyük gölü olan ancak şimdi oldukça küçülen Çad Gölü'nden almaktadır.

Çad Cumhuriyeti Afrika kıtasının en kalabalık yirmi üçüncü ülkesidir. World Population Review 2024 nüfus verilerine göre nüfusu 20.299.100 kişi, IMF 2024'e göre ise 18.960.000 kişidir (World Population Review, 2024).

Yaklaşık olarak nüfusun yüzde 49.5'i erkek iken, yüzde 50.4'ü kadındır (The World Factbook, 2025).

1980'den günümüze Çad Cumhuriyeti'nin nüfusu artarak devam etmektedir. Bu artışın devam edeceği öngörülmektedir. Öyle ki 2030 yılında bu nüfusun 24.2'ye ulaşacağı öngörülürken; 2050 yılında 38.9 olacağı öngörülmektedir.

Tablo 37

1980 - 2050 Yılları Arasında Nüfus Boyutları - Çad Cumhuriyeti

Nüfus Boyutu	1980	1990	2000	2010	2024	2030	2050
Çad	4.5	6.0	8.5	12.3	20.3	24.2	38.9

Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Çad Cumhuriyeti yaş bağımlılık oranı en yüksek ülkelerden biridir. Öyle ki toplam yaş bağımlılık oranı yüzde 92,9'dur. Özellikle gençlerde yaş bağımlılık oranı yüzde 88.9 iken; yaşlılarda ise yüzde 4.1'dir. Bu da demek olmaktadır ki Çad Cumhuriyeti'nde her 100 çalışan yaklaşık olarak 92 kişi bakmakla yükümlüdür.

Çad Cumhuriyeti'nde nüfusunun yüzde 50'si 15 yaş altı iken, doğurganlık oranı yüzde 6'dır.

Tablo 38

Çad Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024

Nüfus Profili	
Nüfus Büyüklüğü (milyon)	20.3
Ortanca Yaş (Yıl)	15.0
Doğurganlık Oranı	%6.0

Yaş Bağımlılığı	
- Genç	%88,9
- Yaşlı	%4,1
- Toplam	%92,9

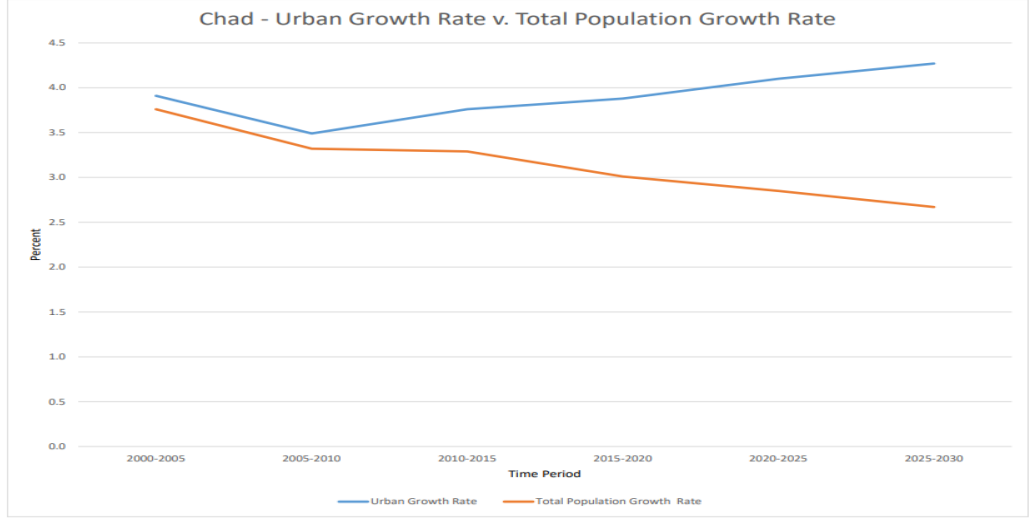
Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Çad Cumhuriyeti idari yapısı itibariyle Barh-El-Gazel, Batha, Borkou, Chari-Baguirmi, Ennedi-Est, Ennedi-Ouest, Guera, Hadjer-Lamis, Kanem, Lac, Logone Occidental, Logone Oriental, Mandoul, Mayo-Kebbi-Est, Mayo-Kebbi-Ouest, Moyen-Chari, N'Djamena, Ouaddai, Salamat, Sila, Tandjile, Tibesti, Wadi-Fira olmak üzere 23 ilden oluşmaktadır. Ancak nüfus iklim ve fiziki şartlar sebebiyle eşit olmayan şekilde dağılım göstermiştir. En yoğun yer özellikle güneybatıda Çad Gölü çevresinde ve güneyindeki noktalarda bulunurken, kuzeyde yer alan Sahra bölgesi ise en az nüfusa sahip olan alandır (The World Factbook, 2025). Nüfusun yüzde 24'ünü kentsel nüfus oluşturmaktadır (UNICEF, 2023).

Hem kentsel nüfus hem de toplam nüfusun artış hızında ise 2005 ve 2010 yılları arasında yaşanan keskin bir düşüş sonrası kentsel nüfus hızı artışa geçmiştir. Sonrasında süreklilik gösteren kentsel nüfus artış hızının 2025-2030'da da devam edeceği öngörülmektedir. Toplum nüfus artış hızı ise tam tersi olarak azalışa geçmiş ve 2025-2030'da da azalarak devam edeceği öngörülmektedir. Yıllık nüfus artış hızı 2000-2020 yılları arasında yüzde 3.3 iken; 2020-2030 yılları arasında yüzde düşme yaşayarak yüzde 2.7 olması beklenmektedir (UNICEF, 2023).

Şekil 16

Çad Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000 - 2030

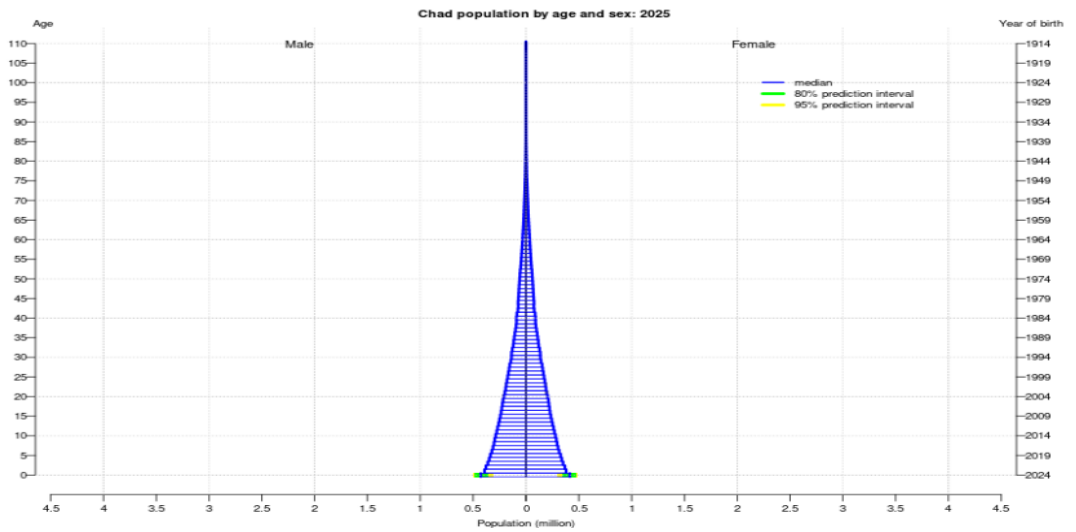

Not. UNICEF'den uyarlanmıştır, 2023.

Çad Cumhuriyetinde nüfusun yüzde 45,8'i 0-14 yaş; yüzde 51,7'si 15-64 yaş ve yüzde 2,5'u 65 yaş ve üzerinden oluşmaktadır (The World Factbook, 2025).

Şekil 17

Çad Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2025.

Çad Cumhuriyeti'nin toplam doğurganlık oranı kadın başına 5.9 çocuktur. Dünyanın en yüksek doğurganlık oranlarına sahip olan Çad Cumhuriyeti'nde bir milyon nüfus başına doğum oranı 53.5 canlı doğuma ve ölüm oranı ise 11.9 bebek ölüm oranına denk gelmektedir. Yaşam beklentisi ise kadınlarda 58, erkeklerde ise 54 tür. Doğumda toplam yaşam beklentisi de 52.5 yıldır (The World Factbook, 2025). Dolayısıyla Çad Cumhuriyeti yüksek doğurganlık oranı ile genç bir nüfusa sahip ülke konumunda yer almaktadır. Ancak yaşam beklentisi ise oldukça düşüktür.

Tablo 39

Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları

Kadın başına canlı doğum	5.9
Doğum oranı ve ölüm oranı (1milyon nüfus başına)	53.5 doğum 11.9 ölüm
Yaşam beklentisi (yıl)	
- Kadın	58
- Erkek	54
TOPLAM	52.5

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2024.

Çad Cumhuriyeti Afrika kıtasındaki en fazla etnik çeşitliliğe sahip olan ülke olarak gösterilebilir. Araplar, Goran, Hacara, Vaday, Pöl (Peul), Sara ve Zagava başta olmak üzere diğer ve belirtilmemişlerle birlikte toplamda 21 etnik grup ve bu etnik grupların bazıları kendi içinde de ayrılmakta olup toplamda yaklaşık olarak 60 etnik grup yer almaktadır. Resmi dili Fransızca ve Arapça'dır. Bunun yanı sıra Bagirmi, Zagava, Tubu ve Gorani kabile dilleri de konuşulmaktadır. Başlıca dini gruplar ise, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Animistlerden oluşmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022; The World Factbook, 2025). Nitekim Çad Cumhuriyeti dil konusunda sömürge devletlerinin etkilerinin yanı sıra, çeşitli diller ile etnik ve dini gruplardan oluşmaktadır.

Çad Cumhuriyeti tarihi 10. yüzyılda Çad Gölü'nün güneyinde kurulmuş olan Sao medeniyetine dayanmaktadır. Bunun yanı sıra Çad, Kanem-Bornu, Vaday ve Bagirmi Sultanlıkları gibi köklü medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. 1910 yılında Fransız sömürmesine giren Çad, 1960 yılında bağımsızlığını kazanmıştır (Azevedo and Nnadozie, 2019, s. 13-17). Ülkenin başına geçen François Tombalbaye otoriterliği ve demokrasi karşıtlığı dikkat çekmiş ve Ocak 1962'de kendi partisi dışında tüm siyasi partileri yasaklamış ve tüm gücü kendi elinde toplama yoluna gitmiştir. Ancak yaşanan bu baskı ve ayrımcılık 1 Kasım 1965 tarihinde başlayan vergi isyanı ile Guéra Eyaletinde 500 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. 13 Nisan 1975 yılında da Tombalbaye'nin süren bu tutumu sebebiyle bir askeri darbe gerçekleştirilmiş ve Tombalbaye devirilerek yerine yeni askeri başkan Félix Malloum geçmiştir. Félix Malloum cumhurbaşkanı ve Hissein Habre ise başbakan olmuştur (De Bruijn and van Dijk, 2007, s. 64-66). Fakat Habre ve Malloum arasında yaşanan yetki dağılımındaki anlaşmazlık sonucu 1979 yılında Malloum cumhurbaşkanlığından indirilmiş ve iç savaş ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Libya ile yaşanan savaş 11 Eylül 1987 yılında Orta Afrika Cumhuriyetinin arabuluculuğu ile ateşkes ilan edilmiş ve sona ermiştir (Pollack, 2004, s. 385). Devam eden süreçte Hüseyin Habre yönetiminde olan ülke zorla yönetilmiş, işkence ve idamların gerçekleştirildiği Dökümantasyon ve Güvenlik Müdürlüğü (DDS) olarak bilinen gizli bir polis gücü oluşturulmuştur. Böylece muhalifler işkence görmüş, Sara, Hadjerai ve Zaghawa gibi gruplara periyodik olarak etnik temizlik uygulanmıştır. Öyle ki rejime tehdit olarak algılanan tüm grup üyeleri toplu halde öldürülmüş ya da tutuklanmıştır. 1 Aralık 1990 tarihinde ise eski Genelkurmay Başkanlarından Idriss Deby Itno tarafından askeri darbe gerçekleştirilmiş ve Habre yönetime son verilmiştir. Yeni devlet başkanı Idriss Deby Itno olmuş ve uzun süredir ara verilen çok partili sistem tekrar kurulmuştur. 1996, 2001, 2006, 2011, 2016 ve 2021 yıllarında Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Deby kazanmasına rağmen, 2005 yılında üçüncü kez Cumhurbaşkanı olmak için Anayasayı değiştirme

girişimlerinde bulunmuş ve 2008 yılında başkente kadar uzanan isyancılar ve hükümet arasında silahlı çatışmalar çıkmıştır. 19 Nisan 2021 yılında silahlı muhalif grup (Çad'da Değişim ve Uyum Cephesi (FACT)) ile çatışmalar sırasında Deby'nin hayatını kaybetmesi sonucu oğlu Mahamat Idriss Déby Itno başkanlığında bir Askeri Geçiş Konseyi kurulmuş ve Geçiş Dönemi Cumhurbaşkanlığı ve Devlet Başkanlığı unvanlarını da almıştır. Bugün Mahamat Idriss Déby Itno geçiş dönemi devlet başkanlığını sürdürmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022). Dolayısıyla Çad Cumhuriyeti, uzun yıllar Fransız sömürgesi olarak varlığını sürdürmesine rağmen, sonraki süreçte de baskıcı ve otoriter yönetimlerle karşı karşıya kalmış ve bu da istikrarsızlık ve iç çatışmalarla sonuçlanmıştır. Bugün hala geçiş hükümeti yönetiminde varlık göstermektedir.

Çad Cumhuriyeti yönetim şekli “Başkanlık Sistemi”dir. Organları ise yasama, yürütme ve yargı’dır. Yürütme organı devlet başkanı yani Cumhurbaşkanı, hükümet başkanı yani Başbakan ve kabine yani Bakanlar Kurulu’ndan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından mutlak çoğunlukla seçilmektedir. Dönem sınırlaması olmadığı gibi gerekli durumlarda 2 turda 5 yıllık bir süre için seçilebilmektedir. Yasama organı Parlamento olup, alt ve üst meclis olmak üzere iki meclisli bir yapıya sahiptir. Alt meclis adı Ulusal Meclis’tir ve tüm üyeleri doğrudan seçilen 188 koltuktan oluşmaktadır. Seçim sistemi karma sistem olup görev süresi 5 yıldır. Son seçimler 29.12.2024 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Yurtsever Kurtuluş Hareketi (MPS) 124; Çad Milliyetçileri Buluşması/Uyanış (RNDT/Le Réveil) 12; Diğerleri 27; ve Diğerleri 25 koltuğa sahip durumdadır. Bu meclisin yüzde 34’ü ise kadındır. Üst meclis ise yani senato, 46’sı dolaylı ve 23’ü atanmış olmak üzere 69 koltuktan oluşmaktadır. Görev süresi 6 yıldır ve en son 25.02.2025 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Son olarak yargı organı en yüksek mahkemeler ve alt mahkemelerden oluşmaktadır. En yüksek mahkemelerde yüksek mahkeme ve yüksek yargı kurulundan oluşmaktadır. Yüksek mahkeme, başyargıç, 3 daire başkanı ve 12 yargıç veya danışmandan

oluşmakta ve 3 daireye ayrılmaktadır. Başyargış Cumhurbaşkanı tarafından seşilirken; danışmanlardan 8'i Cumhurbaşkanı, 7'si ise Ulusal Meclis tarafından atanmakta olup görev süreleri yaşam boyudur. Yüksek Yargı Kurulu, Yargı başkanı, başkan yardımcısı ve 13 üyeden oluşmaktadır. Yargı başkanı ve başkan yardımcıları hariç, üyeler yenilebilir tek 4 yıllık dönem için seçilmektedir. Alt mahkemeler ise Yüksek Adalet Divanı; Temyiz Mahkemeleri; mahkemeler; sulh hakimlerinden oluşmaktadır (The World Factbook, 2025)

ad Cumhuriyetinin denize kıyısı yoktur. Böylece ad'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Öyle ki nüfusun %85'inin geçim kaynağını oluşturmaktadır. 2023 yılından itibaren üretilmeye başlanan petrol ise söz konusu ülke için diğer bir geçim kaynağıdır. IMF verilerine göre 2023'te büyüme 4,9'a yükselirken, petrol üretiminde de hafif bir düşüş yaşanmıştır (IMF, 2024). Yine de petrolda dahil olmak üzere ad Cumhuriyeti, ihracat ve ithalatta çeşitli ürünlerle varlık göstermektedir. Toplam ihracatta 2023 verilerine göre sırasıyla ham petrol, altın, diğer yağlı tohumlar ve meyveler, Lak, tabii sakızlar, reçineler ve sakız reçineler ve yağ reçineler, pamuk, Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, gümüş, diğer ham post ve deriler vb. rnler yer almaktadır. İthalatta ise mücevherci eşyası ve aksamı, telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar, tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar, otomobiller, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar vb. rnler yer almaktadır. lkelere göre ihracat ilk sıralarda BAE, Çin, Almanya, Hollanda, Fransa; ithalata ise Çin, BAE, Türkiye, Fransa, Hindistan yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024).

ad Cumhuriyeti'nde 15 yaş ve üzeri olup istihdam edilen ya da iş arayan kişi sayısı 2023 verilerine göre 6.209 milyondur. İşsizlik oranı ise yüzde 1,08'dir. Genç işsizlik oranı (15-24 yaş) ise yüzde 1,5 iken; erkeklerde yüzde 2,1 ve kadınlarda yüzde 0,7'dir (The World Factbook, 2025). Bu bağlamda ad'da

gerek gençlerde gerekse de orta yaşlarda işsizlik oranı oldukça düşük olmakla birlikte kadınlara göre erkeklerde daha yüksektir.

Çad Cumhuriyeti 2023 tahmini GSYİH 13.149 milyar dolardır. Tabloda da görüldüğü üzere bunun önemli oranı yaklaşık yüzde 45'i sanayi için kullanılırken; yüzde 28,7'si hizmetler ve yüzde 25,1'i tarım için kullanılmaktadır.

Tablo 40

GSYİH Sektöre Göre - 2023

GSYİH (milyar dolar)	13.149
Tarım	%25,1
Sanayi	%44,4
Hizmetler	%28,7

Not. The World Factbook'dan uyarlanmıştır, 2025.

2017 yılında GSYİH'nın yüzde 52,5'i kamu borcunu oluşturmaktadır. 2021 verilerine göre ise GSYİH'nın eğitim harcamaları yüzde 2,9'unu, sağlık harcamaları ise yüzde 5,2'sini oluşturmaktadır (The World Factbook, 2025). Dolayısıyla GSYİH'da eğitim ve sağlık için oldukça düşük paylarda harcamalar yapılmaktadır.

2018 verilerine göre Çad Cumhuriyeti'nin nüfusunun yüzde 42,3'ü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Gini endeksi katsayısı 2022 verilerine göre ise 37.4'tür. Çad Cumhuriyeti'nde gelir dağılımı çok düşük olmasa da eşitsizlik söz konusudur (The World Factbook, 2025). Ayrıca 2023/2024 yılı İnsani Gelişme Raporuna (Human Development Index (HDI)) göre 2022 verilerinde Çad Cumhuriyeti 0.394 puanda 189. sırada yer almaktadır. Bu kapsamda yaşam beklentisindeki eşitsizlik 37.7, eğitimdeki eşitsizlik 42.9 ve gelirdeki eşitsizlik 38.2'dir. Böylece Çad düşük insani gelişme gösteren ülkeler arasındadır (UNDP, 2024, s. 282, 286).

Tablo 41*HDI' ya göre Çad Cumhuriyeti*

HDI Oranı	1990	2000	2010	2015	2019	2020	2021	2022	1990-2022 (%)
189	-	0.292	0.364	0.388	0.398	0.396	0.393	0.394	-

Not. UNDP'den uyarlanmıştır, 2024, s. 282.

Çad Cumhuriyetinin yıllar içindeki durumu değerlendirildiğinde artma ve azalmalar gözlenmiş olsa da 1990-2022 yılları arası yüzdesel ele alındığında herhangi bir değişim yaşanmadığı görülmektedir.

Tablo 42*Çad Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025*

	Sıra	Yönetişim endeksi (0-100)	Yönetişim Derecesi (A-E)	Hukukun Üstünlüğü (0-100)	Basın Özgürlüğü (0-100)	Siyasi Haklar (0-100)	Yolsuzluk Algıları (0-100)
Çad	143	19.8	E	12.7	49.9	14.3	5.2

Not. The World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Çad Cumhuriyeti yönetim endeksi verilerine göre 19.8 puanla 143. sırada yer almaktadır. Bu doğrultuda yönetim derecesi E notuna sahip olup, Hükümetin güvenilirmez olduğu ve ekonomik ve demografik verilerinin oluşturulmasına müdahalede bulunmuş olabileceği anlamını taşımaktadır (World Economics, 2025). Hukukun üstünlüğü 12.7, siyasi haklar 14.3 ve yolsuzluk algıları 5.2 puanla çok kötü iken, basın özgürlüğü yaklaşık olarak 50 puanla iyi durumdadır. Ancak Çad Cumhuriyeti bu verilere göre şüpheli ve güvenilirmez bir ülke konumundadır.

4.5.1.2. Doküman Analizi

Doküman analizi kapsamında Çad Cumhuriyeti'ne ilişkin "Kırılgan Devlet Endeksi (Fragile State Index-FSI)", "Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment - CPIA)",

“Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index- CPI)” ve “Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI)” verileri değerlendirilmiştir.

Kırılgan Devlet Endeksi

Kırılganlık Devlet Endeksi 2024'e göre Çad Cumhuriyeti 178 ülke arasından 10. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Çad Cumhuriyeti Afrika kıtasının yüksek alarm veren ülkelerinden biridir.

Tablo 43

FSI 2019 - 2024

Ülke	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Çad	108.5	106.4	105.8	105.7	104.6	102.7

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data'dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Yıllara göre kırılganlık endeksine göre Çad Cumhuriyeti'nin puanlarında değişimler, azalmalar olduğu görülse de hala yüksek alarm veren ülkelere biri olmayı devam ettirmektedir.

Kırılganlık endeksi 2024'e göre Çad Cumhuriyeti uyum göstergeleri olarak sınıflandırılan tüm göstergelerde oldukça yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu bu yüksek puan Çad Cumhuriyetinin ilgili göstergede daha fazla kırılgan olduğunu göstermektedir.

Tablo 44

FSI 2024 - Çad Cumhuriyeti

Y i l	Uyum Göstergel eri	Ekonomik Göstergeler	Siyasi Göstergeler	Sosyal + Kesişen Göstergeler	T O P L	S i r a

	Güvenlik Aygıtları	Hizipleşmiş Elitler	Grup Şikâyeti	Ekonomik Düşüş	Eşit Olmayan Gelişim	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü	Devlet Meşruiyeti	Kamu Hizmetleri	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	Demografik Baskılar	Mülteciler ve İç Göçmenler	Dış Müdahale	A M	
2024	8.4	9.5	8.4	8.1	8.4	7.4	8.7	9.6	8.1	9	9.5	7.6	102.7	10
2023	8.7	9.5	8.1	8.4	8.7	7.7	9.1	9.6	8.4	9.5	9	7.9	104.6	9
2022	9.6	9.1	8.4	8.0	8.8	8.7	9.4	9.7	8.3	8.6	9.5	7.6	105.7	9
2021	8.9	9.5	8.0	8.6	8.7	7.9	9.4	9.8	8.2	9.6	9.3	7.9	105.8	7
2020	9.2	9.5	8.3	8.5	8.9	8.4	9.3	9.4	8.5	9.6	9.2	7.7	106.4	7
2019	9.5	9.8	8.2	9.0	9.0	8.5	9.6	9.1	8.8	9.5	9.5	8.0	108.5	7
2018	9.5	9.5	7.7	9.0	9.3	8.6	8.8	9.7	8.8	10.0	9.3	8.0	108.3	8
2017	9.4	9.8	8.0	8.5	9.1	8.8	9.1	9.7	9.1	10.0	9.6	8.3	109.4	8
2016	9.9	9.8	8.5	8.9	9.3	8.0	9.2	9.8	9.3	9.1	9.8	8.5	110.1	7
2015	9.7	10.0	8.2	8.6	9.1	7.8	9.3	9.7	9.4	8.8	9.5	8.3	108.4	6
2014	9.6	9.8	8.5	8.3	8.8	7.7	9.4	10.0	9.5	9.1	9.8	8.2	108.7	6
2013	9.5	9.7	8.8	8.0	8.9	8.0	9.7	9.9	9.8	9.4	9.5	7.9	109.0	5
2012	9.3	9.5	9.1	7.7	8.6	8.3	9.8	9.5	9.3	8.9	9.8	7.8	107.6	4
2011	9.2	9.8	9.4	8.5	8.9	8.0	9.8	9.6	9.3	9.2	9.5	9.1	110.3	2
2010	9.9	9.8	9.8	8.5	9.3	8.3	9.9	9.6	9.6	9.4	9.5	9.7	113.3	2
2009	9.9	9.8	9.8	8.3	9.3	7.8	9.8	9.6	9.5	9.3	9.4	9.7	112.2	4
2008	9.8	9.8	9.7	8.3	9.1	7.8	9.7	9.4	9.5	9.1	9.2	9.5	110.9	4
2007	9.6	9.7	9.5	8.3	9.0	7.9	9.5	9.1	9.2	9.1	8.9	9.0	108.8	5
2006	9.4	9.5	8.5	7.9	9.0	8.0	9.5	9.0	9.1	9.0	9.0	8.0	105.9	6

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data' dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Tablo'da da görüldüğü üzere bunlar arasında Çad Cumhuriyetinin en kırılgan olduğu göstergelerin başında “kamu hizmetleri (9.6)” gelirken, ikinci sırada “hizipleşmiş elitler (9.5)” ve “mülteciler ve iç göçmenler (9.5)” gelmektedir. Üçüncü sırada ise “demografik baskılar (9)” yer almaktadır.

Dördüncü sırada ise yine azımsanmayacak oranda “devletin meşruiyeti”; beşinci sırada “Güvenlik Aygıtları, Grup Şikâyeti ve Eşit Olmayan Gelişim”; altıncı sırada “Ekonomik Düşüş ve İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü”; yedinci sırada “harici müdahale” ve sekizinci sırada “İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü” yer almaktadır.

Tablo 45

Çad Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerinin Sıralaması

Çad	Göstergeler
9.6	Kamu Hizmetleri
9.5	Hizipleşmiş elitler Mülteciler ve İç göçmenler
9	Demografik baskılar
8.7	Devlet Meşruiyeti
8.4	Güvenlik Aygıtları Grup Şikâyeti Eşit Olmayan Kalkınma
8.1	Ekonomik Düşüş ve Yoksulluk İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü
7.6	Harici Müdahale
7.4	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data'dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Sonuç olarak FSI 2024'e göre Çad Cumhuriyetinde en fazla sorun olan konular şu şekilde özetlenebilir:

- Çad Cumhuriyeti sağlık, eğitim, su, ulaşım, altyapı gibi temel hizmetlerini yerine getirememektedir.

- Devlet kurumlarında çeşitli etnik, sınıfsal, ırksal ya da dini sebeplerle parçalanmalar yaşanmakta ve seçimler ile seçimlerin güvenilirliği konusunda sorunlar varlık göstermektedir.
- Mülteciler ve iç göçmenler hem Çad Cumhuriyeti için hem de diğer ülkeler için önemli bir diğer sorundur.
- Çad Cumhuriyetinde nüfus devlet üzerinde demografik baskılara sebep olurken; şiddetli hava olayları ile çevresel tehlikeler sebebiyle nüfus üzerinde de baskılar önemli oranlardadır.

Daha az sorun olan konular ise;

- Çad Cumhuriyeti'nde devletin meşruiyeti konusunda sorunlar vardır. Hükümetin nüfusu temsil etme derecesi, siyasi sürece güven, hükümetin temsiliyeti, şeffaflık-açıklık, adalet, siyasi şiddeti içermektedir.
- Güvenlik aygıtları, isyanlar, saldırılar, terörizm gibi devlete yönelik güvenlik tehditleri ile kuvvet kullanma tekelinin kimde olduğu konusunda sorunlar vardır.
- Grup şikâyeti, bölünmeler, ayrışmalar ve farklı grupların hizmetlere ya da kaynaklara ulaşımı ile siyasi sürece dahil olma konularında sorunlar dikkat çekmektedir.
- Eşit olmayan kalkınma, grupların istihdama, eğitime ya da mesleki eğitime erişim yoluyla iyileştirme yolu, ekonomik eşitsizlik sorunları yaşanmaktadır.
- Ekonomik düşüş ve yoksulluk, işsizlik, enflasyon sorunları varlığını sürdürmektedir.
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü, medeni ve siyasi haklar, medeni ve siyasi özgürlükler, hak ihlali, şeffaflık, adalet ve eşitlik konularındaki sorunlar yaşanmaktadır.

En az ise;

- Dış müdahale, dış aktörlerin bir devletin özellikle güvenlik ve ekonomik işleyişi üzerindeki tesir ve etkisi ile dış aktörlerin büyük ölçekli krediler, kalkınma projeleri ya da dış yardımlar yoluyla devam eden bütçe desteği, maliyenin kontrolü, devletin ekonomi politikasının yönetimi gibi ekonomik bağımlılık yaratan durumlara ilişkin sorunlar diğerlerine göre az da olsa devam etmektedir.
- İnsan kaçıışı ve beyin göçü, nüfusun ekonomik açıdan üretken kesimler ile vasıflı işçilerin gönüllü göçünü içerirken, bir yandan da fiili ya da korkulan zulüm, baskı sebebiyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan ya da zorla yerinden edilmesinin ekonomi üzerinde yaratacağı ekonomik etkide sorunlardan bir diğeridir.

Çad Cumhuriyeti FSI 2024 verilerine göre tüm göstergeler bakımından kırılğan bir ülke konumunda yer almaktadır. Çünkü tüm göstergelerde yüksek puanlar almıştır. Ancak bu puanlar birbirinden farklı oranlarda olup, konularda birbirinden farklıdır. Bu bağlamda Çad'da en fazla sorun olan konular olarak "devletin temel hizmetleri yerine getirememesi, elit grubun söz sahibi olması, mülteciler ve iç göçmenler ile nüfusun devlet üzerinde demografik baskılara sebep olması" sıralanmaktadır.

Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme

2024 CPIA verilerine göre Çad'ın puanı 2.7'dir. 1 ve 6 arasında 4 ana kriter ve 16 alt kriterin puanlandırılması sonucu ortaya konulan bu puana göre Çad ortalama puanın altındadır.

Tablo 46

2024 CPIA Verileri – Çad Cumhuriyeti

Göstergeler	ÇAD
Ekonomi Yönetimi	3.2
Para ve döviz kuru	3.5

Maliye Politikası	3.0
Borç Politikası	3.0
Yapısal Politikalar	2.3
Ticaret	3.0
Finans Sektörü	1.5
İş Çevresi	2.5
Toplumsal Katılım ve Eşitlik Politikaları	2.9
Cinsiyet Eşitliği	2.5
Kamusal Kaynak Kullanımında Eşitlik	3.0
İnsan Kaynakları İnşası	3.5
Sosyal koruma ve işgücü	3.0
Çevre sürdürülebilirliği	2.5
Kamu Sektörü Yönetimi ve Kurumları	2.4
Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim	2.5
Bütçe ve Mali Yönetimin Kalitesi	2.5
Gelir Hareketliliğinin Verimliliği	2.5
Kamu Yönetiminin Kalitesi	2.5
Kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk	2.0
Genel CPIA Puanı	2.7

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Ekonomi yönetimi ele alındığında Çad 3.2 puan ile ortama puanın üstünde yer aldığı görülmektedir. Hem maliye hem de borç politikası bakımından 3.0 puana sahipken, para ve döviz kuru bakımından 3.5 puana sahiptir.

Ticaret, finans sektörü ve iş çevresinin yer aldığı yapısal politikalar bakımından 2.3 puan ile Çad ortalamanın altından kaldığı görülmektedir. Özellikle finans sektörü konusunda zayıf bir performansa sahip olduğu söylenebilir.

Toplumsal katılım ve eşitlik politikaları bakımından Çad ortalamanın altında bir performans göstermektedir. Bu kategoride 2.9 puana sahip olan

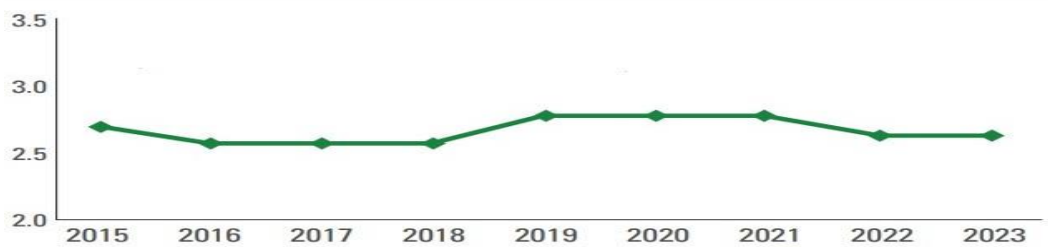
Çad, özellikle insan kaynakları inşası konusunda ortalamanın üstünde bir puana sahipken, kamusal kaynak kullanımında eşitlik ve sosyal koruma ve işgücü kategorilerinde ortalama bir puana sahiptir. Cinsiyet eşitliği ve çevre sürdürülebilirliği kategorilerinde ise 2.5 puan ile ortalamanın altında bir performans göstermektedir.

Kamu sektörü yönetimi ve kurumları ise Çad Cumhuriyetinde en düşük performans sergilediği ikinci kategoridir. 2.4 puanla ortalamanın altında bir performans sergileyen Çad, özellikle kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk konusunda 2.0 puanla düşük bir performansa sahiptir. Bu bağlamda Çad CPIA 2024'e göre en düşük performansa sahip olduğu kategori yapısal politikalar (2.3) iken, ikinci sırada kamu sektörü yönetimi ve kurumları (2.4) yer almaktadır. Alt kategorilerden ise en düşük performansa sahip olduğu 1.5 puanla finans sektörü iken, ikinci sırada 2.0 puanla kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk yer almaktadır.

2015 ve 2023 yılları arasında Çad'ın performansı değerlendirildiğinde önemli değişikliklerin olmadığı görülmektedir. Genel olarak 2.5 - 3.0 puan arasında bir değişim yaşanmıştır. Özellikle 2019 - 2021 yılları arasında en yüksek puana ulaşmış olsa da 2022'de tekrar düşüş yaşamış ve bugün puanını korumaktadır.

Şekil 18

CPIA Africa Çad Cumhuriyeti 2015 - 2023

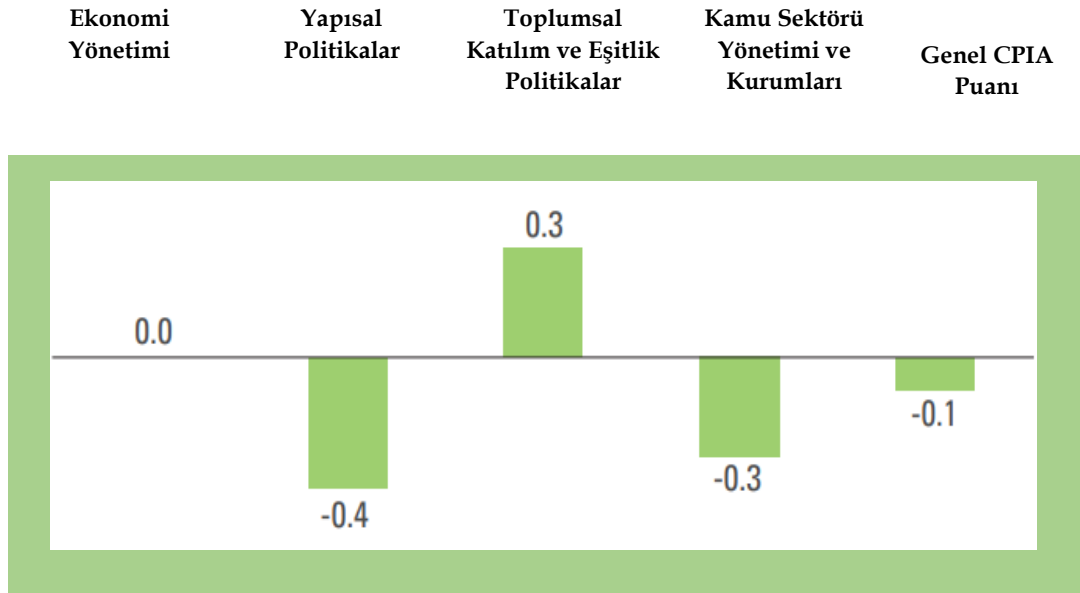

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Kategoriler açısından değerlendirildiğinde ise 2015 yılından 2023 yılına gelindiğinde ekonomik yönetimi kategorisinde bir değişim olmazken, yapısal politikalar performansında 0.4 puanlık bir düşme, toplumsal katılım ve eşitlik politikaları performansında 0.3 puanlık yükselme, kamu sektörü yönetimi ve kurumları kategorisinde 0.3 puanlık düşme olmuştur. Genel CPIA puanında ise 0.1 puan düşme olmuştur.

Şekil 19

2015'ten 2023'e CPIA Puanlarındaki Değişim

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Netice de yıllık olarak bir ülkenin dört küme etrafında düzenlenmiş 16 kriter için verilen puanlarla belirlenen CPIA puanı, bir ülkenin politikalarının ve kurumsal düzenlemelerinin kalitesini ortaya koymaktadır. Puanlar sürdürülebilir büyüme ve yoksulluğun azaltılmasının mevcut politika ve kurumsal düzenlenmeler yoluyla desteklenip desteklenemeyeceğini ve sürdürülebilir olup olmayacağını değerlendirmektedir (CPIA Africa, 2024, s. 6). Bu bağlamda Çad:

- Çad Cumhuriyeti genel puan olarak ortalamanın altında yer almakta ve dolayısıyla tüm konularda zayıf olduğu söylenebilir.

- Çad Cumhuriyeti'nin en zayıf olduğu konular sırasıyla yapısal politikalar, kamu sektörü yönetimi ve kurumları, toplumsal katılım ve eşitlik politikalarıdır.
- Ticaret, finans sektörü ve iş çevresinin yer aldığı yapısal politikalar bakımından Çad Cumhuriyeti, ortalamanın altında kalarak zayıf bir performans gösterdiği dikkat çekmektedir. Finans konusu Çad Cumhuriyetinin en zayıf olduğu konu olurken; ikinci sırada kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk yer almaktadır.

Yolsuzluk Algı Endeksi

Çad 2024 CPI'ya göre 158. sırada yer almaktadır. Toplamda 21 puana sahip olan Çad'da yüksek yolsuzluk görülmektedir.

Tablo 47

2024 Yolsuzluk Algı Endeksi - Çad Cumhuriyeti

Ülke	Puan	Sıra
Çad	21/100	158/180

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, Corruption perceptions index 2024'ten uyarlanmıştır, 2025.

Yıllara göre değerlendirildiğinde ise Çad'da var olan yolsuzluk sorunda ciddi değişimler yaşanmadığı görülmektedir. 22 puana 2014 yılında ulaşmış ve 2015 yılında da aynı puanda kalmış olsa da yüksek yolsuzluktan çıkamamıştır. Ancak 2022 yılından itibaren ufakta olsa bir yükseliş söz konusudur.

Tablo 48*2012 - 2023 Yılları Arası Çad Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası*

Yıl	Puan	Sıralama
2023	20	162/180
2022	19	167/180
2021	20	164/180
2020	21	160/180
2019	20	162/180
2018	19	165/180
2017	20	165/180
2016	20	159/176
2015	22	147/178
2014	22	154/175
2013	19	163/177
2012	19	165/176
2011	2	168/183
2010	1.7	171/178
2009	1.6	175/180
2008	1.6	173/180
2007	1.8	172/180
2006	2	156/163
2005	1.7	158/159
2004	1.7	142/146
2003	-	-/133
2002	-	-/102
2001	-	-/91
2000	-	-/99
1999	-	-/99
1998	-	-/85
1997	-	-/52
1996	-	-/54

1995	-	-/41

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, *Corruption perceptions index 2023*'ten uyarlanmıştır, 2024.

Sonuç olarak yoksuzluk Çad Cumhuriyeti için yıllardır aşlamayan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI)

GPI 2024'e göre Çad 2.704 puana sahiptir. Bu puan ile Çad barışın düşük olduğu ülkelerden birisidir. Yıllar içerisinde değerlendirildiğinde de Çad'ın küresel barış puanında artmalar azalmalar görülse de genel olarak barışın düşük olduğu ülke konumunda yer almıştır. Sadece 2010 yılında barışın çok düşük olduğu ülke konumunda olmuştur.

Tablo 49

2008-2024 Yılları Arası GPI – Çad Cumhuriyeti

	Yıllar	Küresel Barış Puanı	Küresel Barış Sıralaması
Ç A D	2008	2.851	152°
	2009	2.875	152°
	2010	2.916	153°
	2011	2.498	141°
	2012	2.605	145°
	2013	2.380	132°
	2014	2.524	143°
	2015	2.551	142°
	2016	2.569	141°
	2017	2.619	141°
	2018	2.582	141°
	2019	2.616	138°
	2020	2.652	139°
	2021	2.657	139°
	2022	2.717	139°
	2023	2.775	140°

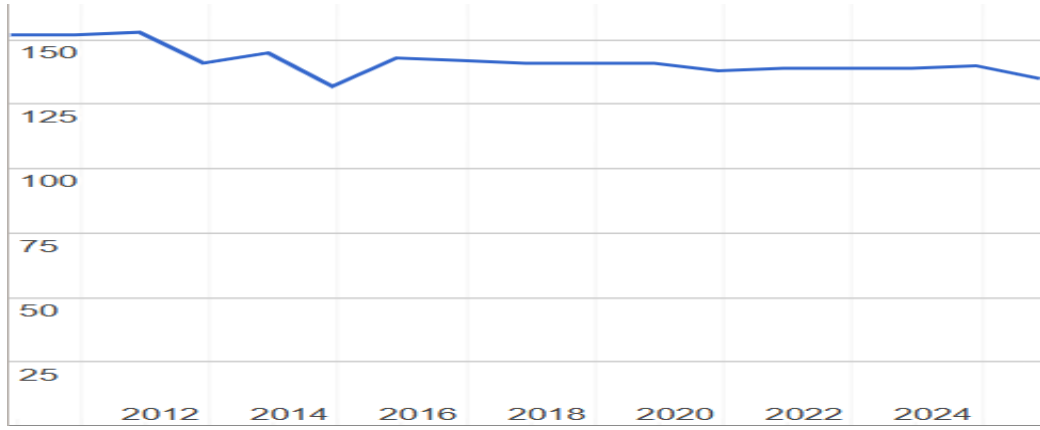
	'2024	2.704	135°

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

GPI sıralaması bakımından da 2012 yılı öncesi 150. Sıralama üzerinde yer alsa da sonrasında 150 - 125. sıralar arasındaki yerini korumuştur. Ancak belirtmek gerekir ki bu koruma iyi anlamda değil barış konusunda bir iyileşme olmadığını yıllarca düşük barışın devam ettiğini göstermektedir.

Şekil 20

2012-2024 Yılları Arası GPI Sıralaması Grafiği – Çad Cumhuriyeti

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

GPI ülkelerdeki barışın durumunu 3 düzeyde ele almaktadır. Bunlar ayrı ayrı değerlendirildiğinde Çad'da barışın durumu toplumsal güvenlik ve emniyet alanı ile devam eden yurtiçi ve uluslararası çatışma alanı düzeylerinde çok düşük iken; militasizasyon alanında ise düşüktür.

Tablo 50

Çad Cumhuriyeti GPI Düzeyleri

	Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma Alanı	Toplumsal Güvenlik ve Emniyet Alanı	Militarizasyon Alanı
Çad	2.911	3.027	2.162

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Dolayısıyla Çad küresel barış endeksine göre barışın durumunun düşük olduğu ülkeler arasında yer almakta ve sırasıyla barışın durumunun en düşük olandan daha az düşük olana doğru ilk sırada emniyet ve güvenlik alanı, ikinci sırada devam eden çatışma alanı ve üçüncü sırada militarizasyon alanı düzeyleri yer almaktadır. Nitekim Çad barışın durumunun düşük olduğu bir ülkedir denilebilir.

4.5.1.3. Betimsel Analiz

Demografik Bulgular. Demografik bulgular araştırmaya katılım sağlayan memurlara ilişkin yaş, cinsiyet ve meslek bilgilerini içermektedir.

Tablo 51

Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Katılımcı/Kod	Yaş	Cinsiyet	Meslek
Ç-K1	43	Erkek	Memur
Ç-K2	43	Erkek	Memur
Ç-K3	50	Erkek	Memur
Ç-K4	59	Erkek	Memur
Ç-K5	55	Erkek	Memur
Ç-K6	46	Erkek	Memur
Ç-K7	40	Erkek	Memur

Tablo 51’de görüldüğü üzere katılımcıların tamamı farklı yaş gruplarından olup, erkek ve memurlardan oluşmaktadır.

İyi Yönetişime İlişkin Bulgular. Bu kapsamda katılımcılara tek bir soru yöneltilmiş ve iyi yönetişimin Çad Cumhuriyetindeki uygulanabilirliğinin tespiti amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcılara

1989 yılında Dünya Bankası tarafından özellikle Afrika kıtası için “iyi yönetim” önerilmektedir. İyi yönetim şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik üzerinde durmakta ve kırılgan devletler için bir çıkış

noktası olarak görülmektedir. Sizce Afrika kıtasındaki devletlerde bunları uygulamak mümkün mü? Ya da hangileri uygulanabilir? Açıklayarak bir sıralama yapabilir misiniz?

sorusu yöneltmiştir. 7 katılımcının tamamının cevapladığı bu soruya 6 katılımcı Afrika kıtasındaki ülkelerde iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasının mümkün olduğunu söylerken; katılımcı Ç-K4 mümkün olmadığını söyle ifade etmiştir: “Hayır. Şimdi günümüzde mümkün değildir çünkü devletin öyle stratejisi var diye biliriz ama sömürgecilikten dolayı diye biliriz sömürgecilik evraklar üstünde bitti dersek bile gerçekte hala devam etmekte bu yüzden diyebilirim.” Ayrıca Ç-K4 ifadesinde sömürgeciliğin doğrudan görülme de dolaylı olarak devam ettiğini belirtmes dikkat çekicidir.

Mümkün olduğunu söyleyen katılımcılar bir öncelik sırası üzerinde durmuşlar ve ilk sırada çoğunlukla “hukukun üstünlüğü” yer almıştır. Örneğin:

Tüm bu ilkeler Afrika'da uygulanabilir ve Ruanda ve Gana gibi ülkelerin iyi sistemleri var. Bence, çok sayıda Afrika ülkesinin öncelikle hukukun üstünlüğünü uygulaması gerekiyor, çünkü hukukun üstünlüğünü uygulamak sosyal adalet kavramı içinde adaleti sağlar. Dahası, yeteneklerin katılımı kalkınmanın sağlanmasında rol oynar. Gelişim sürecinde yeteneklerin katılımı önemli olmakla birlikte, şeffaflık esastır ve başladığımız hukukun üstünlüğü ilkesi gereği hesap verebilirlik faktörünü harekete geçirmeden şeffaflık tamamlanmış sayılmaz. (Ç-K1)

Kanaatimce, bu ilkeler kamu politikalarının yürürlüğe konulması, uygulanması ve izlenmesi yoluyla çoğu Afrika ülkesinde uygulanabilir.

Pratikte uygulanabilecek ilkeler arasında katılım, hesap verebilirlik ve en basitinden duyarlılık ilkeleri yer alır. Öncelikle hukukun üstünlüğüne odaklanmamız gerektiğine inanıyorum, çünkü uygulanamaması Afrika ülkelerindeki sorunlarımızın temel nedenidir. Ardından, toplumun tüm kesimlerinin siyasi ve ekonomik süreçlere vb. katılımını sağlayan katılım ilkesi gelir. Ardından şeffaflık, duyarlılık, verimlilik, stratejik vizyon, adalet ve hesap verebilirlik ilkeleri gelir. (Ç-K2)

İyi yönetim, özellikle yönetim ve kamu politikalarında yapısal zorluklarla karşılaşan ülkeler için istikrar ve sürdürülebilir kalkınma açısından temel bir rol oynar. Afrika kıtasında bu ilkelerin uygulanması mümkündür, ancak yolsuzluk, zayıf kurumlar ve siyasi çekişmeler gibi engellerle karşılaşabilir. Uygulanabilirlik açısından öncelikli olan ilke hukukun üstünlüğüdür, çünkü istikrar ve adaletin temelini oluşturur. Ardından şeffaflık, yolsuzluğu azaltır, ve hesap verebilirlik, politikaların etkin bir şekilde uygulanmasını sağlar. Verimlilik, kaynak yönetimi ve halkın taleplerine cevap verebilme kapasitesi, doğrudan hükümetin performansını artırır. Ayrıca stratejik vizyon, uzun vadeli kalkınma hedeflerini belirlemeye yardımcı olur, eşitlik toplumsal grupların haklarını güvence altına alır ve katılım istikrarlı bir siyasi ortamda demokrasiyi güçlendirir. Zorluklara rağmen, bazı Afrika ülkeleri bu alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir; bu da siyasi irade ve gerekli

reformlar sağlanırsa iyi yönetişimin kıtada uygulanabileceğini göstermektedir. (Ç-K3)

Evet, Afrika'da bu ilkelerin uygulanması mümkündür ancak devletlerin kendi koşullarına bağlıdır. En uygulanabilir ve öncelikli olanlar aşağıdaki olduklarını düşünüyorum: -Hukuki anlamda üstünlüğün sağlanması: şeffaflık ve hesap verebilir bir sistem inşa etmek için güçlü bir hukuk sistemi olması şarttır diye düşünüyorum. -şeffaflık: devletlerin her kurumlarında şeffaflıkla hareket etmeleri gerekiyor. Yolsuzlukla mücadele etmek için ayrıca devlet ile vatandaş arasındaki güveni inşa etmek için elzem bir ilkedir. -Karar alımlarında halkın katılımı: Halkın yönetime katılımı, alınan kararların meşruiyetini artıracadıını düşünüyorum. Dolayısıyla devletler vatandaşlarıyla çok daha yakın temasta olmaları gerekiyor. -Hesap Verebilirlik ilkesi çerçevesinde yönetim: Malum Afrika'da daha çok otoriter rejimlerin bulunması söz konusudur sözde demokrasi olsa dahi. Liderlerin performansının değerlendirilmesine ve ihlallerin cezalandırılmasına olanak tanımak için hesap verebilirlik ilkesine çok önem verilmelidir. - Hizmette Etkililik ve Duyarlılık ilkelerin uygulanması. Kamu yönetiminin vatandaşların ihtiyaçlarına hızlı ve etkin bir şekilde yanıt vermesi gerekiyor, dolayısıyla yapılan her hizmette etkili olmak lazım aynı şekilde duyarlılığa da. (Ç-K7)

Katılımcı Ç-K5 ise “Evet mümkündür. Sıralamak gerekirse: Eşitlik, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, stratejik vizyonu, etkinlik, katılımcılık, iyi yönetim şeffaflık, cevap verebilirlik” diyerek ilk sıraya eşitliği koymuşsa da ikinci sıraya yine hukukun üstünlüğünü koyarak bir sıralama yapmıştır.

Dolayısıyla Çad Cumhuriyeti’ndeki katılımcıların çoğu için iyi yönetim ilkelerinin Afrika kıtasındaki ülkelerde uygulanması mümkündür. Ancak ülkeler bağlamında farklı olabileceğine dikkat çekildiği gibi, ilkeler arasında bir sıralama söz konusudur. Katılımcıların çoğu için ilk sırada hukukun üstünlüğüne yer verirken, hukukun üstünlüğünün diğer ilkelerin uygulanabilirliği için de son derece önemli olduğunu belirtmiştir.

Kırılğanlığın Tespitine İlişkin Bulgular. Kırılğanlığın tespitine ilişkin bu bölümde katılımcılara on soru sorulmuştur. Her ne kadar kırılğanlığın literatürde kabul görmüş bir tanımı yer almasa da kırılğanlık bir devlete ilişkin güvenlik, meşruiyet, kapasite ve kalkınmanın eksikliği bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sorular kendi içerisinde sınıflandırılmış ve katılımcılara sorulan 3 soru güvenlik konusuna ilişkindir.

Güvenlik

Katılımcılara öncelikle “Afrika ülkelerinde güvenlik konusunda sorunlar olduğu söyleniyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamı güvenlik sorunlarına dikkat çekerken katılımcı Ç-K5, “Diğer Afrika ülkelerini bilmiyorum. Kendi ülkeme gelince güvenlik sorunu olduğunu düşünmüyorum” diyerek Çad’da güvenlik sorunları olmadığını belirtmiştir.

Güvenlik sorunlarının olduğunu belirten katılımcılar nedenleri üzerinde durmuştur. Bunlar genel olarak işsizlik, çatışmalar, terörizm, yoksulluk, zayıf devlet kurumları, zayıf yönetim, hukukun üstünlüğünün olmayışı, dış müdahaledir.

Dış müdahaleler Çad'da katılımcıların çoğu tarafından bir güvenlik sorunu olarak görülürken; katılımcı Ç-K1 “Elbette bazı Afrika ülkelerinde bazı güvenlik sorunları var, ancak uluslararası medya Afrika'daki güvensizlik sorununu abartıyor. Bazı Afrika ülkelerindeki güvenlik sorunları, kalkınma ve sosyal adalet eksikliği de dahil olmak üzere çeşitli sorunlarla bağlantılıdır. Uluslararası müdahalenin Afrika'daki çatışmaları körüklemedeki rolü göz ardı edilemez” ve katılımcı Ç-K6 “Evet, ülkelerimiz sıklıkla dış güçlerin kendi siyasi, ekonomik ve jeostratejik çıkarları doğrultusunda yarattıkları siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır” diyerek doğrudan dış güçlere ve uluslararası medyaya dikkat çekmiştir.

Katılımcılara güvenlik temasında sorulan bir diğer soru “Az gelişmiş ülkelerde genel olarak halk ve hükümet arasında güven sorunları yaşanmaktadır. Siz ülkenizde böyle sorunlarla karşı karşıya kalıyor musunuz? Açıklar mısınız?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların 6'sı güvenlik sorunları yaşandığını belirtirken, katılımcı Ç-K5 “Evet, eskiden böyle bir şey vardı. Fakat şimdi kendi ülkemde böyle bir şey söz konusunu olduğunu düşünmüyorum” diyerek aksini belirtmiştir.

Güven sorununun olduğuna dikkat çeken katılımcılar kabilecilik üstünlüğüne, eşitsizliğe, yerine getirilmeyen vaatlere, iletişim araçlarının yetersizliğine dikkat çekmiştir. Katılımcı Ç-K4 “Evet doğru var. Çünkü hükümet halkına karşı dürüst değil hükümette kabilecilik üstünlüğü var” derken; Ç-K6, “Evet, benim ülkemde de durum böyle. Hükümetin defalarca yerine getirmediği vaatler ve iletişim araçlarının yetersizliği, bu güven eksikliğinin sebepleri arasında yer alıyor” demiştir. Yine Ç-K7'de “Evet, bu ciddi bir sorundur. Kamu yönetiminde şeffaflığın olmaması. Otoriter yönetim anlayışı, muhalif seslerin baskı altına alınması. Yetkililerin vaatlerini yerine getirmemesi, halkta hayal kırıklığı yaratıyor. Sosyo-ekonomik eşitsizlikler, belirli grupların dışlanmış hissetmesine neden olmakta” demiştir.

Aynı soruya katılımcı Ç-K2, “Evet, kesinlikle. Halk ve hükümet arasındaki güven eksikliği, Çad'da kalkınma ve istikrarın önündeki en önemli engellerden biridir. Bu, yolsuzluk ve kötü yönetim, temel hizmetlerin yetersiz sunumu, şeffaflık ve hesap verebilirliğin eksikliği, yerine getirilmeyen sözler ve hak ihlallerinden kaynaklanmaktadır” derken benzer şekilde Ç-K3'de

Az gelişmiş birçok ülkede, halk ile hükümet arasındaki güven ilişkisi siyasi ve sosyal istikrarı etkileyen önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu sorun genellikle yolsuzluk, kurumların zayıflığı, şeffaflığın eksikliği ve vatandaşların ihtiyaçlarının yeterinde karşılanmaması gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad'da bu tür güven sorunları özellikle dikkat çekmekte ve kalkınma süreçlerini doğrudan etkilemektedir.

diyerek güven eksikliğinin kalkınmayı doğrudan etkilediğine ve en önemli engellerden biri olduğunu belirtirken; Ç-K1 “Halk ve hükümet arasındaki güven kaybı sorunu, birçok Afrika ülkesinde, esas olarak gerçek kalkınma eksikliğinden dolayı yaygındır” diyerek güven eksikliğinin kalkınma eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Güven konusunda sorulan son soru ise “Hem gelişmiş hem de az gelişmiş birçok ülke de temel problemler arasında yer alan rüşvet, eş-dost-akraba kayırma, dolandırıcılık, zimmet, irtikap gibi kurumsallaşmış yolsuzluk çeşitleriyle karşılaşmaktadır. Sizin kendi ülkenizde ulusal (hükümet) ve yerel yönetimlerin yolsuzluk yaptığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcıların tamamı bu soruya yolsuzluğun varlığına dikkat çekerken, bazı katılımcılar daha spesifik cevaplar vermişlerdir. Örneğin Ç-K5 “Evet, çünkü örneğin bir yere girebilmek için (iş) ya tanıdığın ya da yakınının olması gerekir özellikle kamu işlerinde”; Ç-K6 “Evet, ne yazık ki kurumsallaşmış yolsuzluk yaygın bir uygulama haline geldi. Bunun bir

nedeni, hükümetin yöneticilerini kontrol etme olanağının olmaması. Örneğin, binlerce proje zimmete para geçirme nedeniyle durduruldu, atamalar genellikle yetkinlik yerine kayırmacılık esasına göre yapılıyor, vb.”; ve Ç-K7’de “Yolsuzluk Çad’da sistematik bir sorun olduğu söyleyebilirim. Liyakatle yönetilmediği için idari anlamda etkisizlik yaygındır. Siyasi elitleri sorguya çekebilecek bir mekanizma yoktur ya da çok zayıftır diyebiliriz. Bunun sebebi de kayırmacılıktandır. Ayrıca yönetimde şeffaflık eksikliği de önemli bir faktördür” diyerek kurumsallaşmış yolsuzluktan bahsetmişlerdir.

Nitekim Çad bağlamında güven ve güvenlik konusu genel olarak önemli bir sorun teşkil ederken; nedenleri olarak işsizlik, çatışmalar, terörizm, yoksulluk, zayıf devlet kurumları, zayıf yönetim, hukukun üstünlüğünün olmayışı, dış müdahaleler ile kabilecilik üstünlüğü, eşitsizlik, yerine getirilmeyen vaatler, iletişim araçlarının yetersizliği sayılabilir. Ayrıca güven eksikliği ve kalkınma arasında çift yönlü bir bağlantının varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle yolsuzluk kurumsallaşmış bir durumdadır.

Meşruiyet

Meşruiyet konusunda katılımcılara sorulan ilk soru “İnsan yaşamında önemli bir geçmişe sahip olan kabilecilik anlayışı bugün bazı bölgelerde devamlılığını sürdürmektedir. Kendi ülkenizi düşündüğünüzde devlet otoritesi dışında bölgeler ve kabileciliğinden söz edilebilir mi? Açıklar mısınız?” dır. Tüm katılımcılar Çad’da kabileciliğin devamlılığından bahsetmiş ancak katılımcı Ç-K1 ve Ç-K5 devlet otoritesinden bağımsız olmadıklarını belirtmiştir.

Bazı katılımcılar etkilerinden bahsetmiştir. Ç-K2, “Çad’da kabilecilik, siyasi ve sosyal yaşamda önemli bir rol oynamakta ve kayırmacılığa, ayrımcılığa ve devlete olan bağlılığın zayıflamasına yol açmaktadır. Birçok vatandaş, kabileyi devletten daha önemli görmekte ve bu da ulusal kimliği zayıflatmaktadır” diyerek önemli etkilerine değinirken; Ç-K7 “Kabilecilik Çad’da siyaseti ve toplumu büyük ölçüde etkileyen bir faktördür. Bazı

bölgelerde devlet otoritesinin çok zayıf olduğu görülmektedir. Atamaların etnik temelli olması ya da yandaşlığın yaygın olması, belirli grupların elitlenmesi devleti sınırlandıran faktörlerdir” demiştir. Bazı katılımcılar ise sebeplerinden bahsetmiştir. Örneğin Ç-K4 “Evet ne yazık ki söz edilmekte olan bir şey. En büyük nedeni eğitimsizlik çünkü sömürgecilikten dolayı Fransızların en büyük hedeflerden biri olan böl parçala ayır ve yönet uygulamışlar ve maalesef başardılar” diyerek sömürgecilik geçmişin bir sonucu olduğundan bahsederken; Ç-K6 “Çad'ın kuzeyi Libya ile sınır komşusudur ve kontrol yerel halkın elindedir. NATO'nun Libya'yı istikrarsızlaştırmasının yol açtığı güvensizlik nedeniyle, ülkenin kuzeyi geleneksel şeflerin ve bazı bölgelerde organize çetelerin eline geçmiştir. Altın madenciliği yasadışı olarak yapılmakta ve yerel halka vergi ödenmektedir” diyerek bugün Çad'da devam eden kabileciliğin sebeplerine dikkat çekmiştir.

Bir diğer soru “Herhangi bir isyan ya da çatışma durumuyla karşı karşıya kaldınız mı? Böyle bir durumda nasıl bir yol izleniyor? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcılardan Ç-K1 bu soruya cevap vermezken, Ç-K2, Ç-K3, Ç-K4 ve Ç-K5 karşı karşıya kalmadığını belirtirken; Ç-K6 “Siyasi istikrarsızlık nedeniyle isyanlar ve çatışmalar yaygındır. Çoğu durumda, uygulanan prosedür baskıcıdır. En sonuncusu, Cumhurbaşkanı İdris Deby'nin hayatına mal olan isyancı saldırısı ve ardından bazı siyasi parti liderlerinin emriyle düzenlenen ve 300'den fazla kişinin ölümüne yol açan gösterilerdir” ve Ç-K7 “Çad Cumhuriyeti, birçok siyasi kriz ve çatışma yaşadı. Devlet genelde Askeri baskı üzerinde çözmeye meyillidir. Ve böylesi durumlarda devlet genelde internet kesintileri yapıyor. Böylelikle iletişim kısıtlı olunca ayaklanmaları sakatlamayı beceriyor” diyerek bu durumlarda baskıcı bir prosedür uygulandığı ve halkın haber almasını engelleyici bir tavır alındığına dikkat çekmiştir.

Diğer soru ise “Toplumda eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var mı? Varsa bu yasaları açıklar mısınız?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların

tamamı Çad Cumhuriyetinde eşit hakların olduğunu ancak uygulamada yer almadığını belirtmiştir. Örneğin, Ç-K2

Çad'da, eşitliği sağlayan yasaların varlığına rağmen, toplumun tüm üyeleri pratikte eşit haklara sahip değildir. Kabilecilik, coğrafi konum, yoksulluk ve cinsiyet gibi faktörler, bireylerin eğitim, istihdam ve adalet olanaklarını etkilemektedir. Bazı gruplar, özellikle kadınlar ve dışlanmış bölgelerde yaşayanlar, hak ve hizmetlerde açık bir ayrımcılık ve dışlanma sorunuyla karşı karşıyadır.

derken; Ç-K6 “Evet, Anayasa tüm vatandaşlara eşit haklar tanıyor, ancak bu haklar çoğu zaman yetkililer tarafından ihlal ediliyor” demiştir. Benzer şekilde Ç-K7’de “Teorik anlamda Anayasa’da eşitlik ilkesi bulunuyor, ancak pratikte uygulanışı yetersizdir. Bazı gruplar ayrıcalıklıyken, bazıları sistematik olarak dışlanıyor” diyerek eşitliğin olmadığına dikkat çekmiştir.

Çad Cumhuriyeti’nde kabilecilik devlet otoritesi dışında devam ederken, eşit haklar Anayasa’da yer almasına rağmen uygulamada olmadığını bazı grupların dışlandığı dikkat çekmektedir. Böylece Çad Cumhuriyeti’nde meşruiyet bağlamında sorunların varlığından söz edilebilir.

Kapasite

Katılımcılara sorulan diğer üç soru ise kapasiteye ilişkindir. Bu kapsamda katılımcılara “Devlet klasik görevlerini yerine getirebiliyor mu? Hangi görevlerini yerine getirebiliyor ya da getiremiyor. Açıklayınız” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan ikisi (Ç-K1 ve Ç-K4) cevap vermeme yolunu tercih ederken, diğer katılımcılar devletin klasik görevlerini yerine getirme konusunda zorluk yaşadığını belirtmiştir. Ç-K7 “Devlet bazı alanlarda görevlerini yerine getirse de, eksik kaldığı yerler de olduğu söyleyebilirim. Savunma açısından baktığımızda bir sorunu yoktur. Fakat sağlık, eğitim ve adalet gibi sektörlerde eksikliği olduğu ve bu alanlarda daha fazla çalışması

gerektiği söyleyebiliriz” diyerek devletin özellikle sağlık, eğitim ve adalet görevlerini yerine getiremediğine değinirken; Ç-K2:

Çad'da devlet, özellikle kırsal ve uzak bölgelerde yolsuzluk, zayıf kurumlar ve çatışmalar nedeniyle güvenlik, eğitim, sağlık ve altyapı sağlama gibi geleneksel görevlerini yerine getirmede önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Çad, şehirlerde bazı güvenlik ve temel hizmetler sağlıyor, ancak ücra bölgelerde bütünsel ve adil hizmetler sunamıyor. Ayrıca yolsuzlukla mücadele ve adalet ve eşitliği sağlama çabaları da zayıf. Çad'da hükümet, büyük şehirlerde güvenlik ve eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler sunmaya odaklanıyor, ancak bu hizmetler genellikle sınırlı kalitede ve coğrafi olarak yoğunlaşmış durumda.

diyerek devletin klasik görevlerini yerine getirmede bölgesel bir ayrımcılığın olduğunu belirtmiştir. Bu konuyla ilişkili bir diğer soruda “Devlet kamu hizmetlerini (altyapı, sağlık, su, ulaşım, eğitim etc.) yerine getirebiliyor mu? Yeterli düzeyde mi? Ve herkes eşit erişim sağlayabiliyor mu? Açıklar mısınız? (Hangileri getirebiliyor ya da getiremiyor)”dır. Bu soruya da katılımcıların tamamı devletin kamu hizmetlerini yerine getiremediğini ve eşit erişim olmadığını belirtmişlerdir. Hatta Ç-K6 “Ülke genelinde kamu hizmetleri yetersiz, bazı bölgelerde ise hiç yok” diyerek bazı bölgelerde hiç olmadığına da dikkat çekmiştir. Ç-K3 ise ayrıntılı bir açıklama yaparak, sömürge geçmişine dikkat çekmiş ve nedeni olarak göstermiştir.

Çad, Fransa'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra iç savaşlar, düşük eğitim oranı ve uygun olmayan bir zamanda petrol keşfi gibi birçok zorlukla karşılaştı. Bu faktörler, devletin altyapı, sağlık, su, ulaşım ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerini vatandaşlarına sunma kapasitesini

doğrudan etkiledi. Hükümetin kamu hizmetlerini geliştirmek için çaba göstermesine rağmen, Çad hala temel hizmetler konusunda ciddi eksiklikler yaşamaktadır. (1) Altyapı: Yollar ve elektrik ağı birçok bölgede yetersizdir. Bu durum ekonomik kalkınmayı zorlaştırmakta ve vatandaşların yaşamını olumsuz etkilemektedir. (2) Sağlık: Özellikle kırsal bölgelerde sağlık hizmetleri sınırlıdır. Hastanelere ve sağlık merkezlerine erişim oldukça zor olmaktadır. (3) Su: Çad su kaynaklarına sahip olmasına rağmen, kötü yönetim ve eşit olmayan dağıtım nedeniyle birçok insan temiz içme suyuna ulaşamamaktadır. (4) Ulaşım: Zayıf ulaşım ağı nedeniyle şehirler ve köyler arasındaki ulaşım büyük bir zorluk oluşturmaktadır. Bu da ticaret ve yerel kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. (5) Eğitim: Eğitimde bazı gelişmeler kaydedilse de, hala düşük eğitim oranı söz konusudur. Özellikle yoksul kesimler, yeterli eğitim kaynaklarına ve kalifiye öğretmenlere ulaşmakta zorlanmaktadır. Son yıllarda hükümet, bazı bölgelerde su ve enerji ağlarını iyileştirmek için projeler başlatmıştır. Ancak, tüm vatandaşların temel hizmetlere adil ve yeterli erişimini sağlamak için daha büyük çapta çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kapasite konusunda katılımcılara son olarak “Kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız” sorulmuştur. Katılımcılardan Ç-K1 ve Ç-K4 “fikrim yok” şeklinde cevap verirken; diğer katılımcılar kaynakların eşit ve adil dağıtılmadığını düşünmektedir. Ç-K2 “Hayır, Çad'da kaynakların dağılımı ne adil ne de eşit; çünkü yatırımlar ve hizmetler belirli bölgelerde yoğunlaşarak diğer bölgeleri ve azınlıkları dışlıyor” diyerek

bölgesel bir ayırmadan bahsetmiştir. Benzer şekilde Ç-K7’de “Kaynaklar adil dağıtılmıyor diyebilirim. Çoğu zaman siyasi elitler ve büyük şehirler faydalanırken, kırsal bölgeler ihmal edildiğini görüyoruz. Böylesi durumda adil dağıtımdan söz etmek zor” diyerek hem bölgesel hem de sınıfsal ayrıma dikkat çekmiştir. Ç-K6 ise “Yolsuzluk nedeniyle kaynaklar çoğu zaman eşitsiz bir şekilde dağıtılıyor” diyerek yolsuzluğa dikkat çekmiştir.

Dolayısıyla Çad Cumhuriyeti’nde önemli bir kapasite sorununun varlığından söz edilebilir. Hem devletin klasik görevlerini yerine getirmesinde hem devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesinde hem de bu hizmetlere eşit erişim ile kaynakların eşit ve adil dağıtılmasında ciddi sorunlar olduğu açıktır. Öyle ki katılımcılar tarafından bölgesel ve sınıfsal ayrımın varlığı da öne sürülmektedir. Ayrıca yolsuzlukta Çad Cumhuriyetinde önemli bir sorun olarak burada da dikkat çekmektedir.

Kalkınma

Kalkınma bağlamında ise katılımcılara “Devletinizin mali yapısının güçlü olduğunu düşünüyor musunuz, yaygın bir işsizlikten bahsedilebilir mi? Açıklayınız” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan sadece Ç-K4 “Evet Devletimizin mali yapısı güçlü ama işsizlik oranı fazla” dese de diğer katılımcılar devlet mali yapısının güçlü olmadığını belirtmiştir. Örneğin Ç-K2 “Çad’ın finansal yapısı şeffaflık ve verimlilik eksikliğinden muzdarip ve büyük ölçüde petrol gelirlerine bağımlı; gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi sınırlı ve bütçe dağılımı adil değil. Evet, Çad zayıf ekonomisi ve iş imkânlarının yetersizliği nedeniyle özellikle gençler arasında yaygın bir işsizlikle karşı karşıya” diyerek devlet ekonomisinin petrol gelirlerine bağımlı olduğunu belirtirken benzer şekilde Ç-K7’de “Çad’ın Ekonomi sağlam değildir, petrol gelirlerine bağımlı durumda. Tarım ve hayvancılık olsa bile modern bir biçimde işletilmediği için ekonomiyi çok da pozitif etkilememektedir. İşsizlik özellikle gençler arasında yüksek, çünkü özel sektör gelişmemiş haldedir. Çoğu genç devletin iş beklediği için ve devlet de iş

sağlama konusunda sağlam politika yapmadığı için işsizlik çok yaygın hale getirmiştir” diyerek aynı bağımlılıktan söz etmiştir. Yine Ç-K3’de “Çad'da ekonomi büyük ölçüde petrole bağımlıdır, bu da küresel fiyat değişimlerine duyarlılığı artırır. Gençler arasında yaygın işsizlik önemli bir sorun olmaya devam etmektedir” demiştir.

Ç-K6 ise “Ülkenin mali durumuna ilişkin elimde rakam yok ama iç borç önemli” derken; katılımcıların tamamı işsizliğin Çad Cumhuriyetinde önemli bir sorun olduğunu söylemişlerdir. Öyle ki Ç-K5 “Hayır, Çünkü yeni mezun olup iş bulmanın neredeyse ihmali yok durumdadır” diyerek iş bulmanın artık imkânsız olduğuna dikkat çekmiştir.

Nitekim Çad Cumhuriyeti’nde devletin mali yapısı güçlü olmadığı gibi yaygın bir işsizliğin de söz konusu olduğu görülmektedir.

Kırılğanlığın Sıralanmasına İlişkin Bulgular. Kırılğanlığın sıralanmasına ilişkin bu bölümde katılımcılara iki soru sorulmuştur. Katılımcılara ilk olarak “Kırılğan devlet genel olarak bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir devletin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ülkeniz “kırılğan devlet” olarak tanımlanabilir mi? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu Çad Cumhuriyetinin kırılğan bir devlet olduğunu düşünmektedir. Örneğin, Ç-K2 “Evet. Çad, zayıf kurumları, yaygın yoksulluğu, iç çatışmaları ve temel hizmetleri adil bir şekilde sağlayamaması nedeniyle bu tanıma göre kırılğan bir devlet olarak sınıflandırılabilir”; Ç-K3, “Çad, doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen, bunların verimli yönetilmesi konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, vatandaşlara temel hizmetlerin sunulmasında aksaklıklara yol açmaktadır”; Ç-K5 “Evet, çünkü kalkınma ve meşruiyet sorunu ortadan kalkmış değildir” ve Ç-K7 “Çad kırılğan bir ülke diyebilirim. Çünkü kamu hizmetlerini etkin bir şekilde sağlayamıyor, güvenliği yeterince sağlayamıyor ve meşruiyetini korumakta zorlanıyor. Ayakta durmaya çalışan bir ülke, siyasi istikrarsızlığı

nedeniyle birçok alanda eksik kalmıştır” diyerek Çad Cumhuriyetinde zayıf kurumlar, yaygın yoksulluk, iç çatışmalar, kaynakların eşit ve adil dağıtılamaması, kalkınma ve meşruiyet sorunu ve güvenlik sebebiyle kırılgan bir devlet olduğunu ortaya koymuşlardır. Ç-K1 ise Çad Cumhuriyetini kırılgan ve dirençli arasında tanımlarken; Ç-K4 fikri olmadığını belirtmiştir.

Diğer soru olarak ise katılımcılara “Sizce ülkenizin en önemli sorunu/sorunları nelerdir? (En önemliden daha az önemliye doğru sıralayınız.)” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya çeşitli cevaplar vermiştir. Örneğin, Ç-K1 “Her halükarda, kalkınma sorunu temel ikilem olmaya devam ediyor ve bu da iyi yönetişime dayanıyor”; Ç-K2 “Çad'ın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlar kötü yönetim, yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik, bölgesel dışlanma ve silahlı çatışmadır”; Ç-K4: 1. Eğitimsizlik 2. Adaletsizlik 3. İşsizlik; Ç-K5 “Eğitim, Sağlık ve işsizliktir”; Ç-K6 “Siyasi ve kurumsal istikrarsızlık. Okuma yazma bilmeme”; Ç-K7 “1. Siyasi istikrarsızlık ve kötü yönetişim, 2. Yolsuzluk, 3. Güvenlik sorunları (terörizm, toplumsal çatışmalar), 4. Doğal kaynakların kötü yönetimi, 5. İşsizlik, 6. Bölgesel eşitsizlikler ve kabilecilik, 7. Eğitim ve sağlık sisteminin zayıflığı” şeklinde sıralamıştır. Ç-K3 ise,

Afrika ülkelerinin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlar şunlardır (önem sırasına göre): (1) "Siyasi istikrarsızlık" güvenlik eksikliği ve kalkınma projelerinin aksamasına neden olmaktadır; (2) "Ekonomik zorluklar" işsizlik ve sınırlı ekonomik çeşitlilik ülkeleri krizlere karşı savunmasız bırakmaktadır; (3) "Altyapı eksiklikleri" sağlık, eğitim ve lojistik hizmetler açısından büyük engeller oluşturur; (4) "Yolsuzluk" hükümetlerin verimli yönetim göstermesini engelleyerek kamu politikalarının uygulanmasını zorlaştırmaktadır; (5) "İklim değişikliği"

doğal kaynakların azalmasına ve birçok bölgede gıda ile su güvenliğinin tehlikeye girmesine yol açmaktadır.

diyerek Çad Cumhuriyeti'nin sorunlarını sıralamışlardır. Kötü yönetim, yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik, bölgesel dışlanma/eşitsizlik, kabilecilik, silahlı çatışma, kalkınma, eğitim, adalet, işsizlik, sağlık, siyasi ve kurumsal istikrarsızlık, iklim değişikliği sorunları baş göstermektedir. Ancak ilk sırada üç katılımcı için siyasi istikrarsızlık yer alırken, iki katılımcı içinde ilk sırada eğitim yer almaktadır.

4.5.2. Mozambik Cumhuriyeti ve Kırılganlık

4.5.2.1. Genel Görünüm

Mozambik Cumhuriyeti, Doğu Afrika bölgesinde yer alan bir ülkedir. Başkenti Maputo'dur. Mozambik'in kuzeyinde Tanzanya, Malavi ve Zambiya, batısında Zimbabve, güneybatısında ise Güney Afrika Cumhuriyeti ve Svaziland yer alırken; doğu ve güneydoğusunda Hint Okyanusu bulunmaktadır.

Şekil 21

Mozambik Cumhuriyeti Haritası

799.380 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Mozambik (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2022; The World Factbook, 2025), genel olarak nemli ve kurak mevsimlerin görüldüğü savan ikliminin ektisi altındadır (İNSAMER, 2020).

Mozambik Cumhuriyeti Afrika kıtasının en kalabalık 13. ülkesidir. World Population Review 2024 nüfus verilerine göre Mozambik nüfusu 34.631.800 kişi, IMF 2024'e göre 35.835 milyon kişidir (World Population Review, 2024). Yaklaşık olarak nüfusun yüzde 49'u erkek iken, yüzde 51'i kadındır (The World Factbook, 2025).

1980'den günümüze Mozambik'in nüfusu artarak devam etmiş ve devam etmesi de öngörülmektedir. Öyle ki 2030 yılında bu nüfusun 40.8'e ulaşacağı öngörülmürken; 2050 yılında ise 63.5 olacağı öngörülmektedir.

Tablo 52*1980 - 2050 Yılları Arasında Nüfus Boyutları – Mozambik Cumhuriyeti*

Nüfus Boyutu	1980	1990	2000	2010	2024	2030	2050
Mozambik	11.3	13.1	18.1	23.0	34.6	40.8	63.5

Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Mozambik Cumhuriyeti'nin yaş bağımlılık oranı çok yüksektir. Öyle ki toplam yaş bağımlılık oranı yüzde 89,5 iken; gençlerde yaş bağımlılık oranı yüzde 84,3 ve yaşlılarda yaş bağımlılık oranı yüzde 5,2'dir.

Mozambik Cumhuriyeti'nde nüfusunun yüzde 50'si 16 yaş altı iken, doğurganlık oranı yüzde 4.7'dir.

Tablo 53*Mozambik Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024*

Nüfus Profili	
Nüfus Büyüklüğü (milyon)	34.6
Ortanca Yaş (Yıl)	16.8
Doğurganlık Oranı	%4,7
Yaş Bağımlılığı	
- Genç	%84,3
- Yaşlı	%5,2
- Toplam	%89,5

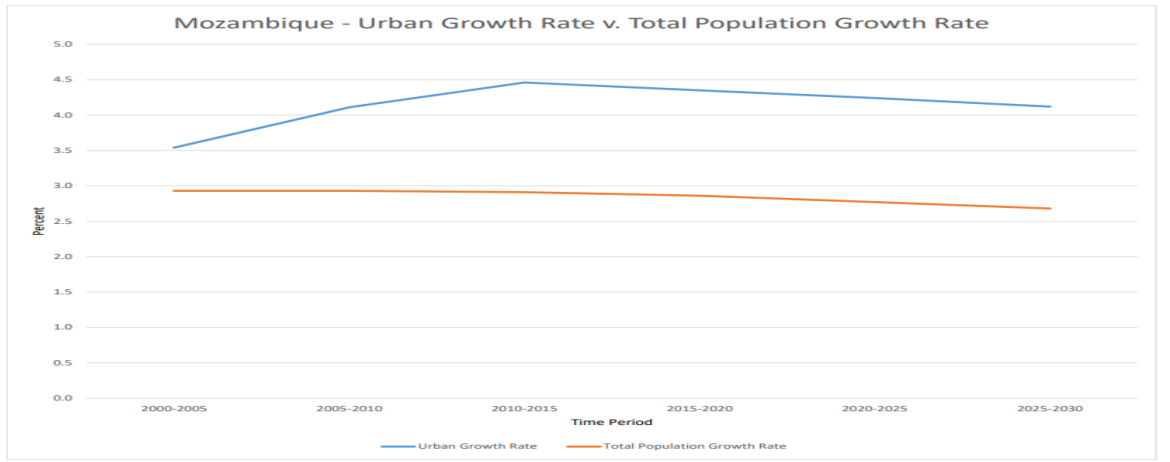
Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Mozambik Cumhuriyeti idari yapısı itibariyle Cabo Delgado, Gaza, Inhambane, Manica, Maputo, Nampula, Niassa, Sofala, Tete, Zambezia olmak üzere 10 vilayete ayrılmıştır. Bu bölgelerden özellikle Maputo ve Inhambane arasındaki güney kıyı boyunca, Zambezi Nehri boyunca Beira ve Chimoio arasındaki merkezi alan, Nampula, Cidade de Nacala ve Pemba'nın kuzey şehirleri ve çevresinde üç büyük nüfus kümesi şeklinde toplanmıştır. Kuzeybatı ve güneybatı ise en az nüfuslu alanlardır (The World Factbook, 2025). Nüfusun yüzde 38'ini kentsel nüfus oluşturmaktadır (UNICEF, 2023).

Kentsel nüfus artış hızında ise 2000 - 2015 yılları arasında ciddi bir artış olmuştur. Yüzde 3.5'tan 4.5'a çıkmıştır. 2015-2025 yılları arasında ise düşme yaşanmış ve 2030 yılına kadar da düşmeye devam edeceği öngörülmektedir. Yıllık nüfus artış hızı 2000-2020 yılları arasında yüzde 2.7 iken; 2020-2030 yılları arasında yüzde 2.5 olması beklenmektedir (UNICEF, 2023).

Şekil 22

Mozambik Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000-2030

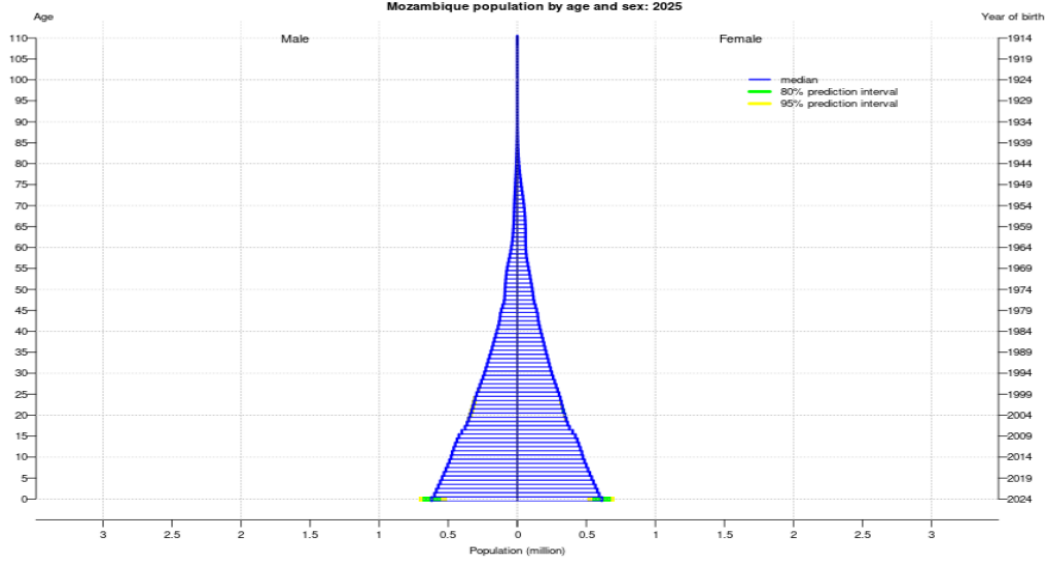

Not. UNICEF'den uyarlanmıştır, 2023.

Mozambik Cumhuriyetinde nüfusun yüzde 44,7'si 0-14 yaş; yüzde 52,4'ü 15-64 yaş; yüzde %2,9'u 65 yaş ve üzerinden oluşmaktadır (The World Factbook, 2025).

Şekil 23

Mozambik Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2025.

Mozambik Cumhuriyeti toplam doğurganlık oranı kadın başına ortalama 5 çocuktur. Dünyanın en yüksek doğurganlık oranları arasında yer alan Mozambik'te, bir milyon nüfus başına doğum oranı 37 canlı doğuma, bebek ölüm oranı 7'dir. Yaşam beklentisi ise kadınlarda 67, erkeklerde ise 61'dir. Doğumda toplam yaşam beklentisi de 64'tür (The World Factbook, 2025). Dolayısıyla Mozambik'in yüksek doğurganlık ve ölüm oranları ile hızla büyüyen genç bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Ancak nüfusunun bu denli genç olması nüfusun önemli bir bölümünün üretime doğrudan katkı sağlamadığını göstermektedir.

Tablo 54

Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları

Kadın başına canlı doğum	4.3
Doğum oranı ve ölüm oranı (1milyon nüfus başına)	37 doğum 7 ölüm

Yaşam beklentisi (yıl)	
- Kadın	67
- Erkek	61
TOPLAM	64

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2024.

Afrika kıtasının genelinde olduğu gibi Mozambik Cumhuriyeti de nüfustaki etnik çeşitlik dikkat çekmektedir. Ülkenin %99'u Afrikalılar/yerel kabile grupları (Makua, Sena, Shangaan, Tsonga, Lomwe ve diğer) başta olmak üzere %0.06'sı Avrupalı, %0.2'si Avrupa-Afrikalı ve %0.08'i Hintlilerden oluşmaktadır. Mozambik'in resmi dili ise Portekizce'dir. Bunun yanı sıra Emakhuwa ve Xichangana kabile dilleri de konuşulmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Başlıca dini gruplar ise, Hristiyanlar (%56), Müslümanlar (%20) ve yerel inançlardan (%24) oluşmaktadır (İNSAMER, 2020). Dolayısıyla Mozambik Cumhuriyeti genel olarak tüm Afrika kıtasında hakim olan sömürge geçmişi sebebiyle dil, etnik yapı ve dini gruplar bakımından çeşitlilik göstermektedir.

Mozambik Cumhuriyeti, adını açık denizdeki Mozambik adasından almaktadır. Bu adaya adını verenin ise 15. yüzyılda etkili bir köle tüccarı olan ve kendini adanın sultanı ilan eden Musa el-Bik olduğu ifade edilmektedir (İNSAMER, 2020; The World Factbook, 2025). Mozambik Cumhuriyeti'nin ilkel nüfusu toplayıcı-avcı Buşmanlar olduğu bilinmektedir. Ancak Mozambik M.S. 1-4. yüzyıllar arasında Bantu halkının istilasına altın kalmış ve bu ilkel nüfus yerinden edilmiştir. 7. yüzyılın ortalarıyla birlikte ise Müslüman Arap tüccarların Doğu Afrika kıyılarına gelmesiyle İslamiyet'le tanışan bölgede kısa süre içinde Müslümanlar etkili olmaya başlamıştır. İranlı, Çinli ve Hintli tüccarlarda ilerleyen yüzyıllarda bölgeye gelmiştir. 10.yüzyıl sonlarında İran'dan bölgeye sığınan Şiraz emiri tarafından Kilve Adası'nda kurulan sultanlığın sınırları kuzeyde Zengibar ile Pemba, güneyse ise Mozambik ve Süfale'ye kadar genişletilmiştir (İNSAMER, 2020). Ancak Portekiz'in Mozambik'e ilgisi 15. yüzyılın sonundan Vasco de Gama'nın

Mozambik adasına gelmesi ile başlamış ve 16. yüzyılla birlikte Portekiz bölgeyi kademe kademe ele geçirerek sömürgeleştirmiştir. Öyle ki 1505 yılında Sofala kalesini inşa etmişler ve 1507'de Mozambik Adası'nı işgal ederek kıyı bölgelere yerleşmişlerdir. Devamında ise 1530'da Sena ve 1544'te Quelimane gibi ticaret merkezleri kurarak iç bölgelere doğru genişleme sürecine girmişlerdir. Böylece Portekiz hem altın ticaretinin kontrolünü hem de altın üretim alanlarına erişimi kontrolü altına almıştır (High Commission of the Republic of Mozambique, t.y). Aynı zamanda Portekiz Mozambik'i köle ticaretinin merkezlerinden biri haline dönüştürmüş ve 16. - 19. yüzyıllar arasında kendi sömürgeleriyle birlikte diğer Avrupa ülkelerinin sömürgelerine de köle ticareti yapmıştır. 1885 yılında gerçekleştirilen Berlin Konferansında Mozambik'i kendi toprağı olarak ifade eden Portekiz, 1924 yılına geldiğinde ülke topraklarının tamamını kontrolü altına almıştır. 1930'lu yıllarla birlikte ise çalıştırılmak için Avrupa'dan bölgeye işçi getirmeye başlanmış ve 1951 yılında artık Mozambik Portekiz'in denizaşırı eyaleti olarak tanımlanmıştır (İNSAMER, 2020).

20. yüzyıl bir taraftan Mozambik'te sömürgecilik hareketleri devam ederken, diğer taraftan bağımsızlık mücadelelerinin başladığı bir dönem olmuştur. Bu bağlamda 1949 yılında kurulan NESAM (*Nucleo dos Estudantes Secundarios de Moçambique*) hareketini, 1962 yılında kurulan FRELIMO (*Frente de Libertação de Moçambique*-Mozambik Kurtuluş Cephesi) adlı hareket takip etmiştir. Marksist bir yapı olan FRELIMO, sürgündeki üç hareket olan UDENAMO (*União Nacional Democrática de Moçambique*), MANU (*Mozambik Afrika Ulusal Birliği*) ve UNAMI' nin (*União Nacional de Moçambique Independente*) birleşmesi sonucu kurulmuştur. FRELIMO Çin ve Sovyetler Birliğinin de desteğini alarak sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesini 25 Haziran 1975 tarihinde kazanmış ve Mozambik Mozambik Halk Cumhuriyeti adını almıştır. Ancak ülkede devam eden siyasi karışıklıklar ve çatışma ortamı bitmemiştir. Bu süreçte FRELIMO siyasi bir partiye dönüşerek ülke yönetimini de ele geçirmiştir. Komşu ülke Rodezya bugünkü adıyla Zimbabwe

tarafından kurulan ve Güney Afrika Cumhuriyeti ve ABD'nin de desteğini alan RENAMO (*Resistencia Nacional de Moçambique*-Mozambik Millî Direnişi) adlı bir örgüt ile FRELIMO arasında kriz yaşanmıştır. 1977-1992 yılları arasında devam eden ve zaman içerisinde iç savaşa dönüşen bu kriz sebebiyle ülkede çok sayıda insan çatışmalar, kıtlık gibi savaşa bağlı birçok nedenden dolayı hayatını kaybetmiştir. 1992 yılında savaş sona ermiş ve ülkenin adı Mozambik Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 1990 yılında ise kabul edilen anayasa ile ilk defa çok partili demokratik sisteme geçilmiş ve 1994 yılında ilk ulusal demokratik seçimler yapılmış, yine FRELIMO kazanmıştır (High Commission of the Republic of Mozambique, t.y; İNSAMER, 2020; The World Factbook, 2025). Bugün gelinen noktada ise Mozambik Cumhuriyeti devlet başkanları değişse de FRELIMO temsilcileri tarafından yönetilmeye devam etmektedir.

Üniter Cumhuriyet yönetim şekline sahip olan Mozambik Cumhuriyeti, siyasi sistem olarak “yarı başkanlık sistemi” ile yönetilmektedir. Siyasi yapı içerisinde bir Başbakan ile geniş yetkilere sahip ve Hükümetin başı olan bir Cumhurbaşkanı yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Cumhurbaşkanı seçimleri beş yılda bir düzenlemekte ve 2 turda mutlak çoğunlukla halk tarafından doğrudan seçilmektedir. En fazla iki dönem görev yapabilmektedir. Ayrıca iki üst üste dönem seçilebilmektedir. Başbakan, Başkan tarafından atanmaktadır. Yürütme organı olarak ve başbakan liderliğinde görev yapan kabine de devlet başkanı tarafından atanmaktadır (The World Factbook, 2025; İNSAMER, 2020). Cumhuriyet Meclisi olarak adlandırılan yasama organı ise beş yılda bir halk tarafından seçilen 250 milletvekilinden oluşmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2022). En son 2024 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELIMO) 171, Mozambik Kalkınma İyimser Partisi (PODEMOS) 43, Mozambik Ulusal Direnişi (RENAMO) 28 ve diğer 8 koltuk kazanmıştır. Meclisteki kadın yüzdesi ise %39,2'dir (The World Factbook, 2025).

Mozambik Cumhuriyeti, düşük gelirli bir Doğu Afrika ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak Mozambik konumu gereği zengin doğal kaynaklara sahip bir ülkedir. Bir taraftan Zambiya, Zimbabwe, Bostvana ve hatta Güney Afrika Cumhuriyetinin kuzey kısmının denizle bağlantısını sağlaması sebebiyle limanları ekonomik anlamda büyük önem taşırken, bir taraftan da 2500 kilometrelik sahil şeridiyle önemli bir turizm potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca ülkenin iklimi balıkçılığa son derece uygundur (Dışişleri Bakanlığı, 2022). Aynı zamanda Mozambik tarıma elverişli geniş bir araziye sahiptir. Tarım sektörü Mozambik ekonomisinin yüzde 26'sını oluşturmalarına rağmen istihdamın yüzde 70'ini sağlamaktadır. Ekilebilir alanlar ise yüzde 16'dır. Her türlü sebze, çay, susam, tütün, pamuk, kaju, mısır, soya fasulyesi, şeker kamışı ve tropikal meyveler başlıca tarım ürünleridir. Ancak hektar başına verimlilik düşüktür. Çünkü ekonomik ve teknik yetersizlikler sebebiyle traktör, pulluk, gübre ve böcek ilacı kullanımı sınırlıdır (Ticaret Bakanlığı, 2024). Aynı zamanda Mozambik Cumhuriyetinde şiddetli bir gıda güvensizliği üzerinde durulmaktadır. Özellikle 2021-2022 yıllarında gıda yardımına ihtiyaç duyan kişi sayısının 1.86 milyonu aşacağı tahmin edilmiştir. Burada üç temel faktör ise şunlardır: (1) gıda ve yakıtın yıllık bazda yüksek fiyatları hanelerin satın alma gücünü ve özellikle de yoksul ailelerin gıdaya ekonomik anlamda erişimini daha da kötüleştirmesi; (2) 2022'de yaşanan aşırı hava olaylarının hem çiftçilerin kendi üretimlerinden düşük verim alması hem de gelir elde etme fırsatlarını kısıtlaması ve dolayısıyla gıdanın bulunabilirliğini ve gıdaya ekonomik anlamda erişimini olumsuz etkilemesi; (3) 2022'de Cabo Delgado eyaletinde devlet dışı silahlı gruplar tarafından artan saldırılardır (The World Factbook, 2025).

Tütün üretiminde Mozambik 91.486 hektar ile Zimbabwe ve Malavi'den sonra Afrika'nın en büyük 3. tütün üretim alanına sahiptir. Hayvancılık bakımından ise sığır ve kümes hayvancılığı önemli bir yer tutmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Ülkenin doğal zenginlikleri ise doğal gaz, kömür, hidroelektrik enerji, titanyum, grafit, tantalın, demir, yarı değerli taşlardan oluşmaktadır. Özellikle kömür rezervleri bakımından zengin olan Mozambik, yüksek kaliteli kök kömürü ile termal kömüre sahiptir. Dünya nın en büyük henüz kullanılmayan kömür rezervlerine (20 milyon ton) yine Mozambik sahiptir. Kullanılanların işletmesi ise Brezilyalı, Avustralyalı ve Hindistanlı firmaların elindedir. Yine Mozambik Afrika nın güneyinde yer alan ülkeler arasında en yüksek enerji potansiyeline sahiptir. Kömür, hidroelektrik, gaz ve rüzgar önemli enerji kaynaklarıdır (Ticaret Bakanlığı, 2024). Ek olarak kömür, alüminyum, kok, doğal gaz, altın önemli ihracat ürünleri iken; ihracatın yüzde 22'si Hindistan, yüzde 9'u Güney Afrika, yüzde 8'i Güney Kore, yüzde 7'si İtalya ve yüzde 6'sı Çin ile yapılmaktadır. Gemiler, rafine edilmiş petrol, demir alaşımları, krom cevheri, rafine edilmiş bakır ise ithal edilen ürünlerdir. İthalatın ise yüzde 23'ü Güney Afrika, yüzde 20'si Güney Kore, yüzde 12'si Çin, yüzde 10'u Hindistan ve yüzde 5'i Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden yapılmaktadır (The World Factbook, 2025).

Mozambik Cumhuriyeti'nde 15 yaş ve üzeri olup istihdam edilen ya da iş arayan kişi sayısı 2023 verilerine göre 14.685 milyondur. İşsizlik oranı ise yüzde 3.54'tür. Genç işsizlik oranı (15-24 yaş) ise yüzde 7,6 iken; erkeklerde yüzde 7,9 ve kadınlarda yüzde 7,3'tür (The World Factbook, 2025). Bu bağlamda Mozambik de gerek gençlerde gerekse de orta yaşlarda işsizlik oranı çok yüksek olmamakla birlikte, genç kadın ve erkekler arasında ciddi farklarda yer almamaktadır

Mozambik Cumhuriyeti 2023 tahmini GSYİH 20.954 milyar dolardır. Tabloda da görüldüğü üzere bunun yüzde 25,9'u tarım, 21,3'ü sanayi ve 40,8'i hizmetler için kullanılmaktadır.

Tablo 55

GSYİH Sektöre Göre - 2023

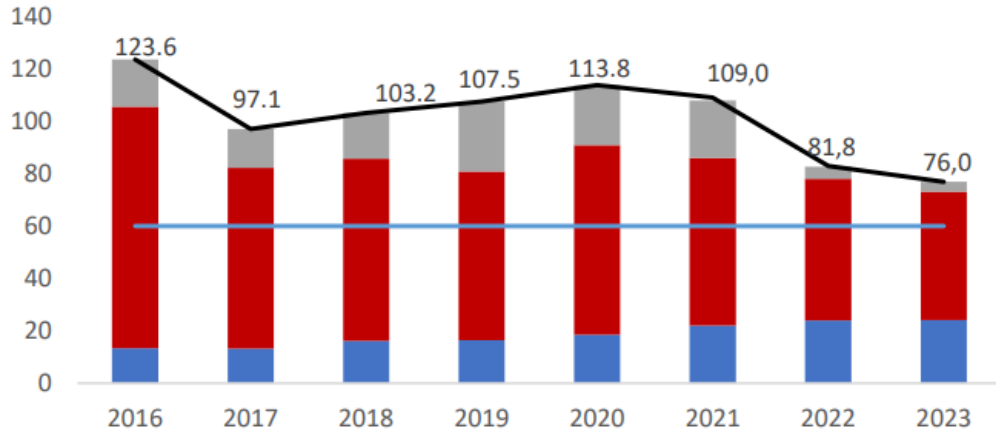
GSYİH (milyar dolar)		20.954
Tarım		%25,9
Sanayi		%21,3
Hizmetler		%40,8
Askeri		%1,5

Not. The World Factbook'dan uyarlanmıştır, 2025.

Kamu borcu ise 2023 yılı itibariyle GSYİH'nın yüzde 76'dır. 2022 yılına göre 5,8 puanlık bir düşüş olduğu görülse de Mozambik'in borç oranları hala düşük gelirli ülkeler için önerilen sürdürülebilirlik eşiğinin (GSYİH'nın yüzde 60) üzerindedir.

Şekil 24

Mozambik Cumhuriyeti Kamu Borcu – 2016 - 2023¹⁶ (% GSYİH)

Not. MEF'den uyarlanmıştır, 2024, 7.

2021 yılında GSYİH'nın sadece yüzde 11'i sağlık harcamaları için kullanılmıştır. Hekim yoğunluğu 1000 kişide 4,72 hekim iken, hastane yatak

¹⁶ Mavi-iç borç / kırmızı-dış borç / gri-şartlı yükümlülükler/ siyah çizgi-kamu borcu/mavi çizgi-toplam önerilen seviye

yoğunluğu 1000 kişide 0,7 yataktır. Eğitim ise GSYİH'nın sadece yüzde 6'sını oluşturmaktaydı (The World Factbook, 2025).

Ülke nüfusunun yüzde 46,1'i 2024 tahmini verilerine göre yoksulluk sınırı altındadır. Gini endeksi katsayısı 2019 tahmini verilerine göre ise 50.3'tür. Yani Mozambik Cumhuriyeti'nde gelir dağılımı oldukça yüksek olup, eşitsizdir (The World Factbook, 2025). Mozambik Cumhuriyeti 2023/2024 yılı İnsani Gelişme Raporuna (Human Development Index (HDI)) göre 2022 verilerinde 0.461 puanla 183. sırada yer almaktadır. Bu kapsamda yaşam beklentisindeki eşitsizlik yüzde 28.6, eğitimdeki eşitsizlik yüzde 38.3 ve gelirdeki eşitsizlik yüzde 54.4'tür. Böylece Mozambik Cumhuriyeti düşük insani gelişme gösteren ülkeler arasındadır (UNDP, 2024, s. 281, 286).

Tablo 56

HDI' ya Göre Mozambik Cumhuriyeti

HDI Oranı	1990	2000	2010	2015	2019	2020	2021	2022	1990-2022 (%)
183	0.239	0.303	0.407	0.445	0.465	0.467	0.459	0.461	2.07

Not. UNDP'den uyarlanmıştır, 2024, s. 282.

Mozambik Cumhuriyeti, insani gelişme endeksi yıllar arasındaki durumu değerlendirildiğinde 1990'dan 2022 yılına doğru puanında düzenli bir artış olmuştur. Ortalama bu artış yüzde 2.07'dir. Dolayısıyla Mozambik insani gelişme puanının düştüğü söylenebilir.

Mozambik Cumhuriyeti yönetim endeksi verilerine göre 30.2 puanla 118. sırada yer almaktadır. Bu bağlamda yönetim derecesi D olur iken, hukukun üstünlüğü 21.3, basın özgürlüğü 45.8, siyasi hakları 38.1 ve yolsuzluk algıları 15.6'dır. Bu doğrultuda Mozambik, özellikle yolsuzluk algısı ve hukukun üstünlüğü konularında çok kötü durumdadır. Siyasi haklarda ise kötü durumdadır.

Tablo 57

Mozambik Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025

	Sıra	Yönetişim endeksi (0-100)	Yönetişim Derecesi (A-E)	Hukukun Üstünlüğü (0-100)	Basın Özgürlüğü (0-100)	Siyasi Haklar (0-100)	Yolsuzluk Algıları (0-100)
Mozambik	118	30.2	D	21.4	45.8	38.1	15.6

Not. The World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

4.5.2.2. Doküman Analizi

Doküman analizi kapsamında Mozambik Cumhuriyeti'ne ilişkin "Kırılgan Devlet Endeksi (Fragile State Index - FSI)", "Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment - CPIA)", "Yolsuzluk Algı Endeksi Corruption Perception Index- CPI)" ve "Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI)" verileri değerlendirilmiştir.

Kırılgan Devlet Endeksi

Kırılganlık Devlet Endeksi 2024'e göre Mozambik Cumhuriyeti 178 ülke arasından 25. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Mozambik Cumhuriyeti Afrika kıtasının yüksek alarm veren ülkelerinden biridir.

Tablo 58

FSI 2019 - 2024

Ülke	FSI 2019	FSI 2020	FSI 2021	FSI 2022	FSI 2023	FSI 2024
Mozambik	88.7	91.7	93.9	94.3	94.0	92.5

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data'dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Yıllara göre kırılganlık endeksi değerlendirildiğinde Mozambik Cumhuriyeti'nin puanlarında 2022 yılından itibaren azalmalar görülse de yüksek alarm veren ülkelere biri olmayı sürdürmektedir.

Kırılgnlık endeksi 2024'e göre Mozambik Cumhuriyeti sosyal-kesişen göstergeleri olarak sınıflandırılan tüm göstergelerde yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu bu yüksek puan Mozambik Cumhuriyetinin ilgili göstergede daha fazla kırılgn olduğunu göstermektedir.

Tablo 59

FSI 2006 - 2024 – Mozambik Cumhuriyeti

Yıl	Uyum Göstergeleri			Ekonomik Göstergeler			Siyasi Göstergeler			Sosyal + Kesişen Göstergeler			TOPLAM	Sıra
	Güvenlik Aygıtları	Hizipleşmiş Elitler	Grup Şikâyeti	Ekonomik Düşüş ve Yolsulluk	Eşit Olmayan Kalkınma	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü	Devlet Meşruiyeti	Kamu Hizmetleri	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	Demografik Baskılar	Mülteciler ve İç Göçmenler	Dış Müdahale		
2024	6.5	6.3	7.5	7.2	9.1	7.1	7.6	9.4	6.9	9.7	7.4	7.8	92.5	25
2023	7.0	6.3	7.4	7.7	9.2	7.1	7.1	9.7	7.2	9.6	7.9	7.8	94.0	21
2022	7.3	6.3	6.9	8.0	9.1	7.4	6.8	9.6	7.5	9.5	7.8	8.1	94.3	21
2021	7.3	6.6	5.8	8.3	9.2	7.3	7.0	9.9	7.4	9.8	7.7	7.6	93.9	22
2020	6.8	7.1	5.3	8.3	9.5	7.4	7.3	9.4	5.3	9.8	7.6	7.9	91.7	27
2019	6.7	6.6	5.6	8.6	9.3	7.7	6.8	9.1	5.6	9.3	5.9	7.4	88.7	33
2018	6.7	6.6	5.1	8.3	9.1	8.0	6.5	9.4	5.3	9.8	6.1	7.7	88.7	36
2017	6.7	6.6	5.4	8.0	8.8	8.0	6.5	9.7	5.6	9.9	5.8	8.0	89.0	40
2016	6.7	6.9	5.6	7.7	8.9	7.7	6.7	9.2	5.8	9.5	5.5	7.6	87.8	42

2015	7.0	6.9	5.9	7.8	8.6	7.4	7.2	9.0	6.1	8.7	5.0	7.3	86.9	46
2014	6.6	6.6	5.4	8.1	8.3	7.4	7.5	8.7	6.4	8.9	4.9	7.1	85.9	50
2013	6.5	5.6	4.9	8.0	8.0	7.2	7.0	8.5	6.4	9.2	4.6	6.8	82.8	59
2012	6.8	5.6	4.9	7.9	7.7	7.5	7.3	8.3	6.7	8.9	4.3	6.5	82.4	59
2011	7.1	5.6	4.6	8.2	7.4	7.7	7.6	8.6	7.0	9.0	4.0	6.7	83.6	57
2010	6.2	5.4	4.8	7.8	7.5	7.8	7.5	8.9	7.3	8.8	3.5	6.2	81.7	69
2009	6.0	5.6	4.8	8.0	7.4	7.6	7.3	8.9	7.2	8.7	3.2	6.0	80.7	72
2008	5.8	5.6	4.7	7.4	7.2	7.8	7.3	8.0	7.0	7.8	2.2	6.0	76.8	85
2007	5.9	5.6	4.7	7.5	7.2	8.0	7.4	8.0	7.0	7.5	2.2	5.9	76.9	80
2006	5.5	5.5	4.5	7.0	7.1	8.1	7.4	8.0	6.7	7.0	2.0	6.0	74.8	80

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data’ dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Tablo 59’ da da görüldüğü üzere bunlar arasında Mozambik Cumhuriyetinin ne kırılğan olduğu göstergelerin başından “demografik baskılar (9.7)” gelirken, ikinci sırada “kamu hizmetleri (9.4)” ve üçüncü sırada “eşit olmayan kalkınma (9.1)” gelmektedir.

Devamında ise sırasıyla “dış müdahale”, devlet meşruiyeti”, “grup şikayeti”, “mülteciler ve iç göçmenler”, “ekonomik düşüş ve yoksulluk”, “insan kaçıışı ve beyin göçü”, “insan hakları ve hukukun üstünlüğü”, “güvenlik aygıtları” ve “hizipleşmiş elitler” yer almaktadır.

Tablo 60

Mozambik Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerin Sıralaması

Mozambik	Göstergeler
9.7	Demografik baskılar
9.4	Kamu Hizmetleri
9.1	Eşit olmayan Kalkınma
7.8	Dış Müdahale

7.6	Devlet Meşruiyeti
7.5	Grup Şikayeti
7.4	Mülteciler ve İç Göçmenler
7.2	Ekonomik Düşüş ve Yoksulluk
7.1	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü
6.9	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü
6.5	Güvenlik Aygıtları
6.3	Hizipleşmiş elitler

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data' dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Sonuç olarak FSI 2024'e göre Mozambik Cumhuriyetinde en fazla sorun olan konular şu şekilde özetlenebilir:

- Nüfus devlet üzerinde demografik baskılara sebep olmaktadır.
- Mozambik Cumhuriyeti sağlık, eğitim, su, ulaşım, altyapı gibi temel hizmetlerini yerine getirememektedir.
- Grupların istihdama, eğitime ya da mesleki eğitime erişim yoluyla iyileştirmede ekonomik eşitsizlikler söz konusudur.

Diğer sorun alanları ise;

- Dış aktörlerin bir devletin özellikle güvenlik ve ekonomik işleyişi üzerindeki tesir ve etkisi ile dış aktörlerin büyük ölçekli krediler, kalkınma projeleri ya da dış yardımlar yoluyla devam eden bütçe desteği, maliyenin kontrolü, devletin ekonomi politikasının yönetimi gibi ekonomik bağımlılık yaratan durumlara ilişkin sorunlar diğerlerine göre az da olsa devam etmektedir.
- Devletin meşruiyeti konusunda sorunlar vardır. Hükümetin nüfusu temsil etme derecesi, siyasi sürece güven, hükümetin temsiliyeti, şeffaflık-açıklık, adalet, siyasi şiddeti içermektedir.

- Grup şikâyeti, bölünmeler, ayrışmalar ve farklı grupların hizmetlere ya da kaynaklara ulaşımı ile siyasi sürece dahil olma konularında sorunlar dikkat çekmektedir.
- Mülteciler ve iç göçmenler Mozambik Cumhuriyeti için hem de diğer ülkeler için önemli bir sorundur.
- Ekonomik düşüş ve yoksulluk, işsizlik, enflasyon sorunları varlığını sürdürmektedir.
- İnsan kaçıışı ve beyin göçü, nüfusun ekonomik açıdan üretken kesimler ile vasıflı işçilerin gönüllü göçünü içerirken, bir yandan da fiili ya da korkulan zulüm, baskı sebebiyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan ya da zorla yerinden edilmesinin ekonomi üzerinde yaratacağı ekonomik etkide sorunlardan bir diğeridir.
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü, medeni ve siyasi haklar, medeni ve siyasi özgürlükler, hak ihlali, şeffaflık, adalet ve eşitlik konularındaki sorunlar yaşanmaktadır.
- Güvenlik aygıtları, isyanlar, saldırılar, terörizm gibi devlete yönelik güvenlik tehditleri ile kuvvet kullanma tekelinin kimde olduğu konusunda sorunlar vardır.
- Çeşitli etnik, sınıfsal, ırksal ya da dini sebeplere dayalı sorunlar yaşanmaktadır.

Mozambik Cumhuriyeti 2024 FSI'ya göre kırılgan bir ülke konumundadır. Ancak göstergeler arasında puan farklılıkları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Mozambik'te en fazla sorun olan konular "nüfusun devlet üzerinde demografik baskılara sebep olması, devletin temel hizmetlerini yerine getirememesi ve ekonomik eşitsizlikler" olarak sıralanmaktadır.

Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme

CPIA 2024 Mozambik puanı 3.1'dir. Ortalama bir puana sahip olan Mozambik, en düşük performans kamu sektörü yönetimi ve kurumları kategorisinde göstermektedir (p=2.9). Alt kategorilerde ise "kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk" kategorisinde 2.0 puanla en düşük performans göstermektedir.

Tablo 61

2024 CPIA Verileri – Mozambik Cumhuriyeti

Göstergeler	MOZAMBİK
Ekonomi Yönetimi	3.2
Para ve döviz kuru	3.5
Maliye Politikası	3.0
Borç Politikası	3.0
Yapısal Politikalar	3.2
Ticaret	4.0
Finans Sektörü	2.5
İş Çevresi	3.0
Toplumsal Katılım ve Eşitlik Politikaları	3.3
Cinsiyet Eşitliği	3.5
Kamusal Kaynak Kullanımında Eşitlik	3.0
İnsan Kaynakları İnşası	3.5
Sosyal koruma ve işgücü	3.0
Çevre sürdürülebilirliği	3.5
Kamu Sektörü Yönetimi ve Kurumları	2.9
Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim	2.5
Bütçe ve Mali Yönetimin Kalitesi	3.0
Gelir Hareketliliğinin Verimliliği	4.0
Kamu Yönetiminin Kalitesi	3.0
Kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk	2.0
Genel CPIA Puanı	3.1

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Ekonomi yönetimi ele alındığında Mozambik 3.2 puan ile ortalamanın üstünde bir puana sahip olduğu görülmektedir. Hem maliye hem de borç politikası bakımından 3.0 puana sahipken, para ve döviz kuru bakımından 3.5 puana sahiptir.

Ticaret, finans sektörü ve iş çevresinin yer aldığı yapısal politikalar bakımından 3.2 puan ile Mozambik'in ortalamasının üstünde bir puana sahip olduğu görülmektedir. Özellikle finans sektörü konusunda zayıf bir performansa sahip olduğu söylenebilirken; ticaret konusu ise en iyi performans gösterdiği politikalardan biri olarak dikkat çekmektedir.

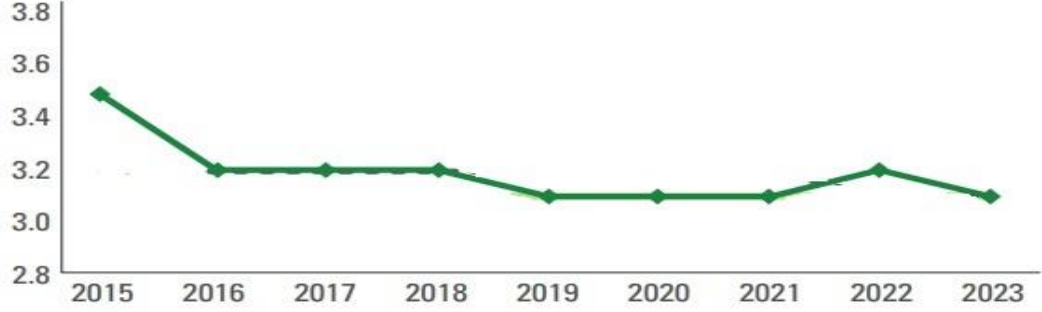
Toplumsal katılım ve eşitlik politikaları bakımından Mozambik ortalamasının üstünde bir performans göstermektedir. Bu kategoride 3.3 puana sahip olan Mozambik, insan kaynakları inşası, cinsiyet eşitliği ve çevre sürdürülebilirliği konularında 3.5 puanla ortalamasının üstünde bir puana sahipken, kamusal kaynak kullanımında eşitlik ve sosyal koruma ve işgücü kategorilerinde ortalama bir puana sahiptir.

Kamu sektörü yönetimi ve kurumları ise Mozambik Cumhuriyetinde en düşük performans sergilediği tek kategoridir. 2.9 puanla ortalamasının altında bir performans sergileyen Mozambik, özellikle kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk konusunda 2.0 puanla düşük bir performansa sahiptir. Yine 2.5 puanla Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim konusunda da ortalamasının altında bir performans göstermektedir. Gelir hareketliliğinin verimliliği konusu ise Mozambik'in en iyi performans gösterdiği diğer konusudur. Bu bağlamda Mozambik'in CPIA 2024'e göre en düşük performansa sahip olduğu kategori kamu sektörü yönetimi ve kurumları (2.9) 'dır. Alt kategorilerden ise en düşük performansa sahip olduğu 2.0 puanla kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk iken, ikinci sırada 2.5 puanla Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim ve Finans sektörü yer almaktadır. En iyi performansa ise 4.0 puanla ticaret ve gelir hareketliliğinin verimliliği konularında sahiptir.

2015-2023 yılları arasında CPIA Mozambik puanları değerlendirildiğinde ise 3.5 ile 3.0 arasında bir değişim gözlenmektedir. Özellikle 2015 yılı ile 2016 yılı arasında ciddi bir düşüş yaşamış ve sonrasında 2018-2019 ve 2022-2023 yılları arasında da düşüşler yaşamıştır.

Şekil 25

CPIA Mozambik Cumhuriyeti 2015-2023

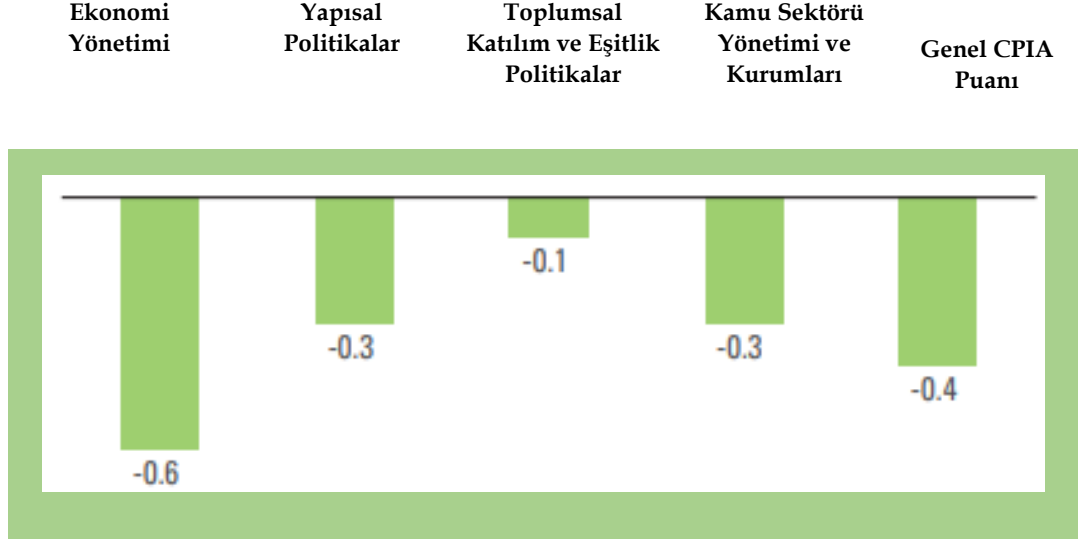

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Bu değişim kategoriler bağlamında değerlendirildiğinde ise her kategoride düşüşler yaşanmıştır. Özellikle de en fazla düşüş ekonomik yönetimi kategorisinde yaşanırken, onu 0.3 puanla yapısal politikalar ile kamu sektörü yönetimi ve kurumlar, 0.1 puanla toplumsal katılım ve eşitlik politikaları takip etmiştir. Genel CPIA puanının da ise 0.4 puanlık bir düşüş yaşanmıştır. Dolayısıyla Mozambik CPIA ana ve alt kategorileri performansında farklı düzeylerde de olsa tamamında bir düşüşten söz edilebilir.

Tablo 62

2015'ten 2023'e CPIA Puanlarındaki Değişim

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Netice de yıllık olarak bir ülkenin dört küme etrafında düzenlenmiş 16 kriter için verilen puanlarla belirlenen CPIA puanı, bir ülkenin politikalarının ve kurumsal düzenlemelerinin kalitesini ortaya koymaktadır. Puanlar sürdürülebilir büyüme ve yoksulluğun azaltılmasının mevcut politika ve kurumsal düzenlenmeler yoluyla desteklenip desteklenemeyeceğini ve sürdürülebilir olup olmayacağını değerlendirmektedir (CPIA Africa, 2024, s. 6). Bu bağlamda Mozambik:

- Mozambik Cumhuriyeti ortalamanın üzerinde bir puana sahip olması dikkat çekicidir.
- Kamu sektörü yönetimi ve kurumları konusundaki performansında Mozambik sorunlar yaşamaktadır.
- Mozambik Cumhuriyeti'nin en zayıf olduğu konu kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluktur.
- Mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim ile finans sektörü Mozambik'in sorunlu olduğu ikinci alanlardır.

Yolsuzluk Algı Endeksi

Mozambik Cumhuriyeti 2024 CPI'ya göre 146. sırada yer almaktadır. Genel toplamda 25 puana sahip olan Mozambik'te yüksek yolsuzluk görülmektedir.

Tablo 63

2024 CPI - Mozambik Cumhuriyeti

Ülke	Puan	Sıra
Mozambik	25/100	146/180

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, Corruption perceptions index 2024'ten uyarlanmıştır, 2025.

Yıllara göre değerlendirildiğinde ise Mozambik'te var olan yolsuzluk sorununda yıllar içerisinde dönem dönem ufakta olsa iyileşmeler görülsede son yıllarda yüksek yolsuzluk devam etmektedir. Özellikle 2015 yılından 2016 yılına puanda ciddi bir düşüş olduğu da dikkat çekmektedir.

Tablo 64

2012 - 2023 Yılları Arası Mozambik Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası

Yıl	Puan	Sıralama
2023	25	145/180
2022	26	142/180
2021	26	147/180
2020	25	149/180
2019	26	146/180
2018	23	158/180
2017	25	153/180
2016	27	142/176
2015	31	111/178
2014	31	119/175
2013	30	119/177
2012	31	123/176
2011	2.7	120/183
2010	2.7	127/178
2009	2.5	130/180
2008	2.6	126/180
2007	2.8	111/180
2006	2.8	99/163
2005	2.8	97/159

2004	2.8	90/146
2003	2.7	86/133
2002	-	-/102
2001	-	-/91
2000	2.2	81/99
1999	3.5	56/99
1998	-	-/85
1997	-	-/52
1996	-	-/54
1995	-	-/41

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, *Corruption perceptions index 2023*'ten uyarlanmıştır, 2024.

Sonuç olarak yoksuzluk Mozambik Cumhuriyeti için yıllardır var olan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksi

GPI 2024'e göre Mozambik 2.250 puan ile 107. sırada yer almaktadır. 2008-2024 yılları arasında Mozambik puan ve sıralamasındaki değişmelerle birlikte günümüze yaklaştıkça barış durumunda düşmeler yaşandığı görülmektedir. Öyle ki 2008 yılında yüksek barış durumun sahip olan Mozambik, bugün barış durumunda orta düzeyde yer almaktadır.

Tablo 65

2008-2024 Yılları Arası GPI – Mozambik Cumhuriyeti

M	Yıllar	Küresel Barış Puanı	Küresel Barış Sıralaması
o	2008	1.831	50°
z	2009	1.875	55°
a	2010	1.909	61°
m	2011	2.011	67°
b	2012	1.920	58°
i	2013	1.928	58°
	2014	2.058	81°
	2015	2.034	79°
	2016	2.034	79°
	2017	2.051	87°
	2018	2.067	90°
	2019	2.161	105°
	2020	2.175	109°
	2021	2.204	107°
	2022	2.264	109°
	2023	2.270	110°

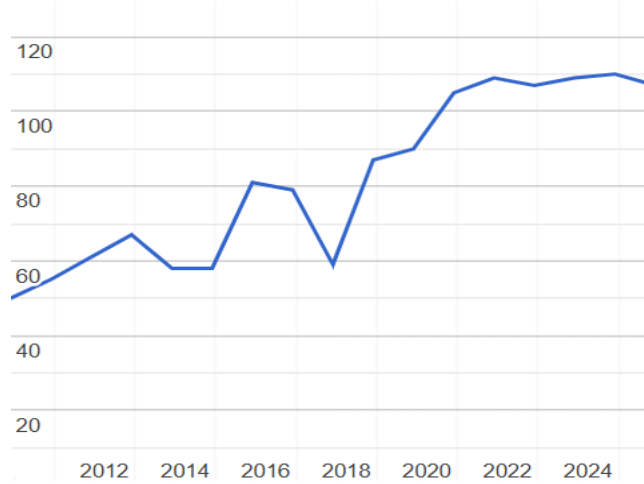
	2024	2.250	107 ^a

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Şekil 26da 2012-2024 yılları arasında küresel barış sıralamasında da daha net görüldüğü üzere Mozambik barış durumu sıralamasında 2014 ve 2018 yıllarında ani düşüşler gözlenmiş olsa da 2019 yılından sonra yükselmeye devam etmiş ve 2021'den günümüze 100. ve 110. sıralar arasındaki sıralamasını korumaktadır. Yani Mozambik'te barışın durumu düşme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Şekil 26

2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması – Mozambik Cumhuriyeti

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

GPI barışının durumunu 3 düzeyde ele almaktadır. Bunlar ayrı ayrı değerlendirildiğinde Mozambik'te barışın durumu toplumsal güvenlik ve emniyet alanı bakımından düşük iken; devam eden yurtiçi ve uluslararası çatışma alanı bakımından ortadır. Militarizasyon düzeyinde ise barışın düzeyi yüksektir.

Tablo 66

Mozambik Cumhuriyeti GPI Düzeyleri

	Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı	Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı	Militarizasyon alanı
Mozambik	2.281	2.749	1.634

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Nitekim Mozambik'te barışın düzeyi yıllar içerisinde bir düşme eğiliminde olmuş ve olması da muhtemel görünmektedir. Barışın durumunda sorun olmayan düzeyin militarizasyon alanı, en sorunlu düzeyin emniyet ve güvenlik alanı olduğu tespit edilmiştir.

4.5.2.3. Betimsel Analiz

Demografik Bulgular. Demografik bulgular araştırmaya katılım sağlayan memurlara ilişkin yaş, cinsiyet ve meslek bilgilerini içermektedir.

Tablo 67

Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Katılımcı/Kod	Yaş	Cinsiyet	Meslek
M-K1	53	Erkek	Memur
M-K2	41	Erkek	Memur
M-K3	32	Erkek	Memur
M-K4	33	Erkek	Memur
M-K5	45	Kadın	Memur
M-K6	39	Erkek	Memur
M-K7	47	Erkek	Memur

Tablo 67'de görüldüğü üzere katılımcılar farklı yaş gruplarından, biri kadı olmak üzere erkek ve memurlardan oluşmaktadır.

İyi Yönetişime İlişkin Bulgular. Bu kapsamda katılımcılara tek bir soru yöneltilmiş ve iyi yönetişimin Mozambik'teki uygulanabilirliği amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcılara,

1989 yılında Dünya Bankası tarafından özellikle Afrika kıtası için “iyi yönetim” önerilmektedir. İyi yönetim şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik üzerinde durmakta ve kırılgan devletler için bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Sizce Afrika kıtasındaki devletlerde bunları uygulamak mümkün mü? Ya da hangileri uygulanabilir? Açıklayarak bir sıralama yapabilir misiniz?

sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu Afrika ülkelerinde iyi yönetim ilkelerinin uygulanabileceğini belirtmiştir. Ancak her katılımcı bir uygulanabilirlik sıralaması yapmıştır. Katılımcı M-K6 “Önce hukukun üstünlüğü, stratejik vizyona katılım ve sonra gerisi. Ve tabii ki gerisi bir arada geliyor, yani duyarlılık, hesap verebilirlik, şeffaflık, hepsi bir arada geliyor” demiştir. Katılımcı M-K1 en zorlu ilkelerin hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon, katılım ve eşitlik olduğunu söylemiştir.

Evet, bunların hepsi herhangi bir Afrika ülkesinde uygulanabilir. Ancak gelişmiş ülkelerin stratejik kaynaklarına ilişkin dış gündemler, siyasi istikrar sağlanamadığı için Afrika ülkelerini hâlâ zorluyor. Bu ilkelerin hiçbirisi gerçek senaryoda uygulanabilir değil. En zorlu ilkeler şunlardır: hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon, katılım ve eşitlik. (M-K1)

Katılımcı M-K3'de “Evet, Dünya Bankası tarafından özetlenen iyi yönetim ilkeleri Afrika ülkelerinde uygulanabilir, ancak uygulanabilirlik

ilkeler arasında farklılık gösterir. Şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım genellikle daha uygulanabilirken, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik daha büyük zorluklar doğurur” diyerek katılımcı M-K1 ile aynı sıralamayı yapmıştır. Ancak Katılımcı M-K2 ise M-K1’in aksine uygulanması zor olanları, hesap verebilirlik, şeffaflık-gizlilik ve verimlilik-etkinlik olarak sıralamıştır.

Katılımcı M-K4 ve M-K5 ise Mozambik bağlamında değerlendirmiştir.

Benim ülkem demokratik diye yönetilmektedir ama 1995 ten beri aynı parti yönetiyor ve yapılmış olan seçimi kazansa da kazanmasa da aynı parti yönetiyor. Dolayısıyla burada iyi bir yönetim varlığını bahsetmekten biraz zor. Ayrıca aynı parti olduğu için şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik gibi özellikler görünmüyor. (M-K4)

Mozambik bağlamında: Şeffaflık: Kısmen mümkün ancak kamu verilerine erişim sınırlıdır. Hesap verebilirlik: Denetim mekanizmalarının zayıflığı nedeniyle düşüktür. Katılımcılık: Bazı sektörlerde uygulanabilir, fakat halkın bilgi eksikliği ve düşük güven engel teşkil eder. Etkinlik: İnsan ve mali kaynak yetersizliği sebebiyle sınırlıdır. Cevap verebilirlik: Şehirlerde orta, kırsal bölgelerde düşüktür. Hukukun üstünlüğü: Yasalar mevcut ancak uygulama eşit değildir. Stratejik vizyon: Ulusal planlarda yer almasına rağmen uygulamada eksiklikler vardır. Eşitlik: Bölgesel ve sosyal eşitsizlikler devam etmektedir. (M-K5)

Dolayısıyla Afrika kıtasında genel kanı iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilir olduğu yönündedir. Ancak bu ilkelerin uygulanabilirlikleri farklılık göstermektedir. Bazı ilkeler uygulanması zor olarak nitelendirilirken, bazı ilkelerin uygulanması kolaydır. Örneğin çoğunlukla hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon, katılım ve eşitlik uygulanması daha zor olarak görülmektedir. Mozambik bağlamında ise bu ilkelerin uygulanmasının oldukça zor olduğu söylenebilir.

Kırılğanlığın Tespitine İlişkin Bulgular. Kırılğanlığın tespitine ilişkin bu bölümde katılımcılara on soru sorulmuştur. Her ne kadar kırılğanlığın literatürde kabul görmüş bir tanımı yer almasa da kırılğanlık bir devlete ilişkin güvenlik, meşruiyet kapasite ve kalkınmanın eksikliği bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sorular güvenlik, meşruiyet, kapasite ve kalkınma olarak sınıflandırılmıştır.

Güven/lik

Katılımcılara güvenlik kapsamında 3 soru sorulmuştur. Öncelikle “Afrika ülkelerinde güvenlik konusunda sorunlar olduğu söyleniyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı Afrika’da güvenliğin ciddi bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı M-K1 “Yukarıda belirtildiği gibi, gelişmiş ülkelerin dış gündemi Afrika ülkelerinin güvenlik sorunlarını etkilemeye devam ediyor. İstikrarsızlık, şirketlerin doğal kaynakları çıkarmasına ve gelişmiş ülkelere düşük fiyatlarla tedarik etmesine olanak sağlıyor” diyerek gelişmiş ülkelerin dış gündemi kaynaklı bir güvenlik sorunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcı M-K2’de güvenlik sorunlarının nedenlerini madde madde açıklamış ve oda dış müdahaleden bahsetmiştir.

Evet, Afrika ülkeleri şu nedenlerle ciddi güvenlik sorunlarıyla karşı karşıyadır: (1) Zayıf kurumlar - Zayıf kolluk kuvvetleri ve yönetim. (2) Yoksulluk ve işsizlik - Gençleri silahlı gruplar tarafından silahaltına

alınmaya karşı savunmasız hale getirir. (3) Etnik ve dini gerilimler - Genellikle sömürge dönemi bölünmelerinden kaynaklanır. (4) Terörizm - Boko Haram ve Eş-Şebab gibi gruplar istikrarsızlıktan yararlanır. (5) Siyasi istikrarsızlık - Darbeler ve tartışmalı seçimler huzursuzluğu körükler. (6) Kaynak çatışmaları - Toprak, petrol ve mineraller üzerindeki kavgalar. (7) Dış müdahale - Dış güçler yerel çatışmaları etkiler. (8) İklim değişikliği - Yerinden edilmeye ve kaynaklar üzerinde rekabete neden olur. Güvenliğin sağlanması güçlü kurumlar, ekonomik kalkınma ve bölgesel iş birliği gerektirir.

Katılımcı M-K3, M-K4 ve M-K5 güvenlik sorunlarına değinirken, yönetimdeki zayıflıklara da dikkat çekmiştir. M-K3 “Afrika’da barış ve güvenliğe yönelik temel tehditler iyi bilinmektedir: yoksulluk, zayıf devlet kurumları ve zayıf yönetim. Bununla birlikte, belirli ekonomik, politik ve demografik gelişmeler, şiddet ve güvensizlik belirtilerinde gözlemlenebilir değişikliklere katkıda bulunmuştur” derken; M-K4 “Güvenlik anlamında evet baya sıkıntılar yaşanmaktadır ve bir sürü nedenlerden söz edebiliriz. Yönetim biçimi kötü olduğu için, yoksulluk, aslında açlık daha çok etkisi var ve devletin kendi kadrosu dışında diğer halk umurunda değil” ve M-K5 “Mozambik’te güvenlik sorunlarının başlıca nedenleri: 2017’den beri Cabo Delgado bölgesinde silahlı grupların saldırıları, Maputo, Beira ve Nampula gibi şehirlerde suç oranlarının artması ve kırsal alanlarda güvenlik güçlerinin yetersizliğidir. Yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, uyuşturucu kaçakçılığı ve zayıf devlet kurumları bu sorunların temel nedenlerindendir.

Katılımcı M-K6 ise Afrika ülkelerinde güvenlik sorunlarının varlığından bahsetmesine rağmen çok fazla başarısız devlet vakası olmadığına, daha çok siyasi olduğunu belirtmiştir.

Evet, Afrika ülkeleri güvenlik zorluğuyla karşı karşıya, sadece siyasi güvenlik zorluğu değil, aynı zamanda doğal afetlerde de. Ve çoğu zaman çok daha fazlası var. Güvenlik çok daha büyük bir etkiye sahip. Bu yüzden kendi ülkemden örnek verebilirim. 90'larda sona eren bir savaşımız olmasına rağmen ve sonra 2013 ile 2017 arasında bir başka çatışma daha oldu, ülke genel olarak güvenliydi, bu yüzden Afrika'da birçok insanın dünyaya göstermeye çalıştığı gibi çok fazla başarısız devlet vakası yok. Evet, bazı yerlerde tekil vakalar var ve çoğu tüm ülkeyi kapsamıyor. Yani evet, bu tür bir güvenlikten bahsettiğimizde bunların siyasi olduğuna inanıyorum, ancak kişisel nedenlerden dolayı yorum yapmak istemiyorum. (M-K6)

Katılımcılara güvenlik temasında sorulan bir diğer soru “Az gelişmiş ülkelerde genel olarak halk ve hükümet arasında güven sorunları yaşanmaktadır. Siz ülkenizde böyle sorunlarla karşı karşıya kalıyor musunuz? Açıklar mısınız?” şeklindedir. Katılımcıların tamamı Etiyopya’da halk ve hükümet arasında güven sorunlarının yaşandığını belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu bu sorunun farklı düzeylerde yaşandığına dikkat çekmiş ve nedenlerinden bahsetmiştir. Yolsuzluk, şeffaflık eksikliği, kötü kamu hizmetleri, kaynakların eşitsiz dağılımı, hesap verebilirlik eksikliği ve verilen sözlerin yerine getirilmemesi bunlardandır. Halk ve hükümet arasında yaşanan en yakın güvensizliğinin ise 2024 Ekim’de yapılan seçimler olduğu söylenebilir. Örneğin M-K1 “Evet. Mozambik güven sorunlarıyla karşı karşıya. Mozambik, en son Ekim 2024 seçimlerinin ardından şiddetli halk gösterileriyle karşı karşıya kalmıştı” demiştir.

Güven konusunda sorulan son soru ise “Hem gelişmiş hem de az gelişmiş birçok ülke de temel problemler arasında yer alan rüşvet, eş-dost-

akraba kayırma, dolandırıcılık, zimmet, irtikap gibi kurumsallaşmış yolsuzluk çeşitleriyle karşılaşmaktadır. Sizin kendi ülkenizde ulusal (hükümet) ve yerel yönetimlerin yolsuzluk yaptığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcıların neredeyse tamamı Mozambik’te hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir yolsuzluğun var olduğunu belirtmiştir. Ancak katılımcı M-K6 Mozambik’te yolsuzluğun yaygın olmadığını söylemiştir.

Hükümetimde yolsuzluğun yaygın olduğunu söyleyemem. Yönetimde, bazı kurumlarda gasp veya kayırmacılık olarak anlayabileceğiniz sorunlarla karşılaşacağınızı söyleyebilirim. Örneğin hastaneler. Bazen okullarda, evet, bu açıkça görülüyor. Bu haberlerde yer alıyor ve durum son yıllarda giderek iyileşmeye başladı. Diyelim ki 10 yıl önce pasaportunuzu veya kimliğinizi gerçekten hızlı bir şekilde almakta zorlanırdınız. Oradaki kişiye herhangi bir yardımda bulunmazsanız, ancak günümüzde bu büyük bir sorun değil, bu yüzden pasaportunuzu bir haftada alabilirsiniz. Sadece normal süreci takip etmeniz gerekiyor. Hiçbir şey için gidip ekstra para ödemenize gerek yok. (M-K6)

Sonuç olarak Mozambik zayıf kurumlar, çatışmalar, terörizm, zayıf kolluk kuvvetleri, zayıf yönetim, yoksulluk, işsizlik, etnik ve dini gerilimler, dış müdahale ve dış gündem sebebiyle ciddi güvenlik sorunları yaşarken; halk ve hükümet arasında güven sorunları yaşanmaktadır. Bunların sebepleri ise yolsuzluk, şeffaflık eksikliği, kötü kamu hizmetleri, kaynakların eşitsiz dağılımı, hesap verebilirlik eksikliği ve verilen sözlerin yerine getirilmemesidir. Ayrıca Mozambik’te hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir yolsuzluğun varlığı dikkat çekmektedir.

Meşruiyet

Meşruiyet konusunda katılımcılara 3 soru sorulmuştur. İlk soru “İnsan yaşamında önemli bir geçmişe sahip olan kabilecilik anlayışı bugün bazı bölgelerde devamlılığını sürdürmektedir. Kendi ülkenizi düşündüğünüzde devlet otoritesi dışında bölgeler ve kabilecilikten söz edilebilir mi? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcıların çoğunluğu Mozambik’te kabileciliğin varlığından bahsetmiştir. Örneğin, M-K2 “Evet, bazı bölgelerde, özellikle de hükümet varlığının zayıf olduğu yerlerde, kabilecilik devlet otoritesinden daha güçlüdür. Yerel şefler genellikle liderlik eder, kamu hizmetleri sınırlıdır ve etnik sadakat siyaseti ve işleri etkileyebilir, bazen bölünmeye ve çatışmaya yol açabilir” diyerek hükümetin zayıf olduğu yerlerde kabileciliğin güçlü olduğuna dikkat çekmiştir. Benzer şekilde M-K5’te “Mozambik’te resmi devlet yapısı olmasına rağmen, özellikle kırsal bölgelerde geleneksel liderler ve köy şefleri hâlâ önemli bir etkiye sahiptir ve yerel anlaşmazlıkların çözümünde belirleyici rol oynarlar” diyerek özellikle kırsal bölgelerde geleneksel liderler ile köy şeflerinin önemli bir etkisinin olduğunu belirtmiştir. Katılımcı M-K4 ise,

Mozambik de kabilecilik var ama gerek devlet gerek halk arasında bir etkisi yok. Lakin şöyle bir şey var ülkeyi 3 bölge ayırmışlar: Güney, Orta ve Kuzey. Her bölgede birden fazla kabile bulunuyor ayrımcılıkta böyle yapılıyor. Örneğin, bir kişiyi hangi kabile olduğunu sormuyorsun ama güney kuzey veya orta Mozambik diye sorarız.

diyerek Mozambik’te kabileciliğin olmasına rağmen etkisinin olmadığına, onun yerine bölgesel ayrımın varlığına dikkat çekmiştir.

Katılımcılar M-K1 ve M-K6 tüm diğer katılımcıların aksine Mozambik’te kabilecilik olmadığını söylemiştir. M-K1 “Hayır. Mozambik, bağımsızlıktan sonra yönetim anlayışı olarak sosyalizmi benimsedi. Bu yönetim modeliyle, kabilecilik ve bölgecilik kökleri ortadan kaldırıldı” demiştir. M-K6’da,

Altıncı olarak, ÷lkem aslında iyi bir etkiye sahip. Hiçbir şekilde kabilecilik yok. Herhangi bir Mozambikliye sorabilirsiniz. Bunun nedeni, bağımsızlıktan sonra uygulanan politikalaradır. Ülkem 75'te bağımsızlığını kazandığında, temel politikalardan biri... Tek bir Mozambik var. Hiçbir etnik gruba, hiçbir dile vurgu yapmadık. Farklı insanlar sadece tek bir Mozambik biliyor. Aslında, şu anda ÷lkede iktidarda olan parti, ÷lkenin kuzey kesiminde kurulan bir parti. Bugün partilerin liderlerinin çoğu Güney'den olsa da, son başkanımız kuzeyli bir adamdı. Ancak önceki diğer başkanlarımızın hepsi Güney'dendi ve şu anki başkanımız Orta kesimden. Dolayısıyla siyasi tartışmalarında, parlamentoda veya sokaklarda insanların "Sen şuradansın" dediğini duyamazdınız. Etnik kökeniniz veya Kuzey Denizi'nden, merkezden misiniz? Bizde böyle bir sorun yok. Bazı Afrika ÷lkelerinde olduğunu biliyorum. Ama Mozambik'te yok. Bu hiç sorun değil. (M-K6)

diyerek açıklamıştır.

Bir diğer soru "Herhangi bir isyan ya da çatışma durumuyla karşı karşıya kaldınız mı? Böyle bir durumda nasıl bir yol izleniyor? Açıklar mısınız?" dır. Katılımcılardan ikisi (M-K3 ve M-K7) bu soruya cevap vermezken; çoğunluğu isyanlara tanıklık ettiğini söylemiştir. Katılımcı M-K2 "Evet, bazen isyanlar yaşanır. Genellikle polis veya ordu müdahale eder, sokağa çıkma yasakları konur ve liderlerle görüşmeler yapılır. Yasalar çiğnenirse tutuklamalar olur. Asıl zorluk, haklara saygı gösterirken düzeni sağlamaktır" diyerek çatışma veya isyan durumunda polis ve ordu tarafından bir müdahale olduğunu belirtirken; M-K5 bunlara ek olarak gerekli durumda uluslararası destek talep

edildiğini belirtmiştir. M-K1 “Evet, isyanlara tanık olmuştum. En önemli isyanlar şunlardı: 2008 ve 2010 yıllarında, artan yaşam maliyeti nedeniyle Maputo ve Matola şehirlerinde şiddetli protestolar yaşandı. En son gösteriler ise Ekim 2024'ten Şubat 2025'e kadar seçimlerden sonra gerçekleşti” diyerek son seçimlerden sonra 4 ay süren gösteriler yaşandığını belirtmiştir.

Diğer soru ise “Toplumda eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var mı? Varsa bu yasaları açıklar mısınız?” şeklindedir. Katılımcıların tamamı Mozambik'te eşit haklar ve bunları koruyan yasaların var olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar tarafından başta Mozambik Cumhuriyeti Anayasası madde 6, 35, 36, 67, 69 olmak üzere, Aile Hukuku Kanunu No 22, Bireylerin ve Çalışanların Korunması Hakkında Kanun No 19'u göstermiştir. Ancak katılımcı M-K4 “Toplumda eşitliği koruyan yasalar ancak kitapta yazılıyor ama işlenmiyor. Burada sen iktidardaki partiye üyeysen ya da tanıdığın beri varsa yasa uygulanır yoksa rüşvetle olur” diyerek kanun ile uygulama arasındaki farktan bahsetmiştir.

Nitekim Mozambik'te meşruiyet konusunda bazı sorunların varlığı dikkat çekmektedir. Mozambik'te kabileciliğin devamlılığı konusunda net bir şey söylemek zordur. Ayrıca bölgesel bir ayrımından da bahsedilmiştir. Çatışma veya isyan durumunda polis ve ordu tarafından bir müdahale gerçekleşirken, gerekli durumlarda uluslararası destek talep edildiği görülmüştür. Ayrıca Mozambik'te eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var olmasına rağmen uygulama konusunda sorunlar olduğu belirtilmiştir.

Kapasite

Katılımcılara sorulan diğer üç soru ise kapasiteye ilişkindir. Bu kapsamda katılımcılara “Devlet klasik görevlerini yerine getirebiliyor mu? Hangi görevlerini yerine getirebiliyor ya da getiremiyor. Açıklayınız” sorusu

sorulmuştur. Katılımcıların tamamı devletin klasik görevlerini yerine getirebildiğini ancak yetersiz olduğunu belirtmiştir. Örneğin, M-K2 “Devlet genellikle güvenlik, temel altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerini iyi sağlar. Ancak, adaletin uygulanması, sosyal refah ve iyi yönetim, sınırlı kaynaklar ve yolsuzluk nedeniyle genellikle zayıftır” diyerek sağlayabildikleri ve sağlayamadıklarını açıklamıştır.

Bu konuyla ilişkili bir diğer soruda “Devlet kamu hizmetlerini (altyapı, sağlık, su, ulaşım, eğitim etc.) yerine getirebiliyor mu? Yeterli düzeyde mi? Ve herkes eşit erişim sağlayabiliyor mu? Açıklar mısınız? (Hangileri getirebiliyor ya da getiremiyor)”dır. Bu soruya da katılımcıların neredeyse tamamı devletin kamu hizmetlerini gerekli nicelik ve kalitede sağlayamadığını söylemiştir. Ayrıca katılımcı M-K2 “Eyaletler temel hizmetler sunar, ancak kalite ve erişim farklılık gösterir. Kentsel bölgelerde genellikle daha iyi altyapı, sağlık hizmeti, su, ulaşım ve eğitim bulunurken, kırsal ve yoksul bölgelerde genellikle yeterli hizmetlerden yoksundur. Eşit erişim hala bir zorluktur” bölgesel farklılığa da dikkat çekmiştir.

Kapasite konusunda katılımcılara son olarak “Kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız” sorulmuştur. Katılımcıların tamamı kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünmemektedir.

Neticede Mozambik’te kapasite konusunda önemli sorunlar vardır. Devlet klasik görevlerini yerine getirebilmesine rağmen bunların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Kamu hizmetleri de gerekli nicelik ve kalitede sağlanamadığı gibi bölgesel farklılıklar yaşandığı görülmektedir. Ayrıca kaynakların eşit ve adil dağıtılmadığı da söylenebilir.

Kalkınma

Kalkınma bağlamında ise katılımcılara “Devletinizin mali yapısının güçlü olduğunu düşünüyor musunuz, yaygın bir işsizlikten bahsedilebilir mi? Açıklayınız” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı Mozambik’te mali yapının güçlü olmadığını ve yaygın bir işsizlik olduğunu söylemiştir.

Katılımcı M-K1 “Hayır. Finansal yapı sağlam değil. Ülkedeki bankaların çoğu yabancı. Ülkenin 5 büyük bankasından sadece biri yerel. İşsizlik, özellikle genç nüfusta yüksek” diyerek başka bir konuya da dikkat çekmiştir.

Dolayısıyla Mozambik’te kalkınma bağlamında mali yapının güçlü olmadığı ve yaygın işsizlik olduğu görülmektedir. Ayrıca mali yapıda dış müdahalenin de varlığı dikkat çekmektedir.

Kırılganlığın Sıralanmasına İlişkin Bulgular. Kırılganlığın sıralanmasına ilişkin bu bölümde katılımcılara iki soru sorulmuştur. Katılımcılara ilk olarak “Kırılgan devlet genel olarak bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir devletin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ülkeniz “kırılgan devlet” olarak tanımlanabilir mi? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı Mozambik’in kırılgan bir devlet olduğunu belirtmiş ve sürekli yoksulluk, güvenlik, zayıf yönetim ve kurumlar, çatışmalar, yolsuzluk, meşruiyet sorunları, ekonomik zayıflık, istikrarsızlık olarak nedenlerini açıklamıştır. M-K5 diğerlerinden farklı olarak “...dış yardım bağımlılığını” da kırılganlığın sebebi olarak göstermiştir.

Diğer soru olarak ise katılımcılara “Sizce ülkenizin en önemli sorunu/sorunları nelerdir? (En önemliden daha az önemliye doğru sıralayınız.)” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya çeşitli cevaplar vermişlerdir ancak bazı sorunların farklı katılımcılar tarafından da belirtildiği görülmüştür. M-K1 “Devlet Fonu, İstihdam Yaratmak, Yolsuzlukla Mücadele”; M-K2 “Başlıca sorunlar genellikle şunlardır: (1) Yoksulluk ve işsizlik, (2) Yolsuzluk, (3) Güvenlik sorunları, (4) Zayıf sağlık ve eğitim hizmetleri, (5) Zayıf altyapı, (6) Eşitsizlik, (7) Çevresel zorluklar”; M-K3 “Cbo Delgado çatışması, seçimle ilgili şiddet ve çözilemeyen kaçırımlar; M-K4 “Devlet Adamlarının duymamazlık, Hırsızlık, Rüşvet, Eğitim, Sağlık”; M-K5 “(1) Cabo Delgado’daki güvenlik krizi, (2) Kurumsallaşmış yolsuzluk, (3) Bölgesel ve sosyal eşitsizlikler, (4) Genç işsizliği, (5) Kırsal bölgelerde yetersiz

kamu hizmetleri; M-K6 “Eğitim kalitesi, Sağlık hizmeti, Ulaşım” olarak sıralamıştır.

Sonuç olarak Mozambik kırılgan bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedenleri olarak ise sürekli yoksulluk, güvenlik, zayıf yönetim ve kurumlar, çatışmalar, yolsuzluk, meşruiyet sorunları, ekonomik zayıflık, istikrarsızlık görülmüştür. Ayrıca dış yardım bağımlılığı da bir kırılganlık nedeni olarak görülmektedir. Mozambik'teki sorunlar ise “yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, güvenlik sorunları, zayıf ve yetersiz kamu hizmetleri, eşitsizlikler, çatışmalar olarak sıralanmıştır.

4.5.3. Nijerya Federal Cumhuriyeti ve Kırılganlık

4.5.3.1. Genel Görünüm

Nijerya Federal Cumhuriyeti, Batı Afrika bölgesinde yer alan bir ülkedir. Başkenti Abuja'dır. Batısında Benin ve Nijer, doğusunda Kamerun, kuzeyinde Nijer ve Çad, güneyinde ise 800 km uzunluğunda Atlantik kıyı şeridi yer almaktadır (Odanye, 1994, s. 10).

Şekil 27

Nijerya Federal Cumhuriyeti Haritası

923.768 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Nijerya (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2022; The World Factbook, 2025), konumu gereği farklı bir tipografiye sahip olup, dört çeşit iklim ve bitki kuşağı bulunmaktadır. Bunlar: (1) Oyo, Ogun, Osun, Edo, Imo, Anambra, Abia ve Enugu kentlerinde kendini gösteren yağmur ormanları; (2) Rivers, Delta, Akwa Ibom ve Lagos kentlerinde bulunan mangrov bataklığı; (3) Kwara, Plateau, Niger, Benue, Taraba, Kogi ve Adamawa kentlerinde bulunan gine savanası; (4) Sokoto, Kaduna, Katsina, Bauchi, Kebbi, Yobe, Bornu, Jigawa ve Kano kentlerinde bulunan ve nadiren yağmur yapması sebebiyle yeşilliğin az olduğu sahel savanası'dır (Shaw, 2006). Genel olarak ise kuzeyde çöl iklimi, güneyde ekvatorial iklim ve orta kısımlarda da tropikal iklimden bahsedilebilir (İNSAMER, 2020; The World Factbook, 2025).

Ülkenin batısında yer alan Atlas Okyanusuna akan Nijer Nehri'nden adını alan Nijerya, Afrika kıtasının en kalabalık, Dünya'nın ise en kalabalık 6.

ülkesidir. World Population Review 2024 nüfus verilerine göre nüfusu 232.679.000 kişi olup, kilometrekareye 252 kişi düşmektedir (World Population Review, 2024). Yaklaşık olarak nüfusun yüzde 51'i erkek iken, yüzde 49'u kadındır (The World Factbook, 2025).

1980'den günümüze Nijerya'nın nüfusu artarak devam etmiştir. Bu artışın artarak devam edeceği öngörülmektedir. Öyle ki 2030 yılında bu nüfus 262.4 olacağı öngörülürken; 2050 yılında ise 359.2 olacağı öngörülmektedir.

Tablo 68

1980 - 2050 Yılları Arasında Nüfus Boyutları - Nijerya Federal Cumhuriyeti

Nüfus Boyutu	1980	1990	2000	2010	2024	2030	2050
Nijerya	73.8	97.1	126.4	166.6	232.7	262.4	359.2

Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Nijerya Federal Cumhuriyeti yaş bağıllık oranı yüksek olan ülkelerdendir. Toplam yaş bağıllık oranı yüzde 78.8 iken, gençlerde bu oran yüzde 73.3 ve yaşlılarda yüzde 5.5'tir. Dolayısıyla Nijerya yaş bağıllık oranında nispeten çok yüksek olmasa da her 100 çalışan yaklaşık olarak 79 kişi bakmakla yükümlüdür.

Nijerya'da nüfusun yarısı 17 yaş altı iken, doğurganlık oranı yüzde 4.4'tür.

Tablo 69

Nijerya Federal Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024

Nüfus Profili	
Nüfus Büyüklüğü (milyon)	232.7
Ortanca Yaş (Yıl)	17.0
Doğurganlık Oranı	%4.4
Yaş Bağımlılığı	
- Genç	%73.3
- Yaşlı	%5.5
- Toplam	%78.8

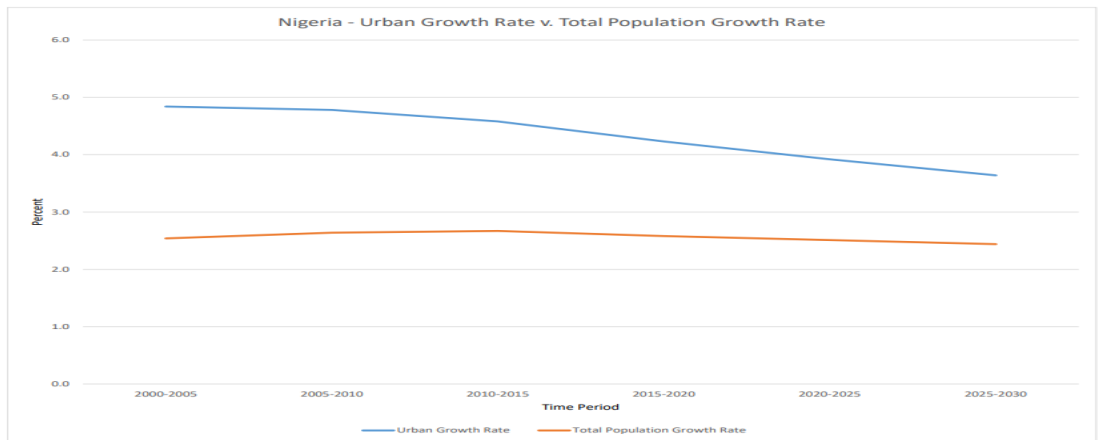
Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Nijerya Federal Cumhuriyeti idari yapısı itibariyle 36 eyalet ve 1 bölgeden oluşmaktadır. Bunlar, Abia, Adamawa, Akwa Ibom, Anambra, Bauchi, Bayelsa, Benue, Borno, Cross River, Delta, Ebonyi, Edo, Ekiti, Enugu, Gombe, Imo, Jigawa, Kaduna, Kano, Katsina, Kebbi, Kogi, Kwara, Lagos, Nasarawa, Nijer, Ogun, Ondo, Osun, Oyo, Plateau, Nehirler, Sokoto, Taraba, Yobe, Zamfara eyaletleri ile Federal Başkent Bölgesi'dir. Ayrıca her eyaletin ayrı bir başkenti olup, eyaletlere bağlı ortalama 21 olmak üzere toplamda 774 yerel birim bulunmaktadır (Ferhavi, 2015, s. 11-12).

Özellikle nüfus yoğunluğu güney ve güney batıda yer alırken (The World Factbook, 2025), nüfusun yüzde 53'ü kentlerde yaşamaktadır (UNICEF, 2023). Nijerya'da kentsel nüfus incelendiğinde 2005-2010 yılları arasında yaşanan düşme ilerleyen yıllarda da devam etmiş, özellikle 2010-2015 yıllarından sonra daha ciddi bir düşüş görülmektedir. Toplam nüfus ise 2000 yılından 2010-2015'li yıllara doğru çok hafif bir yükselişe geçmiş olsa da sonrasında ufak bir düşmeyle devam etmiş ve düşmesi de öngörülmektedir. Yıllık nüfus artış hızı 2000-2020 yılları arasında yüzde 4.4 iken; 2020-2030 yılları arasında düşme yaşayarak yüzde 3.3 olması beklenmektedir (UNICEF, 2023).

Şekil 28

Nijerya Federal Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000-2030

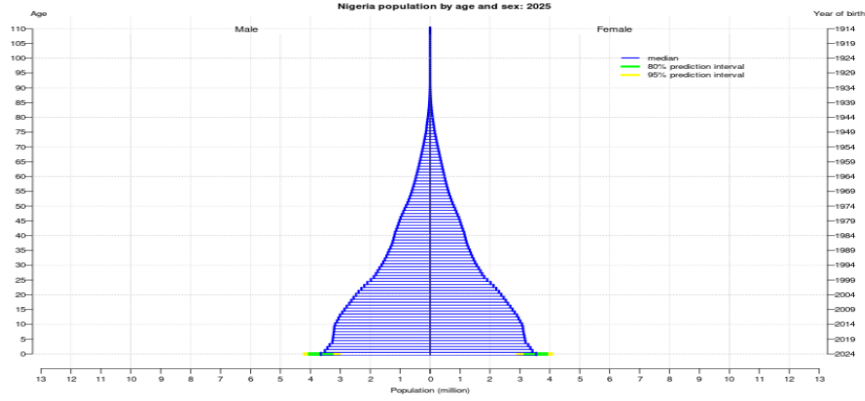

Not. UNICEF'den uyarlanmıştır, 2023.

Nijerya Federal Cumhuriyetinde nüfusun yüzde 40,4'ü 0-14 yaş; yüzde 56,2'si 15-64 yaş ve yüzde 3,4'ü 65 yaş ve üzerinden oluşmaktadır (The World Factbook, 2025).

Şekil 29

Nijerya Federal Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2025.

Nijerya Federal Cumhuriyet'inin toplam doğurganlık oranı kadın başına 5.2 çocuktur. Dünyanın en yüksek doğurganlık oranlarına sahip olan Nijerya'da, bir milyon nüfus başına doğum oranı 33. canlı doğuma, bebek ölüm oranı 8.4'tür. Yaşam beklentisi ise kadınlarda 56, erkeklerde ise 54'tür. Doğumda toplam yaşam beklentisi de 55 yıldır (The World Factbook, 2025). Nitekim Nijerya yüksek doğurganlık oranı ile genç bir nüfusa sahip ülke konumunda yer almaktadır.

Tablo 70

Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları

Kadın başına canlı doğum	5.2
Doğum oranı ve ölüm oranı (1milyon nüfus başına)	33.8 doğum 8.4 ölüm
Yaşam beklentisi (yıl)	
- Kadın	56
- Erkek	54
TOPLAM	55

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2024.

Nijerya Federal Cumhuriyeti Afrika kıtasında en fazla etnik çeşitliliğe sahip ülkedir. Sayısal olarak net sayı vermek zor olsa da bazı kaynaklara göre 250'den fazla (İNSAMER, 2020; The World Factbook, 2025), bazı kaynaklara göre ise 350'den fazla etnik yapının varlığından bahsedilmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Başlıca Hausa %30, Yoruba %15,5, Igbo (Ibo) %15,2, Fulani %6, Tiv %2,4, Kanuri/Berberi %2,4, Ibibio %1,8, Ijaw/Izon %1,8, diğer %24,9'dur. Resmi dili İngilizce olmakla birlikte Hausa, Yoruba, Igbo, Fulani gibi yerel dillerde konuşulmaktadır Ayrıca nüfusun önemli bir bölümü Müslümanlardan oluşurken, diğer önemli bir bölümü Hristiyanlardan oluşmaktadır. Ek olarak yerel inanlarda söz konusudur (The World Factbook, 2025; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022; İNSAMER, 2020). Dolayısıyla Nijerya sömürge geçmişi olan Afrika ülkeleriyle benzer şekilde sömüren ülkenin etkilerini günümüzde de devam ettirmekte ve ciddi oranda etnik yapıdan oluşmaktadır.

Tarihi yaklaşık olarak MÖ 9000 yılına kadar gidebilen Nijerya Federal Cumhuriyeti, 19. yüzyılın sonlarına kadar birçok yerli krallık, eyalet ve şehir devletleri yer almıştır. Kuzeyde Hausa eyaletleri Kano, Katsina, Zaria ve Gobir ile Kanem-Borno ve Jukun eyaletleri Kwararafa, Kona, Pinduga ve Wukari dahil olmak üzere birkaç büyük ve gelişmiş sistem yer alırken; Igala, Nupe ve Ebira gibi daha küçük krallıklar da yer alıyordu. Güneyde ise Ife ve Oyo Yoruba eyaletleri, Benin Edo Eyaleti, Warri Itsekiri Eyaleti, Calabar Efik Eyaleti ve Nembe, Elem Kalabari, Bonny ve Okrika Ijo (Ijaw) şehir devletleri bulunuyordu (Kirk-Greene ve Ade Ajayi, 2025). Ancak 15. yüzyılda Avrupalılar tarafından ziyaret edilen bölge, köle ticaretinin merkezi haline getirildi. 1861 yılında İngiliz kontrolüne girmeye başladı ancak tamamı 1914 yılında İngiliz kolonisi olmuştur. 46 yıllık sömürge yönetimi 1 Ekim 1960'da son buldu ve Nijerya bağımsızlığını kazandı. 1963 yılında ise Cumhuriyet olan Nijerya, yaşanan etnik çekişmeler sebebiyle kısa sürede askeri darbelerle karşı karşıya kalmıştır. Ülke 1966'dan 1979'a kadar ve 1983'ten 1999'a kadar askeri gruplar tarafından yönetilmiştir (Kirk-Greene ve Falola, 2025; Ade Ajayi, ve

Falola, 2025; Udo ve Falola, 2025). 1999'da yeni bir anayasa kabul edilmesine kadar askeri yönetim sürmüştür. 2007 seçimleri ülke tarihinde ilk defa sivil sivil iktidar devri olmuş; 2011'de ve 2015'te yapılan ulusal seçimler ve eyalet seçimleri genel olarak güvenilir olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 2015 seçimleri hem 1999'dan beri ana muhalefet partisi olan Halkın Demokratik Partisi'den Tüm İlericiler Kongresi'ne geçmiş hem de barışçıl bir şekilde devredilmiştir. 2019 ve 2023'teki başkanlık ve yasama seçimleri oylama usulsüzlükleri, gözdağı ve şiddetlere rağmen genel olarak özgür ve adil kabul edilmiştir (The World Factbook, 2025). Bugün hala 29 Mayıs 2023 yılında gerçekleştirilen seçimlerde kazanan Bola Tinubu tarafından yönetilmektedir.

Nijerya Federal Cumhuriyeti yönetim şekli "*Federal Başkanlık Tipi Cumhuriyet*"tir. Organları ise yasama, yürütme ve yargıdır. Yürütme organı devlet başkanı, hükümet başkanı ve kabineden oluşmaktadır. Başkan, hem devletin başı hem hükümetin başı hem de silahlı kuvvetlerinde başkomutanıdır. Halk oyunun nitelikli çoğunluğunu sağlaması ve Nijerya'nın 36 eyaletinden 24'ünde kullanılan oyların en az yüzde 25'ini almasıyla seçilmektedir. Başkan seçimleri 4 yıllık bir süre için seçilmekte ve ikinci dönemde başkan olabilmektedir. Kabine ise Başkan tarafından atanan ve 36 eyaletten de en az bir üyenin yer alması anayasal olarak zorunlu kılınmış Federal yürütme konseyidir. Yasama organının adı "Ulusal Meclis"tir. Alt meclis ve üst meclis olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. Alt meclis yani temsilciler meclisi hepsi doğrudan 4 yıl için çoğunluk usulüyle seçilen 360 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin yüzde 3,9'u kadındır. Üst meclis ise senato olarak tanımlanmaktadır. Senato da doğrudan 4 yıl için çoğunluk usulüyle seçilen 109 üyeden oluşmakta olup, yüzde 2,8'i kadındır. Yargı organı ise yüksek mahkeme ve alt mahkemeden oluşmaktadır. Yüksek mahkeme başyargıç ve 15 yargıçtan oluşmaktadır. Yargıçlar, federal ve eyalet yargı yetkililerinden oluşan 23 üyeli bağımsız bir organ olan Ulusal Yargı Konseyi'nin tavsiyesi üzerine başkan tarafından atanırken; yargıç atamaları Senato tarafından onaylanmakta ve yargıçlar 70 yaşına kadar görev

yapmaktadırlar. Alt mahkemeler ise Temyiz Mahkemesi; Federal Yüksek Mahkeme; Federal Başkent Bölgesi Yüksek Mahkemesi; Federal Başkent Bölgesi Şeriat Temyiz Mahkemesi; Federal Başkent Bölgesi Örf ve Adet Temyiz Mahkemesi; federal sisteme benzer yapıda eyalet mahkeme sistemidir (The World Factbook, 2025)

Nijerya Federal Cumhuriyeti, kara yüzölçümü toplam 923.770 km² olup, bölgenin en geniş topraklara sahip ülkelerden birisidir. Yüzölçümünün yüzde 7,6'sı ormanlık, yüzde 78'i tarım arazisidir. Tarım arazilerinin ise sadece yüzde 37'si ekilebilir toprak alanlarıdır. Coğrafi oluşumlar ise Adamawa ve Jos platoları ile Nijer nehri ve Nijer deltasıdır. Ayrıca ülkede "Y" şeklinde birleşen ve Atlantik Okyanusuna dökülen Nijer ve Benue nehirleri ülke coğrafyasını üç ana bölgeye bölmekte ve tropik iklime sahip olan Nijerya'da bitki örtüsünün oluşumunda da önemli rol oynar. Ülkenin kuzeyinde yer alan çöl bölgesi de iklim bakımından önemli etkileri söz konusudur (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Nijerya'nın başlıca doğal kaynakları doğal gaz, petrol, kalay, demir cevheri, kömür, kalker, niyobyum, kurşun ve çinkodur. Özellikle petrol ve doğalgazda önemli rezervlere sahip olan Nijerya, petrolde dünyanın 8. büyük rezervine ve doğalgazda da 9. büyük doğalgaz rezervine sahiptir. Bu bağlamda ekonomisinin önemli bir bölümü petrol ve doğalgaz ihracatına dayanmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2022). Bunların dışında mineral yakıtlar-yağlar, gübreler, yağlı tohum ve meyveler, saman, kaba yem, kakao ve kakao müstahzarları, meyveler ve sert kabuklu meyveler, alüminyum ve alüminyum eşyalar, gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar, bakır ve bakırdan eşya, metal cevherleri, cüruf ve kül, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler vb. İthalatta ise mineral yakıtlar-yağlar, motorlu kara taşıtları, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, elektrikli makine ve cihazlar, hububat, plastikler ve mamulleri, şeker ve şeker mamulleri, kâğıt ve karton ile bunlardan eşya, demir ya da çelikten eşya, balık vb. su ürünleri ile diğerleridir. 2023 verilerine göre ihracatta ilk üç sırada Hollanda (%13), İspanya (%9) ve Hindistan (%8) paya sahipken; yer

alırken; ithalatta Çin (%18), Singapur (%14) ve Belçika (%9) paya sahiptir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Nijerya Cumhuriyeti'nde 15 yaş ve üzeri olup istihdam edilen ya da iş arayan kişi sayısı yani işgücü oranı 2023 verilerine göre 78.812 milyondur. İşsizlik oranı ise yüzde 3.07'dir. Genç işsizlik oranı (15-24 yaş) ise yüzde 5,8 iken; erkeklerde yüzde 4,8 ve kadınlarda yüzde 7,1'dir (The World Factbook, 2025). Nitekim Nijerya nüfusu ciddi bir işgücüne sahipken, özellikle kadınlarda genç işsizlik daha yaygındır.

Nijerya 2023 verilerine göre GSYİH 363.846 milyar dolardır. Tabloda da görüldüğü üzere bunun önemli oranı yaklaşık yüzde 43'ü hizmetler için kullanılmaktadır. Yüzde 32.6'sı ise sanayi ve yüzde 22.7'si tarım için kullanılmaktadır.

Tablo 71

GSYİH Sektöre Göre - 2023

GSYİH (milyar dolar)		363.846
	Tarım	%22.7
	Sanayi	%32.6
	Hizmetler	%42.8

Not. The World Factbook'dan uyarlanmıştır, 2025.

2017'de GSYİH'nın yüzde 21,8'i kamu borcunu oluşturmaktaydı. 2013 verilerine göre ise GSYİH'nın eğitim harcamaları yüzde 0,5'ini oluşturmaktaydı. 2021 verilerine göre yine GSYİH'nın sağlık harcamaları ise yüzde 4,1 olup, hekim yoğunluğu 1000 kişide 0.38'dir (The World Factbook, 2025). Dolayısıyla GSYİH'da geçen yıllarda eğitim ve sağlık için oldukça düşük paylarda harcamalar yapılmıştır.

2018 verilerine göre Nijerya nüfusunun yüzde 40,1'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Gini endeksi katsayısı 2022 verilerine göre ise 42,7'dir. Nijerya'nın Dünya Ekonomi Eşitsizlik endeksine göre puanı 55.1'dir (World Economics, 2025). Ayrıca 2023/2024 yılı İnsani Gelişme Raporuna (Human

Development Index (HDI)) göre 2022 verilerinde Nijerya Federal Cumhuriyeti 0.548 puanla 161. sırada yer almaktadır. Bu kapsamda yaşam beklentisindeki eşitsizlik yüzde 39.7, eğitimdeki eşitsizlik yüzde 37.8 ve gelirdeki eşitsizlik yüzde 18.6'dır. Böylece Nijerya düşük insani gelişme gösteren ülkeler arasındadır (HDR, 2024, s. 281, 286).

Tablo 72

HDI' ya Göre Nijerya Federal Cumhuriyeti

HDI Oranı	1990	2000	2010	2015	2019	2020	2021	2022	1990-2022 (%)
161	-	-	0.488	0.520	0.537	0.539	0.542	0.548	-

Not. UNDP'den uyarlanmıştır, 2024, s. 281.

Nijerya Federal Cumhuriyetinin yıllar içerisinde insani gelişme endeksi puanları değerlendirildiğinde gittikçe puanının arttığı ve dolayısıyla daha da kötüleştiği görülmektedir

Tablo 73

Nijerya Federal Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025

	Sıra	Yönetişim endeksi (0-100)	Yönetişim Derecesi (A-E)	Hukukun Üstünlüğü (0-100)	Basın Özgürlüğü (0-100)	Siyasi Haklar (0-100)	Yolsuzluk Algıları (0-100)
Nijerya	110	34.5	D	25.0	43.9	52.4	16.9

Not. The World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Nijerya Federal Cumhuriyeti yönetim endeksi verilerine göre 34.5 puanla 110. sırada yer almaktadır. Bu doğrultuda yönetim derecesi D notuna sahip olup, kötü bir yönetişime sahiptir (World Economics, 2025). Siyasi haklar ve basın özgürlüğü konusunda daha iyi olduğu görülürken, hukukun üstünlüğü ve özellikle yolsuzluk algısı konusunda kötüdür. Dolayısıyla Nijerya'nın Tablo'daki verilere göre güvenilmez bir ülke konumunda olduğu söylenebilir.

4.5.3.2. Doküman Analizi

Doküman analizi kapsamında Nijerya Federal Cumhuriyeti'ne ilişkin "Kırılgan Devlet Endeksi (Fragile State Index - FSI)", "Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment - CPIA)", "Yolsuzluk Algı Endeksi Corruption Perception Index- CPI)" ve "Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI)" verileri değerlendirilmiştir.

Kırılgan Devlet Endeksi

Kırılganlık Devlet Endeksi 2024'e göre Nijerya 178 ülke arasından 15. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Nijerya Afrika kıtasının yüksek alarm veren ülkelerinden biridir.

Tablo 74

FSI 2019 - 2024

Ülke	FSI 2019	FSI 2020	FSI 2021	FSI 2022	FSI 2023	FSI 2024
Nijerya	98.5	97.3	98.0	97.2	98.0	96.6

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data' dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Yıllara göre kırılganlık endeksine göre Nijerya'nın puanlarında bir artış bir düşüş görülse de puanlar arasında çok büyük farklar gözlenmemektedir. Bu da Nijerya'nın hala yüksek alarm veren ülkelerden biri olmayı devam ettirdiğini göstermektedir. (bakınız Tablo)

Kırılganlık endeksi 2024'e göre Nijerya bazı göstergelerde yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu bu yüksek puan Nijerya'nın ilgili göstergede daha fazla kırılgan olduğunu göstermektedir.

Tablo 75

FSI 2006 – 2024 - Nijerya Federal Cumhuriyeti

Y ı l	Uyum Göstergel eri			Ekonomik Göstergeler			Siyasi Göstergeler			Sosyal + Kesişen Göstergeler			T O P L A M	S ı r a
	Güvenlik Aygıtları	Hizipleşmiş Elitler	Grup Şikâyeti	Ekonomik Düşüş ve Yoksulluk	Eşit Olmayan Gelişim	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü	Devlet Meşruiyeti	Kamu Hizmetleri	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	Demografik Baskılar	Mülteciler ve İç Göçmenler	Dış Müdahale		
2024	8.7	9.6	8.3	8.9	8.0	6.6	8.3	8.9	8.3	9.6	6.1	5.3	96.6	15
2023	9.0	9.6	8.6	8.8	8.1	6.7	8.2	8.8	8.6	9.6	6.4	5.6	98.0	15
2022	8.9	9.3	8.9	8.3	8.0	6.6	8.5	9.1	8.4	9.5	6.3	5.4	97.2	16
2021	8.8	9.6	8.8	8.6	7.7	6.5	8.4	9.3	8.7	9.3	6.6	5.7	98.0	12
2020	8.7	9.9	9.1	7.9	7.8	6.6	8.1	8.9	8.4	9.3	6.9	5.7	97.3	14
2019	9.0	9.9	9.4	7.8	8.1	6.9	8.0	8.9	8.3	9.2	7.2	5.9	98.5	14
2018	8.9	9.6	9.3	8.0	8.3	7.2	8.3	8.9	8.6	9.1	7.5	6.2	99.9	14
2017	9.2	9.6	9.2	8.0	8.6	7.2	8.6	9.2	8.9	9.1	7.5	6.5	101. 6	13
2016	9.7	9.9	9.4	7.7	8.8	7.4	8.8	9.4	9.1	9.1	7.7	6.5	103. 5	13
2015	9.9	9.8	9.9	7.6	8.8	7.1	9.1	9.1	8.8	8.8	7.5	6.0	102. 5	14
2014	9.5	9.5	9.8	7.3	8.9	7.0	8.8	9.0	8.7	8.3	6.9	6.0	99.7	17
2013	9.5	9.4	9.8	7.5	9.2	7.3	8.8	9.3	8.6	8.5	6.6	6.3	100. 7	16

2012	9.2	9.8	9.7	7.5	8.9	7.6	9.1	9.1	8.6	8.4	6.5	6.6	101.1	14
2011	9.1	9.5	9.6	7.3	9.0	7.7	9.0	9.0	8.6	8.3	6.0	6.9	99.9	14
2010	9.3	9.4	9.5	6.9	9.3	8.1	9.4	9.1	8.8	8.4	5.8	6.2	100.2	14
2009	9.4	9.6	9.7	6.6	9.5	8.3	9.2	9.0	8.6	8.6	5.3	6.1	99.8	15
2008	9.2	9.3	9.4	5.9	9.2	8.2	8.9	8.7	7.5	8.2	5.1	6.1	95.7	18
2007	9.2	9.5	9.5	5.4	9.1	8.5	9.1	8.7	7.1	8.2	5.6	5.7	95.6	17
2006	9.2	9.0	9.1	5.4	9.0	8.5	9.0	8.3	7.1	8.0	5.9	5.9	94.4	22

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data' dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Tabloda da görüldüğü üzere göstergeler arasında Nijerya'nın en kırılgan olduğu göstergelerin başında “hizipleşmiş elitler (9.6)” ve “demografik baskılar (9.6)” gelmektedir. İkinci sırada ise “kamu hizmetleri (8.9)” ve “ekonomik düşüş ve yoksulluk (8.9)”; üçüncü sırada “güvenlik aygıtları (8.7)”; dördüncü sırada “devletin meşruiyeti, grup şikâyeti ve insan hakları ve hukukun üstünlüğü (8.3)” ve dördüncü sırada “eşit olmayan kalkınma (8.0)” yer almaktadır. Devamında ise “insan kaçıışı ve beyin göçü”, “mülteciler ve iç göçmenler” ile “dış müdahale” vardır.

Tablo 76

Nijerya Federal Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergeleri Sıralaması

Nijerya	Göstergeler
9.6	Hizipleşmiş elitler Demografik baskılar
8.9	Kamu Hizmetleri Ekonomik Düşüş ve Yoksulluk
8.7	Güvenlik Aygıtları
8.3	Devlet Meşruiyeti Grup Şikâyeti İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü
8.0	Eşit Olmayan Kalkınma
6.6	İnsan Kaçıışı ve Beyin Göçü
6.1	Mülteciler ve İç Göçmenler
5.3	Dış Müdahale

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data'dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Sonuç olarak 2024 kırılgan devlet endeksine göre Nijerya Federal Cumhuriyeti'nde en fazla sorun olan konular şu şekilde özetlenebilir:

- Nijerya'da devlet kurumlarında çeşitli etnik, sınıfsal, ırksal ya da dini sebeplerle parçalanmalar yaşanmaktadır.
- Nüfus devlet üzerinde demografik baskılara sebep olmaktadır.
- Sağlık, eğitim, su, ulaşım, altyapı gibi temel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde ciddi sorunlar vardır.
- Ekonomik düşüş ve yoksulluk, işsizlik, enflasyon sorunlar yaşanmaktadır.
- Güvenlik aygıtları, isyanlar, saldırılar, terörizm gibi devlete yönelik güvenlik tehditleri ile kuvvet kullanma tekelinin kimde olduğu konusunda sorunlar vardır.
- Devletin meşruiyeti konusunda sorunlar vardır.
- Grup şikâyeti, bölünmeler, ayrışmalar ve farklı grupların hizmetlere ya da kaynaklara ulaşımı ile siyasi sürece dahil olma konularında sorunlar dikkat çekmektedir.
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü, medeni ve siyasi haklar, medeni ve siyasi özgürlükler, hak ihlali, şeffaflık, adalet ve eşitlik konularındaki sorunlar yaşanmaktadır.
- Eşit olmayan kalkınma, grupların istihdama, eğitime ya da mesleki eğitime erişim yoluyla iyileştirme yolu, ekonomik eşitsizlik sorunları yaşanmaktadır.

Daha az sorun ise;

- Bir yandan da fiili ya da korkulan zülüm, baskı sebebiyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan ya da zorla yerinden edilmesinin ekonomi üzerinde yaratacağı ekonomik etkide sorunlardan bir diğeridir.
- Hem Nijerya için hem de diğer ülkeler için önemli bir diğer sorundur.
- Dış aktörlerin bir devletin özellikle güvenlik ve ekonomik işleyişi üzerindeki tesir ve etkisi ile dış aktörlerin büyük ölçekli krediler, kalkınma projeleri ya da dış yardımlar yoluyla devam eden bütçe desteği, maliyenin kontrolü, devletin ekonomi politikasının yönetimi gibi ekonomik bağımlılık yaratan durumlara ilişkin sorunlar diğerlerine göre az da olsa devam etmektedir.

Nitekim Nijerya Federal Cumhuriyeti 2024 FSI'ya göre kırılgan bir ülke konumundadır. Ancak göstergeler arasında puan farklılıkları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Nijerya'da en fazla sorun olan konular "hizipleşmiş elitler, demografik baskılar, kamu hizmetleri, ekonomik düşüş ve yoksulluk, güvenlik aygıtları, devletin meşruiyeti, grup şikâyeti ve insan hakları ve hukukun üstünlüğü ile eşit olmayan kalkınma" olarak sıralanmaktadır.

Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme

Nijerya 2024 CPIA puanı 3.2'dir. Ortalama bir puana sahip olan Nijerya, en düşük performansa kamu sektörü yönetimi ve kurumlar kategorisinde sahiptir (P=2.7). Finans sektörü (p=2.5), mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim (p=2.5), bütçe ve mali yönetimin kalitesi (p=2.5) ile kamu yönetiminin kalitesi (p=2.5) alt kategorilerinde en düşük performansa sahiptir. En yüksek performansa ise borç politikası (p=4.0) ile sosyal koruma ve işgücü (p=4.0) kategorilerinde sahiptir. Dolayısıyla genel CPIA puanında Nijerya yüksek bir performansa sahip olmasa da bazı ana kategoriler ile alt kategorilerde düşük performans göstermekte ve bir öncelik sırasının gerekliliği önem arz etmektedir.

Tablo 77*CPIA Nijerya Federal Cumhuriyeti 2024*

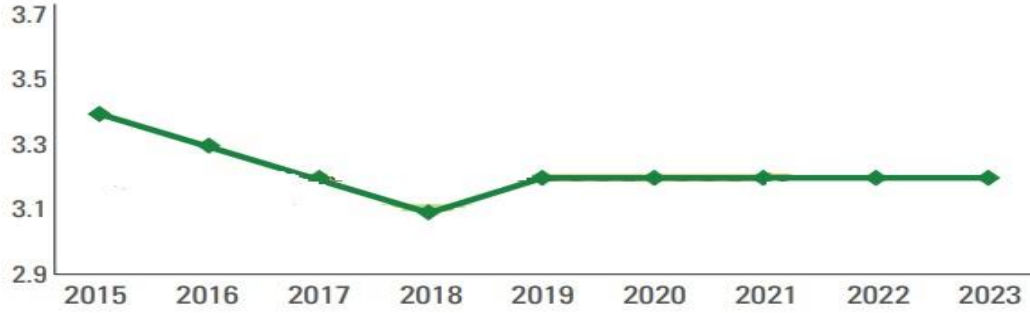
Göstergeler	NİJERYA
Ekonomi Yönetimi	3.5
Para ve döviz kuru	3.0
Maliye Politikası	3.5
Borç Politikası	4.0
Yapısal Politikalar	3.2
Ticaret	3.5
Finans Sektörü	2.5
İş Çevresi	3.5
Toplumsal Katılım ve Eşitlik Politikaları	3.4
Cinsiyet Eşitliği	3.0
Kamusal Kaynak Kullanımında Eşitlik	3.5
İnsan Kaynakları İnşası	3.5
Sosyal koruma ve işgücü	4.0
Çevre sürdürülebilirliği	3.0
Kamu Sektörü Yönetimi ve Kurumları	2.7
Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim	2.5
Bütçe ve Mali Yönetimin Kalitesi	2.5
Gelir Hareketliliğinin Verimliliği	3.0
Kamu Yönetiminin Kalitesi	2.5
Kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk	3.0
Genel CPIA Puanı	3.2

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

2015-2023 yılları arasında CPIA Nijerya puanındaki değişimler incelendiğinde 2015-2018 yılları arasında sürekli ve ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Daha sonrasında 2018-2019 yılları arasında bir yükselme yaşanmışsa da ciddi bir artış olmamış ve 2019'dan günümüze aynı kalmıştır. 3.4 puan ile 3.0 puan arasında yaşanan bu değişimlere rağmen Nijerya'nın yüksek performansa ulaştığı görülmemektedir.

Şekil 30

CPIA Nijerya Federal Cumhuriyeti 2015 - 2023

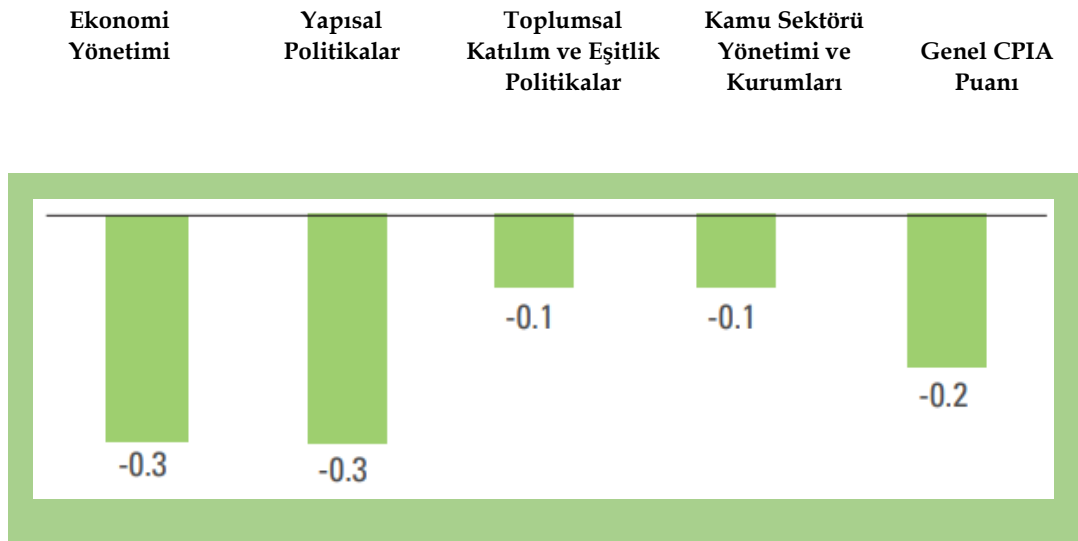

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Kategoriler bağlamında değerlendirildiğinde ise CPIA performansında yaşanan düşüşler dikkat çekmektedir. Tüm kategorilerde gerçekleşen bu düşüşler, sırasıyla 0.3 puan ekonomi yönetimi ile yapısal politikalar ve 0.1 puan toplumsal katılım ve eşitlik politikaları ile kamu sektörü yönetimi ve kurumlarında olmuştur.

Tablo 78

2015'ten 2023'e CPIA Puanlarındaki Değişim

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Netice de yıllık olarak bir ülkenin dört küme etrafında düzenlenmiş 16 kriter için verilen puanlarla belirlenen CPIA puanı, bir ülkenin politikalarının ve kurumsal düzenlemelerinin kalitesini ortaya koymaktadır. Puanlar sürdürülebilir büyüme ve yoksulluğun azaltılmasının mevcut politika ve kurumsal düzenlenmeler yoluyla desteklenip desteklenemeyeceğini ve sürdürülebilir olup olamayacağını değerlendirmektedir (CPIA Africa, 2024, s. 6). Bu bağlamda Nijerya:

- Nijerya genel puan olarak ortalamanın üstünde bir puana sahiptir ve dolayısıyla bazı konularda performansının iyi olduğu söylenebilir.
- Nijerya'nın en zayıf olduğu konuların başında kamu sektörü yönetimi ve kurumlardır.
- Nijerya'nın en zayıf olduğu konular finans sektörü, mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim, bütçe ve mali yönetimin kalitesi ile kamu yönetiminin kalitesidir.
- Nijerya'nın ortalama bir performansa sahip olduğu konular para ve döviz kuru, cinsiyet eşitliği, çevre sürdürülebilirliği, gelir hareketliliğinin verimliliği, kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluktur.
- Nijerya'nın iyi bir performansa sahip olduğu konular ise borç politikası ile sosyal koruma ve işgücüdür.

Yolsuzluk Algı Endeksi

Nijerya 2024 CPI'ya göre 140. sırada yer almaktadır. Toplamda 26 puana sahip olan Nijerya'da yüksek yolsuzluk görülmektedir.

Tablo 79

2024 CPI – Nijerya Federal Cumhuriyeti

Ülke	Puan	Sıra
Nijerya	26/100	140/180

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, *Corruption perceptions index 2024*'ten uyarlanmıştır, 2025.

Yıllara göre değerlendirildiğinde ise Nijerya'da var olan yolsuzluk sorununda ciddi değişimler yaşanmadığı söylenebilir.

Tablo 80

2012 - 2023 Yılları Arası Nijerya Federal Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası

Yıl	Puan	Sıralama
2023	25	145/180
2022	24	150/180
2021	24	154/180
2020	25	149/180
2019	26	146/180
2018	27	144/180
2017	27	148/180
2016	28	136/176
2015	26	136/178
2014	27	136/175
2013	25	144/177
2012	27	139/176
2011	2.4	143/183
2010	2.4	143/178
2009	2.5	130/180
2008	2.7	121/180
2007	2.2	147/180
2006	2.2	142/163
2005	1.9	152/159
2004	1.6	144/146
2003	1.4	132/133
2002	1.6	101/102
2001	1	90/91
2000	1.2	90/99
1999	1.6	98/99
1998	1.9	81/85
1997	1,76	52/52
1996	0,69	54/54
1995	-	-/41

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, *Corruption perceptions index 2023*'ten uyarlanmıştır, 2024.

Tablo 80 incelendiğinde yolsuzluk puanında en yüksek puana 2016 yılında ulaşmış olsa da sonraki yıllarda tekrar düşüş yaşanmıştır. Bu da

yolsuzluğun Nijerya'da henüz aşılamayan bir sorun olduğunu göstermektedir.

Küresel Barış Endeksi

GPI 2024'e göre Nijerya 2.907 puanla 147. sırada yer almaktadır. Yıllar içerisinde de Nijerya'nın GPI puanında bir iyileşme görülmemekle birlikte gittikçe kötüleştiği söylenebilir. Öyle ki 2008-2019 yılları arası barış durumunun düşük olduğu bir ülke konumunda iken, 2020 yılında çok düşük ülke konuma geçmiştir. Ancak 2021-2023 yılları arasında tekrar barış durumu düşük bir ülke konumuna gelse de 2024 yılı itibariyle tekrar barış durumu çok düşük ülke konumuna gerilemiştir.

Tablo 81

2008 - 2024 Yılları Arası GPI – Nijerya Federal Cumhuriyeti

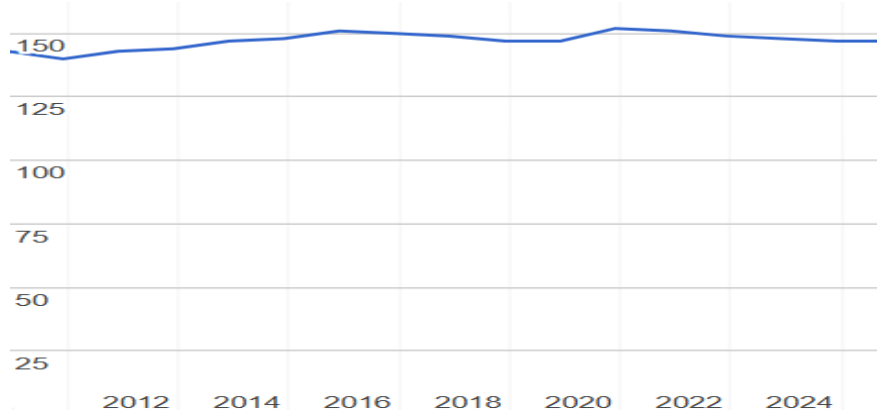
	Yıllar	Küresel Barış Puanı	Küresel Barış Sıralaması
N i j e r y a	2008	2.471	143 ^o
	2009	2.488	140 ^o
	2010	2.509	143 ^o
	2011	2.527	144 ^o
	2012	2.633	147 ^o
	2013	2.642	148 ^o
	2014	2.787	151 ^o
	2015	2.897	150 ^o
	2016	2.899	149 ^o
	2017	2.832	147 ^o
	2018	2.831	147 ^o
	2019	2.895	152 ^o
	2020	2.916	151 ^o
	2021	2.840	149 ^o
	2022	2.841	148 ^o
	2023	2.878	147 ^o
	2024	2.907	147 ^o

Not. GPI 2024'ten yazar tarafından oluşturulmuştur.

2012-2024 yılları arası Nijerya'nın GPI sıralaması incelendiğinde çok ciddi değişimler olmamakla birlikte 140. sıra ile 160. sıra arasında değişimler yaşadığı görülmektedir.

Şekil 31

2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması Grafiği – Nijerya Federal Cumhuriyeti

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Küresel barış endeksinin üç düzeyi Nijerya için değerlendirildiğinde ise barış durumu çok düşük olan Nijerya'da özellikle devam eden çatışma alanı ile toplumsal emniyet ve güvenlik alanı en sorunlu düzeylerdir. Bu düzeyler barışın durumunun çok düşük olduğu düzeylerken; militarizasyon alanı barışın durumunun yüksek olduğu düzey olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 82

Nijerya Federal Cumhuriyeti GPI Düzeyleri

	Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı,	Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı	Militarizasyon alanı
Nijerya	3.538	3.408	1.826

Not. GPI 2024'ten yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç olarak Nijerya barış durumunun çok düşük olduğu ülkelerden biri olup; devam eden çatışma alanı ile toplumsal emniyet ve güvenlik alanı barışın durumunun çok düşük olduğu düzeylerdir.

4.5.3.3. Betimsel Analiz

Demografik Bulgular. Demografik bulgular araştırmaya katılım sağlayan memurlara ilişkin yaş, cinsiyet ve meslek bilgilerini içermektedir.

Tablo 83

Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Katılımcı/Kod	Yaş	Cinsiyet	Meslek
N-K1	43	Erkek	Memur
N-K2	52	Kadın	Memur
N-K3	36	Erkek	Memur
N-K4	38	Erkek	Memur
N-K5	35	Erkek	Memur
N-K6	46	Erkek	Memur
N-K7	34	Erkek	Memur

Tablo 83'te görüldüğü üzere katılımcılar farklı yaş gruplarından, biri kadın olmak üzere erkek ve memurlardan oluşmaktadır.

İyi Yönetişime İlişkin Bulgular. Bu kapsamda katılımcılara tek bir soru yöneltilmiş ve iyi yönetişimin Nijerya'daki uygulanabilirliği amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcılara,

1989 yılında Dünya Bankası tarafından özellikle Afrika kıtası için “iyi yönetim” önerilmektedir. İyi yönetim şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik üzerinde durmakta ve kırılgan devletler için bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Sizce Afrika kıtasındaki devletlerde bunları uygulamak mümkün mü? Ya da hangileri uygulanabilir? Açıklayarak bir sıralama yapabilir misiniz?

sorusu yöneltilmiştir. 1 katılımcı cevap vermemeyi tercih ederken, diğer katılımcıların tamamı iyi yönetim ilkelerinin Afrika kıtasında uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Katılımcı N-K1 “Evet! Hepsi uygulanabilir ve hepsi de devam eden çalışmalar. Şeffaflık, verimlilik, duyarlılık, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik” şeklinde cevap vermiştir. N-K2 ise “Bu

kavramlar Afrika ülkelerinde kesinlikle uygulanabilir. Ancak, sadece iktidardaki insanlar ve liderler bunları uygulamaya istekliyse uygulanabilir” diyerek iktidardaki insanların ve liderlerin isteğine bağlı olduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcı N-K4 “Katılım ve eşitlik uygulanması en uygun olanlardır. Kültürel ve zihniyet kaynaklı nedenlerle, hukukun üstünlüğüne saygı uygulanması en zor olanlardan biri olabilir. Uygulanabilirlik sıralaması: Katılım, eşitlik, stratejik vizyon, verimlilik, duyarlılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü” diyerek katılım ve eşitliğe öncelik verirken, hukukun üstünlüğünün uygulanmasının en zor olduğunu belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise ilkelerin uygulanabilirliği açısından bir sıralama yaparken, şuan ki durumları hakkında da bilgiler vermişlerdir.

Evet, bu ilkeler uygulanabilir. Ancak yerel, siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamlar nedeniyle uygulama hızı ve başarısı ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. İlkelerin uygulanabilirlik açısından sıralaması: (1) Katılım – Aktif sivil toplum ve gençlerin seçimlere katılımı. (2) Hukukun Üstünlüğü – Yapısal olarak mevcut ancak tutarsız bir şekilde uygulanıyor. (3) Şeffaflık – Dijital araçlarla iyileştirildi ancak uygulamada hala zayıf. (4) Stratejik Vizyon – Ulusal kalkınma planlarında mevcut ancak uygulamada zayıf. (5) Duyarlılık – Değişken, genellikle acil durumlarda (örneğin pandemiler) daha güçlü. (6) Eşitlik – Bölgeler ve gruplar arasında eşitsizlikler devam ediyor. (7) Hesap Verebilirlik – Genellikle siyasi müdahaleler nedeniyle zayıflıyor. (8) Verimlilik – Bürokrasi ve yolsuzluk tarafından engelleniyor. (N-K5)

Evet, iyi yönetim ilkelerinin teorik olarak sağlam olduğuna ve Nijerya'da ve birçok Afrika ülkesinde acilen ihtiyaç duyulduğuna

inanıyorum. Ancak, bunların uygulanması genellikle zayıf kurumlar, yerleşik siyasi çıkarlar ve sosyoekonomik istikrarsızlık nedeniyle engelleniyor. Uygulanabilirlik açısından bunları şu şekilde sıralayabilirim: (1) Katılım - Sivil toplum, sosyal medya ve taban hareketleri aracılığıyla bu giderek daha ulaşılabilir hale geliyor. (2) Duyarlılık - Özellikle insanların liderleri daha fazla sorumlu tuttuğu yerel düzeylerde mümkün. (3) Hukukun Üstünlüğü - Kısmen uygulanıyor ancak özellikle seçkinlerle ilişkilerde hala tutarsız. (4) Şeffaflık - Bilgiye erişimin zayıf olması ve uygulama mekanizmalarının zayıf olması nedeniyle hala bir zorluk. (5) Hesap Verebilirlik - Zor, büyük ölçüde liderlik çevrelerindeki cezasızlık nedeniyle. (6) Stratejik Vizyon - Liderlik tepkisel olma eğiliminde olduğundan, genellikle eksik veya kötü uygulanıyor. (7) Eşitlik - Oldukça eksik; sistemik eşitsizlik bölgeler ve gruplar arasında devam ediyor. (8) Verimlilik - Bürokratik darboğazlar ve yolsuzluk nedeniyle en zor olanlardan biri. En büyük zorluklar, eşitliği sağlama ve hesap verebilirliği uygulama konusunda yatıyor. Bunlar sadece politika değil, aynı zamanda kültürel ve sistemsel değişimler de gerektiriyor. (N-K6)

Evet, bu ilkeler iyidir ve Afrika ülkelerinde uygulanabilir, ancak her zaman kolay değildir. Potansiyel kesinlikle mevcuttur, ancak başarı birkaç temel faktöre bağlıdır: Siyasi irade, güçlü kurumlar, sivil toplum ve vatandaş katılımı, eğitim ve farkındalık, teknoloji ve inovasyon,

uluslararası destek ve iş birliği (her ne kadar birçok akademisyen tarafından Afrika ülkelerinin gelişmemesinin nedeni olarak eleştirilse de). Öte yandan, bazı zorluklar ilerlemeyi durdurabilir. Örneğin: Ayaklanmalar, yolsuzluk, zayıf kurumlar, siyasi istikrarsızlık, etnik bölünmeler ve çatışmalar, dış yardıma aşırı bağımlılık. Öyleyse en uygulanabilir olanlar şunlardır: Stratejik vizyon, Katılım ve kapsayıcılık iradesi, Duyarlılık, Verimlilik ve etkililik, Eşitlik. En zorlu olanlar şunlardır: Şeffaflık, Hesap verebilirlik, Hukukun üstünlüğü. (N-K7)

Dolayısıyla Afrika kıtasında genel kanı iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilir olduğu yönündedir. Ancak bu ilkelerin uygulanabilirlikleri farklılık göstermektedir. Bazı ilkeler uygulanması zor olarak nitelendirilirken, bazı ilkelerin uygulanması kolaydır. Özellikle hukukun üstünlüğü uygulanması en zor olan ilke olarak öne çıkmakta ve hesap verilebilirlik, şeffaflık, eşitlik onu takip etmektedir.

Kırılğanlığın Tespitine İlişkin Bulgular. Kırılğanlığın tespitine ilişkin bu bölümde katılımcılara on soru sorulmuştur. Her ne kadar kırılğanlığın literatürde kabul görmüş bir tanımı yer almasa da da kırılğanlık bir devlete ilişkin güvenlik, meşruiyet kapasite ve kalkınmanın eksikliği bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sorular güven/lik, meşruiyet, kapasite ve kalkınma olarak sınıflandırılmıştır.

Güven/lik

Katılımcılara güvenlik kapsamında 3 soru sorulmuştur. Öncelikle “Afrika ülkelerinde güvenlik konusunda sorunlar olduğu söyleniyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı Afrika’da güvenliğin ciddi bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı N-K1 bu güvenliğin sorununu “Afrika

lkeleri, çoğunlukla modern sömürgecilerin çıkarları ve Afrika düşmanlarının gelişmiş mekanizmaları nedeniyle güvenlik sorunlarıyla karşı karşıyadır” diyerek modern sömürgecilik ve Afrika düşmanlarıyla ilişkili olduğunun altını çizmiştir. N-K2 “Afrika lkelerinde birçok oldukça ciddi güvenlik sorunları olduğu doğrudur. Bunun nedenleri arasında terörist grupların yaygınlığı, farklı etnik kökenler arasındaki çatışmalar, halkın huzursuzluğu ve hoşnutsuzluğu yer alır ve bu da onları suç işlemeye iter” diyerek çatışmalar, terörist gruplar ve hoşnutsuzluğa dikkat çekerken; N-K4 “Afrika'nın birçok bölgesi, açıkça önemli güvenlik sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bu, kaynak sömürüsü, aşırı yoksulluk ve cehalet, umutsuzluk ve aşırcılık sorunlarıyla bağlantılı olabilir” diyerek farklı sorunlara dikkat çekmiştir. N-K3 ise kötü yönetişimin bir sonucu olarak görmektedir.

Güvenlik sorunu, Afrika ülkelerini kasıp kavuran bir sorundur. Bu, ülkelerin üretkenliğini ve refahını etkilediği için büyük bir sorundur. Bunun başlıca nedenleri, vatandaşlar için kötü bir geçim ortamı yaratan kötü yönetişimdir. Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve cinsiyet ayrımcılığı, güvensizliğin başlıca nedenleridir; ancak bunlar kötü yönetişimin bir sonucudur. (N-K3)

Katılımcılardan N-K5, N-K6 ve N-K7 Nijerya bağlamında ayrıntılı bir şekilde yer vermiş ve Nijerya'daki güvenlik sorunlarına da değinmiştir.

Bu durum Nijerya için de geçerlidir. Güvenlik sorunları şunlardır: Kuzeydoğuda Boko Haram isyanı, kuzeybatıda haydutluk ve adam kaçırma, Orta kuşakta ifti-oban atışmaları, Nijer Deltası'nda militanlık ve petrol hırsızlığı, Güneydoğuda ayrılıkçı ayaklanmalar.

Ayrıca nedenler arasında yoksulluk, genç işsizliği, zayıf güvenlik altyapısı ve etnik-dini bölünmeler yer almaktadır. (N-K5)

Güvenlik, tartışmasız Nijerya'nın en acil endişesi. Sorunlar, Kuzeydoğu'da terörizmden, Kuzeybatı ve Kuzey-Orta'da haydutluk ve adam kaçırmaya, Güney'de ise mezhep çatışmalarına ve ayrılıkçı gerilimlere kadar uzanıyor. Bunlar münferit değil; yoksulluk, işsizlik, kötü yönetim ve kolluk kuvvetlerindeki çöküş gibi köklü sorunları yansıtıyor. Hafif silahların yaygınlaşması, sınırların geçirgenliği ve güvenlik teşkilatlarının siyasallaşması sorunu daha da kötüleştiriyor. Ancak belki de en tehlikeli etken, halkın devlet kurumlarına olan güveninin aşınması. İnsanlar adalete ve devletin korumasına olan inançlarını yitirdiklerinde, kendi kendine yardım örgütlerine veya etnik milislere yöneliyorlar ve bu da krizi daha da derinleştiriyor. (N-K6)

Evet, Afrika ülkeleri önemli güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya ve bu sorunlar karmaşık ve birbiriyle bağlantılı. İşte kısa ve net bir dökümü: Terörizm ve ayaklanma: örneğin kuzeydoğu Nijerya'da Boko Haram, kuzeybatı/orta Nijerya'da eşkıyalık ve güney Nijerya'da IPOB; Etnik ve toplumsal çatışma: örneğin ülke genelindeki çiftçiler ve çobanlar; Siyasi istikrarsızlık ve darbeler: Nijerya'da 26 yıldır en uzun demokrasiye tanıklık etmiş olsak da; Eşkıyalık, adam kaçırma ve diğer organize suçlar; Zayıf güvenlik kurumları. Nedenleri ise kötü yönetim, yoksulluk ve işsizlik, etnik ve dini yönlendirme, zayıf sınır ve devlet kontrolü, yabancı

müdahalesi ve silah akışı, iklim değişikliği ve kaynak çatışması (genellikle çiftçiler ve çobanlar arasındaki çatışmaya neden olur). (N-K7)

Katılımcılara güvenlik konusunda sorulan bir diğer soru “Az gelişmiş ülkelerde genel olarak halk ve hükümet arasında güven sorunları yaşanmaktadır. Siz ülkenizde böyle sorunlarla karşı karşıya kalıyor musunuz? Açıklar mısınız?” şeklindedir. Katılımcılardan N-K1 “Hayır. Güvensizlik Afrika düşmanlarına karşıdır” dese de diğer katılımcıların tamamı halk ve hükümet arasındaki güven sorununun varlığına dikkat çekmişlerdir. Aynı zamanda katılımcıların tamamı bu sorunun “yerine getirilmeyen seçim vaatleri”, “yaygın yolsuzluk” ve “kötü yönetim” den kaynaklandığını belirtmişlerdir. Örneğin N-K7 Nijerya’da bu durumun tarihsel, politik ve sosyal faktörlerin bir karışımından kaynaklanıyor diyerek daha da ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Evet, halk ile hükümet arasındaki güvensizlik, birçok az gelişmiş ülkede ve hatta bazı durumlarda gelişmiş ülkelerde yaygın bir sorundur. Nijerya’da bu durum, tarihsel, politik ve sosyal faktörlerin bir karışımından kaynaklanmaktadır. (1) Yolsuzluk ve kötü yönetim: Nijerya’da güven, yolsuzluk skandalları, güvensizlik (örneğin terörizm ve adam kaçırma) ve yetersiz kamu hizmetleri nedeniyle zedelenmiştir. (2) Yerine getirilmeyen vaatler. (3) Adam kayırmacılık: Siyasi atamalar, sözleşmeler ve işler liyakat esasına göre değil, aşinalığa göre verilmektedir. (4) Şeffaflık eksikliği. (5) Güvenlik zaafı. (6) Kötü hizmet sunumu. (7) Baskı ve gücün kötüye kullanılması (protestocular sessiz kalıyor, tutuklanıyor ve yargılanıyor). (N-K7)

Güven konusunda sorulan son soru ise “Hem gelişmiş hem de az gelişmiş birçok ülke de temel problemler arasında yer alan rüşvet, eş-dost-akraba kayırma, dolandırıcılık, zimmet, irtikap gibi kurumsallaşmış yolsuzluk çeşitleriyle karşılaşmaktadır. Sizin kendi ülkenizde ulusal (hükümet) ve yerel yönetimlerin yolsuzluk yaptığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcıların biri (N-K1) hariç tamamı yolsuzluğun Nijerya’da hem ulusal hem de yerelde kökleşmiş durumda olduğunu belirtmişlerdir. N-K2 “Yolsuzluk ülkemde gerçekten yaygın. Yerel yönetimlerden polis memurlarına ve üst düzey ulusal yönetimlere kadar her kurumda açıkça görülüyor. Genellikle birinin işi olsa bile bir eylemde bulunması için rüşvet alması gerekiyor” diyerek ulusalda ve yerelde rüşvetin yaygınlığına dikkat çekmiştir.

Katılımcı N-K4 “Evet, hükümetin ve toplumun tüm katmanlarında yaygındır. Ne yazık ki, yolsuzluğun sonuçlarının olmaması ve eylemin halk tarafından örtük olarak normalleştirilmesi kısmen sorumlu tutulabilir” diyerek hukuka dikkat çekerken, halk tarafında da normalleştirildiğini belirtmiştir. N-K3 ise “Evet, bu yaygın bir durum. Bunun nedeni, kariyerli kamu görevlilerinin ülkedeki gerçek yaşam maliyetlerini karşılayacak kadar iyi ücret alamamasıdır. İkinci olarak, kamu hizmetlerinde hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerine uyulmamasıdır” demiş ve temel sorunun yoksulluk olduğunu belirtmiştir.

Katılımcı N-K5’te “Evet. Yolsuzluk her iki düzeyde de kökleşmiş durumda. Sebepler şunlardır: Zayıf kurumlar, Hesap verebilirliğin eksikliği, Siyasi kayırmacılık sistemleri, Düşük kamu sektörü ücretleri” diyerek hem yönetsel hem de ekonomik sebeplere dikkat çekmiştir. Benzer şekilde N-K7’de hem yönetsel hem de ekonomik sebeplerden bahsederken sebeplerden birinin kültürel ve sosyal normlar olduğunu belirtmiştir.

Evet, yolsuzluk hem ulusal (petrol gelirlerinin kötü yönetimi, şişirilmiş sözleşmeler ve eski ve mevcut yetkilileri ilgilendiren yüksek profilli

yolsuzluk davaları) hem de yerel yönetimlerde (toplum kalkınması için ayrılan fonların başka yere aktarılması, maaş bordrolarında "hayalet işçiler" ve temel hizmetler için rüşvet) yaygın olarak görülmektedir. Bu, yönetişimi, kalkınmayı ve kamu güvenini etkileyen köklü bir sorundur. Nedenleri: Zayıf kurumlar: Yolsuzlukla etkili bir şekilde mücadele etmek için özerklik kapasitesinin ve yaptırım gücünün eksikliği; Hesap verebilirliğin eksikliği; Kayırmacılık; Düşük kamu sektörü maaşları ve ücretleri; Kültürel ve sosyal normlar: Bazı durumlarda, yolsuzluk uygulamaları hayatta kalmanın bir parçası olarak normalleştirilmekte veya "halkına yardım etmek" olarak görülmekte, bu da onlara karşı mücadeleyi zorlaştırmaktadır; Zayıf şeffaflık; Hukukun üstünlüğünde tutarsızlık: Seçici adalet ve yavaş yasal süreçler, ihbarcılığı caydırır ve yolsuz kişilerin sonuçlardan kaçmasına olanak tanır. (N-K7)

Katılımcı N-K6 ise Nijerya'da yolsuzluğun hem yönetsel hem de etik bağlamında normalleştirilmiş bir kültür olduğuna değinerek, herhangi bir yaptırımının olmamasına ve kamu hizmeti yerine kişiselliğin ön planda olduğuna dikkat çekmiştir.

Yolsuzluk, Nijerya'da hem ulusal hem de yerel yönetim yapılarında köklü bir şekilde yerleşmiştir. Üst düzey zimmete para geçirme ve sözleşme dolandırıcılığından kamu hizmetlerindeki günlük rüşvete kadar birçok düzeyde işlemektedir. Bu sadece bir yönetim sorunu değil; etik olmayan davranışları normalleştiren bir kültürdür. En önemli etkenlerden biri, yaptırımların olmamasıdır. Yolsuzlukla suçlanan kamu

görevlileri nadiren adalet karşısına çıktığında, bu, sistemin cezasızlığa göz yumduğu mesajını verir. Dahası, zayıf kurumlar ve kötü kayıt tutma, rakamları manipüle etmeyi, fonları başka yere yönlendirmeyi veya hesap verebilirlik mekanizmalarını atlatmayı kolaylaştırır. Yerel düzeyde yolsuzluk, eğitim, sağlık ve sanitasyon gibi temel hizmetlerin sunumunu etkiler. Genellikle bürokrasi katmanları veya kayırma ağları altında gizlidir. Dolayısıyla Nijerya'daki yolsuzluk sadece sistemik değil; gözle görülür, acı verici ve son derece sinir bozucu. Bunun en bariz örneklerinden biri enerji sektörü. Nijeryalıların çoğu düzensiz elektrik kesintilerine, sık sık yaşanan elektrik kesintilerine ve artan jeneratör maliyetlerine katlanırken, başkanlık villası yakın zamanda güneş panelleri ve enerji ekipmanları için yaklaşık on milyar Naira bütçe ayırdı. Sürdürülebilirlik söylemi kisvesi altında gizlenen bu hamle, liderlik öncelikleri ile vatandaşların ihtiyaçları arasındaki giderek artan kopukluğu gözler önüne seriyor. Bu durum, ülkenin geri kalanı yükü sırtlanırken, kendisini denetlediği başarısızlıklardan koruyan bir liderlik sınıfının resmini çiziyor. Bu tür eşitsizlikler kızgınlığa yol açıyor, güvensizliği derinleştiriyor ve yönetişimin kamu hizmetinden çok kişisel konforla ilgili olduğu hissini pekiştiriyor. (N-K6)

Sonuç olarak Nijerya farklı bölgelerde varlığını sürdüren Terörizm, ayaklanma, çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, eşkıyalık, adam kaçırma, zayıf kurumlar gibi güvenlik sorunlarıyla karşı karşıyadır. Ancak bunların en temel sebepleri kötü yönetim, yoksulluk, işsizlik, etnik ve dini bölünmeler olarak

gösterilmektedir. Ayrıca halk ve hükümet arasındaki güven sorununun varlığına dikkat çekmektedir. Bu sorunun “yerine getirilmeyen seçim vaatleri”, “yaygın yolsuzluk” ve “kötü yönetim” den kaynaklandığı belirtilmiştir. Yolsuzluk ise Nijerya’da hem ulusal hem de yerelde kökleşmiş durumda olduğu görülmektedir.

Meşruiyet

Meşruiyet konusunda katılımcılara 3 soru sorulmuştur. İlk soru “İnsan yaşamında önemli bir geçmişe sahip olan kabilecilik anlayışı bugün bazı bölgelerde devamlılığını sürdürmektedir. Kendi ülkenizi düşündüğünüzde devlet otoritesi dışında bölgeler ve kabilecilikten söz edilebilir mi? Açıklar mısınız?” dır. Tüm katılımcılar Nijerya’da kabileciliğin hala devam ettiğini vurgulamıştır. Ancak katılımcı N-K1 “Günümüzde kabileler arası evlilikler ve eyaletler arası evlilikler kabilecilik asgari düzeye indirmiştir” diyerek kabileciliğin azaldığını belirtse de, N-K3 kabileciliğin Nijerya’nın her kesiminde güçlü bir etkisinin var olduğunu söylemiştir. Diğer katılımcılar ise kabileciliğin varlığını sürdürdüğü gibi daha siyasi bir boyut kazandığını belirtmiştir. Örneğin, N-K2, “Kuzey bölgesinde, federal veya eyalet hükümetinin yetkisi oldukça sınırlıdır ve emirler veya dini liderler gibi geleneksel yöneticilerin daha fazla söz hakkı vardır. Hatta bazı insanlar kendi etnik gruplarından adaylara oy vermeyi veya kabilelerine göre insanları işe almayı tercih eder”; N-K4 “Ülkenin çeşitliliği göz önüne alındığında, kabilecilik şaşırtıcı değildir. Ne yazık ki, siyasetçiler bu fay hatlarını kendi çıkarları için kullanmanın ön saflarında yer alıyorlar. Aşiretçilik, siyasi süreçte kilit bir rol oynuyor”; ve N-K5 “Evet. Nijerya’nın siyasi ve sosyal yapıları hâlâ etnik ve kabile bağlarından büyük ölçüde etkilenmektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı bölgelerinin bazı kısımlarında, devlet dışı aktörler (örneğin isyancılar veya haydutlar) geçici olarak devlet otoritesini baltalamıştır. Kamu atamalarında etnik sadakat genellikle liyakatin önüne geçmektedir” demiştir.

Katılımcı N-K6 ve N-K7'de benzer şekilde kabileciliğin siyasileşmesinden bahsetmiştir.

Nijerya'da kabilecilik, hem siyasette hem de günlük yaşamda güçlü bir gizli akım olmaya devam ediyor. Ülke resmi olarak tek bir anayasa altında birleşmiş olsa da, bağlılıklar genellikle etnik, bölgesel ve dini çizgiler boyunca dağılıyor. Birçok bölgede, özellikle kırsal bölgelerde veya çatışmaya meyilli bölgelerde, devlet otoritesi zayıf veya neredeyse yok.

Kuzey'in haydutların veya devlet dışı aktörlerin kontrol sağladığı bölgelerini ele alalım; burada geleneksel liderler, kanunsuz gruplar veya isyancı gruplar genellikle iktidar boşluğunu dolduruyor. Güney'de ise etnik milisler ve ayrılıkçı hareketler, özellikle insanlar kendilerini dışlanmış veya ötekileştirilmiş hissettiklerinde, zaman zaman devletin meşruiyetine meydan okuyor.

Siyasetçiler, tarafsız hakemler olmak yerine, genellikle iktidarı ele geçirmek veya kontrolü sürdürmek için kabile sadakatlerini istismar ediyorlar. Bu sadece ulusal birliği zayıflatmakla kalmıyor, aynı zamanda eşit vatandaşlık duygusunu da aşındırıyor.

Nijerya'daki kabilecilik yalnızca geçmişin bir kalıntısı değil, aynı zamanda bugün de yönetimi aktif olarak şekillendiriyor. Çarpıcı bir örnek, cumhurbaşkanlığı atamalarının örüntüsüdür. Güneybatı kökenli ve Yoruba kökenli mevcut cumhurbaşkanı, üst düzey pozisyonların ezici

çoğunluğunu kendi etnik grubundan kişilerle doldurdu. Raporlar, önemli atamaların neredeyse yüzde doksanının kendi kabile üyelerine verildiğini ve liyakat ve ulusal temsilin bir kenara bırakıldığını gösteriyor.

Bu yeni bir şey değil. Bağımsızlıktan bugüne kadar cumhurbaşkanları sürekli olarak kendi etnik veya bölgesel bloklarını kayırdılar. Bu tür kayırmacılık, bölünmeyi derinleştiriyor, kızgınlığı körüklüyor ve Nijerya'nın sadece ismen bir federasyon olduğu algısını pekiştiriyor. Dışlanmış hisseden bölgelerde devlet otoritesini zayıflatıyor ve ulusal kimliğin önüne etnik çıkarıcılığın yükselişini hızlandırıyor. (N-K6)

Evet, bir dereceye kadar kabilecilik yaşıyor. Atamalarda, işlerde ve sözleşmelerde. Bunları elde etmek için liyakate dayalı olmayan bağlantılara ihtiyaç duyulduğu iddiaları var. Bir zamanlar belirli bir eyaletin eski valisine neden sadece arkadaşlarına sözleşme verdiği sorulduğunda, "Kendinizi benim yerimde bulduğunuzda, sözleşmeleri düşmanlarınıza verin ve her şeyi nasıl mahvedeceklerini görün" diye cevap vermişti. Mevcut hükümet de önemli pozisyonlara çoğunlukla kendi bölgesinden kişileri atayarak aynı şeyi yapmakla suçlanıyor. (N-K7)

Bir diğer soru "Herhangi bir isyan ya da çatışma durumuyla karşı karşıya kaldınız mı? Böyle bir durumda nasıl bir yol izleniyor? Açıklar mısınız?" dır. Katılımcıların çoğu bir isyan ya da çatışma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Katılımcı N-K4 "Evet, hem dini hem de aşiretsel. Hükümet genellikle önce

olağanüstü hâl ilan ederek ve şiddeti bastırmak için güvenlik güçlerini konuşlandırarak kanun ve düzeni yeniden tesis eder. Ne yazık ki, çatışmanın yeniden alevlenmesi, birbirlerine karşı besledikleri temeldeki kötü duyguların bir teyidi niteliğinde” demiştir. Katılımcı N-K6 ise daha da ayrıntılı bir şekilde cevap vererek bu isyan ve çatışma durumlarının hükümet tarafından farklı şekillerde bastırıldığına da dikkat çekmiştir.

Evet, Nijerya'da birçok çatışma ve iç karışıklığa tanık oldum. Özellikle 2020'deki SARS Sonu protestoları, polis vahşeti, yolsuzluk ve sistematik adaletsizlikten bıkmış genç neslin hayal kırıklıklarını gözler önüne serdi. Barışçıl bir hareket olarak başlayan bu durum, aşırı güç kullanımıyla karşılandı ve ulusal hafızada derin bir yara bırakan trajik Lekki Gişesi olayıyla doruğa ulaştı.

Bunun ötesinde, özellikle seçim dönemlerinde tekrarlayan toplumsal çatışmalar, dini gerginlikler ve siyasi şiddet yaşandı. Devletin tepkisi genellikle gecikmeli müdahaleden kaba kuvvete kadar uzanıyor. Soruşturmalar başlatılıyor, ancak adalet nadiren sağlanıyor. Gözle görülür bir örüntü var: Devlet, temel nedenleri ele almak yerine, çatışmayı bastırma ve hasar kontrolü yoluyla yönetme eğiliminde.

Ağır müdahalelere ek olarak, Nijerya hükümetinin huzursuzluk dönemlerinde sinsi bastırma yöntemleri kullandığı da biliniyor. Örneğin, kötü yönetime karşı son dönemdeki protesto dalgasında, bazı çıkar gruplarının hükümet tarafından rüşvet verilerek veya kandırılarak

ciddi ve birleşik bir ulusal protesto olabilecek bir gösterinin ivmesinin zayıflatıldığına dair haberler yer aldı.

Bu taktik -protesto hareketlerini bölmek için kayırmacılık teklif etmek- tekrar eden bir stratejidir. Altta yatan şikayetleri çözmez; sadece erteler.

Uzun vadede bu, vatandaşların barışçıl protestoların bir değişim aracı olduğuna olan inancını aşındırır ve daha aşırı tepkilerle doldurulabilecek tehlikeli bir boşluk yaratır. (N-K6)

Diğer soru ise “Toplumda eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var mı? Varsa bu yasaları açıklar mısınız?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların tamamı Nijerya Anayasası’nın var olduğunu belirtmiştir. Ancak katılımcıların çoğunluğu uygulamada sorunlar olduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin, N-K2 “Nijerya, en azından kağıt üzerinde, tüm vatandaşlar için eşit hakları garanti altına alması gereken yasalara sahiptir. Sorun uygulamadadır”; N-K4 “Teoride herkes kanun önünde eşittir. Ancak pratikte, seçkinler kanunu çiğnemekten sıyrılırken, yoksullar bazen iddia edilen suçun bile ötesinde yaptırımlara maruz kalırlar” demişlerdir.

Nitekim Nijerya’da meşruiyet konusunda önemli sorunlar olduğu söylenebilir. Bunlardan biri kabileciliğin hala devam ediyor olması ve hatta siyasileşmiş olmasıdır. İsyan ya da çatışma durumunda ise devletin güvenlik güçlerini kullanmasının yanı sıra, orantısız güç kullandığı ve rüşvet kayırmacılık gibi farklı yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Eşit hak ve bunları koruyan yasalar ise var olmasına rağmen uygulamada sorunlar olduğu dikkat çekmektedir.

Kapasite

Katılımcılara sorulan diğer üç soru ise kapasiteye ilişkindir. Bu kapsamda katılımcılara “Devlet klasik görevlerini yerine getirebiliyor mu?

Hangi görevlerini yerine getirebiliyor ya da getiremiyor. Açıklayınız” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan çeşitli cevaplar gelmiştir. Katılımcı N-K1 “Evet! Elllerinden gelenin en iyisini yapıyorlar ve yıllar içinde gelişiyorlar” diyerek devletin klasik görevlerini yerine getirdiğini söylerken; benzer şekilde N-K7’de çabaladıkları ve gelişime açık oldukları üzerinde durmuştur.

Evet, bir dereceye kadar. Sistem ne kadar zayıf olursa olsun, hükümet bir dereceye kadar bazı sorumluluklarını yerine getiriyorsa (örneğin, devlet okullarında ücretsiz eğitim ve üçüncü basamak kurumlarda sübvansiyonlar), hastaneler ve doktorlar özellikle birinci basamak sağlık hizmetleri, altyapı ve elektrik, güvenlik vb. alanlarda sübvansiyon ediliyor. Tüm bunlar, olması gerektiği kadar etkili olmasa da hükümet tarafından kabul ediliyor. Ama dürüst olmak gerekirse, çabalıyorlar. Yine de iyileştirmeye açık alanlar var. (N-K7)

Diğer katılımcılar ise yetersiz olduğu üzerinde dururken, nedenlerine de değinmişlerdir.

Nijerya devleti, güvenlik, eğitim, sağlık hizmeti, altyapı ve adalet sağlamak gibi geleneksel görevlerini yerine getirmeye çalışır. Ancak bu hizmetlerin kalitesi genellikle zayıftır; sağlık sistemi özellikle kırsal alanlarda zayıftır, güvenlik garanti edilmez ve adalet yavaş ve pahalıdır. (N-K2)

Devlet bu temel kamu hizmetlerini sağlayacak kadar güçlü, ancak yolsuzluk ve hukukun üstünlüğüne uyulmaması, devletin bu hizmetleri yeterli bir şekilde sunmasını büyük ölçüde engelliyor. (N-K3)

Devlet, can ve mal güvenliği, eğitim, daha iyi yaşam standardı ve herkese eşit davranma gibi temel görevlerini yerine getirmekte yetersiz kalıyor. Artan güvensizlik ve yoksulluk seviyesi buna işaret ediyor. (N-K4)

Bu konuyla ilişkili bir diğer soruda “Devlet kamu hizmetlerini (altyapı, sağlık, su, ulaşım, eğitim etc.) yerine getirebiliyor mu? Yeterli düzeyde mi? Ve herkes eşit erişim sağlayabiliyor mu? Açıklar mısınız? (Hangileri getirebiliyor ya da getiremiyor)”dır. Bu soruya da katılımcıların tamamı devletin kamu hizmetlerinde yetersiz olduğunu belirtmiştir. Örneğin, N-K1 “Nüfus, temel ihtiyaçların karşılanma hızından daha hızlı artıyor. Henüz yeterliliğe ulaşamadık. Tüm olanaklar nispeten mevcut ve Hükümet, daha yeterli olanaklar sağlamak için gelirleri artırmanın yollarını ince ayarlıyor” diyerek artan nüfusa dikkat çekerken; N-K4, “Sağlanan seviye, ilerleme ve kalkınma için ideal seviyenin altında. Ayrıca, bu sosyal hizmetler, sağlansa bile, kırsal alanların aleyhine olacak şekilde kentsel alanlarda yoğunlaşıyor. Bahsettiğiniz tüm hizmetler büyük ölçüde eksik” diyerek kırsal ve kentsel alanlarda farklılık olduğuna dikkat çekmiştir.

Katılımcı N-K6 ise teoride devlet görevlerini yerine getiriyor olsa da pratikte öyle olmadığı üzerinde durmuştur.

Nijerya'daki kamu hizmetleri, kronik düşük performans ve eşitsizlikle damgalanmıştır. Bazı kent merkezleri nispeten daha iyi altyapı ve sağlık hizmetlerinden yararlanırken, özellikle kırsal ve kent çevresindeki bölgelerdeki Nijeryalıların büyük çoğunluğu ciddi zorluklarla karşı karşıyadır. Eğitim, aşırı kalabalık sınıflar, düşük ücretli öğretmenler ve bakımsız tesislerden olumsuz etkilenmektedir. Sağlık hizmetleri de aynı şekilde sıkıntılıdır; birçok kamu hastanesinde temel malzemeler eksiktir

ve hastalar genellikle kendi ceplerinden ödeme yapmak veya özel kliniklerden yardım almak zorunda kalmaktadır. Temiz suya erişim, birçok toplulukta hâlâ birincil kaynak olarak hizmet veren sondaj kuyuları ve açık kuyular nedeniyle birçok kişi için hâlâ imkânsızdır. Ulaşım sistemleri, özellikle büyük şehirlerin dışında parçalı ve bakımsızdır.

Hizmetlerin dağılımı adil değildir; hangi bölgelerin fon veya ilgi göreceğini genellikle siyasi kayırmacılık belirler. Daha zengin eyaletler veya siyasi olarak uyumlu bölgeler daha iyi hizmetler alma eğilimindeyken, diğerleri geride kalmaktadır.

Yine de ilerleme belirtileri görülmektedir. Temel Sağlık Hizmetleri Sağlama Fonu ve eğitimde eyalet düzeyindeki reformlar (örneğin (devam ve sınav kayıtları için dijital araçlar) doğru yönde atılmış adımlardır; ancak daha fazla tutarlılık, şeffaflık ve ölçeklendirme gerektirirler.

Nijerya'daki kamu hizmetleri yetersiz olmakla kalmıyor, aynı zamanda sıklıkla siyasi çıkar veya finansal sömürü için silah olarak kullanılıyor. Bunun en çarpıcı örneği Abuja-Kaduna-Kano otoyoludur. Ticaret ve ulaşım için bu kritik arter, birçok revizyona ve şişirilmiş bütçelere rağmen yıllarca ihmal edilmiştir. Verimli bir şekilde tamamlanmak yerine, 'devam eden iş' kisvesi altında hazinenin yağmalanması için bir kanal haline gelmiştir.

Bu, büyük altyapı projelerinin geciktirildiği, siyasallaştırıldığı veya müteahhitler ve yetkililer için nakit makinesi haline getirildiği daha geniş bir eğilimi yansıtmaktadır. Bu arada vatandaşlar, kötü yollar ve güvenilirmez ulaşım sistemleri nedeniyle kazalar, güvensizlik ve ekonomik kayıplar gibi sonuçlara katlanmak zorunda kalmaktadır.

Birkaç eyaletteki dijital sağlık programları veya okul beslenme girişimleri gibi umut vadeden reformlar olsa da, bunlar genellikle tutarsız finansman veya yetersiz denetim nedeniyle sürdürülemez durumdadır. (N-K6)

Kapasite konusunda katılımcılara son olarak “Kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız” sorulmuştur. Katılımcılardan N-K1 “Kaynakların adil ve eşit bir şekilde dağıtılıyor. Federal %15, Eyalet %35 ve Yerel Yönetim %50” diyerek kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını söylemiştir. N-K7 ise eşit olduğunu ancak adil olmadığını söylemiştir.

Evet, eşit şekilde dağıtılıyor. Çünkü kaynakların eşit şekilde dağıtılmasını sağlamak için kurulmuş bir kurum var: ülkedeki 6 jeopolitik bölgeyi temsil eden federal karakter komisyonu. Ancak adil değil. Çünkü Nijerya'da çok sayıda etnik köken var ve çoğu olmasa da birçoğu, süper 3 kabile tarafından dışlanmış hissediyor: Hausa/Fulani, Yoruba ve Igbo. (N-K7)

Katılımcılardan N-K2, N-K3, N-K4, N-K5 ve N-K6 ise kaynakların eşit ve adil dağıtılmadığını belirtmiştir. Ayrıca bu katılımcılar kaynakların belirli birey ya da bölgelerde yoğunlaştığına da dikkat çekmiştir. N-K2 “Hayır, kaynaklar adil bir şekilde dağıtılmıyor. Siyasi bağlantıları olan bireyler veya

bölgeler genellikle daha fazla sözleşme, altyapı ve atama alırken, en çok yardıma ihtiyaç duyan yoksul topluluklar en az yardımı alıyor” demiştir. Benzer şekilde N-K6’da,

Hayır, Nijerya’da kaynak dağılımı adil veya eşit olmaktan uzak. Eşitliği sağlamak için tasarlanmış federal yapı, siyasi manipülasyon, seçkin çıkarlar ve bölgesel kayırmacılık tarafından ele geçirilmiş durumda. Nijer Deltası eyaletleri gibi doğal kaynaklara zengin eyaletler, ulusal gelire önemli ölçüde katkıda bulunmalarına rağmen hâlâ çevresel bozulma, yoksulluk ve az gelişmişlikten muzdarip. Gelir dağıtım formülü, federal yetkilileri orantısız bir şekilde kayırıyor ve eyaletleri ve yerel yönetimleri acil ihtiyaçları karşılamak için sınırlı kaynaklarla baş başa bırakıyor. Dahası, federal projeler ve bütçe tahsisleri genellikle nüfus büyüklüğüne veya gerçek ihtiyaçlara değil, siyasi sadakate göre belirleniyor.

Kredi veya hibe gibi sosyal müdahale programları bile sıklıkla siyasi görüşlere sahip gruplara yöneliyor. Bu durum, sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki uçurumu derinleştiriyor ve bölgeler arasında daha fazla ayrışmaya yol açıyor.

diyerek kaynakların ne adil ne de eşit olduğunu vurgulamıştır.

Dolayısıyla Nijerya’da kapasite konusunda sorunların olduğu söylenebilir. Devletin klasik görevlerini ve kamu hizmetlerini yerine getirmede yetersiz olduğu dikkat çekerken, kaynakların eşit ancak adil dağıtılmadığı bazı bölgelere ayrımlar yapıldığı görülmektedir.

Kalkınma

Kalkınma bağlamında ise katılımcılara “Devletinizin mali yapısının güçlü olduğunu düşünüyor musunuz, yaygın bir işsizlikten bahsedilebilir mi? Açıklayınız” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu mali yapının zayıf ve işsizliğin yaygın bir sorun olduğunu belirtirken katılımcı N-K1 “Mali yapı sağlam. İşsizlik yaygın bir sorun değil. Mikro veya küçük ölçekli, orta ölçekli veya büyük ölçekli bir işletme kurmak için birçok fırsat var. Devlet/özel finans kuruluşlarında kredi/hibe olanakları mevcuttur” diyerek tam tersini söylemiştir. N-K5 ise “Nijerya ekonomisi büyük olmasına rağmen şu nedenlerle kırılgandır: Petrol bağımlılığı, Dış borç baskıları ve Yetersiz vergi matrahı. Özellikle gençler arasında işsizlik oranı yüksektir (bazı bölgelerde %30'un üzerinde), bu da güvensizliği ve göçü körüklemektedir” diyerek Nijerya ekonomisinin büyük olmasına rağmen kırılgan olmasının nedenlerine değinmiştir. Ancak oda işsizlik oranlarının yüksekliğine dikkat çekmiştir.

Dolayısıyla Nijerya’da kalkınma bağlamında mali yapının zayıf ve işsizliğin yaygın bir sorun olduğu dikkat çekmektedir.

Kırılganlığın Sıralanmasına İlişkin Bulgular. Kırılganlığın sıralanmasına ilişkin bu bölümde katılımcılara iki soru sorulmuştur. Katılımcılara ilk olarak “Kırılgan devlet genel olarak bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir devletin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ülkeniz “kırılgan devlet” olarak tanımlanabilir mi? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan N-K1 “Kırılgan bir devlet değil”; N-K4 “Güvenlik eksikliği ve sınırlı sosyal hizmetler gibi kırılganlık unsurları olsa da, Nijerya'yı kırılgan bir devlet olarak nitelendirmezdim. Ülke, zorluklara rağmen dirençli”; ve N-K7 “Hayır, yarı kırılgan ve tam kırılgan olmayan bir devlet diyebilirim. Çünkü dürüst olmak gerekirse, uluslararası standartlara uyum sağlamak için iyileştirmeye ihtiyaç duyulmasına rağmen

devlet birçok şeyle ilgileniyor” diyerek Nijerya’yı kırılgan bir devlet olarak nitelendirmemiştir.

Katılımcı N-K2 “Kamu hizmetleri sunma kapasitesinin yetersizliği, güvenlik sorunları, yaygın yoksulluk, yolsuzluk ve seçim hileleri nedeniyle kırılgan bir devlet olarak adlandırılabilir”; N-K3 “Evet, kırılgan bir devlet. Sebepleri şunlardır: Can ve mal güvenliğinin yeterli düzeyde olmaması, yeterli altyapı, sağlık ve eğitim sisteminin olmaması” diyerek Nijerya’nın kırılganlık tanımına göre kırılgan bir devlet olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde katılımcı N-K6:

Evet, çoğu standart tanıma göre Nijerya kırılgan bir devlet tanımına uyuyor. Kırılganlık sadece savaş veya çöküşle ilgili değil; bir hükümetin temel hizmetleri etkili bir şekilde sunamama, hukukun üstünlüğünü uygulayamama veya kamu güvenini sağlayamama durumuyla da ilgili. Nijerya bu üç cephede de mücadele ediyor. Ancak şunu belirtmek önemlidir: Nijerya başarısız bir devlet değil. Birkaç önemli alanda - seçimler hâlâ yapılıyor, sivil toplum aktif ve bazı kurumlar (EFCC, NCDC veya Lagos Eyalet hükümeti gibi) kapasite gösteriyor. Zorluk, kırılganlık denizinde işlevsellik ceplerinin var olmasıdır. (N-K6)

diyerek Nijerya’nın kırılgan bir devlet olmasının yanı sıra başarısız olmadığına dikkat çekmiştir.

Diğer soru olarak ise katılımcılara “Sizce ülkenizin en önemli sorunu/sorunları nelerdir? (En önemliden daha az önemliye doğru sıralayınız.)” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya çeşitli cevaplar vermişlerdir ancak bazı sorunlar her katılımcı tarafından tekrarlanmıştır. N-K2, “1. Yolsuzluk, 2. Güvensizlik ve Silahlı Çatışmalar, 3. İşsizlik, 4. Eğitim

Sistemi, 5. Sosyal Eşitsizlik”; N-K3 “Kötü yönetim, Yolsuzluk, Güvensizlik, Zayıf enerji arzı, Zayıf altyapı, Zayıf eğitim sistemi, Zayıf sağlık sistemi, Zayıf tarım sistemi”; N-K4 “Güvensizlik, Yoksulluk, Okuma yazma bilmeme, Sağlık, Yolsuzluk, Yetersiz stratejik odaklanma”; N-K5 “(1). Yolsuzluk (2). İşsizlik/yoksulluk (3). Zayıf altyapı (4). Zayıf sağlık/eğitim (5). Etnik ve dini ayrımcılık, (6). Çevresel bozulma (örneğin petrol sızıntıları, çölleşme)”; N-K7 “(1)- Yolsuzluk (2)- Her şeyin siyasallaştırılması (tüm çatışmaların ve krizlerin sebebidir)” şekline sıralamıştır.

Katılımcı N-K6’da benzer sorunlardan bahsetmiş ancak açıklamalarda da bulunmuştur.

(1) Güvensizlik – En büyük tehdit. Terörizm ve haydutluktan ayrılıkçı şiddete ve mezhep çatışmalarına kadar, Nijeryalılar sürekli korku içinde yaşıyor. Bu güvensizlik, ulusal yaşamın her alanını etkiliyor: tarım, eğitim, ulaşım, yatırım. (2) Yolsuzluk – Verimsizliğin ve adaletsizliğin kökü. Hizmet sunumunu sekteye uğrattıyor, yatırımı caydırıyor ve halkın hayal kırıklığını körükliyor. Hiçbir reform, yolsuzlukla yüzleşmeden başarılı olamaz. (3) İşsizlik ve Yoksulluk – Özellikle gençler arasında tehlikeli bir ikili. Boş eller, boş cepler ve yıkılmış hayaller, suç, göç ve aşırı cılızlığı besliyor. (4) Etnik ve Dini Ayrım – Aşiretçilik, kayırmacılık ve kimliğin siyasi manipülasyonu sürekli tehdit edilen kırılgan birlik. Ulusal bütünleşme uzak bir ideal olarak kalıyor. (5) Zayıf Altyapı – Kötü yollar, güvenilirmez elektrik, zayıf su sistemleri – bunlar günlük yaşamı zorlaştırır ve iş yapma maliyetlerini dayanılmaz hale getirir. (6) Zayıf Eğitim ve Sağlık Sistemleri – Yetersiz finansman, yetersiz personel ve aşırı yük nedeniyle vatandaşlar ya acı çeker ya da pahalı alternatifler

arar. (7) Yargı Zayıflığı ve Hukukun Üstünlüğü Eksikliği – Seçici adalet, sisteme olan güveni aşındırır ve cezasızlığı körükler. (8) Aşırı Merkezi Yönetim – Merkezde çok fazla güç olması, sorunlarını daha iyi anlayan eyaletlerde ve yerel bölgelerde yavaş bir kalkınmaya yol açar. (N-K6)

Katılımcı N-K1 ise “Modern Sömürgecilerin/ Afrika'nın düşmanlarının, kaçırıcılar ve kiralık makineler hakkında ihbarda bulunması, Afrikalı liderlerin, Afrikalıların aleyhine onları memnun etmek için kontrol edilmeden/ tehdit edilmeden/manipüle edilmeden ülkelerini yönetmelerine izin vermelidir” diyerek Nijerya'nın sömürge geçmişine ve dış güçlere değinmiştir.

Sonuç olarak Nijerya kamu hizmetlerini sunma kapasitesinin yetersizliği, güvenlik sorunları, yaygın yoksulluk, yolsuzluk ve seçim hileleri nedeniyle kırılgan olarak tanımlanırken; çabası sebebiyle dirençli olarak görülmektedir. Ayrıca Nijerya'da “yolsuzluk, yoksulluk, güvensizlik, işsizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, eşitsizlik” en önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

4.5.4. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Kırılganlık

4.5.4.1. Genel Görünüm

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, Doğu Afrika bölgesinde yer alan bir ülkedir. Başkenti Addis Ababa'dır. Kuzeyinde Eritre ve Cibuti, güneyinde Kenya, doğusunda Somali ve batısında Sudan ve Güney Sudan yer almaktadır. 1.127.127 kilometrekarelik bir alan kaplayan (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2022) Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti'nin denize kıyısı bulunmamaktadır.

Şekil 32

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Haritası

1993 yılında Eritre'nin ayrılmasıyla birlikte Kızıldeniz ile bağlantısı kopan Etiyopya, dünyanın en kalabalık denize kıyısı olmayan ülkesi konumuna gelmiştir. Etiyopya adını klasik zamanlarda Yukarı Nil bölgesinde yer alan Mısır'ın güneyindeki toprakları ifade eden Yunanca "Aethiopia" kelimesinden almaktadır. Etiyopya Afrika kıtasının ikinci en kalabalık ülkesidir. World Population Review 2024 nüfus verilerine göre 132.060.000 nüfusu sahip olan Etiyopya'da kilometrekareye 120 kişi düşmektedir (World Population Review, 2024). Yaklaşık olarak nüfusun yarısı erkek iken yarısı da kadınlardan oluşmaktadır (The World Factbook, 2025).

1980'den günümüze Etiyopya'nın nüfusu artarak devam etmiş ve yine artacağı öngörülmektedir. Özellikle 2010 yılı ile 2024 yılları arasında ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu ciddi artışın 2030-2050 yılları arasında da yaşanacağı öngörülmektedir.

Tablo 84*1980 - 2050 Yılları Arası Nüfus Boyutu – Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti*

Nüfus Boyutu	1980	1990	2000	2010	2024	2030	2050
Etiyopya	34.4	47.6	67.4	90.5	132.1	152.9	225.0

Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti yaş bağıllık oranı yüksek olan ülkelerdendir. Toplam yaş bağıllık oranı yüzde 73.3 iken, gençlerde bu oran yüzde 67.7 ve yaşlılarda yüzde 5.6'dır. Dolayısıyla Etiyopya yaş bağıllık oranında nispeten çok yüksek olmasa da her 100 çalışan yaklaşık olarak 74 kişi bakmakla yükümlüdür.

Etiyopya'da nüfusun yarısı 18 yaş altı iken, doğurganlık oranı yüzde 3.9'dur.

Tablo 85*Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Nüfus Profili - 2024*

Nüfus Profili	
Nüfus Büyüklüğü (milyon)	132,0
Ortanca Yaş (Yıl)	18,5
Doğurganlık Oranı	%3.9
Yaş Bağımlılığı	
- Genç	%67,7
- Yaşlı	%5,6
- Toplam	%73,3

Not. World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

Etiyopya, etnik temelli 12 bölgesel eyalet ve 2 imtiyazlı şehirden oluşmaktadır. Bunlar, Adis Abeba (Addis Ababa) ve Dire Dawa şehirleri ile Afar, Amara (Amhara), Binshangul Gumuz, Gambela Hizboch (Gambela), Hareri Hizb (Harari), Oromia, Sidama, Sumale, Tigray, YeDebub Biheroch Bihereseboch na Hizboch (Güney Milletleri, Milliyetleri ve Halkları), YeDebub M'irab Ityop'iya Hizboch (Güneybatı Etiyopya Halkları), Güney Etiyopya Halkları eyaletleridir. Özellikle merkezi konumda bulunan başkent

evresinde yoğunluk daha yüksekken, doğu ve güneydoğu daha seyrek nüfuslu yerlerdir (The World Factbook, 2025). Dolayısıyla nüfusun yüzde 23.2'si kentlerde yaşamaktadır.

Tablo 86

Kentsel Nüfus (milyon)

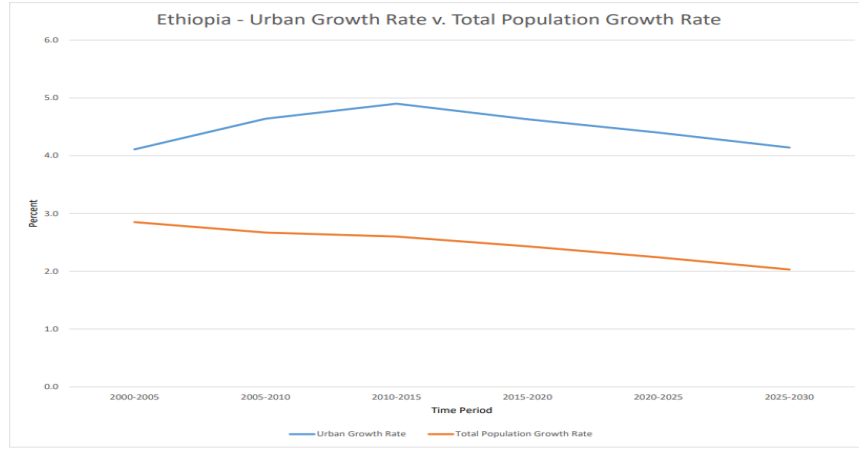
	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Etiyopya	29.65	35.34	41.10	46.96	52.92	58.90	64.86

2020 yılında 29.65 milyon kişi kentlerde yaşarken, bugün 35.34 milyon kişi kentlerde yaşamaktadır. Gittikçe artan kentsel nüfus sayısı 2050 yılında 64.86 milyonu bulacağı öngörülmektedir.

Etiyopya'da kentsel nüfus büyüme hızı özellikle 2010-2015 yılları arasında ciddi bir yükselme yaşamışsa da sonrasında düşüşe geçmiş ve 2030 yılına kadar da düşüşte olacağı öngörülmektedir. Toplam nüfus büyüme hızı ise en yüksek orana 2000-2005 yılları arasında ulaşmıştır. Ancak sonrasında düşüşe geçmiş ve 2025-2030 yılları arasında en düşük noktaya ulaşmıştır. Yıllık nüfus artış hızı 2000-2020 yılları arasında yüzde 4.5 iken; 2020-2030 yılları arasında düşme yaşayarak yüzde 4.1 olması beklenmektedir (UNICEF, 2023).

Şekil 33

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Kentsel ve Toplam Nüfus Artış Hızı, 2000-2030

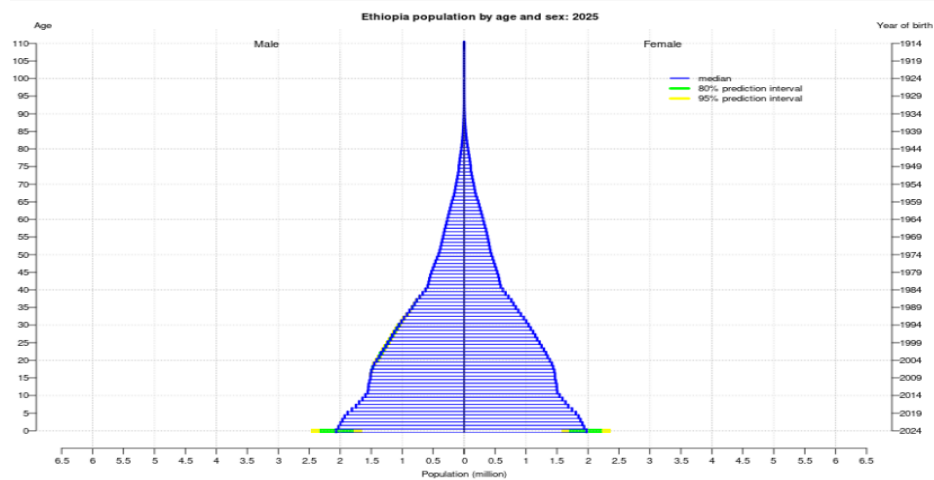

Not. UNICEF'den uyarlanmıştır, 2023.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyetinde nüfusun yüzde 38,7'si 0-14 yaş; yüzde 58'i 15-64 yaş ve yüzde 3,4'ü 65 yaş ve üzerinden oluşmaktadır (The World Factbook, 2025).

Şekil 34

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Nüfus Piramidi - 2024

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2025.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyet'inin toplam doğurganlık oranı kadın başına 4.2 çocuktur. Bir milyon nüfus başına doğum oranı 31 canlı doğuma, 5.9 bebek ölüm oranına denk gelmektedir. Yaşam beklentisi ise kadınlarda 71, erkeklerde ise 65'tir. Doğumda toplam yaşam beklentisi de 65 yıldır (The World Factbook, 2025). Nitekim Etiyopya'nın bebek ölüm oranları düşük, özellikle kadınlarda yaşam beklentisi oldukça yüksek ve doğum oranlarının da yüksek olduğu bir ülke olduğu söylenebilir.

Tablo 87

Anne - Bebek Doğum - Ölüm Oranları

Kadın başına canlı doğum	4.2
Doğum oranı ve ölüm oranı (1milyon nüfus başına)	31 doğum 5.9 ölüm
Yaşam beklentisi (yıl)	
- Kadın	71
- Erkek	65
TOPLAM	65.0

Not. UN'den uyarlanmıştır, 2024.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti diğer Afrika kıtasındaki birçok ülkede olduğu gibi etnik çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Çeşitli kaynaklara göre farklılaşsa da yaklaşık olarak 80 farklı etnik yapıdan söz edilebilir (Ticaret Bakanlığı, 2024; The World Factbook, 2025; Dışişleri Bakanlığı; İNSAMER, 2020). Önemli bir etnik grup olan Oromo nüfusun yaklaşık olarak yüzde 40'ını oluştururken; yüzde 25'i Amhara, 6 Somali, 7 Tigray, 9 Sidamo, 2 Gurage, 4 Affar, 4 Wolaita 3 diğerlerinden oluşmaktadır. Oromolar çoğunlukla orta ve güney kesimlerde yerleşik iken, Amhara ve Tigreler ülkenin kuzey bölümünde, Sidamalar kuzeybatıda, Somaliler güneydoğuda, Afarlar ise çoğunlukla kuzeydoğuda yerleşiktirler (Ticaret Bakanlığı, 2024). Resmi dili ise İngilizce ve Arapça olan Etiyopya'da Amarigna (Amharca), Oromigna, Tigrigna, Somaligna ve Sidamigna ile bölgesel diller konuşulmaktadır (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2022). Ayrıca nüfusun %45'i Hristiyan, %50'si Müslüman ve geri kalan %5'lik kesim ise yerel inanışlara sahiptir.

Hristiyanların %85'i Ortodoks, %10'u ise Protestan, %5'i de Katolik'tir. Müslümanların ise hemen hemen tamamı Sünni Müslümandır (Ticaret Bakanlığı, 2024). Dolayısıyla Etiyopya farklı etnik yapıları, farklı dilleri ve dinleri içinde barındıran bir yapıya sahiptir.

Etiyopya tüm dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapan bir ülkedir. Öyle ki yapılan kazılarda 3 milyon yıllık insan iskeletlerine rastlanılmıştır. Etiyopya'da kurulan ilk devlet M. Ö. 8. yüzyılda kurulmuş olan Diamat Krallığıdır. Bu krallık M. Ö. 1. yüzyılda çökmüş ve yerine Aksum Krallığı kurulmuştur. Aksum Krallığı topraklarını doğuya ve kuzeye doğru genişletmişse de 7. yüzyıldan itibaren bölgede yaygınlaşan İslamiyet ile yaşanan fetih hareketleri sonucu zayıflayan devlet 960 yılında yıkılmıştır. 20. yüzyıla kadar ise Etiyopya Krallığı yanı sıra pek çok beylik ve devletçik bölgede var olmuştur. 1934-41 yılları arasında İtalya işgali altında kalan Etiyopya da 1974 yılında The Derg adlı askeri bir cunta yaşanmış ülkede 1930 yılından beri hüküm süren İmparator Haile Salassie'yi tahtından indirerek sosyalist bir rejim kurulmuştur. Ancak kanlı darbelere, isyanlara, uzun süren kuraklık yılları ve toplu iltica sorunlarına sahne olan Etiyopya'da, 1991 yılında isyancı güçlerin Etiyopya Halkın Devrimci Demokratik Cephesi (Etiyopyan People's Revolutionary Democratic Front -EPRDF) altında bir koalisyon kurmaları ile bu rejim de devrilmiştir. Askeri cuntanın devrilmesi ile politik ve ekonomik açıdan istikrarlı bir döneme girilmişse de 1993'te Eritre Etiyopya'dan ayrılmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Etiyopya ve Eritre arasında sınır savaşı uzun yıllar devam etmiş dönemsel olarak barış anlaşmaları ile sona erdirilmiştir. 1994 yılında anayasasını kabul eden Etiyopya'da 1995 yılında ilk çok partili seçimler düzenlenmiştir. Bugün bağımsız olan Taye Atske Selassie tarafından yönetilmektedir.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti "Federal Parlamenter Cumhuriyet" ile yönetilmektedir. Bu bağlamda yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşmaktadır. Yürütme devlet başkanı, hükümet başkanı ve

kabineden oluşurken, Başkan, Parlamento'nun her iki kanadı tarafından 6 yıllık bir süre için dolaylı olarak seçilmektedir. En fazla iki dönem için seçilebilmektedir. Kabine yani bakanlar kurulu ise Başbakan tarafından seçilmekte ve Halk Temsilcileri Meclisi tarafından onaylanmaktadır. Bugün Cumhurbaşkanı TAYE Atske Selassie, Başbakan ABIY Ahmed Ali' dir.

Yasama organı alt meclis ve üst meclisten oluşmaktadır. Alt meclis yani Halk Temsilcileri Meclisi hepsi doğrudan seçilmiş 547 koltuktan oluşmaktadır. Görev süreleri ise 5 yıl olup, yasaları geçirmekten sorumludurlar. Ancak en son 21 Haziran 2021 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde Tigray Eyaleti ve diğer bölgelerde yaşanan güvenlik sorunları sebebiyle 547 koltuktan sadece 470 koltuk doldurulabilmiştir. Üyelerin yüzde 41,9'u ise kadındır. Üst meclis ise diğer adıyla Federasyon Meclisi, tamamı dolaylı olarak seçilen 153 koltuktan oluşmaktadır. Federasyon Meclisi Anayasayı ve federal-bölgesel konuları yorumlamaktan sorumlu olup, görev süresi 5 yıldır. Kadın oranı ise yüzde 29,7'dir.

Yargı oranı ise Federal Yüksek Mahkeme ve alt mahkemelerden oluşmaktadır. Federal Yüksek Mahkeme 11 yargıçtan oluşmakta; Federal Yüksek Mahkeme başkanı ve başkan yardımcısı başbakan tarafından önerilmekte ve Halk Temsilcileri Meclisi tarafından atanmaktadır. Federal Yüksek Mahkeme başkanının başkanlık ettiği 10 üyeli bir organ olan Federal Yargı İdari Konseyi tarafından aday gösterilen ve Halk Temsilcileri Meclisi tarafından atanan diğer Yüksek Mahkeme yargıçlarından oluşmaktadır. Hâkimler 60 yaşında emekli olana kadar görev yapmaktadırlar. Alt mahkemeler federal yüksek mahkemeler ve federal ilk derece mahkemeleri; eyalet mahkeme sistemleri (federal sistemin ayna yapısı); şariat mahkemeleri ve örfi ve geleneksel mahkemeleridir (The World Factbook, 2025).

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, tropikal muson iklimi hâkimdir. Denize kıyısı olmayan Etiyopya'nın özellikle kuzey kesimlerinde dağlık bölgeler bulunmakta olup, Rift vadisi ülkeyi ikiye bölmektedir. Rift

vadisinin güney ve güneybatısında çok sayıda göl yer almaktadır. En uzun iAwah ve Wabishebelle nehirleriyle birlikte çok sayıda irili ufaklı nehirler vardır. Öyle ki bu nehirler sayesinde yaklaşık olarak 3 milyar MW hidroelektrik üretimi gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla ülkede enerji kullanımının yüzde 98'i hidroelektrik enerjisinden sağlanmaktadır. Bunun dışında ülkede önemli miktarda altın, titanyum, platinyum, nikel, potasyum ve soda yatakları ile rezerv durumları hakkında kesin bilgiye ulaşılamamış mermer, granit, kalker, kalay, alçıtaşı, değerli taş, demir cevheri, kömür, bakır, silis, diyotomit madenleri de bulunmaktadır. Yine doğal gaz ve petrol potansiyelinin varlığı tahmin edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2024; The World Factbook, 2025; Dışişleri Bakanlığı).

Etiyopya'nın ekonomisi önemli oranda tarıma dayanmaktadır. Nitekim ihracatta da çok büyük bir bölümü tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Kahve, çay, baharat, sebzeler ve bazı kök ile yumrular, yağlı tohum ve meyveler, saman ve kaba yem, canlı ağaçlar ve diğer bitkiler ihracatın önemli bir oranını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan, ABD, Hollanda ve Birleşik Arap Emirlikleri ihracatta en önemli yeri tutmaktadır. İthalatta ise sanayi ürünleri öne çıkmaktadır. Genel olarak petrol yağları, kimyasal gübreler, otomobiller, palm yağı ve tıbbi ilaçlar en önemlileridir. Toplam ithalatın yüzde 10'unu buğday, pirinç, şeker ve palm yağı oluşturmaktadır. İthalatında ise Çin en önemli yeri tutmakta, bu ülkeyi Hindistan Kuveyt ve Suudi Arabistan takip etmektedir. (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Etiyopya'da 15 yaş ve üzeri olup, istihdam edilen ya da iş arayan kişi sayısı yani işgücü oranı 2023 verilerine göre 62.647 milyondur. İşsizlik oranı ise yüzde 3,5'tir. Genç işsizlik oranı (15-24 yaş) ise yüzde 5,6 iken; erkeklerde yüzde 4 ve kadınlarda yüzde 7,4'tür (The World Factbook, 2025). Nitekim Etiyopya nüfusu ciddi bir işgücüne sahipken, özellikle kadınlarda genç işsizlik daha yaygındır.

Etiyopya'da 2023 verilerine göre GSYİH 163.698 milyar dolardır. Tabloda da görüldüğü üzere bunun önemli oranı yaklaşık yüzde 37'si hizmetler için kullanılmaktadır. Yüzde 35.8'i ise tarım ve yüzde 24.5'i sanayi için kullanılmaktadır.

Tablo 88

GSYİH Sektöre Göre - 2023

GSYİH (milyar dolar)	163.698
Tarım	%35.8
Sanayi	%24.5
Hizmetler	%37

Not. The World Factbook'dan uyarlanmıştır, 2025.

2019'da GSYİH'nın yüzde 31,45'i kamu borcunu oluşturmaktaydı. 2019 verilerine göre ise GSYİH'nın eğitim harcamaları yüzde 4,5'ini oluşturmaktaydı. 2021 verilerine göre yine GSYİH'nın sağlık harcamaları ise yüzde 3,2 olup, hekim yoğunluğu 1000 kişide 0.11, hastane yatak yoğunluğu ise 0,3 yataktır (The World Factbook, 2025). Dolayısıyla Etiyopya kamu borcu oldukça yüksek olup, GSYİH'da eğitim ve sağlık için oldukça düşük paylarda harcamalar yapıldığı söylenebilir.

2015 verilerine göre Etiyopya nüfusunun yüzde 23,5'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Gini endeksi katsayısı 2015 verilerine göre ise 35'tir. Etiyopya'nın Dünya Ekonomi Eşitsizlik endeksine göre puanı 48.7'dir (World Economics, 2025). Ayrıca 2023/2024 yılı İnsani Gelişme Raporuna (Human Development Index (HDI)) göre 2022 verilerinde Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti 0.492 puanla 176. sırada yer almaktadır. Bu kapsamda yaşam beklentisindeki eşitsizlik yüzde 21.9, eğitimdeki eşitsizlik yüzde 42.8 ve gelirdeki eşitsizlik yüzde 36.5'tir. Böylece Nijerya düşük insani gelişme gösteren ülkeler arasındadır (HDR, 2024, s. 281, 286).

Tablo 89

HDI' ya göre Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti

HDI Oranı	1990	2000	2010	2015	2019	2020	2021	2022	1990-2022 (%)
176	-	0.286	0.409	0.455	0.485	0.489	0.489	0.492	-

Not. UNDP'den uyarlanmıştır, 2024, s. 281.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyetinin yıllar içerisinde insani gelişme endeksi puanları değerlendirildiğinde bir artış görülmektedir. Ancak bu artış insan gelişimi için son derece önemli olan sağlık, eğitim, yaşam standartları gibi temel boyutlarının gittikçe kötüleştiği anlamına gelmektedir.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti yönetim endeksi verilerine göre 31.5 puanla 113. sırada yer almaktadır. Bu doğrultuda yönetim derecesi D notuna sahip olup, kötü bir yönetişime sahiptir (World Economics, 2025). Düşük hukukun üstünlüğü, düşük basın özgürlüğü ve düşük siyasi haklara sahip olurken; yolsuzluk algısı konusunda kötüdür. Dolayısıyla Nijerya'nın Tablo'daki verilere göre güvenilmez bir ülke konumunda olduğu söylenebilir.

Tablo 90

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Yönetişim Endeksi Verileri - 2025

	Sıra	Yönetişim endeksi (0-100)	Yönetişim Derecesi (A-E)	Hukukun Üstünlüğü (0-100)	Basın Özgürlüğü (0-100)	Siyasi Haklar (0-100)	Yolsuzluk Algıları (0-100)
Etiyopya	113	31.5	D	30.7	30.6	33.3	16.9

Not. The World Economics'den uyarlanmıştır, 2025.

4.5.4.2. Doküman Analizi

Doküman analizi kapsamında Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyetine ilişkin “Kırılgan Devlet Endeksi (Fragile State Index - FSI)”, “Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (Country Policy and Institutional Assessment - CPIA)”, “Yolsuzluk Algı Endeksi Corruption Perception Index- CPI” ve “Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI)” verileri değerlendirilmiştir.

Kırılgan Devlet Endeksi

Kırılganlık Devlet Endeksi 2024'e göre Etiyopya 178 ülke arasından 12. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Etiyopya Afrika kıtasının yüksek alarm veren ülkelerinden biridir.

Tablo 91

FSI 2019-2024

Ülke	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Etiyopya	94.2	94.6	99.0	99.3	100.4	98.1

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data' dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Yıllara göre kırılganlık endeksine bakıldığında Etiyopya'nın puanlarında 2023 yılına kadar artış görülmektedir. Ancak 2024 yılında bir düşüş görülse de Etiyopya yüksek alarm veren ülkelerden biri olmayı devam ettirmektedir.

Kırılganlık Endeksi 2024'e göre Etiyopya tüm göstergelerde oldukça yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle sosyal kesişen göstergeler en yüksek puana sahip olup, daha fazla kırılgan olduğunu göstermektedir.

Tablo 92

FSI 2006- 2024 – Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti

Y ı l	Uyum Göstergel eri	Ekonomik Göstergeler	Siyasi Göstergeler	Sosyal + Kesişen Göstergeler	T O P L A M	S ı r a

	Güvenlik Aygıtları	Hizipleşmiş Elitler	Grup Şikâyeti	Ekonomik Düşüş	Eşit Olmayan Klakınma	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü	Devlet Mesruiyeti	Kamu Hizmetleri	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü	Demografik Baskılar	Mülteciler ve İç Göçmenler	Dış Müdahale		
2024	7.9	9.3	8.6	6.5	7.8	5.9	8.0	8.9	8.5	9.9	9.0	7.8	98.1	12
2023	8.6	9.3	8.9	6.8	7.5	6.2	8.2	8.7	8.8	9.8	9.5	8.1	100.4	11
2022	8.5	9.2	9.2	6.0	7.0	6.3	8.5	8.6	8.7	9.7	9.2	8.4	99.3	13
2021	8.4	9.2	9.5	5.9	6.7	6.6	8.8	8.9	8.4	9.4	9.1	8.1	99.0	11
2020	7.9	8.9	9.0	6.1	6.2	6.3	8.5	8.3	7.9	9.1	8.8	7.6	94.6	21
2019	8.2	7.9	8.5	6.4	6.5	6.6	8.0	8.3	8.2	9.0	8.7	7.9	94.2	23
2018	8.7	8.4	8.8	6.7	6.8	7.6	8.5	8.5	8.7	9.5	9.0	8.4	99.6	15
2017	8.4	8.7	9.1	7.0	6.5	7.6	8.2	8.8	9.0	9.8	9.3	8.7	101.1	15
2016	8.1	8.3	8.6	6.7	6.7	7.3	7.7	8.3	8.5	9.3	9.5	8.2	97.2	24
2015	8.4	8.6	8.5	6.9	7.1	7.0	7.4	8.6	8.5	9.2	9.4	7.9	97.5	20
2014	8.1	8.7	8.9	7.4	8.3	6.7	7.1	8.9	8.0	9.4	9.0	8.4	97.9	19
2013	8.4	8.7	8.6	7.7	7.6	6.7	7.3	8.7	8.7	9.7	8.7	8.1	98.9	19
2012	8.1	8.7	8.1	7.4	7.9	7.0	7.2	8.4	8.6	9.6	8.7	8.2	97.9	17
2011	7.9	9.0	8.4	7.7	8.2	7.2	7.5	8.4	8.5	9.1	8.2	8.1	98.2	20
2010	7.8	9.0	8.6	8.0	8.5	7.5	7.7	8.1	8.7	9.2	7.8	7.9	98.8	17
2009	7.5	8.8	8.2	8.3	8.8	7.7	7.9	8.2	8.5	9.4	8.0	7.6	98.9	16
2008	7.5	8.9	7.8	8.2	8.6	7.5	7.9	7.5	8.5	8.9	7.5	7.3	96.1	16
2007	7.5	8.9	7.8	8.0	8.6	7.5	7.9	7.0	8.5	9.0	7.9	6.7	95.3	18
2006	7.5	8.7	7.0	8.0	8.5	7.5	7.6	6.2	8.0	9.0	7.6	6.3	91.9	26

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data'dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Tabloda da görüldüğü üzere Etiyopya'nın en kırılgan olduğu göstergelerin başında “demografik baskılar (9.9)” gelirken, ikinci sırada “hizipleşmiş elitler (9.3)” ve üçüncü sırada “mülteciler ve iç göçmenler (9.0)” gelmektedir. Dolayısıyla Etiyopya'nın en kırılgan alanlarıdır denilebilir.

Devamında ise “kamu hizmetleri”, “grup şikâyeti”, “insan hakları ve hukukun üstünlüğü”, “devletin meşruiyeti”, “güvenlik aygıtları”, “dış müdahale” ve “eşit olmayan kalkınma” önemli oranlarda yer almaktadır.

Tablo 93

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti FSI 2024 Göstergelerin Sıralaması

Etiyopya	Göstergeler
9.9	Demografik Baskılar
9.3	Hizipleşmiş Elitler
9	Mülteciler ve İç Göçmenler
8.9	Kamu Hizmetleri
8.6	Grup Şikâyeti
8.5	İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü
8	Devlet Meşruiyeti
7.9	Güvenlik Aygıtları
7.8	Dış Müdahale Eşit Olmayan Kalkınma
6.5	Ekonomik Düşüş
5.9	İnsan Kaçışı ve Beyin Göçü

Not. The Fund For Peace tarafından hazırlanan Fragile States Index, Global data'dan uyarlanmıştır, 2024, <https://fragilestatesindex.org/global-data/>.

Sonuç olarak FSI 2024'e göre Etiyopya'nın en fazla sorun olan konuları şu şekilde özetlenebilir:

- Nüfus devlet üzerinde demografik baskılara sebep olmaktadır.
- Devlet kurumlarında çeşitli etnik, sınıfsal, ırksal ya da dini sebeplerle parçalanmalar yaşanmaktadır.

- Mülteciler ve iç göçmenler hem Etiyopya için hem de diğer ülkeler için önemli bir diğer sorundur.
- Etiyopya sağlık, eğitim, su, ulaşım, altyapı gibi temel hizmetlerini yerine getirememektedir.
- Grup şikâyeti, bölünmeler, ayrışmalar ve farklı grupların hizmetlere ya da kaynaklara ulaşımı ile siyasi sürece dahil olma konularında sorunlar dikkat çekmektedir.
- İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü, medeni ve siyasi haklar, medeni ve siyasi özgürlükler, hak ihlali, şeffaflık, adalet ve eşitlik konularındaki sorunlar yaşanmaktadır.
- Devletin meşruiyeti konusunda sorunlar vardır. Hükümetin nüfusu temsil etme derecesi, siyasi sürece güven, hükümetin temsiliyeti, şeffaflık-açıklık, adalet, siyasi şiddeti içermektedir.

Daha az sorunlar ise;

- Güvenlik aygıtları, isyanlar, saldırılar, terörizm gibi devlete yönelik güvenlik tehditleri ile kuvvet kullanma tekelinin kimde olduğu konusunda sorunlar vardır.
- Dış aktörlerin bir devletin özellikle güvenlik ve ekonomik işleyişi üzerindeki tesir ve etkisi ile dış aktörlerin büyük ölçekli krediler, kalkınma projeleri ya da dış yardımlar yoluyla devam eden bütçe desteği, maliyenin kontrolü, devletin ekonomi politikasının yönetimi gibi ekonomik bağımlılık yaratan durumlara ilişkin sorunlar
- grupların istihdama, eğitime ya da mesleki eğitime erişim yoluyla iyileştirme yolu, ekonomik eşitsizlik sorunları yaşanmaktadır.

En az ise;

- Ekonomik düşüş ve yoksulluk, işsizlik, enflasyon sorunları varlığını sürdürmektedir.

- İnsan kaçıışı ve beyin göçü, nüfusun ekonomik açıdan üretken kesimler ile vasıflı işçilerin gönüllü göçünü içerirken, bir yandan da fiili ya da korkulan zulüm, baskı sebebiyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan ya da zorla yerinden edilmesinin ekonomi üzerinde yaratacağı ekonomik etkide sorunlardan bir diğeridir.

Etiyopya FSI 2024 verilerine göre tüm göstergeler bakımından kırılgan bir ülke konumunda yer almaktadır. Çünkü göstergelerin önemli bir kısmında yüksek puanlar almıştır. Ancak bu puanlar birbirinden farklı oranlarda olup, konularda birbirinden farklıdır. Bu bağlamda Etiyopya’da en fazla sorun olan konular olarak “nüfusun devlet üzerinde demografik baskılara sebep olması, elit grupların söz sahibi olması, mülteciler ve iç göçmenler ile devletin temel hizmetleri yerine getirememesi” sıralanmaktadır.

Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme

Etiyopya CPIA 2024 puanı 3.2’dir. Ortalama bir puana sahip olan Etiyopya, en yüksek performansa toplumsal katılım ve eşitlik politikaları kategorisinde sahip iken; en düşük performansa ekonomik yönetimi kategorisinde sahiptir. Alt kategoriler içerisinde ise 4.0 puanla en yüksek performansa insan kaynakları inşası ile bütçe ve mali yönetim kalitesi kategorisinde sahiptir. Ancak tüm ana ve alt kategori performans puanlarına bakıldığında tamamında yüksek performansa sahip olunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Etiyopya CPIA endeksine göre çeşitli kategorilerde sorunlar yaşadığı dikkat çekmektedir.

Tablo 94

CPIA 2024 Etiyopya Federal Cumhuriyeti

Göstergeler	ETİYOPYA
Ekonomi Yönetimi	2.8
Para ve döviz kuru	2.5
Maliye Politikası	3.5
Borç Politikası	2.5
Yapısal Politikalar	3.2
Ticaret	3.5

Finans Sektörü	3.0
İş Çevresi	3.0
Toplumsal Katılım ve Eşitlik Politikalar	3.5
Cinsiyet Eşitliği	3.0
Kamusal Kaynak Kullanımında Eşitlik	3.5
İnsan Kaynakları İnşası	4.0
Sosyal koruma ve işgücü	3.5
Çevre sürdürülebilirliği	3.5
Kamu Sektörü Yönetimi ve Kurumları	3.1
Mülkiyet Hakları ve Yasa Tabanlı Yönetim	2.0
Bütçe ve Mali Yönetimin Kalitesi	4.0
Gelir Hareketliliğinin Verimliliği	3.0
Kamu Yönetiminin Kalitesi	3.5
Kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk	3.0
Genel CPIA Puanı	3.2

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

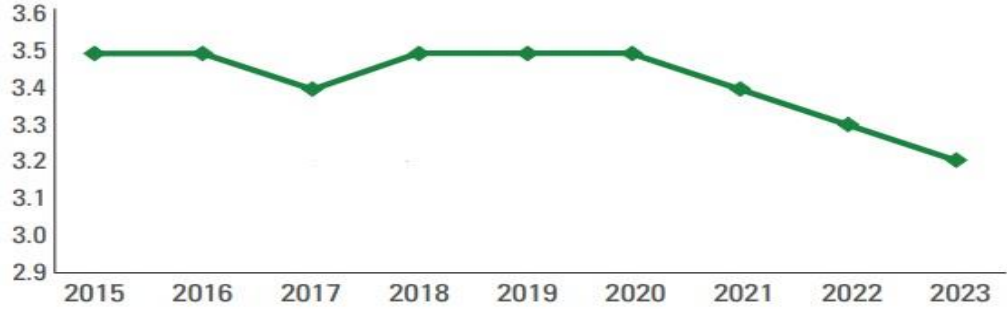
Ekonomik yönetim göstergesi Etiyopya'nın ortalamanın altında kaldığı tek göstergedir. Para ve döviz kuru ile borç politikası bakımından 2.5 puanla ortalamanın altında kalırken, maliye politikası bakımından 3.5 puanla ortalamanın üstünde yer almaktadır.

Yapısal politikalar ile toplumsal katılım ve eşitlik politikalar göstergelerinin tüm alt göstergelerinde ortalamanın üstünde bir puana sahip olan Etiyopya, mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim alt göstergesi hariç tüm kamu sektörü yönetimi ve kurumları göstergelerinde ortalamanın üstünde bir puana sahiptir.

2015-2023 yılları arası CPIA Etiyopya puanları değerlendirildiğinde 3.5 puan ile 3.2 puan arasında bir değişme yaşanmıştır. Ancak 2020 ile 2023 yılları arasında ciddi bir düşüş dikkat çekmektedir. Günümüzdeki puanı ise bu yıllar arasında en düşük performansa sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 35

CPIA Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti 2015 - 2023

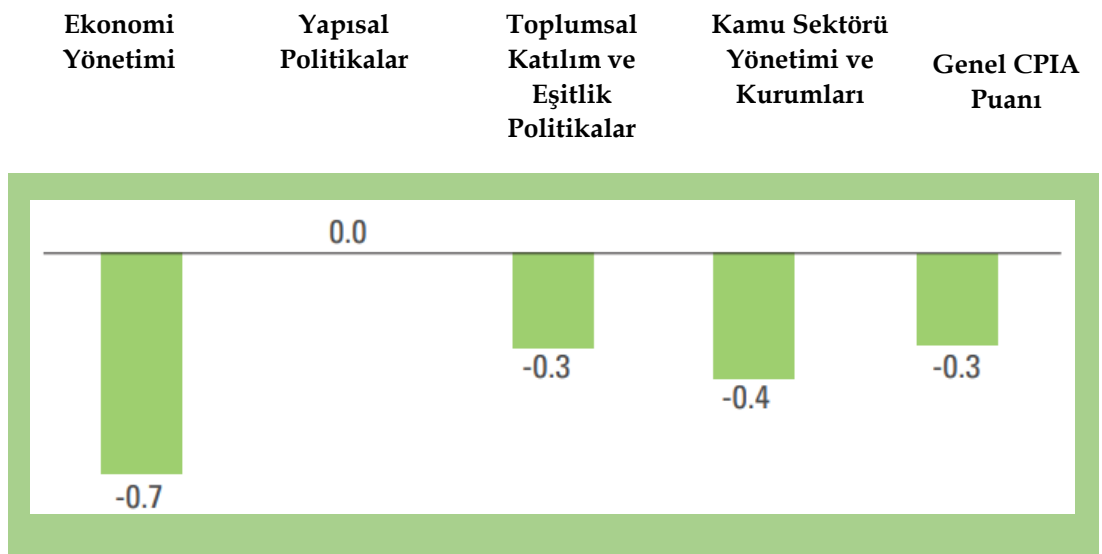

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Kategoriler bağlamında değerlendirildiğin ise yapısal politikalar dışında tüm ana kategorilerde düşüş yaşanmıştır. Özellikle 0.7 puanla ekonomi yönetiminde ciddi bir düşüş yaşanırken, 0.4 puanla kamu sektörü yönetimi ve kurumlarında, 0.3 puanla toplumsal katılım ve eşitlik politikaları kategorisinde düşüş yaşanmıştır. Genel puanda da 2015-2023 yılları arasında 0.3 puanlık bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 95

2015'ten 2023'e CPIA Puanlarındaki Değişim

Not. CPIA Africa'dan uyarlanmıştır, 2024.

Netice de yıllık olarak bir ülkenin dört küme etrafında düzenlenmiş 16 kriter için verilen puanlarla belirlenen CPIA puanı, bir ülkenin politikalarının ve kurumsal düzenlemelerinin kalitesini ortaya koymaktadır. Puanlar sürdürülebilir büyüme ve yoksulluğun azaltılmasının mevcut politika ve kurumsal düzenlenmeler yoluyla desteklenip desteklenemeyeceğini ve sürdürülebilir olup olamayacağını değerlendirmektedir (CPIA Africa, 2024, s. 6). Bu bağlamda Etiyopya:

- Etiyopya genel puan olarak ortalamanın üstünde yer almakta ve dolayısıyla bazı konularda iyi olduğu söylenebilir.
- Etiyopya'nın en zayıf olduğu konu ekonomi yönetimidir.
- Etiyopya'nın en zayıf olduğu alt konular mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim, para ve döviz kuru ile borç politikasıdır.
- Etiyopya'nın orta olduğu konular ise finans sektörü, iş çevresi, cinsiyet eşitliği, gelir hareketliliğinin verimliliği ile kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluktur.

Yolsuzluk Algı Endeksi

Etiyopya 2024 CPI'ya göre 99. sırada yer almaktadır. Toplamda 36 puana sahip olan Etiyopya'da yüksek yolsuzluk görülmektedir.

Tablo 96

2024 CPI – Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti

Ülke	Puan	Sıra
Etiyopya	37/100	99/180

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, Corruption perceptions index 2024'ten uyarlanmıştır, 2025.

Yıllara göre değerlendirildiğinde ise Etiyopya'da var olan yolsuzluk sorununda ciddi değişimler yaşanmadığı görülmektedir. Yıllar içerisinde artış

ve azalışlar yaşanmış olsa da son iki yıldır 37 puanda olan Etiyopya yolsuzluk devam etmektedir.

Tablo 97

2012-2023 Yılları Arası Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti CPI Puan ve Sırası

Yıl	Puan	Sıralama
2024	37	99/180
2023	37	98/180
2022	38	94/180
2021	39	87/180
2020	38	94/180
2019	37	96/180
2018	34	114/180
2017	35	107/180
2016	34	108/176
2015	33	102/178
2014	33	110/175
2013	33	111/177
2012	33	113/176
2011	2.7	120/183
2010	2.7	123/178
2009	2.7	120/180
2008	2.6	126/180
2007	2.4	138/180
2006	2.4	130/163
2005	2.2	137/159
2004	2.3	114/146
2003	2.5	92/133
2002	3.5	59/102
2001	-	-/91
2000	3.2	60/99
1999	-	-/99
1998	-	-/85
1997	-	-/52
1996	-	-/54
1995	-	-/41

Not. Transparency International tarafından hazırlanan, Corruption perceptions index 2023'ten uyarlanmıştır, 2024.

Sonuç olarak yoksuzluk Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti için yıllardır aşılamayan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksi

GPI 2024'e göre Etiyopya 2.845 puan ile 144. sırada yer almaktadır. 2008-2024 yılları arasında Etiyopya'nın küresel barış puanında önemli değişiklikler gözlenmese de, özellikle 2014 yılından 2023 yılına kadar arttığı görülmektedir (bknz. Tablo). 2024 yılında ise bir önceki yıla göre bir düşüş yaşanmıştır. En yüksek puana ise 2022 yılında ulaşmıştır. Ancak bu Etiyopya'nın barış durumunun düşüklüğünü göstermektedir.

Tablo 98

2008 - 2024 Yılları Arası GPI – Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti

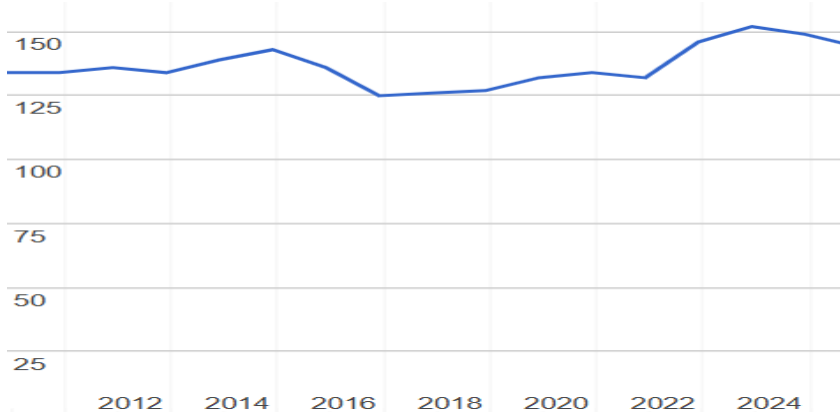
E ti y o p y a	Yıllar	Küresel Barış Puanı	Küresel Barış Sıralaması
	2008	2.364	134 ^o
	2009	2.389	134 ^o
	2010	2.396	136 ^o
	2011	2.376	134 ^o
	2012	2.492	139 ^o
	2013	2.475	143 ^o
	2014	2.397	136 ^o
	2015	2.303	125 ^o
	2016	2.319	126 ^o
	2017	2.416	127 ^o
	2018	2.485	132 ^o
	2019	2.553	134 ^o
	2020	2.505	132 ^o
	2021	2.780	146 ^o
	2022	2.981	152 ^o
	2023	2.943	149 ^o
	2024	2.845	144 ^o

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Etiyopya küresel barış sıralaması şekil üzerinden değerlendirildiğinde ise 2012-2024 yılları içerisinde özellikle 2024 ve 2022 yıllarında sıralamada ciddi yükselişler ve 2015 yılında ciddi bir düşüş dikkat çekmektedir. Genel olarak 125. sıra ile 155.sıra arasında bir değişim görülmektedir.

Şekil 36

2012 - 2024 Yılları Arası GPI Sıralaması Grafiği- Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

GPI düzeyleri açısından Etiyopya en düşük barış durumuna devam eden çatışma alanında sahiptir. Devamında toplumsal emniyet ve güvenlik alanı yer almaktadır. Militarizasyon alanı ise yüksek barış durumuna sahiptir.

Tablo 99

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti GPI Düzeyleri

	Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı,	Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı	Militarizasyon alanı
Etiyopya	3.702	3.107	1.800

Not. GPI'den uyarlanmıştır, 2024.

Sonuç olarak Etiyopya düşük barış durumuna sahip ülkelerden biri olup, devam eden çatışma alanı ve toplumsal emniyet ve güvenlik alanı bakımından çok düşük barış durumuna sahiptir.

4.5.4.3. Betimsel Analiz

Demografik Bulgular. Demografik bulgular araştırmaya katılım sağlayan memurlara ilişkin yaş, cinsiyet ve meslek bilgilerini içermektedir.

Tablo 100

Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Katılımcı/Kod	Yaş	Cinsiyet	Meslek
E-K1	37	Erkek	Memur
E-K2	29	Erkek	Memur
E-K3	50	Erkek	Memur
E-K4	35	Erkek	Memur
E-K5	43	Erkek	Memur
E-K6	32	Erkek	Memur
E-K7	45	Erkek	Memur

Tablo 100’de görüldüğü üzere katılımcılar farklı yaş gruplarından, erkek ve memurlardan oluşmaktadır.

İyi Yönetişime İlişkin Bulgular. Bu kapsamda katılımcılara tek bir soru yöneltilmiş ve iyi yönetişimin Etiyopya’daki uygulanabilirliği amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcılara,

1989 yılında Dünya Bankası tarafından özellikle Afrika kıtası için “iyi yönetim” önerilmektedir. İyi yönetim şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik üzerinde durmakta ve kırılgan devletler için bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Sizce Afrika kıtasındaki devletlerde bunları uygulamak mümkün mü? Ya da hangileri uygulanabilir? Açıklayarak bir sıralama yapabilir misiniz?

sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu Etiyopya’da iyi yönetişimin uygulanabileceğine inandığını söylemiştir. Ancak iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilirliği konusundaki sıralamalar farklılık göstermektedir. Örneğin E-K1 “Evet, iyi yönetim ilkelerinin Afrika’da uygulanabileceğine inanıyorum. Uygulanabilirliğini özetlemek gerekirse (1 ile 8 arasında bir puan

veririm; 1 en uygulanabilir olanı, 8 ise uygulanması en zor olanı ifade eder): 1. Katılım, 2. Stratejik vizyon, 3. Duyarlılık, 4. Şeffaflık, 5. Hesap Verebilirlik, 6. Hukukun Üstünlüğü, 7. Verimlilik, 8. Eşitlik" şeklinde sıralamış ve katılımın en uygulanabilir, eşitliğin ise Etiyopya'da uygulanmasının en zor olduğu iyi yönetim ilkesi olduğunu belirtmiştir.

Diğer katılımcılardan E-K2, E-K4, E-K5 ve E-K6'da benzer şekilde Etiyopya'da en uygulanabilir iyi yönetim ilkesinin katılım olduğunu belirtirken; en zor olarak ise eşitlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü ilkeleri öne çıkmaktadır.

Evet, iyi yönetim ilkelerinin Etiyopya'da uygulanabileceğine inanıyorum. Ancak uygulanabilirlik düzeyi değişkenlik gösteriyor. Örneğin, katılım ve duyarlılık, artan bir toplumsal farkındalık ve karar alma süreçlerine katılım ilgisi nedeniyle en uygulanabilir olanlar olarak kabul edilebilir. Şeffaflık ve hesap verebilirlik ise, kurumsal prosedürlerin zayıflığı nedeniyle çabalar sınırlı olsa da, orta düzeyde uygulanabilir olarak sınıflandırılabilir. En zorlu olana geldiğimizde, hukukun üstünlüğü ve eşitlik gibi, yasalar önünde eşitsiz muameleyle yol açan etnik kayırmacılık gibi konuların başlıca endişeler arasında olduğunu düşünüyorum. Ülkedeki siyasi istikrarsızlık nedeniyle stratejik vizyon da bir zorluk teşkil ediyor. (E-K2)

Etiyopya gibi karmaşık, çok etnikli, politik olarak dinamik bir ülkede "iyi yönetim" ideali tamamen ulaşılması zor bir hedef gibi görünse de, belirli ilkeler (vizyon, katılım, etkinlik) üzerinden ilerleme kaydedilebilir. Ancak bunun için çatışmasızlık, kurumsal reform, medya

özgürlüğü ve kapsayıcı bir siyasal yapı ön koşuldur. özellikle Başbakan Abiy Ahmed'in dönemi başlangıçta umut verici reformlara sahne olmuş olsa da, iç çatışmalar, etnik bölünmeler, ekonomik krizler ve savaş ortamı, iyi yönetim ilkelerinin çoğunun uygulamasını zayıflatmıştır. Stratejik vizyon ve katılımcılık ilkeleri potansiyel taşımaktadır. Etkinlik, cevap verebilirlik gibi ilkeler geliştirilebilir ancak reformlar istikrarla desteklenmelidir. Hukukun üstünlüğü, şeffaflık, hesap verebilirlik ve eşitlik gibi alanlar ise daha derin yapısal dönüşümler gerektirmektedir.

(E-K4)

Evet, bu ilkeler Afrika ülkelerinde de geçerlidir. Hatta bazı hükümetlerin, özellikle Etiyopya'nın, bu ilkeleri uygulamaya koymasının temel hedef olduğu zamanlar olmuştur. Ne yazık ki, bunları uygulamak düşünüldüğünden daha zordur çünkü bunları uygulamak, bence mevcut hükümetlerin yüzleşmek istemeyeceği sonuçlara (özellikle şeffaflık ve hesap verebilirlik) yol açacaktır. Mevcut altyapılar nedeniyle diğer ilkelerin (duyarlılık ve eşitlik gibi ilkeler) uygulanması da zordur.

(E-K5)

Bu ilkelerin gerçekte uygulanması zor olsa da, yine de uygulanmasının mümkün olduğuna inanmak isterim. En azından bir dereceye kadar şu anki durumundan daha da iyileştirilebilir. İlkeleri en az uygulanabilir olandan en uygulanabilir olana doğru sıralarsam: verimlilik, şeffaflık,

hesap verebilirlik, eşitlik, hukukun üstünlüğü, duyarlılık, stratejik vizyon ve katılım. (E-K6)

Benzer şekilde katılımcı E-K3'de bir sıralama yapsa da Afrika'da iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasındaki en büyük engeli dış müdahaleler olarak görmektedir.

Afrika'da iyi yönetim ilkelerinin uygulanması ciddi yapısal ve politik engellerle karşı karşıyadır. En büyük engel dış müdahalelerdir. Birçok ülkede liderler, halkın çıkarlarını temsil etmekten çok, kendi kişisel menfaatlerini gözetmekte veya dış güçlerin etkisi altında hareket etmektedir. Bu bağlamda ilkelerin uygulanabilirliği şu şekilde sıralanabilir:1. Katılımcılık – Sivil toplumun aktif olduğu bölgelerde sınırlı da olsa mümkündür. 2. Cevap verebilirlik – Yerel yönetimlerde veya bazı projelerde halka yanıt verilmeye çalışılmaktadır. 3. Hukukun üstünlüğü – Yasal altyapı mevcut olsa da uygulama çoğu zaman seçicidir ve siyasetleşmiştir. 4. Etkinlik – Bazı teknik alanlarda etkinlik hedeflense de kaynak yetersizliği engel teşkil eder. 5. Stratejik vizyon – Uzun vadeli planlama çoğunlukla dış aktörlerin yönlendirmesiyle yapılır.6. Eşitlik – Yasalarda eşitlik olsa bile uygulamada ayrımcılıklar mevcuttur. 7. Şeffaflık – Karar alma süreçleri genellikle kapalıdır. 8. Hesap verebilirlik – En zayıf noktadır; yöneticiler nadiren sorumlu tutulur. (E-K3)

Dolayısıyla Etiyopya'da genel kanı Afrika kıtasında iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilir olduğu yönündedir. Etiyopya'da ise en uygulanabilir iyi yönetim ilkesi katılım; uygulanması en zor olanlar eşitlik, hesap

verebilirlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü ilkeleridir. Ayrıca dış müdahale Afrika'da iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasındaki en büyük engel olarak dikkat çekmektedir.

Kırılganlığın Tespitine İlişkin Bulgular. Kırılganlığın tespitine ilişkin bu bölümde katılımcılara on soru sorulmuştur. Her ne kadar kırılganlığın literatürde kabul görmüş bir tanımı yer almasa da kırılganlık bir devlete ilişkin güvenlik, meşruiyet kapasite ve kalkınmanın eksikliği bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sorular güvenlik, meşruiyet, kapasite ve kalkınma olarak sınıflandırılmıştır.

Güven/lik

Katılımcılara güvenlik kapsamında 3 soru sorulmuştur. Öncelikle “Afrika ülkelerinde güvenlik konusunda sorunlar olduğu söyleniyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı Afrika'da güvenliğin ciddi bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı E-K1 “Bana göre çoğu Afrika ülkesi güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya. Bu güvenlik sorunlarının bazı nedenleri şunlardır: (1) İyi yönetim eksikliği, (2) diktatör liderler, (3) kabile düşüncesi, (4) eğitim eksikliği, (5) batılı ülkelerin müdahalesi” diyerek güvenlik sorunlarının nedenlerine dikkat çekerken, batı ülkelerinin müdahalesini de bunlardan biri olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde E-K3'de

Afrika'da güvenlik sorunlarının temelinde sadece dış müdahaleler değil, iç dinamikler de yatmaktadır. Bölgecilik ve kabilecilik yapıları bazı yerlerde toplumsal dayanışmayı artırsa da, çoğu zaman ayrışma ve çatışmalara neden olmaktadır. Aynı milletin bireyleri arasında bile bu sebeplerle sorun çıkabilmektedir. Devletin ceza sisteminin adil ve tarafsız işlemediği durumlarda, bu çatışmalar daha da büyümektedir.

(E-K3)

demıştır. Katılımcı E-K6 özellikle yoksulluk ve yüksek ekonomiyi Afrika'da güvenlik sorunlarının sebebi olarak belirtmiştir.

Güvenlik sorunu, özellikle düşük ekonomiye ve yüksek nüfusa sahip Afrika ülkelerinde büyük bir sorundur. Bunun üzerinde düşünebildiğim başlıca sebeplerden biri, ülkedeki bireylerin ekonomik durumudur. Ülkede temel ihtiyaçlarını karşılayamayan çok sayıda insan varsa, hayatta kalabilmek için kendi yollarını kullanmayı tercih ederler. Yaşam beklentisiyle karşılaştırıldığında ücretlerin düşük olduğu çoğu Afrika ülkesinde bu durumla karşılaşmak da şaşırtıcı değildir. Düşük eğitim, işsizlik vb. de bu zorluğa katkıda bulunur. Enflasyon oranının arttığı dönemlerde suç oranlarında da artış görülmektedir. (E-K6)

Katılımcı E-K5 “Güvenlik sorunları, özellikle yüksek güvenliklili ülkelerden gelen yabancılar için Afrika'daki temel sorunlardan biridir. Bu sorunların nedenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Etiyopya'da ise, zayıflayan merkezi yönetim ve yerel olarak görevlendirilen güçlere verilen yerel destek başlıca nedenlerdir” demıştır. E-K2 ve E-K4 ise Etiyopya örneğinde Afrika'da güvenlik sorunlarını ortaya koymuştur. Bunlar:

Etiyopya örneğinde, etnik temelli şiddet ve çatışmaların ülkenin en büyük güvenlik sorunları olduğunu düşünüyorum. Etiyopya, ülkenin miras kalan etnik çeşitliliği, uygun bir yönetim yapısı olarak görülen sistem ve merkezi sistem altında çoğunluk etnik grup ve belirli bir dinin egemen olduğu önceki rejimlerin telafisi nedeniyle 1990'ların başından beri etnik federalizmi takip ediyor. Ancak, zaman içinde ülkede bir bölgeden diğerine geçerken güvenlik konusu zorlu hale geldi ve ülkenin

istikrarsızlığına önemli ölçüde katkıda bulunan diğer ilgili sorunlar ortaya çıktı. (E-K2)

Etiyopya'nın Abiy Ahmed'in dönemi, güvenlik açısından hem umut hem de kriz dönemleri içermektedir. Başlangıçta Eritre ile barış gibi olumlu adımlar atılmış olsa da, iç politikadaki etnik temelli çatışmalar ve Tigray Savaşı gibi büyük krizler, ülkeyi bölgesel istikrarsızlığın merkezlerinden biri haline getirmiştir. Bu Güvenlik Sorunlarının Temel Nedenleri,: (1) Etnik temelli sistemler ve kimlik siyaseti, (2) Silahlı grupların yaygınlığı, (3) Zayıf devlet kurumları ve siyasileşmiş güvenlik güçleri, (4) Yoksulluk ve genç nüfusun istikrarsızlığa açık oluşu, (5) Sınır sorunları ve dış müdahaleler, (6) İletişim ve bilgi akışında devlet kontrolü. (E-K4)

Katılımcılara güvenlik temasında sorulan bir diğer soru “Az gelişmiş ülkelerde genel olarak halk ve hükümet arasında güven sorunları yaşanmaktadır. Siz ülkenizde böyle sorunlarla karşı karşıya kalıyor musunuz? Açıklar mısınız?” şeklindedir. Katılımcıların tamamı Etiyopya'da halk ve hükümet arasında güven sorunlarının yaşandığını belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu bu sorunun etnik kimlik ayrımına dayandığını belirtmiştir. Katılımcı E-K2 “Evet, Etiyopya'da güven sorunları yaygın. Birçok vatandaş, hükümetin belirli grupları diğerlerinden daha fazla temsil ettiğini düşünüyor ve bu da bir dışlanma hissi yaratıyor. Tarihsel ötekileştirme, yerine getirilmeyen vaatler ve şeffaflık eksikliği, hem ulusal hem de bölgesel otoritelere olan kamu güvenini daha da zedeliyor” demiştir. Benzer şekilde E-K1, E-K4 ve E-K5'te aynı ayrımcılıktan söz etmiştir:

Evet, ülkem Etiyopya'da hükümet ile vatandaşlar arasında bir güven sorunu var. Bu sorun temelde anayasadan kaynaklanıyor. Etiyopya

anayasası vatandaşları etnik kökenlerine göre sınıflandırıyor. Dolayısıyla, lider bir etnik gruptan geldiğinde, diğer etnik gruptan vatandaşlar hükümete güvenmiyor. Bunun nedeni, valinin kendi etnik grubunun lehine çalışıp karar verdiğini düşünmeleri. (E-K1)

Etiyopya, çok sayıda etnik gruptan oluşan bir federasyondur ve bu çok etnili yapı, doğru yönetilemediğinde toplumsal güveni derin biçimde sarsmaktadır. Özellikle Abiy Ahmed'in iktidarı döneminde, bazı grupların hükümet politikaları karşısında kendilerini dışlanmış ya da hedef gösterilmiş hissetmeleri, halk-hükümet ilişkisini ciddi biçimde zedelemiştir. Abiy Ahmed'in yönetimi, başlangıçta halk arasında reform ümidi ve iyimserlik yaratmış olsa da, etnik temelli krizler ve ayrımcı uygulamalar, halk ile devlet arasındaki bağı derinden sarsmıştır. Özellikle Tigray halkına yönelik ayrımcılık ve güvenlik uygulamaları, ülke genelinde hükümete olan güvenin sorgulanmasına neden olmuştur. Etiyopya örneği bize, eşitlik ve adaletin sağlanmadığı bir yönetimde halkla kurulan güven ilişkisinin çok kolay yıkılabileceğini ama yeniden inşa edilmesinin çok daha zor olduğunu göstermektedir. (E-K4)

Güvensizlik hemen hemen her ülkede bir sorundur, ancak konu Afrika olduğunda daha yaygın ve daha fazla duyulmaktadır. Yolsuzluk ve seçimlerde verilen sözlerin yerine getirilmemesi gibi durumlar, halk ile hükümet arasındaki güvensizliğin başlıca nedenleridir. Çoğu hükümet, sağlayamayacaklarını bildikleri şeyleri vaat eder ve çoğunlukla bu

seviyeye ulaşmak için ellerinden geleni bile yapmazlar. Genellikle geldikleri yerel halkı beslemeye odaklanırlar. İşte o zaman sadakat yok olur. (E-K5)

Katılımcı E-K3, halk ve yöneticiler arasındaki güven sorununun nedenini yöneticilerin kendi çıkarlarını gözetmesi, yolsuzluk, adaletsizlik olarak açıklarken, dış baskılara da dikkat çekmiştir. E-K6 ise bu güven sorununun sebebini şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Güven konusunda sorulan son soru ise “Hem gelişmiş hem de az gelişmiş birçok ülke de temel problemler arasında yer alan rüşvet, eş-dost-akraba kayırma, dolandırıcılık, zimmet, irtikap gibi kurumsallaşmış yolsuzluk çeşitleriyle karşılaşmaktadır. Sizin kendi ülkenizde ulusal (hükümet) ve yerel yönetimlerin yolsuzluk yaptığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?” dır. Tüm katılımcılar Etiyopya’da hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir yolsuzluğun var olduğunu belirtmiştir. Örneğin katılımcı E-K5 şöyle açıklamıştır:

Gerçekten de oldukça yaygın. Çoğu durumda, herhangi bir devlet dairesinde işini yaptırmak isteyen herkesin oradaki çalışanlara az da olsa bir ücret ödemesi gerektiği yaygın bir durumdur. Bu neredeyse her kademedede duyulur. Bunun dışında, bir aile üyesini işe alma veya akrabalara kimse duymadan fırsat verme meselesi de sıklıkla görülür. Dolayısıyla yolsuzluk ve kayırmacılığın Afrika'da büyük sorunlar olduğunu söyleyebiliriz. (E-K5)

Sonuç olarak Afrika’da güven/lik önemli bir sorundur. Etiyopyalılar tarafından da güvenliğin ciddi bir sorun olduğu düşünülmektedir. Bunun

sebebi olarak ise genellikle dış müdahale ve iç dinamikler söylenebilir. Ayrıca Etiyopya’da halk ve hükümet arasında da güven sorunlarının yaşanmakta be bu sorun etnik kimlik ayrımına dayanmaktadır. Etiyopya’da hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir yolsuzlukta var olduğu görülmektedir.

Meşruiyet

Meşruiyet konusunda katılımcılara 3 soru sorulmuştur. İlk soru “İnsan yaşamında önemli bir geçmişe sahip olan kabilecilik anlayışı bugün bazı bölgelerde devamlılığını sürdürmektedir. Kendi ülkenizi düşündüğünüzde devlet otoritesi dışında bölgeler ve kabilecilikten söz edilebilir mi? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcıların neredeyse tamamı Etiyopya’da kabileciliğin varlığından ve bir sorun oluşturduğundan bahsetmiştir. Katılımcı E-K2 “Etiyopya’nın birçok bölgesinde, özellikle Somali, Afar veya Gambella gibi çevre bölgelerde, devletin otoritesi sınırlıdır ve kabile veya etnik kökenler, yönetim ve çatışma çözümünde baskın bir rol oynamaktadır. Çoğu durumda, geleneksel yapılar ve etnik bağlılıklar devlet kurumlarından daha güçlüdür” derken; katılımcı E-K4 Anayasaya vurgu yaparak, kabilecilik ve devlet otoritesi dışındaki alanları açıklamıştır.

Etiyopya’da Kabilecilik ve Devlet Otoritesi Dışındaki Alanlar: (1) Etnik ve Kabile Temelli Federal Sistem: Etiyopya, 1995 Anayasası’yla etnik temelli federal sisteme geçmiş bir ülkedir. Bu sistemde her büyük etnik grup kendi bölgesini yönetme hakkına sahiptir. Bu yapı, her ne kadar kendi kaderini tayin hakkı tanıyor gibi görünse de, uygulamada yerel etnik yapılarla kabile bağlarının güçlenmesine ve devlet otoritesinden bağımsız alanların oluşmasına yol açmıştır. (2) Devletin Etkisinin Zayıf Olduğu Bölgeler: Bazı kırsal ve uzak bölgelerde devletin fiziksel ve kurumsal varlığı oldukça zayıftır. Bu alanlarda: Güvenlik hizmetleri,

adalet mekanizması, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler ya çok sınırlı sağlanmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Bu boşluğu ise kabile liderleri, geleneksel yaşlılar konseyi (elders), ya da etnik milis yapıları doldurmaktadır. (3) OROMIA ve SOMALI Bölgelerinde Kabile Etkisi: Oromia bölgesinde, yerel karar alma süreçlerinde hâlen klan (gosa) sistemine dayalı yapılar güçlüdür. Bazı bölgelerde geleneksel liderler, halk üzerinde devlet yetkililerinden daha fazla etkiye sahiptir. Somali Bölgesi ise bu konuda en belirgin örneklerden biridir. Kabile yapısı o kadar güçlüdür ki, bölge içi anlaşmazlıklarda devletin değil, kabile büyüklerinin arabuluculuğu tercih edilir. Ayrıca bazı sınır bölgelerinde, örneğin Somali ile Kenya arasındaki bölgelerde, devletin otoritesi neredeyse tamamen semboliktir. (4) Silahlı Grupların Hakim Olduğu Alanlar: Bazı bölgelerde sadece kabile değil, aynı zamanda etnik ya da politik milis gruplar da devletin yerini almıştır. Örnekler:

- Fano (Amhara bölgesinde): Bazı bölgelerde güvenlik Fano adlı milisler tarafından sağlanmakta, bu da devletin güvenlik gücü olma rolünü gölgelemektedir.
- Oromo Liberation Army (OLA): Bazı Oromia bölgelerinde OLA'nın etkinliği nedeniyle devlet otoritesi tamamen kaybolmuş durumdadır. Bu gruplar genellikle kendi kabile veya etnik tabanlarına dayanır, bu da kabilecilik ile silahlı siyaset arasında doğrudan bir bağlantı kurar.

(E-K4)

Katılımcı E-K1 ve E-K6 kabileciliğin sebebini yönetim yapısıyla ilişkilendirmiştir.

Ülkemde kabilecilik büyük bir sorun. Bunun nedeni, ülkenin federal yapısının etnik grup/kabile temelli federal sisteme dayanmasıdır. Bu federal yapı, ülkedeki farklı etnik gruplar arasında düşmanlığa yol açmaktadır. Şu anda federal hükümet ile eyaletlerden biri arasında, iki farklı etnik grup arasında olduğu düşünülen bir savaş devam etmektedir. 2 yıl önce federal hükümet ile eyaletlerden biri arasında, her iki tarafta da bir milyondan fazla vatandaşın ölümüne yol açan başka bir savaş daha yaşanmıştır. (E-K1)

Ülkemde kabilecilik hâlâ bir sorun çünkü ülkedeki yönetim yapısı bölgeye dayanıyor ve bu da aslında oldukça kabileci bir topluma yol açtı ve açmaya devam ediyor. Aynı bölgede aynı kabileler yaşadığı için, hükümetin aynı kabileden olmasını isteyeceklerdir ve bu da hükümet yetkililerinin ve diğer yetkililerin seçim süreçlerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Bu hâlâ devam eden bir sorun ve farklı sektörlerde de görülüyor. Ve önde gelen hükümet kabileleri bundan faydalaniyor. (E-K6)

Katılımcı K-E5 ise kabileciliğin varlığından bahsetmiş ancak kabileciliğin kayırmacılıktan daha az yaygın olduğunu vurgulamıştır.

Kabilecilik, kayırmacılıktan daha az yaygındır, ancak evet, bir dereceye kadar mevcuttur. Bir vali veya iktidardaki bir kişiyle aynı dili konuşanlar, konuşmayanlara göre daha iyi bir konumda olma

eğilimindedir. Bunun kasıtlı olup olmadığından emin değilim, ancak bu tür basmakalıp durumlar çok yaygındır. Örneğin, bir müşteri kendi dilini konuşmaya başladığında ve ona diğer müşterilerden daha iyi davrandığında insanların heyecanlandığını görebilirsiniz. (E-K5)

Bir diğer soru “Herhangi bir isyan ya da çatışma durumuyla karşı karşıya kaldınız mı? Böyle bir durumda nasıl bir yol izleniyor? Açıklar mısınız?” dır. Katılımcıların çoğunluğu Tigray çatışmasından bahsetmiştir. Örneğin E-K1 “Federal devlet ile Tigray bölgesel devleti arasında bir çatışma yaşandı ve bu çatışma milyonlarca vatandaşın ölümüne ve büyük bir altyapı hasarına yol açtı. Sonunda çatışma, Güney Afrika'nın Pretoria kentinde varılan bir anlaşmayla çözüldü” derken; E-K2'de

Evet, 2020'deki Tigray çatışması Etiyopya federal hükümeti ile Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) arasındaydı. Bu iç savaş, kitlesel yerinden edilmelere, insani krizlere ve binlerce can kaybına yol açtı. Askeri operasyonlar, olağanüstü haller, iletişim kesintileri vb. ile idare edildi. İç savaş 2022'de sona ermesine rağmen, halkta derin ve iyileşmeyen yaralar bıraktı. (E-K2)

diyerek bir çatışma sonrası yaşananlara değinmiştir.

Diğer soru ise “Toplumda eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var mı? Varsa bu yasaları açıklar mısınız?” şeklindedir. Katılımcıların tamamı Etiyopya'da eşit haklardan ve bunları koruyan yasalardan bahsetmiştir. Örneğin E-K4,

Etiyopya Anayasası teorik olarak toplumda eşit haklar tanımakta ve bu hakları açık şekilde koruma altına almaktadır. Etiyopya Federal

Demokratik Cumhuriyeti Anayasası (1995) kapsamında açıkça düzenlenmiştir. Özellikle Madde 25 (Eşitlik İlkesi), 29 (Düşünce, Görüş ve İfade Özgürlüğü), 35 (Kadın Hakları), 36 (Çocuk Hakları), 39 (Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı) ve 41 (Sosyal ve Ekonomik Haklar) eşitlik ve özgürlük çerçevesinde oldukça ilerici düzenlemeler sunar. Etiyopya Anayasası her ne kadar hak ve özgürlükleri geniş bir şekilde tanımlasa da, uygulamada ciddi sorunlar vardır. Bu durum, anayasa ile tanınan hakların pratikte tam anlamıyla hayata geçirilmediğini göstermektedir. (E-K4)

diyerek tek tek bu yasalara değinmiştir. Ancak Katılımcı E-K4'ünde bahsettiği gibi tüm katılımcılar Etiyopya'da teorik olarak kural ve yasalar var olsa da uygulamada sorunlar olduğuna dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak Etiyopya'da meşruiyet konusunda ciddi sorunlardan bahsedilebilir. Kabilecilik Etiyopya'da devam etmekte ve önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çatışma ve isyan durumunda askeri operasyonlara, olağanüstü hallere, iletişim kesintilerine vb. yollar izlenmekte olup, halkra ağır can kayıplarına neden olmaktadır. Ayrıca Etiyopya'da teorik olarak eşit haklar ve bunları koruyan yasalar olsa da uygulamada aynı şekilde değildir.

Kapasite

Katılımcılara sorulan diğer üç soru ise kapasiteye ilişkindir. Bu kapsamda katılımcılara "Devlet klasik görevlerini yerine getirebiliyor mu? Hangi görevlerini yerine getirebiliyor ya da getiremiyor. Açıklayınız" sorusu sorulmuştur. Katılımcıların bazıları (E-K3, E-K6, E-K7) bu soruya cevap vermezken; diğer katılımcılar devletin görevlerini kısmen yerine getirdiğini belirtmiştir.

Kısmen. Devlet bazı temel hizmetler sunmaktadır, ancak bunların kapsamı ve kalitesi bölgeden bölgeye büyük ölçüde değişmektedir. Kolluk kuvvetleri ve yargı sistemleri genellikle bağımsızlık ve kaynaklardan yoksundur. Eğitim ve sağlık hizmetleri kentsel alanlarda daha gelişmiş olsa da, birçok kırsal veya çatışmadan etkilenen bölgede hâlâ yetersizdir. (E-K2)

Etiyopya özelinde değerlendirildiğinde, devletin klasik görevlerini kısmen yerine getirebildiği, ancak bazı temel alanlarda ciddi zafiyetler yaşadığı görülmektedir. (1) İç Güvenlik ve Kamu Düzeni - Büyük Ölçüde Yetersiz; (2) Hukuk ve Adalet - Kısmen Uygulanıyor, Ancak Siyasileşmiş; (3) Vergi Toplama ve Mali Sistem - Kısmen Yerine Getiriliyor; (4) Kamu Hizmetleri (Eğitim, Sağlık, Altyapı) -Dengesiz ve Sınırlı; (5) Egemenlik ve Toprak Bütünlüğü - Zayıflamış Durumda. Devletin Görece Başarılı Olduğu Alanlar: Dış politikada diplomatik ilişkileri yürütme, merkezde kurumsal yapıyı sürdürme ve ulusal düzeyde büyük projeleri planlama (örneğin Grand Ethiopian Renaissance Dam / GERD). (E-K4)

Devlet, eğitim, temel altyapı ve bir miktar güvenlik gibi geleneksel görevlerinin bazılarını yerine getiriyor. Ancak adalet, istihdamda adalet veya uygun sağlık hizmeti gibi konularda hâlâ eksikleri var. Çok fazla bürokrasi var ve bazen tanıdığınız biri yoksa işler çok yavaş ilerliyor.

Yani evet, teknik olarak devlet işini yapıyor, ancak işleyiş biçimi her zaman verimli veya herkes için eşit olmuyor. (E-K5)

Bu konuyla ilişkili bir diğer soruda “Devlet kamu hizmetlerini (altyapı, sağlık, su, ulaşım, eğitim etc.) yerine getirebiliyor mu? Yeterli düzeyde mi? Ve herkes eşit erişim sağlayabiliyor mu? Açıklar mısınız? (Hangileri getirebiliyor ya da getiremiyor)”dır. Bu soruya da katılımcıların çoğunluğu devletin kamu hizmetlerini kısmen de olsa sağladığı ancak yetersiz ve eşitsiz olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle kentsel-kırsal ayrımına dikkat çekmişlerdir. Örneğin, E-K2 “Eğitim, sağlık ve su gibi temel hizmetler mevcut olsa da eşit bir şekilde dağıtılmamaktadır. Kentsel alanlar, özellikle de başkent, daha iyi hizmet alırken, kırsal ve çevre bölgeler yetersiz yatırım ve zayıf altyapı sorunlarıyla karşı karşıyadır. Sağlık sistemi, kriz zamanlarında özellikle kırılgandır”; E-K4 ise;

Etiyopya’da devlet kamu hizmetlerini tam anlamıyla yerine getiremiyor.

Bazı şehir merkezlerinde temel hizmetler sağlanıyor olsa da, kırsal alanlarda, savaş bölgelerinde ve bazı etnik topluluklar arasında ciddi hizmet eşitsizlikleri bulunmaktadır. Örneğin altyapı kısmen başarılı ve erişimde eşitlik yoktur; sağlık yetersiz ve erişimde eşitlik yoktur; eğitim kısmi ve eşitsizdir; ulaşım şehirlerde iyi ve kırsalda erişim yok; su ve hijyen zayıf ve erişimde eşitlik yoktur.

demıştır. Benzer şekilde E-K5 ve E-K6’da kent ve kırsal alan ayrımından bahsetmiştir.

Devlet, yollar, okullar, hastaneler ve toplu taşıma gibi temel kamu hizmetlerini sağlar, ancak kalitesi ve erişimi gerçekten nerede yaşadığınıza bağlıdır. Büyük şehirlerde her şey daha erişilebilir ve

nispeten daha iyi bakımlıdır. Ancak kırsal veya ücra bölgelerde durum farklıdır; okullarda personel yetersizliği, hastanelerde donanım yetersizliği ve yolların neredeyse kullanılamaz durumda olması söz konusu olabilir. Bazı yerlerde suya erişim de sorun olabilir. Yani evet, hizmetler mevcuttur, ancak her zaman yeterli veya genel olarak adil değildir. Bazı insanlar sadece bulundukları yer veya tanıdıkları kişiler sayesinde çok daha iyi muamele görürler. (E-K5)

Ülkedeki gelişmiş şehirlerde, altyapı, sağlık, su, ulaşım ve eğitim hizmetleri devlet tarafından karşılanıyor; ancak yine de bazı iyileştirmeler yapılması gerekiyor. Gelişmiş şehirlerin, özellikle başkentlerin bu hizmetlere erişiminin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kırsal bölgelere baktığımızda, temel ihtiyaç olan suya, hatta diğerlerine bile ulaşamayan birçok bölge görüyoruz. (E-K6)

Kapasite konusunda katılımcılara son olarak “Kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız” sorulmuştur. Katılımcıların tamamı kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünmemektedir.

Kapasite konusunda Etiyopya’nın yetersiz olduğu çıkarımında bulunulabilir. Çünkü Etiyopya’da devlet temel görevlerini kısmen yerine getirmekte ancak bir ayrımcılık dikkat çekmektedir. Yine devlet kamu hizmetlerini de kısmen de olsa sağlamakta ancak yetersiz ve eşitsiz olduğunu, özellikle kırsal ve kentsel bir ayrımın varlığı görülmektedir. Dolayısıyla kaynakların Etiyopya’da da dağılımı eşit ve adil değildir.

Kalkınma

Kalkınma bağlamında ise katılımcılara “Devletinizin mali yapısının güçlü olduğunu düşünüyor musunuz, yaygın bir işsizlikten bahsedilebilir mi? Açıklayınız” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı Etiyopya’da devlet mali yapısının güçlü olmadığı gibi yaygın bir işsizlikte olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca katılımcılar yaygın işsizlik sebebiyle gençlerin ülkelerini yasadışı yollarla terk ettiğini belirtmiştir. Katılımcı E-K3 ve E-K4 kamu bütçesinin dışa bağımlı olduğunu belirtmiştir.

Etiyopya, son yıllarda çeşitli kalkınma planları ve altyapı yatırımları ile ekonomik büyüme göstermeye çalışsa da, mali yapısının güçlü olduğunu söylemek zordur. Kamu bütçesinin büyük bir kısmı dış yardımlara ve borçlanmaya dayalıdır. Bütçenin hazırlanması her ne kadar yıllık olarak gerçekleştirilse de, bu kaynakların ne derece etkin ve şeffaf bir şekilde kullanıldığı konusunda ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. İşsizlik ise Etiyopya’da yaygın bir sorundur. Özellikle genç nüfus arasında işsizlik oranı yüksektir. Üniversite mezunları bile kendi alanlarında iş bulmakta zorlanmakta ve geçimlerini sağlamak için informal sektöre yönelmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranı da düşüktür. Bu durum, hem bireysel refahı hem de ülkenin ekonomik kalkınmasını olumsuz etkilemektedir. (E-K3)

Mali yapı halen kırılgan ve dışa bağımlı bir konumdadır; güçlü ve sürdürülebilir bir mali yapıdan söz etmek erken olur. İşsizlik ise özellikle genç nüfus arasında yaygın ve büyük bir sorun olarak devam

etmektedir. Bu durum, ekonomik büyümenin önündeki temel engellerden biridir ve sosyal istikrar için de risk teşkil etmektedir. (E-K4)

Dolayısıyla Etiyopya’da devletin mali yapısı güçlü olmadığı gibi özellikle gençler arasında yaygın bir işsizliğin olduğu dikkat çekmektedir.

Kırılğanlığın Sıralanmasına İlişkin Bulgular. Kırılğanlığın sıralanmasına ilişkin bu bölümde katılımcılara iki soru sorulmuştur. Katılımcılara ilk olarak “Kırılğan devlet genel olarak bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir devletin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ülkeniz “kırılğan devlet” olarak tanımlanabilir mi? Nedenleriyle açıklar mısınız?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan E-K1, E-K2 ve E-K7 bu soruya cevap vermezken; diğer katılımcılar Etiyopya’yı kırılğan devlet olarak tanımlamıştır. E-K3 ve E-K4 direk kırılğan olarak tanımlamış ve nedenlerini açıklamıştır.

Evet, Etiyopya birçok açıdan “kırılğan devlet” olarak tanımlanabilir. İlk olarak, kamu hizmetlerinin ülke genelinde eşit ve etkin bir şekilde sunulamaması ciddi bir kapasite eksikliğine işaret etmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel hizmetlere erişim oldukça sınırlıdır. İkinci olarak, ülkede uzun süredir devam eden etnik temelli çatışmalar, güvenlik ortamını zayıflatmaktadır. Bu durum hem vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmakta hem de devletin otoritesini sarsmaktadır. Üçüncü olarak, kalkınma sürecinde yaşanan eşitsizlikler, bazı bölgelerin sistematik olarak geri bırakılması ve kaynaklara adil erişimin sağlanamaması, halkın devlete olan güvenini azaltmakta ve meşruiyet krizine yol açmaktadır. Tüm bu faktörler,

Etiyopya'nın kırılganlık göstergelerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. (E-K3)

Etiyopya'yı "kırılgan devlet" olarak tanımlamak doğru ve güncel bir değerlendirme olacaktır. Çünkü ülke; kamu hizmetleri sunumundaki yetersizlikler, güvenlik sorunları, kalkınma zorlukları ve devletin meşruiyet alanında yaşadığı ciddi problemlerle karakterize edilmektedir. Bu durum, ülkenin uzun vadeli istikrarı, sosyal uyumu ve kalkınması için ciddi riskler taşımaktadır. Ancak uygun reformlar, kapsayıcı politikalar ve güvenlik güçlerinin yeniden yapılandırılması ile kırılganlıkların azaltılması mümkündür. (E-K4)

Katılımcı E-K5 ve E-K6 ise kırılgan olmadığını ancak kırılgan alanları olduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcı E-K6 "Ülkenin bütünüyle kırılgan olduğunu söyleyemem ama önceki sorularda yaptığım tüm akıl yürütmelerden dolayı kırılgan alanları var" derken; katılımcı E-K5:

Tamamen kırılgan diyecek kadar ileri gitmem ama kesinlikle işaretler var. Kamu hizmetleri her zaman iyi çalışmıyor, özellikle de büyük şehirlerin dışında. Güvenlik nerede olduğunuza bağlı; bazı bölgeler güvenli, bazıları ise pek değil. Kalkınma eşitsiz ve kağıt üzerindeki görünümle gerçekte işleyiş arasında bir uçurum var. Yani başarısız bir devlet değil, ama her açıdan istikrarlı da değil. (E-K5)

Diğer soru olarak ise katılımcılara "Sizce ülkenizin en önemli sorunu/sorunları nelerdir? (En önemliden daha az önemliye doğru sıralayınız.)" sorusu sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya çeşitli cevaplar

vermişlerdir ancak bazı sorunların her katılımcı tarafından belirtildiği görülmüştür. Katılımcı E-K2 “Etnik temelli çatışma ve şiddet, işsizlik ve ekonomik istikrarsızlık” derken; katılımcı E-K6 “Yolsuzluk, aşiretçilik, şeffaflık ve hesap verebilirliğin eksikliği, yüksek işsizlik oranı, düşük kamu hizmeti, yüksek enflasyon” demiştir. Katılımcı E-K3, E-K4 ve E-K5’de

1. Eğitimde kalite düşüklüğü: Eğitim sistemindeki altyapı eksiklikleri, öğretmen yetersizliği ve bölgesel eşitsizlikler nedeniyle öğrenciler gerekli donanımı kazanamamakta ve bu durum işsizlik oranlarını artırmaktadır.
2. Yüksek işsizlik oranı: Özellikle gençler ve kadınlar arasında işsizlik ciddi bir sorundur. Eğitimli bireyler dahi kendi alanlarında istihdam edilememektedir.
3. Etnik temelli çatışmalar ve güvenlik sorunları: Farklı bölgelerde süregelen etnik gerilimler, can ve mal güvenliğini tehdit etmekte, kalkınmayı sekteye uğratmaktadır.
4. Altyapı eksikliği: Kırsal alanlarda ulaşım, enerji ve su gibi temel hizmetler sınırlıdır. Bu durum bölgesel eşitsizlikleri derinleştirmektedir.
5. Yoksulluk ve ekonomik eşitsizlik: Gelir dağılımındaki adaletsizlik, birçok insanın temel ihtiyaçlara ulaşamamasına yol açmaktadır.
6. Kadınların toplumsal hayattaki yerinin sınırlı olması: Kadınlar, eğitimden istihdama ve karar alma süreçlerine kadar birçok alanda dezavantajlı konumdadır.
7. Sağlık hizmetlerine erişim eksikliği: Kırsal bölgelerde sağlık altyapısı çok zayıftır; yeterli personel, ekipman ve ilaç sıkıntısı vardır.
8. Yolsuzluk ve kötü yönetim: Kamu kaynaklarının adil ve şeffaf kullanılmaması, halkın devlete olan güvenini azaltmaktadır.
9. Gençlerin geleceğe dair umutsuzluğu ve beyin göçü: İşsizlik ve

güvensizlik nedeniyle gençler yurt dışına yönelmekte ve bu durum ülkenin kalkınması için gerekli insan sermayesinin kaybına yol açmaktadır. (E-K3)

(1) Etnik ve Siyasal Çatışmalar: istikrarsızlık, insanı krizler; (2) Kamu Hizmetlerinin Yetersizliği: yaşam kalitesinin düşmesi, eşitsizlik; (3) Ekonomik Zorluklar ve İşsizlik: Kalkınma yavaşlaması, sosyal sorunlar; (4) Yolsuzluk ve Kurumsal Zayıflık: Güven kaybı, kaynak israfı; (5) Devlet Meşruiyet Eksikliği: Toplumsal bölünmeler, güven bunalımı. Bu sıralama, güncel dinamiklere ve ülkenin içinde bulunduğu karmaşık koşullara dayanmaktadır. Sorunlar birbirini etkileyerek zincirleme krizlere yol açmaktadır. (E-K4)

Etiyopya'nın karşı karşıya olduğu en acil sorunlar: (1) İşsizlik ve ekonomik fırsatların yetersizliği; (2) Yolsuzluk ve kayırmacılık; (3) Düşük eğitim kalitesi; (4) Bölgesel eşitsizlik; (5) Yasaların ve adalet sisteminin zayıf uygulanması; (6) Sağlık hizmetlerine erişim ve kalite. Bunların hepsi bir şekilde bağlantılıdır, ancak işsizlik her şeyi etkilediği için öne çıkar: insanların motivasyonu, suç oranları ve hatta ruh sağlığı. (E-K5)

diyerek Etiyopya'daki en önemli sorunları sıralamıştır.

Sonuç olarak Etiyopya'yı kırılgan bir ülke olarak tanımlamak mümkündür. Bunun nedenleri olarak, kamu hizmetleri sunumundaki yetersizlikler ve eşitsizlikler, etnik temelli çatışmalar, güvenlik sorunları,

kalkınma sürecinde yaşanan zorluklar ve eşitsizlikler, bazı bölgelerin sistematik olarak geri bırakılması ve kaynaklara adil erişimin sağlanamaması ve devletin meşruiyet alanında yaşadığı ciddi problemler gösterilebilir. Etiyopya’da “yolsuzluk, yoksulluk, etnik temelli çatışmalar, güvensizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, işsizlik” en önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

İyi yönetim Dünya Bankası tarafından 1989 yılında yayımlanan raporda özellikle Sahra Altı Afrika ülkeleri gibi gelişmemiş ülkeler için önerilmiş ve kamu hizmetinde verimlilik, yargı sistemine güven ve idarenin halkına hesap verebilir olması olarak kullanılmıştır. İyi yönetim konusunda anlaşmaya varılmış bir tanım yoktur. İyi yönetim sağlanabilmesi için gerekli olan ve birbirini tamamlayan şeffaflık, hesapverebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verabilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik olmak üzere sekiz ilke üzerinde durulmaktadır. Bu ilkeler çerçevesinde ülkelerin kurumsal gelişimleri değerlendirilmekte ve karşılaştırılmaktadır. USAID, PRPS, HIPC ve WGI iyi yönetim göstergeleri incelendiğinde de görülmektedir ki iyi yönetim gündemi zaman içerisinde son derece uzun ve kapsayıcı bir hal almıştır. Dolayısıyla iyi yönetim bir ideali tanımlamaktadır. Böylece iyi yönetim elde etmek özellikle kırılgan devletler için tanımlardaki gibi kolay olmamış ve bugün hala özellikle Afrika kıtasındaki ülkelerin kırılganlıklarında bir gelişme görülmemektedir. Bu da iyi yönetimin kırılgan özellikteki ülkeler için uygulanmasının oldukça zor olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kırılgan devletler için daha uygulanabilir bir kavram olan yeterince iyi yönetim gündeme gelmektedir.

Yeterince iyi yönetim kavramı ilk defa 2002 yılında Merilee S. Grindle tarafından ve sonra 2004, 2007 ve en son 2010 yılında tekrar gündeme getirilmiştir. Yeterince iyi yönetim, iyi yönetimin eleştirisi üzerine kurulmuş ve iyi yönetim algısının bir alternatifi olarak literatürde yerini almıştır. Yeterince iyi yönetim iyi yönetimin, neyin gerekli olup neyin gerekli olmadığı, neyin önce gelmesi gerektiği ve neyin takip edilmesi gerektiği, neyin mümkün olup, neyin mümkün olmadığı hakkında çok az yol göstermesine dikkat çekmiştir. Yine yeterince iyi yönetim kalkınma, hizmet sunma, politika oluşturma, yönetme ve yoksulluğun azaltılması gibi tüm reform gerekliliklerinin hepsinin yerine getirilmesinin kırılgan olan ülkeler

için oldukça zor olduğuna değinmektedir. Çünkü yeterince iyi yönetim ülkelerin mevcut durumu ve şartlarının, karakteristik özelliklerinin, tarihsel ve kültürel yapısının göz önünde bulundurularak ülkelerin koşullarına uygun hale getirildiği ve iyi yönetim gündeminde de hiyerarşi olarak tanımlanabilecek önceliklendirmeyi içermektedir. Dolayısıyla yeterince iyi yönetim tüm iyi şeylerin aynı anda yapılamayacağına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kırılğan devletlerde yeterince iyi yönetim elde etmek için (1) neyin gerekli, neyin uygulanabilir ve mümkün olduğuna odaklanılmalı; (2) ülkelerin kendine özgü durumları dikkatlice değerlendirilmeli; (3) yoksul çoğunluğun yaşam fırsatlarını etkilemede neyin elzem olduğu ve neyin daha az önemli olduğu belirlenmeli; (4) deneyime danışmak, durumun nedenlerini sonuçlarını değerlendirmek, hangi faktörlerin yeterince iyi olmasa da daha iyi performans sağladığını görmek, ilerleme için öncelikle nelerin değiştirilmesi gerektiğini anlamak; (5) kısa vadeyi uzun vadeden ayırt etmeyi, reform faaliyetlerinin sıralarını ve hiyerarşilerini, fizibilite ve kapasiteyi, siyasi etkilerini ve verimlilik etkilerini de içeren öncelikler belirlenmeli; (6) hükümetleri dâhil etmeli, düzen, güvenlik ve meşru otorite gibi temel kamu hizmetlerinin düzenliliğinin sağlanmasında etkili olmalıdır.

Yeterince iyi yönetim birçok konudan da eleştirilmektedir. Bunlardan biri kavramsal olarak yeterince iyi yönetimin insanlarda olumsuz bir duygu oluşturmasıdır. İkincisi sadece kalkınma ve yoksulluğu ele alması ve böylece ekonomik büyümeye odaklanması sebebiyle sınırlı olduğuna ilişkin olup; üçüncüsü ise yeterince iyi yönetim konusunda netlik olmayıp belirsizliklerin varlığına ilişkindir. Sonuç olarak yeterince iyi yönetim kavramı eleştirilerine rağmen, iyi yönetim ile hedef ülke bağlamında benzerlik gösterirken; tanım, kapsam, aktörler ve uygulanabilirlik bağlamında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla yeterince iyi yönetim iyi yönetimin alternatif bir kavramsallaştırmasıdır. Ancak yeterince iyi yönetimin kırılğan özellikteki ülkeler için daha gerçekçi ve uygulanabilirdir.

Kırılğan devlet gündemi 1990’larda yükselişe geçmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında modern devlet gereklerini yerine getiremeyen ve halkına temel kamu hizmetlerini sunma kapasitesine sahip olmayan devletler, “başarısız, zayıf, çökmüş, yarı ve kırılğan” gibi çeşitli isimlerle etiketlenmiştir. Özellikle kırılğan devletler uluslararası politikada giderek daha da çekici hale gelen bir kategori olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dekolonizasyon süreci ile uzun yıllar sömürge altında yaşayan pek çok ülke bağımsızlığını kazanmış ve uluslararası sisteme dâhil olmuştur. Ancak yakın zamanda bağımsızlığını kazanan bu devletlerin büyük bir çoğunluğu Asya ve Afrika’da ortaya çıkmış ve modern anlamda bir devletin görevlerini yerine getirmesi bakımından yetersiz kapasiteye sahip olmuştur. Dolayısıyla kırılğan devletler genel manada bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir ülkenin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlanmaktadır.

Kapasite, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet kavramlarıyla ilişkilendirilen kırılğan devletler hem komşuluk hem de küresel etki göstermektedir. Bu bağlamda kırılğan devletler ulusal olmanın ötesinde bölgesel ve küresel bir sorun olarak görülmekte ve AB, DFID, IMF, OECD, Dünya Bankası, BMZ, SDC, CFP, USAID gibi uluslararası kuruluşlar, yardım kuruluşları ya da bağışçılar olarak adlandırılan çeşitli kuruluşlar tarafından ilgi odağı durumundadır. Dolayısıyla kırılğan devlet kavramının hem bölgesel hem de küresel bağlamda önemi artmakta, kalkınma ve güvenlik açısından literatürdeki yerini korumaktadır.

Kırılğan devletlerin betimlenmesinde çoğunlukla endekslerden yararlanılmaktadır. Özellikle FSI kullanılmaktadır. FSI 179 ülkeyi kapsamakta ve ülkeleri “sürdürülebilir, istikrarlı, uyarı ve alarm” şeklinde sınıflandırılmaktadır. FSI’nın yanı sıra CPIA, CPI ve GPI endeksleri de kırılğan devletlerin betimlenmesinde kullanılmaktadır. Çünkü kırılğan devletlere ilişkin genel bir tanım yapılamamakta daha çok kırılğan devletlerin

özelliklerinden bahsedilmektedir. Bir devleti tanımlamak ne kadar kolaysa bir devletin kırılmağını tanımlamak ise o kadar zordur. Bu bağlamda kırılma devletler siyasal yozlaşma, eşit olmayan bir toplum yapısı, şiddet kullanımı üzerindeki tekeli kaybetme, doğal afetlerle baş edememe, kamu hizmetlerinin sağlanmasında güçlük ya da sağlayamama, zorlukların üstesinden gelmek, sosyal uyum, uyumlu bir kimlik gibi benzer özellikler göstermektedir.

Afrika kıtası 30 milyon km² yüzölçümü, 1.5 milyonu aşan nüfusu ile dünyanın hem ikinci en büyük kıtası hem de ikinci en kalabalık kıtası konumundadır. 5 bölge ve 54 ülkeden oluşan Afrika kıtası, dünya nüfusunun yaklaşık olarak %19'unu oluşturmakta ve nüfusu artarak devam etmektedir. Afrika kıtası 1500'den fazla dili ve binden fazla etnik yapıyı barındırmaktadır. En az 1500 yıllık bir geçmişe sahip olan Afrika kıtası, hem insan kaynağı hem de zengin yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından 300 yıllık bir süre sömürgecilik faaliyetlerine maruz kalmıştır. Fransa, İngiltere başta olmak üzere Belçika, Almanya, İtalya, Portekiz, İspanya, Hollanda tarafından sömürülmüş, sadece Liberya ve Etiyopya sömürülmeyen ülkeler olarak kalmıştır. Bu da Afrika kıtasının çeşitli dönemlerden geçmesine ve farklı şekillerde yönetilmesine neden olmuştur. Sömürge öncesi dönemde büyük siyasal organizasyonlar, orta büyüklükte krallık yönetimleri ile çoğunlukla köy, kabile veya klanların özerk yönetimi şeklinde hayata geçen geleneksel yerel otoriteler tarafından yönetilirken, sömürge döneminde her sömürge devleti siyasal ve idari yapılanmalarda profesyonel, teknik işlerde ve üst düzey yönetim teşkilatlanmasında Avrupa'dan getirdikleri kişileri istihdam etmiş ve köle ticareti yaşanmıştır. Ancak Afrika kıtasındaki ülkeler 1960'larla beraber bağımsızlığını kazanmaya başlamışsa da uzun yıllar etkileri sürmüş ve sürmeye devam ettiği görülmektedir. Tüm bu dönemlerde kabileler, krallıklar, sömürge yönetimleri ve köle ticareti gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalınmış ve bu olumsuzluklar sadece insan yaşamını değil kamu yönetimini de olumsuz etkilemiştir. Afrika kıtasında kamu yönetimi de tıpkı Afrika kıtasının tarihi gibi sömürge öncesi özgün yapısını taşıırken, sömürge

dönemiyle birlikte sömüren devletler tarafından şekillendirilmiş ve sömürge sonrasından günümüze de bu etkileri sürdürmektedir. Tüm bunlar neticesinde Afrika kıtası dünü ve bugünüyle çeşitli sorunlarla baş etmekte ve kırılgan devlet denildiğinde akıllara gelen ilk kıta olmaktadır. Dil, etnik yapı, inanç biçimleri bakımından çok çeşitlilik, devam eden kabile kültürü, plansız ve hızlı nüfus artışı, yönetsel sorunlar, yolsuzluk, yoksulluk, çatışma, güvenlik ve dış yardımlar bağlamında kırılganlık göstermektedir.

Bu çalışmada kırılgan devletlerin var olan yönetimlerindeki sorunlarına çözüm bulacak ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olacak kavramın iyi yönetişim değil, yeterince iyi yönetişim olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Afrika kıtasında yer alan Çad Cumhuriyeti, Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, Mozambik Cumhuriyeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti'ne ilişkin FSI, CPIA, CPI ve GPI endekleri doküman analizi kullanılarak analiz edilmiş ve bu ülkelerde mülakat uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Çad Cumhuriyeti Orta Afrika bölgesinde yer almaktadır. Afrika kıtasının en kalabalık yirmi üçüncü ülkesi olan Çad Cumhuriyeti, 23 ilden oluşmakta ve Başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Fransa tarafından sömürülen ve 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Çad Cumhuriyetinin ekonomisi tarım ve hayvancılık ile petrol üretimine dayanmaktadır. Çad Cumhuriyeti düşük insani gelişme göstermekte ve yönetişim endeksine göre şüpheli ve güvenilmez ülke konumundadır.

Çad Cumhuriyeti FSI 2024 verilerine göre tüm göstergeler bakımından kırılgan bir ülke konumunda yer alırken; en fazla sorun olan konular olarak **“devletin temel hizmetleri yerine getirememesi, elit grubun söz sahibi olması, mülteciler ve iç göçmenler ile nüfusun devlet üzerinde demografik baskılara sebep olması”** sıralanmaktadır.

CPIA endeksi bağlamında Çad Cumhuriyeti ortalamanın altında kalmıştır. Çad Cumhuriyeti'nin en zayıf olduğu konular sırasıyla **yapısal**

politikalar, kamu sektörü yönetimi ve kurumları, toplumsal katılım ve eşitlik politikalarıdır. Bunlar arasında ise **finans** konusu Çad Cumhuriyeti'nin en zayıf olduğu konu olurken; ikinci sırada **kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk** yer almaktadır.

Yolsuzluk Algı Endeksine göre de Çad Cumhuriyeti'nde **yüksek yolsuzluk** görülmekte ve yıllardır aşılamayan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksine göre ise Çad Cumhuriyeti **barış durumunun düşük** olduğu bir ülkedir. En düşük olan emniyet ve güvenlik alanı iken, ikinci sırada devam eden çatışma alanı ve üçüncü sırada militarizasyon alanı düzeyleri yer almaktadır.

Katılımcılar için ise;

- İyi yönetim ilkelerinin Afrika kıtasındaki ülkelerde uygulanması mümkündür. Ancak ülkeler bağlamında farklı olabileceğine dikkat çekildiği gibi, ilkeler arasında bir sıralama söz konusudur. Katılımcıların çoğu için ilk sırada hukukun üstünlüğüne yer verirken, hukukun üstünlüğünün diğer ilkelerin uygulanabilirliği için de son derece önemli olduğunu belirtmiştir.
- Güven ve güvenlik konusu genel olarak önemli bir sorun teşkil ederken; nedenleri olarak işsizlik, çatışmalar, terörizm, yoksulluk, zayıf devlet kurumları, zayıf yönetim, hukukun üstünlüğünün olmayışı, dış müdahaleler ile kabilecilik üstünlüğü, eşitsizlik, yerine getirilmeyen vaatler, iletişim araçlarının yetersizliği sayılabilir. Ayrıca güven eksikliği ve kalkınma arasında çift yönlü bir bağlantının varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle yolsuzluk kurumsallaşmış bir durumdadır.
- Çad Cumhuriyeti'nde meşruiyet bağlamında sorunların varlığından söz edilebilir. Çünkü Çad Cumhuriyeti'nde kabilecilik devlet otoritesi dışında

devam ederken, eşit haklar Anayasa’da yer almasına rağmen uygulamada olmadığını bazı grupların dışlandığı dikkat çekmektedir.

- Çad Cumhuriyeti’nde önemli bir kapasite sorununun varlığından söz edilebilir. Hem devletin klasik görevlerini yerine getirmesinde hem devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesinde hem de bu hizmetlere eşit erişim ile kaynakların eşit ve adil dağıtılmasında ciddi sorunlar olduğu açıktır. Öyle ki katılımcılar tarafından bölgesel ve sınıfsal ayrımın varlığı da öne sürülmektedir. Ayrıca yolsuzlukta Çad Cumhuriyetinde önemli bir sorun olarak burada da dikkat çekmektedir.
- Çad Cumhuriyeti’nde devletin mali yapısı güçlü olmadığı gibi yaygın bir işsizlik söz konusudur.
- Çad Cumhuriyeti kırılgan bir ülkedir. Siyasi istikrarsızlık ve eğitim katılımcılar tarafından en çok tekrar edilen sorunlar iken; kötü yönetim, yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik, bölgesel dışlanma/eşitsizlik, kabilecilik, silahlı çatışma, kalkınma, adalet, sağlık, kurumsal istikrarsızlık, iklim değişikliği sorunları yer almaktadır.

Mozambik Cumhuriyeti Doğu Afrika bölgesinde yer almaktadır. Afrika kıtasının en kalabalık 13. ülkesi olan Mozambik Cumhuriyeti, 10 vilayetten oluşmakta ve yarı başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Portekizliler tarafından sömürülen ve 1975 yılında bağımsızlığını kazanan Mozambik Cumhuriyetinin ekonomisi zengin doğal kaynaklar, tarım ve hayvancılık ile limanlara dayanmaktadır. Mozambik Cumhuriyeti düşük insani gelişme göstermekte ve yönetim endeksine göre yolsuzluk algısı ve hukukun üstünlüğü konularında çok kötü; siyasi haklarda ise kötü durumdadır.

Mozambik Cumhuriyeti FSI 2024 verilerine göre tüm göstergeler bakımından kırılgan bir ülke konumunda yer alırken; en fazla sorun olan konular olarak **“nüfusun devlet üzerinde demografik baskılara sebep**

olması, devletin temel hizmetlerini yerine getirememesi ve ekonomik eşitsizlikler” olarak sıralanmaktadır.

CPIA endeksi bağlamında Mozambik Cumhuriyeti ortalama bir puana sahiptir. Mozambik Cumhuriyeti Kamu sektörü yönetimi ve kurumları konusundaki performansında sorunlar yaşanırken; en zayıf olduğu konu **kamu sektöründe şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluktur.**

Yolsuzluk Algı Endeksine göre de Mozambik Cumhuriyeti’nde **yüksek yolsuzluk** görülmekte ve yıllardır aşılamayan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksine göre ise Mozambik Cumhuriyeti’nde **barış durumunda bir iyileşmeden bahsedilebilir.** En düşük olan emniyet ve güvenlik alanı olurken; sorun olmayan düzey ise militarizasyon alanıdır.

Katılımcılar için ise;

- Afrika kıtasında genel kanı iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilirliğidir. Bazı ilkelerin uygulanması zor olarak nitelendirilirken, bazı ilkelerin uygulanması kolaydır. Örneğin hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon, katılım ve eşitlik uygulanması daha zor olarak görülmektedir. Mozambik bağlamında ise bu ilkelerin uygulanmasının oldukça zor olduğu söylenebilir.
- Mozambik Cumhuriyetinde güven ve güvenlik sorunları vardır. Zayıf kurumlar, çatışmalar, terörizm, zayıf kolluk kuvvetleri, zayıf yönetim, yoksulluk, işsizlik, etnik ve dini gerilimler, dış müdahale ve dış gündem sebebiyle ciddi güvenlik sorunları yaşanırken; halk ve hükümet arasında yolsuzluk, şeffaflık eksikliği, kötü kamu hizmetleri, kaynakların eşitsiz dağılımı, hesap verebilirlik eksikliği ve verilen sözlerin yerine getirilmemesi sebebiyle güven sorunları yaşanmaktadır. Ayrıca Mozambik’te hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir yolsuzluğun varlığı dikkat çekmektedir.

- Mozambik'te meşruiyet konusunda bazı sorunların varlığı dikkat çekmektedir. Mozambik'te kabileciliğin devamlılığı konusunda net bir şey söylemek zordur. Ayrıca bölgesel bir ayırımından da bahsedilmiştir. Çatışma veya isyan durumunda polis ve ordu tarafından bir müdahale gerçekleşirken, gerekli durumlarda uluslararası destek talep edildiği görülmüştür. Ayrıca Mozambik'te eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var olmasına rağmen uygulama konusunda sorunlar olduğu belirtilmiştir.
- Mozambik'te kapasite konusunda önemli sorunlar vardır. Devlet klasik görevlerini yerine getirebilmesine rağmen bunların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Kamu hizmetleri de gerekli nicelik ve kalitede sağlanamadığı gibi bölgesel farklılıklar yaşandığı görülmektedir. Ayrıca kaynakların eşit ve adil dağıtılmadığı da söylenebilir.
- Mozambik'te kalkınma bağlamında mali yapının güçlü olmadığı ve yaygın işsizlik olduğu görülmektedir. Ayrıca mali yapıda dış müdahalenin de varlığı dikkat çekmektedir.
- Mozambik kırılgan bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedenleri olarak ise sürekli yoksulluk, güvenlik, zayıf yönetim ve kurumlar, çatışmalar, yolsuzluk, meşruiyet sorunları, ekonomik zayıflık, istikrarsızlık görülmüştür. Ayrıca dış yardım bağımlılığı da bir kırılganlık nedeni olarak görülmektedir. Mozambik'teki sorunlar ise "yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, güvenlik sorunları, zayıf ve yetersiz kamu hizmetleri, eşitsizlikler, çatışmalar olarak sıralanmıştır.

Nijerya Federal Cumhuriyeti Batı Afrika bölgesinde yer almaktadır. Afrika kıtasının en kalabalık ve yine Dünya'nın da 6. en kalabalık ülkesi olan Nijerya Federal Cumhuriyeti, 36 eyalet ve 1 bölgeden oluşmaktadır. Federal Başkanlık Tipi Cumhuriyetle yönetilen Nijerya, İngilizler tarafından sömürülmüş ve 1960 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Ekonomisinin önemli bir bölümü petrol ve doğalgaza dayanmaktadır. Düşük insani gelişme gösteren Nijerya, yönetim endeksine göre güvenilmez ülke konumundadır.

Nijerya Federal Cumhuriyeti FSI 2024 verilerine göre tüm göstergeler bakımından kırılgan bir ülke konumunda yer alırken; en fazla sorun olan konular olarak **“hizipleşmiş elitler, demografik baskılar, kamu hizmetleri, ekonomik düşüş ve yoksulluk, güvenlik aygıtları, devletin meşruiyeti, grup şikâyeti ve insan hakları ve hukukun üstünlüğü ile eşit olmayan kalkınma”** olarak sıralanmaktadır.

CPIA endeksi bağlamında Nijerya Federal Cumhuriyeti ortalama bir puana sahiptir. Nijerya Federal Cumhuriyeti bazı konularda iyi performans gösterirken; en zayıf olduğu konuların başından **kamu sektörü yönetimi ve kurumları** gelmektedir. Yine en zayıf olduğu konular en zayıf olduğu konular **finans sektörü, mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim, bütçe ve mali yönetimin kalitesi ile kamu yönetiminin kalitesidir.**

Yolsuzluk Algı Endeksine göre de Nijerya Federal Cumhuriyeti’nde **yüksek yolsuzluk** görülmekte ve yıllardır aşılamayan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksine göre ise Nijerya Federal Cumhuriyeti **barış durumunun çok düşük** olduğu bir ülkedir. Devam eden çatışma alanı ile toplumsal emniyet ve güvenlik alanı çok düşük olduğu düzeylerdir.

Katılımcılar için ise;

- Afrika kıtasında genel kanı iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilir olduğudur. Bazı ilkeler uygulanması zor olarak nitelendirilirken, bazı ilkelerin uygulanması kolaydır. Özellikle hukukun üstünlüğü uygulanması en zor olan ilke olarak öne çıkmakta ve hesap verilebilirlik, şeffaflık, eşitlik onu takip etmektedir.
- Nijerya Federal Cumhuriyeti’nde güven ve güvenlik önemli bir sorundur. Nijerya farklı bölgelerde varlığını sürdüren Terörizm, ayaklanma, çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, eşkıyalık, adam kaçırma, zayıf kurumlar gibi güvenlik sorunlarıyla karşı karşıyadır. Ancak bunların en temel

sebepleri kötü yönetim, yoksulluk, işsizlik, etnik ve dini bölünmeler olarak gösterilmektedir. Ayrıca halk ve hükümet arasındaki güven sorununun varlığına dikkat çekmektedir. Bu sorunun “yerine getirilmeyen seçim vaatleri”, “yaygın yolsuzluk” ve “kötü yönetim” den kaynaklandığı belirtilmiştir. Yolsuzluk ise Nijerya’da hem ulusal hem de yerelde kökleşmiş durumda olduğu görülmektedir.

- Meşruiyet konusunda önemli sorunlar olduğu söylenebilir. Bunlardan biri kabileciliğin hala devam ediyor olması ve hatta siyasileşmiş olmasıdır. İsyan ya da çatışma durumunda ise devletin güvenlik güçlerini kullanmasının yanı sıra, orantısız güç kullandığı ve rüşvet, kayırmacılık gibi farklı yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Eşit hak ve bunları koruyan yasalar ise var olmasına rağmen uygulamada sorunlar olduğu dikkat çekmektedir.
- Kapasite konusunda sorunların olduğu söylenebilir. Devletin klasik görevlerini ve kamu hizmetlerini yerine getirmede yetersiz olduğu dikkat çekerken, kaynakların eşit ancak adil dağıtılmadığı bazı bölgelere ayrımlar yapıldığı görülmektedir.
- Kalkınma bağlamında mali yapının zayıf ve işsizliğin yaygın bir sorun olduğu dikkat çekmektedir.
- Nijerya kamu hizmetlerini sunma kapasitesinin yetersizliği, güvenlik sorunları, yaygın yoksulluk, yolsuzluk ve seçim hileleri nedeniyle kırılgan olarak tanımlanırken; çabası sebebiyle dirençli olarak görülmektedir. Ayrıca Nijerya’da “yolsuzluk, yoksulluk, güvensizlik, işsizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, eşitsizlik” en önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Doğu Afrika bölgesinde yer almaktadır. Afrika kıtasının en kalabalık ikinci ülkesi olan Etiyopya, Dünyanın da en kalabalık denize kıyısı olmayan ülkesidir. Etnik temelli 12

bölgesel eyalet ve 2 imtiyazlı şehirden oluşan Etiyopya, Federal Parlamenter Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Etiyopya çok kısa süreli İtalya tarafından sömürülmüş olsa da Afrika kıtasının sömürülmeyen iki ülkesinden biri olarak tanımlanmaktadır. Ekonomisi önemli oranda tarıma dayanmaktadır. Etiyopya düşük insani gelişme göstermekte ve yönetim endeksine göre şüpheli ve güvenilmez ülke konumundadır.

Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti FSI 2024 verilerine göre tüm göstergeler bakımından kırılgan bir ülke konumunda yer alırken; en fazla sorun olan konular olarak **“nüfusun devlet üzerinde demografik baskılara sebep olması, elit grupların söz sahibi olması, mülteciler ve iç göçmenler, devletin temel hizmetleri yerine getirememesi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ile devlet meşruiyeti”** sıralanmaktadır.

CPIA endeksi bağlamında Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ortalama bir puana sahiptir. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti’nin en zayıf olduğu konu **ekonomi yönetimi** iken; alt konular **mülkiyet hakları ve yasa tabanlı yönetim, para ve döviz kuru ile borç politikasıdır**.

Yolsuzluk Algı Endeksine göre de Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti’nde **yüksek yolsuzluk** görülmekte ve yıllardır aşılamayan bir sorun olarak devamlılığını korumaktadır.

Küresel Barış Endeksine göre ise Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti **barış durumunun düşük** olduğu bir ülkedir. En düşük olan devam eden çatışma alanı ve toplumsal emniyet ve güvenlik alanıdır.

Katılımcılar için ise;

- Afrika kıtasında iyi yönetim ilkelerinin uygulanabilir olduğu yönündedir. Etiyopya’da ise en uygulanabilir iyi yönetim ilkesi katılım; uygulanması en zor olanlar eşitlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü ilkeleridir. Ayrıca dış müdahale Afrika’da iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasındaki en büyük engel olarak dikkat çekmektedir.

- Etiyopya’da güven ve güvenlik önemli bir sorundur. Etiyopyalılar tarafından da güvenliğin ciddi bir sorun olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi olarak ise genellikle dış müdahale ve iç dinamikler söylenebilir. Ayrıca Etiyopya’da halk ve hükümet arasında da güven sorunları yaşanmakta ve bu sorun etnik kimlik ayırımına dayanmaktadır. Etiyopya’da hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir yolsuzlukta var olduğu görülmektedir.
- Etiyopya’da meşruiyet konusunda ciddi sorunlardan bahsedilebilir. Kabilecilik Etiyopya’da devam etmekte ve önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çatışma ve isyan durumunda askeri operasyonlar, olağanüstü haller, iletişim kesintileri vb. yollar izlenmekte olup, halkta ağır can kayıplarına neden olmaktadır. Ayrıca Etiyopya’da teorik olarak eşit haklar ve bunları koruyan yasalar olsa da uygulamada aynı şekilde değildir.
- Kapasite konusunda Etiyopya’nın yetersiz olduğu çıkarımında bulunulabilir. Çünkü Etiyopya’da devlet temel görevlerini kısmen yerine getirmekte ancak bir ayrımcılık dikkat çekmektedir. Yine devlet kamu hizmetlerini de kısmen de olsa sağlamakta ancak yetersiz ve eşitsiz olduğu, özellikle kırsal ve kentsel bir ayrımın varlığı görülmektedir. Dolayısıyla kaynakların Etiyopya’da da dağılımı eşit ve adil değildir.
- Etiyopya’da devletin mali yapısı güçlü olmadığı gibi özellikle gençler arasında yaygın bir işsizliğin olduğu dikkat çekmektedir.
- Sonuç olarak Etiyopya kırılgan bir ülke olarak tanımlamak mümkündür. Bunun nedenleri olarak, kamu hizmetleri sunumundaki yetersizlikler ve eşitsizlikler, etnik temelli çatışmalar, güvenlik sorunları, kalkınma sürecinde yaşanan zorluklar ve eşitsizlikler, bazı bölgelerin sistematik olarak geri bırakılması ve kaynaklara adil erişimin sağlanamaması ve devletin meşruiyet alanında yaşadığı ciddi problemler gösterilebilir. Etiyopya’da “yolsuzluk, yoksulluk, etnik temelli çatışmalar, güvensizlik,

kamu hizmetlerinin yetersizliği, işsizlik” en önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

Nitekim Tablo 101’de de görüldüğü üzere Çad, Mozambik, Nijerya ve Etiyopya’nın hem endekslerdeki hem de saha çalışmasındaki verileri karşılaştırıldığında aynı kırılğanlıkları gösterdikleri görülmüştür. Böylece çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmıştır.

Tablo 101.

Ülkelerin kırılğanlıklarının endeks ve mülakatlarda karşılaştırılması

Ülke	Endeksler	Mülakat
ÇAD	Kırılğan Devletler Endeksi - Kamu Hizmetleri - Hizipleşmiş Elitler - Mülteciler ve İç Göçmenler - Demografik Baskılar	- Uygulanması en zor ilke “hukukun üstünlüğü” - Güven ve Güvenlik sorunları var. - Kurumsallaşmış bir yolsuzluk var. - Kabilecilik var ancak devlet otoritesinden bağımsız değil. - İsyen ve çatışma durumuyla karşı karşıya kalmamış - Eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var ancak uygulamada yok. - Devlet klasik görevlerini yerine getirmede zorluklar yaşıyor. (bölgesel ayrım) - Devlet kamu hizmetlerini yerine getiremiyor. Eşit erişim yok. - Kaynaklar eşit ve adil dağıtılmıyor. - Mali yapı güçlü değil, işsizlik yüksek. - Kırılğan bir devlet olarak tanımlanmakta. - Siyasi istikrarsızlık ve eğitim
	Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme - Ortalama altında bir puan - Performansının en kötü olduğu konular “yapısal politikalar”, “kamu sektörü yönetimi ve kurumları” ve “toplumsal katılım ve eşitlik politikaları”,	
	Küresel Barış Endeksi 1-Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı 2- Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı,	
	Yolsuzluk Algı Endeksi - Yolsuzluk Algısı Yüksek	
MOZAMBİK	Kırılğan Devletler Endeksi - Demografik Baskılar - Kamu Hizmetleri - Eşit Olmayan Kalkınma	- Uygulanması en zor ilkeler Hukukun Üstünlüğü, Stratejik vizyon, Katılım ve Eşitlik - Güven ve güvenlik ciddi bir sorun. - Kurumsallaşmış bir yolsuzluk var. - Kabilecilik var. - İsyen ve çatışma durumuyla karşı karşıya kalınmış - Eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var ancak uygulamada farklı. - Devlet klasik görevlerini yerine getiriyor ama yetersiz. - Kamu hizmetlerini gerekli nicelik ve kalitede sağlayamıyor. - Kaynaklar eşit ve adil dağıtılmıyor. - Mali yapı güçlü değil, işsizlik yüksek. - Kırılğan bir devlet olarak tanımlanmakta. - Yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, güvenlik sorunları, zayıf ve yetersiz kamu hizmetleri, eşitsizlikler, çatışmalar
	Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme - Ortalama - Performansının en kötü olduğu konu “Kamu sektörü yönetimi ve kurumları”	
	Küresel Barış Endeksi 1-Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı 2- Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı,	
	Yolsuzluk Algı Endeksi - Yolsuzluk Algısı Yüksek	

NİJERYA	Kırılgan Devletler Endeksi	- Demografik Baskılar - Hizipleşmiş Elitler - Kamu Hizmetleri - Ekonomik Düşüş ve Yoksulluk - Güvenlik Aygıtları - Grup Şikayetleri - Devlet Meşruiyeti - İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü - Eşit Olmayan Gelişme	- Uygulanması en zor ilkeler Hukukun Üstünlüğü, Hesap Verilebilirlik, Şeffaflık, Eşitlik - Güven ve güvenlik ciddi bir sorun. - Kurumsallaşmış bir yolsuzluk var. - Kabilecilik var. - İsyan ve çatışma durumuyla karşı karşıya kalınmış - Eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var ancak uygulamada farklı. - Devlet klasik görevlerini yerine getirmeye çalışıyor ama kalitesi zayıf. Kentsel kırsal ayrımı var. - Kamu hizmetleri yetersiz. - Kaynaklar eşit ve adil dağıtılmıyor. Birey ve bölgelerde yoğunlaşıyor. - Mali yapı güçlü değil, işsizlik yüksek. - Kırılgan devlet tanımlamasında farklılık var. - Yolsuzluk, yoksulluk, güvensizlik, işsizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, eşitsizlik
	Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme	Ortalama	
	Küresel Barış Endeksi	1-Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı, 2- Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı	
	Yolsuzluk Algı Endeksi	Yolsuzluk Algısı Yüksek	
ETİYOPYA	Kırılgan Devletler Endeksi	- Demografik Baskılar - Hizipleşmiş Elitler - Mülteciler ve İç Göçmenler - Kamu Hizmetleri - Grup Şikayetleri - İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü - Devlet Meşruiyeti	- Uygulanması en zor ilkeler Eşitlik, Hesap Verebilirlik, Şeffaflık, Hukukun Üstünlüğü - Güven ve güvenlik ciddi bir sorun. - Kurumsallaşmış bir yolsuzluk var. - Kabilecilik var. - İsyan ve çatışma durumuyla karşı karşıya kalınmış - Eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var ancak uygulamada farklı. - Devlet klasik görevlerini kısmen yerine getiriyor. Kent- kır ayrımı var. - Kamu hizmetleri kısmen ancak yetersiz ve eşitsiz. Kent- kır ayrımı var. - Kaynaklar eşit ve adil dağıtılmıyor. - Mali yapı güçlü değil, işsizlik yüksek. - Kırılgan bir devlet olarak tanımlanmakta. - Yolsuzluk, yoksulluk, etnik temelli çatışmalar, güvensizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, işsizlik
	Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme	Ortalama	
	Küresel Barış Endeksi	1-Devam Eden Yurtiçi ve Uluslararası Çatışma alanı, 2- Toplumsal Güvenlik ve Emniyet alanı	
	Yolsuzluk Algı Endeksi	Yolsuzluk Algısı Yüksek	

Sonuç olarak Afrika kıtasında iyi yönetim uygulanabilir ancak bazı ilkeleri uygulamak kolayken, bazı ilkeleri uygulamak zordur. Çad için hukukun üstünlüğü uygulanması en zor ilke iken; Mozambik için hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon, katılım ve eşitlik; Nijerya için sırasıyla hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik, şeffaflık, eşitlik; ve Etiyopya'ya için eşitlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü ilkeleridir. Ayrıca Etiyopya için dış müdahale Afrika'da iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasındaki en büyük engel olarak görülmektedir. Dolayısıyla her ülke için Afrika'da

uygulanması en zor iyi yönetim ilkesinin “**hukukun üstünlüğü**” ilkesi olduğu söylenebilir. Devamında ise eşitlik ve hesap verebilirlik gösterilebilir.

Güven ve güvenlik konusu çalışma kapsamındaki ülkeler için önemli bir sorundur. Bunun sebepleri işsizlik, çatışmalar, terörizm, yoksulluk, zayıf devlet kurumları, kötü kamu hizmetleri, zayıf yönetim, hukukun üstünlüğünün olmayışı, şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği, dış müdahaler, kabilecilik üstünlüğü, eşitsizlik, yerine getirilmeyen vaatler, iletişim araçlarının yetersizliği gösterebilir. Ayrıca yolsuzluk tüm ülkelerde hem ulusal hem de yerel düzeyde kurumsallaşmış bir durumdadır. Dolayısıyla kırılgan ülkelerde güven ve güvenlik konusuna ilişkin benzer sorunlar yaşanırken, yolsuzluğun da kurumsallaşmış olduğu söylenebilir.

Meşruiyet konusu Çad, Nijerya ve Etiyopya için önemli bir sorun iken; Mozambik için bazı sorunların varlığından söz edilebilir. Çad, Nijerya ve Etiyopya da kabilecilik hala devam ederken ve hatta Nijerya’da siyasalleşmişken; Mozambikte kabileciliğin devamlılığı konusunda net bir yorum yapmak zordur. İsyan ya da çatışma durumunda ise devletlerin güvenlik güçlerini kullanmasının yanı sıra, zaman zaman orantısız güç, iletişim kesintileri, rüşveti kayırmacılık gibi yöntemlerde başvurduğu görülmektedir. Ayrıca teorik olarak eşit haklar ve bunları koruyan yasalar olsa da uygulamada sorunlar dikkat çekmektedir.

Kapasite konusunda önemli sorunların varlığından bahsedilebilir. Çünkü tüm ülkeler hem devletin klasik görevlerini yerine getirmesinde hem devletin kamu hizmetlerini yerine getirmesinde hem de bu hizmetlere eşit erişim ile kaynakların eşit ve adil dağıtılmasında ciddi sorunlar olduğu görülmüştür. Öyle ki katılımcılar tarafından bölgesel ve sınıfsal ayrımın varlığı da öne sürülmektedir.

Kalkınma bağlamında mali yapının zayıf ve işsizliğin yaygın bir sorun olduğu dikkat çekmektedir.

Çad, Mozambik, Etiyopya ve Nijerya kırılgan bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Ancak Nijerya çabası sebebiyle dirençli görülmektedir. Kötü yönetim, yolsuzluk, yoksulluk, güvenlik işsizlik, bölgesel dışlanma/eşitsizlik, kabilecilik, silahlı çatışma, meşruiyet sorunları, kalkınma, eğitim, adalet, işsizlik, sağlık, siyasi ve kurumsal istikrarsızlık, iklim değişikliği sorunları, dış yardımlar gibi sorunlar üzerinde durulurken; Çad için en önemli sorunlar “siyasi istikrarsızlık ve eğitim”; Mozambik için “yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk, güvenlik sorunları, zayıf ve yetersiz kamu hizmetleri, eşitsizlikler, çatışmalar”; Nijerya için “yolsuzluk, yoksulluk, güvensizlik, işsizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, eşitsizlik”; ve Etiyopya için “yolsuzluk, yoksulluk, etnik temelli çatışmalar, güvensizlik, kamu hizmetlerinin yetersizliği, işsizlik” olarak sıralanmıştır. Dolayısıyla kırılgan özellikteki ülkeler için benzer sorunlar dikkat çekse de öncelik konusunda sıralamanın farklılaştığı görülmektedir.

Çad, Mozambik, Nijerya ve Etiyopya Afrika kıtasında farklı ülkeler tarafından sömürülmüş (Etiyopya hariç) ülkeler olup güven ve güvenlik, meşruiyet, kapasite ve kalkınmaya ilişkin önemli sorunlara sahiptir. Dolayısıyla kırılgan devlet olarak tanımlanmaktadır. Yine devletler FSI, CPIA, CPI ve GPI endekslerde kırılgan devlet, yüksek yolsuzluk, barış durumu düşük bir konumdadır. Bu bağlamda her ne kadar iyi yönetim Afrika kıtasındaki ülkelerde uygulanabilir olsa da her ülkede uygulanabilmesi mümkün gözükmemektedir. Özellikle hukukun üstünlüğü uygulanması en zor ilke olarak görülmektedir. Netice de çalışmanın hipotezleri değerlendirildiğinde;

- H1 reddedilmiştir. Çünkü Afrika kıtasındaki ülkeler çeşitli ülkeler tarafından farklı yöntemlerle sömürülmüş olsa da çeşitli ve benzer kırılganlıklar göstermektedir. Ancak bu kırılganlıklar öncelik bağlamında farklılaşmaktadır. Bu da farklı ülkeler tarafından

sömürülmenin farklı kırılğanlıklarla sonuçlanacağını göstermemektedir.

- H2 doğrulanmıştır. Çünkü iyi yönetim tüm Afrika kıtasında uygulanabileceği görülmüş ancak bazılarının uygulanmasının diğerlerine göre zor olduğu tespit edilmiştir. Bu da iyi yönetim değil yeterince iyi yönetim uygulanmasının sorunlara çözüm bulacağını göstermektedir.
- H3 doğrulanmıştır. Çünkü güven ve güvenlik, meşruiyet, kalkınma, kapasite bakımından önemli sorunlar yaşayan ve kırılğan devlet özelliği gösteren devletlerde iyi yönetimin her ilkesinin uygulanmasını zorlaştırmakta ve yeterince iyi yönetim daha uygulanabilir görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2017). Afrika'nın kısa tarihi. İçinde H. Çomak, C. Sancaktar ve H. Yıldırım Çınar (Eds.), *Afrika politikası 21. yüzyılda güvenlik, refah ve demokrasi arayışı* (1. baskı, ss. 3-16). Beta Yayıncılık.
- Abdullahi, A. M. (1994). The refugee crisis in Africa as a crisis of the institution of the state. *International Journal of Refugee Law*, 6(4), 562-580.
- Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to modern economic growth*. Princeton University Press.
- Acemoğlu, D. & Robinson, J. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty*. Crown Publishers.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. & Thaicharoen, Y. (2003). Institutional causes, macroeconomic symptoms volatility, crises and growth. *Journal of Monetary Economics*, 50, 49-123.
- ACTED. (2024). *Department for international development (DFID) - British Government*. <https://www.acted.org/en/partners/department-for-international-development-dfid-british-government/>
- Adamu, P. A. (2013). *The impact of foreign aid on economic growth in ECOWAS countries: A simultaneous-equation model*. WIDER Working Paper No. 2013/143.
- Ade Ajayi, J. F. ve Falola, T. O. (2025). Nigeria as a colony. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Nigeria/The-arrival-of-the-British>
- Adusei, E. (2020). *The impact of foreign aid on economic growth in Sub-Sahara Africa: The mediating role of institutions*. MPRA Paper No. 104561.
- African Union. (2014). *African union handbook*. African Union Commission and New Zealand Crown Copyright Reserved 2014. <https://reliefweb.int/report/world/african-union-handbook-2014>

- Afrobarometer (2012). Uganda Round 5.
<https://www.afrobarometer.org/surveys-and-methods/survey-resources/?select-countries%5B0%5D=uganda&hidden-current-page=1&current-page=3#listing>
- Akbay, O. S. (2014). Afrika ekonomisi: Umutlar ve gerçekler. İçinde İ. Ermağan (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 1* (ss. 335-362). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akramov, K. T. (2012). *Foreign aid allocation, governance, and economic growth*. Issue briefs 72, International Food Policy Research Institute (IFPRI).
- Aksakal, E. (2016). *Afrika'daki iç savaşların temel dinamikleri: Sudan örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.]. Gazi Üniversitesi.
- Alda, E. ve J. Sala, (2014). Link between terrorism, organized crime and crime: The case on the sahel region. *Stability: International Journal of Security and Development*, 3(1).
- Amselle, J. L. (1998). Afrika'da etnik yapı ve kimlik. In J. Leca (Ed.), *Uluslar ve milliyetçilikler* (pp. 72-77). Metis Yayınları.
- Andersen L. (2008). Fragile states on the international agenda. In L. Engberg-Pedersen, L. Andersen, F. Stepputat & D. Jung (Eds), *Fragile situations: background papers DIIS report 11* (pp. 7-11). DIIS.
- Andrews, M. (2010). Good government means different things in different countries. *Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, 23(1), 7-35. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2009.01465.x>
- Annan, K. (2005). *Secretary-general's speech at the Banqueting House, Whitehall*. United Nations.
<https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2005-02-10/secretary-generals-speech-the-banqueting-house-whitehall>

- Anten, L. (2009). Fragile states: State building is not enough. In J. de Zwaan, E. Bakker & S. van der Meer (Eds.), *Challenges in a hanging world* (pp. 209-219). T.M.C. ASSER Press.
- Arar, A. A. ve Sarioğlu, E. (2022). 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerinde zirveler. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/21_yuzyil-uluslararasi-iliskilerinde-zirveler.tr.mfa
- Arıöz, Z. ve Topdağ, D. (2024). Fragile states and aid allocation for sub-saharan African countries: An empirical research. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 21(82), 45-59.
- Armaoğlu, F. (2007). 20. yüzyıl siyasi tarihi (genişletilmiş 16.baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arnold, D. (2001). *Coğrafi keşifler tarihi*. O. Bahadır (çev.). Yöneliş Yayınları.
- Asea, W. B. (2018). Combating political and bureaucratic corruption in Uganda: Colossal challenges for the church and the citizens. *HTS Theological Studies*, 74(2), 1-14. <https://dx.doi.org/10.4102/hts.v74i2.4535>
- Atabay, M. (2015). *Aydınlanma çağı ve Avrupa* (2.baskı). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Ataöv, T. (2010). *Emperyalizmin Afrika sömürüsü*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Ateş, H. ve Bıyıklar, B. (2022). Tarihten bugüne Afrika'da kamu yönetimi. İçinde H. Ateş (Ed.), *Karşılaştırmalı kamu yönetimi* (ss. 633-660). TİAV.
- Autesserre, S. (2010). *The trouble with the Congo: Local violence and the failure of international peacebuilding*. Cambridge University Press.
- Aydal, D. (2009). *Maden savaşları: Dünyanın kara talihi* (3.baskı). TİMAŞ Yayınları.

- Ayee, J. R. A. (2005). *Public sector management in Africa*. African Development Bank - Economic Research Working Paper Series. <https://www.afdb.org/sites/default/files/documents/publications/00457499-en-erwp-82.pdf>
- Ayee, J. R. A. (2001). Civil service reform in Ghana: A case study of contemporary reform problems in Africa. *African Journal of Political Science*, 6, 1-41. <https://doi.org/10.4314/ajps.v6i1.27319>
- Azam, M. & Feng, Y. (2022). Does foreign aid stimulate economic growth in developing countries? Further evidence in both aggregate and disaggregated samples. *Qual Quant*, 56, 533–556.
- Azevedo and Nnadozie, (2019). *Chad: A nation in search of its future*. Routledge.
- Baker, S. J. K. ve Kalinga, O. J. (2025). The people of the east African mountains. Britannica. <https://www.britannica.com/place/East-African-mountains/The-people>
- Baliamoune-Lutz, M. (2009). Institutions, trade, and social cohesion in fragile states: Implications for policy conditionality and aid allocation. *Journal of Policy Modeling*, 31(6), 877–890. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2009.07.003>
- Baliamoune-Lutz M. & McGillivray M. (2008). *State fragility: Concept and measurement*. The United Nations University World Institute for Development Economics Research. <https://www.econstor.eu/handle/10419/45059>
- Ballentine, K. & Sherman, J. (Editors). (2003). *The political economy of armed Conflict: Beyond greed and grievance*. Lynne Rienner.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-444.

- Baum, M. & Al-Zu'bi, M. (2021). *From fragility to resilience in central and West Asia and North Africa* (F2R-CWANA). CGIAR System Organization. <https://hdl.handle.net/10568/121104>
- Bayrakçı, B. (2000). Siyasal yozlaşma ve ekonomik gelişmeye etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, 133-163.
- Bates, R. H. (2008). State failure. *Annual Review of Political Science*, 11, 1-12. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.060606.132017>
- Bates, R. H. (2000). Ethnicity and deveelopment in Africa: A reappraisal. *The American Ecenomic Review*, 90(2), 131-134. DOI: 10.1257/aer.90.2.131.
- BBC News. (1998, 14 January). *Koreans give up their hold to help their country*. BBC News. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/analysis/47496.stm>
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. B. Canatan (Çev.). Liberte Yayınları.
- Berdal, M. (2005). Beyond greed and grievance – and not too soon... *Review of International Studies*, 31(4), 687-698. <https://doi.org/10.1017/S0260210505006698>
- Bertocchi, G. & Guerzoni, A. (2012). Growth, history, or institutions? What explains state fragility in Sub-Saharan Africa? *Journal of Peace Research*, 49(6), 769-783. <https://doi.org/10.1177/0022343312452420>
- Bertoli S. & Ticci E. (2012). A fragile guideline to development assistance. *Development Policy Review*, 30(2), 211-230. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7679.2012.00572.x>
- Besley, T. & Persson, T. (2014). The causes and consequences of development clusters: State capacity, peace, and income. *Annual Review of Economics*, 6 (1), 927-949. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080213-041128>

- Besley, T. & Persson, T. (2011). Fragile states and development policy, *Journal of the European Economic Association*, 9(3), 371–398. <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2011.01022.x>
- Bevir, M. (2008). *Key concepts in governance*. SAGE Publications.
- Bilgin, P. & Morton, A. D. (2004). From 'rogue' to 'failed 'states? The fallacy of short-termism. *Politics*, 24(3), 169-180. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2004.00217.x>
- Boas, M. & Jennings, K. M. (2005). Insecurity and development: The rhetoric of the failed state. *European Journal of Development Research*, 17(3), 385–395.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Branchflower, A., Hennell, S., Pongracz, S. & Smart, M. (2004). *How important are difficult environments to achieving the MDGs*. DFID, PRDE Working Paper 2. DOI: 10.22004/ag.econ.12821
- Brannigan, G. G. (1985). The research interview. In. A. Tolor (Ed.), *Effective interviewing*. Springfield.
- Brinkerhoff, D. W. (Ed.). (2007). *Governance in post-conflict societies. Rebuilding fragile states*. Routledge.
- Britannica. (2025a, 8 January). *Aksum, Ancient Kingdom, Africa*. <https://www.britannica.com/place/Aksum-ancient-kingdom-Africa>
- Britannica. (2025b, 31 January). *Sahel*. <https://www.britannica.com/place/Sahel>
- Burke, P. J. & Ahmadi-Esfahani, F. (2006). Aid and growth: A study of south east. *Asia Journal of Asian Economics*, 17(2), 350-362.
- Burnside, C. ve Dollar, D. (2000). Aid, policies, and growth. *The American Economic Review*, 90(4), 847-868.

- Bushman, J. A. (2009). East Africa. In A. R. Krakowka ve L. J. Hummel (Eds.), *Understanding Africa: A geographical approach* (pp. 19-48). United States Military Academy.
- Cain, P. J. ve Hopkins, A. G. (1993). *British imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*. London Press.
- Call, C. T. (2010). Beyond the 'failed state': Toward conceptual alternatives. *European Journal of International Relations*, 17(2), 303-326. <https://doi.org/10.1177/1354066109353137>
- Call C. T. (2008). The fallacy of the 'failed state'. *Third World Quarterly* 29(8), 1491-1507. DOI: 10.1080/01436590802544207
- Cammack, D., McLeod, D., Rocha Menocal, A. & Christiansen, K. (2006). *Donors and the 'fragile states' agenda: A survey of current thinking and practice report submitted to the Japan international cooperation agency*. Poverty and Public Policy Group Overseas Development Institute. https://inee.org/sites/default/files/resources/doc_1_Cammack-Donors_and_fs_agenda.pdf
- Carment, D., Stewart P., & Yiagadeesen S. (2010). *Security, development and the fragile state: Bridging the gap between theory and policy*. Routledge.
- Chandler, D. (2006). *Empire in denial: The politics of state-building*. Pluto Press.
- Chang, H. J. (2002a). *Kicking away the ladder: Development strategy in historical perspective*. Anthem Press.
- Chang, H. J. (2002b). *Institutional development in developing countries in a historical perspective - lessons from developed countries in earlier times*. International Development Economics Associates. https://www.networkideas.org/featart/mar2002/Institutional_Development.pdf

- Chauvet, L. & Collier, P. (2005). *Policy turn arounds in failing states*. Oxford University CSAE.
- Cheibub, J. A. & Limongi, F. (2002). Democratic institutions and regime survival: Parliamentary and presidential democracies reconsidered. *Annual Review of Political Science*, 5(1), 151-179.
- Chesterman, S., Ignatieff, M, & Thakur, R. (Eds.). (2005). *Making states work: State failure and the crisis of governance*. United Nations University.
- Chomsky, N. (2006). *Failed states: The abuse of power and the assault on democracy*. Metropolitan Books.
- Chopra, J. (2002). Building state failure in East Timor. *Development and Change*, 33(5), 979–1000. DOI: 10.1111/1467-7660.t01-1-00257
- CIFP. (2006). *Failed and fragile states 2006 a briefing note for the Canadian Government*. Chartered Financial Planner. <https://carleton.ca/cifp/wp-content/uploads/1140.pdf>
- Cilliers, J. (2018). Violence in Africa: Trends, drivers and prospects to 2023. *Institute for Security Studies*, 11.
- Clapham, C. (2002). The challenge to the state in a globalized world. *Development and Change*, 33(5), 775–795.
- Clapham, C. (1996). *Africa and the international system: The politics of state survival*. Cambridge University Press.
- Coğrafya Harita. (2014-2024). *Afrika siyasi haritası*. http://cografyaharita.com/haritalarim/3g_afrika_siyasi_haritasi.png
- Cojanu, V. & Popescu, A. (2007). Analysis of failed states: Some problems of definition and measurement. *The Romanian Economic Journal*, X(25), 113-132. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1769654
- Collier, P. (2007). *The bottom billion: Why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford University Press.

- Collier, P., Hoeffler, A. & Rohner, D. (2009). Beyond greed and grievance: Feasibility and civil war. *Oxford Economic Papers*, 61(1), 1–27. <https://doi.org/10.1093/oep/gpn029>
- Collier, P., Elliott, V. L., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynol-Querol, M. & Sambanis, N. (2003). *Breaking the conflict trap: Civil war and development policy*. A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ce680d98-c240-5747-a573-b4896762e5f5/content>
- Collier, P. ve Hoeffler, A. (2000). *Greed and grievance in civil war, policy research working paper* 2355. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/fr/359271468739530199/pdf/multi-page.pdf>
- Collmer, S. (Ed.). (2009). *From fragile state to functioning state: Pathways to democratic transformation in a comparative perspective*. Lit-Verlag.
- Court, J. ve Hyden, G. (2005). *World governance survey: A new approach to assessing governance*. Policy Note. <https://www.rrojasdatabank.info/widerconf/Policy-governance.pdf>.
- CPIA. (2020). *CPIA criteria*. World Bank Group. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d2dc7f5d00617e0d8a3f3bcbe ca5a67f-0290032021/original/CPIA-Criteria-2020.pdf>
- CPIA Africa. (2024). *CPIA Africa assessing Africa's policies and institutions: Structural reform a vibrant private sector*. World Bank Group. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/3105fabf-48b6-4850-afbe-069253252a8c/content>
- Cungu, A. & Swinnen, J. (2003). *The impact of aid on economic growth in transition economies: An empirical study*. LICOS Discussion Papers 12803.

- Cuviello, M. P. (2009). Central Africa. In A. R. Krakowka ve L. J. Hummel (Eds.), *Understanding Africa: A geographical approach* (pp. 49-64). United States Military Academy.
- Çakan, M. (2012). *Sömürge sonrası dönemde Afrika'da bütünleşme hareketleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Chazan, N., Lewis, P., Mortimer, R., Rothchild, D. ve Stedman J. S. (1999). Political transitions and patterns of change. In N. Chazan, P. Lewis, R. Mortimer, D. Rothchild ve J. S. Stedman (Eds.), *Politics and society in contemporary Africa* (pp. 221-235). Macmillan Publishers Limited.
- Çoban Öztürk, E. (2011). Toplumsal yapılar ve şiddet: Ruanda örneği. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 67-114.
- Dalgaard, C. L., Hansen, H. ve Tarp, F. (2004). On the empirics of foreign aid and growth. *The Economic Journal*, 114(496), 191-191.
- Dawson, J. W. (2010). *Macroeconomic volatility and economic freedom-a preliminary analysis*. Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report 175-185.
- Dawson, J. W. (2003). Causality in the freedom-growth relationship. *European Journal of Political Economy*, 19, 479-495.
- De Bruijn, M. ve van Dijk, H. (2007). The multiple experiences of civil war in the Guéra region of Chad 1965-1990. *Sociologus*, 57(1), 61-98.
- De Haan, J. ve Siermann, C. L. J. (1995). New evidence on the relationship between democracy and economic growth. *Public Choice*, 86, 175-198.
- Demirtaş, T. (2024). ABD'nin Sahel'den çekilmesinin çevre ülkelere etkileri. *Kriter Dergisi*, 9(91). <https://kriterdergi.com/dis-politika/abdnin-sahelden-cekilmesinin-cevre-ulkelere-etkileri>

- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (pp. 1-32). Sage Publications Ltd.
- de Siqueira, I. R. (2022). *Fragile states" in an unequal world: The role of the G7+ in international diplomacy and development cooperation*. Open Book Publishers.
https://www.researchgate.net/publication/364507701_'Fragile_States'_in_an_Unequal_World_The_Role_of_the_G7_in_International_Diplomacy_and_Development_Cooperation
- de Soysa, I. (2003). *Foreign direct investment, democracy and development, assessing contours, correlates and concomitants of globalization*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203472132>
- DEİK. (2017). *Çad ülke bülteni*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
<https://www.deik.org.tr/uploads/cad-b44.pdf>
- Devas, N. ve Grant, U. (2003). Local government decision-making – citizen participation and local accountability: some evidence from Kenya and Uganda. *Public Admin and Development*, 23, 307-316.
<https://doi.org/10.1002/pad.281>
- DFID. (2005). *Why we need to work more effectively in fragile states*. Department for International Development. London.
https://inee.org/sites/default/files/resources/doc_1_Why_we_need_to_work_more_effectively_in_fragile_states.pdf
- DFID. (2001). *Making government work for poor people: Building state capacity. Strategy paper*. DFID.
- Dias, A. M. & Aimé, E. G. (2017). *State and societal challenges in the horn of Africa: Conflict and processes of state formation, re configuration and disintegration*. Centro De Estudos Internacionais.

- Dili Declaration. (2010). *A new vision for peacebuilding and statebuilding*. International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding. <https://www.c-r.org/resource/dili-declaration-new-vision-peacebuilding-and-statebuilding>
- Di John, J. (2010). The concept, causes and consequences of failed states: A critical review of the literature and agenda for research with specific reference to Sub-Saharan Africa. *European Journal of Development Research*, 22(1), 10-30. <https://doi.org/10.1057/ejdr.2009.44>
- Dimkpa, D. I. (2015). Perspectives of elder bias and abandonment in Nigeria: Implications for gerontological counselling. *International Journal of Education and Research*, 3, 221-232.
- Dimkpa, P. (2015). *Colonialism, independence and underdevelopment in Africa* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dalarna University.
- Doğan, T. ve Sarı, V. İ. (2013). Afrika'nın coğrafi özelliklerinin ekonomik kalkınmasına etkileri. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, 760-768. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11152832>
- Doornbos, M. (1994). State formation and collapse: Reflections on identity and power. In van Bakel, M., Hagesteijn, R. & van de Velde, P. (Eds.), *Politics: Changing cultural identities in early state formation processes* (pp. 281-285). Het Spinhuis.
- Doyle, B. J. (2009). West Afrika. In A. R. Krakowka ve L. J. Hummel (Eds.), *Understanding Africa: A geographical approach* (pp. 65-76). United States Military Academy.
- Duffield, M. (2007). *Development, security and unending war: Governing the world of peoples*. Polity.
- Duggan, C. (2000). Politics in the era of depretis and crispi, 1870-96. In J. A. Davis (Ed.), *Italy in the nineteenth century: The short Oxford history of Italy* (pp. 154-156). Oxford University Press.

- Dunmire, B. R. (2009). North Africa. In A. R. Krakowka ve L. J. Hummel (Eds.), *Understanding Africa: A geographical approach* (pp. 1-18). United States Military Academy.
- Easterly, W. (2006). *Why the west's efforts to aid the rest have done so much III and so little good*. Penguin.
- Easterly, W. (2003). Can foreign aid buy growth?. *Journal of Economic Perspectives*, 3, 23-48.
- Easterly, W. (2001). Can institutions resolve ethnic conflict?. *Economic Development and Cultural Change*, 49(4), 687-706.
<https://doi.org/10.1086/452521>
- Easterly, W., Levine, R. ve Roodman, D. (2004). Aid, policies, and growth. *American Economic Review*, 94(3), 774-780.
- Eberstadt, N. (1999). *The end of north Korea*. The AEI Press.
- Ekanayake, E. M. & Chatrna, D. (2010). The effect of foreign aid on economic growth in developing countries. *Journal of International Business and Cultural Studies*, 3-11. <https://www.aabri.com/manuscripts/09359.pdf>
- Englebert, P. and Tull, D. M. (2008). Postconflict resolution in Africa: Flawed ideas about failed states. *International Security*, 32(4), 106-139.
- Erkuş, A. (2009). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Seçkin Yayıncılık.
- Erol, M. S. ve Bingöl, O. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve sömürgecilğe etkileri. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 177-196.
<https://doi.org/10.19060/gav.57775>
- Ertin, G. (2018). *Dünya bölgeleri: Afrika*. İstanbul Üniversitesi AUZEF Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu yönetimi, düşünceleri yapılar, fonksiyonlar, politikalar*. Umuttepe Yayınları.

- Escobar, A. (2011). *Encountering development the making and unmaking of the third world*. Princeton University Press.
- Esty, D. C., Goldstone, J. A., Gurr, T. R., Harff, B., Levy, M., Dabelko, G. D., Surko, P. T. & Unger, A. N. (1999). State failure task force report: Phase II findings. *Enviromental Change & Security Project Report*, 5, 1-24.
- Esty, D. C., Goldstone, J. A., Gurr, T. R., Surko, P. T. & Unger, A. N. (1995). *Working papers state failure task force report*. Science Applications International Corporation.
- Exploring Africa. (2024). *Unit four: Regional perspectives*. Exploring Africa. <https://exploringafrica.matrix.msu.edu/curriculum/>
- Evans, M. (2012). Beyond the integrity paradox – towards ‘good enough’ governance?. *Policy Studies*, 33(1), 97-113. <https://doi.org/10.1080/01442872.2011.637324>
- Fayissa, B. & El-Kaissy, M. I. (1999). Foreign aid and the economic growth of developing countries (LDCs): Further evidence. *Studies in Comparative International Development*, 34, 37-50.
- Fearon, J. D. (2006). Ethnic Mobilization and Ethnic Violence. In Weingast, B. R. & Wittman, D. A. (Eds), *The oxford handbook of political economy* (pp. 1-16). Oxford University Press.
- Fearon, J. D. & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, insurgency, and civil war. *American Political Science Review*, 97(1), 75-90. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000534>
- Ferhavi, F. (2015). *Nijerya’da şiddet, radikalizm ve Boko Haram*. USAK Yayınları.
- Fieldhouse, D. K. (1991). *The colonial empires: A comparative survey from the eighteenth century*. Macmillan.

- Fisher, J. (2014). When it pays to be a “fragile state”: Uganda’s use and abuse of a dubious concept. *Third World Quarterly*, 35(2), 316-332. <https://doi.org/10.1080/01436597.2014.878493>
- Forster, N. (1994). The analysis of company documentation. In C. Cassell & G. Symon (Eds.), *Qualitative methods in organizational research, a practical guide* (pp. 147-166). SAGE Publication.
- Fragile States Index. (2024). *Global data*. The Fund For Peace. <https://fragilestatesindex.org/global-data/>
- Fragile States Index. (2023). *Fragile states index annual report*. The Fund For Peace. https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2023/06/FSI-2023-Report_final.pdf
- Fragile States Index. (t.y.). *Indicators*. The Fund For Peace. <https://fragilestatesindex.org/indicators/>
- François, M. and Sud, I. (2006). Promoting stability and development in fragile and failed states. *Development Policy Review*, 24(2), 141-160. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7679.2006.00319.x>
- Fraser, D. (2008). Failed states: Why they matter and what we should do about them. *The Journal of Conflict Studies*, 28, 8-16.
- Freebody, P. (2003). *Qualitative research in education: Interaction and practice*. SAGE Publications.
- Fukuyama, F. (2008). What do we know about the relationship between the political and economic dimensions of development?. In D. North, D. Acemoğlu, F. Fukuyama & D. Rodrik (Eds.), *Governance, growth and development decisionmaking* (pp. 25-34). World Bank.
- Fund For Peace. (2022). *About fund for peace*. The Fund For Peace. <https://fundforpeace.org/about.html#our-history>

- Gates, R. M. (2010). Helping others defend themselves: The future of U.S. security assistance. *Foreign Affairs*, 89, 2–6.
- Gates, S., Hegre, H., Jones, M. & Strand, H. (2006). *Institutional inconsistency and political instability: Polity duration 1800-2000*. *American Journal of Political Science*, 50(4), 893-908. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00222.x>
- Gaynor, N. (2014). A nation in a hurry: The costs of local governance reforms in Rwanda. *Review of African Political Economy*, 41(1), 49-63. <http://dx.doi.org/10.1080/03056244.2014.976190>
- Gebresilassie, B.A., Legesse, T. & Gebre, G.G. (2023). Impact of foreign aid on economic growth in Ethiopia. *Journal of the Knowledge Economy*, 15(2), 5288-5306. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01303-y>
- Geschiere, P. (1995). Working groups or wage labour? Cash-crops, reciprocity and money among the maka of southeastern cameroon. *Development and Change*, 26(3), 503–523. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1995.tb00563.x>
- Ghani, A. & Lockhart, C. (2008). *Fixing failed states: A framework for rebuilding a fractured world*. Oxford University Press.
- Gilbert, E. ve Reynolds, J. T. (2016). *Dünya tarihinde Afrika*. M. Demirkaya (Çev.). Küre Yayınları.
- Gitaru, K. (2015). *Impact of foreign aid on economic growth*. MPRA Paper No. 68145.
- Glesne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. Pearson.
- Golder, U., Sheikh, Md. I. & Sultana, F. (2021). The relationship between foreign aid and economic growth: Empirical evidence from Bangladesh. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*. <https://ssrn.com/abstract=3826083>

- Goldstone, J. A. (2008). Pathways to state failure. *Conflict Management and Peace Science*, 25(4), 285–296. <https://doi.org/10.1080/07388940802397343>
- Goldstone, J. A. (1991). *Revolution and rebellion in the early modern world*. University of California Press.
- Goldstone, J., Gurr, T. R., Marshall, M. & Ulfeder, J. (2004). It's all about state structure – New findings on revolutionary origins from global data. *Homo Oeconomicus*, 21(3), 429-455. https://www.researchgate.net/publication/5099671_It's_all_about_State_Structure_-_New_Findings_on_Revolutionary_Origins_from_Global_Data
- Goldstone, J. A., Bates, R. H., Epstein, D. L., Gurr, T. R., Lustik, M. B., Marshall, M. G., Ulfelder, J. & Woodward, M. (2010). A global model for forecasting political instability. *American Journal of Political Science*, 54(1), 190–208. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00426.x>
- Gordon, D. L. (2007). African politics. In A. A. Gordon & D. L. Gordon (Eds.), *Understanding contemporary Africa* (pp. 57-108). Lynne Rienner Publishers.
- Gourevitch, A. (2005). The myth of the failed state: Intervention and third world sovereignty. *Paper Presented at the Annual Meeting of The International Studies Association, Honolulu*, 1–29.
- Green, E. (2008). *District creation and decentralization in Uganda*. LSE Crisis States Working Paper. <https://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/csarc-working-papers-phase-two/WP24.2-district-creation-and-decentralisation-in-uganda.pdf>
- Grimm, S., Lemay-Hébert, N. & Nay, O. (2014). 'Fragile states': introducing a political concept. *Third World Quarterly*, 35(2), 197–209. doi:10.1080/01436597.2013.878127

- Grindle, M. S. (2010). *Good governance: The inflation of an idea*. CID Working Paper. <https://www.hks.harvard.edu/sites/default/files/centers/cid/files/publications/faculty-working-papers/202.pdf>
- Grindle, M. S. (2007). Good enough governance revisited. *Development Policy Review*, 25(5), 533-574. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7679.2007.00385.x>
- Grindle, M. S. (2004). Good enough governance: Poverty, reduction and reform in developing countries. *Governance*, 17(4), 525-548. <https://doi.org/10.1111/j.0952-1895.2004.00256.x>
- Grindle M. S. (2002). *Good enough governance: Poverty reduction and reform in developing countries*. Harvard University. <https://gsdrc.org/docs/open/hd32.pdf>
- Grindle, M. S. (1989). *The new political economy: Positive economics and negative politics [Working paper No.304]*. The World Bank. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/905601468739316251/the-new-political-economy-positive-economics-and-negative-politics>
- Grindle M. and Thomas, J. (1991). *Public choices and policy change: The political economy of reform in developing countries*. Johns Hopkins University Press.
- Grono, N. (2010). *Fragile states and conflict*. Speech by the deputy president of the International Crisis Group, to the Institut Royal Supérieur de Défense.
- Gros, J. G. (1996). Towards a taxonomy of failed states in the new world order: Decaying Somalia, Liberia, Rwanda and Haiti. *Third World Quarterly*, 17(3), 455-471.
- Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Sage Publications.

- Gutiérrez, F., Buitrago, D., González, A., & Lozano, C. (2010a). *Fragility, democracy, and development: a slightly different story*. In evaluation.
- Gutiérrez, F., González, A., Buitrago, D., & Lozano, C. (2010b). *Users' guide state fragility: The monopoly-administration-territory (Mat) database*. Unpublished Manuscript.
- Gurr, T. R. (1974). Persistence and change in political systems, 1800-1971. *American Political Science Review*, 68(4), 1482-1504.
- Güner, İ. ve Ertürk, M. (2005). *Kıtalar ve ülkeler coğrafyası* (6.basım). Nobel Yayın Dağıtım.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, felsefe-yöntem-analiz*. Seçkin Yayıncılık.
- Habeeb, W. M. (2007). *Civil wars in Africa*. Mason Crest Publishers.
- Hagmann, T. & Hoehne, M. V. (2009). Failures of the state failure debate: Evidence from the Somali territories. *Journal of International Development*, 21(1), 42-57. <https://doi.org/10.1002/jid.1482>
- Haque, M. S. (1999). *Restructuring development theories and policies: A critical study*. State University of New York Press.
- Hall, R. E. ve Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others?. *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1), 83-116. <https://doi.org/10.1162/003355399555954>
- Hanılçe, M. (2010). Coğrafi keşiflerin nedenlerine yeniden bakmak. *Tarih Okulu Dergisi*, VII, 47-70.
- Hardt, L. (2012). *The idea of good (enough) governance. A look from complexity economics*. Working papers no.5/2012(71). WARSAW. www.wne.uw.edu.pl/inf/wyd/WP/WNE_WP71.pdf

- Hassan, A. S. (2021). Foreign aid and economic growth in Nigeria: The role of institutional quality. *Studies of Applied Economics*, 39(3). <https://doi.org/10.25115/eea.v39i3.4108>
- Hazar, N. (2011). *Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri*. Uşak Yayınları.
- Hehir, A. (2007). The myth of the failed state and the war on terror: A challenge to the conventional wisdom. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(3), 307-332. <https://doi.org/10.1080/17502970701592256>
- Heiduk, F. (2014). State disintegration and power politics in post-Suharto Indonesia. *Third World Quarterly*, 35(2), 300-315. DOI: 10.1080/01436597.2014.878491
- Heinlein, F. (2002). *British Government Policy and Decolonisation, 1945-63: Scrutinising the Official Mind*. Routledge.
- Helman, G. B. & Ratner, S. R. (1992). Saving failed states. *Foreign Policy*, 89, 3-20. <https://doi.org/10.2307/1149070>
- Henriksen, T. (1973). Portugal in Africa: A noneconomic. *African Studies Review*, 16(3), 405-416. <https://doi.org/10.2307/523512>
- Heywood, A. (2019). *Siyaset teorisine giriş*. Küre Yayınları.
- Hewitt de Alcantara, C. (1998). Uses and abuses of the concept of governance. *International Social Science Journal*, 50(155), 105-113.
- High Commission of the Republic of Mozambique, (t.y). History. <https://www.mozambiquehighcommission.org.uk/history.html>
- Hippler, J. (2006). Fragile states: What can we learn from the country studies?. *Rural Economic Development*, 13(2), 42-44.
- Hirst, P. (2000). Democracy and governance. In J. Pierre (Ed.), *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy* (pp. 13-35). Oxford University Press Oxford.

- Hoepfl, (1997). Choosing qualitative reserach: A primer for technology education research. *Journal of Technology Education*, 9(1), 47-63.
- Holmberg, S., Rothstein, B., & Nasiritousi, N. (2009). *Quality of government: What you get. Annual Review of Political Science*, 12(1), 135–161. DOI: 10.1146/annurev-polisci-100608-104510.
- House of Commos. (2012). *The role and future of the Commonwealth*. House of Commos.<https://publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmfaff/114/114.pdf>
- Huntington, S. P. (1968). *Political order in changing societies*, New Haven. Yale University Press.
- Hyden, G. (1983). *No shortcuts to progress: African development management in perspective*. London: Heinemann.
- Hyden, G. ve Bratton. M. (Ed.). (1992). *Governance and politics in Africa*. Lynne Rienner Punlishers.
- Hyden, G., Court, J. & Mease, K. (2004). *Making sense of governance: Empirical evidence from sixteen developing countries*. Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.1515/9781626373839>
- Ibietan, J. (2014). Conceptual issues in development administration. *International Journal of Innovative Education Research*, 2(2), 19-31.
- IDA. (2023). *2023 Country policy and institutional assessments*. International Development Association, The World Bank Group. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/cd96aa92da05af2dbd1f1d9a7fa0839c-0290012024/original/ida2023cpia.pdf>
- IDA. (2021a). *IDA resource allocation index (IRAI)*. The World Bank Group. <https://ida.worldbank.org/en/financing/resource-management/ida-resource-allocation-index>.

- IDA. (2021b). *What is IDA?*. International Development Association, The World Bank Group. <https://ida.worldbank.org/en/what-is-ida>.
- IDA. (2020). *Country policy and institutional assessment (CPIA)*. The World Bank Group.
<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/b8464ff32b31e488bd3aec5437c3cc92-0290032021/original/CPIAFAQ2020.pdf>
- IDMC. (2007). *Internal displacement in Ethiopia (as of Oct 2007)*. Internal Displacement Monitoring Centre.
<https://reliefweb.int/map/ethiopia/internal-displacement-ethiopia-oct-2007>
- Igbokwe-Ibeto, C. J. (2019). African bureaucracy and public administration: Analysing the normative impediments and prospects. *Africa's Public Service Delivery and Performance Review*, 7(1), 1-11.
<https://apsdpr.org/index.php/apsdpr/article/view/323/495>
- Ignatieff, M. (2002). Intervention and state failure. *Dissent*, 49, 115-123.
- Iqbal, Z. & Starr, H. (2008). Bad neighbors: Failed states and their consequences. *Conflict Management and Peace Science*, 25(4), 315-331.
<https://doi.org/10.1080/07388940802397400>
- Ikpe, E. (2007). Challenging the discourse on fragile states. *Conflict, Security & Development*, 7(1), 85-124. <https://doi.org/10.1080/14678800601176543>
- IMF. (2024, October 15). IMF staff completes 2024 article IV consultation mission to Chad. International Monetary Fund.
<https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/10/15/pr-370-chad-imf-staff-completes-2024-article-iv-consultation-mission>
- IMF. (2024). World Economic Outlook (October 2024). Population Map 2025.
<https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/TCD>

- IMF (2021). Map 2025. International Monetary Fund.
<https://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/NGA/SSD>
- IMF. (2005). *Good governance: The IMF's role*. International Monetary Fund.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/gvern/govindex.htm>
- In'aira,t, M. (2014). Aid allocation, selectivity, and the quality of governance. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 19(2014), 63–68.
- Ingelaere, B. (2014). What's on a peasant's mind? Experiencing RPF state reach and overreach in post-genocide Rwanda (2000–10). *Journal of Eastern African Studies*, 8(2), 214–230, DOI: 10.1080/17531055.2014.891783
- Institute for Economics & Peace. (2025). *Global peace index 2025: Identifying and measuring the factors that drive peace*. IEP.
<https://www.visionofhumanity.org/resources/>
- Israel, J. (2007). *African civilizations map pre colonial*. Commons Wikimedia.
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:African-civilizations-map-pre-colonial.svg>
- Iwegbu, O. & Dauda, R. O. S. (2022). Effectiveness of foreign aid in poverty reduction in Africa: The role of fiscal policy. *CBN Journal of Applied Statistics*, 13(1), 55–92.
- İnsamer. (2020). *Mali*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-mali/>
- İnsamer. (2020). *Etiopia*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-etiyopya/>
- İnsamer. (2020). *Mozambique*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-mozambik/>
- İnsamer. (2020). *Nigeria*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-nijerya/>
- Jackson, R. H. (1990). *Quasi-states: Sovereignty, international relations, and the third world*. Cambridge University Press.

- Jackson, R. H. (1987). Quasi-states, dual regimes, and neoclassical theory: international jurisprudence and the third world. *International Organization*, 41(4), 519–549.
- Johnson, R. (2003). *British Imperialism*. Palgrave Macmillan.
- Jones, B., Chandran, R., Cousens, E., Slotin, J. & Sherman, J. (2008). *From fragility to resilience: Concepts and dilemmas of statebuilding in fragile states*. OECD.
- Jordanov, I. (2015). Is "good enough governance" good enough for the full respect of article 4 of the convention on the rights of the child? Evidence from Cambodia [Unpublished master dissertation]. TUKB.
- Jreisat, J. (2011). Issues in concept and practice. In D. Menzel and H. White (Eds.), *The State of Public Administration: Issues, Challenges, and Opportunities* (pp. 424–438). ME Sharpe.
- Jreisat, J. (2010). Comparative public administration Africa. *International Review of Administrative Sciences*, 76(4), 612–631.
- Jumbert, M. G. (2014). How Sudan's 'rogue' state label shaped US responses to the Darfur conflict: what's the problem and who's in charge?, *Third World Quarterly*, 35(2), 284–299.
- Kaplan, S. (2014). Identifying truly fragile states. *The Washington Quarterly*, 37(1), 49–63. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2014.893173>
- Kaplan, S. (2010). Rethinking state-building in a failed state. *The Washington Quarterly*, 33(1), 81–97. <https://doi.org/10.1080/01636600903418710>
- Kaplan, S. (2008). *Fixing fragile states: A new paradigm for development*. Praeger Security International.
- Karaçuka, M. & Çelik, N. (2017). Kırılgan-başarısız devlet olgusu ve terörizm ilişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 20–41.

- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Karras, G. (2006). Foreign aid and long-run economic growth: Empirical evidence for a panel of developing countries. *Journal of International Development*, 18(1), 15-28.
- Kaufmann, (2003). *Rethinking governance empirical lessons challenge orthodoxy*. The World Bank. <https://share.google/PiEZjKnAo6oicZaUX>
- Kaufmann, D. ve Kraay, A. (2023). *Worldwide governance indicators, 2023 Update*. World Bank Group. www.govindicators.org
- Kavas, A. (2017). *Geçmişten günümüze Afrika*. Kitabevi Yayınları.
- Kavas, A. (2006). *Osmanlı-Afrika ilişkileri* (1.basım). TASAM Yayınları.
- Kavas, A. (1999). Büyük Sahra’da gat kazasının kurulması ve Osmanlı-Tevarik münasebetleri. *İslam Araştırmalar Dergisi*, 3, 171-195.
- Keen, D. (1998). *The economic functions of violence in civil wars*. Adelphi Paper No. 320, Oxford University Press.
- Kennedy, P. (2009). *Büyük güçlerin yükselişi ve çöküşleri: 16. yüzyıldan günümüze ekonomik değişim ve askeri çatışmalar*. B. Karanakçı (Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Khapoya, V. B. (2016). *The African experience: An introduction*. Routledge.
- Killick, T. (1990). Problems and limitations of adjustment policies. *Working Paper 36*, Overseas Development Institute. <http://cdn-odi-production.s3-website-eu-west-1.amazonaws.com/media/documents/6915.pdf>.
- Kim, P. S. (2010). Building trust by improving governance: Searching for a feasible way for developing countries. *Public Administration Quarterly*, 34(3), 271-299. 10.2307/41288350
- Kitchen, M. (2006). *A history of modern Germany 1800–2000*. Blackwell Publishing.

- Ki-Zerbo, J. (1985). General Introduction. In J.Ki-Zerbo (Ed.), *General History of Africa 1: Methodology and African Prehistory* (pp.1-24). UNESCO Publishing.
- Kirk-Greene, A. H. M. ve Ade Ajayi, J. F. (2025). Government and society. Britannica.<https://www.britannica.com/place/Nigeria/Government-and-society>
- Kirk-Greene, A. H. M. ve Falola, T. O. (2025). The Second Republic. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Nigeria/Military-regimes-1983-99>
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.
- Klugman, J. (2002). *A sourcebook for poverty reduction strategies, Volume 1: Core techniques and cross-cutting issues*. In. J. Klugman (Ed.), The World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/156931468138883186/pdf/2980000182131497813.pdf>
- Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic pay off? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.
- Köksal, A. (1976). *Afrika coğrafyası I: Genel coğrafyasıyla Güney Afrika ve Madagaskar*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Krasner, S. & Pascual, C. (2005). Addressing state failure. *Foreign Affairs*, 84(4), 153-164.
- Kraxberger, B. (2007). Failed states: Temporary obstacles to democratic diffusion or fundamental holes in the world political map?. *Third World Quarterly*, 28(6), 1055-1071. <https://doi.org/10.1080/01436590701507420>

- Küçükalay, A. M. (2001). *Coğrafi keşifler ve ekonomiler Avrupa ve Osmanlı Devleti. Çizgi Kitabevi.*
- Lancaster C. ve Van Dusen, A. (2005). *Organizing U.S. foreign aid: Confronting the challenges of the twenty-first century.* Brookings Institution Press.
- La Francophonie. (t.y.) *The Francophonie In Brief.* Organisation Internationale de La Francophonie. <https://www.francophonie.org/francophonie-brief-1763>
- Laitin, D. D. (2007). *Nations, states and violence.* Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199228232.001.0001>
- Leblang, D. A. (1996). Property rights, democracy and economic growth. *Political Research Quarterly*, 49(1), 5-26.
- Lemay-Hébert, N. (2011). The ‘empty-shell’ approach: The setup process of international administrations in Timor-Leste and Kosovo. *International Studies Perspectives*, 12(2), 190-211. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2011.00427.x>
- Lemay-Hébert, N. (2009). Statebuilding without nation-building? Legitimacy, state failure and the limits of the institutionalist approach. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3(1), 21-45. <https://doi.org/10.1080/17502970802608159>
- Lemay-Hébert, N. & Mathieu, X. (2014). The OECD’s discourse on fragile states: Expertise and the normalisation of knowledge production. *Third World Quarterly*, 35(2), 232-251.
- Levy, B. (2015). Governance reform: Getting the fit right. *Public Administration and Development*, 35(4), 238-249. 10.1002/pad.1734
- Levy, B. (2014). *Working with the grain: integrating governance and growth in development strategies.* Oxford University Press.

- Levy, B., & Fukuyama, F. (2010). *Development strategies: Integrating governance and growth*. World Bank Policy Research Working Paper.
- Lewis, P. (1998). *Africa Dilemmas of development and change*. Routledge.
- Lindblom C. E. (1979). Still muddling, not yet through. *Public Administration Review*, 39(6), 517-526. <https://doi.org/10.2307/976178>
- Lindblom, C. E. (1959). The science of "muddling through." *Public Administration Review*, 19(2), 79-88. <https://doi.org/10.2307/973677>
- Logan, C. (2013). The roots of resilience: Exploring popular support for African traditional authorities. *African Affairs*, 112(448), 353-376.
- Logan, J. & Preble, C. (2006). Failed state and flawed logic: The case against a standing nation-building office. *Policy Analysis*, 560, 1-29. <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa560.pdf>
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik tarihi*. H. İnal (Çev.). E Yayınları.
- Mackenzie, C., Wendy, R. & Dodds, S. (2014). Introduction: What is vulnerability, and why does it matter for moral theory?. In C. Mackenzie, R. Wendy, & S. Dodds (Eds.), *Vulnerability new essays in ethics and feminist philosophy* (pp. 1-29). Oxford University Press.
- Maliye Bakanlığı. (2003). *İyi yönetişimin temel unsurları*. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayını.
- Mallik, G. (2008). Foreign aid and economic growth: A cointegration analysis of the six poorest African countries. *Economic Analysis and Policy*, 38, 251-260.
- Mamdani, M. (1996). *Citizen and subject: Contemporary Africa and the legacy of late colonialism*. Princeton University Press.
- Marten, K. (2010). *Failing states and conflict*. The International Studies Encyclopedia, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.176>

- Maruta, A., Banerjee, R. & Cavoli, T. (2020). Foreign aid, institutional quality and economic growth: Evidence from the developing World. *Economic Modelling*, 89, 444-463.
- Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110, 681-713.
- Mazrui, A. A. (1969). European exploration and Africa's self-discovery. *The Journal of Modern African Studies*, 7(4), 661-666.
- Mcloughlin, C. (2012). *Topic guide on fragile states. The governance and social development resource centre (GSDRC)*. University of Birmingham.
- Melville, A. ve Mironyuk, M. (2015). "Bad enough governance": state capacity and quality of institutions in post-Soviet autocracies. *Post-Soviet Affairs*, 32(2), 132-151. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2015.1052215>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev.). Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım.
- Michalopoulos, S. ve Papaioannou, E. (2016). The long-run effects of the scramble for Africa. *The American Economic Review*, 106(7), 1802-1848. DOI: 10.1257/aer.20131311.
- Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states: State-society relations and state capabilities in the third world*. Princeton University Press.
- Milliken, J. & Krause, K. (2002). State failure, state collapse, and state reconstruction: Concepts, lessons, and strategies. *Development and Change*, 33(5), 753-774.
- Moolio, P. & Kong, S. (2016). Foreign aid and economic growth: Panel cointegration analysis for Cambodia, Lao PDR, Myanmar, and Vietnam. *Athens Journal of Business & Economics, Athens Institute for Education and Research*, 2(4), 417-428.

- Moore, M. (2001). *Understanding variations in political systems in developing countries: A practical framework*. Unpublished.
- Nay, O. (2013). Fragile and failed states: Critical perspectives on conceptual hybrids. *International Political Science Review*, 34(3), 326–341.
- Njoh, A. J. (2000). The impact of colonial heritage on development in Sub-Saharan Africa. *Social Indicators Research*, 52(2), 161–178. <https://doi.org/10.1023/A:1007074516048>.
- Nolting, A. K. (2006). Fragile states from the perspective of rural communities. *Rural Economic Development*, 13(2), 27-29.
- North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans* (G. Ç. Güven Çev.). Sabancı Üniversitesi Yayinevi.
- Novaresio, P. ve Guadalupi, G. (2003). *Sahara: An immense ocean of sand*. Thunder Bay Press.
- Nowak-Lehmann, F., Dreher, A., Herzer, D., Klasen, S., & Martinez-Zarzoso, I. (2012). Does foreign aid really raise per capita income? A time series perspective. *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne d'Economique*, 45(1), 288-313.
- Odanye, D. (1994). *A handbook of history of Nigeria*. Holad Press Ltd, Ibadan.
- OECD. (2016). *States of fragility 2016 understanding violence*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/states-of-fragility-2016_9789264267213-en.html
- OECD. (2010). *Conflict and fragility do no harm: International support for statebuilding*. OECD. <https://www.files.ethz.ch/isn/113838/44409926.pdf>
- OECD. (2009). *Regional atlas on west Africa*. OECD Publication. https://www.oecd.org/en/publications/regional-atlas-on-west-africa_9789264056763-en.html

- OECD. (2007). *Principles for good international engagement with fragile States and situations*. OECD.
- OECD. (2005). *Paris declaration on aid effectiveness. Final declaration of the high-level forum on aid effectiveness*. Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Okur, İ. (2009). *Afrika zengin ama yoksul*. Okursoy Kitapları 10.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications Ltd.
- Olowu, D. (2003). African governance and civil service reforms. In: Van De Walle, N., Ball, N., Ramachandran, V. (Eds.), *Beyond structural adjustment the institutional context of African development* (pp. 101-130). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781403981288_4
- Olowu, D. ve Wunsch, J. (2004). *Local governance in Africa: The challenge of democratic decentralization*. Lynne Rienner Publishers.
- Osaghae, E. E. (2007). Fragile states. *Development in practice*, 17(4-5), 691-699.
- Osemeka, I. N. (2014). The management of religious diversity in West Africa: The exceptionalism of the Wolof and Yoruba in the post-independence period. *Historia Actual Online*, 33, 61-75. <http://historia-actual.org/Publicaciones/index.php/haol/article/view/969/884>
- Oshodi, B. (2008). Appraising the good enough governance agenda and state-led development: Towards achieving private sector development in sub-saharan Africa. *Social Science Research Network (SSRN) Publication*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1145664
- Öngör, S. (1954). *Coğrafi keşifler ve tetkik seyahatleri tarihi*. Maarif Basımevi Öğretmen Kitapları.
- Özer, A. (2006). Yönetişim zerinde notlar. *Sayıştay Dergisi*, 63, 59-89.
- Özey, R. (2009). *Afrika coğrafyası*. Aktif Yayınevi.

- Özkan, M. (2014). Dünya siyasetinde Afrika. İçinde Ş. Kardaş ve A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkiler giriş* (449-450). Küre Yayınları.
- Paris, R. (2011). Ordering the world: Academic research and policymaking on fragile states. *International Studies Review*, 13(1), 58-71. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2010.00998.x>
- Paris, R. (2010). Saving liberal peacebuilding. *Review of International Studies*, 36, 337-365. <https://doi.org/10.1017/S0260210510000057>
- Patika Academy. (t.y.). Boolean veri türü ile çalışmak. <https://academy.patika.dev/courses/javascript/boolean-veri-turu-ile-calismak>
- Patrick, S. (2011). *Weak links: Fragile states, global threats, and international security*. Oxford University Press.
- Patrick, S. (2007). 'Failed' states and global security: Empirical questions and policy dilemmas. *International Studies Review*, 9, 644-662.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Sage Publications.
- Patton, M. Q. (1985). *Quality in qualitative research: Methodological principles and recent developments*. Invited address to Division J of the American Educational Research Association.
- Pavignani, E. & Colombo, S. (2009). *Analysing disrupted health sectors a modular manual*. World Health Organization.
- PEFA. (2022). *Country policy and institutional assessment (CPIA)-World Bank. Public Expenditure and Financial Accountability*. <https://www.pefa.org/sites/pefa/files/PEFA%202022%20Stocktaking%20-%20A11.pdf>

- Pektaş, U. & Ateş, D. (2018). Uluslararası ilişkilerde kırılğan devlet söylemi: Nedenleri ve yaklaşımları. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 1-14.
- Pfaff, W. (1995). A new colonialism? Europe must go back into Africa. *Foreign Affairs*, 74(1), 2-6.
- Pollack, K. M. (2004). *Arabs at war: military effectiveness, 1948-1991*. University of Nebraska Press.
- Pomerantz, P. R. (2011). Development theory. In M. Bevir (Ed.), *The SAGE handbook of governance* (pp. 160-178). <https://doi.org/10.4135/9781446200964.n25>
- Porteous, T. (2007). Etats fragiles ou faillis: une notion à dépasser. In J. M. Châtaigner & H. Magro (Eds.), *Etats et sociétés fragiles: Entre conflit, reconstruction et développement* (pp. 493-508). Karthala.
- Pritchett, L., Woolcock, M. & Andrews, M. (2013). Looking like a state: Techniques of persistent failure in state capability for implementation. *The Journal of Development Studies*, 49(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/00220388.2012.709614>
- PRSP. (2000). *PRSP Brochure: Partners in transforming development: New approaches to developing country-owned poverty reduction strategies* (March 2000). The World Bank Group. <https://www.imf.org/external/np/prsp/pdf/prspbroc.pdf>.
- Prunier, G. (1995). *The Rwanda crisis: History of a genocide*. Columbia University Press.
- Putzel, J. (2010). *Why development actors need a better definition of 'state fragility'*. Policy Directions, London School of Economics and Political Science, Crisis States Research Centre.

- Putzel, J. & Lindemann, S. (2010). *Understanding peace and stability in Tanzania: an analytical narrative on state-making*. CSRC Working Paper.
- Radelet, S. (2006). *A primer on foreign aid*. Working Paper 92.
- Reynal-Querol, M. (2002). Political systems, stability and civil wars. *Defence and Peace Economics*, 13(6), 465-483.
https://www.econ.upf.edu/~reynal/defence_peace_econ2002.pdf
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open University Press.
- Roberts, J. M. (2014). *Kısa dünya tarihi*. M. T. Akad (Çev.). İnkılâp Yayınları.
- Rodrik, D. (2008). Second best institutions. *American Economic Review*, 98(2), 100-104.
- Rodrik, D. (2004). Institutions and economic performance - getting institutions right. *CESifo DICE Report*, 2(2), 10-15.
<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/166802/1/ifo-dice-report-v02-y2004-i2-p10-15.pdf>
- Rodrik, D. (2000). *Institutions for high quality growth: What they are and how to acquire them*. National Bureau of Economic Research, Working Paper 7540.
- Roger, T. ve Mwenda, M. A. (2008). Elite corruption and politics in Uganda. *Commonwealth & Comparative Politics*, 46(2), 177-194. DOI: 10.1080/14662040802005336
- Rotberg, R. I. (Ed.). (2003). Failed states, collapse states, weak states: Causes and indicators. In *State failure and state weakness in a time of terror* (pp. 1-25). Brookings Institution Press.
- Rotberg, R. I. (Ed.). (2004). The failure and collapse of nation states: Breakdown, prevention, and repair. In *When states fail: Causes and consequences* (pp. 1-49). Princeton University Press.

- Rondinelli, D. ve Cheema, C. G. (1983). *Decentralization and development, policy implementation in development countries*. Sage.
- Rothstein, B. ve Teorell, J. (2008). What is quality of government? A theory of impartial government institutions. *Governance*, 21(2), 165–190. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2008.00391.x>
- Sachs, J. (2005). *The end of poverty: Economic possibilities for our time*. Penguin.
- Saldana, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. Oxford University Press.
- Sandbrook, R. (1985). *The politics of Africa's economic stagnation (African society today)*. Cambridge University Press.
- Sander, O. (1918). *Siyasi tarih, ilkçağlardan 1918'e*. İmge Kitapevi.
- Schraeder, P. J. (2003). *African politics and society, A mosaics in transformation*. Wadsworth Publishing Company.
- Scott, H. M. ve McKay, D. (2011). *Büyük devletlerin yükselişi*. Dergâh Yayınları.
- Seale, C. F. (1999). *The quality of qualitative research*. London: Sage.
- Secerman, Ö. (2013). Batılı koloniyel güçlerin 1994 Ruanda soykırımına etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(18), 35-75.
- Seren, M. (2018). *ABD ulusal güvenlik stratejisi belgesi: Amerikan savunması ve caydırıcılığı*. Thinktech STM Teknolojik Düşünme Merkezi. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608902710_trend-analizi-abd-ulusal-guvenlik-strateji-belgesi.pdf
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Güzem Can Yayınları.
- Shah, K. (2009). The failure of state building and the promise of state failure: Reinterpreting the security – development nexus in Haiti. *Third World Quarterly*, 30(1), 17–34. <https://doi.org/10.1080/01436590802622243>

- Shaw, T. (2006). *Archaeology and Nigeria's, inaugural lectures*. Ibadan Üniversitesi.
- Skocpol, T. (1979). *States and social revolutions: A comparative analysis of France, Russia and China*. Cambridge University Press.
- Stepputat, F. & Engberg-Pedersen, L. (2008). Fragile states: Definitions, measurements and processes. In L. Engberg-Pedersen, L. Andersen, F. Stepputat & D. Jung (Eds.), *Fragile situations: Background papers* (pp. 21-31). Danish Institute for International Studies.
- Stewart, F. & Brown, G. (2009). Fragile states. *CRISE working paper No. 51*. http://www.ssrnetwork.net/document_library/detail/4522;/fragile-states-crise-working-paper-no-51
- Stewart, C. J. & Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles and practices*. W.C. Brown Publishers.
- Şenel, A. (2014). *İnsanlık tarihi, kemirgenlerden sömürgenlere*. İmge Kitabevi.
- Tangri, R. (1999). *The politics of patronage in Africa: Parastatals, privatization, and private enterprise*. Africa World Press.
- Tanzi, V. & Davodi, H. (1997). *Corruption, public investment and growth*. IMF Working Paper.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Çad Ülke Profili. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/cad>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Etiyopya Ülke Profili. <https://ticaret.gov.tr/data/5f0da7d913b8769ff0574b33/Etiyopya%20%C3%9Clke%20Profili%202024.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Mozambik Ülke Profili. <https://ticaret.gov.tr/data/5f15a6b113b876d3e4564fca/Mozambik%20%C3%9Clke%20Profili%202024.pdf>

- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Nijerya Ülke Profili. https://ticaret.gov.tr/data/5f15929a13b876d3e4564e00/Nijerya_pazar_bilgileri_2025%20rev1%2009.05.2025.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Çad Cumhuriyeti. https://www.mfa.gov.tr/ulke-kunyesi____.tr.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti. <https://www.mfa.gov.tr/etiopya-kunyesi.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Mozambik Cumhuriyeti. <https://www.mfa.gov.tr/mozambik-kunyesi.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Nijerya Federal Cumhuriyeti. <https://www.mfa.gov.tr/nijerya-kunyesi.tr.mfa>
- The Commonwealth. (2025). The Commonwealth. <https://thecommonwealth.org/about/facts>
- The Group of Seven Plus. (2024). *Members states. g7+, Goodbye Conflict, Welcome Development.* www.g7plus.org/member-states/
- The World Factbook. (2025). Chad. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/chad/>
- The World Factbook. (2025). Ethiopia. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ethiopia/>
- The World Factbook. (2025). Mozambique. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/mozambique/>
- The World Factbook. (2025). Nigeria. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/nigeria/>
- Tolstoy, L. N. (2012). *Anna karenina*. E. Altay (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tordoff, W. (2022). *Government and politics in Africa*. Indiana University Press.

- Transparency International. (2025). *Corruption perceptions index 2024*.
Transparency International.
<https://www.transparency.org/en/cpi/2024>
- Transparency International. (2024). *Corruption perceptions index 2023*.
Transparency International.
<https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
- Tüysüzoğlu, G. (2014). Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki iç savaşın nedenleri ve bölgesel yansımaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 113-132.
- Ubink, J. M. (2008). *Traditional authorities in Africa*. Liden University Press.
- Udo, R. K. ve Falola, T. O. (2025). *History of Nigeria*.
<https://www.britannica.com/place/Nigeria/Cultural-institutions>
- UNDP. (2024). *Human Development Report 2023/2024 Breaking the gridlock*.
United Nations Development Programme/Oxford University Press.
<https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>
- UNDP. (2003). *Human development report 2003: Millennium development goals – A compact among nations to end human poverty*. United Nations Development Programme/Oxford University Press.
<https://hdr.undp.org/system/files/documents/human-development-report-2003-english.human-development-report-2003-english>
- UNDP. (1997). *Governance for Sustainable Human Development*. United Nations Development Programme.
- UNGA, (1970). *United nations general assembly-twenty fifth session*.
<http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1970/7.pdf>

- Uneke, O. (2010). Corruption in sub-sahara Africa: Political and bureaucratic facilitator or handicap to development?. *Journal of the Pan African Studies*, 3(6), 111-128.
- UNICEF. (2023). *United nations children's fund, the state of the world's children 2023: For every child, vaccination*. UNICEF Innocenti – Global Office of Research and Foresight.
- United Nations. (2025). *Population Division*. World Population Prospects 2024.<https://population.un.org/wpp/graphs?loc=508&type=Demographic%20Profiles&category=Population%20Pyramids&year=2025>
- United Nations. (2024). *World population prospects 2024: Summary of results*. department of economic and social affairs population division. United Nations.
- United Nations. (2024). The UN in Türkiye. [https://turkiye.un.org/tr/about/about-the-un#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20\(BM\)%20%C4%B0kinci%20D%C3%BCnya,24%20Ekim%201945%20tarihinde%20kuruldu](https://turkiye.un.org/tr/about/about-the-un#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20(BM)%20%C4%B0kinci%20D%C3%BCnya,24%20Ekim%201945%20tarihinde%20kuruldu)
- United Nations. (1998). Statement of Commitment For Action to Eradicate Poverty Adopted By Administrative Committee on Coordination. Press Release Economic and Social Council - 5759. <https://press.un.org/en/1998/19980520.eco5759.html>
- USAID. (2005a). *Fragile states strategy* (Pd-Aca-999, January 2005). U. S. Agency for International Development. <https://loveman.sdsu.edu/supplement/docs/USAIDJanuary2005.pdf>
- USAID. (2005b). *Democracy and governance*. U.S. Agency for International Development. http://www.usaid.gov/our_work/democracy_and_governance/

- USAID. (1998). *Handbook of democracy and governance program indicators*. U.S. Agency for International Development. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacc390.pdf
- Uygur, E. ve Uygur, F. (2014). Fransız sömürgecilik tarihi üzerinde bir araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 273-286.
- Vallings, C. ve Moreno-Torres, M. (2005). *Drivers of fragility: What makes states fragile?*. DFID: PRDE working paper. DOI: 10.22004/ag.econ.12824
- Van de Walle, N. (2003). Presidentialism and clientelism in Africa's emerging party systems. *The Journal of Modern African Studies*, 41, 297-321. <https://doi.org/10.1017/S0022278X03004269>
- Van den Berghe, P. L. (1983). Class, race and ethnicity in Africa. *Ethnic and Racial Studies*, 6(2), 221-236. <https://doi.org/10.1080/01419870.1983.9993409>
- Van Maanen, J. (1979). Reclaiming qualitative methods for organizational reserach: A preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 520-526.
- Verell, B. D. (2009). Southern Africa. In A. R. Krakowka ve L. J. Hummel (Eds.), *Understanding Africa: A geographical approach* (pp. 77-94). United States Military Academy.
- Wako, H. A. (2016). *Aid, institutions and economic growth: Heterogeneous parameters and heterogeneous donors*. UNU-MERIT Working Papers.
- Wells, H. G. (1959). *Kısa dünya tarihi*. Z. İhsan (Çev.). Varlık Yayınları.
- Wiesner Hanks, M. E. (2009). *Erken modern dönemde Avrupa 1450-1789*. H. Çalışkan (Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wikimedia Commos. (2023). *African language families*. Commos Wikimwdia. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:African_language_families_en.svg

- Wildavsky, A. (1973). If planning is everything, maybe it's nothing. *Policy Sci*, 4, 127–153. <https://doi.org/10.1007/BF01405729>
- World Bank. (2005). *Fragile states-good practice in country assistance strategies*. World Bank.
- World Bank. (1989). *Sub Saharan Africa: From crisis to sustainable growth*. The World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf>
- World Development Report. (1990). *Poverty*. World Development Indicators, The World Bank, Oxford University Press. <https://www.rrojasdatabank.info/wdr90/wdr901-13.pdf>
- World Economics. (2025). Chad. <https://www.worlddeconomics.com/country-reviews/Chad/>
- World Economics. (2025). Ethiopia. <https://www.worlddeconomics.com/country-reviews/Ethiopia/>
- World Economics. (2025). Mozambique. <https://www.worlddeconomics.com/country-reviews/mozambique/?Section=ESG#Tabs>
- World Economics. (2025). Nigeria. <https://www.worlddeconomics.com/country-reviews/Nigeria/>
- World Population Review. (2024). *Afrika population 2024*. World Population Review. <https://worldpopulationreview.com/continents/africa>
- Woodward, S. L. (2007). Do the root causes of civil war matter? On using knowledge to improve peacebuilding interventions. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(2), 143–170. <https://doi.org/10.1080/17502970701302789>

- Woodruff, W. (2002). *Modern dünya tarihi*. H. Vardar ve A. Vardar (Çev.). Pozitif Yayınları.
- Wunsch, J. S. (2001). Decentralization, local governance and 'recentralization' in Africa. *Public Administration and Development*, 21(4), 277- 288.
- Wunsch, J. S. (2000). Refounding the African state and local governance. *The Journal of Modern African Studies*, 38(3), 487-509.
- Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası ilişkilerde güç kullanımı*. İmge Kitapevi Yayınları.
- Yannis, A. (2003). State collapse and its Implications for peace-building and reconstruction. In J. Milliken (Ed.), *State failure, collapse and reconstruction* (pp. 63-80). Blackwell. DOI: 10.1111/1467-7660.t01-1-00250
- Yapatake-Kossele, T. P. (2018). Fragility of state in central African Republic: an econometric approach to efficiency understanding. *Global Business Review*, 21(3), 1-17. DOI: 10.1177/0972150918779291
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yiew, T. H., & Lau, E. (2018). Does foreign aid contributes to or impeded economic growth. *Journal of International Studies*, 11(3), 21-30.
- Young, T. (1988). Protest and Reform in South Africa. *Politics*, 8 (2), 10-15.
- Zartman, I. W. (1995). *Collapsed states: The disintegration and restoration of legitimate authority*. Lynne Rienner.
- Zhang, X. (2019). *Good governance, good Enough governance and governance with rights first* [Unpublished master dissertation], University of California. <https://escholarship.org/uc/item/0z7487nm>.
- Zoellick, R. (2008). Fragile states: Securing development. *Survival*, 50(6), 67-84.

Zweiri, M., Tekin, A. & Johnson, A. (2008). *Fragile states and the democratization process: A new approach to understanding security in the middle east*. Euromesco Paper 74.

EKLER

EK-1 MÜLAKAT SORULARI

A. Demografik Sorular

- 1) Kendinizi tanıtır mısınız? (Yaş, Cinsiyet, Eğitim Durumu, Bölüm, Meslek, Ülke vb.)

B. İyi Yönetişime İlişkin Soru

- 2) 1989 yılında Dünya Bankası tarafından özellikle Afrika kıtası için “iyi yönetim” önerilmektedir. İyi yönetim şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, stratejik vizyon ve eşitlik üzerinde durmakta ve kırılgan devletler için bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Sizce Afrika kıtasındaki devletlerde bunları uygulamak mümkün mü? Ya da hangileri uygulanabilir? Açıklayarak bir sıralama yapabilir misiniz?

C. Kırılganlığın Tespitine İlişkin Sorular

- 3) Afrika ülkelerinde güvenlik konusunda sorunlar olduğu söyleniyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Nedenleriyle açıklar mısınız?
- 4) Az gelişmiş ülkelerde genel olarak halk ve hükümet arasında güven sorunları yaşanmaktadır. Siz ülkenizde böyle sorunlarla karşı karşıya kalıyor musunuz? Açıklar mısınız?
- 5) Hem gelişmiş hem de az gelişmiş birçok ülke de temel problemler arasında yer alan rüşvet, eş-dost-akraba kayırma, dolandırıcılık, zimmet, irtikap gibi kurumsallaşmış yolsuzluk çeşitleriyle karşılaşmaktadır. Sizin kendi ülkenizde ulusal (hükümet) ve yerel yönetimlerin yolsuzluk yaptığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?
- 6) İnsan yaşamında önemli bir geçmişe sahip olan kabilecilik anlayışı bugün bazı bölgelerde devamlılığını sürdürmektedir. Kendi ülkenizi

düşündüğünüzde devlet otoritesi dışında bölgeler ve kabilecilikten söz edilebilir mi? Açıklar mısınız?

- 7) Herhangi bir isyan ya da çatışma durumuyla karşı karşıya kaldınız mı? Böyle bir durumda nasıl bir yol izleniyor? Açıklar mısınız?
- 8) Toplumda eşit haklar ve bunları koruyan yasalar var mı? Varsa bu yasaları açıklar mısınız?
- 9) Devlet klasik görevlerini yerine getirebiliyor mu? Hangi görevlerini yerine getirebiliyor ya da getiremiyor. Açıklayınız.
- 10) Devlet kamu hizmetlerini (altyapı, sağlık, su, ulaşım, eğitim etc.) yerine getirebiliyor mu? Yeterli düzeyde mi? Ve herkes eşit erişim sağlayabiliyor mu? Açıklar mısınız? (Hangileri getirebiliyor ya da getiremiyor)
- 11) Kaynakların eşit ve adil dağıtıldığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız.
- 12) Devletin mali yapısının güçlü olduğunu düşünüyor musunuz, yaygın bir işsizlikten bahsedilebilir mi? Açıklayınız.

D. Kırılğanlığın Sıralanmasına İlişkin Sorular

- 13) Kırılğan devlet genel olarak bir kapasite sorunu; özel olarak ise bir devletin kamu hizmetlerini sunmadaki yetersizliği, güvenlik, kalkınma ve meşruiyet sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ülkeniz “kırılğan devlet” olarak tanımlanabilir mi? Nedenleriyle açıklar mısınız?
- 14) Sizce ülkenizin en önemli sorunu/sorunları nelerdir? (En önemliden daha az önemliye doğru sıralayınız.)

EK-2 ETİK RAPORU

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-38510686-050.04-2500001644
Konu : Bahar Bıyıklar'ın Başvurusu

07.01.2025

İlgili Makama,

İMÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 30.12.2024 tarihli oturumunda, İMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi) doktora öğrencisi **Bahar Bıyıklar**'ın "Kurulan/Gelişmemiş Ülkelerde Yeterince İyi Yönetişim Önermesi: Afrika Örneği" başlıklı doktora tezi kapsamında (dan. Prof. Dr. Hamza Ateş) veri toplanmasına yönelik araştırma dosyası görüşülmüş, içerik bakımından etik bir sorun bulunmadığı sonucuna varılarak kurulun 2024/11 sayılı ve 30.12.2024 tarihli kararıyla, araştırmacının izin talebi uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Tuncay BAŞOĞLU
Etik Kurul Başkanı

Belge Doğrulama Kodu: 4M/AFUP

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-medeniyet-universitesi-ebys>

Adres: Ünalın Mah. Göztepe Kavşağı Yanı, D-100 Karayolu 5/4 34700 Üsküdar / İstanbul

Bilgi için :

Tuncay Başoğlu

Etik Kurul Başkanı

Telefon No: (0 216) 2803333

Faks No:

Telefon No:

e-Posta:

İnternet Adresi: www.medeniyet.edu.tr

Direct Hat:

Kep Adresi: istanbulmedeniyetuni@hs01.kep.tr

